Teodoras
NARBUTAS

LIETUVIŲ *tautos* ISTORIJA

Teodoras NARBUTAS

LIETUVIŲ *tautos* ISTORIJA

TREČIAS TOMAS

VILNIUS MINTIS 1994

UDK 947.45
Na-162

Versta iš:
Dzieje starożytne narodu
Litewskiego przez
Teodora Narbutta.
Tom trzeci.
Wilno, nakładem i drukiem
A. Marcinowskiego, 1838.

Redaktorių kolegija:
A. TYLA, E. ALEKSANDRAVIČIUS, R. GRIŠKAITĖ,
Z. KIAUPA, N. VĖLIUS, V. VISOCKAS

Iš lenkų kalbos vertė ONA SLAVĖNAITĖ
Dailininkas Alfonsas Žvilius
Specredaktorė REDA GRIŠKAITĖ
Redaktorė BIRUTĖ BARTUSEVIČIENĖ

© Vertimas, Ona Slavėnaitė, 1994
© Įvadinis straipsnis, paaiškinimai, papildymų vertimas, Reda Griškaitė, 1994
© Dailininkas Alfonsas Žvilius, 1994

ISBN 5-417-00588-6

Brangiausias tautos turtas yra jos istorija

Gustavas Adolfas,
*Švedijos karalius**

Tegul bus mums atleista už tai, ką pasakėme ir ką turime pasakyti — juk visiškai natūralu, kad kiekvienas jaučiamės savaip teisus, svarstydamas tai, ko negalima pagrįsti rimtu istoriniu argumentu.

Teodoras Narbutas

Trečiąjį „Lietuvių tautos istorijos" tomą T. Narbutas baigė rašyti 1835 metų rudenį. Iš istoriko laiškų Ignui Onacevičiui galima spręsti, jog 1836 metais tomas jau buvo Cenzūros komitete, bet skaitytojai jį išvydo tik 1838 metais, tai yra praėjus trejiems metams nuo parengimo. Vos prieš metus buvo pasirodęs antrasis, o spaustuvėje jau laukė eilės ketvirtasis „Istorijos" tomas.

Be jokios abejonės, trečiasis „Istorijos" tomas jau nebebuvo tokia sensacija, kokia to meto Lietuvos šviesuomenei buvo pirmasis tomas. Ir vis dėlto, kaip rodo T. Narbuto amžininkų laiškai, nė vienas istoriko darbas nelikdavo nepastebėtas. 1834 metų pabaigoje, Vincentui Janovskiui tarpininkaujant, T. Narbuto rankas pasiekė geidžiamasis Lietuvos metraštis, arba Bychovco kronika[1]. Antrasis ir trečiasis „Istorijos" tomai, jau parengti spaudai, gulėjo ant istoriko stalo, bet Kronika, „tasai neįkainojamas dalykas"[2], vertė viską peržiūrėti iš naujo. Atsirado ir daugiau naujų šaltinių. Po pirmojo „Istorijos" tomo pasirodymo pagalba (dažnai primenanti tikras varžybas) pasipylė iš visų pusių. Regis, dauguma T. Narbuto tėvynainių naujai pamatė tai, pro ką daug metų praeidavo nekreipdami jokio dėmesio. T. Narbuto giminaitis Leonardas Narbutas ėmėsi peržiūrėti Gardino archyvus[3], Uk-

[1] 1834.XII.4(16). V. Janovskis T. Narbutui // Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos rankraščių skyrius (toliau — MAB RS). F. 18—185. — L. 181.

[2] Čia ir toliau, kur nenurodomas cit. šaltinis, cituojama iš čia publikuojamo III tomo teksto.

[3] 1835.VI.11(23). L. Narbutas T. Narbutui // MAB RS. — F. 18—185. — L. 103—104.

mergės apskrities bajoras Juozapas Pomarnackis ne tik sunutė senus savo dvaro bibliotekos rankraščius, bet ir suintrigavo istoriką Obelių kapinyno radinių aprašymais[4]. Aleksandras Bychovcas, sujaudintas jam tekusios garbės tamžinti savo vardą Lietuvos istorijos puslapiuose, noriai dalijosi ir kitais savo bibliotekos turtais[5]. Taigi, minėto T. Narbuto žodžiais tariant, dauguma tautiečių suprato, jog „Istorija“ skiriama „visuotiniam Lietuvos labui“[6]. V. Janovskis atvirai teigė: „juk malonu pagelbėti piliečiui, kuris moka tarp tautiečių pažadinti apmirusį garbės ir tautinio išdidumo jausmą“[7]. O tą jausmą T. Narbutas tikrai mokėjo pažadinti. Nors trečiojo tomo (beje, kaip ir dviejų pirmųjų) pratarmėje autorius buvo akcentavęs, jog nesiruošia rašyti panegirikų lietuvių tautai (jam terūpi nustatyti tos tautos civilizacijos lygį nagrinėjamu laikotarpiu), vis dėlto, pasitelkęs kitų šalių istorikų tyrinėjimus, lietuvių liaudies legendas, padavimus, rašytinius šaltinius, jis sugebėjo nupiešti labai patrauklų lietuvių tautos vaizdą pirmaisiais mūsų eros šimtmečiais. T. Narbutas padarė labai griežtą ir kartu lakonišką išvadą — tik neišmanėliai gali manyti, kad ši tauta galėtų būti priskirta prie laukinių barbarų tautų. Istoriko įsitikinimu, lietuvių tautos nelaimė ta, jog rašytojai ją pažino ne jos klestėjimo, bet jos nuopuolio metais, t. y. jos senatvėje. Juk tauta, anot T. Narbuto, vystosi kaip ir žmogus: gyvena vaikystės metus, pasiekia savo brandos laikotarpį ir sulaukia senatvės. Į brandos amžių tautos eidavo iš lėto, kartais dėl įvairių aplinkybių tik menkai pasistūmėdamos į priekį. T. Narbuto nuomone, pagrindiniai tautos (beje, kaip ir žmogaus) brandos bruožai yra dora, religingumas, praeities brangininimas, nepriklausomo gyvenimo siekimas, pagarba žmogui. Iki pat XIII amžiaus lietuvių tauta nebuvo praradusi šių bruožų, o „senovės lietuviai buvo labai ištikimi savo

---

[4] 1838.XI.18(30). J. Pomarnackis T. Narbutui // Ten pat. — L. 117 148.

[5] 1834.X.28(XI.9). A. Bychovcas T. Narbutui // Ten pat. — L. 29.

[6] 1835.II.1(13). L. Narbutas T. Narbutui // Ten pat. — L. 102.

[7] 1834.XII.4(16). V. Janovskis T. Narbutui // Ten pat. — L. 181.

tautai...“ Tokios istoriko deklaracijos, meistriškai paryškintos patrauklia Palemono legenda, negalėjo nesunaudrinti tėvynainių vaizduotės. Trečiasis „Istorijos“ tomas, kaip ir du pirmieji, buvo džiaugsmingai sutiktas tautiečių.

Tokia buvo visuomenės nuomonė. Bet T. Narbutui labiausiai rūpėjo kolegų, anot paties istoriko terminologijos, „literatų“ nuomonė. Iš anksto derėtų pažymėti, jog jie buvo santūresni. Tarp jų pirmiausia reikėtų paminėti I. Onacevičių, buvusį Vilniaus universiteto profesorių, kurį T. Narbutas visiškai pagrįstai vadino savo mokytoju. Profesorius buvo šykštus pagyrimams ir su savo mokiniu buvo atviras. Be to, gyvendamas Peterburge, nejausdamas entuziastingos „Istorijos“ adoracijos, galėjo šalčiau, kartu ir profesionaliau, vertinti istoriko darbą. I. Onacevičiui nepatiko pernelyg didelė pirmųjų „Istorijos“ tomų apimtis. Istoriko nuomone, lietuvių tautos mitologijai nereikėjo skirti atskiro tomo[8], o perskaitęs antrąjį ir trečiąjį tomą, pasigedo koncentruotos minties ir paties veikalo plano, t. y. chronologinių ribų. 1838 metų liepą rašė T. Narbutui: „Ištęstas pasakojimas didina tomų skaičių, o tai sunkina jų įsigijimą. Iš nedaugelio žmonių, kurie domisi istorija, maža bus tokių, kurie galės juos nusipirkti, dar mažiau, kurie turės kantrybės tuos tomus perskaityti ir kas perskaityta atsiminti. Būtų gerai, kad veikalo pradžioje paminėtumėte visas pagalbines priemones bei šaltinius — tiek spausdintus, tiek rankraštinius, — kuriais pasinaudojote rašydamas istoriją. Tada, esant reikalui, būtų nesunku darbą papildyti šaltiniais, kurių ar neradote, ar tiesiog praleidote“[9]. I. Onacevičiaus nuomone, „atmetus nereikalingus plepalus ir smulkmenas“, šį veikalą būtų galima sutraukti į dvi ar tris knygas. Be šios bendro pobūdžio pastabos (pirmiausia skirtos trečiajam, vienam iš pačių plačiausių, istorijos tomui), I. Onacevičiaus kritikos sulaukė ir trečiojo tomo genealoginės lentelės.

[8] 1836(?) I. Onacevičius T. Narbutui // *Šidlauskas A.* Istorija Vilniaus universitete XIX a. pirmojoje pusėje.— V., 1986.— P. 95.
[9] 1838.VII.27(VIII.8). I. Onacevičius T. Narbutui // Ten pat. — P. 96.

Profesoriaus įsitikinimu, jos neatitiko istorinės tiesos: „... nes reikia atsiminti, kad Janas Nedzielka (Dlugošas) nemėgo Jogailaičių giminės, o aukštino Mozūrų Piastus. Vilniškiai, rašydami istoriją, save kildino iš Romos riterių ir suteikė jiems išgalvotus herbus, o valdovus kai Lada vedė ir iš valstiečių: Piastas jiems buvo piemuo, Vytenis — Ariogalos miestelėno sūnus, Gediminas — medžiotojininkas, nors tikrai buvo Vytenio sūnus ir Liutauro anūkas“[10].

Šie I. Onacevičiaus patarimai T. Narbutui galėjo būti naudingi, bet tik ateityje — trečiasis tomas jau gulėjo ant stalo. Darbinis T. Narbuto „Istorijos“ egzempliorius, kuris turėjo tapti antruoju veikalo leidimu, įgalina patenkinti smalsumą ir įsitikinti, ar buvo atsižvelgta į profesoriaus pastabas. Deja, trečiojo tomo apimtis (kaip ir visų kitų) turėjo tik išaugti — tai rodo ir šiandieniniam leidimui parengti papildymai. Aktyviausio I. Onacevičiaus ir T. Narbuto susirašinėjimo laikotarpiu, t. y. „Istorijos“ rašymo metu, buvo planuojami tik šeši veikalo tomai — kaip žinoma, vėliau šis skaičius išaugo iki dešimties. Tam tikru I. Onacevičiaus pasiūlymų realizavimu būtų galima laikyti dešimtąjį „Istorijos“ tomą, t. y. naudotų šaltinių indeksą, bei vadinamąją „Trumpąją istoriją“, pasirodžiusią 1847 metais. Deja, bent jau pastarojo veikalo idėją T. Narbutas priskiria J. Foigtui, o ne I. Onacevičiui. O antroji pastaba, t. y. abejonės genealoginių lentelių patikimumu, pasirodė visiškai teisinga. S. Daukanto atsiųstas Hipatijaus metraštis vertė daug ką permąstyti ir pataisyti. Esminė lentelių struktūra nepakito, bet atsirado nemaža papildymų — tai taip pat rodo darbinis „Istorijos“ egzempliorius.

I. Onacevičiaus pastabos tebuvo pirmoji kregždė. Vėliau, jau po paskutinio „Istorijos“ tomo išleidimo, pasipylusi kritika vertė daug ką iš naujo permąstyti. Antrajam trečiojo tomo leidimui istorikas parengė apie aštuoniasdešimt pataisų. Turint omenyje, jog pataisos buvo daromos

[10] Ten pat. — P. 97.

daugiau nei dvidešimt metų, per kuriuos buvo paskelbta nemažai naujų šaltinių, tai nėra daug. Be to, beveik visos pataisos yra parengtos naujos faktologinės medžiagos pagrindu ir yra labiau papildomojo, bet ne korektūrinio pobūdžio. Vis stiprėjantys oponentai vertė daug ką iš naujo pergalvoti, išanalizuoti, kartais sušvelninti, ieškoti kompromiso. Bet tik detalėse[1]. Tai būtų galima paaiškinti ir tuo, jog iš pat pradžių buvo kritikuojami tik atskiri T. Narbuto „Istorijoje" dėstomi faktai, bet ne pati kūrinio koncepcija, idėja (I. Onacevičius buvo ir liko pats rimčiausias kritikas). Antra vertus, tai rodo jo nuveikto darbo kruopštumą. T. Narbutas liko ištikimas savam istorijos rašymo supratimui — akivaizdus pavyzdys trečiasis „Istorijos" tomas.

Autoriaus teigimu, esminis šio tomo uždavinys — užpildyti baltąsias dėmes Šiaurės tautų istorijoje, dėmes, kurios „atsirado dėl lietuvių tautos istorijos nežinojimo". T. Narbuto įsitikinimu, kai kas jau net buvo praradęs viltį kada nors šį darbą nuveikti, todėl, jo žodžiais tariant, „šio tomo ėmėmės su ypatingu stropumu". Antra vertus, VI—XIII amžiaus Lietuvos istorija iki šiol nepažinta — taigi įdomi ir patraukli. Istorikas neslepia, jog šaltinių, įgalinančių aprašyti tą epochą, yra labai maža. Vis dėlto tomo apimtis rodo, jog T. Narbutas sėkmingai išsprendžia šią problemą. Kokiu būdu istorikas sugeba nupiešti tokį ryškų žilos senovės vaizdą?

Į tai atsako pats autorius. Trečiojo tomo pratarmėje T. Narbutas teigia, jog, rekonstruodamas tokių tolimų amžių istoriją, jis laikėsi pagrindinio savo principo — „aprėpti istorijos įvykių eigą tokiu mastu", kad būtų patenkintas „noras pažinti jos visumą". Tam būtina atkurti tų šimtmečių atmosferą, vaizdą (romantikams būdingas principas — svarbiausia rekonstruoti, o ne analizuoti). Šiam tikslui įgyvendinti istorikas pasitelkia du pagrindi-

[1] Akivaizdus pavyzdys — 405 paragrafo pataisa. Detali numanoma kai kurių autoriaus papildymų ir pataisų genezė aptariama šio tomo paaiškinimuose.

nius būdus: 1) piešia kontekstą, t. y. aprašo kaimyninių tautų istoriją, kurios šviesoje ryškėja ir lietuvių tautos konturai valstybingumo priešaušryje; 2) faktologinių duomenų trūkumą kompensuoja legendinė istorija. Istoriko patikinimu, ji yra labai patikimas šaltinis, nes padavimai „tikrai turi istorinį pagrindą", jie labai tikslūs, „nepaisant migloto pasakojimo būdo". T. Narbuto nuomone, jie turi tik tą trūkumą, kad jų negalima verifikuoti, tačiau istoriniu požiūriu jie turi būti vertinami kaip teisingi, „nes visos tautos per amžių amžius saugodavo visus savo padavimus", tai yra istorinę tautos atmintį. Lietuvių tauta vpač mokėjusi tai daryti. Istorikas sako, jog ten, kur negelbsti ir legendos, geriau yra nutylėti, nes „atsakymas prisipažįstant nežinančiam yra vertingesnis už nepagrįstus arba visai absurdiškus spėliojimus". Ten, kur nutyli legenda, autorius aprašo kaimyninių tautų istoriją — foną, be kurio būtų iškreiptas, neišsamus ir lietuvių tautos vaizdas. Vadinasi, tai ne tik lengviausias problemos sprendimas, bet ir būtinybė.

Antra vertus, išsamesnė trečiojo „Istorijos" tomo analizė rodo, jog lietuvių kaimynų istorija yra T. Narbuto dėmesio centre ir dar dėl vienos priežasties. Anot istoriko, lietuvių tauta, kurios vienas esminių bruožų buvo meilė laisvei, kuri niekuomet be priežasties nepuldinėdavo kitų kraštų, turėjo nelaimę — kaimynus: iš pradžių Rusią, veliau vokiečių ordinus. Trečiajame „Istorijos" tome T. Narbutas daugiausia dėmesio skiria lietuvių genties (t. y. ne tik lietuvių, bet ir latvių bei prūsų) santykiams su rytų kaimynais, aptardamas tik pačią Kryžiuočių ir Kalavijuočių ordinų susikūrimo istoriją žygių prieš Pabaltijo tautas išvakarėse. Tuo tarpu lietuvių genties santykius su rytų kaimynais dėsto labai nuosekliai, greta pateikdamas ir pagrindinius Rusios istorijos momentus. T. Narbutas, aptardamas lietuvių santykius su Rusia, padaro ir kai kurių gana svarių apibendrinimų, neretai aplenkiančių nagrinėjamą epochą. T. Narbuto išeities pozicija (išsakyta kaip tik trečiajame tome) reikėtų laikyti tokį teiginį:

„Priklausomai nuo Rusios galios augimo svyravo ir Lietuvos likimas: stiprėjanti Rusia lėmė Lietuvai smukimą ir atvirkščiai — kai XIII amžiuje sėkmė nuo jos nusisuko, tai Lietuvai tuomet buvo skirta atgauti jėgas". Istoriko įsitikinimu, dėl šios priežasties geografinės ribos tarp Rusios ir Lietuvos nuolat svyruoja: „tarytum būtų mestos ant lentyčios svarstyklių siubuojančių lėkščių". T. Narbuto pastebėjimai, turint omenyje jo gyvenimo laikotarpį, t. y. nelaisvos valstybės istoriko situaciją, yra gana įdomūs ir iškalbūs. Interpretuojant anksčiau minėtą T. Narbuto mintį, būtų galima sakyti, jog XIX amžiaus vidurio, tai yra istoriko gyvenamojo laikotarpio, situacija sutapo su stiprios Rusijos, tai yra su Lietuvos silpnumo, laikotarpiu. Ši „svarstyklių teorija", matyt, atsirado po ilgų apmąstymų. Darbiniame trečiojo tomo egzemplioriuje išliko ir toks T. Narbuto autografas: „Liet[uvių] žygiai į Pskovą 1183, 1200, 1203, 1210. Lietuvių žygiai į Rusią 1224, 1225, 1234, 1240, 1245, 1247, 1248, 1255, 1258, 1335. D[idžiojo] Kun[igaikščio] Jaroslavo žygiai į Lietuvą 1040 ir 1044. Mstislavo — 1132. Žemaičių mūšis su rusinais 1104 (dalyvavo 9 tūkstančiai rusinų). Baltarusiškos Vitebsko ir Mogiliovo guber[nijos] prijungtos 1772. Voluinė, Podolė ir dalis Lietuvos — 1793. Viln[iaus] ir Gard[ino] gubern-[ijos] — 1796. Kurliandija — 1795. Lenkijos Karalystė valdant Aleksandrui I — 1815 m. bal[andžio] 30"[12]. Iš pirmo žvilgsnio tai tik sausas faktų ir datų kratinys. Tačiau, žinant istoriko poziciją, ją būtų galima laikyti minėto teiginio iliustracija — iliustracija, savo išvadomis gerokai pralenkiančia chronologinius trečiojo tomo rėmus. Vis dėlto tokiais duomenimis papildyti veikalą istorikas nesiryžo — tai bene vienintelis papildymas šiame tome be numeracijos ir be nuorodos, jog istorikas pageidautų jį matyti antrajame leidime.

Tai tik viena iš trečiojo „Istorijos" tomo, o kartu ir

[12] MAB RS. — F. 17. — 244/3 (be numeracijos).

viso veikalo mįslių. T. Narbuto „Istoriją“ reikėjo mokėti kaityti. Regis, amžininkai tai sugebėjo. Istorikas liko patenkintas trečiuoju tomu. S. Daukanto, L. A. Jucevičiaus, I. Plioterio, T. Čackio, T. Volianskio tyrinėjimai tik papildykino jo sukurtą lietuvių tautos vaizdą valstybingumo nepriklausomazgoje. Lietuvių tautos praeitis jau neatrodė tokia miglota.

Reda Griškaitė

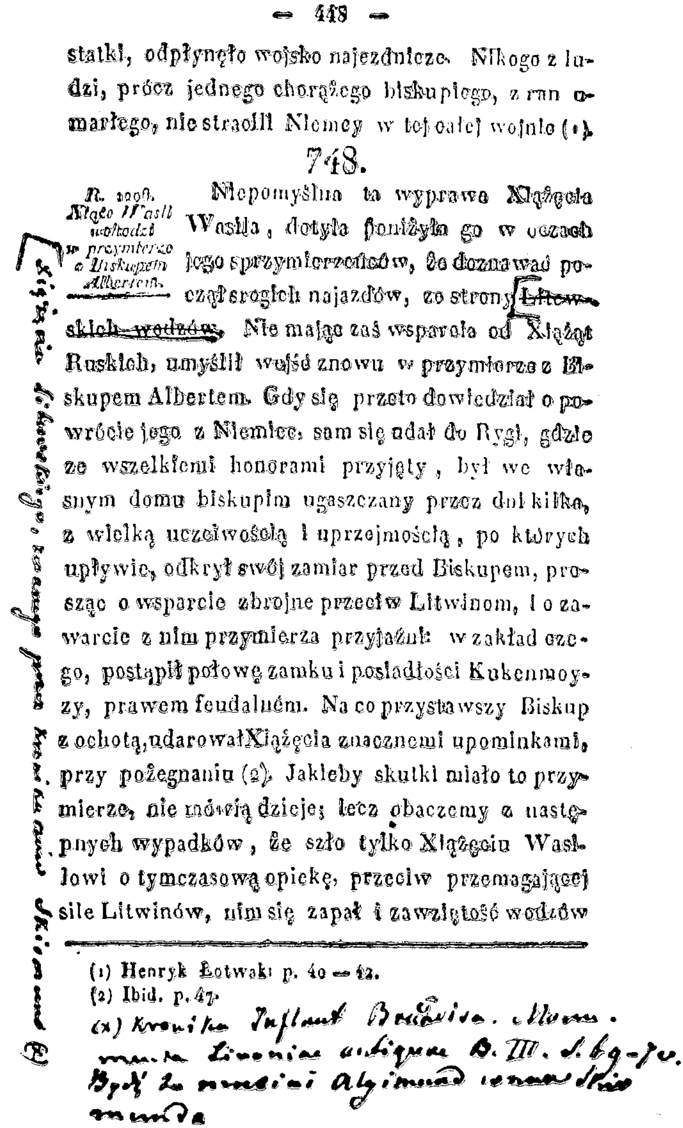

— 448 —

statki, odpłynęło wojsko najezdnicze. Nikogo z ludzi, prócz jednego chorążego biskupiego, z ran umarłego, nie stracili Niemcy w tej całej wojnie (1).

748.

R. 1208. Xiążę Wasil wchodzi w przymierze z Biskupem Albertem.

Niepomyślna ta wyprawa Xiążęcia Wasila, dotyła poniżyła go w oczach jego sprzymierzeńców, że doznawać począł srogich najazdów, ze strony ~~Litewskich wodzów~~. Nie mając zaś wsparcia od Xiążąt Ruskich, umyślił wejść znowu w przymierze z Biskupem Albertem. Gdy się przeto dowiedział o powrócie jego z Niemiec, sam się udał do Rygi, gdzie ze wszelkiemi honorami przyjęty, był we własnym domu biskupim ugaszczany przez dni kilka, z wielką uczciwością i uprzejmością, po których upływie, odkrył swój zamiar przed Biskupem, prosząc o wsparcie zbrojne przeciw Litwinom, i o zawarcie z nim przymierza przyjaźni: w zakład czego, postąpił połowę zamku i posiadłości Kukenmoyzy, prawem feudalném. Na co przystawszy Biskup z ochotą, udarował Xiążęcia znacznemi upominkami, przy pożegnaniu (2). Jakieby skutki miało to przymierze, nie mówią dzieje; lecz obaczemy z następnych wypadków, że szło tylko Xiążęciu Wasilowi o tymczasową opiekę, przeciw przemagającej sile Litwinów, nim się zapał i zawziętość wodzów

(1) Henryk Łotwak p. 40 — 42.
(2) Ibid. p. 47.

Teodoro Narbuto „Lietuvių tautos istorijos" III tomo parankinio egzemplioriaus puslapis su autoriaus pataisomis

~~X~~ Do str. 295 ciąg dalszy § 623.

W roli tych starców się z Rusinami, przypada nie-
zawodnie owa Litwa z Krewiczanami Litwinów, o
której wzmiankuje poema ruskie o pochodzie Igore-
wym [illegible] opłakuje śmierć księżycia tych Sławian,
zabitego przez Litwinów, obok z niezmiernej klę-
ski ludom jego zadanej. Działo się to w tejże czę-
ści kraju Krewiczańskiego, między górną Dźwiną [illegible]
[illegible] jakoś po roku 1180 [illegible]
. Zniszczeniu górnego [illegible] [illegible]
właśnie kiedy Litwinom wielka wyprawa [illegible]
się nie powiodła. — W samej środkowej wieku dwóna-
stego, to jest w 1150, Litwini wezwawszy z sło-
[illegible] Wołodara wypędzili
by księcia Mińskiego [illegible]. — Później niewiele, ~~[illegible]~~
na polskie kraje (1). — Później ... [illegible]
w roku 1157, kiedy Polacy zebrali wojsko po-
[illegible] ludów pogranicznych, do walki z cesa-
rzem Fryderykiem I, ~~[illegible]~~ nieprzyjaźni wy-
[illegible] z ludów litewskich na
padłej dla niego którzy z ludów litewskich na-
leżał do tej wyprawy (2). — Zdaje się że Rusi-
nami dowodził książe Grodzieński Borys (3).

---

(1) Kronika Wołyńska, czyli Ipatiewska w druku str. 83.

(2) Radevicus Frisingensis. German. Scriptores Francofurti 1585. fol. 478. Tam powiedziano że Polacy auxilio vicinorum gentium Ruthenorum videlicet, Parthorum, Pruschorum et Pomeranorum, maximum collegissent exercitum. Pod nazwaniem Parthorum niemieżna z Naruszewiczem (Hist. Pol. T. III, księga 4. §. XXII.) zgodzić się na rozumienie Połowców; po-
nieważ oni w tej epoce nie sąsiedzili z Polską, a będąc
w ciągłem zajściu z Rusinami, niemogliby służyć ~~[illegible]~~ pospołu z niemi ~~[illegible]~~ w jednej sprawie. Z tego względu i z samej ochoty do najazdów, uważać przychodzi Litwinów, niekiedy indziej tak nazywanych pod temi czasy.

(3) Kronika wyżej przytoczona str. 84.

Iš lijų parankiniame III tomo egzemplioriuje

Lietuvių tautos istorijos trečiasis tomas jau spaustuvėje. Jis apima laikotarpį iki tryliktojo amžiaus ir vienoje knygoje apžvelgia septynių amžių istoriją — taip, deja, maža iš tų laikų belikę istorinės medžiagos. Žvalgėme ją su visu senovės istorijos mylėtojo uolumu ir nenuilstamu tyrinėtojo darbu, patikėję šia mūsų literato pastaba: „Tikram žmonijos praeities žinovui kur istorija tyli, ten legenda brangi, kur legendų trūksta, ten pasaka lobis. Juk ir pasaka negali būti be pagrindo ir turi nurodyti į ką nors dar labiau nutolusio, ką mąstantis žmogus trokštų žinoti ir perprasti"[1]. Nemaža šio veikalo dalis remiasi tautos padavimais: jų palyginimais su paminklais, tik kitu požiūriu apžvelgtais; pripažinimu esant juos teisingus, įvertinus istorines žinias apie žmones, gyvenančius įvairiuose Lietuvos žemės kraštuose ir provincijose; pagaliau į tautos praeitį skverbiamasi tyrinėjimais, paremtais gilinimusi į padavimų ir istorijos paminklų dvasią. Visa tai, manau, palengvino galimybę šiaip taip aprėpti istorijos įvykių eigą tokiu mastu, kad noras pažinti jos visumą būtų patenkintas.

Dar drąsiau tuos dalykus, menkai teišlikusius, teko dėstyti, nes buvome įtikinti kronikose išsaugotų legendų apie lietuvių tautą istorine tiesa. Plačiai čia išdėstėme tautos religiją, papročius, būdą, kilmę, leidome pažinti pažangos ir civilizacijos lygį labiausiai nutolusiais jos gyvavimo laikais. Taigi skaitytojas lengvai prieis prie išvados, kad tokia tauta privalėjo turėti patikimas ir neabe-

[1] *Szyrma K. L. Anglia i Szkocya.* — T. 2. — S. 151—152*.

jotinas priemones istoriniams paminklams išsaugoti. Šis tomas ta tiesa dar tvirčiau įtikins, kai iš šalies pažinsime savą raštą ir pažvelgsime į užrašytus padavimus, išlikusius pirmojo metraštininko ir tikrojo Prūsijos apaštalo, jos vyskupo Kristijono kronikoje. Apmaudu tik, kad neturime tos kronikos originalo. Žinome tik plačias, tiesiogiai iš jos paimtas ir tiksliai pateiktas ištraukas kitose, būtent Grunau ir Luko Davido, kronikose, su vienodais, viskuo sutampančiais paaiškinimais. Tai, kas jose pasakojama, nebuvo paneigta vėlesnių laikų istorikų, kuriems vyskupo raštai galėjo būti žinomi ir kuriems patiems buvo paranku tuos dalykus patikrinti. Šis vyskupas kuo geriausiai pažino lietuvių tautą dar tikros jos nepriklausomybės, jos santvarkos ir religijos gyvavimo metais, juk buvo bendravęs su pirmaisiais to krašto asmenimis, ne vieną kurių atvertęs į savo tikėjimą, galop patekęs ten į nelaisvę buvo išsiųstas į krašto gilumą, taigi apie viską turėjo būti girdėjęs, girdėjęs iš pirmųjų lūpų arba daug ką matęs savo paties akimis. Visa, ką paliko mums šis pasakotojas, nors ir yra įvilkta į grožinės kūrybos rūbą, bet paženklinta ir istorinės tiesos žyme. Mes dar kartą skaitytojams pasakojimuose tuos dalykus priminsime, palikdami jiems patiems, perskaičius šį tomą, spręsti, kiek visa tai yra tikėtina.

Tomą sudaro dvi knygos, kurių pirmojoje įdėti istoriniai paminklai ir pasakojimai, apimantys istorijos įvykius nuo VI iki XIII amžiaus, o antrojoje, arba šeštojoje pagal viso veikalo seką, nušviečiami istorijos įvykiai nuo XII amžiaus pradžios iki XIII amžiaus antrojo ketvirčio Latvijoje ir Prūsijoje tiek, kiek jie susiję su įvykiais pačioje Lietuvoje, kuri nuo tų laikų pradeda savo pačios savarankišką istoriją, o tuo tarpu anos šalys praranda nepriklausomybę. Šiaip ar taip, savo pasakojimais mes nenukrypome į šalį, juk jie arba papildo jau minėtus dalykus, arba padeda susivokti tolesniuose pasakojimuose, arba pagaliau čia papasakoti įvykiai, tiesiogiai susiję su Lietuva, kurie niekur kitur vėliau nebūtų suradę sau tinkamos vietos. Paskutinis skyrius aprėpia įvairius atskirus

straipsnius su pastebėjimais iš laikų, nesiekiančių XIII amžiaus. Jais vylėmės papildyti ankstesnius pasakojimus tam, kad šitaip lietuvių tautos senovės vaizdas būtų pateiktas kiek galima plačiau. Betgi neturėdami medžiagos aprašyti istorijos įvykių detaliai, buvome priversti savo bendro pobūdžio pasakojimuose praleisti tuos smulkius dalykus, kurie padriki, tarytum tos liekanos amžių audrų sugriauto ir sunaikinto pastato, liko išmėtyti seniausiuose kronikų raštuose arba buvo nepastebėti kituose šaltiniuose.

Šį tomą užbaigia dvi genealoginės lentelės, kurių pagrindinė dalis paimta iš rankraštinės vokiškos kronikos, arba, tiksliau kalbant, iš dingusios Vilniaus vaito Augustino Rotundo Lietuvos istorijos ištraukos. Mūsų pastangomis šios lentelės buvo palygintos su mums žinomais spausdintais rankraštiniais šaltiniais, dėl to jose atsirado kai kurių pataisymų ir papildymų. Už šių lentelių tikslumą galime garantuoti remdamiesi dar ir tuo, kad, pasakodami apie laikus, kuriems šios lentelės priskiria vieną ar kitą asmenį, iš tiesų įsitikinome jų tikrumu arba dar turėsime progų tuo įsitikinti. Pagaliau reikia atkreipti skaitytojų dėmesį į tai, kokią vietą šis mūsų veikalo tomas užima Šiaurės Europos istorijoje, labai įdomioje ir laukiančioje išsamaus dėstymo. Juk šiaurės kraštų senovės tyrinėtojai, vos pasižvalgę tos pasaulio dalies istorijoje, tuoj pat pastebėjo klaidų, trūkumų, didžiulių tuščių tarpų, kurie atsirado dėl lietuvių tautos istorijos nepažinimo[1]. Šią spragą užpildyti buvo maža, o anot kitų, jau visai nebebuvo vilčių. Siekdami pašalinti tuos trūkumus, šio tomo ėmėmės su ypatingu stropumu. Mums aišku, kad jis nėra toks tobulas, koks galėtų būti, jei būtų surasti mums neprieinami šaltiniai — vieni jų ieškomi, kiti beviltiškai dingę, dar kiti, kaip manoma, galėtų atsirasti. Todėl tikimės, kad laikui bėgant tamsa, gaubianti tų dienų Šiaurės kraštų istoriją, išsisklaidys, atsiras daugiau žinių, daugiau įrodymų tų tiesų, apie kurias mes teužsiminėme.

[1] Žr.: *Schlötzer.* Gesch. v. Litth., Kurl., Liefl. Vorrede.

Pagaliau bus surasta, kuo pagrįsti tautos istorinius padavimus, vertus čia paminėti, būtent Lietuvos istorijai būdingą nepaprastą savitumą. Savo pradmenyse, jei taip galima pasakyti, jie neturi nieko, kas būtų paimta iš pasakų ar panašu į netiesą. Ir apskritai, būdami tokie iškilūs bendrame Šiaurės kraštų istorijos vaizde, jie verti tos ypatingos dorybės — teisingo pasakojimo.

Teodoras Narbutas

Rašyta 1835 m. rugsėjo 25,
Šauruose.

LIETUVIŲ TAUTOS ISTORIJA

Penktoji knyga
ISTORIJOS PAMINKLAI IR ĮVYKIAI VI–XII AMŽIAIS

* * *

I skyrius

KITOS TAUTOS APIE LIETUVIŲ GENTIES TAUTAS IR RYŠIŲ SU JOMIS PĖDSAKAI. TŲ TAUTŲ PAŽANGOS LYGIS

.....

396

Rinkdami įvairius tautų ir žmonių praeities paminklus, išblaškytus istorijos raštų galybėje, stengėmės sukaupti medžiagą lietuvių tautos istorijai nuo pačių seniausių laikų nušviesti. Atskleidėme, kiek leido galimybės, įvykių seką mus dominančia tema. Dažniausiai rašytinių istorijos paminklų trūkumas nutraukdavo mūsų pasakojimo giją, bet vis dėlto nevisiškai, kad po šiokios tokios pertraukos negalima būtų vėl aptikti šios gijos pėdsakų. Ir vėl tapdavo lengva ją vynioti, kuo skaitytojas galėjo įsitikinti iš ankstesnės knygos, kurioje mes priėjome iki tų laikų, kai Vakaruose pakriko Romos imperija ir žlugo herulų viešpatavimas Italijoje. Čia vėl panyri tamson: istorijos šaltiniai ima drumstis arba tampa pernelyg skurdūs. Bar-

barai savo įsiveržimais prislėgė cezarių valstybę. Nualinta netvarkos šalies viduje, neturėdama žmonių, kilusių iš senovės didvyrių, nuskurusi pati besigindama, ji tapo grobiu sąjungininkų arba veikiau jų vadų, kurie, pašaukti pagalbon, savo pečiais ir Atilos stovyklose išugdyta ištverme apsaugoję pagedusius ir subobėjusius italus, vietoj apdovanojimų sulaukė tėvynainių nedėkingumo ir neapykantos, vietoj cezarių padrąsinimų ir paskatinimų pastebėjo jų nepasitikėjimą, nepalankumą, sumišusį su panieka, menkus apdovanojimus, o pirmiausia jiems krito į akis atsipalaidavę valdžios varžtai, tarpusavio vaidai dėl sosto, žmogžudystės. Kas čia stebėtina, jog riteriai, grūdinti stovyklų nepriteklių, paniekino ir sostą, ir valdžią, ir tautą, o nusprendė patys paimti į savo rankas visas vadžias? Nors šioje veikloje, kurios karštligiškai ėmėsi, jie reiškėsi kaip nevykėliai ir sulaukė jiems patiems nepalankių padarinių, vis dėlto tarp jų netrūko ir tokių, kurie būtų galėję tinkamai valdyti tą pairusią valstybę. Odoakras, sutrypęs Oresto kurtą galybę, perėmė Vakarų imperijos valdžią į savo rankas. Jo pastangos siekti bendros romėnų ir sąjunginių tautų gerovės, troškimas atnaujinti krašte vidaus tvarką, gerinti gyvenimą, puoselėti mokslus ir menus, liudija, kad tai buvo nepaprastų dorybių ir išminties žmogus, garsėjęs narsa. Tas padėjo jam tapti vienu iš pirmųjų to meto vadų. Trūko tik to, kas vadinama valdžią turinčiųjų laime. Tik laimingo Teodoriko širdyje gimęs pavydas ir siekiai, nesutramdyti Romos užkariavimo, pavertė niekais visas Vakarų pasaulio sėkmės viltis. Bet, nepaisant šio valdovo pastangų, gal pačių savaime ir gerų, įvykiai pakrypo kita linkme, kadangi kita tauta, gotai, mėgę drumsti tvarką krašte, kliudė įvesti tikrai geras naujoves ir išvaduoti Italiją iš nelaimių, kurios ją buvo apnikusios. Antra vertus, pernelyg jau buvo nusitrynę palaimingos praeities pėdsakai, kad būtų galima ją prikelti nepaisant tokios daugybės kliūčių. Taigi nauja gotiška tvarka vertė Vakarus pasikeisti iš esmės. Ilgai miegoję letargo miegu, išgyvenę daug lūžių ir sukrėtimų, pagaliau po penkių amžių jie ėmė kopti

brandos laikotarpin. Šioje laikų ir įvykių sumaištyje ne tik senovės paminklai netruko žūti, bet ir žinios apie pačius to meto pasaulinės arenos įvykius mūsų nepasiekė. Sulaukėjusioje Europoje barbarų laikai praėjo skendėdami riaušių debesyse, kurie kartkarčiais vos prašviesėdavo. Jų šešėlis slinko ir į Šiaurės Europą, kuri, nors iš esmės ramesnė, ne visada turėjo savų priemonių deramai ir patikimu būdu įamžinti istorinius paminklus.

397

Iš to, ką pasakojome ankstesnėse knygose, aiškėja, kad lietuviai visada palaikydavo ryšius su apsišvietusiomis Europos tautomis. Prekyba, kariniai planai nuolatos siejo juos su atokiausiomis šalimis vakaruose, pietuose ir rytuose. Skirių, hirių, sudargų, galindų, kaip karingų lietuvių palikuonių, vardai[1] buvo plačiai žinomi minėtose šalyse. Gintaro ir brangių kailių pavilioti tolimiausių kraštų pirkliai susipažindavo su Lietuvos kraštu. Netrūko taip pat ir politinių sąjungų su galingomis valstybėmis, tą spėjimą patvirtina kai kurie atsitiktinai išsaugoti paminklai.

398

Apie herulus. Jau anksčiau (§ 394) pažymėjome, kad didelė herulų dalis grįžo į savo tėvynę, būtent pirmieji atvyko Hirių krašto žmonės ir tie, kurie su jais buvo, taip pat turėję Lietuvos žemėje savo gyvenvietes, mūsų nurodytas ir aprašytas. Keliaudami iš Italijos, jie kalbėjo, kad eina į Tulą. *Kiek anksčiau herulai buvo sukėlę maištą, kurio metu užmušė savo karalių, t. y. vyriausiąjį vadą, ir, matyt, neturėdami tarp savęs artimų jam giminaičių — nužudytojo palikuonių, o galbūt ir nenorėdami jiems pa-*

[1] Volusiano monetose išliko atminimas apie galindų karinius pulkus, III a. kariavusius su romėnais (*Kotzebue.* Preuss. ält. Gesch. — Bd. I. — S. 17. Žr. § 321).

klusti, bijodami kerštо, išsiuntė pasiuntinius pas savo tėvynainius, gyvenusius Tuloje, kad surastų naują karalių[1]. Kad neliktų ši istorijos dalis nepaaiškinta, turime pateikti tokias žinias: per šio pavadinimo, išlikusio metraštininko Prokopijaus dėka, panašumą su senoviniu, šiaurėje Pitijaus atrastos salos (kurios romėnų rašytojai turėjo tik miglotus pavadinimus[2]) vardu kilo čia nesusipratimas. Nes ko gi tie atplaišos, herulai, turėtų keliauti už jūros, į tokią tolimą salą, dabartinę Islandiją, nuklotą bevaisių uolienų danga? Toks pavadinimas nuo seno galėjo plisti Britanijos salose. Ten gyveno tauta, kurios kalba buvo šiek tiek panaši į estų arba, viduramžiams artėjant, vadinamųjų lietuvių. Tikrai šitaip praminta galėjo būti šiaurėje, virš Britanijos, išsidriekusi sala, taip pat ir Lietuvoje pasitaikydavo toks pavadinimas. Žodis *Tul* senovinėse kalbose — tai daugelio žodžių, ypač geografinių pavadinimų, daryboje pasitaikanti šaknis. Taip iš keltiškų *Toul, Toulon, Toulouse* padaryti miestų pavadinimai. Rusijoje *Tula* — miestas, lenkų kalboje *Tułactwo, Przytułek* — žodžiai, kilę iš tos pačios šaknies. *Tulken* — valsčius, minimas Prūsijos kronikininkų, išsi-

---

[1] *Procopius. De Bello Gothico. — Lib. II. — P. 260; Wolfgangus Lazius. Comment. — L. XX; Cluverius. Geograph. — P. 140*.*

[2] *Žr. šio veikalo t. II. — Kn. IV. — Sk. 2. Heruliškai, t. y. senąja herulų kalba, parašytos maldos istorija — tai labai apčiuopiamas šios tautos giminystės su lietuviais įrodymas. Štai toji istorija: Frankas, Meklenburgo klebonas, gyvenęs XV amžiuje, savo parapijoje aptiko žmonių, kurie nuo seno vadino save herulais. Tuo tarpu meklenburgiečiai juos buvo pratę vadinti verulais, o jų miesteliūkštį — Verle. Abu šie vardai skamba vienodai, tik įvairios tautos įvairiai juos taria. Frankas, matydamas, kad šie žmonės savo tautybe skiriasi nuo vokiečių, netgi pastebėjo, kad jie ir meldžiasi visiškai išsaugota savo kalba. Tikriausiai vykdydamas savo, sielų ganytojo, pareigą išmoko herulų kalbą ir maldą „Tėve mūsų", kurią paskelbė savo paties V amžiuje parašytoje Meklenburgo istorijoje — toje vietoje, kur prisimenama herulų praeitis.* Franko parašyta istorija nepasiekė mūsų dienų, bet Volfgangas Lazijus dar turėjo po ranka šią Viešpaties maldą ir įdėjo į savo veikalą. Iš Lazijaus ją persirašė Čemberlenas *(Chamberlayn)*, o iš pastarojo buvo perspausdinta Londono „Sylloge". Po to Kliuveris Gdanskietis atpasakojo savosiose knygose. Hartknochas — liesdamas Dusburgą straipsnyje „De Lingua Veterum Prussorum" (P. 87), taip pat savo veikale „Senoji ir naujoji Prūsija" (P. 94). Mes irgi įdėjome ją į savo veikalą**.

driekęs kažkur kairiajame Neries krante. *Tulkenrage* vadinamas kaimas Prūsijoje, Kampės — Nemuno intako — žemupyje, žemiau Rusnės, netoli Krokų Lankos ežero. *Tulse,* arba Tilžė, Tilželė, — miestas ir upė kairiajame Nemuno žemupio krante. Ši šaknis, visų kalbinių tyrinėjimų duomenimis, reiškia gyvenvietę, prieglobstį, gimtinę. Lietuvių kalboje *Tula* turi daug reikšmių[1], susijusių su tais pačiais dalykais. Šit *Tulse* — tai mažybinis minėto žodžio darinys. Tad tikriausiai galėjo taip atsitikti, kad herulai, tokį vardą savo kalboje davę tėvynei, suteikė Prokopijui galimybę šia dingstimi pavadinti ją Tula. Galėjo būti net ir taip, kad iš tiesų kažkuris Lietuvos kraštas ar miestas, pavyzdžiui, prie Tilželės upės, taip ir buvo vadinamas. *Tasai pat istorikas Prokopijus rašo: „Tie, kurie nenorėjo keltis per Dunojų (t. y. į dešinįjį krantą), įsikūrė pačiuose atkampiausiuose pasaulio kraštuose. Slavai jiems nesutrukdė pereiti per kai kurias savo gyvenvietes. Po to jie persikėlė per plačią stepę; atvyko į Varną (Warnów), o vėliau pasiekė Daną (Danów), t. y. danus. Po to nuėjo iki jūros ir nuplaukė ja iki pat Tulos salos, kur ir apsistojo". Toliau istorikas smulkiai aprašo to nežinomo Tulos krašto gyventojus, kuriuos vadina tulitais, o pabaigoje sako: „Jie (herulai — T. N.) valdo tulitų papročiu. Tulitams taip pat priklauso gaučiai (gauti) — energinga tauta, kuri atvykėliams herulams tuomet suteikė vietos įsikurti". Naujausi tyrinėjimai mums rodo, jog šie tuliečiai ir gaučiai — tai tautos arba kaimų prie Jūros upės Žemaitijoje gyventojai. Ten po šiai dienai randami vietovardžiai Gautiškės, Gaučiai, Gaudakampis bei pavardė Gautirikai*[2].

---

[1] K. Sirvydo žodynas. — P. 324, 325, 332 ir kt.*

[2] *Procopius. De Bello Gothico. — P. 205—208; vietos tyrinėjimai; Praetorius (Orbis Gothicus. — Lib. III. — P. 32—39) pateikė ilgus tyrinėjimus, siekdamas surasti Tulą. Paaiškėjo, jog senovėje taip buvo vadinamas beveik kiekvienas Europos šiaurėje esantis nepažįstamas kraštas. Vieną kartą taip buvo pavadinta sala, esanti kažkur į šiaurę nuo Arkadijos, kitą — Baltijos jūroje. Kiti rašytojai — Prokopijus, Ptolomėjus, Fernandas — mano, jog tai didžioji pietrytinės Baltijos jūros pakrantės dalis***.

399

Sugrįžę į tėvynę, herulai iš karto patyrė Teodoriko galią, jo šlovės atgarsiai taip pat netruko pasklisti po visą Europą, ypač lietuviai tą galėjo aiškiai žinoti, nes herulai jau buvo viską jiems išdėstę, o ir su skandinavais jie niekada nebuvo praradę ryšių, tad turėjo priežasčių užmegzti naujus santykius su Romos imperatoriumi. Siekiant to tikslo, nuo Baltijos jūros krantų, tikriausiai iš Prūsijos, anuomet dar Estija vadintos, pas karalių Teoderiką vykti su retų gintarų dovanomis buvo išruošta iškilminga pasiuntinybė. Ją sudarė nemažai žymių asmenų. Tarp jų tikriausiai buvo ir pirklių, ketinusių savo verslui rasti naudingos prekybos kelių. Turime pagrindo manyti, kad šie pasiuntiniai vyko sausumos keliais, per Karnuntą, kurį aprašėme anksčiau (§ 231), o iš ten į Italiją. Teodorikas su dideliu džiaugsmu ir palankumu priėmė tą pasiuntinybę, kaip įprastinį galingo monarcho didybės, drąsos ir pagerbimo ženklą, tautos pareikštą nuoširdžiai ir be jokio nusistatymo jo, Teodoriko, atžvilgiu, kaip kad buvo įsitikinome iš karaliaus atsakymo rašte estų pasiuntiniams. Jį turime išlikusį Teodoriko sekretoriaus Kasiodoro raštų rinkinyje. Šį paminklą, pelniusį mūsų pagarbą, verta paminėti mūsų kūrinyje.

400

405 m. Teodoriko atsakymas į Estijos pasiuntinybės pareiškimą. „Vertindami jūsų pasiuntinių atvykimą, supratome jus turint nuoširdžių ketinimų susipažinti su mumis. Juk jūs, kad ir vandenyno pakrantėje gyvendami, pageidaujate palaikyti su mumis ryšius, tuo pareikšdami mums labai malonius ir gerbtinus norus. Lygiai taip pat džiugina mus tai, kad jus pasiekė atgarsiai mūsų vardo, kuriuo primesti savo valią niekada neturėjome jokios progos. Tad branginkite dabar mane pažinę, juk nepažindami su tokiu potroškiu ieškojote. O jūsų pasiryžimas keliauti

per tokios daugybės tautų žemes rodo jūsų norų atkaklumą. Todėl, atsakydami į jūsų linkėjimus, perduodame savuosius ir pranešame, kad gintarų dovaną, kuri pasiekė mus per šio laiško įteikėjus, su dėkingumu priėmėme. Gintarą, pasak jūsų pasiuntinių, kaip lengvą darinį, bangos išmeta į vandenyno skalaujamus krantus. Tik iš kur jis būtų galėjęs atsirasti, kaip kad jie mums sakė, nežinoma, nors ta gamtos dovana lemta tiktai jūsų tėvynei. Sprendžiant iš Kornelijaus veikalo, jis pasklidęs salose viduryje vandenyno, tam tikro medžio sunkos pavidalu, todėl ir vadinamas *Succinum.* Saulės kaitroje jis pamažu sustingsta. Tad anksčiau buvęs skystis įgauna metalui būdingą blizgesį ir skaidrumą, kartkartėmis nutviksdamas gelsvai raudona spalva, kartkartėmis — beveik ugniniu spindesiu, taip patenka į jūros platumas, kur, bangų išplautas, būna vandens išmetamas į jūsų krantus. Mes manėme esant būtinu dalyku apie tai priminti todėl, kad jūs jokiu būdu nepamanytumėte, jog tai, ką jūs laikote paslaptimi, mums nežinoma. Betgi lankykite mus dažniau tokiu būdu ir tokiais keliais, kokius jums atvėrė mums parodytas palankumas. Juk visada įprastu dalyku buvo laikoma įsigyti turtingų karalių malonę, o šie, kad ir saikingomis dovanomis palenkti, visada įpratę atsilyginti geru. Kitus dalykus pavedėme jūsų pasiuntiniams perduoti žodžiu — per juos pasakėme ir pranešėme tai, kas jums gali būti malonu"[1].

---

[1] *Haestis Theodoricus Rex.*
Illo et illo legatis vestris venientibus, grande vos studium notitiae nostrae habuisse cognovimus: ut in Oceani littoribus constituti, cum nostra mente jungamini: suavis nobis admodum et grata petitio: ut ad vos pervenerit fama nostra ad quos nulla potuimus destinare mandata. Amate jam cognitum, quem requisitis ambientes ignotum. Nam inter tot gentes viam praesumere, non est aliquid facile concupisse. Et ideo salutatione vos affectuosa requirentes, indicamus succina, quae a vobis per harum portitores directa sunt, grato animo fuisse suscepta: quae ad vos Oceani unda descendens, hanc levissimam substantiam, sicut et vestrorum relatio continebat, exportat: sed unde veniat, incognitum vos habere dixerunt, quam ante omnes homines patria vestra offerente suscipitis. Hoc quodam Cornelio scribente, legitur in interioribus insulis Oceani ex arboris succo defluens, unde et succinum dicitur, paulatim solis ardore coalescere. Fit enim sudatile me-

Tokį laišką į estų kraštą, lietuviams, parašė ostgotų karalius Teodorikas, labai didžiuodamasis nuolankumu, paggyromis ir atsidavimu nors ir ne pavaldžios, bet gerai jam žinomos tautos. Sprendė apie ją iš ypatybių, būdingų gotų ryšiams ir sąjungoms su šalimis rytinėse Baltijos jūros pakrantėse, ypač lietuviškuose kraštuose, ir būtent

---

sallum teneritudo perspicua, modo croceo colore rubens, modo flammea claritate pinguescens, ut cum in maris fuerit dilapsa confinio, vestu alternante purgata, vestris litloribus tradatur exposita. Quod ideo judicavimus indicandum, ne omnino putetis notitiam nostram fugere, quod occultum creditis vos habere. Proinde requirite nos saepius per vias, quas amor vester aperuit. Quia semper prodest divitum regum acquisita concordia, qui dum parvo munere leniuntur, maiore semper compensatione prospiciunt. Aliqua vobis etiam per legatos nostros verbo mandavimus: per quos quae grata esse debeant nos destinasse declaramus.

(Teodorikas karalius estams.

Iš šen bei ten atvykstant jūsų pasiuntiniams, patyrėme, kad jūs turite didžiulį norą mus pažinti; kadangi [jūs], gyvenantys Okeano pakrantėse, trokštate su mumis susijungti — tai yra mums malonus ir labai mielas pageidavimas, kaip ir tai, kad jus, kuriems negalėjome suteikti jokių nurodymų, pasiekė mūsų šlovė. Dabar mylėkite pažintą, kurio nepažindami ieškojote. Kadangi tarp tiekos genčių kelią praskinti nėra lengva. Tad savo ruožtu, perduodami nuoširdžius linkėjimus, pranešame, kad gintariniai papuošalai, kurie mus pasiekė iš jūsų per šio [laiško] įteikėjus ir kuriuos pas jus Okeano vanduo atslūgdamas kaip lengviausią esamybę išmeta, buvo priimti su dėmesiu, tai ir jūsiškių pranešimas sako. Bet kad ir iš kur jis [gintaras] atsirastų, jie pasakojo, kad jiems nėra žinoma; nors iš visų žmonių tiktai jūsų tėvynei suteikta galimybė pasinaudoti. Pasak kažkokio Kornelijaus veikalo, sakoma, kad jis iš viduryje Okeano esančių salų medžių sakais ištekąs, dėl to ir vadinamas *Succinum,* iš lėto saulės kaitroje kietėjąs. Nes yra būdingo metalui blizgesio ir skaidrumo — tai spindįs geltona spalva, tai žėrįs liepsnos ryškumu taip, kad, kai jūros ribas būna pasiekęs, bangų mūšos nušveistas, būna į jūsų pakrantes išmetamas. Todėl nusprendėme, kad tai reikia pareikšti, idant nemanytumėte, jog mums nėra žinoma apie tai, ką jūs laikote paslaptimi. Tad dažniau mus atraskite keliais, kuriuos jūsų meilė parodo, kadangi visuomet įgyjama santarvė su turtingais karaliais, kurie, kad ir mažos paslaugos yra paveikiami, visados didesnį atlygį nimą suteikia. Visa kita per jūsų pasiuntinius jums žodžiu perdavėme, per kuriuos paskelbėme tai, kas jums nuo mūsų gali suteikti malonumą.)

Germanariko viešpatavimo laikais. Protingas karalius leisdavosi į pokalbius su pasiuntiniais, teiraudamasis apie viską, tad nepamiršo ir apie gintarą žinių pasirinkti. Pasiuntinių atsakymas jį gerokai nustebino. Jie prisipažino, kad niekas nežino, kas per daiktas tas bangų išmetamas darinys. Ir iš tiesų atsakymas prisipažįstant nežinančiam yra vertingesnis už nepagrįstus arba visai absurdiškus spėliojimus. Betgi Teodorikas, norėdamas parodyti, kad jam tas dalykas — ne paslaptis, ėmėsi atsakymo ieškoti mokslo veikaluose arba, tiksliau, liepė tai padaryti savo sekretoriui — tad rašte pateikta žinia paimta iš Kornelijaus Tacito[1]. Kas tai buvo per derybos, kurias Teodorikas vedė pokalbiuose su pasiuntiniais, gerai nežinome, aišku tik, kad prašė nenutraukti sąjungos, nurodė, ką jie iš to pelnys, galop prisiekdamas draugyste, kaip kad matyti iš ką tik pateikto laiško, apdovanojo auksu. Mokslininkai yra priėję prie visai tikėtinos išvados, kad prūsai šio lobio dalį, kuri tikriausiai buvo skirta dievams, ilgus amžius saugojo kokioje nors šventykloje, bet vėliau, kai jų tėvynė atsidūrė priešų pavojuje, šventyklai kilo grėsmė būti apiplėštai, saugotą šventą lobį žyniai patikėjo žemei, o patys žuvo sumaištyje. Toje slėptuvėje aukso monetos su Romos cezarių atvaizdais išbuvo iki XVIII amžiaus, kai Varmijoje, netoli Braunsbergo, prie Klein Trompo kaimo, atsitiktinai buvo surastos[2]. Juk šiaurės tautose buvo

---

[1] *Tacitus. Germania. — P. 45*.* Čia apie gintarą yra visiškai tas pat pasakyta.

[2] *Baieri.* Opusc.— P. 642. De numis Romanis in Prussia repertis. Kur tarp kitų dalykų pasakojama: *Si intelligens et eruditus lector nostram de projecta in rogos aut effusa ex urnis pecunia sententiam non probet, superest, ut existimemus in sacros lucos projectam fuisse. Tali munere deos propitiabant. Satis loculenter hanc septentrionalium caeremoniarum partem eruditi homines in Germania, Suecia, Anglia enarrarunt. In Curonia ad hunc usque diem luci aliqui superstitionis illius vestigia retinent, cum arbores onustae omnis generis rebus, antiqua etiam pecunia, sola religione et sacro, si diis placet, horrore, quod consecratum semel est, adversus rapinas salvum conservant.* (Apie romėnų monetas, Prūsijoje surastas. „Jeigu išsilavinęs ir supratingas skaitytojas nepripažins mūsų nuomonės apie surastus kapuose arba išbertus iš puodų pinigus, tegul jis taip mano, kaip mes laikomės savo nuomonės apie juos, kad buvo šventuose miškuose

įprasta dievams skirtus lobius dievobaimingai saugoti šventose giriose arba kokiose nors šventovėse, taigi dažnai šventų medžių uoksuose glūdėdavo panašių daiktų, o kartais turtai drauge su pelenais būdavo dedami į kapus arba deginant kūną metami į ugnį. Betgi yra, regis, pakankamai įtikinamų įrodymų, patvirtinančių, kad minėtas lobis tikrai buvo Teodoriko atsiųstas — rastas po tūkstančio trijų šimtų su viršum metų.

402

Ostgotų bei estų draugiška sąjunga buvo naudinga ir vienos, ir kitos tautos politikai. Plačiai sklido garsas apie Teodoriko galią. Juk jo valioje buvo tokia atoki šalis, kurios niekada nebuvo užvaldę patys galingiausi Romos imperatoriai, kurios net legionų ginklai nepajėgė nukariauti, dabar naujasis valdovas vien tik garbingu vardu ir didžiu taurumu palenkė juos į savo pusę ir pajungė. Mokslininkai teisingai yra pastebėję tos ostgotų rūmuose keltos didybės išlikusius pėdsakus — tai šiam monarchui Enodijaus skirta panegirika, kurioje jis pavadintas Skitijos, tolimosios šiaurės krašto, valdovu[1].

403

Susiduriame su keblumais nustatant šio Teodoriko laiško metus. Spėjama, jog tai rašyta 495 metais arba kiek vėliau. Betgi šiai epochai pasibaigus, įvykiai Vidurio

---

vartyti. Tokiais patarnavimais prūsai džiugindavo dievus. Pakankamai aiškiai šią šiaurės kraštų apeigų dalį išsimokslinę žmonės Germanijoje, Švedijoje, Anglijoje išdėstė. Kurše iki pat šios dienos kai kurie miškai ano dievų garbinimo ženklą išlaikę, kada medžiai, apkaustyti visokių rūšių daiktais, netgi senoviniais pinigais, pagal vieną tikėjimą ir šventą baimę, jei aukotojas dievams patinka, dėl to, kad nenąsyk paaukota, prieš išvykstant grobio, tada nepaliestą išsaugo-jo“) *Voigt.* Beiträge zur Kunde Preussens. — Bd. VI. — S. 212 ir ff.; Geschichte Preussens. — Bd. I. — S. 129.

[1] Ennodius in Panegyricum. Žr.: Biblioth. Maxima Patr. — T. IX. — P. 371.

Europoje toliau klostėsi pakankamai ramiai. Barbarai, išgąsdinti Teodoriko didybės ir ginklų, nebeturėjo jokių naujų užmojų. Netgi VI amžiaus pradžioje metai slinko ramiai, tad Pabaltijo tautos galėjo naudotis savo ryšiais su italais ir kitomis pietinėmis tautomis. Netgi abejonių negalėtų būti, kad Baltijos jūros pakrančių prekės tada pasiekdavo ir Dneprą, juk nebuvo tuo metu jokių didesnių kliūčių prekybai prie Juodosios jūros.

Tuo tarpu rūpi išsiaiškinti, kokį pažangos lygį tais laikais galėjo būti pasiekusi lietuvių tauta.

404

Apie lietuvių tautos kultūrą. Kai mes, nagrinėdami tautų istorijų užuomazgas, aptikome lietuvių tautos pradus, kildindami ją iš gelonų ir budinų, kas, mūsų manymu, pakankamai aiškiai buvo įrodyta pirmesnėse knygose, stengėmės atskleisti jos įvairiapusius ryšius su garsiomis istorijoje tautomis, pagaliau su ostgotais, tuo metu ką tik apsigyvenusiais Italijoje — griuvėsiuose valstybės, kurią buvo pražudę lietuvių tėvynainiai herulai. Taigi visos šios aplinkybės patvirtino tą istorinę tiesą, kad lietuvių tauta, turėdama gilias šaknis senovėje, paveldėjo ne žemiausio lygio kultūrą. Juk tik parodant savo nenuovokumą galima manyti, kad ši tauta galėtų būti priskirta prie laukinių barbarų arba prie tų, kurie, vos iš vaikystės laikotarpio iškopę, sustojo tame lygmenyje. Indų Budos mokslo apšviesti, niekada istorijoje negarsėję laukiniu būdu, romūs Dono ir Oskolo pakrančių gyventojai, vertęsi gyvulių auginimu, medžiokle ir žvejyba, — budinai, azijonys ir patys skitai — priklausė prie geriausiai Europoje organizuotų skitų grupės tautų. O gelonų pirmtakai pelazgai — žemdirbiai, amatininkai, prastuomenė — atvyko iš Graikijos kartu su kitais naujakuriais ir apsistojo Juodosios jūros pakrantėse. Be abejo, susiliejus šioms dviem tautoms, negalėjo rastis tauta, nors kiek į laukinę panaši. Žinoma, tų abiejų politinių elementų su-

klirtimas, arba, kitaip tariant, susiliejimas, įpareigojo vienomenę kaip begalint sparčiau lavėti, jeigu tik tam buvo palankios išorinės aplinkybės ir netrukdė santykiai su kaimynais. Jie nors ir privertė gelonus ir budinus paskutiniame amžiuje prieš Kristaus gimimą persikelti į Vakarus, nors su šiuo įsikūrimu Nemuno žemupyje ir prie Baltijos jūros jie patyrė naujus, iš užjūrio kraštų atvykusių užpuolikų smūgius, tačiau spartus jų kilimas ir išsiskaidymas į atskiras padermes, įsikūrusias įvairiuose Lietuvos žemės kraštuose, rodo buvus neblogą tvarką ir tam tikrą pažangos lygį. Taigi kitokios nuomonės mums visiškai nepriimtinos. Mat jeigu lietuviai, taip susiklosčius aplinkybėms, būtų tvarkęsi pagal sistemą, kuri buvo įprasta tokiose puslaukinėse tautose kaip kad sarmatų ordos, tai tikriausiai, kaip ir jie, būtų laikmečių audrų tol blaškyti, kol visai būtų dingę nuo žemės paviršiaus. Betgi jie, apsigyvenę tuose laukiniuose šiaurės kraštuose, nesitenkino vien tik laukinės gamtos dovanojamais valgiais ir grobiais svetimų tautų gentyse, bet ėmėsi žemdirbystės. Naujose žemėse patys suarė dirvonus ir priaugo prie jų tartum tos vagos, kasmet jų rankomis prikeliamos. Taip bėgo amžiai, ir keitėsi galybė kartų. Taigi tokia raida, tokia tvarka, toks religijos ir dorovės supratimas, kurių pėdsakai užtinkami ir labai senais laikais, ir dabar dar lietuvių krašte neišnykę, niekada negalėjo rastis tautoje, kurios šaknys glūdėtų šiaurės laukinių girių tankmėse. Tokia tauta turėjo būti perėmusi kultūrą pačioje užuomazgoje, ir jos šaknys turėtų būti palaimingame saulėtekio krašte, išraižytame šventų upių, per šventas girias tekančių. Į šį kraštą ilgesingai savo žvilgsnius kreipė labiausiai nutolusių laikų ainiai.

405

Tautos ilgus amžius laukia pažangos, tačiau ši atėjusi taip ilgai netrunka. *Kartais** pasiekus jai tam tikrą lygį, ima rastis savaimingų gedimų, kurie ją iš lėto nai-

kina. Taip būtent atsitiko ir lietuvių tautai. Juk istorijos rašytojų ji geriau, kitaip sakant, vėliau, buvo pažinta, ne jos kultūros klestėjimo, bet nuopuolio metais, o jų raida senaisiais amžiais dėl kitos religijos įtakos vyko greičiau negu dabar. Pats gyvenviečių išsiskirstymas į pavienes, smarkiai nutolusias nuo pagrindinės, lėmė ryškius tarmių skirtumus, negalėjo nestabdyti pažangos. Tauta, per kartų kartas atsidėjusi žemdirbystei, nesivaikanti tolimų grobių, labiau už viską branginanti ramybę, gerbianti savo tėvų papročius bei tikėjimą, iš tiesų ir pačiomis nepalankiausiomis aplinkybėmis negalėjo nusileisti iki laukinių būvio, bet sėkmingų būdų, kaip išgelbėti pažangą, taip pat nesugebėjo rasti, o juk pastaroji dėl pačios savo prigimties negali ilgai būti to paties lygio — tai vienoje kurioje nors tautoje ar krašte krinta, tai kažkiek kur kitur pakyla. Religija saugojo žiburį, skleidžiantį pažangos šviesą, kadangi dvasininkai buvo patys iškiliausi asmenys tautoje. Bet nesirūpindami nei dorove, nei visuotiniu gėriu, pametę galvą sau naudos beieškodami, tinkamas apeigas pavertė prietarais, prigalvojo galybę dievų, ėmėsi bjaurių prasimanymų ir piktnaudžiavimų. O taip įvykiams klostantis, tikra pažanga negalėjo klestėti.

406

Tam, kad kuo geriausiai būtų suprasta tai, kas jau pasakyta, kad kiekvienas skaitytojas būtų įtikintas mūsų nuomonės objektyvumu, pagaliau tam, kad būtų patvirtintas jau ne kartą anksčiau kartotas prisipažinimas, jog visiškai neturime tikslo rašyti lietuvių tautai panegirikų, privalome išsakyti šias pastabas. Jeigu perversime senovės rašytojų mus pasiekusių kūrinių likučius, pažvelgsime į kelionių įspūdžius ir dabartiniais laikais įvairiose pasaulio šalyse rastų tautų ir genčių, tebegyvenančių beveik taip, kaip kad pirmykštėje bendruomenėje buvo įprasta, aprašymus, tai, be įgimto žmogaus polinkio gyventi

draugėje, pastebėsime dar ir kitų, visiems bendrų pažangos bruožų bei apraiškų ir tokią pat visokeriopą, laipsnišką jos raidą, kokia yra kiekvieno žmogaus, pereinančio visas augimo ir brendimo pakopas, kai vystosi protas ir didėja dorovės dalykų supratimas. Iš mažens apsuptas įvairiausiomis pagalbinėmis priemonėmis greitai lavėja ir sulaukęs brandos amžiaus tampa apsišvietusiu žmogumi. Betgi paliktas pats sau būtų daug ką savo jėgomis išbandyti turėjęs ir būtų prireikę daugelio metų, kol būtų šio to pramokęs, net pirma gal būtų senatvės sulaukęs ar mirtis jį būtų ištikusi, kol nors viena pakopa aukštyn civilizacijos laiptais būtų palypėjęs. Tą patį ir apie pirmykštes tautas galima būtų pasakyti — metams bėgant jų raida tokia pati kaip ir žmogaus vystymasis. Skirtumas tik toks, kad visuomenės išsilavinimo lygį lemia palankios arba nepalankios aplinkybės, priklausomai nuo kurių jis tai kyla, tai krinta. Tautos nuo kūdikystės dienų į savo brandos amžių ėjo iš lėto, kartais labai mažai tepasistūmėdamos, kiekviena išlaikydama savo charakterį ir polinkius. Laimingi arba nelaimingi įvykiai politikoje ir visatoje būtinai turėdavo įtakos visuomenei ir pagreitindavo arba sulėtindavo pažangą. Pirmoji epocha — tai ta, kurios laikais tauta neturėjo nei teisių, nei vadų, nei sistemos religijoje. Filosofai ją vadina laukine epocha, o mes pavadinsime tautos vaikyste, juk visi poelgiai, o ypač kūno marginimas piešiniais ar gražmenų įvairovė tą patvirtina, mat iš to kyla prietarai, o prietarai žmonėse laikosi ilgiausiai — jie gyvuoja net ir po to, kai visi kiti įsigalėję įpročiai, pažangos poveikio pagauti, dingsta. Vėlei apie kitą epochą, kai visuomenė suklesti, įgauna jėgų, pajunta savo galią, atsiranda daugiau reikmių, tada tauta įveda savo tvarką pasaulietiniame gyvenime ir religijos dalykuose, o kartais pasiduoda vienvaldystei — sakome, kad vaikystė baigėsi, tauta pasiekė stiprybės, brandos amžių ir tapo barbare. Tai jau iš tiesų nebe laukiniai dykumų gyventojai, atsilaikę jos gaivalinguose siautu-

liuose, kurių padrikos giminės, susidūrusios beklaidžiodamos dykumose, baugščiai ir su nepasitikėjimu žvelgdavo vienos į kitas. Tačiau tada jos dar neturėjo supratimo nei apie dorovę, nei apie religiją, nei apie pagarbą žmogaus teisėms — būtent apie tai, kas yra vaisiai subrendusios išminties, kuria pasižymi tik apsišvietusios tautos, pasiekusios visišką visuomeninę brandą.

Skitų tautos, kuri buvo žinoma graikams, kaip kad ir jos geriausių sąjungininkų, raida buvo pasiekusi barbarų lygį. Jos, kaip tautos, išnyko aukščiau nepakilusios, nors ir stengėsi to siekti. Gelonai ir budinai, ėję tais pačiais keliais ir išsilaikę ilgiau, privalėjo pasiekti didesnę pažangą, juoba kad iš pirmtakų buvo paveldėję kultūros užuomazgas ir sugebėjimus. Vietinės sąlygos, netgi po pačios Skitijos žlugimo, ilgai didesnių kliūčių joms taip pat nesudarė. Taigi gelonų ir budinų tauta, atkeliavusi į Baltijos pajūrį, be abejonės, atnešė į tą kraštą aukštą kultūrą.

407

Apžvelgdami tautas, kurios pirmaisiais krikščionybės eros amžiais buvo užėmusios Vidurio ir Šiaurės Europos žemes, pažymėsime, kad venedų tautų civilizacijos lygis buvo nepalyginti aukštesnis už kitų. Gyvenamųjų būstų statyba, prekybos verslas, prisirišimas prie savo nuolatinių žemės valdų, ypatingas atsidėjimas žemdirbystei, nepaisymas visuomenės vaikystės laikotarpiu įgytų prietarų, tokių kaip kūno dažymas, bei išnykimas daugelio kitokių, atsilikimą rodančių požymių, apie kuriuos įvairūs autoriai, pradedant Tacitu, rašė pažymėdami venedų civilizaciją buvus aukštesnio lygio už kitų tautų. Juk kažkada gelonai, kuriuos romėnai pažino dar tebegyvenant jiems rytuose, turėjo paprotį dažyti kūną, bet vėliau į vakarus persikėlę jų ainiai jau šia tautų vaikystės ypatybe nebe-

pasižymi. Konringijus, iš gausių šaltinių[1] surinkęs liudijimus, aiškiai ir neabejotinai tą įrodė. Lietuvių kilmės gentys, kurios nuo seno gyveno kaimynystėje su venedais, buvusiais slavų kilmės, iš dalies jiems priskiriamos, o apskritai jos buvo žinomos estų vardu. Metraštininkai deramai ir pastaruosius įvertina pridurdami, jog buvę labai taikūs. Jau anksčiau pasakojome apie gotų karaliaus Germanariko užkariavimus Pabaltijo kraštuose (§ 362). Tuo tarpu estai, be kliūčių sudarę sąjungą su šiuo galingu valdovu, tokiai daugybei tautų primetusiu savo valią, rado geresnę išeitį už venedus, kurių pasipriešinimas jų kraštui užtraukė bereikalingus vargus. Tai, be abejonės, paakino ne vieną slaviškųjų venedų gentį keltis į nepageidaujamus kraštus. Tuo tarpu estai, kitaip tariant, lietuviai, sėkmingiau už anuos tvarkė politikos reikalus turėdami geresnę nuovoką, tai taip pat rodo nežemą pažangos lygį.

408

Ryšiai su užsienio šalimis. Be minėtų santykių su gotais, jau žinome apie dažnus skandinavų apsilankymus Baltijos jūros rytinėse pakrantėse, mat pastaruosius ypač viliojo pelninga prekyba gintaru, kurį tų pakrančių gyventojai rinkdavo. Buvo ir kitų, mūsų veikale apeitų priežasčių, įvairių Skandinavijos žemių valdovus skatinusių siekti užkariavimų tose šalyse. Tad, suprantama, iš to galima daryti išvadą, kad daugelis pasaulietinių ir religinių gotų papročių turėjo susilieti su lietuviškais. Tą rodo kalbos, mitologijos bei kitokie stebėjimai. Tą patį kartoja pačios tolimiausios praeities Prūsijos kronikininkai, kai tik per amžių rūką įstengia įžvelgti tose šalyse užuomazgas lietuvių tautos, anot jų, pačios seniausios

[1] *Conringius. De Republica Imper. German. Exercitatio III.* — *N. 29*.*

tautos Sambijoje*, kitaip tariant, gintaro žemėje. Nenuostabu, kad toks daugelio dalykų vienodumas dviejose tautose, atsiradęs dėl vieni kitų mėgdžiojimo, suklaidino lietuvių tautos kilmės tyrinėtojus, apsiribojusius vien tik senovės prūsų, labiausiai pasižymėjusių gotiškais bruožais, pažinimu ir todėl nusprendusius, esą bus teisinga pripažinti jiems gotišką kilmę. Lukas Davidas, nors turėdamas po ranka pačius geriausius šaltinius, nepaisydamas net aiškios, visai kita linkme nukreipiančios, žinios apskritai apie tautos kilmę, pasiduoda pirmtakų bei tėvynainių įtakai ir, aklai jais sekdamas, tiki tos tautos gotiška kilme[1].

409

Mums jau žinoma, kad karaliaus Filimero laikais gotai plėtėsi rytų link, o tuose žygiuose juos lydėdavo lietuvių pulkai, prievarta verčiami paklusti. Dėl to kildavo kruvini vaidai, kol pagaliau, užpuolus hunams, jų vienybė galutinai suiro. Žinome, kaip gentys, kurias mes minėjome vadindami bendru herulų vardu, žlugus hunų galybei, Odoakro vadovaujamos, prideramai pasižymėjo išėjusios į civilizuoto pasaulio įvykių areną. Galop, po tragiškos šio didžio žmogaus žūties, jie (tikriausiai tik didesnioji jų likučių dalis) pasuko atgal į tėvynę. Žinant visa tai, nekyla jokių abejonių, kad tie atėjūnai italai negalėjo išsiskirti aukštu lygiu pažangos, kurios vaisiai būtų davę naudos gimtajai žemei.

---

[1] *Lucas David. Preussische Chronik. — Bd. I. — S. 12 ir kt.*** Šis metraštininkas, sekdamas vyskupo Kristijono kronika, gal teisingai, o gal neteisingai ją supratęs, spėja, kad pirminė tauta Prūsijoje buvusi vadinama ulmigerais, o kita — tai atvykėliai iš Skandinavijos gotai. O senovės prūsai turėjo atsirasti šioms dviem tautoms susiliejus. Tai visai galėtų būti panašu į tiesą, tik prie to dar reikėtų pridurti trečiąją, lietuvių tautos, priemaišą, ir netgi labai didelę dalį, kadangi iš visos šios prūsiškos samplaikos susikūrė gimininga lietuviams padermė.

410

Kultūros pradai. Erazmas Stela[1] viename šaltinyje aptiko žinią, kad tapę galinga tauta litalanai nusprendė surengti žygį į romėnų šalis, bet atrodo, kad Italijos nepasiekė, nes 366 m. kautynėse su sigambriais padėjo galvas. Tai būtent jų likučiai, minėto autoriaus nuomone ir spėjimu, grįždami į šiaurę, užklydo į Prūsiją ir ten įvedė pažangesnę tvarką. Nepriešta raujame, kad yra buvę tokių lietuvių-alanų, juoba kad ir patys anksčiau tą sakėme (§ 48), bet nesame įsitikinę, kad jie būtų galėję leistis į tolimus žygius, juk Stela nesiima to įrodyti pasitelkdamas pirmesnius metraštininkų darbus. Iš tikrųjų sunku sutikti su nepagrįstais išvados žodžiais, kad ši lietuvių ir alanų samplaika viso labo tebūtų buvusi tik negausus valsčius arba orda, įsikūrusi kažkur į rytus nuo Neries arba ten pat klajojanti. Taip pat negalima pripažinti alanus turėjus aukštesnį už lietuvių pažangos lygį, kadangi tai buvo klajoklių tauta, visus užpuldinėjanti, nuolat besiblaškanti ir kariaujanti. Argi galimas dalykas, kad lietuvių padermė, gyvenusi Prūsijoje, jos dėka būtų sulaukusi tobulesnės visuomeninės tvarkos savo krašte? Pagaliau apie tai nieko nesakoma ir vyskupo Kristijono kronikoje.

411

Bet tai, ką yra nurodęs Stela ir ką kartoja daugelis kronikininkų, esą lietuvių tauta prieš VI amžių neturėjo karaliaus, o buvo valdoma bendruomenės vyresnybės, yra tikra tiesa. Į pasitarimus sukviesti vyresnieji tvarkydavo visus reikalus, susijusius su visuotiniu turtu. Betgi karo metu buvo renkamas vyriausiasis vadas, jam suteikiamas karaliaus titulas. Juk Stelos pasakojimai dažnai yra pa-

[1] *Erasmus Stella.* De Boruss. antiquitatibus. — P. 25 ir kt.

grįsti istorine tiesa, pasisemta iš senų ir patikimų šaltinių, tad gali būti tikra tiesa ir tai, kad litalanai buvo ta priežastis, dėl kurios apie VI amžiaus pradžią buvo įvesta nauja tvarka krašte, kurį tuo metu sudarė tik dvi sritys, būtent Prūsija ir Lietuva, mat apie Latviją tuo metu dar nieko nesigirdėjo. Tad tokiu atveju reikėtų manyti, kad tie litalanai ar tai apleido savo klajoklines stovyklas prie Neries, ar tai, grįždami iš žygio į Italiją, žygio, kurio metu jie pralaimėjo sigambriams, prirėmė prūsus jų pačių žemėse. O šis karas privertė tautą apsižiūrėti, kad jų šalyje stinga geros tvarkos, todėl atsirado būtinas reikalas visų bendram labui šaukti visuotinę tautos sueigą.

* * *

II skyrius

TAUTOS PADAVIMAI. ĮVEDAMA GERESNĖ VIDAUS TVARKA. VI AMŽIUS

.....

412

Tautos padavimai bendrais bruožais. Visos senovės tautos per amžių amžius saugodavo visus savo padavimus. Be to, iš pačių patikimiausių šaltinių žinome, kad senovės lietuvių tautoje protėvių laikus menančių padavimų su ypatingu atsidėjimu mokydavęsi žyniai, mat kiekvienos religinės apeigos buvo pradedamos tam tikrais dorovės pamokymais, kurie būdavo pateikiami istoriniais pasakojimais. „Tai ne spėlionė, — teigia vienas iš met-

raštininkų, — bet iš tiesų buvo taip susiklostę, kad žyniams buvo pavesta mokyti tautą istorijos. Ji buvo pasakojama Romuvos šventovėje ir nuolatos žmonėms kartojama. Taip tautoje laikėsi padavimai ir nesidavė iškraipomi, kadangi kiekvienas senelis, menantis senuosius pasakojimus, galėjo pataisyti suklydusį. Argi toks būdas išsaugoti mūsų atmintyje istorinius įvykius yra mažiau vertas pasitikėjimo kaip kad rankraščiai?"[1] Iš tiesų, kol lietuvių tautoje laikėsi jos senoji tvarka, tol buvo mokėta labai rūpestingai saugoti istorinę atmintį. Greta to buvo ir rašytinių paminklų, kurie buvo parašyti žyniams žinomais rašmenimis — runomis arba panašiais į jas ženklais, kuo ne vienas atradimas įtikina[2]. Buvo ir bardų arba istorinių giesmių dainių — tą patvirtinančių įrodymų pateikėme šio veikalo I tome. Čia pateiksime patikimesnį pavyzdį. Kai, Henriką Kniprodę išrinkus didžiuoju magistru, Marienburge buvo suruoštos iškilmės, pasirodė prūsų tautybės dainius, kuris eilėmis ir savo kalba apdainavo Vaidevučio gyvenimo istoriją. Kryžiuočiai klausėsi įdėmiai, bet atsilygindami parodė panieką — vargšui dainiui buvo įteiktas uždengtas dubuo, pilnas tuščių riešutų[3].

413

Pirmasis lietuvių tautos metraštininkas Kristijonas. Per laimingą lietuvių tautai atsitiktinumą radosi krikščioniško tikėjimo skleidėjas tame krašte — tai pirmasis Prūsijos, arba Kulmo, vyskupas, palaiminto atminimo Kristijonas, žmogus išmintingas, istorijos mylėtojas, žmogiškumo brangintojas. Tarp jo mokinių ir naujakrikščių

[1] *Kotzebue.* Preuss. ält. Gesch. — Bd. II. — S. 265—266.
[2] Kad lietuviai turėjo raštą, buvo nurodyta šio veikalo I tome, 358 p.; čia dar plačiau apie tai pakalbėsime § 792—795.
[3] *Kotzebue.* Min. veik. — T. II. — P. 195. Tikras padavimas iš sugalvotos Bekerio istorijos.

buvo ne tik pirmųjų šalies didikų, bet ir pačių pagonių žynių. Juk jis buvo ir pačių tikriausių padavimų, kuriuos sudėjo į savo kroniką, rinkėjas. Tiesa, ji dabar dingusi, bet yra mus pasiekusios jos ištraukos, įdėtos į vėlesnes kronikas. Nors kai kurios jų vietos, kronikininkų, besipuikuojančių savo spėliojimais, pakeistos, tačiau vėlesniems Prūsijos metraštininkams nuvalius nuo jų tas šiukšles, turime pilnus istorinius padavimus, kuriais pasikliaudami parašėme šį skyrių. Kitus įrodymus, kad tie padavimai yra tikri ir buvo įdėti į vyskupo kroniką, praleisime, kadangi, atlaikę Bajerio, Kocebiu ir Foigto kritiką, jie jokių kitų patvirtinimų nebereikalingi.

414

Poreikis įvesti geresnę vidaus tvarką. Jau pastebėjome, kad senovės prūsai, kurie, pasak mūsų, buvo lietuviai, o pasak kitų, ulmigerai, tik mažesni už pastaruosius, pasijuto reikalingi geresnės vidaus tvarkos — gal litalanų priremti, ką mes pastebėjome sekdami Stela, gal buvo verčiami spartaus gausėjimo gyventojų, kurie, anot Kristijono kronikose išlikusių padavimų, turėjo būti plačiai į visas puses išsisklaidę. Žodžiu, 503 krikščionybės eros metais įvyko visuotinė sueiga[1].

[1] Šiuos metus metraštininkai nurodo pagrįsdami tiksliausiais apskaičiavimais ir patikimiausiais tyrinėjimais. Žr.: *Voigt.* Gesch. Preuss. — Bd. I. — S. 129. Šį įvykį, anų pripažintą istoriniu, sukėlė ulmigerus slėgęs mozūrų jungas, ypač nepakenčiamas dėl kasmetinio jaunuolių ėmimo. Tai paremta Luko Davido veikalu, o jis šias žinias buvo paėmęs iš Kristijono kronikos. Tą patį buvo užrašęs ir Hartknochas, kuriam Luko kronika nebuvo žinoma, tad jis turėjo būti tatai paėmęs iš kitos, kurios autorius tas žinias taip pat buvo išsirašęs iš Kristijono kronikos. Jau girdėjome apie Dionisijaus kelionę ir apie šiuos ulmigerus, mokėjusius duoklę vaikais. Tačiau, mūsų manymu, taip kalbėti apie lietuvių tautą nedera. Tą patvirtina ir Lukas, kuris, pasakodamas apie Vaidevutį, primeta šią istoriją ulmigerams, įklimpsta į anachronizmus, paskui puola prie vidivarių vado Vidibuto ir žūsta galutinai susipainiojęs savo paties pinklėse.

503 m. Prūsijos karalius Vaidevutis. Kai buvo pradėta tartis, pastebėta, kad tautai dar daug ko trūksta iki geros tvarkos šalyje, ypač per žmonių spūstį ir kalbų įvairovę buvo sunku pasiekti bendrą nuomonę. Sueiga darėsi vis audringesnė, ir kai atrodė, kad ima žlugti paskutinės viltys sulaukti gerų rezultatų, vienas garbingo amžiaus žmogus, turintis gerą vardą, išėjęs į vidurį, prabilo į susirinkusius tokio turinio kalba: „Jeigu prūsai nebūtų kvailesni už jų bites, tai tokie dalykai, apie kuriuos čia buvo šnekėta, vaidų nesukeltų. Juk matome, kad bitės turi valdovą, kurio įsakymų klauso, kuris jų darbus paskirsto kiekvieną pristatydamas prie jai tinkamo. Nepaklusniąsias, dykinėjančias jis baudžia išvarydamas lauk iš avilio. Jam paliepus, visos imasi darbo, o savo reikalus ir rūpesčius meta. Jūs, kurie kiekvieną dieną tai matote, sekite jomis kaip savo vedliais, pasiskirkite sau aukščiausiąjį vadą ir jo valios klausykite — tegu jis jūsų kivirčus sprendžia, žmogžudžio ranką sulaiko, piktadarius baudžia, nekaltuosius gina, tegu jis pats valdo nieko neišskirdamas, tegu aukščiausioji valdžia ir teismo galia priklauso jam“[1]. Ši kalba visiems susirinkusiems padarė tokį poveikį, kokio norėta. Ne tik kad buvo pritarta kalbėtojo mintims, bet, žinoma, jis pats vyriausiuoju vadu ir buvo paskelbtas bei pramintas *Bojoteros,* kas senovės lietuvių kalboje reiškė bičių karalių. O tikrasis to žmogaus vardas buvo *Wejdawutis* — Vaidevutis.

---

[1] Originale įdėtas Strijkovskio vertimas iš lotynų kalbos (43 p.), jis pataisytas atsižvelgus į Erazmo Stelos pateiktąjį. Kai kas priekaištauja, esą ši kalba negali būti paimta iš vyskupo Kristijono kronikos, nes jos nėra įdėjęs Lukas Davidas. Betgi Erazmas Stela Kristijono kroniką turėjo savo rankose, o Lukas Davidas ne tik tą vietą praleido, bet ir daugelio kitų neįdėjo. Be Stelos, šis pasakojimas yra Grunau ir Pretorijaus veikaluose. Pagaliau Stela turėjo labai patikimų šaltinių ir ką iš jų buvo paėmęs — labai tiksliai perteikė, taigi prikišti jam kokių nors prasimanymų negalima. Karamzino nuomonė visai sutampa su mūsų. Žr.: Hist. Państwa Ross. — T. I. — Past. 81, pagal Bučinskio vertimą*.

Pirmasis vyriausiasis žynys Brutenis. Šis garsus vyras buvo kilęs ne iš Prūsijos, bet atėjūnas, kartu su savo broliu, vadintu Bruteniu, ir dar kitais draugais iš kitų kraštų atkeliavęs. Praleisime kronikininkų abejotinas spėliones apie jų kilmę ir pateiksime savo išvadas, paremtas tik gerai mums žinomais dalykais. Abiejų brolių vardai iš tiesų yra lietuvių tautiniai vardai. Pretorijus, senovės prūsų kalbos mokovas, savo pastabose apie Hartknocho veikalą, skirtą senovės prūsų religijos tyrinėjimams, tą patį pažymi ir paaiškina šių vardų reikšmes. Pirmasis vardas sudarytas iš dviejų žodžių — *Wejdas* ir *Wuitis* arba *Wutis,* pirmasis iš kurių lietuvių kalboje turi daug reikšmių: veidas, atvaizdas, stabas, o antruoju žodžiu prūsai vadino viršininką, vadovą. Iš čia aišku, kad Vaidevučiu galėjo būti pramintas žmogus, turintis valdžią kitiems. *Pruta,* arba vėlei *Bruta,* turėjo reikšti išmintį, tad Brutenis — mąstytojas, mokytas žmogus. Ši tautos sueiga ir tokia kalba, pasakyta išreiškiant tos paprastos tautos ir laiko dvasią, pagaliau sutartinai priimtas nutarimas paskirti aukščiausiuoju vadu atėjūną, neabejotinai rodo buvus jį tautietį, tik iš kitur atvykusį, gal svetur ir gimusį, bet savo tėvynainiams buvus neabejotinai žinomą žmogų. Tad jeigu be priekaištų sutinkame su tvirtinimais, kad tokie asmenys tikrai yra egzistavę, kas ir pačiais patikimiausiais ir naujausiais tyrinėjimais yra įrodyta, reikia sutikti ir su tuo, kad jie nebuvo svetimtaučiai. Kronikininkai, sėmęsi žinių iš vyskupo Kristijono metraščio, neprieštarauja, kad atėjūnai buvo iš Užoderio, bet nerasdami šaltinyje nurodytos jų tėvynės, kadangi ji ten nebuvo pažymėta, kiekvienas jų savaip samprotauja, iš kur ir į kur jie keliavo, dėl to atsirado gera dirva įvairiausiems spėliojimams. Mes, remdamiesi mūsų papasakota lietuvių senovės istorija, neabejodami patvirtinsime kilus juos iš herulų, kurie prieš aštuonetą metų keliais, vedančiais per slavų žemes Oderio pakrantėse, iš Italijos buvo sugrįžę į tėvynę. Taip mes ne tik kad nepakenksime,

bet dar ir prisidėsime prie tautos padavimų pripažinimo, jųk Kristijonas, kad ir semdamasis iš jų žinių, galėjo įdėti į savąsias kronikas šį bei tą apie Vaidevučio ir Brutenio, taip pat ir jų draugų gotiškumą, mat pastarieji 494 m., išvykdami iš Italijos, išsivadavo iš Teodoriko priespaudos ir paliko gotų stovyklas. Tuo tik visą padavimą prie tikrovės priartinsime, nes ištaisysime istorines žinias, paaiškindami dalykus, kurių nebuvo pastebėjęs pirmasis metraštininkas, dėl to vėlesnieji, nebelyginę jų su Romos imperijos viduramžių istorija, sunkiai juos besuprato. Juoba kad ir Pretorijus bei Kocebiu dėmesio vertomis išvadomis[1] pritaria mūsų nuomonei. Tą pastebėję, likome dar tvirčiau nusistatę.

Be to, žinių apie Vaidevučio herulišką kilmę pėdsakų pastebime Lietuvos istorijos veikaluose, kurių, tiesą sakant, dabar nebeturime, bet iš vėlesnių laikų autorių raštų spėjame juos buvus parašytus. Ypač šiuo atžvilgiu mūsų dėmesį patraukia ir verčia pasikliauti savo nuomone garsus to meto Vilniaus universiteto profesorius, kunigaikščių Sapiegų giminės istorikas, jėzuitas kun. Aloyzas Mištoldas[2], kuris pradeda nuo tariamojo *Zaymo Wejdawuti filius, Frater Litalani junioris,* prie ko tiesiog dar priduria *Herulus.* Kadangi daugiau apie herulus nė vieno žodžio visame veikale nepasako, tai tikriausiai bus paėmęs tatai iš dabar mums nežinomos kronikos, kurioje Vaidevučio sūnų skaičius dar trimis padidintas — *Zaymo, Litalanus* ir *Litwo,* matyt, iš reikalo sukurti dar dvi provincijas — Žemaitiją ir dar kažkurią Lietuvos dalį, tarsi buvusią valdą jauniausiojo brolio Litvo, Litalankos sūnaus, nuo ko šių žemių gyventojai buvo praminti litalanais. Betgi jau vien tai, kad Vaidevutis šioje kronikoje pavadintas herulu, aiškiai rodo, kad ji remiasi tikrove, istoriniais, arba, kitaip tariant, pačiais seniausiais, pa-

[1] *Praetorius.* Schaubühne. — Bd. VIII. — Kap. 5. — § 4; *Kotzebue.* Preuss. ält. Gesch. — Bd. I. — S. 280 ir kt.

[2] Historia Illustrisimae Domus Sapiehanae etr. — Vilnae S. J., 1724, 4-to. — P. 57.

davimais. Tą patvirtina ir ten dar pateiktas lietuvių susiskirstymas luomais, toks, koks lietuvių padermių, sekant germanais ir kitomis kaimyninėmis tautomis, nuo seno buvo įprastas, tik su tuo skirtumu, kad lietuvių aukščiausiosios diduomenės luomo didesnę dalį sudarė svetimšaliai atėjūnai: gotai, venedai ir herulų giminaičiai — Italijos atėjūnai. Jie laikyti tarp savųjų aukščiausiąja kasta, pasižymėję išlavintu protu, garsūs turtais ir karo žygiais, apsigyvenę tarp lietuvių, atsidūrė vienoje gretoje su pirmaisiais tautos asmenimis, įgydami teisę užimti aukščiausias pareigas. Tokios pat nuomonės, kalbėdamas apie prūsų diduomenės kilmę, laikosi ir Hartknochas[1]. Kiti kronikininkai tvirtina tą patį, neprieštarauja tam ir Lukas Davidas[2], bet pastarasis, tenkindamas savo užgaidą sulyginti patikusius jam skandinavus su lietuvių tautos aukštuomene, kažkaip sujaukė padavimuose visą tvarką. Jo pastebėjimais iš senų rankraštinių kronikų pagrįsta Vaidevučio laikams priskirtina žinia apie tai, kad turtingieji, pasisavinę aukščiausiąją valdžią, naudodamiesi neturtingųjų darbu, ėmė juos engti ir sukėlė tuo sąmyšį, kitaip sakant, maištą, kurio metu buvo sudeginta per šimtą turtuolių sodybų su visu jų turtu ir pačiais savininkais. Netgi paties Vaidevučio pastangos nuėjo niekais, tad prireikė kreiptis į žynius. Šie į Balgos apylinkes bendram pasitarimui sušaukė visą tautą. Ten, įveikus nemažus sunkumus, buvo sutarta. Taigi šalyje įsigalėjo ramybė, nustatyta tokia tvarka: „Niekas iš gyvenančių vienoje ir toje pačioje žemėje neturi teisės paniekinti gyvenančio kitoje arba prievarta savo tėvynainio prie darbų versti. Jei kam reikia kito pagalbos, tai privalo jį palenkti prašymais, dovanomis ar kitokiomis gražiomis vilionėmis. Tik tas gali būti didžiu pripažintas, kuris iš kitų išsiskirs tauriais darbais, bus karo žygių užgrūdintas

[1] Alt. u. n. Preuss. — Th. II. — C. 4. — P. 442*.
[2] *Lucas David.* Preuss. Chronik. — Bd. I. — S. 19 ir kt.

ir mokės suvaldyti eiklius žirgus“. Buvo panaikinti kilmės skirtumai, išskyrę atėjūnų giminę, ir nustatyta, kuo galima būtų pelnyti išaukštinimą. Šis kronikininkas pažymi, kad tokiu būdu nutautėjusi atėjūnų giminė niekuo nebesiskyrė nuo prūsų, tik vardų galūnėmis — anų paprastai baigdavosi galūne „o“, o šių — „s“.

417

Nors iš to, ką yra palikę metraštininkai, ir yra vertingų dalykų lietuvių tautai pažinti, tačiau jie neįrodo, kad įvairios tautos būtų susiliejusios į vieną, Vaidevučio valdomą. Mat, kaip mums žinoma, kalba, religija, papročiai, apeigos — visa tai buvo vienoda visose žemėse ir provincijose, bendrai vienai tai tautai priklausančiose. Jeigu, tarkime, ir buvo prisijungusios prie jos kokios smulkesnės padermės, tokios kaip ulmigerai, venedai, lyviai ar kokios dar smulkesnės gentys, tai tas buvo taip seniai ir tokiu mažu mastu, kad jos greitai pasidavė nutautėjimui, tapo nepastebimos ir tikrai dėl to jokių mažiausių skirtumų nesusidarė.

418

Tautos sueiga. Tautos sueiga prie Balgos priėmė daug kitų įstatymų ir nustatė tinkamą vidaus tvarkos sandarą. Brutenis buvo išrinktas vyriausiuoju žyniu, vadintu Krivių Krivaičiu, o svarbesnės vietovės buvo pavestos vietiniams žyniams, arba kriviams, nustatyta visa jų hierarchija. Visi buvo įpareigoti paklusti tokiai nuostatai, kuria skelbiama: „Kad niekas, išskyrus pašventintus asmenis, ateityje jokių tikėjimo apeigų neatlikinėtų, žmonių neteistų. Kad dievų nebūtų nei naujai išgalvotų, nei svetimųjų pasisavintų. Yra trys aukščiausieji dievai — tai Perkūnas, Patrimpas ir Pikolas, kuriems turi būti rodoma

didesnė pagarba negu kitiems. Tad didesnei jų garbei Krivių Krivaitis turi būti laikomas pirmuoju tautos žyniu ir vyriausiuoju teisėju. Jam ir jo įpėdiniams dera rodyti paklusnumą ir nuoširdžiausią pagarbą. Kas pasakytam neprasižengs, kitame gyvenime gali tikėtis būsiąs gausiai atlygintas, o kas šitai paniekins — patirs kančias, vargą ir siaubą. Visas kaimynines tautas, kurios šiuos dievus garbina ir jiems aukas aukoja, privalu laikyti artimomis bei jas gerbti, o tas, kurios juos paniekins, — bausti ugnimi ir kardu.

419

Ištraukos iš tautos padavimų. Tam, kad būtų galima išsaugoti žmonėse nuolatinį dievobaimingumą ir pagarbą viens kito teisėms, reikėjo įvesti iškilmingą tam tikrų religinių apeigų atlikimą, sugalvoti aukas, maldas ir kt. Galų gale Brutenis parinko dviejų upių santakoje nuostabų slėnį, kurio viduryje augo plačiašakis, nuolat žaliuojantis ąžuolas[1]. Po šiuo ąžuolu ir buvo įrengta šventykla. Nišose pastatyti trys pačių vyriausiųjų dievų stabai, tinkamoje vietoje įrengti altoriai, aptvarai ir visa kita, kas būna šventyklose. Susirinkę žmonės stebėjo tas šventenybes su didžiuliu pakilimu, o ypač tai pasakytina apie kilmingus lietuvius, kurių didelė dauguma nebuvo matę tokių dievų atvaizdų, mat jie anksčiau savaip garbino dangaus kūnus ir jokių stabų neturėjo. Vaidevutis būtent dievų akivaizdoje skelbė paklusnumą jų įsakymams ir valios apsireiškimui, nuolankumą aukštesniesiems asmenims, pagaliau griežčiausiai nurodė, kad visi, brolišk̃oje santarvėje gyvendami, laikytųsi bendrai priimtų įstatymų ir teises saugotų. Kaip atlyginimą už tokią vienybę lai-

[1] Spėjama, kad Prūsijoje senovėje galėjo augti tokie ąžuolai, pavyzdžiui, kad ir ąžuolai su kamštine žieve. Žr.: *Kotzebue*, Preuss. ält. Gesch. — Bd. I. — S. 295.

davo būsimą pergalę prieš jų tėvynės ir dievų priešus, žadėjo gausius laimėtus turtus ir garsą visuose kraštuose. O nepaklusnūs valdžiai, nesilaikantys dievų įsakymų ir nusižengę šalies įstatymams turi būti šiame pasaulyje nubausti, o kitame sulaukti kančių, dvasių siųstų, ir šiame laikiname gyvenime tesitiki vien karų, kaimynų antpuolių, pralaimėtų mūšių, žūties arba nelaisvės ir vergovės.

420

Po to, atnašaujant aukas, prieš visą tautą buvo duodama priesaika su įžadais klausyti dievų ir jų valios reiškėjų. Vyriausiasis žynys pralaikė žmones toje pačioje vietoje net iki kitos dienos. Kai susirinkusieji puolė pramogauti ir linksmintis, kaip kad paprastai būna per panašius sambūrius, užėjo juodi debesys, sutvisko žaibai, po aplinkinius ąžuolynus nuaidėjo perkūno griausmas, visus smarkiai išgąsdindamas. Pagaliau viskas nurimo. Dangaus akis, anksti patekėjusi, nušvito giedrame danguje ir pradžiugino visų širdis nuostabiausiu rytu. Čia, apsuptas gausaus žynių būrio, pasirodė Krivių Krivaitis, nešamas iškiliame soste, kuris buvo užkeltas ant aukšto ugniakuro, sukrauto iš amžinajai ugniai deginti skirtų medžių. Jis prabilo į žmones tokio turinio kalba: „Praėjusią naktį girdėjote ir matėte, kaip vyriausiasis dievas Perkūnas apsireiškė dangaus ugnimis ir kalbėjosi su manimi griausmais griaudėdamas. Jis liepė jums pranešti, kad ateityje tik šią vietą ir tik šią šventą girią laikytume tikrąja dievų buveine, joje aukas aukotume ir maldas kalbėtume. Vieni tik žyniai, mano pašventinti, turi teisę prisiartinti prie dievų šventovės ir aukoti aukas. Ta vieta bus vadinama Romuva (tai yra taikos ir ramybės vieta)". Pabaigoje, pakartojęs įspėjimus, pataręs gyventi santarvėje, branginti taurumą ir tiesą, leido žmonėms išsivaikščioti.

421

Brutenis, jau nuo seno pasiryžęs tarnauti dievams, garsėjo kaip išmintingas ir dievotas žmogus. Tad Vaidevutis pripažino jį viršesniu už save ir pasidavė jo valdžiai, nusprendęs, be jo sutikimo, nieko, nei svarbaus, nei menko dalyko, nesiimti, visada klausyti jo patarimų ir būti jam, kaip ir patiems dievams, nuolankus. Dėl tos priežasties vyriausiasis žynys buvo pavadintas Krivių Krivaičiu, tai yra visų teisėjų teisėju. Po to Vaidevutis ir Brutenis savo priesaku nustatė, kad nuo šiol tauta niekada nebeprisiims niekieno valdžios ir nebepaklus jokiems reikalavimams mokėti duoklę, o bus laisva ir nuolanki tik dievų valiai. Vėliau Vaidevutis tarp Krono jūros ir Halibo įlankos, tai yra tarp Baltijos jūros ir Aistmarių*, Neringoje, pasistatydino sau pilį su įtvirtinimais, pramintą *Naito* arba *Noytto*. Jos pėdsakai turėjo dingti, nes tenykštės žemės buvo užlietos.

422

Metraštininkai, kurie naudojosi pirminiais šaltiniais, įvykių seką šiuose pasakojimuose pateikė nevienodai, mat, norėdami pagrįsti savo spėliojimus, jie supainiojo datas. Mes pasakojame padavimus nesileisdami į svarstymų subtilumus, be perdėm drąsių išvadų ir nepakankamai pagrįstų prielaidų, pačiu doriausiu būdu, nenukrypdami nuo originalo.

Toliau, valdant Bruteniui ir Vaidevučiui, atsitiko taip, kad kilo karas su mozūrais. Jo priežastis padavimas nusako taip: „Nuo labai senų laikų Mozūrijos krašto valdovai jau buvo įpratę rinkti duoklę Ulmigerijoje, pasiimdami rinktinius berniukus. Kadangi to valdovo šalis buvo rytuose, tai grasino sulaikysiąs saulę, kad savo laiku aniems nešviestų“[1]. Čia reikėtų atkreipti dėmesį į padavimo, kurį mes, paėmę iš šaltinio, įdėjome į šio veikalo

[1] *Kotzebue*. Preuss. ält. Gesch. — Bd. I. — S. 282 (pagal Luką Davidą).

pirmąjį tomą ir kuris Prūsijos kronikininkui visai nežinomas, tapatumą su dabar pateiktuoju. Aname buvo pasakojama apie vieno karaliaus bokšte uždarytą saulę, kurią vienas milžinas, sugriovęs tą bokštą, išlaisvino[1]. Kad ir kokie būtų buvę šalies vidaus tvarkos pokyčiai, bet įvairios lietuvių padermės atšakos, suvienytos vieno karaliaus valdžioje, uždraudė ulmigerams kaip duoklę duoti vaikus. Mozūrijos karalius ilgokai laukė įprastos duoklės ir ne be nuostabos sutiko žinią, kad ši anksčiau vargana ir paklusni gentelė dabar didelis pulkas, kad ten pagausėjo žmonių, padaugėjo maisto išteklių, kad ten turima aukso, sidabro, kad jie įgudo karo mūšiuose atsilaikyti, pakluso vyriausiojo žynio valdžiai ir išsirinko savo vyriausiąjį vadą[2]. Kunigaikštis Andislavas *(Andislaus)* — kaip jį vadina Lukas Davidas, o kitas kronikininkas nurodo jį buvus vardu *Anthones, Antonos, Antonius* — išsiuntė pasiuntinius, reikalaudamas duoklės, kurią buvo likę skolingi. Bet prūsai, tai yra visa sujungtų genčių visuomenė, atsakė, kad tai, ką kunigaikštis vadina privaloma duokle, buvo tik dovana ulmigerų, kaip palankių jiems kaimynų. O duoklės per prievartą, jų manymu, nė viena gentis, būdama laisva ir paklusdama tik savo dievų ir jų tarnų valiai, nėra įpareigota duoti. Jeigu mozūras panorės laikyti privaloma duokle tai, kas jam buvo duota kaip dovana, tuomet privalės grąžinti paimtus vaikus. Tuo baigdamas, laukiu mozūrų atsakymo[3].

423

Karas su mozūrais. Atsakymo nebuvo. Žinoma, mozūrų kunigaikštis apginklavo didelę kariauną, gavo pakan-

[1] I šio veikalo tome (369—370 p.) įdėjome mums tuo metu iš pavadinimo nežinomo kūrinio ištrauką apie tą pakerėtą kaltą. Dabar, turėdami prieš akis Cailerio (Zeiller) knygą (Newe Beschreibung des Königreichs Polen etc. 1663. — Ulm 12-mo. — S. 66—67), sužinojome, kad tas veikalas — tai Gaspari Ens. Delic apodem. per Germaniam.

[2] *Lucas David.*— Bd. I. — S. 40.

[3] Ten pat. — P. 42.

kamą pastiprinimą iš Roksolanijos, kurią skyrė jos karalius, vardu Čimbachas, ir po to paliepė perduoti prūsams tokį pagrasinimą — esą jeigu jie nepanorės gera valia atiduoti duoklę, kurią liko skolingi, jis būsiąs priverstas jėga, su ginklais, ją išieškoti. Tuo metu Vaidevutis surinko savo karių pulkus ir stojo su jais prieš mozūrus. Priėjo iki pat sienos, bet jos neperžengė, nes turėjo tikslą ginti tik savo kraštą ir karo nepradėti. Vylėsi kovoti padedamas dievų, kurių šventyklas gynė. Netruko pasirodyti priešo būriai, priešakyje karių matėsi Andislavas, o už jo — roksolanų karalius Čimbachas. Prasidėjo baisus mūšis, pergalė ilgai ėjo iš rankų į rankas. Pagaliau prūsai nusileido ir karių skaičiumi, ir ginklais pranašesniam priešui. Mozūrai turėjo puikių raitelių, lankais ginkluotų, o prūsų ilgos kuokos ir sviediniai iš kiek didesnio atstumo negalėjo būti panaudoti. Paskui buvo susitarta dėl taikos. Greitai abi tautos pamiršo nesantaiką, užsimezgė tarpusavio ryšiai, prasidėjo prekyba, mozūrai su prūsų dukromis kėlė vestuves. Jų kariavimo būdas tapo žinomas, taika ir abipusė draugystė truko ilgą laiką.

424

Šie pasakojimai apie lietuvių tautą ištikusias pirmąsias karo nesėkmes arba apie tas susivienijusias gimininges gentis, kurių vadas buvo Vaidevutis, yra paimti iš kronikininkų pirminiuose šaltiniuose rastų tautos padavimų. Jų turinys istorijos požiūriu vertintinas kaip teisingas, nors jį patikrinti neturime jokių galimybių. Ir tikriausiai, jeigu turėtume pačias Jaroslavo iš Plocko ir Kristijono kronikas, dar daug istorinių tiesų atskleistume, nes kronikininkai Grunau ir Lukas Davidas, nebūdami susipažinę su kitais istoriniais veikalais, nesilaikydami tų kronikų teksto, plepumo pagauti, pasiklydo savo spėlionėse, pripainiojo ir privėlė neaiškumų. Tarkim, užuot šią naują, vadovaujantis Brutenio priesakais sukurtą visuomenę ėmę teisingai vadinti, vien tik tam, kad galėtų paaiškinti prūsų arba

borūsų pavadinimo kilmę, praminė juos brutėnais. Vėliau jis pavadinimas plačiai prigijo. Mozūrus taip pat turbūt klaidingai bus pavadinę, juk tikriausiai tai yra buvę Masoso valdomi slavai, kuriuos minėjo keliautojas Dionisijus, pastarajam dar ir krikščioniška Antonijaus vardą prilipinęs. Lukas vis dėlto vadina jį Andislavo vardu, tikriausiai šaltinyje buvo nurodytas — *Uladislaus*[1]. Roksolanų karalius — tai tikriausiai koks nors rusų karaliukas, kilęs iš skandinavų klano, galimas dalykas, kad ir tikrovėje vadintas Čimbachu. Roksolanai atsirado todėl, kad taip parašytas rusų vardas gražiau ir moksliškiau atrodo.

425

„Vėliau daug Ulmigerijos jaunuolių, kurie buvo patekę į nelaisvę kautynėse ar seniau paimti kaip duoklė, sulaukę pilnametystės ir išmokę valdyti ginklą, pabėgo atgal į tėvynę, kur savuosius išmokė Mozūrijoje naudoto kariavimo būdo. O kai prūsai jau turėjo pakankamai karo meno išmokusių karių, Vaidevutis ir vyriausiasis žynys sušaukė tautą į Romuvą ir ten po aukų atnašavimo pranešė dievų pageidavimą ir valią atkeršyti dabar už mozūrų jiems padarytą gėdą ir patirtą pažeminimą stojant į kovą su jų kunigaikščiu. Linksma puota dar labiau paakino susirinkusius Romuvoje žmones, tad kuo skubiausiai buvo griebtasi ginklų, Vaidevutis patraukė sienos link. Jie įsiveržė į priešų šalį, kur netruko susitikti su kunigaikščiu Masosu, tuokart irgi buvusiu roksolanų karaliaus sąjungininku. Šį kartą mūšio, kurio metu buvo naudojamasi vienodais ginklais, sėkmė buvo Vaidevučio pusėje. Labai daug tūkstančių mozūrų ir roksolanų atgulė kovos lauke.

[1] Kocebiu (T. I. — P. 282) labai teisingai pažymi, kad Masoso vardas tame krašte galėjo reikšti valdovą ir būti kilęs iš paties pirmiausiojo tokį vardą turėjusio valdovo vardo. Vėlesniųjų įpėdinių sakoma, panašiai kaip kad egiptiečiai karalius vadindavo faraonais, romėnai imperatorius — cezariais. Šio Masoso tikrasis vardas buvo Vladislovas.

Žuvo abu priešininkai monarchai, buvo iššudyta daug besislapstančių žmonių. Mozūrijos šalis buvo visiškai nuniokota, ištuštėjusi nuo belaisvių grobimų. Po to Vaidevutis su turtingu karo grobiu grįžo į savo kraštą, kad paaukotų aukas dievams". Šaltinį, iš kurio paimtas šis pasakojimas, yra aiškiai nurodę Lukas Davidas ir Grunau — tai vyskupo Kristijono kronika. Kronikininkas Leo, remdamasis Kristijono nuomone, esą pirmesnis karas su mozūrais vyko 550 metais, o šis gal 40 metų vėliau, nustatė datą — 586 metai[1]".

426

Vyriausiasis žynys sušaukė karius į Romuvos šventyklą padėti dievams prakilnias dėkingumo aukas. O kad žmonės ir ateityje po laimėtų mūšių pareikštų dievams dėkingumą, visiems laikams buvo nustatyta, jog kiekvienas į namus pargabentas karo grobis turės būti dalijamas į keturias dalis, iš kurių viena turės būti aukojama globėjams dievams, kaip padėkos auka, kita — atiduodama Kriviui ir jo žyniams, kurie meldė dievus atsiųsti pergalę, trečioji turi priklausyti kovojusiems priešo šalyje kariams ir pagaliau ketvirtoji — tiems kariams, kurie žygio metu saugojo šalies sienas.

427

Po šios Mozūriją ištikusios pragaištingos nelaimės žuvusio kunigaikščio Masoso sūnus Čamvigas[2], svetimšalių nuskurdintas, atsidūręs ištuštėjusioje ir nualintoje šalyje, ieškodamas saugumo ir pirmųjų šalies didikų patariamas, kreipėsi į Brutenį ir Vaidevutį, prašydamas taikos ir santarvės. O norėdamas įgyti jų palankumą, geidė leidimo paaukoti aukas anų dievams. Tad, kai jo prašy-

[1] *Voigt.* Gesch. Preuss. — Bd. I. — S. 166 (past. Nr. 1).
[2] Kiti nurodo — Camrigas, Čanvigas, Zangvigas.

nai buvo patenkinti, įsakė jojant laukais pagauti baltą ugą ir jį gyvą sudeginti, o pats prisiekė gerbti to krašto dievus taip kaip savuosius, po to buvo sudaryta nuolatinė sutartis. Greitai tautos pamiršo apie nesantaiką, užsimezgė tarpusavio ryšiai, prasidėjo prekyba. Mozūrai su prūsų dukromis kėlė vestuves. Mozūrų naudojami ginklai ir kariavimo būdai paplito prūsų krašte. Taip taikiai jie išgyveno ilgus metus.

428

Šalies padalijimas tarp Vaidevučio sūnų. Kai šitaip buvo garantuotas taikus sambūvis su svetimais kraštais, kaip toliau pasakojama tautos padavime, šalies viduje atsirado nesantaika ir kilo kivirčai. Vaidevutis jau buvo sulaukęs galudienio, o sūnūs, kurių, pasak kronikininkų, buvę dvylika, o gal net daugiau, ėmė pyktis ir kovoti dėl valdžios, kurios kiekvienas jų iš pradžių siekė paslapčia, o paskui, surinkę savo šalininkus, atvirai. Broliai tykojo viens kito pražūties. Tam, kad būtų užkirstas kelias galinčioms dėl to rastis nelaimėms, jau šimtas trisdešimt antruosius metus einantis Brutenis ir šimtas šešioliktuosius — Vaidevutis sušaukė žymiausius tautos vyrus prie šventojo ąžuolo Romuvoje dievų akivaizdon. Po to vyriausiasis žynys, pelnęs garbę žila senatve, dorybėmis ir aukštomis pareigomis, sėdo į savo sostą, iškeltą virš sukrauto iš aukojamų medžių aukuro, ir iš čia skelbė tautai, kaip jų protėviai atkeliavo į šią šalį[1], kaip jis buvo išrinktas vyriausiuoju žyniu, o jo brolis tuo tarpu paskelbtas karaliumi, kaip išsivadavo iš svetimųjų jungo ir tapo laisvi, kokie jo santykiai su jaunuoju Masosu Čamvigu, nušvietė ir apsakė, koks laimingas gyvenimas jo šalyje, pasak padavimo, buvęs panašus į rūpestingai prižiūrimą sodą. Taciau baigė kalbą tokiais žodžiais: „Laimingą gyvenimą turintį siautulys apima. Mūsų ramybei gresia pavojus. Še

[1] Žodis į žodį pagal padavimą.

tau, netgi karaliaus sūnūs po Vaidevučio mirties ims varžytis dėl aukščiausios valdžios. Kiekvienai tautai tarpusavio karas yra pats baisiausias priešas. Kad būtų galima to išvengti, dievų valia sušaukiau jus čionai. Rytoj paskelbsiu, ką jie man teiksis pranešti dėl būsimos valdžios sudėties". Paskui prie šventojo ąžuolo buvo atvestas ožys, kurį paaukojo visos tautos nuodėmėms atpirkti. Pasibaigus šioms apeigoms, buvo imta doroti suaukotas mėsas ir stiprintis midumi. Ramiai praslinko naktis, atėjo rytas, visi, kurie buvo susirinkę, suėjo į šventovę, ir atvykęs vyriausiasis žynys bei karalius pranešė, kad dievų valia kraštas turės būti padalytas į dvylika provincijų ir kiekvienas tėvynainis turės paklusti to valiai, kurio daliai bus paskirtas.

429

Po to pirmasis šalyje žynys pakvietė vyriausiąjį Vaidevučio sūnų, vardu Litvas[1], kurio paklausė: „Brangusis sūnau Litvai, ar prisieki klausyti dievų ir jų Krivio bei jo įpėdinių? Ar remsi jų garbę ir valią pasiaukodamas jiems pats ir aukodamas savo gyvenimą, vardą ir gyvybę?" Litvas, garsiai tardamas žodžius, atsakė: „Prisiekiu, ir jeigu sulaužysiu savo priesaiką, tegu Perkūnas ugnine strėle mane nutrenkia!" Tada dėdė jam tarė: „Uždėk dešinę ranką ant garbingos tėvo galvos, o kairiąja paliesk šventąjį ąžuolą". Kai jaunuolis taip padarė, tada Vaidevutis prabilo: „Taigi viešpatausi šalyje nuo Boiko ir Nemuno tekančių vandenų net iki Tansamo girių". Litvas buvo valdovas tos šalies, kuri savo, Lietuvos, vardu išsaugojo jo vardo atminimą. Ten jis pasistatė pilį, kuriai buvo davęs vardą, paeinantį nuo jo sūnaus Garto vardo. Iš to, ką esu pastebėjęs kronikose apie padavimus, šiuo atžvil-

[1] Padavime, kuriame tokiu vardu vadinamas būtent vyriausias Vaidevučio sūnus, be abejonės, norima pabrėžti, kad vardas *Lietuva (Litwa)* buvo laikomas visos tautos arba didžiosios jos dalies nuo valdovo giminės paeinančiu vardu.

jin galiu pasakyti, kad Vaidevutis turėjo žmoną Alanką, kuri pagimdė sūnų Litvą, jauniausią iš brolių ir todėl jų nekenčiamą. Kiti mūsų istorikams[1] žinomi šaltiniai tvirtina, kad buvo du broliai Litalanai — tikriausiai Alankos pagimdyti Vaidevučio sūnūs. Dar kiti vėliau pažymi, kad pats Litvas buvo vedęs alanų tautietę[2].

430

Kiti vienuolika Vaidevučio sūnų, kurių vardus turime jų amžiaus seka išsaugotus padavimuose, — tai Samas, Sudas, Nadras, Šalaunas, Natangas, Bartas, Galindas, Varmas, Hogas, Pemezas, Kulmas. Kiekvienas jų buvo pakviestas ir kiekvienas tokiomis pat sąlygomis gavo savo dalį arba provinciją, pavadintą valdovo vardu. Šį krašto padalijimą plačiai aprašė Grunau ir Lukas Davidas, kurie, pasak p. Foigto[3], neklydo suradę kažką panašaus vyskupo Kristijono kronikoje. Betgi privalome išsakyti ir kritiškas mintis, kurios ir iki mūsų ne vienam buvo atėjusios į galvą. Lengvatikiai senovės laikų kronikininkai — ir tie dvejonių turėjo — vieni pripažino Vaidevutį turėjus tik pusę iš minėtų sūnų, o šešetą ar daugiau jų laikė draugais, kitaip tariant, kelionės bendražygiais, irgi gavusiais valdas, kiti visiškai abejojo tų karalaičių tikrumu. Mums tai atrodo kaip pagražintas pasakojimas, paimtas iš senovinės giesmės. Joje buvo stengiamasi paaiškinti kilmę Prūsijos provincijų pavadinimų, kurie tikriausiai gerokai anksčiau prieš Vaidevučio laikus buvo atsiradę. Juk jo dar visai ir pasaulyje nebuvo, o Ptolomėjas jau žinojo galindų ir sūduvių vardus, taip pat ir daugelis kitų vardų, kurie vartojami kalbant apie lietuvių kraštą, gyvavo jau prieš Vaidevučio laikus, o kiti Prūsijoje yra atsiradę neabejotinai vėliau. Šis į vyskupo Kristijono kro-

[1] Minėtasis kun. Aloyzas Mištoldas.

[2] *Kotzebue.* Preuss. ält. Gesch. — Bd. I. — S. 273. Čia Litvas laikomas jauniausiuoju broliu.

[3] *Voigt.* Gesch. Preuss. — Bd. I. — S. 171.

niką įdėtas poetiškas istorinis fragmentas galbūt yra pasakojimas iš XI amžiaus laikų, kai šiaurės kraštuose monarchams tapo įprastu dalyku padalyti savo valstybę sūnums. Pirmiausia tai buvo įprasta Rusijoje nuo Vladimiro Didžiojo laikų, vėliau Lenkijoje — nuo Boleslovo Kreivaburnio, netgi Lietuvoje, pradedant įvairiais daliniais kunigaikščiais. Šis fragmentas galėjo būti įsimaišęs į istorinius šaltinius, kuriais naudojosi Kristijonas, ir kaip pritinkantis pastarojo įdėtas į kroniką, juoba kad tuo metu tai buvo įprastas, bet Vaidevučio laikais dar nepasitaikantis dalykas. Nors vietovių, kurios atitinka minėtų provincijų geografinę padėtį, grynai kalbinių tyrinėjimų išvados rodo esant visiškai kitokią šių pavadinimų kilmę, bet vis dėlto šiame poetiškame prasimanyme yra tokių istorinių bei geografinių užuominų, apie kurias trumpai pateiksime savo nuomonę. Pirmoji dalybose atiduota šalis, kuri tęsėsi nuo Boiko ir Nemuno upių iki pat Tansamo girių, — aišku, tai ne kuri kita, o tik Prūsijos Lietuva. Juk, anot pasakojimo, būtent taip suprantant, šis vardas kartojamas aprašant Nadrui skirtų žemių ribas[1]. *Tahmi,* arba *Thamneeki,* — tai latvių tarmėse išlikęs geografinis pavadinimas, vartojamas įvardijant padermę, gyvenančią Prūsijos sienos link[2]. Ši skirtinė dalis yra senojoje Rusioje; jai visiškai nustojus gyvuoti, apie XIII amžių, kadangi buvo lietuvių gyvenama, tad ir imta ją vadinti Prūsų Lietuva, kaip vadinama dar iki dabar. O kalbant apie Garto tvirtovės vardą, reikia pasakyti, kad jis reiškia tą patį, ką *Grod* rusų kalboje. Tame pačiame krašte, Žemaitijos žemėse, prie Prūsijos sienos, dabartiniu metu yra taip pavadintų miestelių — tai *Garten* ir *Garsden.* Taigi nėra čia reikalo prisiminti Gardiną, kurį prie Nemuno vidupio, nuo seno slaviškose žemėse, įkūrė ne lietuviai, bet slavai. Kaip teisingai yra manoma, Samo krašto vardo reikšmė atitinka Žemaitijos vardą, tik tai yra žodis iš kitos šnekos ir reiškia kraštą, žemiau išsidėsčiu-

[1] *Lucas David.* — Bd. 1. — S. 63.
[2] *Stender.* Lettische Gramm. — S. 157 (1 leid.)*.

ų. Tenka praleisti dar keletą geografinių pavadinimų, mažiau susijusių su mus dominančiu dalyku. Tik dar reikia atkreipti dėmesį į tai, kad visame šiame pasakojime kalbama paprasčiausiai apie administracinį padalijimą, kitaip tariant, apie provincijas, kuriose visur tautos papročiu buvo įprasta skirti valdytoją.

431

Vaidevučio ir Brutenio mirtis. „Po šio krašto padalijimo nors kiekvienas kunigaikštis ir gavo valdyti savo skirtinę dalį, bet Vaidevutis dar ilgokai buvo karaliumi ir laikė savo rankose vyriausiąją valdžią. Bet pagaliau, pasiekę žilą senatvę, abu su broliu Bruteniu nusprendė tautos laimės vardan pasiaukoti dievams, paskirti jiems likusį savo gyvenimą bei įtvirtinti savo valią ir įstatymus. Dėl to buvo sušaukta kunigaikščių ir žymiųjų tautos vyrų sueiga šventojoje Romuvoje, ir kai buvo tai padaryta, pasirodė Brutenis su prabangia, bet ne vyriausiojo žynio apranga, o greta jo, apsivilkęs karališkais rūbais, ėjo Vaidevutis. Jie kreipėsi į tautą tokiais žodžiais: „Esame pašaukti stoti prieš dievus, kad eitume, kur mūsų laukia amžinoji palaima bičiulių apsuptyje. Taigi privalome su jumis skirtis ir pavedame patiems žymiausiems tautos vyrams išsirinkti iš savo tarpo karalių, kuris jus ginklu gintų, teisingumo žiūrėtų, vienybę saugotų ir dievams būtų tinkamas, ir vyriausiajam žyniui nuolankus. Pažinkite mūsų meilę jums, net iki mirties išsaugotą. Mes pasišvenčiame jūsų gerovei. Ten, kaip kad ir čia būdami, skirsime jums savo maldas. Mylėkite ir neapleiskite vienas kito sunkią valandą. Gerbkite Krivį, kurį išrinks žyniai ir kuris kada nors mirdamas šventomis lūpomis jus palaimins, kaip kad aš dabar". Abu broliai su didžiu pamaldumu išsakė susigraudinusiems žmonėms palaiminimo žodžius. Nuoširdžiai viens kitą apkabinę, giedodami šventas giesmes, laikydamiesi už rankų, drąsiais žingsniais jie patraukė prie aukuro, sukrauto prie šventojo ąžuolo, ir,

narsiai stoję ant jo, įsakė žyniams uždegti ugnį. Koks jaudinantis reginys! Du senoliai, kurių pamokymai ir darbai tą akimirksnį rado gyvą atgarsį kiekvieno širdyje, stovėjo apsikabinę, gaubiami liepsnų, o jų akys buvo nukreiptos ten, kur turėjo pakilti jų dvasia. Dievai pagerbė auką — kai žmonės, veidu pripuolę prie žemės, reiškė savo gailestį, netikėtai trenkė griaustinis, ir per šventą girią nuvilnijo aidu atsiliepęs griausmas. Taip prabilo dievai, palaimingoms aukoms liepsnomis nušvietę kelią į aukščiausiąją gėrio buveinę.

432

Tauta grįžta prie bendruomeninio valdymo. Kai buvo pradėti rinkti karaliai, pairo tautos vienybė, kurią atkurti nebuvo rasta būdų. Todėl niekada vėliau ir nebeatsirado toks karalius, kurio, kaip Vaidevučio, klausytų visa tauta[1]. Vis dėlto jo įvesti įstatymai išliko ir vėlesniais laikais. Lygiai taip pat nebuvo vienybės ir tarp žynių, nes vieni, stoję kunigaikščio Nadro pusėn, rėmė jo svainį Brutenį, kiti stojo Litvo pusėn ir rėmė jo svainį Apelesą. Iš čia kilo nesantaika tarp abiejų brolių. Kai kartą Litvo tarnai piktadariškai užpuolė Nadrą, šis gelbėdamasis plaukė per upę ir nuskendo, dėl to Litvas dievų akivaizdoje visiems laikams buvo išvarytas iš Romuvos. Betgi savame krašte jis įkurdino kitą Romuvą su kitu Kriviu. Pačios didžiausios aukos vis dėlto būdavo išsiunčiamos iš Lietuvos ir patikimos vyriausiajam žyniui Prūsijoje, kadangi aname krašte dievai nesilankydavę. Juk Prūsijos Romuva ir vyriausiasis jos žynys buvo taip aukštinami, kad pastarojo valios buvo klausoma ir Lietuvoje, ir Kurše*, ir Žemaitijoje, ir Livonijoje. Iš tiesų vyriausiųjų žynių sąraše, kurį mes buvome paėmę iš senųjų šaltinių ir įdėję į šio veikalo I tomą (221 p.), pažymėta, esą po Brutenio

[1] *Helmold.* Chr. — Lib. I. — C. 1; apie prūsus jo laikais yra pasakęs: *Nullum inter se dominum pati volunt.* (Jie nenorėjo jokio valdovo.)

vyriausiuoju žyniu buvo išrinktas Brudo, arba Brutenio II, miskendusio kunigaikščio, kreatūra. Tad nenuostabu, kad ant Litvo ir jo šalininkų galvų krito dievų prakeiksmai, kurie pastarųjų tarnų lūpomis turėjo būti apreikšti. Tikriausiai nuo tada, Litvui pirmajam davus pavyzdį, provincijose ima rastis kriviai. Vis dėlto pačios didžiausios aukos, kaip ir anksčiau, buvo aukojamos didžiojoje Romuvoje. O visa, kas pasakyta apie Lietuvos, Žemaitijos, Kuršo ir Livonijos kraštų pavaldumą vyriausiajam žyniui, — tai papildymai, paimti iš Dusburgo kronikos[1].

433

Vyraujanti visoje lietuvių tautoje tikėjimo sistema, įvesta ten nuo VI amžiaus, buvo labai sena, visuotinai tautinė, labai vertinama Šiaurės Europoje ir daugelio tautų perimama. Ją ir herulai, kaip tobuliausią, buvo sau prisitaikę. Nors jie, būdami Italijoje, ir įgijo žinių apie kitokią tvarką ir religiją, bet karšta meilė gimtiesiems namams, fanatiškas atsidavimas tautai ir buvo tos priežastys, dėl kurių jie atmetė Romos imperijoje pažintas spinduliuojančias tiesas ir apsisprendė verčiau nebeieškoti geresnio tikėjimo bei liautis tobulinus pasaulietinę tvarką, negu pakenkti protėvių sumanymams ir svajonėms, juk tos svajonės tokios brangios ir tiek jose garbingos praeities atgarsių. Tų minčių teisingumą patvirtina Užoderyje gyvenusių herulų tyrinėti istoriniai bruožai, kur taip pat būta pagonybės, panašių prietarų; ten išminčiai bei žyniai irgi dar prieš mirtį susidegindavo, panašios buvo tikėjimo apeigos, šventyklos, dievų stabai ir daugybė kitų dalykų. Taigi matome, kad herulai, išbuvę Italijoje iki Odoakro mirties, ne visi priėmė krikščioniškąjį tikėjimą[2] ir laikėsi tėvų apeigų, kurias, atvykdami iš Lietuvos krašto, išlaikė, o paskui vėl sugrįžę, būdami tautos šviesiau-

[1] *Dusburg.* — Parte III. — P. 5.

[2] „Nors krikščionybės persvara, palyginti su pagonybe, jau buvo labai aiški, bet daugelis pagoniškų papročių dar laikėsi, ypač Vaka-

siais žmonėmis, įvedė tą patį savo tėvų tikėjimą, tik jo pagrindus sustiprino nustatyta žynių hierarchija ir jų teisėmis. Tad savo tėvynėje jie atnaujino ir patobulino vidaus tvarką. Ši jų įvesta nauja tvarka rėmėsi teokratinės valdžios vienybe, pasireiškusia per Krivių Krivaitį, kuris sujungė ir dvasinę, ir teisminę valdžią, o jie rėmėsi žmonių dievobaimingumu. O tie, kuriuos kronikos vadina karaliais, kunigaikščiais, provincijų valdovais, tai niekas kitas, kaip tik galingi didikai, turėję paveldėtas ar pačių įgytas valdas, didesnes ar mažesnes, priklausomai nuo tvirtovės ar pilies, buvusių jų rezidencijomis, dydžio[1]. Turėjo jie ir pavaldžių sau vasalų — tai buvo laisvi, jų žemėse įsikūrę žmonės, ir savo valdinių — tai nelaisvi žmonės, būtent tarnai, belaisviai, vergai, taip pat jų žemėse gyvenę. Bet visiški valdovai savo žemėse jie nebuvo, kadangi prireikus visi vienydavosi ir iš savo tarpo nustatytam laikui rinkdavosi karo vadą. Šių junginių dvasia būdavo vyriausiasis žynys. Taigi tol, kol anų pareigos didžiūnų buvo gerbiamos, tol ir galima buvo tikėtis vienybės ginantis nuo stiprių priešų. Tik apie XIII amžių šiam dvasią gaivinusiam šaltiniui išsekus, paaiškėjo, kad ir tautos susiklausymas dingo, ir ši didelė galinga bei karinga tauta sugniužo nebeatlaikiusi saujelės atkaklių vienuolių intrigų. Vaidevutis, visuotinai pripažintas tautos karalius, išrinktas įvesti vidaus tvarką, to ir ėmėsi: dvylikoje ar daugiau provincijų, kurių kiekviena — tai vienos padermės gentainių palikuonys, radosi vyresnieji, susikūrė ir pasaulietinė valdžia. Betgi kai su šio pirmojo karaliaus mirtimi atkrito reikalas turėti visų aukščiausią

---

ruose, Italijoje, tarp romėnų buvo daug ir visai nekrikštytų. Dar 500 metais Romoje būdavo rengiamos luperkalijos, ir tos šventės ceremonijomis rūpinosi senatorius... Gotai, frankai, vandalai buvo tik tariamai priėmę krikščionybę..." *Braunschweig.* Umrisse einer allgemeinen Geschichte der Völker. — S. 438*.

[1] Vulfstanas savo „Kelionėje" pasakoja: *Aextlandya est admodum ampla, ibique plurima sunt castra (arces Burk) atque in una quaque arce Rex est (Kyninge).* (Estlandija yra labai didelė, ten stovi daug pilių, ir kiekvienoje pilyje yra valdovas.) Apud Langenbeck. — T. 2. — P. 121. Apie tai plačiau kalbėsime šio tomo paskutiniame skyriuje.

vieną valdovą, ginkluota ranka savo valdžią įtvirtinantį, daugiau karaliai jau nebebuvo renkami. Tačiau provincijų valdytojai pasiliko sau kai kurių privilegijų, nes jų valioje buvo tą padaryti — visi jie galėjo pasiskelbti Vaidevučio vaikais esą, nors ne visi galėjo jais būti. Tų vaikų vardai buvo pakeisti jų valdytų provincijų vardais, taigi iš čia atsirado tie postringavimai, kuriuos mes anksčiau minėjome, apie dvylikos karaliaus sūnų vardus.

434

Visas šis skyrius yra pagrįstas VI amžių menančiais tautos padavimais, kurie tyrinėjami kaip lietuvių tautos praeities istoriniai įvykiai. Tad niekuo kitu geriau negalima būtų šio skyriaus užbaigti, kaip tik pateikiant šiuolaikinio Prūsijos istoriko svarstymus apie šiuos pasakojimus[1]. Kai dar kartą pažvelgsime į padavimus, dar tvirčiau įsitikinsime, kad jie tikrai turi istorinį pagrindą ir kad šalies būtis senovėje juose atkurta labai tiksliai, nepaisant migloto pasakojimo būdo. Tą patį patvirtina ir tų laikų kaimyninių šalių istorikai, kaip antai Jordanas. Tuo verčia patikėti ir sutapimai legendose, kurios paimtos iš vėlesniais laikais rastų šaltinių, o juose randame patvirtinimus to, kas legendose yra išgalvota[2]. Ne mažiau įtikina ir lietuvių krašto tvarkos, žmonių būdo ir papročių aprašymai, kuriuose visi tie dalykai vaizduojami vienodai, įtikinamai ir tikroviškai, lygiai taip pat taikliai ir šiuo atžvilgiu labai panašiai pasakojama ir apie tautas, kurios su mūsąja buvo kaip nors susietos, ypač tas pasakytina apie herulus, tad atrodytų, kad jos visos yra turėjusios vienodus pradmenis. Pagaliau tai patvirtina ir ryšys bei sutapimai, pastebėti tarp vėlesnių laikų istorijos aprašymų ir tautos gyvenimo tėkmės gimtojoje žemėje, juk istorija nurodo vėlesniais laikais tokį pat krašto padaliji-

[1] *Voigt.* Gesch. Preuss. — Bd. I. — S. 182—183.

[2] Pvz., Vulfstanas, Adomas Brėmenietis, Helmoldas, Dusburgas ir kt.

mą, būtent su tokiomis pat provincijomis, kurios minimos padavimuose. Ir iš tiesų buvo tokių sričių valdovų, kilusių iš pačių pirmųjų provincijų valdovų gausaus palikuonių būrio ir įsikūrusių pilyse, kurių skaičius buvo gerokai išaugęs. Istorijoje, be Estijos vardo, net ir iki dabar gyvuojančio, minimi gotų palikuonys vidai, žinomi buvę ir pavieniai asmenys su tokiais, kokie išlikę padavimuose, vardais. Nors kai kurių vardų kilmė ar kai kurios atskiros smulkmenos padavimuose mums ir atrodo sunkiai suprantamos, bet dėl to jų esmė, neabejotinai paremta istorine tiesa, negalėtų kelti kokių nors dvejonių. Netgi reikia pripažinti teisingai aprašytą visą epochą, kurioje dėjosi tai, kas papasakota padavimuose. Juk visų, ir išorinių, ir vidinių, aplinkybių padavimuose sutapimas su istorija, taip pat jų tiesumas, laiko dvasios atspindėjimas verčia manyti, kad kaip tik taip nuo VI amžiaus pradžios iki pat jo pabaigos viskas klostėsi laisvoje visuomenėje, kurią sudarė visa lietuvių tauta.

* * *

III skyrius

ISTORIJOS ĮVYKIAI VII AMŽIUJE

.....

435

Karas su mozūrais. VII amžiaus pradžia Prūsijoje pasižymėjo įvykiais, apie kuriuos išlikę pasakojimų tautos padavimuose[1]. Apie 600 metus su mozūrais kilo ilgas ir

[1] *Lucas David.* — Bd. I. — S. 92 — čia neabejodamas tvirtina, kad tie padavimai ne iš vyskupo Kristijono kronikos, bet iš kitų šaltinių (Etliche Geschichtschreiber der preussischen Geschichte).

žiurtingas karas, prasidėjęs dėl tokios štai priežasties: vienas kilmingas mozūras ėmė įtarinėti, kad valdantysis kunigaikštis su jo žmona palaiko draudžiamus ryšius. Veltui juos įspėdavo ir jiems grasindavo. Kartą savo namuose netikėtai užtikęs juos vienas kito glėbyje, abu pervėrė savo ietimi. Tada, bijodamas keršto, pabėgo į Prūsiją, kur tikėjosi rasti prieglobstį dievų šventovėje — Romuvoje, ir jo viltys išsipildė. Betgi mozūrai netruko apie tai sužinoti. Nužudytojo kunigaikščio brolis su didele kariauna įsiveržė į Nadruvos žemę, užėmė Romuvą, vyriausiąjį žynį su jo tarnais ir žyniais sudegino jų pačių buveinėse, prie aukų altoriaus sugavo pabėgusį mozūrą ir žiauriai nukankino. Taip siaubdami, plėšikaudami ir žudydami perėjo per visą provinciją, kol pagaliau grįžo į savo kraštą. Ši pragaištinga nelaimė ir šventvagiškas poelgis Romuvoje sukrėtė visą tautą. O sūduviai ir sambiai, nedelsdami surinkę kariauną, leidosi vytis besitraukiančio priešo ir, jį užpuolę, taip sėkmingai kovėsi, kad visiškai sutriuškino. Šiuo pavyzdžiu sekdami, paskubėjo riteriai iš kitų provincijų — Natangijos, Varmijos, Pagudės*, Pamario, Galindos, Bartos, kartu su anais jie ketino vykti į mozūrų šalį, kad atkeršytų. Tačiau tautos senoliai ir išminčiai nusprendė, kad esą nedera skubėti su kerštu už skriaudas šventai vietai ir dievų tarnams tol, kol dar neatstatytos šventyklos, nesutvarkytos šventos vietos, nėra naujų žynių, nesudėtos naujos aukos. Tad, kai visa tai tikrai buvo padaryta šventas mintis godojant, jungtiniai visos tautos pulkai, tvirtai tikėdami žygio sėkme, įsiveržė į Mozūriją atlyginti už sutryptą savo dievų garbę ir visai tautai padarytas skriaudas. Viskas buvo sugriauta ir apiplėšta, nieko nebuvo pagailėta. Tačiau vos tik prūsai, nebaudžiami siaubę priešų žemę, pasitraukė, mozūrai, surinkę nemažas karines pajėgas, patys įsiveržė į Prūsiją ir su neapsakomu įniršiu, dvigubai didesniu negu praėjusį kartą, ėmė viską naikinti, grobti bei žudyti. Vienuolika metų dar truko toks karas, nualindamas tai vieną, tai kitą kraštą. Galop abi pusės, nusikamavusios bekerštaudamos, apimtos siaubo, pamačiusios savo nunio-

kotus kraštus, susitarė sudaryti taiką. Prūsai greitai pamiršo nesantaiką, mezgėsi abiem pusėm naudingi ryšiai, vystėsi prekybiniai santykiai. Betgi aukštesnieji tenykščiai luomai nesidavė taip lengvai palenkiami. Mozūrai, būdami kaltesni dėl visko, kas čia dėjosi, ne kartą turėjo siųsti į Romuvą dideles aukas ir dažnomis maldininkų kelionėmis į tą šventovę permaldauti dievų ir tautos pyktį.

436

Lietuvių tauta, atvykusių iš Italijos herulų veikiama, VI krikščionybės amžiuje įvedė savo krašte geresnę vidaus tvarką. Betgi šie visoms padermėms, būtent tiems kraštams, kurie labiau nusidriekę į šiaurę, pradedant Rusia, tokios didelės įtakos neturėjo. Apie tai yra išlikusių užuominų padavimuose, būtent kai pasakojama apie prakeiktajam Litvui skirtus kraštus, tarp kurių vyravo Rusia, tai aišku iš ankstesnių mūsų pastebėjimų (§ 430). Kitos žemės nors iš dalies lietuvių jau ir apgyvendintos, tačiau tie valsčiai, kurie šen bei ten driekėsi dešiniajame Nemuno krante ar Daugvos link, dar buvo tuštoki. O Rusia, Lietuvos krašte pirmaujanti šalis, kronikose vadinama Šalavonija (be abejonės, tai metraštininkų iš vėlesnių laikų geografijos paimtas ir jai pridėtas vardas), VI amžiuje tampa Skandinavijos kunigaikščių nuosavybe, apie ką kalbėjome VI pirmesnės knygos skyriuje. Tuo metu, VII amžiuje, Skandinavijos įtaka ir pačiam Lietuvos kraštui, ir įvykiams, kurie ten dėjosi, tampa dar ryškesnė.

437

Skandinavijos įtaka. Tie, kurie panorėtų mintimis aprėpti nesuskaičiuojamas minias narsių žmonių, įvairiais laikais su vaikais ir žmonomis apleidusių Skandinaviją, negalėtų įsivaizduoti, kaip tame Skandinavijos pusiasalyje, kuriame yra Švedija, Norvegija ir dar kelios salos,

galėjo būti susitelkę tiek daug žmonių. Pats Jordanas Skandinaviją vadina teikėja arba, tiksliau, tautų versme[1]. Šis politinis fenomenas — tai viena iš didelių senovės paslapčių. Sunku patikėti, kad šie kraštai, kurių didesnę dalį užima kalnai, liūnai ir kimsynai, gaubiami atšiaurios padangės, kur maža derlingų žemių, galėjo taip palankiai veikti gyventojų skaičiaus didėjimą. Netgi dabar, praėjus devyniems amžiams nuo barbarų laikų pabaigos ir civilizacijos pradžios, nepaisant krikščionybės įtakos, geros tvarkos, taikos, pelningų verslų, išvengtų alinančių karų, epidemijų bei bado, gyventojų skaičiaus didėjimas ne tik kad nesiekia vidutinių rodiklių kitose Europos šalyse, atsižvelgiant į dirbamos žemės plotą, bet netgi daug nuo kai kurių šalių atsilieka. Arba klimatas šiaurėje labai pasikeitė[2], arba gal skandinavai svetimuose kraštuose turėjo daug žemių. Pirmąjį spėjimą paremia naujausi geologų stebėjimai, taip pat ir Rudbeko darbų išvados[3]. Anot jo, visa, ką senovė mums porina apie Atlantidą, šiaurės rojų ir žmonių visuomenės susikūrimą tenykščiuose kraštuose, yra taikoma Skandinavijai. Tiesa, kad šis švedų filosofo veikalas buvo sukėlęs daug triukšmo ir prilygintas fantastinėms svajonėms, tačiau jame yra minčių, kurias galima pagrįsti arba kurios nurodo teisingus ieškojimų būdus. Kita prielaida paaiškina skandinavų gyvenviečių atsiradimą Baltijos jūros rytinėse ir šiaurrytinėse pakrantėse bei jų stiprią įtaką tiems kraštams — apie tai dar papasakosime.

438

Jau ne kartą kalbėjome apie skandinavų puldinėjimus Lietuvos žemėse, ir dar sykį galima drąsiai patvirtinti, kad jie, sugalvoję milijonus priežasčių, įvairiausių tikslų

[1] *Officina gentium, aut certa velut vagina nationum.*
[2] Kodėl gi ir dabar šiaurėje vasarą didesni karščiai negu kad mūsų krašte? — Tegu gamtininkai paaiškina.
[3] *Atlantica sive Manheim, vera sedes Japhetiac patria etc.*

vedami, nuo pačių seniausių laikų, kurie istorijose aprašyti arba iš padavimų žinomi, puldinėdavo tą šalį be galo ir be krašto. Mūsų krantai, pasak lietuvių dainiaus giesmės, buvo panašūs į žydintį sodą, bet tie barzdoti plėšikai, svetimi užjūrio atėjūnai, sutrypė tuos gėlynus[1]. Šie užjūrio plėšikai — tai senovės skitų-hiperborėjų palikuonys, kadaise, palaimingais šiaurėje laikais, ten gyvenę, bet, atšiaurėjant klimatui, vis labiau juos raginančiam, buvo verčiami keisti laukinį gyvenimo būdą; iš pradžių bandė prasimaitinti ieškodami savo vandenyse laukinio grobio, vėliau, kai ir to nebeužteko, siųsdavo savo įgulą į priešingą jūros krantą, kur jie, įsikūrę priedangose su įtvirtinimais, versdavo čionykščius gyventojus dalytis pastarųjų uždirbtomis gėrybėmis arba, kai ir to rodėsi per maža, rengė ginkluotus žygius į tolimas šalis.

439

Apie normanus. VII amžiuje daugybė danų tvindyte užtvindė šiaurės ir šiaurės vakarų pakrantes Galijoje. Tad nuo tų laikų ilgus amžius skandinavų plėšikavimas jūroje paplito visose Europos šalių vakarinėse ir šiaurinėse pakrantėse. Baigiantis VIII amžiui, jų pajėgos jūrose įveikdavo visokį pasipriešinimą. Jiems perniek buvo paties galingiausio tuometinio valdovo Karolio Didžiojo stiprybė, netgi jo paties akivaizdoje jie grobdavo laivus, plėšikavo salose, užpuldinėjo pakrančių gyventojus. IX amžiuje vėlei apiplėšė Škotiją, Angliją, Prancūziją, dalį Ispanijos, Italiją, įsikūrė Airijoje ir pasistatė ten tvirtoves. Į šio amžiaus pabaigą norvegas Ingolfas surado visų užmirštąją Tulą, kurią pavadino Islandija, ir ten įkūrė gyvenvietę. Normanai — taip buvo vadinami skandinavai —

[1] *Rhesa.* Dainos. — P. 97:
Barzdoti wirai,
Wirai iž Jurû;
Pri krasztu łajdant,
I Daržu kopant*.

X amžiaus pradžioje, su jiems būdingu žiaurumu apnikę Prancūziją, malte ją sumalė ir įkūrė ten savo nausėdiją, pavadintą Normandija. Galop davė pradžią Neapolio karalystei, o 1066 metais, valdant Vilhelmui Užkariautojui, užėmė Angliją. Šie jūreiviai nuo seno žinojo kelią pro Šiaurės kyšulį *(Cap Nord)* ir su neapsakoma narsa leisdavosi į pačius gūdžiausius jūros tolius, Šiaurėje atrado žemę, kurią pavadino Grenlandija, tai yra Žaliąja žeme, ir ten įkūrė gyvenvietę. Matyt, kad tenykštis klimatas tais laikais dar nebuvo toks atšiaurus, kaip kad dabar. Paskui, 1001 metais, audrų nublokšti į vakarus, jų laivai atrado Ameriką, kurią pavadino *Withland*, tai yra Baltąja žeme[1].

440

Pažvelgėme į istorijoje išlikusius paminklus tos nuostabios skandinavų tautos, iš pradžių vadintos gotais, variagais, regėjome jos įvairias atšakas, paskui juos stebėjome kaip normanus, ir visada kėlė nuostabą jų didžiuliai žygiai, kuriuose jie, grobio pavilioti, dėl mažiausio tikslo būdavo pasirengę paaukoti gyvybę, kur jų niekada neapleisdavo drąsa, vyriškumas ir ištvermė. Lengvomis mažomis valtimis, dažnai be denio, tokiomis kaip Dnepro kazokų luotai[2], leisdavosi į jūrą, pamynę audrų ir pavojų baimę, nepaisydami, rami ji ar vėtrų blaškoma, jie vis tiek išplaukdavo ir, irdamiesi upėmis aukštyn, siekdavo žemyno gilumą; visur šiose kelionėse juos lydėdavo baisūs niokojimai, žudynės ir kiti žmogaus vardą teršiantys dalykai. Betgi jų plėšikavimo tikslas buvo ne tik brangieji metalai — jie grobdavo viską, ką tik galėdavo pasiimti, kitką naikindami. Suaugusius žudyda-

[1] *Forster.* Entdeckungen in Norden etc.

[2] Tokius luotus yra aprašęs Bantišas-Kamenskojus „Istorija Novoross.“: pirmiausia jie turėtų būti atsiradę žemėse Rusios variagų, kurie IX a. antrojoje pusėje buvo pradėję arba tiksliau — atgaivinę gotų žygius į Rytų imperiją*.

vo, vaikus imdavo ir veždavosi į savo stovyklas, kur pratindavo prie savo gyvenimo būdo, o jaunas mergaites pardavinėdavo į vergiją, tad dažnai Šiaurės keliais iki Volgos, o nuo ten iki Kaspijos jūros būdavo gabenamos Vakarų Europos grožybės[1]. Ko gi ėmėsi Vakarų šalys, didžiosios pakrančių valstybės, išgąsdintos Šiaurės vyrų, arba normanų, nuožmumo ir jėgos? Ilgai apstulbusios žvelgė į juos, kaip į Dievo rykštę, maldaudamos nuodėmių atleidimo. Visoks pasipriešinimas rodė tik bejėgiškumą ir dar labiau kurstė užpuolėjus.

441

Betgi iš įvykių Šiaurėje bus mums lengviau susidaryti vaizdą, jeigu, be daugelio šių avantiūristinių žygių pavyzdžių, kuriuos mes anksčiau pateikėme ir kurių, kaip su mūsų tema susijusių, dar teks pateikti, žinosime dar ir šias aplinkybes. Danijos karaliai, jau nuo krikščionybės eros pradžios būdami patys galingiausi iš Skandinavijos šalių valdovų, buvo įgrisę smarkiai puldinėdami Baltijos jūros pakrančių šalis, ypač tuo pasižymėjo Frotonas IV, viešpatavęs V amžiaus pirmojoje pusėje (§ 294). Šis monarchas[2], tais laikais garsėjęs piratų žygiais, pats rengė grobikiškus karus su kuršiais, rusais, tuo tarpu karalius Omundas, valdęs Šoniją ir Olandiją, jo įsakymu buvo išsiųstas pas venedų slavus, buvusius Danijos vasalus, rinkti uždelstos duoklės. Šie, paniekinę svetimos tautos primestą valdžią, norėdami pareikšti tą panieką, davė jiems varnų ir šunų, o paskui pačioje Jutlandijoje išdrįso pradėti karą su Danijos karaliumi. Kartą, vieno didelio mūšio metu, septyni slavų kunigaikščiai buvo nugalėti ir jų kraštas vėl priverstas mokėti duoklę[3]. Apskritai Skan-

---

[1] *Karamzin.* Hist. Państ. Ross. — T. 1. — S. 128; *Stritter.* Memoria populor. — T. 2. — P. 983.

[2] *Snorro.* Inglinga Saga.— Sk. 31. sako: *Rex Frotto mare Balticum piratica expeditione infestum reddidit.* (Karalius Frotonas piratiškais žygiais Baltijos jūrą padarė pavojingą*.)

[3] *Suhm.* Danijos istorija. — K. I. — P. 339.

dinavijos valdovai, versdamiesi plėšikavimu jūrose ir pakrančių šalių užpuldinėjimu, viduramžių laikais kitų akyse savęs nežemino. Be abejo, pasižymėjusieji užmojo drąsa ir žygio sėkme šiaurės barbarų kraštuose tapdavo visiems žinomi ir sulaukdavo didelės pagarbos. Kažkokia naikinimo dvasia buvo apėmusi šią narsią tautą, apdovanotą ypatingu kūno sudėjimu ir narsa. Bardai ir skaldai bei kiti įvairūs garbės skelbėjai negailėjo savo talento ne tik karaliams, bet ir šiaip jūrų plėšikams, iškilmėse ar kitokiuose žmonių susibūrimuose tokiems būdavo teikiama pirmenybė. O tie, kurie šio verslo dažnai imdavosi, būdavo vadinami *jūrų valdovais,* pelnydavo gerą vardą ir pagarbą[1]. Jie dar ir į tam tikrus karinius plėšikų sambūrius burdavosi, tokius kaip pirmaisiais krikščionybės eros amžiais buvo vidivariai, gyvenę prie Volgos žiočių, apie kuriuos jau ne kartą teko kalbėti. Kitas toks buvo vadinamas *Withen* — Baltieji; jie, matyt, laikui bėgant iš tų, kurie gyveno Prūsijos Vitlandijoje ir kitose senovės Estijos vietovėse, paėjo. Buvo tai tikriausiai atskiras klanas ar kokia nors lietuvių-skandinavų jūrų plėšikų rūšis, ar brolija, plėšikavimą pavertusi savo verslu, turinti ryšių

[1] Snorro. Inglinga Saga. — Sk. 36, pasakoja apie karalių Ingvarą: *Is virtute bellica claruit et in navibus suis piraticis ut plurimum vexabatur. Tunc enim Suionia crebris bellis a Dunis aliisque ex mari Baltico piratis vexabatur. Inguarus itaque pacta cum Danis pace, piraticam in mari Baltico aggressus est.* (Jis narsumu karo dalykuose garsėjo ir savo piratiškais laivais, kiek tik galėjo, plėšikavo. Tada netgi Švedija dažnais danų ir kitų Baltijos jūros piratų užpuolimais būdavo niokojama. Taigi, sudarius su danais taiką, Ingvaras Baltijos jūroje ėmėsi plėšikauti.) Kitoje vietoje sakoma: *Sub idem quoque tempus multi Daniae Norvegiaeque reges Suioniam depredabantur, nec non plurimi reges maritimi validis suffulti copiis ex nullo licet peculiari regnorum dominio gaudentes. Proinde is marito rex maritimus appellabatur, qui sub fuliginoso ligno somnum nunquam capiebat, nec ante focum, ex cornu potare solitus erat.* (Apie tą laiką daug Danijos ir Norvegijos karalių Švediją užpuldavo, ir tik nedaugeliui jūros karalių, paremtų stipriomis pajėgomis, būdavo galima džiūgauti dėl visuotinio viešpatavimo. Taigi jūros karaliumi būdavo vadinamas tik tas, kurio nei prie aprūkusio laužo, nei priešais židinį miegas neimdavo ir kuris įpratęs būdavo iš rago gerti.)

su visingais, su kuriais kryžiuočiai susidūrė Sambijoje[1]. Be visų tokių plėšikų pasikėsinimų, ypatingu, tik Šiaurės Europoje girdėtu istoriniu faktu galima laikyti tą visišką pirklių laivų saugumą, kurio niekas nepažeisdavo, jeigu tik pats savininkas nebuvo ko ginklu užkabinęs, neturėjo plėšikavimo tikslų ir nei padėjo, nei trukdė plėšikams. Tokia išskirtinė pagarba pirkliams savininkams, dievų valia globojamiems švenčiausiosios, besinaudojantiems viešnagės teisėmis, buvo ne kas kita, tik sumani politinė gudrybė, ir religijos priesakais prisidengus buvo dar ir piktinamasi šių teisių pažeidimu.

442

Apie Nemuną. Lietuvių paprastų žmonių padavimai ir legendos pasakoja apie galiūną Nemuną (šio veikalo I tomo str. „Nemunas"). Apie jį pasakodami, jie mena kažkokį atvykusį iš svetur upeivį, kuris, plaukdamas aukštyn Nemuno ir Dubysos upėmis, aplankė Lietuvos kraštus. Šiame beveik mitiniame paveiksle pastebime vardus ir kitus dalykus, kurie buvo būdingi tolimoms Europos šalims ir kurie, atrodytų, turi ryšį su čionykščiais kraštais. Iš Prancūzijos istorijos žinome, kad pačiame IX amžiaus viduryje, valdant Karoliui Plikagalviui, normanai leisdavosi didžiosiomis upėmis ir, praplaukę hidrauliniais įrengimais, siekdavo toli, pačiame Prancūzijos viduryje, buvusias žemes. Taip būtent minėto karaliaus laikais, pakilę aukštyn Sena, jie apgulė Paryžių ir pavertė griuvėsiais jo apylinkes, o vėliau, po keliasdešimties metų, su savo vadu, pramintu Rolonu, apsigyveno Vakarų Prancūzijoje, ir tokiu būdu susikūrė Normandijos kunigaikštystė. Be to, dar turime ir tokią išlikusią žinią, kad nuo seno, dar prieš minėtus įvykius, normanuose arba skandinavuose gyvavo

[1] Otheri et Wulfstani Periplus (apud Langenbeck. Script Rer. Dan. — T. II. — P. 119).

vardai, panašūs į tuos, kurie minimi pasakojant apie Nemuną. Ir būtent taip buvo vadinamas vienas kunigaikštis, kuris Karolio Plikagalvio laikais, kilus visuotiniam maištui, buvo pasiskelbęs Bretanės karaliumi. Jis buvo gimęs, regis, Skandinavijoje ar kurioje nors Pabaltijo šalyje, priklausiusioje skandinavams, ir buvo iš to paties klano užkariautojų, kurie puldinėdavo Angliją. Istorikai jį vadina *Nomenoë*, o senosios kronikos jį pristato kaip *Nemenoa* arba *Nemonoa*. Šiaip ar taip, panašu į tiesą, kad šis Bretanės karalius buvo kilęs iš Rusios variagų ir turėjo būti palikuonis to paties galiūno, apie kurį pasakoja lietuvių legendos. Galbūt šių variagų giminė bus viešpatavusi kur nors Nemuno žemupyje ir gavusi vardą nuo kurios nors pilies, buvusios prie šios upės, o vienas iš jų lietuvių tautoje pagarsėjo ar tai savo kelionėmis, ar tai stambiais grobiais, laimėtais kovojant minėtų upių pakrantėse. Visa tai dėjosi, matyt, VII amžiuje, kai Rusios variagų vardai dar nebuvo paplitę, nes antraip padavimuose būtų buvusi užmiršta jų pravardė — gudas.

Įdomu pastebėti ir tokią istorinę detalę — kadaise garsi Pietų Serbijoje ir pasižymėjusi jos istorijoje Nemenių giminė kildino save iš Lietuvos. Vienas slavų istorijos tyrinėtojas tikino mane, jog serbų šeimos, po šiai dienai kildinančios save iš Nemenių, turi to kažkokį dokumentinį įrodymą. Aš nustebęs paklausiau: kam to reikia? Ar maža Lietuvoje vietovardžių, menančių šios giminės pavardę? Štai dvi upės. Pirmoji garsėja kaip pati didžiausia mūsų krašte. Antroji teka prie sienos su Kuršu. O prie Neries, kiek aukščiau Vilniaus, atokiau nuo minėtų upių, yra vietovė Nemenčinė.

Toks buvo mano atsakymas. Iš tikrųjų, tai, ką mes pasakėme šiame paragrafe, ir tai, ką apie Nemuną minėjome pirmojo tomo 169 puslapyje, siejasi su čia pateiktu faktu. Žinoma, jeigu žodžių panašumą galima laikyti patikimu įrodymu.*

443

Įvykiai Lietuvos krašte, susiję su skandinavais. Tad, žinodami visa tai, kas čia išdėstyta, esame linkę patikėti, kad skandinavai buvo įsikūrę Lietuvos žemėse, ir, pažinę šių karių būdą, papasakosime kai kuriuos smulkesnius dalykus apie juos, turinčius ryšį su mūsų tema. Taigi pirmiausia apie įvykius, kurie, tiesa, buvo dar anksčiau, VII amžiuje, tačiau juos dera čia pateikti, mat paaiškina įrodymus, patvirtinančius, jog skandinavai buvo įsikūrę Lietuvos žemėse nuolatinai. Šios našios žemės, kur buvo apstu visko, ko žmogui reikia, darbščių žmonių išauginti gausūs javų derliai dažnai viliojo atvykti išbadėjusių skandinavų tuntus. Prisiplėšę vieni jų grįždavo į tėvynę, o kiti ten apsigyvendavo, statėsi gynybines pilis su jas supančiais valsčiais. Vieną iš tokių gyvenviečių primena Žemaitijos miestelis Grotinga* — gotų grotingų, arba grutingų, gyvenvietė, o šie buvo žinomi Ostgotų istorijoje (§ 362). Apskritai jūros pakrantės, besitęsiančios nuo Nemuno iki Dauguvos žiočių, didžiausią skandinavų antplūdį ėmė patirti nuo VI amžiaus. Šios žemės, pramintos Ostrogardija, kartais vadintos *Austurweg,* dar daug jų kartų maitino.

444

Valdant Švedijos karaliui Ivarui Vidfudmui, kuris, remiantis chronologiniais Torfėjaus ir Dalino apskaičiavimais, priskirtinas prie VII amžiaus skandinavų valdovų, pastarieji nuolatinai įsikūrė Ostrogardijoje, būtent Rusioje. Šis Ivaras buvo garsus užkariautojas — prijungė Daniją prie Švedijos, užgrobė dalį Žemutinės Saksonijos ir Nordumberlando kunigaikštystę Anglijoje. Buvo tai smulkus kunigaikštukas, kokie tais laikais jau ganėtinai smarkiai buvo paplitę. Jo viešpatavimas sunkia našta buvo užgulęs Lietuvos žemę.

445

Be to, VII amžiui įpusėjus, Ivaras nužudė savo dukters Auduros Diupaudos *(Audura Diupaugda)*, arba *Praedives,* pramintos Labai Turtinga, vyrą. Ši, nuo tėvo žiaurumų slėpdamasi ir gelbėdama savo sūnų, bėgo iš tėvynės. Ji nuvyko į Rusią, kur susituokė su vienu iš Rusios kunigaikščių, vadintu Radbardu arba tiksliau — Redbarzdžiu, lietuviškai tai reikštų Gražiabarzdis. Betgi sužinojęs apie tai, Ivaras surinko galingą kariauną ir, nelaukdamas palankesnio laiko, išplaukė norėdamas nugalėti naująjį žentą ir atimti iš jo dukrą bei nekenčiamą anūką Haroldą, tačiau buvo netikėtai jūroje užkluptas baisios audros ir žuvo jūros bangose.

446

Tuo tarpu Lietuvos žemių kunigaikščiai, iš anksto Ivaro įkalbėti ir naudodamiesi ta proga, VII amžiui jau einant į pabaigą, nusimetė svetimųjų jungą ir pasiskelbė esą nebepriklausomi nuo Skandinavijos. Jie dar parėmė ir Redbarzdžio žygį į Daniją. Jis ten į sostą pasodino Auduros sūnų, gimusį pirmoje santuokoje, — Haroldą, pramintą Hildetanu. Tačiau Lietuvos žemių kunigaikščių nepriklausomybė dar labiau sutvirtėjo po Redbarzdžio mirties, viešpataujant Auduros pagimdytam jo sūnui Randverui, kuris ne tik kad tartum skydu užstojo Ostrogardiją nuo Skandinavijos antpuolių, bet, sekdamas savo senelio Ivaro pėdomis, norėjo dar užkariauti tolimas šalis, kurios taip pat buvo paskelbusios savo nepriklausomybę. Jo tikslai siekė Norvegiją ir Angliją, tačiau greitu laiku jis krito pakirstas viename mūšyje. Jo palikuonys vėliau ilgai dar viešpatavo Švedijoje, Danijoje ir Norvegijoje[1].

---

[1] *Torfaeus.* Norveg. istor — K. I. — P. 442 ir kt.*; *Snorro.* Inglinga Saga. — T. I. — P. 27; *Suhm.* Geschichte der Dänen. — Bd. II. — S. 214 ir kt.

447

Redbarzdžio anūkas Haroldas, viešpatavęs Rusioje po savo dėdės Randvero mirties, buvo surengęs žygį prieš užjūrio skandinavus siekdamas padėti Randvero sūnui, savo pusbroliui Sygurtui. Pastarasis vėliau, 755 m., turėjo nelaimę užmušti vieną iš savo dėdžių — Auduros sūnų, gimusį pirmojoje santuokoje[1].

* * *

IV skyrius

VIII AMŽIAUS ISTORIJOS ĮVYKIAI

. . . . . .

448

Skandinavų kilmės lietuvių didikai. Dalinių kunigaikščių viešpatavimas lietuvių tautai priklausančiose ir apgyvendintose žemėse, — o gyventojų VII amžiuje buvo gerokai padaugėję, — nebuvo palankus kilmingiesiems lietuviams, kaip kad rodo Skandinavijos istorija. Tačiau daugelis jų šeimų, matyt, didesnioji jų dalis, tą padėtį buvo įgijusios kaip užkariautojos arba kaip lietuvių motinų vaikai. Todėl buvo rengiami žygiai, vadinti normaniškais, ir iš tų kraštų, kurie buvo rytinėse Baltijos jūros pakrantėse. Tuo dalyku besidomėdami, turime įsigilinti į kai kurias ypatybes, kadangi jas žinodami lengviau susigaudysime įvykiuose, kurie yra mūsų tyrinėjimų akiratyje.

[1] Ibidem.

Apie variagus. Kaip byloja Šiaurės tautų sagos, ir būtent garsioji Egilio saga, skandinavai tuos, kurie leisdavosi į jūrą plėšikauti, kitaip sakant, dalyvaudavo normanų žygiuose, vadindavo *Wikingen* (vikingais), o patį plėšikavimą — *Wikingszug* (vikingšugu) — apie tai byloja šiaurės sagos, ypač garsioji Egilio saga. O tie, kurie visuotinės sueigos nuosprendžiu nubausti priverstine tremtimi ar tai visam, ar tai kuriam laikui, o kartais patys savanoriškai, būdami prasižengę įstatymui ir norėdami užbėgti už akių tokiam nuosprendžiui, pasitraukdavo iš gimtosios šalies ir siekdavo prisidėti prie karo žygių, kad ir svetimam kraštui tarnaudami, tokie būdavo vadinami *Waeringen.* Apie tai aiškiausiai pasakoja Greterio saga[1]. Ostrogardijoje gyvenusių skandinavų didesnioji dalis buvo vadinami *Waeringi,* tad ir jiems visiems toks vardas prigijo. Viena, tarp jų buvo daug nubaustų tremtinių; antra, išsinešdindami iš tėvynės, patys patekdavo į jų tarpą; pagaliau ir tai, kad iš jų būdavo sudaroma savarankiška kariauna, kuri kaudavosi kartu su lietuviais ir už savo šalies ribų, — taigi metraštininkų jie visai pagrįstai būdavo vadinami variagais, matyt, jog tai pakitęs jų ankstesnysis pavadinimas, skandinavų kalboje tikriausiai turėjęs tą pačią šaknį. Ja pasinaudojant buvo padarytas ir lietuviškas žodis *Warigt,* t. y. varyti (tartum išginti bandą iš ganyklos), *Warau* (varau, išgenu)[2]. Juk atrodo, kad tokios turėtų kilti mintys įsiskaičius į sagas, kuriose yra užuominų apie *Waering'us,* ir benarpliojant pačių žodžių reikšmes gimtojoje kalboje. Jų Islandijoje, kaip sužinojome iš knygų, iki šiol yra išlikusių. Carogrado metraštininkai skandinavus, kurie, palikę gimtąsias žemes, tarnavo imperatoriui, vadino *Barragoi,* ką reikėtų tarti *Warragoi. Mokslininkai daug svarstė apie variagus,*

[1] Sagaen Bibliothek des Scandinawischen Alterthums in Auszügen von P. C. Müller, aus der Dänischen Handschrift übersetzt von Dr. K. Lochman. — Berlin, 1816, 8-vo.

[2] K. Sirvydo žodynas. — P. 244.

*bet visuose tuose svarstymuose būtų galima surasti vos kelis žodžius teisybės. O toji teisybė būtų tokia — variagai buvo karių bendrija. Jau labai seniai tai pasakė prancūzų istorikas Vile-Hardua (Ville-Hardouin), kuris pats kovojo, vedė derybas ir puotavo su variagais. Kai frankai užėmė Carogradą, variagai sudarė rytų imperatoriaus gvardiją, kurioje, be jų, dar buvo danai ir anglai. Galbūt šioje karių bendrijoje tarnaudavo ir svetimų kraštų kariai, ne vien tik skandinavai. Vis dėlto (kaip rodo jų padavimai — sagos) akivaizdu, jog jų vardo ir bendrijos atsiradimas susijęs būtent su skandinavais**. Normanai patys save vadino *Waringar*[1]. Mūsų krašte senovės lietuvių kalboje *Warregus* reiškia kankintojas, o *Wargint* arba *Warregt* — kamuoti, engti[2]. Taip pat ir latvių kalboje *Warras kungs* — tai tironas, *Warruda ritajs* — plėšikas[3]. Tie žodžiai neabejotinai yra kilę nuo vardo tautos, kuri, sprendžiant iš įvardytų dalykų, buvo gerai lietuviams žinoma.

450

O apskritai lietuviai tuos savo svečius vadino gotais — *Gudai,* vienaskaita — *Gudas.* Nuo to šis vardas pritapo ir variagams, kurie sukūrė Rusios monarchiją, o vėliau ir visai tos monarchijos tautai. Dar ir iki šiol to atminimas yra gyvas mūsų krašte, kur kaimiečiai kiekvieną rusą vadina gudu, o rusų žemes — gudų žemėmis. Karamzinas aiškiais įrodymais įtikino, kad Rusios variagai — giminingi švedams ir gotams[4]. Mūsų istorikams, ankstyvesnių už pastarąjį laikų, nepasisekė rasti variagų vardo kilmės paaiškinimo, ir būtent Naruševičius, suklaidintas Herberšteino paviršutinių, vien tik etimologija paremtų stebėjimų, tikina, esą variagų pirmtakai yra vagiriai[5].

---

[1] *Baier.* De Warragis (In comment. Acad. Petrop. — T. IV).
[2] K. Sirvydo žodynas. — P. 371.
[3] *Stender.* Lettische Gramm. — S. 173.
[4] *Karamzin.* Hist. Państwa Ross. — T. I. — S. 41—45.
[5] *Naruszewicz.* Hist. Nar. Pol. — T. I. — S. 568.

Betgi vagiriai, pasak Helmoldo, kuris, kaip visų geriausiai žinantis liudytojas, pats kilęs iš tų kraštų, tad ir vagirius pažinojęs ne iš pasakojimų, spręsdamas iš kilmės ir gyvenimo būdo, tvirtina, esą tai buvę slavai, tuometinė kazokų atmaina. O šis vardas jiems turėjo būti vokiečių duotas, nuo senovinio vokiško žodžio *Warge* — nenaudėlis, pabėgėlis, tremtinys, haidamakas, būtent tie, kurie siaubė senovės Ukrainos gyventojus. Juk tų vagirių dar ir ženklo nebuvo, kai variagų vardas sklido po visą Europą. Į tų istorinių smulkmenų gvildenimą įsileidome tam, kad įvairių autorių klaidos spėliojimuose apie dalykus, susijusius su mūsų veikalu, būtų ištaisytos.

451

Rusios variagų buveinė. Taigi, kai mes jau įrodėme variagus tikrai buvus Lietuvos krašte ir žinodami, kad jie nuo seniausių laikų ir įvairiausiomis dingstimis stengėsi įsitvirtinti įvairiuose šios šalies kraštuose, grobstė jų maisto išteklius, kurie leido padidinti gyventojų skaičių šalyje, ir dar daug kitokios naudos turėjo, privalome dar smulkiau tai išsiaiškinti gilindamiesi ir į visas kaimyninių šalių istorijos aplinkybes, kurios, pradedant VIII amžiumi, galėtų būti susijusios su mūsų tema, taip pat nagrinėdami senovės istorijos tyrinėtojų mokslo darbus. Miuleris, Tunmanas, Gateris senovės normanų istorijoje pastebi skandinavų užkariavimus Rusioje senovės laikais, išskirdami būtent tris ypatingas epochas, kurių seniausioje dar nebuvo atsiradęs Rusios vardas ir kurios lopšio laikus aprašė nemirtingasis Nestoras. Sunku ir apsakyti, kiek atsirado klaidų, kiek buvo absurdiškų spėliojimų ir išvadų prirašyta tik dėl to, kad Rusios vardas buvo pastebėtas istorijoje toje epochoje, kai dabartinė Rusija dar negalėjo būti ir nebuvo tokiu vardu vadinama. Juk istorijos tyrinėtojai, kiek kuris pajėgdamas, ieškojo pačių seniausių slavų Rusios pradmenų, tad ne vienas savo spėjimais siekė VI amžių ir dar giliau, nė kiek nepaisydamas,

ką apie jį manys kiti vėlesniais laikais, kai jiems teks imtis išsamesnių tyrinėjimų. Savo vaizduotės įstabia galia jie juk perkeldavo Rusios žemes į pailmenį, padneprį, pamaskvę ir kitur, ir visada aimanuodami, kad tas žemės lopinėlis nesileisdavo niekur be vargo įtalpinamas. Tie pagyrūniški atradimai būdavo atmetami, kartais ir labai greitai po jų paskelbimo. Dažnai netgi tie, kurie savo pirmtakų spėjimus buvo sutriuškinę ir patys pagražinę savo prasimanymais istorijos atmintyje išlikusius amžius ir įvykius, veltui klaidžiojo savo painių išvadų raizgalynėje[1].

452

Minėtos skandinavų užkariavimų epochos yra trys: pirmoji — tai VII amžius, švedų karaliaus Ivaro laikai, kai lietuvių kunigaikščiai pirmą kartą nugalėti ir pajungti, apie tai neseniai pasakojome (§ 444 ir toliau); antroji — tai VIII amžius, švedų karaliaus, Karolio Didžiojo amžininko, Ragnaro Lodbroko užkariavimų ir kolonizavimo laikai; trečioji — Eriko Hefilsono, taip pat švedų karaliaus, laikai. Pastarasis mirė 852 m. O per visus šiuos tris karo žygių laikotarpius buvo siekiama užimti Rusią, buvusią Ostrogardijos krašte. Visi nedvejodami tvirtina šį kraštą buvus ne kur kitur, o tik Lietuvos žemėje, Nemuno žemupyje ir netoli jūros.

453

Nušviesti tuos įvykius taip, kaip tai dera istorijoje, būtent pagrįstais, niekam nekeliančiais abejonių pasakoji-

---

[1] *Karamzin.* Min. veik.— Pastaba 111. Knygoje, vad. Stepennaja I, 7 ir 79, randame: *Riurik iže priide iz Wariah... Bie ot plemeni Prusowa po jehože imeni Pruskaja zemlia imienujet'sia i jehda żywiachu za morem Warahi imienowachasia.* Kai kuriose Nestoro rankraščio santraukose pasakyta taip pat: *Priide Riuryk iz Pruss* — taip nurodoma, kas buvo Riurikas ir iš kur atvyko pas Naugardo slavus.

mais, lengva bus tik aptarus normanų būdo bruožus ir karo žygių aplinkybes. Tie, kurie pirmieji atsikėlė į Ostrogardiją, vėliau patys galėjo būti savo tėvynainių, likusių Skandinavijoje, nugalėti, kas šiems, pripažįstantiems tik vienintelį būdą praturtėti — būtent plėšikavimą, buvo įprastas dalykas. Antra vertus, panorėję pažinti pačių Ostrogardijos gyventojų, tai yra lietuvių, įstatymus ir santvarkos pobūdį, įsitikinsime visada juos vadovavusis demokratiniais įstatymais, nors tame krašte buvo ir didžiūnų su paveldėtomis teisėmis; jų kiekvieno dalinė valda buvo laikoma maža paveldėta valstybėle; tačiau apskritai religijos ir teisėtvarkos atžvilgiu šalyje buvo visuotinė demokratija. Aukščiausioji valdžia priklausė vyriausiajam žyniui, kuris savo rankose turėjo galią ginti žmones nuo kunigaikščių, jeigu šie, pasinaudodami savo teisėmis, būtų sumanę dar labiau juos engti. Tad, esant tokiai tvarkai, susiklostė aplinkybės, anuomet palankios svetimtaučių užpuolikų tikslams. O kai dėl tam tikrų aplinkybių susilpnėjo Krivių Krivaičio valdžia, tauta nebeteko tos galios, kuri būtų galėjusi suvienyti visų provincijų pajėgas ir sukurti stiprią gynybą. Kiekviena jų, užpulta pavieniui, neturėdavo jėgų pasipriešinti, būdavo nugalėta ir tapdavo užpuolikų auka. Vienas iš pavyzdžių — tai visuotinis Prūsijos žlugimas kryžiuočių laikais[1]. Ir priešingai, kada aukščiausioji valdžia priklausė Krivių Krivaičiui, kuris mokėjo ją tvirtai savo rankose laikyti, tada, prireikus ir dievų valia, visa tauta imdavosi ginklo, atsikratydavo svetimo jungo, rinkdavosi naujus ir versdavosi senus provincijų valdovus, savo engėjus karalius. Žmonėms, gyvenantiems laisvėje, politiniai fenomenai, dažnai vienas kitam prieštaringi, ne naujiena. Tad kas gi čia nuostabaus, jog skandinavai turėjo įtakos patiems didžiausiems perversmams Lietuvos žemėse? Būtent jie, kurie niekada nebuvo nutraukę visokeriopų ryšių su šiuo kraštu?

[1] Hartknochas ta proga yra paminėjęs Tacito žodžius: *Dum cuncti certant, universi vincuntur.* (Kol pavieniai kovoja, išvien einančių yra nugalimi.)

Visa tai apsvarsčius, neprarandant objektyvumo, reikia pripažinti, kad būtų beprasmiška senosios Rusios ir rusų pėdsakų ieškoti kur kitur, o ne Lietuvoje. Tą patį patvirtina Rusijos istorikas, garbingo atminimo Karamzinas[1]. Išdėstydamas senovės istoriją, jis kuo aiškiausiai įrodo, kad apie 839 metus Carograde ir Vokietijoje viena švedų kilmės tauta vadino save rosais, kadangi buvo atvykusi iš tokiu vardu vadintos šalies. Šis autorius, kuriam buvo lengvai pasiekiamos visos priemonės patikrinti istorijos tyrinėjimus, susipažinęs su visais pirmesnių Šiaurės kraštų senovės tyrinėtojų pavieniais ir padrikais stebėjimais, ieškojimais, spėjimais ir išvadomis, neabejotinai būtų taręs savo tvirtą žodį, jeigu tik būtų galėjęs įsitikinti, kad Skandinavijoje ar slavų žemėje dar prieš Riuriko laikus buvo tokiu vardu vadinta šalis. Tiesa, jis buvo suradęs Švedijoje vieną mažą šalį *Roslagen,* o švedai, apsigyvenę ten anksčiau už suomius, turėjo būti vadinami roustais, rostais arba dar kaip kitaip. Tik šiaip sau priminęs šį pastebėjimą, jis apeina pritemptą Šlėcerio išvadą, jog Riurikas būtinai kildinamas iš Švedijos, ir dar daugiau, savo paties spėjimais remdamasis, jis prieina prie išvadų ir geografijoje, tardamas, jog Švedijoje yra tokia vietovė, kuri lig šiol vadinama Rosa[2]. Kadangi nebuvo rasta jokių objektyvių būdų patikrinti Šlėcerio išvadas, tad jos ir buvo apeitos. Pagaliau žymusis Rusijos istorikas, kuo išsamiausiai, tiksliausiai ir objektyviausiai išdėstęs savo tautos istoriją jos pradiniu laikotarpiu, priverčia skaitytoją patikėti, kad Riurikas ir jo kariai buvo kilę ne iš Švedijos, ne iš užjūrio, bet iš tų pačių žemių, kur yra ir Didysis Naugardas, o atkeliavę plaukdami jūra iki Nevos žiočių, galop tas pats su švedais iš Roslageno — jeigu ir buvo tikrovėje taip vadinta šalis, tai tik tiek ji

[1] *Karamzin.* Historya Państwa Ross. (kaip nurodyta aukščiau).
[2] Pastabos dėl Nestoro (T. II. — P. 175—187).

turi bendro su rusais, kiek gali jie turėti kaip skandinavų gentainiai, bet tik ne dėl geografinių pavadinimų, kurie atsitiktinai sudėti iš panašių garsų. Ir gimtojo lizdo tų karių, Rusios valstybės įkūrėjų, reikėtų ieškoti kur nors Nemuno žemupyje, prie Rusnės upės.

455

Mums malonu čia pagerbti gražų atminimą pelniusį Rusijos istoriką Karamziną, kurio nuopelnai tyrinėjant Šiaurės Europos istoriją yra vieni iš didžiausių, kuris savo genijaus galia aprėpė visą platybę tos tolimų laikų migla užtemdytos praeities, įvertino jos įnašą į visą Europos istoriją, įžvelgė atradimus, kurie visada pageidaujami, kelia susidomėjimą ir kurių jo pirmtakai buvo nepastebėję. Jo didžiausias troškimas buvo savo akimis pamatyti moksliškai, remiantis naujausia samprata, be profesorių pedantiškų pastebėjimų ir išankstinio nusistatymo lenko parašytus pasakojimus apie lietuvių tautos senovę, taip glaudžiai susijusią su jo paties darbais, prie kurių leisdamas pačias gražiausias savo gyvenimo dienas, tyrinėjimuose siekdamas kaimyninius kraštus, turėjo galimybę susidurti su istorikams dar nežinomais praeities įvykiais[1].

456

Tai, ką esame išdėstę, įpareigoja mus pasakyti, kad variagai, gyvenę Rusios žemėse, buvo vadinami Rusios variagais, taip pat dar kartą privalome grįžti prie smulkesnių pasakojimų apie Rusią ir rusų tautą, tų, kurie užrašyti istorijose. Jei kas su deramu atidumu būtų peržiūrėjęs Šiaurės Europos istoriją, susipažinęs su ją ty-

[1] Karamzino ir Tado Čackio korespondencija (rankr.). Taip pat kun. A. Osinskio parengtas T. Čackio gyvenimo aprašymas (Kremenecas, 1816. — P. 390—392*).

rinėjusių mokslininkų daugiau ar mažiau teisingais veikalais, tai sutiktų su mumis, kad Lietuvos Rusia iki IX amžiaus pirmosios pusės turėjo savo aiškias ribas ir rusų tauta, arba, tiksliau sakant, Rusios variagai, buvo ne kur kitur, o tik čia, nuo čia paėjo jų vardas, čia jie įgavo Šiaurės tautų istorijoje pasklidusį garsą. Juk niekados nebuvo tautos, vadintos rusais. Tai tik šaltiniuose atsiradęs vardas, kilęs nuo pavadinimo upių, kurias skitai laikė šventomis, prigijęs tautoms, gyvenusioms prie jų. Anksčiau esame pastebėję (§ 282) tautą, gyvenusią Rytuose, — askabirus-rusus, arba rosus, gyvenusius Armėnijoje, prie Arakso upės, taip pat ir Rusios variagus, nuo seno įsikūrusius prie Nemuno, toje vietoje, kuri irgi buvo vadinama Rusia. Tą vardą šiai tautai buvo davę indų-skitų palikuonys, kilę iš tos pačios budinų padermės, kuri buvo prie Arakso. Visa tai šiame veikale jau buvo įrodyta, tad čia nesikartosime.

457

Geografiniai pastebėjimai. Betgi negalima būtų išsiversti be šių pastebėjimų. Šiaurės slavų žemės suomių ir skandinavų visada buvo vadinamos Holmogardija, nes pačiais seniausiais amžiais, kai dar buvo sakoma, kad ir Naugardas prie Ilmenio nestovėjo, garsėjo Cholmo ar Holmo[1] miestas ir tuo pat vardu vadinamas kraštas, esantis prie Šiaurinės Dauguvos krantų, dabar — tai Cholmogorija arba Kolmogorija, matyt, buvusi pirmapradė ir pati svarbiausia šiaurinių slavų gyvenvietė. Dėl šios priežasties visas šiaurinių slavų kraštas dar ilgai buvo skandinavų vadinamas Holmogorija. Norvegų istorikui Torfė-

[1] Kitas Holmas yra prie Vakarinės Dauguvos, senovės lyvių krašte. Be abejonės, tai irgi slavų gyvenvietė, ir nuo labai senų laikų. Dabar ši vietovė vadinama Kirchholmu. Žodis *Holm* yra skandinavų-slavų kilmės, vartojamas šiaurinių slavų, ir reiškia bet kokią aukštumą ar pakilimą plynoje, atviroje vietovėje.

jui[1] iš savų šaltinių buvo žinoma tokiu vardu pavadinta valda ir tokia pat sostinė — tai, kas, Vladimiro sūnums dalijantis žemes, buvo atitekę Jaroslavui Vladimirovičiui. Ši skirtinė dalis buvo ne kas nors kita, o tik Didžiojo Naugardo žemės, senovės laikais nusidriekusios net iki Baltosios jūros. Skandinavai kaip reikiant pažinojo šiaurinių slavų kraštą, juk Islandijos sagose[2] Holmogardija, tai yra šalis prie Šiaurinės Dauguvos, nesutapatinama su Gardereichu, tai yra paties Didžiojo Naugardo žemėmis. *Gard* reiškia pilis, *Reich* — turtingas, galingas, didis. Vėlei šalis, nusidriekusi į rytus už Šiaurinės Dauguvos, sagose buvo vadinama Biarmelandu, tai yra biarmių žemė, priklausiusi suomių padermei, dabar tai vadinama Permija ir permiečiais. Kraštas prie Baltojo ežero buvo vadinamas Vesiu. Kitos šiaurinės ir kaimyninės Lietuvos žemės, tiesiogiai ar netiesiogiai istorijoje žinomos, turėjo savo vardus, ir Rusios ten prieš 862 m. niekada nebuvo[3]. Ne ką kita byloja ir Nestoras, o juo seka Jonas Potockis, kuris išsamiai ir istorijos požiūriu įtikinamai tą dalyką yra išgvildenęs. Tokios pat nuomonės savo istorijos pasakojimuose laikėsi Karamzinas[4].

458

Nors šie mūsų pasakojimai ir būtų pavėluoti, negalime be jų apsieiti pripažindami juos esant išsamesnius, mat reiškiame naujas pažiūras, kurių šviesoje senovės įvykiai bus aiškesni, o Šiaurės Europos praeities tyrinėtojai, užuot juos atskleidę, savo tikrovę iškraipančiomis išvadomis dar gilesnėn tamson nugramzdino, kaip kad atsitiko su mokslininku Strube[5]. Jis, užkliuvęs už Risolandijos pavadinimo, nežinia ar taisyklingai parašyto, puolė

[1] *Torfaeus*. Norveg. istor. — T. I. — P. 165.
[2] Sagen Bibliothek. — S. 118; Heidarvinga Saga (ibid. — P. 35).
[3] Trudy Wolnaho Rossijskaho Sobrania. — T. I. — S. 114, 115.
[4] Komentarai „Sofijuvkai" (Vienos leidykla De la Garde).
[5] Dissertation sur les anciens Russes (Comment. Acad. Petrop. — T. V).

aiškinti slavų-rusų gimtojo lizdo vietų ir aptiko Gotungemiją, tą Skandinavijos mitologijos Olimpą, fantastinį pasakojimą apie šiaurės rojų. Prieš jo, tyrinėtojo, akis sutvisko atminimai ir pėdsakai hiperborėjų, žiloje senovėje besidžiaugusių gyvenimu anuomet natūralia gamtos šiluma sušildytoje šiaurės žemėje, ir kurie, pasak to mokslininko tvirtinimų, siejant juos su risolandiečiais, turėjo būti tikrieji rusų protėviai. Puikios mintys, bet jas menkina čia įvelti absurdiški, niekam ir niekados negirdėti, nežinia iš kur atsiradę žmonės, o aiškinantis kalbiniu požiūriu, nieko kito negalima būtų sugalvoti, kaip tik pripažinti juos buvus riteriais iš Alandijos[1], iš dabar žinomos Suomijos salos. Jeigu gražūs spėjimai, esą šiaurėje kadaise buvęs švelnus klimatas, leidžia susidaryti nuomonę, kad Skandinavijoje yra buvusi palaiminga švedų, norvegų ir kitų normanų protėvių buveinė, tai toje pačioje geografinėje platumoje ir toje pačioje epochoje gyvavusi Holmogardija[2] galėjo būti šiaurinis slavų lopšys. Juk nebūtinai jie turėtų būti kilę iš tūlų risabardų, tos ir kalba, ir papročiais svetimos padermės, apie kuriuos nei rašytos istorijos, nei jokie padavimai ar legendos nieko tikro negali pasakyti — ne tik apie jų ryšius su slavais, bet ir apie jų buvimą.

459

Tam, kad apie svarstomus dalykus neliktų kas nepasakyta, reikia dar priminti jūrų keliais skandinavų palaikytus ryšius su Carogradu. Islandų sagos, ypač IX amžiaus laikų saga — Laksdaela, — savo pasakojimuose ryškiais pavyzdžiais tą patvirtina. Islandai Carogradą

---

[1] *Rys, Rysar, Rycar, Rycerz* (riteris) — žinomas senų laikų žodis, iš kurio kilęs *Ritter*, tad iš čia ir rislandietis, t. y. riteris iš Alandijos.

[2] Žinantys Kolmogorijos ir tenykščių žemių buvimo vietą negali prieštarauti spėjimui, kad jeigu ten kadaise yra buvęs švelnus klimatas, tai žmonėms ten buvo viena iš palankiausių buveinių. Tenykštėse lankose iki šiol ganomos imperatoriaus Petro I rūpesčiu pradėtos veisti, išsiskiriančios kaip geriausios, olandų veislės galvijų bandos.

vadino Miklegardu, vardu, paeinančiu nuo vieno iš imperatorių Mykolų. Pirmasis imperatorius tuo vardu — Mykolas Kuroplatas *(Kuropalat)* — valdė IX amžiaus pradžioje. Tie skandinavai, kurie tarnavo imperatoriui, buvo vadinami *Waeringen,* tai yra variagais. Jie buvo kilę ne iš vieno kurio krašto, bet iš įvairių Skandinavijos vietovių ir gyvenviečių, dauguma jų buvo nuotykių ieškotojai, kurių savieji niekada nebūtų pakentę. Vis dėlto, jiems tarpininkaujant, buvo atverti keliai mainų prekybai, keičiant taip pageidaujamas Rytų imperijos sostinėje gėrybes, būtent: gintarą, kailius, varį, alavą ir kt. Sagos, minėdamos tuos prekybinius ryšius, apie Švediją ir Baltijos rytinius krantus, kitaip tariant, Ostrogardiją, kalba kaip apie vieną šalį, tai yra kaip apie priklausančią vienai tautai, būtent iš ten vikingai išsiruošdavo į karo žygius. Jie jūrose ir gyvenvietėse vieni kitus netgi užpuldinėdavo, o su atimtais turtais leisdavosi į tolimiausias šalis, kur pagrobtus daiktus mainydavo į brangiuosius metalus.

460

Bet ne tik skandinavai puldinėjo Lietuvos žemes. Imdavosi to ir slavai pamarėnai, jau VII amžiuje tuo garsėję. Tada jie rengdavo net tolimesnius žygius — į Daniją ir į atokiausias Baltijos jūros salas. Neatsiliko ir slavai, gyvenę šiaurės rytuose, besiribojančiose su Lietuva žemėse, kurie tam, kad užpultų lietuvių gyvenamus valsčius, turėdavo įveikti toli nusidriekusius tyrus plotus. Šiaip ar taip, be tamsių užmačių, nerandame nieko kito, ką būtų galima dėti į skyrių, kuris aprėpia VIII amžiaus įvykius. Reikia pažymėti Ostrogardijos skandinavų karaliaus Hogno žygius ir karus su slavais. Šiuose karuose jis gynė sąjungininkus, arba tuokart buvusius pavaldžius lietuvius, nuo vis sunkesnių užpuolimų[1].

[1] *Suhm.* Gesch. der Dänen. — Bd. II. — S. 195.

777 m. Danijos užkariavimai. Nepaisant viso to, VIII amžiaus pirmojoje pusėje lietuvių tautai pavyko išlaikyti nepriklausomybę ir nepakliūti svetimų karalių valdžion. Tačiau tik iki to paties amžiaus antrosios pusės, kai sostą užėmė Ragnaras Lodbrokas, siekiąs grobių ir garbės monarchas. Tik pradėjęs viešpatauti, tuoj pat apsisupo rinktiniais Skandinavijos riteriais, su kuriais ėmė rengti tolimiausius žygius. Jam ypač rūpėjo susigrąžinti savo valdžion Lietuvos žemes, kurias jo pirmtakai buvo įgiję ir po Ivaro mirties galbūt visiems laikams praradę. Šie Lodbroko žygiai tikriausiai buvo daugelį Lietuvos kunigaikščių privertę jam paklusti, nes, kaip pasakojama istorijoje, šis karalius didžiavosi turįs savo rankose daugelio užjūrio šalių valdžią. Vėliau, 777 m., jis nusprendė surengti žygį į Biarmiją[1], kuri, jo manymu, taip pat buvo

[1] Biarmių tautos, vienos iš pačių seniausių Šiaurės Europoje, senovės istorija dar nėra pakankamai ištyrinėta. Jie patys savo šalį vadina Vuorima *(Wuoryma)*, skandinavai — Biarmija, slavai — Permija. Tai suomių kilmės tauta, sumišusi su kažkokia kita, kuri iki šiol neištirta. Rusų istorikų manymu, ji priskirtina sarmatams, tačiau tuo nieko negalima paaiškinti. Permiečiai buvo įsikūrę plačiai nusidriekusiose žemėse, kurios dabar, su mažais nesutapimais, aprėpia šias gubernijas: Permės, Viatkos, Vologdos ir Archangelsko. Senovės skandinavų nuomone, šis kraštas — tai palaimingas, gausus visokių gyvenime reikalingų gėrybių, turtingas metalo. Permiečių pagoniškas tikėjimas buvo artimas suomių ir senovės lietuvių priimtam — vieni ir kiti garbino dangaus kūnus. Nuo seno jiems buvo žinomas prekybos verslas, amatai, metalų gavyba, medžioklė; jie mokėjo ūkininkauti, turėjo savo raštą ir įstatymus; tvarkėsi šalyje įvedę bendruomeninį valdymą, tai yra tokiu pat būdu, kaip ir kitos senovės tautos šiaurės kraštuose. Jų sostinė buvo dar iki šiol neišnykęs miesteliūkštis prie Kamos upės ištakų — Čerdino miestas. Norvegijos jūrininkas Oteris X amžiuje surado kelius pro Šiaurės kyšulį iki Šiaurinės Dauguvos žiočių. Nuo tada jūros keliais buvo siunčiamos gėrybės ir jais naudojosi Skandinavijos plėšikai. Tačiau Permės respublika gyvavo negadindama santykių su Naugardo slavais, ir kai šie įkūrė kitą respubliką, Rusijos istorijoje žinomą Chlinovo vardu, visos šios trys valstybės rėmė viena kitą, prekiaudamos įgijo turtų, susikūrė pasiturimą

jo pirmtakų valdoma. Šis žygis nepasisekė dėl pernelyg audringos vasaros, tarp kareivių pradėjusių plisti užkrečiamų ligų, užėjusio bado; tai privertė karalių su nemažais nuostoliais — praradus nemaža riterių ir pražudžius visus žirgus — pasukti atgal. Bet, trokšdamas užkariauti, vis nerimo, tuoj pat suskato telkti jėgas žygiams į pietų kraštus. Pirmiausia įsiveržė į Kuršą, kur lengvai pavyko išreikalauti duoklę ir primesti savo valdžią. Tokio pasisekimo skatinamas, patraukė jūros keliais į Sambiją, kur taip pat be jokio pasipriešinimo buvo priimtas ir pripažintas valdovu. Kitais, 778 metais, pasikliaudamas sėkme, vėl puolė Biarmiją, kurią nugalėjęs prijungė prie savo didžiulės valstybės. Jo valstybė driekėsi rytiniais Baltijos jūros krantais, nuo Nemuno ir Lediniuotojo vandenyno, siekdama Uralo kalnus. Šis karalius, garsus didžiais užkariavimais, nenusileido žiaurumais. Galingos valstybės pasiduodavo tik išgirdusios jo ginklus žvangant. Betgi, kad ir su nemažais savo paties nuostoliais, patyrė Rusios riterių narsą. Buvo įsakęs nužudyti ten viešpatavusį vieną skandinavų kilmės kunigaikštį Dianą. Jo sūnūs, kurių žmonos buvo Rusios kunigaikštytės, šaukėsi pagalbos, kreipdamiesi į savo uošvį Hakoną, ir, sulaukę paramos, narsiai kovėsi su Lodbroku. Betgi negalėdami prilygti visos Šiaurės Europos valdovo galiai, galop kartu su Ru-

---

gyvenimą, išpruso. Rusijos užkariautojai totoriai Permės žemes buvo palikę ramybėje. Krikščioniškąjį tikėjimą tuose kraštuose po įvairių pirmtakus ištikusių nesėkmių skleidė iš Didžiojo Ustiugo kilęs vienuolis šv. Steponas, gyvenęs Dmitrijaus Donskiečio viešpatavimo laikais. Ir savo išprusimu, ir visu kuo jis buvo pralenkęs savo laikmetį. Po to, kai Vasilijus Vasiljevičius Tamsusis galutinai palaužė Chlinovo respubliką, atėjo eilė Permei. Jonas, Vosyliaus sūnus, Rūsčiojo senelis, pasiuntė kariauną prieš Čerdinovą, kuris pasidavė, ir visas kraštas tapo Maskvos Didžiosios Kunigaikštystės provincija. Turtai, patekę į rusų didikų rankas arba į caro iždą, išsisklaidė. Tarp kitų ten patekusių prekių buvo daug brangių rūbų, kas primena, kad buvo palaikomi visokeriopi ryšiai su Anzeatikos miestais. Žr.: *Orlov.* Pamiatnik Sobytyj. — Č. II. — S. 264 ir VI. — S. 103 ir kt.*

sios kunigaikščiu buvo nugalėti, dėl to ir Rusia tapo grobio dalimi. Po jo mirties, sūnums dalijantis jo didžiules valdas, Hvidserkui atiteko vyriausioji valdžia Lietuvos žemėse ir kažkoks mažas kraštas — Veneda, — kuris, be abejo, buvo ten pat, greta Žemaitijos vinidų žemių ar Kuršo, ar kokių nors kitų kraštų šioje Baltijos jūros pusėje. Jo viešpatavimas buvo trumpas ir audringas. Būdamas žiauraus ir nesuvaldomo būdo, susilaukė vertos likimo rykštės: Livonijos kunigaikštis Daksonas, sučiupęs jį viename mūšyje, sudegino gyvą ant ugniakuro, kaip auką saviesiems dievams[1]. Istorijoje pasakojama, kad šis nežmoniškas žiauruolis, matydamas artėjant savo dienų galą, panoro būti draugėje su žmonėmis, patyrusiais jo smurtą, todėl prašė Daksoną, kad įsakytų sudeginti jį kartu su didžiule jo nužudytų žmonių galvų krūva. Toks jo pageidavimas buvo tiksliai įvykdytas. Kiti dar priduria, kad Estijoje, Hvidserke buvusioje rezidencijoje, vadintoje *Rothalle,* prieš jo rūmus buvo iškilusi didžiulė piramidė iš jo įsakymu nužudytų žmonių kaukolių.

462

Šios epochos aprašymuose pirmą kartą bus prisiminti įvykiai Danijos Livonijoje, pažymint, kad ją galima priskirti prie lietuvių giminei priklausiusių kraštų. Valdė ją Daksonas, turbūt latvių kilmės, mat jų šnekoje yra žodis *Daust* arba *Daxt,* kuris reiškia — mušti, sulaužyti, nuo jo, atrodo, šis vardas ir bus kilęs[2]. Paprotys deginti pirmąjį paimtą kare belaisvį primena lietuvių religijos tradicijas. Tai rodo, kad lietuvių padermės atšaka latviai jau VIII amžiuje viešpatavo Livonijos kraštuose. Jų šnekoje Dauguvos upė vadinama *Daugava*[3], ir turi tą pačią

[1] *Saxo Gramm.* — Lib. IX. — P. 173—174; Gneysmeri Compend. — P. 342.

[2] *Stender.* Lett. Gramm. — S. 29.

[3] Ibidem.

gramatinę šaknį kaip ir *daust*. Tai dar kartą patvirtina mūsų spėjimą apie Daustono latvišką kilmę, nors lotyniškas žodis *Daxon* čia šiek tiek iškreiptas. Be to, neužmirškime, kad tais laikais Danijos valdovai, tiesa, kaip ir visa tauta, jau buvo atsižadėję pagonybės ir ryžtingai nustoję kas devynis mėnesius ir per devynias dienas aukoti Odinui devynis gyvus žmones ir devynis gyvulius[1]. Tad negalėjo Daksonas būti skandinavas. Taip pat VIII amžiaus pabaigoje estiški geografiniai pavadinimai nustoja būt vartojami Lietuvoje ir persikelia į dabartinę Estiją, o šių šalių geografija tikriausiai tapo smulkiau žinoma dėl Lodbroko užkariavimų.

463

Kad ir kokia būtų buvusi Karolio Didžiojo viešpatavimo ir užkariavimų įtaka Lietuvos krašto politikai, sunku būtų netgi kaip spėjimams pritarti tokioms mintims, kad šio Vakarų Europos valdovo kariniai užmojai būtų siekę ne ką toliau už dešinįjį Oderio krantą, ir neabejotinai galima tvirtinti, kad Vyslos riba nebuvo peržengta. Skandinavijos šalys nejuto šio valdovo galios. Jų jūrų plėšikai anaiptol neturėjo jokios baimės — užvaldę jūras, jie skriedavo savo laivais kur panorėję, nebaudžiami, nepaklusę jo valdžiai ir net jo paties akivaizdoje drįsdami savo valią primesti jūreiviams, jie siaubė pakrantes ir salas. Lodbrokas, išlaikydamas nepriklausomybę, valdė didžiulę valstybę greta Karolio Didžiojo imperijos. Išskyrus prekybinius santykius, kurie galėjo dominti abu valdovus (mokslininkai įžvelgia netgi šiokius tokius prekybinės sutarties pėdsakus), Karolio Didžiojo valdžia mūsų kraštui neturėjo nė mažiausios kitokios įtakos.

---

[1] *Du Tressan*, La Mythologie comparée á l'Histoire. — T. 2. — P. 248—249.

* * *

V skyrius

IX AMŽIAUS LAIKŲ ISTORIJOS ĮVYKIAI

.....

464

Antrasis herulų atvykimas į Lietuvą. IX amžiaus pradžia Lietuvos istorijoje pasižymėjo įvykiu, kuris, tiesą sakant, dar nėra pakankamai ištirtas, bet yra neabejotinai svarbus ir kurio priežastys bei padariniai dėl išsamių istorijos aprašymų trūkumo yra labai migloti. Kalbama apie tvirtinimus, esą to amžiaus pirmajame ketvirtyje didelė Saksonijoje ar tai Meklemburge gyvenusių herulų, imperatoriaus Karolio Didžiojo verčiamų prievarta priimti krikščioniškąjį tikėjimą, dalis persikėlė į Lietuvą. Lenkų istorikas Galas, aptikęs tai vokiečių kronikose, labai siaurai papasakojo apie saksoniečių atvykimą į Prūsijos šalį, kuri tais laikais dėl didelių pelkių ir liūnų buvo laikoma nejžengiamu kraštu. Galas tai dainuote apdainuoja, toje pasakojimo vietoje ėmęs rašyti būdinga savo kraštui šnekta. Jis iš senų legendų, kaip tikrą dalyką, buvo girdėjęs, kad Karolio Didžiojo laikais tūli saksoniečiai, nenorėdami paklusti šio valdovo valiai ir priimti prievarta primetamos krikščionybės, jūra atkeliavo į Prūsiją ir ten apsigyveno. Buvo manoma, kad tai tėra išgalvota pasakėlė, juk kiekvienas žinojo, kad dar ir prieš Karolio Didžiojo laikus šiame krašte gyveno ta pati tauta, vadinama prūsais. Leleveliui pirmajam turime būti dėkingi už tą rastą ir į dienos šviesą iškeltą legendą[1]. Jo manymu, šis persikėlimas nors ir yra buvęs tikrovėje, bet sie-

[1] Uwagi nad Mateuszem herbu Cholewa. Przypis N. 8.

linas ne su germanų paderme, vadinta saksoniečiais, o su herulais, gyvenusiais Saksonijoje. Helmoldas[1] yra palikęs aiškių patikinimų, iš kurių sužinome, kad herulų, apleidusių Karolio Didžiojo valdžion patekusią Saksoniją, keliai išsiskyrė — vieni keliavo žemynu ir įsikūrė įsimaišydami tarp venedų-slavų,[2] o kiti pasuko jūros link ir, tikriausiai pajutę protėvių žemės trauką, nusigavo į Lietuvos žemes. Šie atėjūnai Šiaurės Europos ir senovės laikų kronikininkams buvo žinomi, ir tautos paminkluose šis atvykimas liko įamžintas, juoba kad tie įvykiai to laiko istorijoje buvo svarbiausi, ir patys šviesiausi tautos žmonės savo giminę iš jų kildina. Taigi todėl mūsų kronikininkas Strijkovskis, aprašydamas užjūrio atėjūnus, kartoja pirmesnių autorių pateiktas legendas, apie kurias pakalbėsime tinkamu metu, o čia tik kai ką pridursime vietoj įžangos į tolesnius tyrinėjimus ta tema. Mūsų manymu, šie atėjūnai turėjo apsigyventi tarp kuršių ir latvių žemių arba Dauguvos dešiniajame krante, žemupio link, kadangi latgalių šneka yra panašiausia į herulų.

465

Lenkų įtaka. IX amžiaus pradžioje taip pat pastebime šiokius tokius Lenkijos monarchų viešpatavimo paliktus pėdsakus mūsų akiratyje esančiose žemėse. Jie, liachų paderme pagrindu sukūrę didžiulę valstybę, apie tuos laikus savo kaimynams ima darytis nepakenčiami. Mozūrai, įsilieję į tą monarchiją, lėmė prūsų, stavanų ir jotvingių kaimynystę. Tartum apie 815 metus Lešekas, trečiasis to vardo Lenkijos kunigaikštis, paėmęs valstybės valdžią, smarkiai išplėtė savo žemių ribas, ėmęs viešpatauti ne tik partų žemėse, tai yra Haličo ir Voluinės slavų kraštuose, bet ir už tų žemių ribų, ten įsikūrusių pe-

[1] *Helmoldus.* — T. 2. — § 5.
[2] Žr. XI priedą.

čenegų valdose, be to, dar ir gotų, tai yra lietuvių, prūsų ir stavanų žemėse. To valdovo žmona buvo kunigaikštytė Julija, kilusi iš Dunojaus krašto, kurią gvėra pasakorius Kadlubekas buvo paskelbęs seserimi Julijaus Cezario, tais laikais, nei anksčiau, nei vėliau kaip prieš aštuonetą su puse amžiaus, jau mirusio. Lešekas šiai savo žmonai, kaip sutuoktuvių dovaną, skyrė Prūsijos provinciją — Sambiją[1]. Galimas dalykas, kad apie šiuos laikus Lenkijos užkariavimai siekė Baltijos jūrą Prūsijos pusėje, juk pastarosios, kaip savo valdos, vieną pačią turtingiausią gintaro žemėje provinciją Lešekas III, siekdamas didesnio savo galios garso tarp svetimų kunigaikščių, atidavė žmonai, gal tik tokias turėdamas į šią provinciją teises, kaip kad ir jo svainis, vienas Dunojaus krašto kunigaikštis, į Bavariją, paskyręs ją kraičiu seseriai. Tad duotas duotu buvo atlyginta. Betgi Lenkijos įtaka kaimyninėms šalims plėtėsi Prūsijos ir Lietuvos link, ką iš dalies patvirtina tai, kad vyriausiam Lešeko III sūnui ir sosto paveldėtojui Popeliui III[2] po tėvo mirties, 830 m., atiteko ne tik slavų, bet ir kitos kaimyninės šalys. Ta įtaka, arba kaimyninių šalių prisijungimas, galėjo plisti į Lietuvos žemes, kur anuomet nebuvo jokios vieningos valdžios, o krašto valdymas po to, kai žiaurūs valdovai — Lodbrokas ir jo sūnus Hvitserkas — iššudė daugelį Lietuvos kunigaikščių, galėjo ir turėjo būti pakrikęs.

---

[1] *...nam et Gethis et Parthis ac Transporthanis regionibus imperavit (Lescus III). Huic tandem Julius jure affinitatis ejus matrimonio sociat eique jure dotis a fratre Bavaria, donationis vero propter nuptias a viro Sambiensis condonata est provincia* (...nes getų, partų ir už partų esančius kraštus valdė (Lešekas III). Su šiuo pagaliau Julijus pagal giminystės teisę seserį sutuokia ir kraičio teise iš brolio Bavariją, o iš vyro prieš pat vestuves dovanų gauna Sambijos provinciją.) Kadlubekas. — Kn. I. — L. 16.

[2] *Pompilium vero jure primagenituraе regem omnium statuit: cuius nectu non Slaviae duntaxat monarchia, sed etiam finitimorum gubernata sunt imperia.* (Iš tiesų Pompilijus pagal pirmagimystės teisę visų karaliumi paskyrė: šio galioje buvo ne tik slavų monarchija, bet net ir kaimyninės žemės jo buvo valdomos.) Ibidem.

839 m. Hakono pasiuntiniai. Vis dėlto turime rašytinį paminklą apie galingą Rusios kunigaikštį, vadintą Hakonu[1], viešpatavusį tuo pačiu metu. Matyt, kad, siekdamas artimesnių ryšių su Carogrado imperatorium Teofiliu, jis kreipėsi į jį, pasiųsdamas pasiuntinius, kurie 839 m. atvyko į Carogradą. Žinią apie tai randame Bertiniano, tuometinio autoriaus, rašytoje kronikoje. „Imperatorius Teofilis, — sakoma kronikoje, — išruošdamas pasiuntinius vykti pas imperatorių Liudviką Pamaldųjį į Ingelheimą, pasiuntė ir keletą žmonių, vadinusių save ir savo tautą rosais. Šie buvo jų karaliaus, vardu Hakonas, atsiųsti siekiant patvirtinti savo draugystę anajam imperatoriui. Teofilis savo laiške prašė, kad Liudvikas suteiktų pagalbą per jo valstybę į savo tėvynę grįžtantiems pasiuntiniams, kadangi šalyse, per kurias jie vyko į Konstantinopolį, gyvena žiaurūs žmonės, tad jie nepageidautų grįžti atgal per tas šalis ir būti nuolatinių pavojų lydimi. Imperatorius Liudvikas, iškamantinėjęs jų atvykimo priežastį, suprato, kad jie švedų padermės ir turbūt taip pat anos bei mūsų valstybės užpuolikai"[2]. Visi senovės žinovai, kuriems teko tai pasakoti ir aiškinti, turi nemaža vargo svarstydami, kur būtų galima įkurdinti šio Hakono valstybę: vieni siekia net už Volgos, nurodydami chazarus, kiti, prie kurių ir Mileris, visiškai pamiršdami apie imperatorių valstybių geografinę padėtį ir nepaisydami akivaizdžių įrodymų, kokia tai buvo tauta, kuriai jie at-

[1] Šis vardas — skandinaviškas, dažnai aptinkamas Islandijos, ypač Fingbogo ir Floamano, sagose. Lotynų k. jis buvo vadinamas *Chacanus*.

[2] *...Qui se, id est gentem suam Rhos vocari dicebant, quos rex illorum, Chacanus vocabulo, ad se amicitiae, sicut asserebant, causa direxerat... Imperator Ludovicus diligentius investigans, comperit eos gentem esse Sueonum, exploratores potius regni illius* (Constantinopolitani) *nostrique* (Francici). (...Kurie patys sakė, jog jie ir jų tauta vadinasi rosai ir jog anų karalius, vardu Hakonas, juos atsiuntęs dėl tos priežasties, kad pareikštų draugiškumą... Imperatorius Liudvikas, atidžiau pasidomėjęs, patyrė, kad jie yra švedų kilmės, norintys kuo geriau iššvalgyti jo ir mūsų karalystę.) Annales Bertiniani.

stovavo, nori įrodyti, kad tie pasiuntiniai buvo iš Kijevo. Juk argi galėjo imperatoriaus Teofilio pas Liudviką siųsti žmonės išvykti iš diametraliai priešingos pasaulio pusės? Ir argi švedų tautos žmonės galėjo būti apsigyvenę prie Volgos ar prie Dnepro vidupio? Kiti vėl, tai apsvarstę, neturėjo kitos išeities, kaip tik nukeldinti juos į pačią Švediją. Nors tokiu atveju nebūtų buvę išvengta kelionės jūra, kuri būtų turėjusi rasti atgarsį kronikos pasakojimuose, tokiuose plačiuose ir smulkiuose. Mes su tais keblumais tikimės susidoroti vienu žodžiu — priminę mūsų minėtą Rusią Lietuvos žemėse ir ten gyvenusius švedų kilmės skandinavus, gavusius vardą nuo upės ir vietovės, kurią jie buvo užėmę, — rosai, rusai arba Rusios variagai. Tai jau pakankamai aiškiai savo samprotavimais įrodėme. Bet, mūsų supratimu, kritiškai visa įvertinus, kyla mintis, kad pasiuntiniai iš niekur kitur ir negalėjo būti. Viena, pačioje Skandinavijoje visos šalys po Lodbroko mirties buvo išdraskytos į mažas valdas, kurios buvo išdalytos daugeliui kunigaikščių valdyti, o šiems nieko svarbesnio nebuvo už rūpestį, kaip išlaikyti savo rankose žemes, kitiems tuo tarpu kamuojantis ieškant būdų tas žemes iš anų išplėšti ir praplėsti savąsias valdas. Taigi Skandinavijoje ne laikas buvo galvoti apie santykius su užsieniu, o čia dar su tokia tolima šalimi, kuri niekada su Skandinavijos didikais jokių politinių ryšių nepalaikė. Hakonas[1], kurio dukros buvo ištekintos už Skandinavijos kunigaikščio Diano (§ 461) sūnų, viešpatavo Rusioje. Jo riteriai suteikė nemaža rūpesčių pačiam Lodbrokui. Kare, kuris buvo pradėtas siekiant atkeršyti už Diano nužudymą, Lodbrokas, užpuolęs su didžiausia kariauna, privertė patį Hakoną paklusti jo valiai. Tai buvo vienas iš galingiausių Ostrogardijos valdovų, savo rankose turėjęs gintaro kasyklas ir visą čionykštę apyvartą, tad jam rūpėjo draugiški santykiai su šalimis, kuriose ši prekė buvo labai vertinama.

[1] Nors Saksas Gramatikas nenurodo toje vietovėje buvus kunigaikštį tokiu vardu, bet kiti šaltiniai, ką įrodo naujausi istoriniai tyrinėjimai, leidžia tuo papildyti.

467

Kita vertus, patys stebėjimai, norint to ar nenorint, siūlo mintį, kad iš Rusios į Carogradą nebuvo artimesnio kelio, kaip tik per imperatoriaus Liudviko žemes. Mat kitas, tiesesnis kelias vedė per Lenkiją, Vengriją, Valakiją — šalis, kurias reikėjo apeiti dėl tuometinių tų kraštų gyventojų nesvetingumo. Patys pečenegai, avarai, bulgarai ir kitos tokių pat plėšikų ordos buvo išsiplėtusios tada nuo Vyslos ištakų Karpatų kalnuose net iki Dunojaus žemupio.

468

Skandinavijos prekeiviai IX amžiuje dažnai lankydavosi Carograde, atgabendami pagrobtas plėšikaujant arba jų pačių amatininkų pagamintas prekes. Apie tai vaizdingai pasakoja Islandijos sagos, nužymėdamos jų kelius per Viduržemio jūrą. Rusinai, tos padermės pirkliai, turėjo dar kitus kelius — žemynais ir upėmis, per Kijevą ir Dnepru, kur, praplaukę Nemuno sistemos kanalais, galėjo pasiekti Pripetę arba nuo Vakarinės Dauguvos aukštupio pervežti prekes žemynu iki Dnepro. Žinomos tais laikais jiems buvo ir kelionės laivais pro Šiaurės kyšulį į Baltąją jūrą, iš kur įplaukdavo į Šiaurinę Dauguvą, ir Biarmijos turtų sklidini jų laivai arba grįždavo tais pačiais keliais, arba, pasiekę Doną, plaukdavo į Carogradą[1]. Ryšiai su Pailmenio slavais jiems jau buvo nebe naujiena, ypač IX amžiaus pradžioje[2]. Ir dar daugiau, nekyla abejonių, kad mūsų šalių prekiautojai sugebėjo su savo prekėmis pasiekti Volgą ir Kaspijos jūrą, o iš čia jie atsidurdavo netgi Persijoje ir Arabijoje[3].

---

[1] Kormak Saga.

[2] Bajerio, Milerio ir kitų darbai Peterburgo Mokslų Akademijos leidinyje.

[3] Žinių apie Rusiją rinkinys (*Frähn.* — St. Petersbourg, 1823. — S. 79); *Depping.* — T. 1. — S. 67.

Apie šiaurinius slavus. Yra tokia prielaida, kad šiaurinių slavų padermės suklestėjo gyvendamos Holmogardijoje, toje kadaise šiltu kraštu buvusioje šalyje prie Šiaurinės Dauguvos. Ją paneigti stinga įrodymų. Ir jeigu kas būtų įrodinėjęs, kad, prieš išsisklaidant slavų padermėms, tai yra prieš IV amžių, ten slavai negyveno, neatsisakytume savo teiginio, nebent tik sutikdami pakeisti tvirtinimus, esą tie slavai pasiekę tokią pažangą ir, matyt, buvę viena iš labiausiai apsišvietusių padermių, palyginti su kitais tautiečiais, už savo laimingą gyvenimą ir visokeriopą sėkmę turėtų būti dėkingi kažkokiai šiaurės tautai, su kuria, tik atvykę į šį kraštą, buvo kartu apsigyvenę ir susigiminiavę. Ši gaji padermė įsikūrė prie švento Ilmenio ežero[1], toje vietoje, kur įteka Volchovo upė, pasistatydino naują miestą ir sukūrė Naugardo respubliką, nuostabiausią, kokia tik kada nors yra buvusi Šiaurės Europoje, valstybę. Ten kiekvieno slavo širdis buvo kupina pagarbos dorai ir tiesai. Medžioklė, žvejyba, teisingumas, svetingumas, garbinga prekyba įgytos gėrybės buvo mielai dalijamos, — visa tai įgalino saujelę žmonių prilygti galingai valstybei, o su galia ir turtais *privatūs asmenys** ėmė nesilaikyti papročių, labiausiai pakriko vienybė, vyravo troškimas pasižymėti — tai ir pagreitino senosios tvarkos žlugimą.

---

[1] Nežinau, ką senovės slavų kalboje galėtų reikšti žodis *Ilm* arba *Ilmen*. Regis, kad yra paimtas iš mitologijos. Tikra yra tik tai, kad slavai, IV ir V amžiuose nukeliavę už kairiojo Vyslos kranto ir pasiekę Elbę, ne vieną vietovę pavadino vardu, turinčiu tą pačią šaknį, o būtent keturias upes: vieną Saksonijos Veimare, įtekančią į Zalę, kitą Bavarijoje, įtekančią į Dunojų, trečią Hanoveryje, įtekančią į Leinę, ketvirtąją vėlgi Hanoveryje, įtekančią į Elbę; du miestus: vieną Prūsijos karalystėje, netoli Erfurto, kitą Saksonijos Veimare, prie to paties pavadinimo upės; yra ir trys ežerai, kurių pavadinimai tokios pat kilmės: vienas prie Didžiojo Naugardo, kitas Astrachanės gubernijoje, tarp Manyčiaus ir Uralo, trečiasis Didžiojoje Badeno kunigaikštystėje.

470

Šiaurės Europos tautos. Šiaurės Europoje IX amžiuje viešpatavo keturios tautos: 1. Pailmenio slavai, arba naugardiečiai, su kuriais glaudžiai buvo susiję krivičiai. 2. Skandinavai. Šie, be Švedijos, Danijos, Norvegijos, Islandijos ir kitų salų, taip pat atokių gyvenviečių, viešpatavo visoje Baltijos jūroje ir nemažoje dalyje Lietuvos žemių, o ką jau kalbėti apie tautas, kurias sau buvo užgrobę. 3. Lietuviai, kurie buvo išplėtę savo valdas dešiniajame Vyslos krante, siekė net iki dešiniojo Dauguvos kranto ir toli rytų link. 4. Suomiai, kurių rankose buvo įvairios tos padermės atšakos, gyvenusios pačioje atokiausioje šiaurėje.

471

Betgi patį garsiausią vardą ir didžiausią reikšmę turėjo skandinavai, o IX amžiuje tarp jų suklestėjo Rusios variagai, tai yra skandinavų nausėdininkai Rusioje, mūsų supratimu, Lietuvos žemių užkariautojai, įsikūrę Rusioje, Nemuno žemupyje. Mat tuose kraštuose jūros krantai buvo padengti smėlėta nerija, tyvuliavo salos — dabar tatai jau išnykę, o anuomet buvo ypač palanku ginkluotiems plėšikavimams jūrose, tuo ir vertėsi skandinavai. Iš čia buvo lengva rengti išpuolius ir rasti kur pasislėpti nuo besivejančių laivų, pagaliau ir šios tankiai žemdirbių apgyvendintos žemės našumas prisidėjo prie suklestėjimo Rusios variagų, kitaip tariant, Rusios skandinavų — variagų, kai kurių autorių vadinamų roksolanais[1].

[1] *Karamzin.* Hist. Pań. Ross. — T. 1. — III pastaba. Ta proga pateikia plačius aiškinimus, kuriuose nurodo, kad toks vardas paėjo nuo to, jog senieji autoriai dėl savo mąstysenos ypatybių pavadinimuose vartoti sudvigubintus žodžius buvo taip praminę Rusios slavus. Kad ir kaip ten būtų, mano nuomone, alanai seniai buvo susidūrę su Lietuvos tautomis, tad argi tai nėra pakankamas pagrindas geografui Ravenskiui spėti prie Baltijos jūros gyvenus padermę, susidariusią Parusnės rosams sumišus su alanais? O po to ir kitą padermę vakaruose — roksalanus?

IX amžiaus pradžioje jie išaugo į galingą jėgą ir, netgi palikę jūrą, atrodo, savo grobuoniškus siekius buvo nukreipę į Šiaurės žemyną, kur tautos jau buvo praturtėjusios, nustačiusios valdų ribas, gyveno laikydamosi nuolatinių gyvenviečių ir turėjo tokią įvestą tvarką, kuri buvo palanki kelti civilizacijos lygį, būtent tokie buvo krivičiai.

472

Kuo labiau stiprėjo variagų galia Ostrogardijoje, tuo sparčiau daugėjo jų gyventojų. Tokio staigaus gyventojų skaičiaus padidėjimo pavyzdžių turime užrašytų šiaurės tautų IX amžiaus istorijoje. Tais laikais, kai Danijoje viešpatavo Eriko Barno sūnus Lotekonas, arba Lot-Knutas, buvo pritrūkę maisto, todėl burtais atrinktas kas trečias gyventojas buvo išvežtas į Ostrogardiją. Susidarė didžiulis pulkas juodadarbių, jūreivių, prastuomenės ir įvairių vargingųjų luomų atmatų. Jie išsilaipino Prūsijoje ir nukeliavo į Žemgalą*, Kuršą bei gretimas žemes, visus aplink žudydami, viską niokodami. Galop, susivilioję derlinga žeme ir tikriausiai tenykščių skandinavų paskatinti pasirinkti ramesnį gyvenimo būdą, įsikūrė ilgam ir labai padidino variagų skaičių[1].

473

Tik tuo ir būtų galima paaiškinti tokius galingus užkariavimus užvaldant tiek daug tautų. Jas yra išvardijęs Nestoras: čiudai, vesiai, mesiai, muromiai, čeremisai, jamai, mordviai, pečiorai, lietuviai, žemgaliai, kuršiai, neroniai, lyviai. Jie visi buvo variagų valioj ir mokėjo jiems duoklę. Tad žmonių poreikis buvo nemažas, jau vien turint galvoje užkariavimus, kiek jų reikėjo išlaikyti savo rankose pajungtas tautas ir surinkti duoklę.

---

[1] *Petri Olai.* Chron. Reg. Dan. — P. 114; Chron. Erici Regis, ap. Langenbeck. — T. I. — P. 158.

474

Variagų viešpatavimas Šiaurės Europoje. Tačiau variagai, nesitenkindami šiais laimėjimais, savo užmojais stūmėsi toliau. Šiaurinėje Europos dalyje turtų ir nemažą galią buvo įgiję Pailmenio slavai. Turėjo jie ir savo sąjungininkų — tai kaimyninė iš pietų pusės, gimininga jiems krivičių padermė, taip pat ir kaimynai iš vakarų pusės, suomių kilmės — čiudai, arba estai, ir dar kaimynai rytuose, panašu, kad suslavėjusi suomių atšaka — merai. Neaišku, kas ten atsitiko, bet visa ši sąjunga 859 metais pakliuvo į variagų rankas. Tačiau, kaip liudija Nestoras, veikiai, per dvejus metus, slavai nusimetė tą jungą. Tiesa, šis metraštininkas nenurodo, kad buvo Rusios variagai, su kuriais vėliau slavai turėjo glaudžių ryšių, tad, susiejus visus šiuos įvykius, kyla kai kurių abejonių. Juk variagų vardu, mūsų supratimu, galėjo būti vadinama kiekviena skandinavų gyvenvietė, buvusi už Skanijos ribų, o tokių Ostrogardija IX amžiuje nestokojo.

475

Rusijos monarchijos susikūrimas. Kad ir kaip ten būtų buvę, bet Pailmenio slavai, tai yra Naugardo respublikos gyventojai, verti jų protėvių, nepasidavę jokiai svetimšalių įtakai ir išviję iš savo krašto variagus, tačiau netruko patys susiskirstyti į grupuotes. Tai skatino kruvinus tarpusavio vaidus. Nestoras nurodo: „Galingesnieji ėmė savintis aukščiausiąją valdžią, buvo nuvertintas teisingumas, radosi pražūtingos grupuotės, kilo tarpusavio nesantaika, liejosi žmonių kraujas, pačių tėvynainių pralietas“[1]. Toks senojo metraštininko bendro pobūdžio pasakojimas skatino įvairias spėliones, kuriomis buvo norėta praplėsti šį Šiaurės istorijos puslapį. Pats Karamzi-

[1] *Poczasza sami w sobie vładieti, i nie bie u nich prawdy, i wssza rod na rod i bywsza u nich usobicy, i wojewat' poczasza sami na sie. Karamzin.* — T. 1. — Pastaba Nr. 273.

nas šiuo atveju nesileido į plačius samprotavimus[1], mes taip pat, nerasdami reikalo elgtis kitaip, trumpai tepriminsime, kad šis žymus istorijoje įvykis, kuriam reikėjo daug ryžto, nebekels jokių dvejonių, jeigu panorėję pažvelgsime į visų didžiųjų respublikų žlugimo istorijas, labai viena į kitą panašias. Galop naugardiečiams įgriso tarpusavio nesantaika bei savivalė, ir buvo nutarta išsirinkti kunigaikštį, pasikviesti jį iš tolimos šalies, tokį galingą, kad jo valdžia būtų gerbiama ir būtų klausoma įstatymų, kuriuos jie patys būtų pasirinkę[2]. Pagaliau slavai ir jų sąjungininkai — čiudai, krivičiai ir vesiai išsiuntė pasiuntinius pas Rusios variagus, prašydami jų vadą užimti valdžią jų valstybėje, pairusioje dėl vidaus netvarkos. Tas vadas — tai narsusis ir išmintingasis Riurikas, kuris kartu su dviem savo broliais, vadintais Sinausu ir Truvoru[3], stojęs didelės kariaunos priešakyje, paskubėjo patenkinti tokį garbingą siūlymą. Šių Rusios variagų gyvenamos vietos buvo Rusios krašte: prie jūros įlankos, vadintos Rusne, ir Nemuno vagos, vadintos Rusia. Tai paremia mūsų ankstesnės išvados, kurias patvirtina ir mokslininko Karamzino atradimai, — jis netgi

[1] Ibid. — P. 102.

[2] *Poiszczem sebe Kniazia, i żeby władieł nami, i radił po prawu. Idosza za morié k Wariahom Rusi, także resza Rusi Czud' i Sławianie i Krywiczy i Wsi: Zemla nasza welika i obilna a nariodu w niej niet; da pojdietie u nas Kniażeti i wołodieti...* Rossyjs. bibliot. — T. I. — S. 16.

[3] Čia negalima būtų nutylėti nepastebėjus, nors tai galėtų pasirodyti pernelyg drąsi išvada, jog Riurikas, kaip kad yra pažymėjęs Karamzinas, skandinavams visai nesvetimas vardas, bet savo gramatine sandara turi šiokį tokį ryšį su žodžiu *Russ*. Tuo įsitikinome pabandę jį linksniuoti pagal senovines kalbos žodžių formas, kuriose visada kitame linksnyje, kitaip sakant, išvestiniame iš paties pirmojo, *ss* yra keičiama į *r*, o pagal skandinavų ar gotų asmenvardžių kaitymą išvestiniuose linksniuose galūnė keičiama į *-ik*, pavyzdžiui, nuo *Teodor — Teodorik*, nuo *Friedher — Friederik* ir pan. Skandinavai, apsigyvenę Rusioje ir tapę tauta, vadinta rusais arba rusinais, savo vadus, galimas dalykas, vadino savo tautos vardais, todėl Riuriko pirmtakas arba tėvas, be abejonės, turėjo būti vadinamas *Russ* vardu, o *Sinaus* skamba kaip lietuviškas *Žinaus*, tai reiškia nuovokus žmogus, išminčius, *Žinus Žmogus*. *Truvor*, atrodo, kilęs nuo lietuviško *Woras*, o *tru* — tai trys, tad *Tru-woras* — trečiasis voras.

nurodo, kad dėl šios priežasties ir kaimyninė šalis vadinama *Porusie,* tai yra Prūsija[1]. Nestoras įtikinamai teigia, jog pasiuntiniai, norėdami pasiekti Rusią, turėjo vykti jūra, *kad galėtų išvengti susidūrimų su ten gyvenusiomis tautomis**. Rusios metraštininkas tą aiškina taip: „Rusios variagai, anot jo, buvo už jūros, o Prūsija, kaip ir naugardiečių bei čiudų žemės, yra toje pačioje jūros pusėje, tad šis priekaištas nieko nelemia. Juk visa, kas atkeliaudavo jūra, buvo apibūdinama žodžiu „užjūris", štai taip apie liubekiečius ir kitus atvykėlius laivais

[1] *Karamzin.* Hist. Państwa Ross. — T. I. — S. 44. *Tegul bus mums atleista už tai, ką pasakėme ir ką turim pasakyti — juk visiškai natūralu, kad kiekvienas jaučiamės savaip teisus svarstydamas tai, ko negalima pagrįsti rimtu istoriniu argumentu. Dėl šios priežasties sunku paprieštarauti tiems, kurie Carogrado gyventojams liepia variagus vadinti rusais, nes, anot jų, pastarieji buvę rudaplaukiai, graikiškai Pw. Mūsų įrodymas bus senesnis ir galbūt artimesnis tiesai. Tikriausiai nieko neįžeisime, jeigu įrodysime, jog Riurikas yra kilęs iš Odino, iš Haroldo I — Pietų Jutlandijos karaliaus (Necrolivonica. — S. 12). Tačiau tebus leista mums pasakyti, jog Riurikas galėjo valdyti ir mūsų Rusios variagus. Tai galėjo daryti arba jis pats asmeniškai, arba kas nors kitas, turintis tokį pat vardą, bet ne kas kitas, tik Rusijos monarchijos įkūrėjas. Iš tikrųjų puikią išvadą apie savo kilmę iš Paleologų padarė garsioji Rusijos monarchų šeima. Antra vertus, istorijoje ir spėlionės būtina derinti su tiesa ir tikimybe. Anot pono Kruzės, tąjį Riuriką — Halfadono sūnų, Haroldo anūką, visai įmanoma padaryti mūsų Rusios variagų vadu su sąlyga, jog jam priklausė visa Fryzija ir Rustringija. Žinoma, padedant žmonėms, tikriausiai jo tautiečiams, kurie labiau už kitus troško tokių žygių. Prie tokios išvados veda dar vienas labai įdomus suvokimas: padarius prielaidą, jog pirmasis apie tai rašęs metraštininkas Rusiją pervadino Rustringija — nieko nesuvokdamas apie tai, kas buvo sakoma jo naudotame šaltinyje, arba norėdamas tą pavadinimą labiau pritaikyti prie gotų kalbos, o gal manydamas, kad klaidingas pavadinimas yra Rusija, o ne Rustringija; nors ir minėtas Fryzijos kraštas prieš užimant jį Riurikui kartu su rusų kariais galėjo vadintis Tiuringija arba Tringija, o po nukariavimo — Rusų Tringija. Kad ir kaip būtų buvę, kiekvienu atveju labai tikėtina, kad Riuriko, Halfadono sūnaus, kariai buvo rusinai arba Rusios variagai, t. y. Rusnės karių būrys. Tuo tarpu Riuriko valdymas Fryzijoje buvo neryžtingas, kartu ir netvirtas — šiaurės slavams antrą kartą pakvietus variagus, galėjo persikelti į Rusią, o iš ten, savo brolių vadovaujamas, nuvykti į aną, jau jo tėvynainiams tikriausiai gerai pažįstamą kraštą, kurio vietiniai gyventojai, pasak Nestoro, nuo to laiko, t. y. nuo pirmojo Rusios variagų antpuolio, ėmė vadintis rusinais. Tai yra ryškus slavų tautos istorijos laikotarpis**.*

iš Vokietijos Naugardo šalyje buvo sakoma, kad tie atkeliavo pas mus iš užjūrio"[1]. Kartu su tuo dar galima įsitikinti, kad Rusios variagai taip pat buvo atvykę vandens keliais — pirmiausia iki Nevos žiočių, po to kilo Neva aukštyn ir plaukė Ladogos ežeru į Volchovo upę. Juk ir Riurikas pirmiausia gyveno taip pat prie Ladogos, išsikėlė tik vėliau, paėmęs aukščiausiąją valdžią, kurią pasidalijo trys broliai, kiekvienas valdydamas savo dalį: Riurikas pasiėmė didžiausią kraštą — Pailmenio slavus su Naugardu, Sinausui teko vesių žemės su sostine Bialozersku, Truvorui — krivičių, kurių sostine tapo Izborskas[2]. Visa tai vyko 862 metais.

476

Naujosios Naugardo valdžios šalininkai nesitikėjo, kad, padėdami išaugti rusų galiai, paskatino didžiulės slavų monarchijos atsiradimą Šiaurėje. Vėlesniais laikais jai priklausė devintoji viso pasaulio dalis. Šiaip ar taip, bet Riurikas turėjo būti talentingas žmogus, jau pačioje užuomazgoje užvaldęs valstybes, kurioms pradžią davė įvairialypės žemės. Jis sugebėjo netgi po greitos brolių mirties suvienyti savo valdžioje tuos demokratiškus kraštus ir, savo sostinę įkūręs Naugarde, sustiprino valdžią bei garantavo sosto paveldėjimo teisę sūnui Igoriui, kurį paliko mažametį, pats išbuvęs valdžioje septyniolika metų.

477

Rusios variagai kitus kraštus buvo pralenkę pažanga, pasižymėjo nepaprastu sumanumu ir narsa. Du variagų vadai — Askoldas ir Dyras, atsiskyrę nuo savųjų, nuvyko

[1] Ibidem. — Nota III.

[2] Izborskas — slaviškas pavadinimas, nuo *zbor, zbornoje miesto,* t. y. vieta, kur rinkdavosi to krašto žmonės į pasitarimus. Susirinkdavo ir išsirinkdavo *(izbirał)* vyresnybę.

prie Dnepro ir ten, užvaldę senąjį Kijevą, ieškodami grobio, savo žvilgsnius nukreipė į jiems žinomą nuo seno turtingą Carogrado kraštą. Tai paskatino rusų valstybės sostinę perkelti į Kijevą, ką įgyvendino Riuriko sūnaus Igorio globėjas Olegas, kuris išdavikiškai nužudė pirmuosius Kijevo užkariautojus. Čia, aplinkybėms laimingai susiklosčius, vienose rankose atsidūrė daugelis suvienytų slavų padermių, kurioms jau Olego, viešpatavusio pietuose, laikais, kitaip sakant, po 884 metų, prigijo bendras vardas — rusai, rusinai, Rusia, Rusija.

478

Rusios variagų sėkmė, lydėjusi juos slavų kraštuose, ypač jų ryšių su Carogradu atgarsiai, iš visur traukė variagų būrius burtis po Olego vėliava. Jų tiek daug apleido Ostrogardiją, kad lietuviai vieni teliko, ir netgi kai kurie pastarųjų pulkai pasuko tais pačiais keliais. Tą yra pastebėję istorikai, ne vien tik spėjimais pasiremdami. Mat senose Rusios kronikose, Riuriko viešpatavimo laikams pasibaigus, Lietuva, Žemgala, Kuršas ir Neroma daugelį metų nebeminima. Tad netgi ir tai rodo, kad, Rusios variagams su visa kariauna perėjus į slavų žemes, jų valdžia Lietuvoje, iš lėto smukdama, visiškai žlugo.

479

Tų įvykių pėdsakai būtų ryškesni, jeigu Rusios variagus rastume paminėtus sagose, kuriose, deja, neaptinkame jokių užuominų nei apie padermes, nei apie valdovus, nei apie garsias gentis, gyvenusias į vakarus nuo mūsų. Sagose vien tik *Waeringi*, o šie neverti tokio dėmesio, kokį jiems skyrė šie nuostabūs pasakojimai.

480

Minėjome anksčiau (§ 433), kad, atėjus VII amžiui, didelė dauguma lietuvių aptinkami tose pat vietose kaip ir XIII amžiuje. O latviai, praminti latgaliais, IX amžiuje pasistūmėjo tolyn už dešiniojo Dauguvos kranto. Ne mažiau reikšminga ir Neroma, arba Lietuvos žemės, tvyrančios kairiajame Nemuno krante. Kraštas, besidriekiantis tarp Nemuno ir Dauguvos žiočių, niekada nebuvo patyręs svetimos šalies valdžios priespaudos. Apie tai turime neabejotinų žinių, pateiktų Rimberto parengtame Kuršo apaštalo šv. Anscharijaus gyvenimo aprašyme, kur apie kuršius kalbama maždaug įpusėjus IX amžiui, tais laikais, kai jie atrėmė švedų ir danų puolimus, pastariesiems įsibrovus į kuršių miestą su įtvirtinimais — Apuolę *(Uppeleela)*. Kitų įrodymų mums pateikia Nestoras, tais laikais žinojęs apie Latgalos ir Neromos gyvavimą. Nepriklausomybei atgauti buvo skirtas pakankamai ilgas laikas, pagaliau po to, kai buvo vieningai griebtasi ginklo, kai nusilpo skandinavų didikai ir Rusios variagai paliko tą kraštą, tai pavyko pasiekti.

481

Apie skandinavų puldinėjimus. Pagarsėjusiems skandinavų antpuoliams į Lietuvos žemes priskiriami ir pirklio bei jūrų plėšiko Egilio sūnaus Torolfo žygiai IX amžiaus pirmojoje pusėje. Jis kartu su tėvu dalyvaudavo Karjaliandijos, tai yra Kuršo žemės, puolimuose. Kartą, po laimėto mūšio su tenykščiais, Torolfui atiteko didelis grobis: prikrovė pilną laivą džiovintos žuvies, riebalų, odų, brangių kailių ir visa tai išsiuntė į Angliją, o ten įgijo didžiulį krovinį kviečių, medaus, vyno ir įvairių stipriųjų gėrimų[1]. Paskui tie patys jūreiviai, tarytum no-

[1] Egilio saga (Ap. Snorri Sturluson)*.

rėdami prekiauti, įsuko į vieną pakrantės miestą Kurše, kur išbuvo porą savaičių, per tą laiką susilaikydami nuo visokių priešiškų žingsnių. Tuomet ten vyko mugė, tad buvo didžiulis žmonių susibūrimas, ir jie nesiryžo užpulti vietinių gyventojų. Tačiau kartą, mugei pasibaigus, užpuolė, bet mūšis buvo nesėkmingas, tad jie turėjo sugrįžti į laivus. Kiek laiko palaukę, išlipo į krantą, prie nežinomos jiems upės žiočių, paskirstė žmones į mažus būrius ir įsiveržė į miškingą kraštą. Šios kuopos, užėjusios kokius kaimus, žudė ir plėšė jų gyventojus. Viena jų, vadovaujama Egilio, susidūrė su mažu ginkluotų žmonių būriu, pasiruošusiu kovai. Šie kariai kaipmat apsupo skandinavus ir ėmė juos taip pliekti, kad nors šie smarkiai gynėsi kardais ir kirviais, bet kuršiai stipriu antpuoliu ir įnirtingai kaudamiesi prirėmė juos prie pylimo ar įtvirtinimo, kur buvo sutelkta daug žmonių. Nuo to pakilimo buvo imta mėtyti apsiaustus ant besiginančiųjų kardų, ir taip kuršiai, pasinaudoję šia išmone, juos nuginklavo. Po to Egilis buvo nuvestas į artimiausią kaimą, kur turėjo būti užmuštas, tačiau dėl vėlyvo laiko bausmės vykdymas buvo atidėtas iki ryto, o tuo tarpu buvo uždarytas į kalėjimą ir pririštas prie stulpo. Tai buvo padaryta labai atsainiai, tad jam pavyko ištrūkti. Namas, kur jis kalėjo, buvo pastatytas iš rąstų, kurie buvo surėsti viršuje ir sudarė stogą[1]. Jis buvo apmuštas žieve, o viršuje šoniniai kraigai buvo apkalti lentomis. Apačioje buvo rūsys, kuriame kalėjo keletas danų. Juos jis kaipmat išlaisvino iš pančių, pralaužė kraigą ir pateko į kitą statinį, kurio rūsyje rado ginklų, nemaža turto ir dalį jų pačių atimtų prekių. Paėmę reikalingų ginklų ir prikimšę odinį maišą sidabro, nusigavo į bendrininkų kalėjimą ir nuskubėjo per mišką ieškoti savo laivo. Bet beeidamas Egilis apsigalvojo, pamanė, jog jis bus laikomas vagiu, pavogusiu grobį, todėl grįžo, nuėjęs į virtuvę, paėmė ugnies ir padegė namus, ypač pasistengęs prie to, kuriame susirinkusi išgertuvėms naktinė sargyba leido laiką. Ra-

[1] Visiškai taip mūsų krašte dabar kaimiečiai stato klėtis.

dęs juos visus girtus, užrėmė iš išorės duris, o tuos, kurie bandė šokti pro langą, užmušė. Bėgantiems iš kitų liepsnojančių namų, pasiskelbė, kas esąs, grįžo pas savuosius ir paspruko į užjūrį[1].

482

Kuršių plėšikavimas. Tame pačiame amžiuje garsėjo ir kuršiai plėšikavimais Baltijos jūroje. Jie buvo tokie drąsūs, kad ne tik puldavo atviroje jūroje ir geriausiai ginkluotus laivus, bet plėšė ir valsčius bei gyvenvietes su įtvirtinimais pakrantėse, pačiose atokiausiose Skandinavijos žemėse. Tenykščiai valdovai buvo priversti kartkarčiais rengti prieš juos naujus žygius, primenančius karus su kryžiuočiais[2]. Galop vienam švedų karaliui pavyko įveikti kuršius ir priversti juos mokėti duoklę. Bet šie veikiai nusimetė tą jungą, liovėsi mokėję duoklę ir vėl ėmė plėšikauti. Paskui Danijos karalius Erikas II 853 metais išsilaipino Kurše, kur buvo įsikūrusi maža, iš penkių gyvenviečių susidedanti valstybė, tačiau mūšį pralaimėjo ir, netekęs pusės savo laivų ir žmonių, su kita puse bėgdamas vos įstengė išsigelbėti. Kitais metais laimę bandė Švedijos karalius Olafas[3], ar nepasiseks jam geriau už danus? Užpuolė patį svarbiausią kuršių miestą Seburgą (matyt, Selburgą prie Dauguvos), kurį gynė 7000 rinktinių karių pulkas. Užėmęs tą svarbią vietovę, nuplaukė upe, laikydamasis arčiau kranto, ir įsuko į kažkokią kitą upę nežinomu pavadinimu (Ventą?). Įsakęs ištempti laivus į krantą, prisiartino prie kito didelio miesto, vadinto Apuole — *Uppeleela* (§ 340), kuris buvo per penkių dienų kelio atstumą, einant nuo jūros tolyn į žemyną, ir ginamas 15 000 karių. Ši tvirtovė priešinosi

[1] Ibidem; *Torfaeus*. Norveg. ist.— T. II.— P. 157 ir kt.
[2] *Gebhardi*. Geschich. von Liefland. — S. 309*.
[3] Olafas, arba Olaj, viešpatavo Švedijoje 891—900 m., tačiau 854-aisiais karaliumi dar nebuvo, nors kronikininkas jam šį titulą priskiria.

visą savaitę, bet į devintą dieną kuršiai pripažino švedų ginklo pranašumą, atidavė grobį, kurį buvo paėmę iš danų, ir pažadėjo, be senosios duoklės, pridėti dar po pusę sidabro grivinos nuo galvos[1].

483

Nereikia stebėtis šiais istoriniais įvykiais. Kuršiai jau anksčiau buvo viena iš galingiausių Lietuvos tautų, nuo Nemuno žiočių iki Dauguvos turėjusi didžiulius žemių plotus. Apie juos Adomas Brėmenietis yra pasakęs: „Kuršiai yra patys žiauriausi žmonės tenykščiuose kraštuose. Jų šalies visi vengia, mat jie su didžiausiu uolumu atsidavę stabmeldystei, bet jų namuose gausu aukso, ir jie turi rinktinių žirgų. Jų visų namai pilni žynių, kerėtojų ir pranašų, kurie vilki vienuolių rūbais[2]. Pas juos lankosi viso pasaulio keliauninkai, kuriems rūpi sužinoti savo likimą, o ypač graikai ir ispanai trokšta čia išsiaiškinti savo ateitį[3]". Šie ispanai — tai tikriausiai biskai, vertęsi banginių medžiokle, gal graikai buvo irgi iš to paties verslo žmonių[4].

484

890 m. Vulfstano kelionė. Iš IX amžiaus žinomas dar vienas istorijos įvykis — tai keliautojo Vulfstano lankymasis Prūsijos mieste Truse. Tai labai svarbu ir įdomu

---

[1] *Remberti.* Vita S. Anscharii (ap. Langenbeck. Script. rer. Danic. — T. I. — P. 478).

[2] Tai turėjo būti sigenokai.

[3] *Adam Brem.* De situ Daniat. — P. 58.

[4] Kritikai nesutaria, kokia čia turėtų būti tauta, pavadinta graikais, matyt, juos bus suklaidinusi Bajero išvada, esą tai buvę rusinai, mat pastarieji buvo graikų tikėjimo. Bet IX amžiuje ir X amžiaus pirmojoje pusėje negalima būtų to teigti kalbant apie juos, netgi ir Helmoldo laikais ne visi slaviškieji rusai turėjo būti priėmę krikščionybę. Ir dar, kodėl gi šis istorikas, žinodamas šios tautos tikrąjį vardą, būtų ėmęs juos vadinti graikų, visai kitos tautos, vardu.

įvairiais atžvilgiais, kuriuos turime išdėstyti su savo pastabomis ir apmąstymais. Šio jūreivio kelionė, žinoma Vulfstano jūrų kelionės *(Periplum)* vardu, įvyko apie 890 metus[1]. Nėra nieko detaliau žinoma apie jo gyvenimą, net neaiški gimimo vieta, manoma, kad buvo kilęs iš Šlėzvigo. Anglijos karaliaus Alfredo Didžiojo pavedimu keliavo į Prūsiją, užsuko į uostą, susipažino su tenykščio krašto būkle bei kai kuriais gyventojų papročiais ir pateikė karaliui platų to aprašymą, iš kur paėmę tuos dalykus, kurie iš tiesų svarbūs mūsų temai, išdėstysime.

485

Jūreivis išplaukė iš uosto, vardu Hėtumas *(Haethum)*. Tai yra, pasak labiausiai paplitusios ir naujais tyrinėjimais paremtos nuomonės, Hadebio uostas Šlėzvige[2]. Plaukiant jam dešinėje buvo šalis, kuri vadinama Veonadlandu, tai yra venedų kraštas, o kairėje driekėsi Langelandas ir Laelandas, toliau — Fusteris ir Šonis. Visi šie kraštai anuomet priklausė Danijai. Jam toliau keliaujant, kairėje buvo Burgendalandas, tai yra Bornholmas, kurį valdė savas karalius. Toliau ėjo Blekingenas, Moere, Oelandas, Covlandas ir Gotlandas, iš kurių pastarasis priklausė švedams. Šiaip ar taip, venedų kraštas dažnai, net iki Vyslos žiočių plaukiant, driekėsi jam iš dešinės pusės.

486

Šios geografinės žinios yra naudingos aiškinantis tų kraštų istorijų keblias vietas, ypač tai pasakytina apie venedų kraštą, kitaip sakant, slavų gyvenvietes, kurios

---

[1] Apud Langenbeck. Script. Rer. Danicar. — T. II.
[2] *Dutzen.* Untersuchungen über die Denkwürdigsten Alterthümer Schleswigs. — Altona, 1826.

driekėsi jūros krantu tolyn, nuo Vyslos žiočių net iki Vagrijos ar dar toliau, iki Meklenburgo. Mat, dar prieš ateinant slavams, venedų kraštu buvo vadinama dalis pajūrio žemių. Vandalų vokiečių gentys buvo apsigyvenusios to krašto dykvietėse, ir nuo to joms pritapo toks jų vardas. Vėliau įvairios slavų gentys apsigyveno tose žemėse ir buvo pavadintos venedų vardu, o kadangi jų gyvenvietės tęsėsi ir toliau, Šlėzvigo link, todėl ir visas pajūris buvo vadinamas venedų kraštu, ir tie abu pavadinimai savo reikšmėmis buvo tapatūs[1].

487

Žemių, kuriose išsilaipino, aprašymuose Vulfstanas nurodo štai ką pastebėjęs: „Vysla yra labai didelė upė, ir abiejose jos pusėse plyti Vitlandija ir venedų kraštas. Vitlandija driekiasi nuo Estijos pusės[1], betgi Vysla išteka venedų žemėje ir įteka į ežerą Estijoje. Šis estų ežeras yra mažiausiai 15 mylių pločio. Ilfingo upė į rytus teka estų ežero link; ant jo krantų įsikūręs Truso miestas. O abi upės įteka į estų ežerą: Ilfingas iš rytų pusės, iš Estijos šalies, o Vysla iš vakarų pusės, iš venedų žemės.

---

[1] Verta pateikti Foigto komentarą, kuris yra prie jo pastabų apie venedų žemes: „Fragmente „Vetus Island" (žr.: Langenbeck.— T. II.— P. 36) Pavyslys, besiribojantis su Prūsija, yra vadinamas Vindlandija: *Windlandia versus occidentem proxime ad Daniam vergit. Sed in oriente a Polonia est Reidgotia.* Eiliuotoje Alnpekės kronikoje (Fragment einer Urkunde Gesch. Inflands. 25)* Pamarys vadinamas *Wentland.* Riūchsas *(Rüchs.* Gesch. Schwed. — T. I. — P. 96) tikina, kad Skandinavijoje dar 1000 metais jūros pakrantė buvo vadinama *Wendland.* Alfredo Didžiojo geografiniuose užrašuose Vokietija *(Crosius),* taip pat Pamarys vadinama *Winedeland,* tačiau priduriama, kad ir *Syssyle* buvo vadinta (žr. Dalmaną — P. 419). Pastarasis vardą *Wendelsee,* kurį Alfredas buvo priskyręs Vidurženio jūrai, kildina iš vardo vandalų, kurie kartu su venedais buvo užėmę nemažą dalį jo krantų".

[2] *Thaet Witland belimped to Estum.* Dalmanas aiškina: *Witland vero pertinet ad Estum* (Vitlandas iš tikrųjų prieina iki Estijos).

Čia Vysla gauna Ilfingo vardą ir nuo tos vietos suka šiaurės kryptimi, jūros link, todėl ta jos dalis vadinama Vyslos žiotimis[1].

488

Iš to aprašymo matome, kad Estija, kurios vardu tada buvo vadinamas apskritai visas kraštas, plytintis tarp Vyslos ir Suomių įlankos Baltijos jūroje, o nuo Vyslos pusės užėmęs lietuvių turėtas žemes net iki Dauguvos, nuo venedų krašto slavų, kitaip sakant, Pamario šalies, buvo atsiribojusi Vysla — taip XIII amžiuje ją buvo matę kryžiuočiai. Ilfingas — tai iškreiptas Elbingo upės vardas. *Est mere* vardu vadinama Druso ežeras, kurio vandenys seniau užėmė nepalyginti didesnį plotą, kaip kad mes matėme iš pateiktų žinių, taigi nurodytos 15 anglų mylių yra neperdėtas jo plotas. O kad Nogatas, tekėjęs per kitas vietoves, galimas dalykas, įtekėjo į Druso ežerą, tuo lengva įsitikinti pasižvalgius po tenykščius slėnius. Vulfstanas nemini kitų Vyslos upės vagų, kurios anuomet tikriausiai buvo mažiau reikšmingos negu Nogatas. Iš Hartknocho[2] tyrinėjimų irgi sužinome, kad Vyslos žiotys kairėje pusėje tik vėlesniais laikais pagilėjo ir tapo tinkamesnės laivybai negu Nogatas. Mat pastarasis, kadaise tekėjęs siauresne ir gilesne vaga, buvo pajėgus plukdyti jūros laivus, bet vėliau, vandenims išplovus

[1] Ši ištisa pastraipa originale tokia: *Seo Wisle is svide mycel ea, and hio to lid Witland and Weonodland. And thaet Witland belimped to Estum. And seo Wisle lidut of Woenodland, and lid in Estmere. And se Estmere is huru fiftene mila brad Donne cymed Ilfing castam in Estmere, of tham mere the Truso standeth in stade. And cumad at samod in Estmere. Ilfing eustam of Estland. And Wisle sudan of Winodlande. And thonne benimt Wisle Ilfing hire naman, and liged of thaem mere vest and nord on sae, fordy hit man haet Wislamund.*

[2] *Hartknoch.* Alt. u. n. Preuss. Torunės, Gdansko, Elbliongo miestų aprašymai (ypač 374 p.).

krantus, išsiliejo į plotį, todėl vanduo jame nuslūgo. Prie to dar reikia pridurti, kad Aistmarės buvo daug mažesnės ir visai kitokio silueto, tai mes jau žinome, o įplaukti į jūrą buvo galima prie Tolkmito miesteliūkščio, pro kurį Vulfstanas turėjo plaukti į Truso miestą.

489

Šis prekybinis miestas viename Lietuvos krašte, į kurį keliautojas iš Hėtumo, plaukdamas dieną ir naktį, pateko septintąją kelionės dieną, buvo labai senas, tą rodo rastos žemėje iškasenos ir vietinės legendos. Mat įsikūręs buvo labai tinkamoje vietoje atplaukiantiems jūra laivams apsistoti, o Vysla buvo sujungtas su atokiais kraštais žemyne. Tad šis naujasis Pitėjas, kurio svarbiausi žvalgymo tikslai buvo taip pat prekybiniai, apsilankė mieste, kuris šiuo atžvilgiu buvo pats tinkamiausias ir kitose šalyse pats garsiausias. Stovėjo jis toje pačioje vietoje, kur buvo ir senasis Elbliongas[1], tiksliau sakant, naujasis Elbliongas yra arti tos vietos, kur seniau buvo Trusas. Tuo įsitikino Hartknochas, nurodęs, kad, statant Elblionge šv. Jokūbo bažnyčią, buvo aptikti senovės prūsų kapai su urnomis, ašarinėmis ir kitais panašiais reliktais, kas rodė netoliese buvus senovinį miestą. Sprendžiant iš naujausių stebėjimų, netgi nėra ko abejoti, kad ties senojo Nogato ežero ištakomis, kur yra dabartinė Elbingo žemupio vaga, stovėjo Druso miestas ir buvo uostas. Tiks-

[1] Langenbekas 1 skirsnyje, 120 lape, taip aiškina tą „Kelionės" vietą: *Fuit ea sine dubio portus, sive secura navium statio et quasi emporium quoddam, a mercatoribus et nautis propter electrum aliasque merces adducendas antiquitus visitatum ac situm eodem circiter loco, quo postea Elbinga civitas serulo XIII fundata est.* (Buvo tai, be abejo, uostas arba saugi laivų prieplauka ir tarsi kokia prekyvietė, pirklių ir jūreivių nuo senų laikų lankoma su gintaru ir kitomis atgabentomis prekėmis ir išsidėsčiusi aplink tą pačią vietą, kurioje vėliau Elbingo miestas XIII amžiuje buvo įkurtas.)

liau šis ežeras vadinamas Druso ežeru, kadangi šio pavadinimo šaknis paeina nuo lietuviško žodžio *Druskas.* Matyt, seniau, kai nuo jūros jis buvo per mažesnį atstumą, vandenys, kuriuos vėtros atgindavo per protėkį prie Tolkmito ir į plačias Nogato žiotis, buvo sūrūs.

490

Toliau keliauninkas tęsia pasakojimą nurodydamas: „Estija yra labai didelė šalis, joje daug pilių ir kiekvienoje jų savas kunigaikštis. Gausu ten ir žuvų bei medaus. Kunigaikštis ir turtuoliai geria kumelių pieną, o varguoliai ir belaisviai — midų. Tarp savęs kelia nemažą triukšmą (išgėrę jie plūstasi). Alaus estai nedaro, nes pakankamai turi midaus“[1].

491

Šie Vulfstano prisiminimai apie didžiulius Estijos krašto plotus papildo tuos įrodymus, patvirtinančius mūsų sakytus dalykus apie Lietuvos žemę: šalies padalijimą, gausybę pilių su jose gyvenančiais savais valdovais, vadintais kunigais, tą patvirtina ir mūsų keliautojas, aukštą didiką vadindamas panašiu vardu. Be to, pastebime ir pasiskirstymą luomais: kunigaikščiai — *Kyning,* aukšto rango didikai, arba bajorija, — *Rikostan,* pagaliau varguomenė, savo darbu pelnanti duoną, ir belaisviai — visai taip, kaip kad buvo rašoma istorijoje vėlesniais laikais.

---

[1] Originalo tekstas: *Daet Estland is svide mycel. And thaer bid svide manig burh and on aelcere byrig bid Cyninge. And thaer bid svide mycel hunig and fiscad. And se Cyning and thu ricostan men drincad myran meole. And tha unspedigan and tha theovan drincad medo. Der bid svide mycel gevin betveonan him. And ne bid thaer naenig calo gebroven mid Estum, ac thaer bid medo genoh.*

492

Vulfstano nurodytas faktas, kad kumelės pienas buvo vartojamas kaip gėrimas, tai buvo žinoma taip pat ir iš kitur, verčia patikėti tuometinius Estijos gyventojus buvus gelonų kilmės, tą mes jau anksčiau ne kartą kalbėdami pakankamai svariai įrodėme. Juk neturime pavyzdžio istorijoje, kad dar kokioje nors kitoje Vakarų Europos šiaurės tautoje būtų vartojamas šis gėrimas. O lietuviai dar prieš Dusburgo laikus turėjo paprotį pasigaminti tokį gėrimą, kurį vartodavo tik šventėms[1].

493

Vulfstanas, tęsdamas pasakojimą, taip kalba: „Estai turi paprotį, kuriam nors mirus, palikti jį nesudegintą namuose su giminėmis ir draugais, kur kartais taip jis praguli porą mėnesių, ypač tai pasakytina apie karalius ir kitus žymius žmones, nes kuo jie būdavo turtingesni, tuo ilgiau tai trukdavo, kartais jie būdavo nedeginami net iki pusės metų ir taip nepalaidoti gulėdavo namuose, o per tą laiką, iki pat tos dienos, kol jie būdavo deginami, turėdavo būti ruošiamos dažnos vaišės su gėrimais. Tą pačią dieną, kada buvo norima numirėlį nešti prie laidotuvių ugniakuro, būdavo dalijamas jo likęs nuo vaišių turtas. Skirstoma į penkias ar šešias, o kartais ir daugiau dalių, kurių didžiausioji dedama per mylią (anglų) nuo namų, po to antroji, toliau trečioji, kol viskas išdėliojama šios mylios plote. Betgi mažiausioji dalis turi gulėti arčiausiai namų, iš kurių buvo mirusysis. Tada už penkių ar šešių mylių nuo šio namo susirenka tie žmonės, kurie turi eikliausius krašte žirgus, ir po to kaip patrakę puola

[1] *Pro potu habent simplicem aquam, et melicratum sive medonem, et lac equarum, quod lac quondam non biberunt, nisi prius sanctificarentur.* (Jie gėrė paprastą arba pasaldintą medumi vandenį ir kumelių pieną, o dar seniau pieno negerdavo, jeigu prieš tai nebūdavo paskyrę aukų.) *Dusburg.* — Parte III.— C. 5.

prie to turto. Tas, kuris turi eikliausią žirgą, nušuoliuoja pirmas ir gauna didžiausią dalį, taigi taip vienas po kito, kol viskas būna paimta. O mažiausią dalį gauna tas, kuris atjojo prie daiktų, padėtų arčiausiai namų. Galop kiekvienas su savo laimikiu, turėdamas teisę viską pasilikti sau, pasuka savo keliu. Todėl ten žirgai ristūnai ypač brangūs"[1].

494

„Kada visas turtas tokiu būdu būna išlaidytas, atneša numirėlį ir degina jį kartu su ginklais ir rūbais. Taigi daugiausia mirusiojo žmogaus turto būna iššvaistyta per ilgą numirėlio laikymą namuose ir per tą paprotį išdėlioti jo turtą pakelėse; prie jo kiti vėliau puola ir pasiima. Estai dar turi paprotį kiekvieno mirusio žmogaus kaulus, kad ir iš kurios vietos jis būtų, būtinai deginti, ir jeigu kas rasdavo kur nors nesudegintų kaulų, tai tam tas atsieidavo auką, kurią būtinai ir nemažą turėdavo aukoti. Dar estai žino, kokiu būdu šaltį pasidaryti, tad todėl taip ilgai mirusiųjų palaikai ten guli ir netrūnija, nes aplink juos būna palaikomas labai didelis šaltis. Net jeigu ten

[1] Teksto originalas: *And thaer is mid Estum deav, thonne thaer bid man dead, thaet he lid inne unfor baerned mid his magum and freondum monad, gevhilum tvegen. And thu Cyningas and da adre beah dungene men, sua micel lenge sva himavan speda habbad, hoilum healf gear, thaet hi bead unfor baerned. And liegad bufan eordan, on hyra husum. And ealle tha hvile the thaet lic bid inne, thaer sceal beon gedryne and plega ad thone daeg hihine for bearned. Donne thy ylean daeg hi hine to thaem ade heran villad, thonne to doelad hihis feoh, thaet thaer to lase, bid aefter thaem gedrynce and thaem plegan, on fif odde syx hoilum on ma, sva thaes feos andefn bid. Aleegad hit thonne for hvaega on anre mile, thone maestan dacle fram thaem tune, thonne oderne, thonne thaene thriddan, oth hyd eal aled hid bid on thaere anre mile, sceall beon se laesta dael thaem tune, the se deada man on lid. Donne sceolan beon gessamnode eale tha men, the svyftoste hors habbad on thaem lande, for hvaega on fif milum adde on syx milum fram thaem feo. Thone cymed se man se thaet svifte hors hafad to odrum, oth hid eal genumen. And sva elc aefter se nihst thaem tune thaet feoh geaerned. And thonne rided aelc his reges mid tha feo, and hyt motan habhan eall. And forthy daer bead tha sviftan hors ungefoge dyre.*

būtų pastatyti du indai, pilni alaus ir vandens, tai jie gali būti atšaldyti iki visiško užšalimo, nesvarbu, ar tai būtų vasara, ar žiema“[1].

495

Ši įdomi ir vienintelė tokia žinia apie tuometinių prūsų laidotuves verta ypatingo dėmesio ir leidžia susikurti vaizdą papročių, kurių liekanų dar ir dabar pasitaiko lietuvių tautoje — tai ištaigingos laidotuvių iškilmės ir namuose būtinos vaišės, kurios trunka tol, kol žmogus išnešamas. Lietuvių mitologijoje atmetamos ir ritualinės lenktynės, arba trizna, kurios nebuvo be naudos kraštui, kadangi, kaip pažymi pats keliautojas, skatino auginti rinktinius žirgus. O apie rūpestingą žmonių palaikų deginimą reikia pasakyti, kad šio papročio turtingesnieji luomai ir žmonės labai stropiai laikėsi. Buvo daug ir įvairiai spėliota dėl sugebėjimo ilgai išlaikyti nedūlėjančius palaikus panaudojant šaltį. Atrodo, kad visa paslaptis tėra gera ledainė, kur kūnas, apibertas salietra ir druska, galėjo be didelių gedimo žymių išbūti ilgoką laiką. Betgi iš kur mokėta užšaldyti kibirus su vandeniu ir alumi vasaros metu? Tai nelengva suprasti. Keliaujant turėjo aprašyti tai, ką buvo girdėjęs, o tikrovėje gal ir nebūtinai taip buvo. Šio veikalo pirmajame tome, aprašant laidojimo apeigas, nėra šios ištraukos iš Vulfstano kelionės, nes mes manome, kad tai tik tenykštis, niekur kitur nepaplitęs paprotys.

[1] Teksto originalas: *And thonne his gestroen bead thus eal aspeded, thonne byrd man hine ut; and forbearned mid his vaepnum and hraegle. And svidost eale his speda hy forspendad mid than langan legere thaes deadan mannes inne. And thaes the hy be thaem vaegum alecgad, the tha fremdan to aernad and nimad. And thaet is mid Estum theav, thaet thaer sceal aelces gedeades man beon forbearned. And gyf thar man an ban findeth unforbearned, hi hit sceolan miclum gebetan. And thaer is mid Eustum an maegd, thaet hi magon cyle gevyrean. And thy thaer liegad tha deadan men sva lange and ne fuliad, thaet hy vyrcad thone cyle hine on. And theah mam asette tvegen faetels full eulad odde vaeteres, hy gedad thaet other bid ofer froren, sum hit sy summor sam vinter.*

496

Pagaliau visas Vulfstano aprašymas skirtas tik tai vienai vietovei, kuri tęsiasi iki Truso miesto. Matyt, kad kitos to krašto vietovės, net ir provincijų pavadinimai, jam visai nebuvo žinomos. Kitaip jis, stojęs prieš karalių, smalsų geografijos žinioms mokslininką, viską papasakotų apie kelionę, būtų apie tai pranešęs smulkiau, o tuo tarpu savo Vokietijos aprašyme jis visai trumpai ir miglotai dėsto apie šalis dešiniajame Vyslos krante sakydamas: „Moravijos rytuose plyti Vyslos šalis — Vysilandas, o jos rytuose — Dakija. Į šiaurę nuo šiaurinių danų žemės yra jūros įlanka, ta pati, kurią jie vadina Rytų jūra — *Ostsee,* į rytus nuo jų gyvena ostų tauta, o pietuose — oboritai. Į šiaurę nuo ostų (*Oesty*?) yra ta pati jūros įlanka, kuri priklauso venedams bei bernholmiečiams, o į šiaurę nuo jų įsikūrę havelai *(Haevelden)*“[1]. Nors šiame išvardijime tikrai yra neaiškumų, tačiau neabejotinai čia kalbama apie estus. Taigi, jeigu turėtume Vulfstano paliktą tikslesnį aprašymą, būtume neatsisakę ketinimo įdėti jį visą į savo veikalą, laikydamiesi didesnio tikslumo.

* * *

VI skyrius

ISTORIJOS ĮVYKIAI X AMŽIUJE IR TŲ LAIKŲ ISTORIJOS PAMINKLAI

. . . . . .

497

Skandinavų įtaka lietuviams. Ankstesniame amžiuje pastebimi dažnai pasitaikantys skandinavų užpuldinėjimai

[1] *Forster**. Gesch. der Entdeckungen. — S. 82—84.

Lietuvos žemėse ir jų kurdinimasis ten, apie tai mes jau pasakojome. Dabar, priėję prie kito, X amžiaus, *pastebime galingus švedų antplūdžius į lietuvių žemes. Lotenekas — sūnus Švedijos karaliaus Olafo, kuris 902 metais, mirus Erikui Barnui, užkariavo Daniją, o kartu ir venedų slavus — iš pastarųjų išsirinko kas trečią kariauti linkantį vyrą. Taip sustiprinęs savo plėšikišką kariuomenę, 907 metais užpuolė Prūsiją, Žemgalą ir nukariavo visą Baltijos pajūrį iki pat Karelijos*[1]. *Po šio žygio prasidėjo nauji* įvykiai ir juos lydinčios aplinkybės — tai įsikūrimas Sambijoje Danijos karių, kurie iki pat kryžiuočių laikų buvo vadinami ir žinomi vitingų vardu. Danijos valdovas Gormas Senasis, trečiasis to vardo karalius, plėtė savo užkariavimus pietrytinėse Baltijos jūros pakrantėse, tad paskutiniais viešpatavimo metais savo valdžioje turėjo nemažą venedų žemių dalį, tik lietuviai, drąsiau kovęsi ir labiau branginę laisvę, kai tik atėjo tam tinkamas laikas, sugebėjo nusikratyti jo globos. Mat šis valdovas X amžiaus pradžioje buvo užsiėmęs karu su Vokietijos imperija arba turėjo gintis nuo Vokietijos ir slavų-venedų kraštų pajūrio žemių kunigaikščių, pavydėjusių jam galybės. O tuo metu Lietuvos žemių pajūrio gyventojai narsiai atremdavo iš Danijos atvykstančių negausių jūrų plėšikų puolimus.

498

Danų užkariavimai. Po Gormo mirties, apie 935 metus, Danijos sostą užėmė jo sūnus Haroldas II, kitaip vadintas Blatandu, kuris nepalyginti labiau už tėvą gviešėsi pasigrobti turtų ir valdyti svetimus kraštus. Iš pat pradžių jo kėslai buvo nukreipti prieš kai kuriuos slavų kraštus už Oderio upės, kairiajame krante. Jis užėmė prekybinį miestą Juliną, ten įkurdino galingą įgulą, kuri dažnais žygiais kėlė nerimą sausumos ir prie jūros

[1] *Erici Regis historia gentis Dan. LXXXIV. — P. 267; Lindenbrog. Scriptores rerum Germanicarum septentrionalium.**

prigludusių žemių gyventojams. Siaubas, apėmęs dėl tokių plėšikų žygių, plito net iki Lietuvos pajūrio krantų. Be abejonės, sambiai privalėjo tokius žygius kada nors nutraukti, žiauriai nubausdami plėšikus, tai sukėlė įnirtingą danų pyktį šiai provincijai. Vienas iš Haroldo sūnų, vardu Hakvinas, stojo vadovauti nepaprastam žygiui su gausia kariauna iš tarnauti pašauktų jaunų karių, visiškai atsidavusių vadui, iš tiesų jaunam, bet prigimties apdovanotam puikiais būdo bruožais — pasižymėjo pavojingiausiais sumanymais, panieka viskam, kas vadinama gailestingumu, žodžiu, viskuo, ką anais laikais ir tame krašte vadindavo didvyriškumu. Kurį laiką, pratindamas savuosius prie pavojų ir kankynių, skriejo jūromis, visur skleisdamas baisiausią siaubą, kol pagaliau išsilaipino Sambijos krantuose. Bet, visų nuostabai, susidūrė su pasiryžimu priešintis tolesniam skverbimuisi į kraštą. Šaunūs sambiai taip narsiai kovėsi gindami savo namus ir dievų šventyklas, kad po kruvinų ir baisių skerdynių danų riteriai buvo priversti trauktis į savo laivus. Hakvinas, nusivylęs dėl šios nesėkmės, įsakė padegti laivyną, kviesdamas savuosius pasidalyti su juo grėsme. Danai, išgąsdinti savo laivų, skendinčių dūmuose ir liepsnose, reginio, susirinko prie pat jūros kranto. Stojo visiška tyla. Vadas, pasinaudojęs ta minute, prabilo į savuosius. Jo balsas perkūno trenksmu atsiliepė kiekvieno širdyje. Tuo metu sambiai, kuriems nieko nebuvo svarbiau, kaip tik išvyti priešą atgal į jūrą, pastebėję degantį laivyną, užuot galutinai jį sutriuškinę, sustojo kaip įbesti tą regėdami. Danų vadai visus rikiuoja, sustato pagal karinės parengties komandą, į ugnį metasi Hakvinas, o po jo riteriai. Vos spėjo susiremti kariai, vos laimėtojai pasijuto laimėtojais, kai nuaidėjo baisus šūkis: „Mirtis arba pergalė!“ Sambijos žemė paraudo nuo jos gynėjų kraujo. Nebėra jau kam besipriešinti, nebėra sambių karių. Visi vyrai išpjauti, moterys paimtos į nelaisvę ir verčiamos dalytis guoliu su nugalėtojais, savo gimtosios žemės šeimininkais. Taip ir atsirado Sambijos vitingai, danų ir čionykščių gyventojų mišrūs palikuoniai, didžiulių

valdų šioje nuostabioje provincijoje savininkai. Kitą gyventojų dalį sudarė arba naujakuriai, arba laisva valia atvykę iš Rusnės žemės, arba varu atvaryti iš tolimesnių Užnemunės kraštų[1].

499

Apie vitingus. Šie Danijos naujakuriai laikui bėgant visiškai nutautėjo, prarado ryšius su gimtosiomis žemėmis, ir Danijos istorija juos pamiršo. Jų gyvenviečių buvo netgi įvairiose Prūsijos provincijose, o gausiausiai — Sambijoje. Pastarosios vakarinė dalis, o ypač Labutės, Rudavos, Gailgarbio, Medinavos, Kvedenavos apylinkės iki XIII amžiaus buvo išimtinai jų gyvenamos. Ten įsikūrę, jie išpažino vietinį tikėjimą, prasidėjus karams su kryžiuočiais, kartu dalyvavo kovose už tą pačią tėvynę, gavę rikių vardą, vėliau sudarė kariuomenės pulką, vadinamą jų, vitingų, vardu[2]. Paskui, priėmę šventąjį kryžių, tvirčiau už prūsų diduomenę laikėsi ištikimybės Kryžiuočių ordinui. Vėliau, burdamiesi po kryžiaus ženklo vėliava, sudarė atskirą rinktinę, įgijo visišką Ordino pasitikėjimą ir ne kartą jam talkino siaubiant tėvynainius. Jais buvo naudojamasi ofenzyvose, kitaip tariant, juos siųsdavo į žygius siaubti nuo seno lietuviškų žemių ir Žemaitijos. Apskritai aišku, kad jie prilygo kazokams ir, būdami svetimtaučiai, kitos kilmės, jų didikai skyrėsi iš visos bendruomenės gotišku išdidumu, kovinga dvasia, plėšikų prigimtimi. Nemažai jų dar pirmaisiais Sambijos užkariavimo metais buvo įsigiję didokus valsčius.

---

[1] *Petri Olai.* Chron. (ap. Langenbeck.— T. I.— P. 117); Witichind i Annal. (ap. Meiboumius. Scrip. rer. Germ.— T. I.— P. 649); Maleto „Danijos istorija". — Kn. I. — P. 223; Saxe Gramm., ed. Stephanhegen. — P. 184.

[2] Juk kai ką apie juos kalba kronikininkai ir vėlesni mūsų senovės tyrinėtojai, nurodo, kad tų karių, diduomenės, pavadinimo kilmė yra aiškiai lietuviška. Mat latviai yra išsaugoję jų atminimą, savo kraštą su būdingu šiai tautai pasididžiavimu vadindami *Vidsemme*, tai yra Vidų žemė. *Stender.* Lettische Grammatik. Lexic. — S. 179.

500

Šie vitingai, kitaip vadinti askomanais[1], — tai tie patys vikingai, apie kuriuos kalbėjome anksčiau. Jų pavadinimas siejasi su variagų pavadinimu: *Waeringen, Kaempe, Kiempur, Caapar, Kapr* — taip įvairiose vietovėse buvo vadinami jūrų plėšikai, suteikiant šiam pašaukimui tam tikrą atspalvį[2]. Jie nuo seniausių laikų pasirodydavo Lietuvos žemėse tai kaip gotai, tai kaip vidivariai, tai kaip vidai, tai kaip variagai, tai pagaliau kaip vitingai, betgi visada būdavo kildinami iš Skandinavijos ir visada su tokiais pat savitais bruožais. Mes apie juos ne kartą kalbėjome ir dabar tik papildėme susidarytą apie juos vaizdą, nei pripažindami juos lietuvių tautos protėviais, nei atmesdami jų giminystę su kai kuriomis Prūsijoje gyvenusiomis padermėmis.

501

Normanai. Europos istorijoje IX amžius buvo žymus normanų klajonėmis. Nustebusiam pasauliui tikriausiai atrodė, kad ši, prieš visą žmonių giminę nusistačiusi barbarų tytveika yra dievo siųsta rykštė, be paliovos ją baudžianti. Betgi visi šie užpuolikai to amžiaus viduryje priėmė Kristaus tikėjimą ir liovėsi buvę pasaulio siaubu[3]. Juk matėme juos turėjus nemažą įtaką lietuvių gentai-

---

[1] *Lundonae in Scania aurum est plurimum, quod raptu congeritar piratico: ipsi enim piratae, quas'illi Withingos appellant, nostri Ascomannos, regi Danico tributum solvunt, ut liceat eis paedam exereere a barbaris.* (Liundonėje, Skandinavijoje, buvo daugiausia aukso, kuris būdavo sugabenamas iš piratiškų plėšikavimų. O ir patys piratai, kuriuos anie vadino vitingais, mūsiškiai — askomanais, Danijos karaliui mokėjo duoklę, kad jiems būtų leista iš barbarų plėšti, t. y. imti grobį.) *Adam Bremensis.* De situ Daniae. — C. 212.

[2] *Baier.* De Warragis in Opusc. — P. 359 ir kt.

[3] Pietiniai gotai, tie, kurie gyveno Tauridėje ir Uždnestrėje, priėmė krikščionybę apie 570 m. (žr. šio tomo I priedą).

niams, tad turime pakankamą pagrindą susidaryti nuomonę, kad ir Lietuvos žemėse krikščionybė turėjo atsirasti prieš X amžių.

502

Krikščioniškasis tikėjimas šiaurėje. Nėra abejonių, kad nemažai Rusios variagų Riuriko laikais buvo priėmę krikščionybę, juk apie tą laiką visos gotų padermės jau buvo visiškai atsisakiusios pagonybės[1]. Naruševičius tyrinėdamas randa įrodymų, kad rusinus (slavus) krikščionybės šviesa pasiekė Riuriko laikais, apie 860 m.[2] Aiškiausius to pėdsakus randame Baronijaus metraščiuose, kur 863 metų pasakojimuose įdėta ištrauka iš Fotijaus, pažymėta 41 numeriu. Ten kalbama apie diduomenės švento tikėjimo priėmimą tuometiniais laikais ir, be kita ko, sakoma: „Toji tauta, kuri vadinama Rusios žemės vardu, pavergusi nesuskaičiuojamą gausybę žmonių, savo galia išaugusi į šiaurės krašto ordą, kuri kariavo su romėnais (vadintais gotų vardu), dabar, laimingai išsižadėjusi pagonybės klystkelių, priėmė šventąjį tikėjimą". Taip pat, sekdami Karamzino tyrinėjimais, pastebėsime aiškias žymes, kad IX amžiuje tarp Rusios variagų yra buvę krikščionių. Kai Askoldas ir Dyras, užėmę Kijevą, išplėtė savo valdas, užgrobdami ir dalį slavų žemių Uždneprėje, pradėjo rengti su pastaraisiais bendrus žygius Dnepru į Rytų imperiją, tai įgalino 866 ir 867 m. sudaryti sąjungą su imperatoriumi ir nedaryti jokių kliūčių priimant Graikijos vyskupą Kijeve[3], atvykusį skleisti krikščionybės tenykščiame krašte[4]. Taigi variagai nebuvo nusistatę prieš šventojo tikėjimo įvedimą slavų kraštuose ir patys, išskyrus kai kuriuos, nereikalavo grįžti prie senojo tikėjimo,

---

[1] Rusijos istorijoje yra nurodoma, kad 861 m. slavų apaštalai Metodijus ir Kirilas pasiuntė savo mokinius į šiaurinių slavų kraštus skelbti tikėjimo. *Orlow.* Pamiatnik. — T. VI. — S. 298.

[2] Hist. Nar. Polsk. — T. I. — S. 836.

[3] Askoldas, anot Nestoro, priėmęs graikų tikėjimą Carograde.

[4] *Karamzin.* Hist. Państwa Ross. — T. I. — S. 116—117.

ir matyti, kad krikščionybė jų krašte buvo pripažįstama. Vėliau, Kijevą užvaldžius Olegui, kai panašiomis aplinkybėmis buvo sudaryta sutartis su Rytų šalies imperatoriumi, Rusios variagų pasiuntinių, sutvirtinusių tą sąjungą priesaika, vadu tapo variagas Karlas Ingelotas su aiškiai krikščionišku Karolio vardu. Netgi iškart po Riuriko viešpatavusių valdovų vardai — Olegas ir Igoris, — atrodo, primena krikščioniškus — Aleksandrą ir Jurgį. Šiaip ar taip, jie, regis, priklausė prie tvirtų pagonybės išpažinėjų. Panorėję trumpai išdėstyti Nestoro pastabas šiuo atžvilgiu, turėtume pažymėti, kad, šio akimis žiūrint, skandinaviškoji krikščionybė, kitaip sakant, Romos tikėjimo[1] pakraipa mažai kuo skyrėsi nuo pagonybės, o tokia nuomonė buvo taip paplitusi Šiaurės Europoje, kad atsitikdavo, jog iki XV amžiaus pereinantys iš vakarietiško tikėjimo į rytietišką būdavo krikštijami, tad ką kalbėti apie tokį tolimą laiką? Igorio žmona Olga buvo ne variagė, bet slavė iš Pskovo apylinkių. Tad, suprantama, išpažino pagoniškąjį tikėjimą, o gal tekėdama ir buvo perėjusi į vakarietišką krikščioniškąjį, bet tai, tuometinių teologų manymu, nesutrukdė dar kartą apsikrikštyti Carograde, jeigu jai rytietiškasis buvo priimtinesnis. O jos sūnus Sviatoslavas, priešingai, laikėsi protėvių tikėjimo, juk jo auklėtojas buvo Asmundas Skandinavas, tad klaidinga būtų manyti, kad šis kunigaikštis būtų buvęs auklėjamas slavų pagoniško tikėjimo, šios vien tik variagų toleruojamos stabmeldystės, dvasia, tai tikriausiai būtų buvę neparanku ir politiniais sumetimais. Šio Riuriko anūko sūnūs — Jaropolkas, Olegas ir Vladimiras, be abejonės, turėjo įgyti skandinavišką išsiauklėjimą. Juk du pirmieji taip greitai, tik gavę valdas, tragiškai žuvo, o Vladimiras, gavęs valdyti Naugardą, gerai sutarė su slavais. Iki to laiko jie gyveno senojoje savo protėvių buveinėje — lietuvių Rusios žemėse, kurios tikėjo Perkūną

[1] Reikia pridurti tokią pastabą, jog Rusioje dar ilgai buvo skirtumas tarp šventikų variagų ir rusų; vieni kitus jie laikė eretikais. *Karamzin.* — T. II. — Pastaba 380. Ištrauka iš senų cerkvės priesakų.

ir labai prakilniai jį garbino. Tad, matyt, nesunku buvo šiam jaunam temperamentingam normanui visa širdimi atsiduoti pagonybei. Jo karštas siekimas pažangos ir tikrojo tikėjimo įvedimas bei atsisakymas senojo aiškiai rodė subrendusio žmogaus sumanymų vaisius. Tuo tarpu politika vertė palaikyti glaudesnius ryšius su Carogradu. Juk nėra kito tokio pavyzdžio istorijoje, kad galingas šalies valdovas būtų nusprendęs atsisakyti tikėjimo, kurį jis būtų paveldėjęs, augęs jo dvasia, supamas palankių ir laimingų aplinkybių, kaip kad Vladimiras Didysis. Apmąstęs, išminties skatinamas, jis suprato, kad jo šalies tikėjimas, kurį jis išpažino, varžo laisvą jaunystės mintį, yra įgrisęs, iškraipytas, nepažangus. Jis prisiminė krikščioniškos moralės normas, kurias jam jaunystėje kartodavo mokytojai ir tėvai. Tapęs Kijevo valdovu, kaskart įgaudamas vis didesnę galią, įniko studijuoti Rytų imperijos ir tolimesnių Europos šalių vidaus padėtį. Taigi jo sąžinė, dorumas ir senovės skandinavo bruožai vertė naudotis išmintingais būdais siekiant užgniaužti pagonybę, kurią jo protėviai pakentė, o jis pats išpažino ir netgi padidino garbinamų dievų skaičių, pridėdamas skolintą iš lietuvių Perkūną, kitaip vadintą Joviu Piorūnaičiu. Tokie samprotavimai mums atrodo patys teisingiausi — jie dera to meto žmonių būdui ir laiko dvasiai. Variagų kunigaikščiai iš nukariautųjų tereikalaudavo paklusnumo ir mokėti paskirtą duoklę, o visu kitu, juolab religija, mažai tebuvo rūpinamasi. Tikriausiai ir patys, taip audringai gyvendami, nuolat kariaudami, nebuvo pernelyg pamaldūs.

503

Krikščionių tikėjimas Lietuvoje. Jeigu jau mes įrodėme labai tikėtiną dalyką esant tai, jog Lietuvoje krikščionybė buvo būtent tokia, kokia ji buvo variagų laikais, tai privalome priminti šia tema išlikusius senesnius paminklus.

Šiaurės tautų padavimai skelbia, kad šventasis apaštalas Andrius, skleidęs Kristaus mokymą Skitijoje, būdamas Padneprėje, užsuko į dabartinio Kijevo apylinkes, kur ant vienos kalvos prieš žmones iškėlė išganymo ženklą — šventąjį kryžių. Iš ten nukeliavo prie Ilmenio, į Naugardą, paskui per Livoniją, Lietuvą ir Prūsiją pasiekė Vokietiją ir Romą[1]. Negalima būtų nieko prikišti šiam padavimui, juk išlikęs jis seniausio slavų istoriko Kijevo vienuolio veikale, vis dėlto patikslinti jį galima pripažinus, kad tai buvo kitas Andrius, skelbęs krikščionybę seniau net aštuonetu krikščionybės eros amžių. Šią mintį kelia vėlesnių laikų istoriko veikale[2] išlikusi žinia apie Didžiojo Naugardo apylinkėse esančią vietovę, kurioje stovėjo kryžius, iškeltas krikščionybės skleidėjo Andriaus, ir kurį pagerbiant vėliau pastatyta cerkvė, pavadinta šventojo Andriaus vardu. Šiaip ar taip, tas plačiai svarstytas dalykas rado gyvą atgarsį aprašymuose[3], mažai tesulaukdamas priekaištų. Netrūksta netgi spė-

[1] Mariani Scotti Chronicon ap. Pastor. — T. I. — P. 555; *Schotti.* Prussia Christiana etr. — Gedan, 1734. — P. 8—10; *Hartknoch.* Dissert. — IV. — § 1. — P. 202—203. Atrodo, kad Nestoro dėka spausdintame jo kūrybos leidinyje (7 ir 8 p.) tie pasakojimai, arba, kitaip tariant, legendos, pirmą kartą mums palikti išdėstyti raštu. Vėliau įrodymų jų naudai buvo rasta raštuose Ipolito ir Origeno, kurie tvirtina, kad Andrius apaštalavo Skitijoje, prie kurios anuomet buvo priskiriama iš Šiaurės Europa. Be to, Nestoro pasakojimai yra tokie ryškūs, paprasti ir saviti, jog negali kilti jokių abejonių, kad jie yra ne tautos sukurti ir paremti pačiais seniausiais krikščionybės atminimais slavų tautose, išlikusiais šiaurėje. Jis vaizduoja apaštalo nuostabą, kuri kilo pamačius slavų pirtis ir stebint pirtininko tam tikras procedūras, kurias tas šventasis palaikė kankinimais. Galėjo būti net taip, kad tai kitas Andrius vėlesniais laikais, kad ir tarp V—VIII amžiaus, keliavo apaštalaudamas, juk padavimai, išsaugoję senovės atminimą, ne visada pajėgia skrupulingai nurodyti laikotarpį. Anot metropolito Platono pastebėjimų (Cerkov, I, 12), Kristaus mokiniai, regis, neturėjo papratimo statyti kryžių, o minėtas Andrius, kaip ir kiti padavimai tą rodo, to ėmėsi; tai patvirtina mūsų įsitikinimą.

[2] Stepiennaja Kniha; žr.: *Karamzin.* — T. I. — Nota 66. Nurodoma, kad šv. Andrius pastatė kryžių prie Didžiojo Naugardo, Druzinės kaime, kad *Wdruzit* reiškė įbesti į žemę ir kad ta vietovė buvo atmenama ir vėliau, kai ten buvo pastatyta šv. Andriaus cerkvė.

[3] Žr.: Proem ad vit. Episcop. Plocensium Stanisl. Lubenscii. Ep. Ploc. — P. 31, et alii quondam, pradedant nuo Annal. Eccles. Caes. Baronii ad an. 965.

lionių, kad šventieji Simonas ir Tadas, o pasak kitų, Simonas ir Baltramiejus, esą skelbė apie Kristų šiaurinėse mūsų šalyse[1]. Senovės Tauridėje krikščionybė suklestėjo I mūsų eros amžiuje. Žinoma, jog 90 metais po Kristaus gimimo popiežiaus šv. Klemenso palaikus, esą imperatoriaus Trojano įsakymu įmestus į jūrą, ištraukę krikščionys paėmė savo globon. Nuo 250 iki 280 metų Chersono mieste garsėjo vyskupai Bazilijus, Jefremas, Eugenijus, Elpidijus, Agatadoras, Etorijus ir Kapitonas, kurie buvo nukankinti krikščionybės persekiotojų. Taip pat žinoma, kiek Juodosios jūros pakrantės emperiumai tepalaikė prekybinius ryšius su tautomis, prekiavusiomis Dnepro upe, betgi uoliems krikščionybės skleidėjams tas kelias nuo labai senų laikų buvo atviras. Priežastis, dėl kurios krikščionybė ten vis dar negalėjo įsitvirtinti, buvo skirtingos Šiaurės Europos tautų santvarkos ir jų valdymo formos — pragaištingas bendruomeninis valdymas ir pagoniškoji teokratija, turinti tvirtus pagrindus. Tai ilgai trukdė nusistovėti tokiai vidaus tvarkai, kuri būtų galėjusi iš esmės sutvirtinti valstybių valdymo struktūrą. Vos tik pasėta tikėjimo sėkla, vienur kitur gal ir rūpestingai puoselėta, žuvo dėl savavaliaujančių didikų riaušių ir tarpusavio valdų užpuldinėjimų pasitelkus neva jiems pavaldžius žmones. Tas pat ištiko ir visas kitas institucijas, kurios nesulaukė didelės krašto valdžios globos, pakankamos bendruomenių tarybų paramos.

504

Šventojo Svitberto apaštalavimas Prūsijoje. Prie sumanytų apaštališkųjų darbų kiek vėlesniais laikais ir kitame lietuvių žemių krašte priskirtini ir šventojo Svitberto mėginimai atvesti prūsus į krikščioniškąjį tikėjimą. Jis buvo kilęs iš Anglijos ir porą metų jau skleidęs žmo-

[1] *Otto Frisingensis.* Chron. — Lib. III. — C. 15; *Hartknoch.* — I. c.

nėse krikščionybę, kas jam, pasak kai kurių istorijos tyrinėtojų, neblogai sekėsi[1]. Žinių apie tai yra išlikusių šio Pabaltijo kraštų apaštalo gyvenimo aprašyme, kuris priklauso jo draugo presbiterio Marcelino plunksnai. Kiti vylėsi tai užginčyti panorėję tautą *Boructuarii,* kitaip vadintą vestfaliečiais[2], apie kurią kalba šis biografas, laikyti germanų paderme, tačiau vėlesni tyrinėjimai šios išvados nepatvirtino.

505

850 metai. Šv. Anscharijaus apaštalavimas Kurše. Lietuvos žemėse ir skandinavai mėgino apaštalauti. Tai vyko tartum IX amžiaus viduryje, kai vienas pamaldus švedų kilmės vienuolis, vardu Anscharijus, atsidūrė tarp kuršių ir nemažą laiko tarpą, įsigalėjus taikai, gana sėkmingai skelbė krikščioniškąjį mokymą. Piltenės mieste buvo pastatyta pirmoji tame krašte bažnyčia, gerokai padaugėjo Kristaus ganytinių, o pirmasis jo mokymo skelbėjas tapo pirmuoju Kuršo vyskupu[3]. Tačiau vis dėlto vėlesniais laikais ar dėl to, kad trūko vertų šio švento žmogaus sekėjų, ar dėl kokių nors politinių pasikeitimų krikščionybė Kurše ėmė nykti. Betgi pati tikriausia vada, dėl ko taip dėjosi, reikia manyti buvus ta, kad Rusios variagai pasišalino į Ilmenio slavų kraštą ir grąžino tautai nepriklausomą valdžią, su kuria kartu turėjo grįžti ir savos religinės apeigos, o aukščiausioji valdžia turėjo būti atiduota į vyriausiojo pagonių vado Krivių Krivaičio rankas. Krikščionybė, kai kuriose Latvijos provincijose dar gerai neįsitvirtinusi, o gal kartais ir visai nežinoma, negalėjo rungtis su senovės žmonėms taip įprastais ir taip karštai jų pamiltais savojo krašto papročiais, kurių buvo griežtai laikomasi. O tie, kurie, netgi ir būdami lietuviai,

---

[1] *Clagius.* Linda Mariana. — Lib. I. — C. 7; *Leo.* Prūsijos ist. — P. 34.

[2] *Kotzebue.* Preuss. ält. Gesch. — Bd. I. — S. 315.

[3] *Adamus.* Hist. Ecclesiast.

savo likimus buvo susiejęs su variagų lemtimi, o gal ir nenorėdami atsižadėti krikščionybės, išvyko kartu su jais į Skandinavijos žemes, nes yra priežasčių, verčiančių patikėti, kad lietuvių pulkai tarnavo Rusios variagų kariaunoje[1].

506

960 metai. Arkivyskupo Alberto apaštalavimas. Prie krikščionybės skleidimo Lietuvoje temos priskirtinas ir arkivyskupo Alberto apaštalavimas Rusioje ir Lietuvoje. Kijevo kunigaikštienė Olga, kuri priėmė krikštą 955 metais Konstantinopolyje, stengdamasi įvesti krikščionybę ką tik susikūrusios Rusios valstybės kraštuose, 959 metais išsiuntė pasiuntinius pas imperatorių Otoną II, prašydama krikščionybės mokslo skleidėjų. Imperatorius išsiuntė Albertą, anuomet gavusį vienos vyskupijos arkivyskupo titulą, vėliau savo žinioje turėjusį Magdeburgo arkikatedrą. Į Rusią jis atvyko 960 metais, tačiau tenykščių buvo sutiktas su tokiu piktumu, kad vos išvengė žiaurios stabmeldžio rankos. Žinoma, kad Olgos sūnus Sviatoslavas nebuvo palankus krikščionybei, tad nėra ko stebėtis, jog pamaldžiosios kunigaikštienės siekiai taip nesėkmingai baigėsi. Albertas grįždamas aplankė kai kuriuos Lietuvos žemės kraštus, kur mokė žmones švento tikėjimo tiesų. Daugiau jokių smulkesnių žinių istorijoje neišliko[2].

---

[1] *Karamzin.* Hist. Państ. Ross. — T. III. — Nota 180; *Kotzebue.* Preuss. ält. Geschichte. — Bd. I. — S. 306.

[2] Annales Hildesheimenses. — P. 718; Saxo Chronographus. — P. 177; Chron. Quedlinburgensis. — P. 280; Karamzinas (T. I. — Pastaba 395) tuos dalykus plačiais pasakojimais įrodo, *bet iškelia prielaidą, jog šis apaštalavimas buvo skirtas rugams, o ne rusams, nes Olga, išpažinusi Rytų tikėjimą, nebūtų galėjusi reikalauti Vakarų tikėjimo mokytojų. Peršasi paprasta pastaba — X amžiuje dar nebuvo toks ryškus atsiribojimas tarp Rytų ir Vakarų bažnyčių; be to, Olga, dar jauna krikščionė, galėjo neatkreipti dėmesio į skirtumus tarp abiejų tikėjimų, ir tai mūsų naudai. Štai dar vienas monumentalus įrodymas. Kunigas Ignotas Rulčinskis, bazilijonų abatas, Gardine, Koložos cerkvėje, tenykščiame dienyne užrašė: „Yra senovinis padavimas, paremtas labai senu užrašu slaviškais rašmenimis. Tas užrašas*

Taigi tikėjimo sėkla nors jau seniai ir ne vienos rankos sėta, bet vis dar krito į apleistą dirvą, todėl viltys sulaukti vaisių nuėjo perniek. Lietuviai, turėdami teokratinę valdžią, negalėjo atmesti savo senojo tikėjimo iš pagrindų nepakeitę vidaus tvarkos. Taigi nors ir buvo girdėję šventosios tiesos žodžius, bet visada grįždavo prie savo senų papročių ir laikėsi savo tėvų tikėjimo. Gal jeigu Rusios variagai būtų pasilikę Rusnės krašte, visa Lietuva būtų greičiau perėjusi prie kitokios valdžios struktūros, o vėliau lengvai būtų pakeitusi ir tikėjimą. Bet palikta pati sau, ji nuo IX amžiaus antrosios pusės, užuot atnaujinusi neprigijusius papročius, mieliau ėmėsi savo senųjų įstatymų struktūrų tobulinimo. Iš tų smulkių praeities paminklų, kurie istorijoje išlikę, aiškėja, kad X amžius lietuvių tautai minėtu atžvilgiu buvo labai sėkmingas. Juk prieš tai nebuvo nei palankesnių laikų, nei aplinkybių įtvirtinti nepriklausomybę ir didinti galybę. Rusios variagų žygių sėkmė slavų kraštuose kerėte kerėjo šią magią narsių užmojų tautą, kuri užmezgė ryšius su kita šalimi ir įsivėlė į karus. Tatai visiems laikams nubloškė juos į Lietuvos žemes. Lenkai ir mozūrai, gavę tokius šiaurinius kaimynus, vargo ir rūpesčių su jais turėjo per akis, o be to, dar reikėjo galvoti, kaip įvesti tvarką savajame krašte. Olafo I įpėdinių Erikų viešpatavimo laikais Danijoje, Švedijoje ir kitose Skandinavijos žemėse nusistovėjo valdymo sistema, įvyko persilaužimas, po kurio imta siekti taikos, sumažėjo gyventojų, o daugeliui išmintingų ir nuovokių vyskupų pamokius, buvo pradėta

---

yra ant sidabro plokštės, didumo sulig ketvirtadaliu popieriaus lapo. Užrašas skelbia, kad Albertas (šventasis Vaitiekus?), vyskupas, apie 5648 metus tarp čionykščių žmonių išplatino Kristaus tikėjimą, o prie Nemuno pastatė šventą kryžių. Toje per amžius garbinamoje vietoje vėliau buvo pastatyta šv. kankinių Boriso ir Glebo cerkvė". Tai ištrauka iš minėtų užrašų. Plokštės, t. y. sidabro lentelės, surasti nepavyko, bet dar 1806 metais ji buvo saugoma cerkvės iždinėje — taip tvirtino ponas Tiufejevas, tuometinis gubernijos sekretorius, kuris ir turėjo šį nuorašą.*

suprasti, kad tautos tikrosios gerovės reikia ieškoti dorovėje ir meilėje. Taigi niekas nebetrukdė lietuvių sėkmės, nebebuvo kliūčių tobulinti vidaus tvarką pagal senų laikų tautos godose susikurtą vaizdą. Buvo pasiektas aukštokas civilizacijos lygis.

508

Lietuvos padėtis X amžiuje. X amžius lietuvių tautai turėjo būti aukso amžius. Nepatirdami sumaišties šalies viduje, ramūs išvengę susidūrimų su užsienio šalimis, nes jau vikingų užpuldinėjimai buvo nurimę, juk, be abejo, toje pačioje skandinavų tautoje radosi žmonių geranorių ir teisingų, arusių dirvas ir brandinusių derlių. Variagų kariai ir visi skandinavai buvo linkę už saikingą kainą arba mainais už savo rankų darbo gaminius įsigyti jau išaugintų javų, o ne sėti juos savo nederlingoje žemėje arba užsidirbti pragyvenimą rizikuodami gyvybe. Taip susiklosčiusios aplinkybės Lietuvos valstybėje buvo palankios didėti gyventojų skaičiui, kilti civilizacijai ir gerovei. *Lietuvos istorijos tyrinėtojai sutinka, kad X—XI amžiuje lietuvių gentis, kurios priešakyje stovėjo prūsai, pasiekė aukščiausią savo galios laipsnį. Livonija, Kuršas, Žemgala, tikroji Lietuva, didesnioji Polesės, Mazovijos ir Pamario dalis sudarė vieną federacinę valstybę, pačią galingiausią tuomet Šiaurės Vakarų Europoje*[1].

509

Manome, kad ne visada galima sutikti su išminčių nuomone, esą Europoje tautos pažangos lygis matuojamas geografinės platumos laipsniais. Sunkiai tuo patikėtų mokslo brolis, kuris būtų gerai susipažinęs su istorija,

[1] *Praetorius. Orbis Gothicus. — Pars 1. — P. 37*.*

ypač viduramžių ir kiek vėlesnių laikų, kuris tikra pažanga įpratęs vadinti tai, kas dera žmonių labui ir veda į dorą, taip pat ieško to tame vieninteliame kiekvieno ir visų gėryje — artimo meilėje ir jo teisių gerbime. Senoji lietuvių religija, nepaisant aibės dievų, kurių daugumą buvo sugalvoję žyniai, kėlė reikalavimus dorovei, labai palankius pačiam žmogui, — masino geresnio gyvenimo po mirties vaizdais kaip atlyginimu tam, kuris bus dievobaimingas, išliks doras tėvynei, savo artimui ir sau pačiam, o nusidėjėliams grėsė labai pagiežaus ir nepermaldaujamo dievaičio kerštas. Juk tai tokia pati religija, kuri prieš daugelį amžių graikus ir romėnus gėlėmis nusėtais gyvenimo keliais vedė prie tikros kultūros. Tai ji bendro tikėjimo saitais vienijo pačius svetimiausius žmones, tuo teikdama galių visos lietuvių tautos politiniam gyvenimui. Ten, kur tik būdavo kokia lietuvių padermė, vienas vyriausiasis žynys — Krivių Krivaitis — turėdavo savo valdžioje visus žynius ir atnašautojus. Jie būdavo ir teisėjais, ir gydytojais, ir patarėjais ir lydėdavo žmogų nuo pat lopšio iki laidotuvių ugniakuro. Vardas baisaus, kerštingo, siaubingos išvaizdos dievaičio Pekliaus, Pokliaus, kurio kerštą ženklai ir nuosprendžiai buvo perduodami vyresniųjų žynių lūpomis ir galiausiai skelbiami pačių vyriausiųjų žynių, buvo ne kas kita kaip painios politinės bei religinės intrigos. Skrupulingas vyriausiojo žynio, per kurį savo valią reikšdavo dievai, pageidaudami netgi gyvų aukų, priesakų vykdymas visai teokratinio valdymo struktūrai teikė gyvasties ir stiprybės.

510

Nors visos Lietuvos žemėse buvusios provincijos turėjo savus valdovus, kurie savo rankose laikė stiprią valdžią ir buvo pelnę garsų vardą, betgi visa tauta sudarė vieną laisvą respubliką, kurios aukščiausioji valdžia bu-

vo atiduota vyriausiajam žyniui. Su tuo susijęs pavadinimas dalinių kunigaikščių, turėjusių valdžią šiuo bei tuo panašią į žynių. Juk žodis *Kunigaijsztis* kilęs nuo *Kunigas* ir reiškia žynį[1]. O žynys iš tiesų buvo karalius ir vadinamas buvo vardu, kilusiu nuo seno vokiško žodžio *Kunig*[2]. Senosios lietuviškos kronikos, kuriomis sekė Strijkovskis, neskyrė šių dviejų pavadinimų, tad ir mūsiškis kronikininkas ir žynį, ir kunigaikštį vadina tokiu pat vardu — kunigas *(Xiędz)*. Nors ir Vaidevutis VI amžiuje savo pavyzdžiu parodė, kokia turi būti karaliaus valdžia, kad jam buvo pavaldūs provincijų valdovai, neturime jokių išlikusių pėdsakų, jog pirmieji kunigaikščiai būtų valdę didžiulius šalies kraštus. Net X amžiaus pabaigoje žemėse, nuo seno lietuviškose, rasime tai rodančių pavyzdžių. Prireikus, kai keletas provincijų arba ir visa tauta vienijosi prieš bendrą priešą, iš provincijos valdovų buvo renkamas vienas vyriausiasis, arba diktatorius, ir buvo vadinamas *Wadas*[3]. O vadai, dažną kartą saugoję sienas arba žymesnes tvirtoves, buvo vadinami *Wadimas*.

511

Tautos padavimai, nuo amžių sklidę lietuviškose žemėse, pasiekė laikus, kai buvo pradėta rašyti istoriją, nors šie autoriai nebuvo pajėgūs jų tiksliai perteikti. Pripažindami esant menkaverčius girdėtus pasakojimus ir norėdami suteikti jiems kronikos atspalvį, kiekvienas savaip juos keitė, tuo blankindami jų natūralų tiesumą, tą esminį jų bruožą, be kurio kronikos vargu ar begali būti pravarčios. Lietuvių tautos istorijos pradiniu laikotarpiu buvo gausu padavimų, juk juos pasakoti privalėjo dvasininkai, kurie turėjo kurti savo institucijas ir savitus senovę menančius paminklus.

---

[1] K. Sirvydo žodynas. — P. 119.
[2] Vulfstano „Kelionė". — I. s. c.
[3] Ibidem. — P. 401.

512

Apie Palemono atvykimą. Dažną kartą ir kiekvieno kronikininko kartojamas pasakojimas apie keleto šimtų aukštos kilmės riterių, vadovaujamų žymaus vado, praminto Palemonu, atvykimą iš šiaurės rytų pusės į Lietuvos kraštus. Tai turėjo būti romėnai, tačiau jų herbai ir giminės vardai bei perdėtas tų atvykėlių kilmės aukštinimas išduoda kronikininko siekimą Lietuvos didikų kilmę susieti su garbinga senove, nors ir nusižengiant tiesai, kurios kadaise legendose buvo laikomasi. Sprendžiant iš mūsų ligšiolinių tyrinėjimų arba nurodytų būdų tyrinėtojams, draugiški atėjūnai iš svetimų kraštų lietuvių tautos istorijoje yra žinomas dalykas. Iškeliaujant gotams, nemažos lietuvių gyvenvietės, arba, kitaip tariant, didoka gyventojų dalis, pradedant gotų karaliaus Filimero laikais, patraukdavo kartu. Tuometinių istorinių lūžių laikais tai turėdavo nemažą reikšmę. Vėliau, įvairiais laikais, galėdavo ir taip atsitikti, kad kai kurios jų atšakos sugrįždavo į gimtąsias vietas, nes juos visada siejo artimi saitai su romėnais, anuomet garsia tauta. Tad ar reikia stebėtis, jog ir tie X amžiaus atėjūnai vadino save tokiu pačiu vardu ir jiems rūpėjo, kad būtų priskirti prie karių, kaip aukštesniojo luomo. Atrodo, jog šiame veikale apie tai jau per daug kalbėta, kad reikėtų dar naujų įrodymų. Pats Strijkovskis, kalbėdamas atėjūnų klausimu, sako: „Visi metraštininkai — rusai, lietuviai, žemaičiai, penkiolikos iš kurių darbus surinkęs iš įvairių vietų patikrinau norėdamas ištyrinėti ir įrodyti istorinę tiesą, juos lyginau, kruopščiai priešinau jų teiginius. Tatai jie vieningai patvirtina ir visi vienodai tą patį teigia“[1].

513

Jau anksčiau susidūrėme su aiškiais įrodymais, kad V amžiuje, žlugus herulų galybei Italijoje, jie sugrįžo ve-

[1] *Stryjkowski.* — S. 83.

dami Odoakro. Antrasis herulų atvykimas iš vokiečių šalies, neatlaikius Karolio Didžiojo spaudimo, sutapo su IX amžiaus pradžia (§ 464). Betgi taip galėjo atsitikti ir trečią kartą X amžiaus antrojoje pusėje, tikėtina, kad jie galėjo būti Palemono vedami. Kad Palemono ar Palimono vardas buvo žinomas mūsų krašte, rodo ir dabar girdimos pavardės[1] Žemaitijoje. Turime ir mitologinį padavimą apie šį vyrą (šio veikalo I tomo str. „Palemonas" — P. 166—168), yra ir nuostabi vietovė, tą patį mums menanti, tad nėra ko čia romėnų velti. Visiškai galime patikėti spėjimu, tarę, kad šis Palemonas kartu su savo draugais, kurių buvo penki šimtai, — tai ne kas kita, o herulai, dar išlikę kitoje Oderio pusėje ar kur nors arčiau ir vėliau priversti vykti pas savo giminaičius lietuvius. Atvyko jie taikiai, nieko neužpuldinėdami, norėdami tik vietą gyvenvietei surasti, ir, iš čiabuvių nepatirdami jokių kliūčių, čia įsikūrė. Lietuvos kronika[2] aiškiai nurodo, kad jie atvyko jūra, aplenkdami Danijos valdas, kurios tais laikais užėmė didelius plotus, net ir Sambija priklausė danams (§ 498), įsuko į Kuršių įlanką, vadinamą Mažąja Nemuno jūra, kadangi išsiliejęs dvylika atšakų, kurių kiekviena kitaip vadinama, ten įteka Nemunas, taigi turėjo plaukti į įlanką per seklumą prie Rasytės, o plaukdami Gilija aukštyn, pateko į pagrindinę Nemuno vagą, kuria nuvyko iki Dubysos žiočių. Pagaliau apsistojo tarp

---

[1] Laikraštyje „Kurjer Litewski" (1835. — Sausio 10. — Nr. 9. — P. 30) tarp kitų sukilėlių yra įdėta Antano Palimono pavardė. *Jis buvo Žemaitijos bajoras. Be to, keistai susiklosčius aplinkybėms (tarsi norint nušluostyti nosį visiems tiems, kurie Palemono giminės vardą laiko mitiniu dalyku), 1839 metų kovo 31 dieną Palimonas iš Neapolio gavo žinią (laiškas buvo išsiųstas kovo 14 dieną), jog jis paveldėjo dvidešimt keturių milijonų neapolietiškų dukatų dydžio turtą. Palikimas teko mirus Palemonui, gimusiam Beloskvande (Bellosquando), Salerno provincijoje. Prieš kurį laiką jis buvo išvykęs iš tėvynės ir, patyręs įvairių likimo smūgių, galop buvo išrinktas vienos Madagaskaro salos dalies karaliumi. Ten susirinko nemažą turtą ir neseniai mirė, prieš tai priėmęs Prancūškaus Bonė (Bannet) pavardę. Testamentas nebuvo surastas, todėl paveldėtojais tapo velionio sūnėnai Palemonai (Pono Volianskio informacija)*.

[2] Lietuvos kronika. Rankraštis iš didžiai gerbiamo Aleksandro Bychovco bibliotekos. Būtinai bus paskelbtas spaudoje.

Nemuno, Dubysos ir Jūrės upių[1]. Ar tai nėra aiškus nurodymas, kur buvo herulų protėvių, senovės hirių, šalis? Ir tautos padavimo apie tėvynainių dalies sugrįžimą į savo seną buveinę pėdsakai? Tų pačių, tiksliau sakant, jų ainių, kurie politinių permainų laikais audrų buvo nublokšti į tolimąją Italiją. Lietuvos kronikos apskritai sutaria dėl jų atvykimo iš romėnams priklausiusių žemių, skiriasi tik nuomonės dėl šio įvykio priežasčių. Aiškus dalykas, kad pirmas padavimo punktas teisingas, o antras — kelia abejonių, taigi būtent herulų atvykimas yra neginčytina tiesa. Šiai tiesai mes ir istorijoje randame liudijimų, kuriuos anksčiau jau nurodėme (§ 388, 391): būtent tai, kad herulai, po Odoakro mirties pasklidę į įvairias puses, ne visi paliko imperiją, o kai kurie būriai liko tarnauti šalies imperatoriui, taigi kai kurie jų ainiai galėjo išlikti iki X amžiaus kur nors prie Adrijos jūros, mat Lietuvos kronikos neabejotinai kildina iš ten Palemoną[2]. Bet kodėl to vado vaikai buvo pagonys — sunku suprasti. Mat jų laidotuvės, kaip kad nurodo kronikos, buvo rengiamos pagal vietinius krašto papročius, o tuo tarpu visos Italijoje gyvenusios tautos X amžiuje jau laikėsi krikščioniškų papročių. Kojalavičius nori įrodyti, kad Palemonas buvo atkeliavęs iš kalnuotos Italijos dalies, kur dar laikėsi pagonybė, todėl turėjo ir pats būti pagonis[3]. Tačiau tai prieštarauja anksčiau pateiktom kronikų legendom. Gal tik, kalbant apie vietinių krašto papročių laikymąsi paniekinus Italijoje išpažįstamą religi-

[1] Lietuvos kronika, nuplukdžiusi Palemoną Nemunu ir Dubysa į Žemaitiją, regi jį ten su draugais įsikūrusį. Tačiau Mykolas Lietuvis primena apie pirmąją jų gyvenvietę, turėjusią įtvirtinimus Platelių pilies vietoje. Tad iš čia kyla mintis, kad tie abu padavimai iš esmės vienas kitam neprieštarauja. Mat Plateliai — sena lietuvių gyvenvietė su pilimi, randama ir mitologijoje,— buvo netoli Dubysos aukštupio, jūros link. Taigi padavimas tikras, neišgalvotas vėlesnių laikų rašytojų. Patikrinimui žr.: Rankraštinė Lietuvos Bychovco kronika. — P. 1—2; Respublica Reg. Polon. Ed. Elzeviri, Lugd. Bat. 1577. — P. 266. Pastabos prie § 464.

[2] Ibidem.

[3] Liet. istor. Pars. I. — P. 33. Tą jo nuomonę remia Braunšveigas. Žr. aukšč. (§ 433. — Pastaba Nr. 1).

ją, reikėtų pasikliauti spėjimu, ypač žinant, kad Palemonas buvo giminės paskirtas vadovauti visai genčiai. Mat krikščionybė tais laikais dar menkai tebuvo įsitvirtinusi, ypač tai pasakytina apie karinius gyventojų sluoksnius. Šit kad ir variagai — nors ir buvo krikščionys, bet Riuriko proanūkis Vladimiras priėmė tikėjimą tos tautos, kurią valdė. Tad teisinga būtų manyti, kad Palemono atvestieji buvo ainiai tų pačių herulų, kurie IX amžiuje buvo išvykę iš Žemutinės Saksonijos ir įsikūrę kairiajame Vyslos krante, apsigyvendami kartu su slavais (žr. § 464).

514

Kronikos Palemoną mini kaip pradininką garsios kunigaikščių giminės, kuri tos šalies papročiu turėjo paveldimas didžiules žemių valdas. Jo gyvenimo laikmetį palyginusios su chronologinių įvykių seka, kronikos nustatė buvus tai X amžiaus antrojoje pusėje. Pateikiame Palemono palikuonių genealoginę lentelę, paimtą iš Rotundo parašytos Lietuvos istorijos likučių, išsaugotų Vokiečių kronikoje J. F. R. Be abejonės, šios lentelės autorius privalėjo po ranka turėti šaltinius, kurių istorinė tiesa patikima, nes taisoma ir kur Strijkovskio buvo suklupta, ir kur buvo pripainiojęs savo pataisomis Kojalavičius, tad ji nurodo mums kelią, vedantį prie tokios chronologijos, kuri labiausiai atitinka Lietuvos istorijos įvykių raidą. Apie įtrauktus į šią lentelę asmenis papasakosime iš eilės, pagal jų gyventus metus.

515

Lietuvos didikų kilmė. Kaip teigia kronikos, kartu su Palemonu atvyko 500 riterių, tarp kurių buvo keturios šeimos pačių aukščiausių didikų, turinčių savus herbų ženklus: tai Dausprungas — su Kentauro ženklo herbu,

Prosperas Cezarinas — su Stulpų ženklo herbu, Julijonas — su Meškos ženklo herbu, Hektoras, kurį Lietuvos kronika vadina *Toroho,* — su Rožės ženklo herbu[1]. Nesileisime į plačius samprotavimus, kiek tiesos gali būti šiuose nuo seno lietuvių tautoje gyvuojančiuose padavimuose, kadangi, mūsų supratimu, negalima istorijoje pasikliauti išvadomis, pagrįstomis vien tik žiniomis apie herbus.

516

Šalies vidaus padėtis. Be minėtų įvykių, daugiau neturime jokių žinių nei apie karus, nei apie kokius kitus įvykius per visą X amžių, palankų santvarkos formavimuisi visame lietuvių krašte. Rusios valstybė, telkdamasi į vieną monarchiją, prisijungė ir slavų gentis, kurios buvo įsikūrusios tarp Dnepro upės ir Lietuvos sienos esančiose žemėse. Lenkija Mečislovo laikais dar neturėjo didesnės įtakos Prūsijai. Slavų tautų istorijoje tame amžiuje svarbiausia buvo tai, kad reikėjo išlaikyti pažabojus kaimynines gentis, kurios savo ruožtu nepuldavo jų žemių. Krikščionybė šio amžiaus pabaigoje jau buvo visur įsigalėjusi — visi monarchai jau buvo susibūrę į krikščionišką broliją. Viena tik Lietuva su jai giminingomis gentimis laikėsi senojo tikėjimo, tai trukdė megztis draugiškiems ryšiams. Ši kliūtis darėsi tuo labiau neįveikiama, kuo giliau į širdis smigo krikščionių dvasininkų pamokymai, draudžiantys bet kokią draugystę su atsisakančiais priimti krikštą pagonimis. Ši sąlyga, pernelyg sunki lietuvių tautai, tolino jos ryšius su Europa. Gal tik prekybiniai tikslai palaikė šiokį tokį pakantumą vieni kitiems, tačiau lenkams, kaip artimiausiems kaimynams, gerai žinantiems Lietuvos vidaus padėtį, šios aplinkybės kėlė nerimą. Reikėjo Prūsiją arba užkariauti, arba at-

[1] Liet. kronika (Bychovco rankr.).— P. 1; *Stryjkowski.*— S. 57; *Kojalavičius.*— P. 31, 1. Nesigilinome, kokia tų herbų kilmė.

vesti į krikščioniškojo tikėjimo kelią, nes kitaip anksčiau ar vėliau tegalima buvo tikėtis kruvinų kivirčų ir karų. Slavų kraštuose buvo lengviau įvesti krikščionybę, nes jų kunigaikščiai, turėdami absoliučią valdžią, patys priimdami krikštą, versdavo krikštytis ir savo krašto žmones. Tik lietuvių krašte nebuvo tokios absoliučios valdžios, todėl viskas klojosi priešingai, būtent taip, kaip kad buvome pastebėję pasakodami apie Palemono ainius.

517

966 m. Prūsijos apaštalas Vaitiekus. Kai taip klostėsi Lenkijos santykiai su kaimyniniais atkaklių pagonių kraštais, Lenkijos monarcho rūmuose pasirodė retomis ir ypatingomis dorybėmis pelnęs garsą ir pagarbą žmogus — tai Prahos vyskupas Vaitiekus, kilęs iš Čekijos, iš labai garsios giminės[1]. Kartą, nebežinodamas, ką daryti su žmonių ir dvasininkijos pašlijusia dora, jis buvo palikęs savo vyskupystę, Romoje popiežiui atsisakęs savo pareigų ir buvo nutaręs keliauti kaip piligrimas į Jeruzalę, tačiau netrukus persigalvojo ir tapo vienuoliu. Tautai raginant ir Šventajam tėvui paliepus, grįžo į vyskupo pareigas. Tačiau tuojau pat, savo nepaklusnių ganytinių išvestas iš kantrybės, leidosi į kelionę po Moraviją ir Vengriją mokyti tikybos. Tokio pašaukimo vedamas, užsuko į Lenkiją. Boleslovo Narsiojo, kuris buvo girdėjęs apie Vaitiekaus mokymą, dorybes, dievotumą ir imperatoriaus Otono III jam rodomą palankumą, jis buvo sutiktas su dideliu meilumu. Kurį laiką paviešėjęs Boleslovo prieglobstyje, išvyko į Chrobatiją, kur Krokuvos apylinkėse vienus krikštijo, kitų krikštą sutvirtino. Iš ten vyko lankyti kaimyninių šalių. Grįžęs į Lenkiją, paskelbė apie savo ketinimą vykti pas pagonis. Buvo numatęs du kraštus: vieną Pamaryje, vienos iš slavų padermės — liutikų, dar išlikusių tvirtais

[1] Susigiminiavęs su imperatoriumi Otonu II per imperatoriaus Henriko Paukštininko seserį, kuri buvo ištekėjusi už ano senelio. *Niesiecki.* Korona Polska. — T. 3. — S. 659.

pagonimis, tuometines žemes, ir Prūsiją[1]. Pasirenkant pastarąjį kraštą, matyt, nebuvo apsieita be paties Boleslovo, kuriam labai rūpėjo krikštas šių kaimynų, gausios karingos tautos, su toli nusidriekusiomis gyvenvietėmis, tad karo atveju galėjo daug rūpesčių pridaryti. Ir šv. Vaitiekus jau turėjo būti seniau ką nors girdėjęs apie prūsus ir apie jų parodytą tvirtybę laikantis pagonybės, kadangi jaunystėje jo mokytojas ir globėjas buvo Magdeburgo arkivyskupas Albertas, kuris pats, kaip mes anksčiau (§ 506) matėme, buvo lankęsis Prūsijoje ir todėl galėjo būti pasakojęs apie tai savo mokiniui, sukeldamas jam norą atvesti pagonis ir nekrikštus į tikėjimo kelią[2].

518

Tad Lenkijos karaliaus aprūpintas viskuo, kas buvo reikalinga kelionei, išplaukė jis laivu Vyslos upe, lydimas nuolatinio bendražygio Gaudentijaus ir vienuolio Benedikto, su savimi pasiėmęs trisdešimties ginkluotų žmonių

---

[1] Lenkijos istorikai klysta nurodydami, kad Vaitiekus yra buvęs Gnezno arkivyskupu (*Długošas.* — T. I. — P. 117 ir kt.), kadangi to negalima pagrįsti patikimais šaltiniais. Ditmaras Merseburgietis (83—84 p.), įtikinamai pagrindęs, atmeta šią nuomonę: *(Otto III) fecit ibi Archiepiscopatum, utspero legitime, sine censensu tamen prefati presulis.* (Otas III) įkūrė ten arkivyskupiją, kaip tikiuosi, teisėtai, tačiau be priesaikos įvesdinimo valdovams. Jo diecezijai priklausė visas šis kraštas, o jis pats pavedamas kankiniui broliui Kadimui.) Iš čia aišku, kad imperatorius Otonas, atvykęs į Gnezną lankyti šv. Vaitiekaus karsto, ten prie katedros įsteigė arkivyskupiją ir, pagerbdamas vyriausiąjį šalyje Poznanės vyskupą, atidavė arkivyskupo pareigas šventojo bendražygiui, čia vadintam *Kadimo,* tikriausiai tai klaida, nes turėtų būti *Radimo* arba *Radzin,* kadangi taip slavų kalba yra vadinamas Gaudentijus, išvertus šį vardą iš lotynų kalbos *(Vita Adalberti ex officiis propriis patronorum Poloniae).* Šis arkivyskupas Gaudentijus, arba Radzinas, turėjo būti tikras šv. Vaitiekaus brolis (*Niesiecki.* Korona Pol. — T. III. — S. 659, 665). Reikia neužmiršti, kad ir Neseckis slaviška vardą Radimas nurodo kaip radimiečių giminės protėvio vardą.

[2] Tas Albertas labai mylėjo Vaitiekų, kuriam po konfirmacijos buvo labai palankus ir davė savo vardą. Todėl svetimšalių autorių jis vadinamas Albertu. Žr. šaltinius, nurodytus prie § 506.

eskortą. Pamaryje tuoj pat sukėlė žmonių pasipiktinimą pasakęs: „Jūsų dievai — tai tikri velniai!“ Bet viskas baigėsi disputu su kažkokiu tenykščiu išminčiumi, kurį pavyko nuginčyti. Atvyko į Gdanską, kur viešai mokė ir buvo gerai vietinių gyventojų suprastas. Matė, kad jo žodžiai nenuėjo veltui: žmonės su pakilimu veržėsi prie šv. kryžiaus. Čia taip pat ir pirmąsias šventas mišias laikė, likusią nuo aukojimo duoną liepė suvynioti į švarią skepetaitę ir laikyti, kol vėl bus reikalinga tikintiesiems.

519

Šv. Vaitiekus turėjo nepaprastą iškalbos dovaną. Lengvai galėjo reikšti mintis slavų, lotynų ir vokiečių kalbomis. Tačiau prūsiškai nemokėjo, anot legendų, prie jo būdavęs vertėjas, kažkoks atvestas į tikėjimo kelią prūsas, vardu Vincentas. Istorikai savo atsiliepimuose liaupsina jo iškalbą. Pasak jų, Dievo žodis, sklidęs iš šio šventojo lūpų, stebuklingai visus pakerėdavęs, jo besiklausančius apimdavo pakili nuotaika. Esą kalbėdavo taip jausmingai ir karštai, kad negalima būdavo nesijaudinti. Šalies padavimuose dar priduriama, kad netgi bežadžiai žvėrys gebėdavo pajusti jo žodžių galią[1]. Iš jaunystės įgudęs prie darbo ir nepratęs prie lepių sąlygų, neturėjęs didelių reikmių, tenkinęs tik gyvybiškai svarbias, kupinas įkarščio ir pasitikintis pagalba Dievo, kuriam tarnavo labai nuoširdžiai, tad ar galėjo dar rastis kas nors kitas, kuris šį sunkų apaštalo darbą pagonių krašte būtų ge-

[1] *Res tam dictu mira contigit, ut etarent orectis auribus boves, equi, asini, capres, sues et quasi bene per Adalbertum monita, sentirent intelligerentque pectus illa capitum approbant.* (Dalykas pasiekė tokį pasakymo stebuklingumą, kad prisiartinę sustingo pastatę ausis jaučiai, arkliai, asilai, ožiai ir kiaulės, tarsi gerai pajutę ir supratę Alberto pranašysčių dvasią, galvomis tai patvirtindavo.) *Dubrav.* Hist. Bohem. — P. 47.

riau ir su didesniu noru atlikęs. Bet gaila, kad jam kiek pritrūko ištvermės ir kantrybės prisiderinti prie laiko bei aplinkybių, perprasti žmonių polinkius, įveikti jų blogus įpročius. Jeigu ne tai, jeigu būtų mokėjęs tos šalies kalbą, jeigu nebūtų tuoj pat susidūręs su kažkokiu karštagalviu sambių kriviu — tikriausiai eiti nekrikštų atvertėjo pareigas, globojamam kaimyninės šalies monarcho, būtų sekęsi geriau. Po kurio laiko šalyje galėjo įvykti tokie politiniai lūžiai, kurie būtų sužlugdę žynių galybę ir atvėrę kelius kitokioms valdžios formoms, o greta to — ir krikščionybei. Betgi šv. Vaitiekus, pasak p. Foigto, norėdamas greitai pasiekti vaisių, nukirto medį, kuris griūdamas ir jį patį sutraiškė.

520

Iš ten jūra nuvyko į Prūsiją. Pučiant palankiam vėjui neilgai plaukęs, užsuko į Aistmarių krantus, tuo laiku vadintus Halibo. Pats išlipęs, laivus su ginkluotais žmonėmis pasiuntė atgalios. Liko tik su dviem bendražygiais ir vertėju, nes tikriausiai manė daugiau žmonių galint sukelti kokius nors nepageidaujamus tenykščių gyventojų įtarimus. Išsilaipinimo vieta buvo sala, iškilusi ties Priegliaus upės žiotimis, kurių išsišakojimas tuo metu skyrėsi nuo dabartinio. Vos tik vietiniai gyventojai sužinojo apie atvykimą svetimšalių, kurių jau patys vienuolių rūbai aniems kėlė neaiškų pasibjaurėjimą ir nuostabą, ėmė burtis ir raginti juos, kad nedelsdami iš čia pasišalintų. Tik šv. Vaitiekus nesidavė įbauginamas ir, mažai tekreipdamas dėmesio į čionykščius žmonių šauksmus, giedojo psalmes. Tuo tarpu vienas iš susirinkusių, pagriebęs irklą, trenkė jam plokščiu galu per pečius. Psalmynas iškrito iš rankų, apaštalas tartum negyvas griuvo ant žemės, tačiau greitai atsipeikėjęs ėmė šaukti: „Ačiū tau, pone Jėzau, kad tapau vertas iškęsti nors vieną smūgį už savo nukryžiuotąjį Dievą“.

Paskui sėdo į luotą ir kartu su savaisiais persikėlė į kitą upės krantą. Tai buvo šeštą savaitės dieną, kai vakarop atvyko į vieną tankiai gyvenamą prekybos centrą. To kaimo savininkas vaišingai priėmė keliauninkus į savo namus. Čia vėl apimtų nerimo ir smalsumo žmonių minios ėmė spiestis aplinkui: ko šie svetimšaliai čia galėtų norėti ir iš kur jie atvykę? Nuolat buvo klausinėjama: „Kas esate? Iš kur? Kokie tikslai jus vertė čia išsilaipinti?“ Šv. Vaitiekus į tai atsakė: „Esu slavų kilmės, čekų tautybės. Vadinuosi Vaitiekus, prieš tai buvau vyskupas, esu vienuolis, o iš pašaukimo — apaštalas. Mano kelionės tikslas — nešti jums išganymą. Atvykau pasakyti, kad liautumėtės garbinę savo kurčius ir bežadžius stabus ir pažintumėte savo kūrėją, kuris tik vienintelis yra Dievas ir, be jo, nėra jokio kito. Kad įtikėtumėte jo vardu ir būtumėte atlyginti dangaus palaima“. Vos tik jam baigus sakyti šiuos žodžius, žmonės kaipmat ėmė triukšmingai rėkti, plūsdami jį ir Dievą, kurio tiesą jis norėjo skelbti. Galop įsismarkavę jie grasino atvykėliams mirtimi — trypė kojomis, virš jų galvų mojavo kuokomis ir šaukė: „Ar maža dar to, kad čia atvykęs likai nenubaustas? Dabar išsigelbėti gali tik kuo greičiausiai grįždamas atgal. Mažiausias delsimas gali kainuoti gyvybę. Mums ir visai mūsų valstybei, kur atvykę apsigyvenome, galioja tik mūsų įstatymai ir mūsų tvarka. O jūs juk pripažįstate kitus, mums svetimus įstatymus. Rytoj jūsų laukia mirtis, jeigu per šią naktį iš čia nepasišalinsite“. Iš tiesų negalėjo šv. Vaitiekus pasirinkti blogesnės vietos išsilaipinti: Vitlandijos ir Sambijos gyventojai klestėjo turėdami gintaro kasyklas, dėl tos priežasties dažnai būdavo jūrų plėšikų puldinėjami, todėl visada turėjo būti pasirengę kovai, dėl to sugrubo jų būdas, tapo įtarūs svetimšaliams. Galbūt tose pakrantėse, kurios palaikė artimus ryšius su Pamariu, slavų kalba buvo geriau suprantama negu kad kitose Prūsijos šalyse, tačiau tas pranašumas nenusvėrė anų patirtos pragaišties.

522

Atėjus nakčiai, keliauninkai, gavę luotą, persikėlė į dešinįjį upės krantą ir išlipo Sambijos šiaurės vakarų pakrantėje. Viename kaime, tikriausiai netoli dabartinės Piliavos, išbuvo penketą dienų. Bet, nebeturėdami vilties, kad Evangelijos mokymas galėtų sėkmingai vykti, šv. Vaitiekus ir jo bendražygiai tarėsi, ar ne geriau būtų palikti tuos užsispyrėlius ir vykti apaštalauti pas liutikus. Tuo metu Gaudentijui per sapną buvo apreikšta šv. Vaitiekaus ateities lemtis. Atsitiko taip, kad jis sapne regėjo ant altoriaus stovinčią iki pusės pripiltą vyno taurelę. Jos niekas nesaugojo, bet kai jis norėjo paimti ją, kad paragautų vyno, prieš jį atsirado senelis, tarytum bažnyčios tarnas, ir, griežtai uždraudęs jam liesti taurę, pasakė: „Ši taurė yra pripildyta rytdienai ir skirta Vaitiekui". Kažką panašaus tuo pačiu metu ir taip pat buvo matęs vienas iš vienuolyno brolių, gyvenęs toli Italijoje. Gaudentijus, persigandęs dėl tokių senelio žodžių, atsigodėjo visas drebėdamas ir papasakojo šv. Vaitiekui savo regėjimą. Tada šis sušuko: „Duok Dieve, mano sūnau, kad tavo nuojauta išsipildytų. Tačiau nereikia tikėti apgaulingais sapnais!"

523

Greitai prašvito diena, keliauninkai susiruošė išvykti. Ėjo keliu, vedančiu į krašto gilumą, garbindami Kristaus vardą ir giedodami psalmes. Artinosi vidurdienis, kai jie, tik išėję iš tamsios girios, pateko į išdirbtą lauką. Čia Gaudentijus laikė šventas Mišias, o kiti priėmė komuniją. Po to, pasistiprinę užkąsdami valgio, atsigulė pailsėti ir pasisemti jėgų tolesnei kelionei. Šv. Vaitiekus, nutolęs kiek nuo draugų, atsigulė ant akmenų krūvos. Bet baisi grėsmė buvo pakibusi virš jų galvų. Neišmanydami šios šalies įstatymų ir papročių, perėjo per šventą girią ir atsidūrė dievams skirtame lauke, besitęsiančiame iki pat

netoliese buvusios Romuvos šventovės[1]. Taigi, patekę į tokią vietą, į kurią pagal šalies papročius, grasinant mirties bausme, buvo draudžiama bet kokiam svetimšaliui įeiti, jie nusižengė, ir šią piktadarystę ne kaip kitaip, o tik krauju galėjo išpirkti.

524

Keliauninkai, tikrai nieko nežinodami, ilsėjosi ramiai miegodami, kai staiga pasigirdo pilni įtūžio balsai, įerzinta minia pagonių, juos apsupusi, surišo pančiais. Kai šv. Vaitiekus, patekęs į tokią padėtį, pamatė savo draugus, jam atėjo į galvą mintis apie aną taurę, tačiau su tvirtu įsitikinimu ištarė garsiai šiuos žodžius: „Nenusiminkite, broliai mano! Juk žinote, kad visos tos kančios dėl mūsų Jėzaus Kristaus, kuris tik vienas yra mūsų gyvybės ir mirties viešpats, kurio galia yra visų didžiausia, kurio didybė aukščiausia, kurio dorybė žodžiais nenusakoma, kurio gerumas beribis, kurio nuolankumas su niekuo nesulyginamas. Kas gali būti prakilnesnio, nuostabesnio ir malonesnio, kaip kad atiduoti savo gyvenimą už Kristų išvaduotoją!“

525

Vos tik ištarė šiuos žodžius, kai iš spūsties iššoko pagonių žynys Sigonota ir smogė šv. Vaitiekui į krūtinę. Po to puolė ir kiti žmonės su ginklais. Septyniomis ietimis pervertas, iš septynių žaizdų srūva kraujas, o jis stovi sau, akis į dangų pakėlęs. Kai buvo nuimti pančiai, ištiesė rankas ir, melsdamasis už savo žudikus, puolė kryžiumi ant žemės prie pat kalvos. Tokia mirtis 997 metų balandžio 23 dieną, penktadienį, ištiko šv. Prūsijos apaštalą.

[1] Foigtas savo tyrimo darbais išsiaiškino, kad Sambijoje, tenykštės Romuvos apylinkėse, tokio lauko būta.

526

To neužteko. Už sutryptus šventus įstatymus ir drąsą, parodytą sakant kalbas, žalingas vietiniam tikėjimui, žyniams reikėjo baisesnio keršto. Vėlei sukurstyti nauji žmonių tuntai subėgo į kankinimo vietą, puolė negyvėlį, nupjovė kūno dalis, galvą užmovė ant aukšto nugenėto medžio; palaikai buvo pamesti be laidotuvių. Šventojo kankinio bendražygiai Gaudentijus ir Benediktas buvo išvesti su uždėtomis grandinėmis, bet vėliau jie, atgavę laisvę, su liūdna žinia apie ano mirtį grįžo į Lenkiją.

527

Veikiai Boleslovas Narsusis išsiuntė pasiuntinius į Prūsiją su pasiūlymu grąžinti šventojo palaikus. Prūsai pareikalavo tiek sidabro, kiek galėtų sverti jo kūnas. Šis svoris pasirodė pernelyg menkas. Tas, kas buvo belikę, kitaip tariant, relikvijos, buvo palaidota Tšemešne, augustinų vienuolyne[1], ir vėliau su didžiulėmis iškilmėmis pargabenta į Gnezną. Toje vietoje, kur žemė buvo apšlakstyta šventojo krauju, netoli Fišhauzeno, vėlesniais laikais buvo pastatyta koplytėlė. Ten ir dabar stūkso mūrų liekanos.

528

Prūsijos apaštalas Bonifacas. Pasakojama, kad po šv. Vaitiekaus vienuolis benediktietis Bonifacas, būdamas aukštos kilmės imperatoriaus Otono III giminaitis, didelių gabumų mokslininkas, nusimanantis muzikoje, uoliai triūsęs Kristaus vynuogyne. Kalbama, kad jis buvo net paskelbtas Prūsijos arkivyskupu ir, užimdamas šias aukštas pareigas, X amžiui baigiantis, ėmėsi apaštalauti. Jam

[1] *Dlugošas.* — T. I. — P. 127.

po šiokios tokios iš pradžių patirtos sėkmės taip pat teko kankinio vainikas. Šiaip ar taip, ši žinia nėra visiškai patikima, nors tą dalyką pateikia Baronijaus bažnytiniai kalendoriai. Yra prikišama, esą autorius, iš kurio raštų paimta ši žinia į kalendorius[1], kalba apie šv. Brunoną, o pastarojo esą tik konfirmacinis vardas buvęs Bonifacijus. Bet dalykas turi dvi skirtingas puses: pirma — nėra nieko tikro apie tą konfirmaciją, antra — skiriasi jo ir šv. Brunono krikšto datos ir aplinkybės, apie tai papasakosime vėliau.

* * *

VII skyrius

ISTORIJOS ĮVYKIAI XI AMŽIUJE

. . . . . .

529

Lietuvos padėtis atsižvelgiant į sąveiką su slavų monarchijomis. Prasidėjęs XI amžius šiaurėje užtiko dvi galingas slavų valstybes: Rusią, kurią valdė didysis kunigaikštis Vladimiras, ir Lenkiją, buvusią Otono III sąjungininko, karaliaus Boleslovo Narsiojo valdžioje. O lietuvių tauta, nors gausi, turtinga ir įvedusi savo krašte ne blogiausią tvarką, atsidūrė vienui viena tarp tos lygos ir tų galingų slavų valstybių. Laimei, šios gimininges valstybės, vis labiau ir labiau turtėjančios, pavydžiu žvilgsniu besidairančios viena į kitą, niekuo kitu, kaip tik bičiuliškais tarpusavio ryšiais nebuvo siejamos. Taigi šios kliūtys, sutrukdžiusios susivienyti Rusiai ir Lenkijai, įgalino duoti Lietuvai ramybę. Antraip, suvienijus vienos ir kitos pusės pajėgas, Lietuva būtų buvusi padalyta tarp

[1] *Petri Damiani.* Vita S. Romualdi.

dviejų galingų monarchijų ir būtų žlugusi amžiams. Netrūko vadų ginklu primesti pagonims kitą tikėjimą ir užgrobti jų kraštą. Pasaulis neišleido iš akių visų nekrikštų, o juolab pagonių, ir dar tokiose puikiose žemėse kaip Lietuva įsikūrusių. Lietuviams jau nebebuvo naujiena nei auksas, nei sidabras, juk už šv. Vaitiekaus palaikus reikalavo tauriųjų metalų. Šiame amžiuje jau nebegaliojo legendų tvirtinimai, kad auksas ir sidabras buvo per nieką laikomi[1].

Betgi Prūsijos žlugimo valanda atėjo praslinkus dar šešetui amžių. Liko tik žinių apie didžiadvasių apaštalų kuklias pastangas nekrikštus atvesti į tikėjimo kelią.

530

1004 m. Brunonas — šiaurės kraštų apaštalas. Pasakojimai apie stebuklus, kurie dėjosi prie šv. Vaitiekaus karsto, išgarsino jo vardą visame krikščioniškajame pasaulyje. Pats imperatorius patyrė šventojo kankinio gydymo galią: kai Romoje jį buvo apėmusi kažkokia kankinanti negalia, davė įžadus vykti į Gnezną ir tuoj pat pasveiko. Šio įžado vykdymas abiem monarchams — ir imperatoriui, ir Lenkijos karaliui — padarė daug nuostolių, bet šis susitikimas davė ir nemažą naudą abiem pusėm, juolab lietuvių tautai, nes paakino atsiradimą tame krašte naujų krikščionybės skelbėjų, vienas iš kurių — Brunonas, kilęs iš Kverfurto. Tai buvo uolus pagonybei atsidavusių sielų ganytojas, garbingų ir aukštos kilmės tėvų sūnus, žymaus metraštininko ir Merseburgo vyskupo Ditmaro giminaitis. Gerai išauklėtas ir pagal anuos laikus ganėtinai išsilavinęs, iš pradžių buvo tapęs Magdeburgo šv. Mauricijaus bažnyčios kanauninku. Imperatorius Otonas III pamėgo Brunoną dėl jo būdo bruožų ir ypatybių, kuriomis pastarasis panėšėjo į šv. Vaitiekų, todėl taip pat, kaip kad ir aną anksčiau, mielai sutikdavo savo rū-

[1] *Adam Brem.* De Situ Daniae. — C. 227.

muose. Šis monarchas mėgo pokalbius su mokytais žmonėmis, domėjosi sumanymais ir ketinimais dieviškuose dalykuose. O kai su imperatoriumi buvo Romoje, atsitiktinumas lėmė pamatyti Dievui skirtą bažnyčią ant Aventi kalno, pavadintą didžiojo pagonių mokytojo ir kankinio Bonifaco vardu. Ši jam padarė tokį įspūdį, kad tuoj pat paliko imperatoriaus rūmus, metė pasaulietinio gyvenimo džiaugsmus ir įstojo į šv. Benedikto ordiną. Kurį laiką praleido Italijoje. Jam ten būnant, imperatorių Otoną ištiko mirtis. Jo begedint, mintys nukrypo į prisiminimus apie šv. Vaitiekų, taip labai mirusiojo imperatoriaus garbintą. Be abejo, tai paskatino apsispręsti ir sekti šiaurės tautų šv. apaštalo pėdomis. Nedrąsiai, visai nesitikėdamas sėkmės, išdėstė savo ketinimus popiežiui Silvestrui II ir, savo nuostabai, gavo sutikimą, rado pritarimą ir paramą. Paskirtas šiaurės pagoniškų šalių arkivyskupu, nuvyko pas garsų savo dievotumu ir uolų švento tikėjimo rėmėją imperatorių Henriką II. Šis valdovas ne mažiau maloningai priėmė Brunoną ir neatsisakė duoti lėšų šiam sumanymui vykdyti. Netrukus po to jis buvo arkivyskupo Degino Merseburge įšventintas. Visa tai vyko 1004 metais[1].

531

Tačiau Lenkijos karaliaus Boleslovo karas su Vokietijos imperatoriumi kuriam laikui sutrukdė Brunonui įgyvendinti savo sumanymą. Bet kai tik tie vaidai baigėsi,

---

[1] Neseckis (T. 3. — P. 562) pateikė tokius bažnyčios istorijos dalykus: Tritheni libro de Script. Eccles. Šie žodžiai: — *Bruno Archiepiscopus Ruthenorum, assumptus ex ordine S. Benedicti, a Joanne XIX Pontifice, accepit palium, consecratus jubente Henrico Bavaro Imperatore, a Tagmone Archiepiscopo Magdeburgense.* (Brunonas — rutenų arkivyskupas, — priimtas iš šv. Benedikto ordino, iš popiežiaus Jono XIX gavo mantiją, įšventintas Magdeburgo arkivyskupo Tagmono, paliepus imperatoriui Henrikui Bavariečiui.) Tokiu būdu šiek tiek vėliau būtų aiškinęs Brunonas; betgi mes laikysimės istorijos žinių, tyrinėtojų pateiktų vėlesniais laikais, ypač tai pasakytina apie Foigtą.

1005 metų rugsėjo mėnesį arkivyskupas Degino, esąs imperatoriaus pasiuntinybėje, nuvyko į Lenkijos karaliaus rūmus susitarti dėl sąjungos sudarymo ir taikos įtvirtinimo. Kartu su juo į Lenkiją atvyko ir Brunonas. Karaliaus ir lenkų didikų palankumas viršijo naujojo krikščionybės skleidėjo visokią ankstesnę sėkmę religiniuose siekiuose ir visus pagyrimus, kuriuos buvo girdėjęs iš popiežiaus, imperatoriaus ir kitų žymių asmenų. Prašmatnus priėmimas, didelė pagarba, nesuskaitomos dovanos ir visokeriopa šio švento sumanymo rėmėjų pagalba liete liejosi. Brunono kuklumas atsidūrė pavojuje: tas, kuris, kaip vargšas vienuolis, ketino su krucifiksu rankose leistis į kelionę po pagonių šalis, tapo vienu kartu ir arkivyskupu, ir pirmųjų Europos valdovų pašnekovu ir buvo supamas kasdien vis didėjančios prabangos. Tų turtų šalinosi. Tučtuojau, kai tik jie būdavo jam sunešami, išdalydavo vargšams, rėmė paramos reikalingas šalies bažnyčias.

532

Nepaisant viso to, politinės aplinkybės šiaurėje buvo nevisiškai palankios Brunono siekiams. Boleslovas Narsusis, užsiėmęs nuolatiniais karais, nuolatinė rakštis kaimynams, vis plečiantis savo valdas anų sąskaita, tuo metu kariavo su Užoderio slavais ir dar, be to, sprendė ginčą su lietuvių padermės gentimis, o gal ir su pastarųjų kaimynais nuo Nemuno pusės — slavais, besiribojusiais taip pat ir su Jotvingija*. Tiesa, neturime lenkų metraščiuose istorinių liudijimų, o tik sutrumpintus tų laikų įvykių pasakojimus, kurie verčia spėlioti apie praleistus smulkesnius įdomius dalykus, būtent grobikiškus žygius, lenkų riterių pačių savarankiškai sumanytus atsiribojus nuo Boleslovo užmojų. Tik vienas Helmoldas pritaria mūsų spėjimams įrodinėdamas, kad nuo tos datos, kai buvo pargabenti šv. Vaitiekaus palaikai, karaliaus pulkai nedalyvavo Užoderio karuose, o kovėsi at-

skirai, patraukę Nemuno[1] link. Turbūt priekabės, kylančios iš šios Juodosios Rusios pajėgų remiamos pagonių šalies pusės, vertė traukti ten lenkų karius, ir nors nebuvo tikro karo, garsėjusio dideliais mūšiais, bet susirėmimai ir kivirčai nesiliovė, dėl to šis kraštas atėjūnams darėsi pavojingas.

533

Nebuvo paprasta leistis apaštalauti į šiaurės kraštus, kai ten pavojai kėlė nerimą tautoms, kurių daugelis tuo metu buvo nepalankios lenkams. Todėl kiekvienas atvykęs iš tos karalystės galėjo būti palaikytas priešu. Brunonas atidėjo savo siekius kitiems metams, tuo tarpu stengėsi susipažinti su šiaurės tautų papročiais ir kalba. Vos tik atsinaujino karas su vokiečiais, kai Boleslovo nenugalimų karių pergalė vėl leido šiam karaliui triumfuoti. Jo galia ėmė darytis grėsminga visai šiaurei, todėl kaimyninės tautos liovėsi užkabinėjusios Lenkiją ir dažniau galvojo apie nuolankumą jai. O karaliaus nugalėtojo globa atvėrė tiesius kelius krikščionybės skleidėjams. Brunonas, kaip popiežiaus legatas ir šiaurės tautų apaštalas, dviejų benediktinų ordino vienuolių — Jono ir Benedikto lydimas, be to, dar su šešiolika kitų asmenų krikščionių, kurie sudarė jo svitą, nuvyko į Kijevą. Visa tai vyko 1008 m.

534

1008 m. Brunonas Kijeve. Anuomet didžiuliame Kijevo mieste krikščionių jau buvo pakankamai daug. Is-

[1] *Helmoldus.* Chron. Slav. — Lib. I. — C. 15 sako: — *Boleslaus, Polonorum Christianissimus rex, confederatus cum Ottone III, omnem Slaviam quae est ultra Oderam, tributis subiecit, sed et Russiam et Prussos, a quibus passus est Adalbertus Episcopus, cuius reliquias tunc Boleslaus transtulit in Poloniam.* (Boleslovas, krikščioniškiausias lenkų karalius, sudaręs sąjungą su Otonu III, visus slavų kraštus, kurie yra anapus Oderio, apdėjo duoklėmis, taip pat ir Rusią, ir prūsus, tarp kurių kentėjo vyskupas Vaitiekus, kurio palaikus Boleslovas tuomet pargabeno į Lenkiją.)

torijoje pasakojama, kad Brunonas rado Rusioje jau apie 400 krikščioniškų bažnyčių. Ten, kur su didžiule nauda, patirdamas sėkmę, dirbo jis, versdamas nekrikštus į krikščionybę ir sutvirtindamas atsivertėlius jų šventame tikėjime, krašto viduje kilo tarpusavio karas: kunigaikštis Vladimiras, gausios variagų ir obotritų* kariaunos padedamas, apsupo Kijevą ir privertė pasiduoti. Arkivyskupas Brunonas su palyda pateko į nelaisvę. Pakliuvęs į variagų rankas ir tikriausiai atitekęs jiems dalijantis belaisvius, buvo išvežtas į Pabaltijo kraštus[1].

535

1009 m. Brunono apaštalavimas Lietuvoje ir mirtis. Grįžęs į laisvę, tikriausiai viename kuriame, dar variagų valdomame Lietuvos krašte pradėjo skelbti Evangeliją lietuvių padermės žmonėms. Nors šis apaštalas lankėsi ir kitose vietovėse ir tikriausiai buvo atsargesnis už savo pirmtaką šv. Vaitiekų, tačiau sulaukė tokio pat priėmimo — viešnagės vargingų kaimiečių trobose, žynių aukščiausios valdžios grasymų: „Dink iš mūsų krašto, jeigu nenori sulaukti mirties. Liaukis žmonėms įkalbinėjęs tikėjimą, kuris pas mus uždraustas, neplūsk mūsų krašto dievų. Tylėk, nes tu ir esantys su tavim sumokėsite gyvybe“. Nepaisant viso to, krikščionybės skleidėjų uolumas nemažėjo. Jie leidosi į krašto gilumą: pasiekę Prūsiją, per Galindą, kurią perėjo pėsčiomis, taip pat per Bartą, Nadruvą pateko į Lietuvos Rusią, arba Saloviją. Toje šalyje Brunonas turbūt turėjo didžiausią pasisekimą ir prabuvo ilgiausiai, amžininkai praminė jį Rusios apaštalu[2]. Po to, kai Dievo žodis šiaurės tautoms jau buvo skelbiamas daugiau nei aštuonis mėnesius, ties pačia

[1] *Niesiecki.* — T. 3. — P. 562. Po ranka jis turėjo dabar dingusį šv. Bonifacijaus, taip pat šiaurės kraštų ir lietuvių tautos apaštalo, gyvenimo aprašymo rankraštį.

[2] *Petrus Damiani.* Vita S. Romualdi.

Rusios ir Lietuvos riba[1], kažkur prie Šešupės ar Širvintos upės krantų, kurie skyrė Lietuvos Rusią nuo tikrosios Lietuvos, buvo netikėtai užpultas tytveikos ginkluotų žmonių ir su savo bendražygiais buvo suimtas. Netrukus po to, 1009 metų vasario 14 dieną, buvo nužudytas nukirtus rankas, kojas ir pagaliau galvą. Jo bendražygiai irgi buvo pasmerkti tokiai pat mirčiai[2]. Prastuomenė dar ilgokai tyčiojosi iš kankinių kūnų, po to jie buvo pamesti nelaidoti. Be viso to, visuose šiuose įvykiuose pastebime dar daug bendro su tuo, kas buvo atsitikę šv. Vaitiekui, tai verčia patikėti, kad visuose lietuvių gyvenamuose ir vieno vyriausiojo žynio valdomuose kraštuose tvarka buvo vienoda. Boleslovas Narsusis netruko sužinoti apie šias kankynes, pasistengė išpirkti šventųjų kankinių palaikus ir pargabeno į savąjį kraštą, tikėdamasis palaiminimo saviesiems[3].

536

Atrodo, kad nesunkiai buvo galima numatyti arkivyskupo Brunono likimą, ypač kai jis užsispyręs ėmė priešintis vietinės valdžios su žyniais priešakyje įsakymams. Jis vieną po kitos keitė buvimo vietas, keliavo iš provin-

---

[1] *In cofinio Russiae et Lithuae regionum martyricatus est.* (Rusios ir Lietuvos žemių pakraštyje buvo nukankintas.) (*Ditmar.* Chron. Magdeburg. — P. 275). Reikia pažymėti, kad čia kalbama apie Lietuvos Rusią, kadangi tik taip tegalime spręsti iš šv. Brunono kelionės geografinių aprašymų.

[2] Brunono mirties metai senuosiuose metraščiuose nėra pažymėti. Tik Ditmaras sako: *XVI Kalende Martii.* Tačiau šalia to priduria: *In duodecimo conversionis et inclitae corversationis suae anno ad Prussiam pergens...* (Dvyliktaisiais atsivertimo ir pagarsėjusiais savo išvykimo į Prūsiją metais išvykdamas...) Įstojo į ordiną 996 m., taigi suprantama, kad 12-ieji jo buvimo vienuolyne metai — tai 1008 m. arba veikiau 1009 m. pradžia.

[3] Ditmaras Merseburgietis (176 p.) pasakoja: *Corpora tot Martyrum insepulta jacerant, quod Beleslaus id comperiens, eadem mercatur ac domui suee futurum requisivit solatium.* (Kankinių kūnai tolei gulėjo nelaidoti, kolei tai patyręs Boleslovas juos išpirko ir savo namuose būsimą prieglobstį surado.)

cijos į provinciją, pagaliau skelbė tikėjimą Rusioje, pačiame atokiausiame užkampyje, ir Lietuvos pakraštyje, tačiau visur jį galėjo pasiekti Krivių Krivaitis, kurio valdžiai, skleisdamas kitą religiją, kenkė. Galų gale tai buvo mokytas žmogus, rašė apie asketizmą veikalus, kurie dabar dingę, tačiau kankinio mirtis lėmė jam neišdildomą atminimą.

537

Kiti Prūsijos apaštalai. Netrukus, artimiausiais metais, trys vyrai apaštalai — Benediktas, Petras ir Mikalojus — Prūsijos valdžios įsakymu irgi turėjo mirti kankinių mirtimi, kadangi, nepaisydami griežto draudimo, drįso skelbti žmonėms Kristaus tikėjimą. Tačiau jų kankinimo vieta nėra žinoma[1].

538

1014 ir 1015 m. Boleslovo Narsiojo žygis į Prūsiją. Tiek nekaltai pralieto kankinių kraujo, be abejo, užtraukė ant prūsų viso krikščioniškojo pasaulio pyktį. Popiežiaus rūmuose, žinoma, sklido kalbos, pilnos pasipiktinimo, ir pasirodė įsakymai, kuriais buvo raginama keršyti. Lenkijos karalius Boleslovas Narsusis pasiskelbė keršytoju. Jis ypač buvo tos priežasties paskatintas, nes dar imperatorius Otonas III buvo įgalinęs jį užimti kaimynines stabmeldžių šalis ir atvesti jas į krikščioniškąjį tikėjimą, juk buvo norėta prisijungti jų žemes prie savo karalystės[2]. Taigi, baigiantis 1014 metams, lenkai surengė žiemos žygį į Prūsiją ir paskutiniais jo mėnesiais su didžiule, kaip teigia istorija, kariauna, vedama paties karaliaus, įsiveržė į

[1] *Hartknoch.* Alt. u. n. Preuss. — S. 457.

[2] *Kantzow.* Pomerania.— T. 1.— P. 47 *Kosegarteno** leid.; *Naruszewicz.* Hist. nar. Pol. — T. 2. — S. 152—153.

Kulmo žemę[1]. Plyname lauke nesutiko jokio pasipriešinimo, vos gynėsi tik keletas tvirtovių — Radzinas, Honeda ir Grevožė; jas paėmus ir sudeginus, plačiai atsivėrė kelias į visą kraštą. Boleslovas, norėdamas nubausti žynius, kurių įsakymu buvo nužudyti krikščionybės skleidėjai, per gūdžias girias prasibrovė iki pat Didžiosios Romuvos, kuri, regis, buvo Notangos provincijoje, netoli Balgos, prie Frišingo ir Beisleino upių santakos, ir apie kurią pasakojome šio veikalo pirmame tome (str. Šventyklos, Žyniai, p. 203—205, 221). Šventovė buvo sugriauta, dievų stabai sunaikinti, žyniai iššudyti. Negirdėtas žiaurumas sudrebino visą kraštą. Pirmieji asmenys nutarė nuolankiai pasiduoti, su tuo Lenkijos karalius sutiko. Taigi, Prūsijai sutikus su sąlyga paklusti Lenkijai, mokėti jai nustatytą duoklę ir įsipareigojus priimti krikščionybę, įsigalėjo taika. Daugiau jau Boleslovas nieko nebegalėjo reikalauti, nes pasiekė užsibrėžtą tikslą: nubaudė žynius, nuvertė, kaip manė, teokratinę jų valdžią, parodė savo uolumą skleidžiant krikščionybę, toje pusėje garantavo valstybinės sienos saugumą ir Prūsijos provinciją prisijungė prie savo žemių, tai ateityje žadėjo didelę naudą. Savo gimtosios šalies ribas norėdamas nustatyti ten, kur jas buvo nubrėžusi pati gamta, toje pusėje Osos upę liepė laikyti valstybine siena, ją pažymėjo įsakęs jos krante, ten, kur ir dabar yra vietovė, vadinama Slupu, pastatyti geležinį stulpą[2]. Visa tai vyko 1015 m.

---

[1] *Narušević ius.* Min. veik. — P. 159 nurodo to žygio datą — 1014 m., Dlugošas — 1015 m. Šios abi datos gali būti tikros, nes, turint omenyje Prūsiją su daugybe balų ir ežerų, jos geografines ypatybes, reikia manyti žygį buvus žiemos metu. Taigi buvo prasidėjęs 1014 m. žiemą ir trukęs iki pirmųjų 1015 m. mėnesių.

[2] Sunku suprasti, kodėl kai kurie rašytojai taip neapdairiai kalba apie tokius stulpus, nurodydami juos stovėjus viduryje upės. Juk ne tik geležinis stulpas, bet ir Egipto piramidė, jeigu ją pastatytume upės viduryje, sugriūtų, tuo gali įsitikinti kiekvienas, prisižiūrėjęs ledonešių mūsų upėse, matęs, su kokia jėga jos griauna visas kliūtis. Mūsų kalboje pasakymas *postawić na rzece* toks pat geras, kaip ir *postawić nad rzeką*. Geležinis galėjo reikšti, kad stulpas buvo iš geležies, arba taip vaizdingai stulpo stiprumas buvo prilygintas geležiai.

539

Žmonės, priblokšti šio didžio karaliaus, pagarsėjusio ankstesniais žygiais, galybės, pasirinkę taiką ir namų ramybę, pakluso jo valiai. Boleslovas su kariauna patraukė į Lenkiją, vos tik pirmieji prūsų didikai atsipeikėjo iš baimės ir vos religiniai fanatikai, kurie, užgriuvus bėdai, buvo išsislapstę nuo pavojų, išlindo iš savo slėptuvių, ėmė raginti žmones nusimesti lenkų jungą. Jie nesunkiai rasdavo klausytojų savo postringavimams dėstyti, nes, pripratę būti laisvi ir nepriklausomi, neapkęsdami įvestos jiems svetimos vienvaldystės, neturėdami dar tvirtai įsigalėjusios naujosios religijos, žmonės lengvai pasidavė tų kurstytojų įkalbinėjimams ir išvijo iš savo krašto lenkų valdžią. Tačiau šis įvykis abiem šalims užtraukė nelaimę. Juk jeigu tuometinės aplinkybės nebūtų sutrukdžiusios Boleslovui įsitvirtinti taip lengvai užgrobtoje Prūsijoje, beje, negalima priežasčių ieškoti kaltinant jį nuovokos stoka — to jam niekados netrūko, ir jeigu, tarkim, šis kraštas būtų tapęs krikščioniškas bei likęs lenkų globoje, kokią naudą tai būtų davę abiejų šalių tautoms — ir žmonėms, ir politikai! Sprendžiant iš to, ką lėmė vėlesni amžiai, per baisiausius, kokius tik buvo mačiusi Europa, karus buvo sunaikinta visa tauta, ir vien tik dėl to, kad ant jos griuvėsių iškiltų pasibaisėtina valstybė, rykštė žmonijai ir religijai, grasi kaimynų laimei ir ramybei. Taip panoro pikta lemtis! Betgi dar du amžiai iki kryžiuočių. Grįžkime vėlei į mūsų laikus.

540

Lenkijos sukeltas perversmas Prūsijoje sukrėtė visus lietuvių apgyventus kraštus, kadangi buvo nužudytas vyriausiasis žynys vardu Levailas, o juk, šiam būnant val-

džioje, gal ir jo įsakymu, buvo nugaluoti krikščionybės skleidėjai tuose kraštuose. Žynio žūtis — tai smūgis senovės religijai, patirtas pačiame jos centre. Pagaliau Prūsija atsikratė savo senųjų dievų, jų tarnai buvo priversti bastytis po senąsias Lietuvos, Žemaitijos ir Kuršo žemes. Taip buvo patvirtintos pranašystės, kas gali nutikti tautai, neturinčiai sąjungininkų ir esančiai tarp krikščioniškų valstybių.

541

Danų žygis į Žemgalą. Čia dar ne viskas. Kartą po lenkų užpuolimo danai surengė žygį į Žemgalą ir gerokai ją nuniokojo. Jau ne kartą buvome susidūrę knygoje su šiais plėšikais, užpuldinėjusiais lietuvių žemes, netgi patyrėme buvus danų naujakurių, vadintų vitingais, apsigyvenusių Prūsijoje. Per kažkokius netikėtus įvykius, apie kuriuos istorijoje tylima, atsimetė jie nuo savo metropolijų valdžios ir susiliejo su prūsais į vieną tautą. Tačiau Danija, to nepaisydama, nesiliovė laikyti Žemgalos savo provincija ir vis siejo su ja kokius nors savo ketinimus. Jūros valdovė tais laikais, tad kaipgi gintariniai krantai galėjo priklausyti ne jai? Sumanyti pasikėsinimai į Anglijos žemes kuriam laikui atitraukė ją nuo ketinimų tuos siekius įgyvendinti.

542

Vos tik mirus Haroldui III, Knutas Didysis 1016 m. užėmė Danijos sostą. Būtent tada į jo užkariavimų planus buvo įtrauktos ir Prūsijos provincijos. Jis apginklavo stiprų laivyną, kuris sutramdė Pamario senąsias valdas ir gyvenvietes, besistengiančias atsikratyti svetimos valdžios, po to privertė paklusti Žemgalą ir kitas lietuvių

pajūrio žemes, taigi savo užkariavimus Žemaitijoje taip išplėtė, kad jos tankiausiai apgyvendinti pajūrio krantai tapo Danijos valdomis[1]. O dėl Žemgalos, tai reikia pasakyti, jog karaliui Knutui ją turėti buvo taip svarbu, kad net savo titulinose įrašė esąs Žemgalos karalius[2] ir savo gvardijos, vadinamos *Thinglith*, pulką laikė toje provincijoje[3], įkurdinęs ten karinę stovyklą.

543

Lenkų viešpatavimas Prūsijoje. Kita vertus, nėra žinoma nieko tikro, kiek buvo išsiplėtusios Lenkijos karaliaus valdos Prūsijoje, ar jam priklausė ištisos provincijos ir būtent kurios iš jų, o gal tik kai kurios jų žemės buvo priverstos mokėti duoklę. Tačiau įvedus tokią stiprią valdžią, kokią turėjo Boleslovas Narsusis, turbūt didesnė Prūsijos dalis privalėjo būti jo duoklininkė. Šis monarchas paskutiniais savo viešpatavimo metais, dažnai būdamas užsiėmęs karais su galingais valdovais — Rusios kunigaikščiu Jaroslavu ir Vokietijos imperatorium Henriku, — neturėjo laiko rūpintis visų kitų Prūsijos žemių užvaldymu. Vos tik baigęs tuos kruvinus, jo paties sumanymu užtrauktus vaidus, sulaukė iš imperatoriaus Lenkijos nepriklausomybės pripažinimo, kuris jau nebebuvo atšauktas. Po to, Europos šalių karalių neabejotinai aukštinamas, suruošė Gnezne karūnavimo iškilmes, kitaip tariant, atnaujino šias apeigas, su visu prakilnumu užsi-

---

[1] Genealogia Regum Daniae (ap. Langenbeck. — T. II. — P. 156): *Raones quoque et Pomeranos, Sclavos, Hermiones et Samos* (tai yra rugus, pamarėnus, slavus, herulus, žemaičius), *omnes paganis ritibus deditos, sibi fecit tributarios (Canutus Rex)* (ir visus, kurie laikosi pagonių papročių, padarė savo duoklininkais (Karalius Knutas).

[2] Ibid. — T. III. — P. 143. *Konung* ir *Semland.*

[3] Ibid. — P. 144.

dėdamas ant savo galvos Lenkijos karūną. Mirtis 1025 m. pavasarį (kovo 28 d.?) nutraukė jo gyvenimą darbų sūkury, tokį nerimastingą, perpildytą šlovės[1].

544

Mirus narsiam ir išmintingam tėvui, Lenkijos sostas atiteko sūnui, kuriam prigimtis neskyrė būti valdovu, bet paveldėjo jis didžiulę ką tik sukurtą karalystę, sulipdytą iš įvairių sričių, todėl ir karalius jai buvo reikalingas toks, kuris ir riteriško šaunumo nestokotų, ir būtų pajėgus pakelti krašto valdžios naštą. Mečislovas, šito nepaisydamas ir neatsižvelgdamas į tai, kad šalis apsupta įniršusių kaimynų ir net pačioje šalyje yra grupuočių, nusistačiusių prieš jį ir prieš gražų visų sutarimą, pasidavė lepūniškam ištižimui. Prie viso to dar prisidėjo ir kilęs tarpusavio karas, pradėtas jaunesniojo brolio Otono, kurį jo šalininkai norėjo matyti soste. Tačiau didesnė laimė, lydėjusi Mečislovą, ir ištikimybė didikų, kuriems mirusio karaliaus valia buvo svarbiau už būsimo valdovo sugebėjimus, nulėmė karo baigtį. Ta pati lemtis panorėjo, kad imperatorius Konradas, būdamas užimtas svarbesniais reikalais, neturėtų kada imtis ginklo prieš Lenkiją. Betgi Mečislovas vis labiau ir labiau pasidavė niekingiems malonumams ir pamiršo savo garbingas pareigas. Taip įvykiams klostantis, nugalėtos arba pavergtos tautos nepraleido progos nusikratyti lenkų priespaudą, ir, žinoma, pamarėnai bei Prūsija ėmėsi to paties. Lenkijos metraštininkai tepasako apskritai, kad Boleslovo užkariautos tautos atsi-

[1] *Balislaus, Sclavigena, Dux Bolonorum, insignia regalia et regium nomen in injuriam Chuonradi Regis sibi optavit, cuius temeritatem cita mors exinanivit.* (Boleslovas, slavų kilmės lenkų karalius, sau neteisėtai geidė iš Konrado karaliaus karališkų ženklų ir karaliaus vardo suteikimo, bet jo drąsą greitai mirtis pagrobė.) Wippo in Vita Conradi, ap. Pist. — T. III. — P. 470.

sakė paklusti jo sūnui[1]. Kad Mečislovas būtų kada manęs atgauti savo teises į Prūsiją, nėra jokių tą rodančių pėdsakų. Juolab tuo įsitikiname sužinoję, kad, malšinant pamarėnų maištą, šiems kovoti su lenkais padėjo prūsai, kurie taip ir liko nenubausti.

545

Mečislovo viešpatavimo dešimtmetį, pasibaigusį šio karaliaus mirtimi, lydėjo riaušės ir maištai, kurie tiesiog galutinai suardė šalies vidaus tvarką, viską sujaukė politikoje ir religijoje. Pačioje Lenkijoje, šios netvarkos puoselėjama, šen bei ten vėl ėmė atsitokėti senoji stabmeldystė. Štai su tokia karalyste susidūrė Mečislovo sūnus Kazimieras, kai susigrąžino senelio sostą. Prūsai, sugebėję pasinaudoti tokiomis aplinkybėmis, nutraukė su Lenkija visokius santykius, išsirinko naują Krivių Krivaitį, vadintą Toretu, ir vėlei senąją tvarką susigrąžino. Tačiau šiam vyriausiajam žyniui būnant valdžioje, tokio įniršio, kokio buvo apimti jo pirmtakai krikščionybės skleidėjams, nepastebime, yra įrodymų, kad nemaža jų niekieno nekliudomi slampinėjo po įvairias Lietuvos žemes.

546

Norvegijos karalius šv. Olafas, kaip krikščionybės skelbėjas Lietuvoje. Tuo metu radosi krikščionybės skleidėjų, kurie platino šį tikėjimą taikiai, palenkdami įkalbi-

[1] *Coeperunt extreneae nationes, quae principi suo vectigales fuerant, minus timoris, reverentiae et honoris eidem impendere et tributa regionum denegare.* (Ėmė tolimos tautos, kurios savo valdovui buvo nepavaldžios, mažiau baimės, pagarbos ir garbės jam teikti ir krašto duoklę ignoruoti.) (*Kadlubekas.* Edit: Ged. — P. 13) Kitas aiškiau sako: *Tempore enim suo exterae nationes ab obedientia sua recesserunt et desidiam suam considerantes tributa patri suo consueta dari solvere denegarunt.* (Tuo metu net tolimos tautos paklusnumą savo paliko ir savo neveiklumą apsvarsčiusios savo tėvui griežtai atsisakė įprastinę duoklę atiduoti ir mokėti.) *Boguph.* — P. 25*; t. p. *Dlugošas.* — T. I. — P. 185; *Lukas Davidas.* — T. I. — P. 157. Neabejojant prūsai priskiriami prie išsiveržusių tautų.

nėjimais ir įtikinėjimais, ypač tai pasakytina apie pajūrio žemes, tarp Nemuno ir Dauguvos. Adomas Brėmenietis įtikinamai tvirtina, kad nemaža krikščionių dvasininkų skelbti Šv. Evangelijos mokymo prūsams, lietuviams ir latviams atplaukdavo jūra iš Vokietijos ir kitų šalių. Kurše šv. Anscharijaus dėka dar turėjo būti išlikusių krikščionybės žymių. Netgi pats šv. Olafas, Norvegijos karalius, ėmęsis mokyti tikėjimo Lietuvos krašte, pasiekė nemažų rezultatų. Tame retame žmoguje žėrėte žėrėjo tikros krikščioniškos dorybės ir šviesi mintis — tuo jis buvo pralenkęs savo amžių ir pelnęs garbę, didesnę už sosto valdovo teikiamą, o jo kuklumas, nuolankumas ir noras šviesti artimuosius, parodant jiems dorybės ir išsivadavimo kelius, buvo dar didesnis. Darbavosi jis mokydamas žmones, gyvenusius rytinėje Baltijos jūros pakrantėje, kuriuos regėjo beklaidžiojančius pagonybės miglose. Jis siekė tikslo gražiuoju, pasikliaudamas artimo meile, įkalbinėdamas nuoširdžiai patikėti skelbiamo tikėjimo tiesa. Palikęs sostą ir Danijos karaliaus Knuto tironijai pasidavusią tėvynę, jis pats aplankė jūros pakrantes Lietuvoje, kur jo pastangomis ėmė tarpti krikščionybė. Iš ten pasuko į Rusią, valdomą Jaroslavo Vladimirovičiaus. Šis monarchas padovanojo jam Pavolgio Bulgariją tam, kad ten dar likusius pagonis atvestų į krikščionybę. Tačiau Olafas, smarkiai persiėmęs savo paties ir ką tik pažintų žmonių sielų išganymu, atsisakė priimti Rusios monarcho pasiūlymą ir nusprendė Pabaltijo šalyse mokyti šventų tiesų bei gydyti ligonius. Ėmęsis šios geradarystės, darė stebuklus. Tačiau kartą, sapne regėjęs kažkokias vizijas, ėmė viltis atgauti Norvegijos sostą. Veltui jo žmona Ingigerda ir pats kunigaikštis Jaroslavas įkalbinėjo jį atsisakyti ketinimo grįžti į tėvynę. Jis užsispyręs laikėsi savo godų. Grįžo ir ten 1020 metų liepos 29 dieną padėjo galvą, dalyvaudamas mūšyje su Knutu[1]. Įspūdis, kurį šio karaliaus dorybės padarė Lietuvos žmonėms, be abejo, buvo didelis ir turėjo nemažą reikšmę.

[1] *Snorri Sturluson.* Hist. Reg. Sept. — T. I. — P. 744 ir kt.

Juk, anot metraščių, žemgaliai trejetą amžių ir dar vėliau, nors patys būdami pagonys, minėdavo kiekvienų metų liepos 29-ąją, kaip šio kankinio mirties dieną, to pėdsakai dar ilgai nedilo[1].

547

Prūsija įsivelia į Maslavo karus. Prūsai, atsikratę sąmyšių ir išvengę dėl netvarkos kylančių nelaimių, senųjų savo užkariautojų tarytum ir pamiršti, betgi, apmaudžiam atsitiktinumui lėmus, per tariamo Mozūrijos kunigaikščio Maslavo kurstymus vėl susidūrė su jais. Šis kunigaikštis, buvęs karaliaus Mečislovo rūmų pareigūnas, įpainiotas į karališkosios šeimos sąmokslus, turėjo būti prisidėjęs ir prie įvykių, kurie paspartino karalaičio Kazimiero ir jo motinos Riksos tremtį. Po to, tarpuvaldžio laikais, kai krašte įsigalėjo netvarka, išsidangino į jo priežiūrai pavestą Mozūriją, anuomet ramesnę už kitas provincijas. Ten subūrė savanorius atėjūnus iš kitų šalies kraštų, paėmė valdžią, įvedė vidaus tvarką ir galop pasiskelbė daliniu Mozūrijos kunigaikščiu. Kazimiero sugrįžimas į šalį ir sosto užėmimas vietoj nuolankumo paskatino to krašto apsišaukėlį valdovą su dvigubai didesniu įkarščiu stengtis išlaikyti savo rankose kunigaikštystę. Šis Maslavas buvo nepaprastomis ypatybėmis išsiskiriantis žmogus, tikriausiai kilęs iš to riterių prastuomenės sluoksnio, kuriam karalius Boleslovas buvo pripažinęs aukštesnį rangą už parodytą narsą jo vadovaujamuose pulkuose. Prasilavinęs karaliaus rūmuose, būdamas veiklus, narsus, sumanus, ištvermingas žygiuose, riterystės meną taip perprato, kad

[1] *Hartknoch.* Alt. u. n. Preuss. — S. 457: — *Cuius* (S. Olai) *passionis festivitas agitur IV Calend. Augusti omnibus septentrionalis oceani populis Sveonum, Gothorum, Semborum, Danorum, atque Slavorum, aeterno cultu memorabilis.* (Kurio (šv. Olafo) kančios pagarbinimas buvo vykdomas per IV rugpjūčio Kalendas tarp visų Šiaurės vandenyno tautų: švedų, gotų, sambių, danų ir slavų — įsimintinas amžinu pagerbimu.). *Adam Bremen.* Hist. eccles. — Lib. II. — C. 43.

vargu ar kas galėjo tuo jam prilygti[1]. 1041 m. šis Maslavas atvirai pareiškė savo atsisakymą paklusti naujam karaliui. Be to, dar subūręs didikus ir kaimiečius su karine amunicija drįso stoti ginti savo nepriklausomybės ginklu, turėdamas vilčių sulaukti žadėtos pagalbos iš Prūsijos ir kitų kaimynų pagonių. Betgi Kazimieras taip spėriai susidorojo su Maslavo pajėgomis, kad vieną dieną tetruko ir pergalei po atkaklaus mūšio laimėti, ir išvyti įsibrovėlį iš provincijos bei ją pajungti. Maslavas pasislėpė Prūsijoje, ten įkalbinėjimais, papirkimais ir grasinimais prisiviliojo į savo pusę gausų būrį tenykščių didikų, kurie buvo pilni norų su ginklu rankose remti jo siekius. Be to, dar naudojosi Sambijos danų arba vitingų pamarėnų ir lietuvių, tikriausiai iš Rusios, palankumu[2].

---

[1] Bogufalas apie jį taip atsiliepia (1 sk.); *Strenuus et robustus animo, ferox et bellarum exercitationum consuetus.* (Veiklios ir tvirtos dvasios, narsus ir karo žygiuose prityręs.)

[2] Čia turime pateikti pastabą, šią aplinkybę paaiškinančią. *Voigt* Gesch. Preuss. — Bd. I. — S. 314 teigia: „Svarbi Bogufalo kūrinio (Kodekso rankraštis yra slaptajame Karaliaučiaus archyve) vieta yra ši: — *Quidam de infimo genere, strenuus tamen et robustus animo, Masoviensem provinciam occupaverat; proceres provinciae illius quosdam muneribus, quosdam tiranide, ad sui obedientiam attraxit, Dacosque, Gethas seu Pruttenos et Ruthenos sibi in auxilium contra Kazimirum invocavit; quorum adiutus praesidio bellum campestre Kazimiro indicere presumpsit.* (...Nors ir žemiausios kilmės, tačiau veiklios ir tvirtos dvasios, Mozūrijos provinciją užvaldė, anos provincijos didikus — kai kuriuos dovanomis, kai kuriuos despotiškumu sau paklusnius padarė ir danus, getus arba prutėnus ir rutėnus sau į pagalbą prieš Kazimierą pasikvietė; jiems padedant, Kazimiero įgulai iš anksto pareiškė, kad laimės lauko mūšį.)" Somersbergo Bogufalo leidime (t. I. — p. 26) vietoj *Dacosque, Gethas* rašoma *Ducesque Gethos.* Savotišku būdu išskaityta. Kad taip, kaip pateikta pirmiau, turėtų būti tikslu, rodo tas pats sakinys Kadlubeko leidinyje (Kn. I. — P. 150), kur: — *non minores virorum rursus vires instaurat; quatour maritimorum acies* (pamarėnų), *totidem Geticas, nec non Dacorum et Ruthenorum larga assiscens suffragia.* (...vyrus pakeitė keturios pajūrio pamarėnų rikiuotės, tiek pat getų ir ne mažiau gausių danų ir rutėnų raitelių padedamos.) Tas pat ir Gdansko leidinyje, 14 p.: *Maslaus mala malis accumulans congregata multitudine Pruthenorum, Maritimorum, Gettarum, Ruthenorum et Masoviorum...* (Maslavas iš blogų blogiausius surinkęs į krūvą su gausybe prutėnų, pamarėnų, getų, rutėnų ir mozūrų...) Norėdami teisingai suprasti tuos pateiktus tekstus, turime juos sugretinti vieną su kitu, nes jie viens kitą paaiškina. *Daci* arba *Dani* — tai, matyt, niekas kitas kaip tik

Karalius Kazimieras uoliai ėmėsi ruoštis karui: turėjo atsiųstą paramai svetimšalių kariauną, ypač tuo išsiskyrė didysis visos Rusios kunigaikštis Jaroslavas. Su tomis pajėgomis Kazimieras paskubėjo įsiveržti į Mozūriją, kur gerai pasiruošęs ir pilnas pasitikėjimo atvirame lauke Maslavas stojo į mūšį. Šis susirėmimas, nepasižymėjęs didelėmis kruvinomis aukomis, baigėsi visišku Maslavo kariaunos išvaikymu. Lenkai taip gerai mokėjo pa-

---

danai, įsikūrę Sambijoje, kurie, kaip žinome, dar XI amžiuje skyrėsi iš kitų Prūsijos gyventojų, pramintų *Gethi sive Prutheni,* vadindamiesi savo krašto vardu — danais. Vargu ar reikia čia priminti, kad tame amžiuje Danija buvo vadinama *Dacia,* o danai — *Daci,* juk tokius pavadinimus vartoja lenkų istorikai Martynas Galas (57 p.), Kromeris (23 p.) ir kiti. Kai, be pamarėnų *(Maritimis),* prūsų ir rusų, yra minimi ir dakai, tai jie niekuo kitu kaip tik danais negali būti laikomi. Lelevelis, tiesa (Lindės vokiškasis leidimas, 461 p.), yra kitos nuomonės, mat, nežinodamas apie danų gyvenvietes Sambijoje, nesusivokė, kur Prūsijoje įkurdinti tuos dakus, todėl ir samprotavo šitaip: „Tam, kad Palenkės gyventojus, lietuvius ir prūsus, galima būtų kildinti iš sarmatų, reikėtų šį vardą priskirti Palenkės jotvingiams ir manyti nuo jų prigijus Dakijoje įsikūrusiems jazigams". Mes čia paprasčiausiai matome Lelevelį pakliuvus į painiavą, ką jis ir pats tuoj pat duoda suprasti pažymėdamas, kad esą jam to dalyko aiškinimui kažko trūksta. Mes, remdamiesi tuometiniais samprotavimais, galėtume spėti dakus *(Daci)* buvus ne kuo kitu, kaip tik danais, nes niekaip negalima būtų sutikti su mintimi, esą jie gyveno toje jūros pusėje, o jų susiliejimas su prūsais, pamarėnais ir rusais yra akivaizdus, todėl esame teisūs tvirtindami, kad tai buvo danai, įsikūrę Sambijoje, kuriuos Maslavas buvo prisiviliojęs į pagalbą. „Chron. Princip. Polon." be jokių paaiškinimų vadina juos danais *(Dani),* tiesa, galėtų būti čia kalbama ir apie kokius kitus danus, tarkim, iš Pamario, tačiau tą įtikinamai paneigia Kadlubekas — esą getų vardas yra priskirtinas Pamedės*, Pagudės ir kaimyninių provincijų gyventojams. Mes prie to dar pridėsime, kad kai kalbama apie rusus, tai jie negali būti slavų kilmės, kitaip sakant, tie patys, kurie buvo pavaldūs Rusios variagų kunigaikščių giminei, kadangi visos Rusios didysis kunigaikštis ir karaliaus Kazimiero svainis rėmė juos prieš Maslavą, taigi vardas *Rutheni* tame amžiuje priskirtinas Lietuvos Rusios, kitaip sakant, Parusnės Lietuvos gyventojams. Juk aišku, kad ir pati Lietuva slypėjo po bendru getų vardu, o Stavanija iš viso, būdama atokiau ir nesiribodama su Mozūrija, jokių pastangų remti nerodė. O gal jotvingiai dalyvavo šiame žygyje, kaip kad mano Lenkijos istorikai, vadovaudamiesi vienu tik Dlugošu? Abejotinas dalykas. Juk ir juos būtų reikėję priskirti prie vadintųjų *Gethos sive Pruthenos,* kas, atrodo, šiek tiek kertasi su tikrove.

sinaudoti maišatim, kad visa provincija buvo kaipmat užimta, o Maslavas vėl buvo priverstas ieškoti prieglobsčio Prūsijoje. Ten pavyko jam surinkti naują kariauną, suviliojus vien tik melagingais pažadais atlyginti turtais, kuriuos esą palikęs užkastus Mozūrijoje. Su tuo nauju ginkluotų žmonių būriu netikėtai įsiveržė ir vėl pavergė Mozūriją. Kazimieras irgi patraukė į karo lauką, tačiau, apžvelgęs negausią kariauną ir patyręs, kad mozūrai visomis jėgomis ėmė remti Maslavą, pradėjo gąsčiotis dėl sėkmės mūšyje. Tik susapnuotam sapnui, kaip kad pats yra sakęs, jėgų suteikus, pasikliovęs dangaus pagalba ir lenkų, gynusių teisybę ir karalių, narsa, drąsiai puolęs nepalyginti gausesnius priešo būrius, pralaužė jų gretas ir privertė bėgti, o jais pasekė ir Maslavas.

549

1047 m. Maslavo mirtis. Jis nesislapstė nuošaliose ar mažiau Prūsijos valdžiai žinomose vietovėse, kaip kad turėjo daryti, bet, išdidumo apimtas ir nesuvaldydamas pykčio ant savo tėvynainių, nepabūgo netgi viešai prūsų akyse pasirodyti. Dievagojosi žadėdamas iš visos Mozūrijos gausų grobį, jeigu tik prūsai jam dar kartą duos į pagalbą žmonių, netgi visą Lenkiją sakė būsiant nusiaubtą. Tačiau šį kartą vietoj laukto atsakymo jis buvo paklaustas, ar nenorėtų pirmiau sumokėti, ką buvo kariams žadėjęs, ir atlyginti nuostolius, patirtus ankstesniuose karo žygiuose? Kadangi nepajėgė to patenkinti, buvo suimtas ir nubaustas kaip išdavikas bei apgavikas, padaręs viešą nusikaltimą ne tik savo valdovui ir karaliui, bet ir geriausiems savo draugams bei sąjungininkams, — gyvam nunėrus odą, jis buvo pakartas ant aukšto medžio, palydint pašaipos žodžiais: „Aukštai siekęs, aukštai ir sėdėk“[1]. Vyko tai 1047 m.

[1] *Alta petisti, alta tenes. Kadlubekas.*— P. 633.

550

1047 m. Sutartys su Lenkija. Prūsai buvo skatinami imtis kerštо prieš Maslavą ne tik siekiant atlyginti savas nuoskaudas, dėl kurių jie ir patys, kaip tokie lengvatikiai, buvo kalti, bet, atrodo, savo ruožtu buvo sukėlę kerštо geismą visiems lenkams, kuriuos jie privalėjo vengti įžeidinėti, kad nesuteiktų nė mažiausios progos surengti į jų kraštą žygį, kokį viešpataujančio karaliaus senolis buvo surengęs. Tad tokia bausmė, taikyta Maslavui, ir tos patyčios buvo didelė politinė gudrybė, kurios griebėsi Prūsija, siekdama sueiti į artimesnius santykius su karaliumi Kazimieru, juoba kad jo šlovė pirmaisiais viešpatavimo metais prilygo senolio turėtai. Tad veikiai, siekdami draugystės, išsiuntė pasiuntinius, per kuriuos žadėjo nuolankumą, duoklę, o dėl tikrumo pristatė įkaitus. Karalius, būdamas ramaus būdo, dievotas, lengvai leidosi įkalbamas, paliko Prūsiją ramybėje ir tariamoje savo valdžioje[1].

551

Nepaisant viso to, negalima būtų pripažinti visą Prūsiją buvus pajungtą Lenkijai, o ką jau kalbėti apie Kulmo žemę, kuri buvo prijungta prie Lenkijos karalystės Boleslovo Narsiojo laikais, juk ir padavimas apie pasienio ribą, einančią palei Osos upę, ten, kur stovėjo geležiniai stulpai, abejonių nekelia — ir senieji, ir patys naujausi istorinių dalykų tyrinėtojai tvirtina tą patį[2]. Prūsai, įsikūrę už tų ribų, buvo laikomi svetimšaliais, ne Mozūrijos gyventojais. O kitos provincijos pripažino save esant vasalėmis ir, matyt, susidėjusios mokėjo duoklę bei saugojo Lenkijos sienų nepažeidžiamumą. To ir pakako taikingajam karaliui, neieškojusiam garbės užkariaujant svetimas žemes.

---

[1] *Dlugošas.*— T. I. — P. 227; *Cromer.*— Lib. IV; *Lucas David.* — Bd. I. — S. 159.

[2] *Voigt.* Gesch. Preuss. — Bd. I. — S. 319.

552

1055 m. Grudziondzo įkūrimas. Tuo metu prūsai, gyvenę dešiniajame Vyslos krante, kitaip vadinami pamedėnais, apdairiai saugoję savo laisvę, prie Osos ir Vyslos santakos, būtent ten, kur prasideda giria, skirianti Kulmo kraštą nuo Pamedės, paslapčia pasistatė Grudziondzo tvirtovę. Ši pilis, kurios galingi įtvirtinimai dar ir dabar išlikę, buvo pastatyta 1055 m., kitaip sakant, keletą metų prieš karaliaus Kazimiero mirtį. Pamedėnai, tikrai gerai žinodami lenkų reikalus, juk anų net vaikai buvo įkaitais laikomi Lenkijoje, galėjo numanyti, kokia liūdna ateitis jų laukia tuo atveju, jeigu karalius Kazimieras baigtų savo gyvenimo dienas. Dėl šios piliavietės pavadinimo atsirado daug painiavos, kurią p. Foigtas ryžtingai išnarpliojo[1]. Anot jo, Naruševičius, kuris, remdamasis vien tik Grodeko pavadinimu, jo įkūrimą priskiria slavams, klydo. Bet šis pavadinimas aptinkamas tik lenkų autorių veikaluose ir nieko daugiau, kaip tik nedidelę vietovę su įtvirtinimais, nereiškia. Ši piliavietė pačių lenkų buvo vadinama Grudzionžu, o senuose raštuose — iš prūsų kalbos kilusiu *Graudenz* vardu. Senųjų prūsų kalboje *Grauden* reiškė girią. Iš viso to išplaukia, kad Grudziondzą buvo įkūrę pamedėnai[2].

553

Vaidai su Lenkija. Visa, kas dėjosi istorijoje vėlesniais laikais Prūsijos santykiuose su Lenkija, yra nepakankamai lenkų istorikų išgvildenta — tai jie skirtingai šitai vaizduoja, tai ką nutyli, tai įterpia ką nors visai čia nederamo, ir netgi naujesnieji autoriai tokių klaidų negalėjo išvengti. Taigi tam, kad galėtume rasti geresnių aiški-

[1] Ibidem. — P. 319—320. — Nuoroda Nr. 5.
[2] Kitoje Prūsijos pusėje, Nemuno link, aptiksime tokį pat pavadinimą — ten driekėsi Pagraudenės žemės.

nimų, vadovausimės pono Foigto tyrinėjimais, kurie tokie turtingi žinių iš mokslinių šaltinių, įterpdami kai ką iš savo paties stebėjimų.

554

1058 m. Lietuviai Pamaryje. Karalius Kazimieras, kurio valdžia privalėjo aprėpti tokią per vidines nesantaikas nusikamavusią valstybę, neturėjo nei galimybių žvalgytis į kaimynines tautas, nei galios sutrukdyti pamarėnams statytis naują tvirtovę, kuriai parinkta vieta galėjo trikdyti lenkų gyvenvietes[1]. Be to, prūsai per didelį politinį apdairumą sugebėjo, tam karaliui viešpataujant, iki pat jo mirties, ištikusios 1058 m., išlaikyti santaiką su Lenkija. O kai sostą užėmė Kazimiero vyresnysis sūnus Boleslovas II, pramintas Drąsiuoju, prūsai ne tik kad spyrėsi nemokėsią duoklės, kuri, Lenkijos karalių nuomone, turėjo būti jiems, kaip aukščiausią visos tautos valdžią turintiems, mokama, bet netgi, kai Boleslovas buvo užsiėmęs kariaudamas su čekais, iš Grudziondzo tvirtovės keletą kartų rengė žygius į Pamarį ir pasienio žemes Mozūrijoje. Šiose kovose prūsams talkino lietuviai, mat, pasklidus gandams, kad karalius negrįžo iš žygio į Čekiją, buvo tikimasi stambaus grobio iš visos Lenkijos[2].

---

[1] Foigtas savo „Prūsijos istorijoje" senuosius Lenkijos monarchus vadina ne karaliais, o tik kunigaikščiais. Nuostabus dalykas, iš kur toks nepalankumas tiems sudūlėjusiems šių garbingų žmonių kaulams? Ypač po to, kai esi turėjęs rankose Naruševičiaus „Lenkų tautos istoriją", kur III tome gali rasti patikinimus, kad buvo istoriškai pagrįstų priežasčių, o visai ne dėl tautos tuščiagarbių užmačių jie buvo verti tokio vardo.

[2] *Tempore autem, quo in terris Bohemorum et Australium rex Boleslaus intraret eorum terras hostiliter devastando, Prutheni et aliae nationes paganicae, de reditu Boleslai dubitantes, Pomeraniam hostiliter invadunt.* (O tuo metu, kai karalius Boleslovas įžengė į bohemų ir pietines žemes, kad jas priešiškai nusiaubtų, prūtėnai ir kitos pagonių gentys, abejojančios Boleslovo sugrįžimu, priešiškai įsiveržė į Pamarį ir Mozūriją...) *Boguph.*— P. 27, cf. Manuscr. s. c. *et Mazowiam.*

555

1062 m. Lenkijos karas su Prūsija. Jaunąjį karalių pritrenkė žinia apie tokių gausių, dar neregėtų, pagonių pulkų užpuldinėjimus. Tatai užgavo jo puikybę ir labai supykdė — kaip šie kaimynai, kurie tėvo laikais taip gerbė susitarimą ir buvo tokie nuolankūs, dabar, tarytum dėl jaunumo perniek jį laikydami, griebėsi ginklo? Taigi paskubėjo sudaryti taikos sutartį su čekais, grįžo į Lenkiją ir, greitomis papildęs kariauną, patraukė į mūšį su užpuolikais. Tuoj pat užklupo kairiajame Osos krante plėšikaujančią gaują, nuvijo ją į kitą upės pusę ir ėmė supti Grudziondzą. Tačiau puikios anų gynybos priemonės, netinkamas lenkų pasirengimas puolimui šios tikriausiai galingiausios tvirtovės, priešingai, negu kad buvo tikėtasi, pavertė niekais karaliaus ketinimus. Prie to dar prisidėjo maisto trūkumas, koks galėjo būti ištuštėjusiose, be gyvos dvasios paliktose žemėse. Tad reikėjo apsuptį nutraukti, toliau tikintis laimėti pergalę atvirame lauke.

556

Šios lenkų nesėkmės padrąsinti, prūsai kitais, 1063, metais su dar didesniu užsidegimu įsiveržė į Pamario žemę, užėmė nemažą krašto dalį ir primetė jo gyventojams sąjungą. Boleslovas, baimindamasis, kad gresiantis viso Pamario atplėšimas nuo karalystės Lenkijai gali būti labai pavojingas, skubiai surinko kariauną ir įsiveržė į Pamarį iš dalies tam, kad išlaikytų tenykščius gyventojus savo valdžioje, iš dalies tam, kad išvestų prūsus į mūšį, į atvirą lauką, jeigu imtųsi padėti pamarėnams. Tuo tarpu žvalgai pranešė, kad prūsai savo stovyklas subūrė dešiniajame Osos krante, taip dengdami savo Grudziondzo tvirtovę. Karalius nedelsdamas patraukė į tą pusę, betgi aptiko, kad upės vandenys smarkiai patvinę ir labai trukdo per ją keltis. Čia jaunojo karaliaus drąsa, kokios iš jo niekas nesitikėjo, nugalėjo neįveikiamas kliūtis — jis pirmasis metėsi į putojančius Osos vandenis, o

juo pasekė visi riteriai[1]. Ginkluoti sunkiais geležiniais ginklais, tad persikeldami patyrė didžiulių sunkumų — nemaža žmonių nuskendo. To nepaisydamas, karalius, stojęs pasiekusiųjų krantą priešakyje, kai tik šie susirikiavo voromis, tuoj pat puolė priešą, kuris, būdamas tikras, kad persikėlimas per upę yra neįmanomas, buvo toks neatsargus, jog turėjo atlaikyti smūgį, visiškai tam nepasiruošęs. Be to, dar nauja Boleslovo taktika, kuri daugiausia rėmėsi sumaniu priešo puolimu iš įvairių pusių, manevrais, apsimetinėjimais ir pasalomis, padėjo lenkams pasiekti visišką pergalę. Vargu ar pavyko kam išeiti gyvam iš mūšio lauko. Nugalėtojai užėmė stovyklą, jiems atiteko ir tvirtovė. Karalius įsiveržė į niekieno neginamą žemę, kurią perėjęs skersai ir išilgai apiplėšė, gyventojams primetė savo valdžią ir pareikalavo duoklės. Bet lenkų kariai, jau septyneri metai nepadedantys ginklo, nuolat būdami priešo žemėse, karo žygių ir įvairių nepriteklių iškankinti, pareikalavo grįžti į namus. Taigi tą kartą nebebuvo kaip toliau grobti kitas provincijas ar visai jas užkariauti. Tai vyko 1064 m.

557

Reikia sutikti, kad, taip klostantis įvykiams, Prūsijos vakarinės ir pietinės provincijos buvo tvirtesnėje Lenkijos valdžioje (ir netgi mokėjo jai duoklę) negu kad nusidriekusios į rytus ir į šiaurę nuo šių karo veiksmų arenos,

[1] Be abejo, dėl šio nepaprastai narsaus žygio Boleslovas buvo pramintas Drąsiuoju. Buvo tai tuo metu neprilygstamas karys, netrūko jam gabumų, kuriais galėtų puikuotis ne vienas genijus ar didis išminčius, tačiau pernelyg ėmęs mėgautis malonumais, pagaliau neatsispyręs potraukiui lėbauti ir taip sutepęs savo garbingą vardą, tapo nelaimingas. Krokuvos vyskupas šv. Stanislovas tikriausiai nenuovokiai elgėsi priekaištaudamas karaliui dėl jo ydų, juk galėjo ir kitais būdais siekti savo tikslo, bet ir jis tam turėjo pakankamai svarbių savų sumetimų. Pavyzdžiui, rankraštinė kronika „Chronica Principum Poloniae" apie Boleslovą Drąsųjį taip atsiliepia: *loco uxoris jumentum purpura et biso decoratum* (vietoj žmonos — dvejetas arklių, išpuoštų purpuru ir ploniausiu audeklu) *Kotzebue.* Preuss. ält. Gesch. — Bd. I. — S. 312.

kurios buvo paliktos ramybėje ir leido dienas nekliudomos, laisve besimėgaudamos, o gal pačiam Krivių Krivaičiui paliepus ir prisidėdavo kiek prie sudėtinės duoklės. Visgi Prūsijos istorikas p. Foigtas teisingai susipratėjo taip pagrįsti išvadas, kad anais laikais nebuvo glaudaus ryšio tarp provincijų, juk nesigirdėjo, kad tada būtų buvęs vienas valdovas, kuris visos tautos vardu būtų vadovavęs iš visur surinktiems kariams. Tad, tuo remdamiesi, galime teigti, kad tik artimesnės Pamedės ir Pagudės provincijos X ir XI amžiuje buvo prisidėjusios prie karų su Lenkija, kuriai ne visada kitos teikė paramą. Vyko karas su visa tauta. Apie jį anksčiau (§ 554) buvome kalbėję ir pateikę ištrauką iš Bogufalo veikalo. Tuo lengva patikėti atkreipus dėmesį į tai, kokią plačią valdžią turėjo vyriausieji žyniai, skelbę dievų valią.

558

Kol Lenkijos sostas priklausė Boleslovui Drąsiajam, tol Lenkijos aru pažymėti pulkai, tęsdami Boleslovo Narsiojo pradėtus žygius, nešė žudynes aplinkiniams kraštams, o visos kaimyninės tautos buvo priverstos arba jiems lenktis, arba vilkti gėdingą jungą. Tačiau netrukus šis karalius, pakilęs pernelyg didelėn puikybėn ir, matyt, per lėbavimus galvą pametęs bei įkarščio pagautas, nužudė Krokuvos vyskupą šv. Stanislovą, dėl to pats tapo savo nelaimių ir savo tėvynės nesėkmių kaltininku, o Vladislovas Hermanas paėmė valstybės, pakirstos iš esmės, valdžią. Tais amžiais neliko apaštališkojo sosto nuolankumo, kurį turėjęs popiežius Grigalius VII rūsčiam prakeiksmui 1079 m. buvo pasmerkęs visą Lenkiją; ėmė atsiskirti priklausomos šalys, užgrobtos žemės išsivadavo, ir nieko jau nebebaimino Lenkijos galybė, o Rusia, Pamarys, pagaliau Prūsija buvo prarasta ilgam laikui[1].

[1] *Dlugošas.* — T. I. — P. 217; *Miechowita.* — P. 54; *Cromer.* — P. 94; *Kanzow.* Pomerania. — Lib. I. — P. 66; *Lucas David.* — Bd. I. — S. 162.

Kaip klostėsi reikalai pačioje Lietuvoje. Tas pats, kas dėjosi Lenkijai kaimyninėse šalyse, kitaip tariant, Prūsijoje, vyko ir pačioje Lietuvos krašto gilumoje[1] — radosi galingi didikai, būtent tokie buvo Palemono vaikai. O šis turėjo trejetą sūnų, žinomų iš pačių seniausių Lietuvos kronikų, kurių vardai buvo Borkus, Kunas ir Spera. Šie ar vedę nuotakas, paveldėjusias didelius turtus, ar kokiais kitais būdais juos įsigiję, betgi kiekvienas turėjo didžiules valdas, kuriose pasistatydino pilis su įtvirtinimais, galinčiais būti saugiomis jų šeimų buveinėmis. Borkus turėjo žemes senojoje Juhrijoje, vadinamajame hirių krašte. Kaip vyriausias, jis po tėvo mirties paveldėjo valsčius, besitęsiančius nuo Nemuno, prie Mažosios Jūrės, dabar vadinamos Mituva, žiočių iki Didžiosios Jūrės krantų. Ten įkūrė Jurbarko[2] miestą, pramintą pavadinimu, sudėtu iš įkūrėjo ir to krašto vardų[3]. Borkaus brolis Kunas, irgi turėjęs valdas prie Nemuno, ties Neries žiotimis, nusidriekusias dešiniajame jos krante, naujausiais chronologiniais apskaičiavimais, 1030 metais pasistatydino Kauno tvirtovę. Šis vardas paėjo ne nuo įkūrėjo, o yra paimtas iš mitologijos, kaip kad pabrėžėme pirmajame šio veikalo tome (p. 116). Juk nuo seniausių laikų tokių didelių upių santakoje, ten, kur stūksodavo šventa giria ir stovėdavo tvirtovė, turėjo būti ir šventykla. Netgi dabar pasižvalgę po vietas, iki šiol išlaikiusias girios vardą, kur buvo tvirtovė ir dar matyti pilies griuvėsiai, įsitikinsime šios nuomonės teisingumu. Kronikos dar pasakoja, kad trečiasis

[1] Visa Lietuva, nuo Nemuno iki pat Dauguvos, anuomet vokiečiams buvo žinoma Kuronijos vardu ir buvo laikoma galinga šalimi, gyvenama stiprių, turtingų ir žiaurių žmonių (Iš *Adam Bremen.* De Situ Danice. — P. 58).

[2] Jurbarko įkūrimo metais laikomi 1025-ieji.

[3] Jurbarkas — būtent taip skamba vokiškas žodis *Jurburg,* arba *Georgenburg,* tačiau vokiečiai neprisipažįsta įkūrę šį miestą, joks Prūsijos kronikininkas apie tai nieko nekalba. Savojoje Prūsijoje jie turi Georgenburgą, tuo tarpu šitą vadina Jurgenburgu.

Palemono sūnus, vardu Spera, Žemaitijos gilumoje, prie Speros ežero, įkūrė gyvenvietę ir savo rezidenciją, pastatė pilį.

560

Speros valdos ir jo mirtis. Šio Palemono sūnaus valdos buvo minėto ežero apylinkėse ir, sprendžiant iš to, kad plytėjo tarp Dausprungo ir Kerniaus valdų, neturėjo būti labai toli nusidriekusios. Spera buvo labai žmonių ir jo vasalų mėgstamas. Jo darbai ar nepasiekė, ar buvo Lietuvos kronikininkų apeiti, mat tai nebuvo karo žygiai, o juk tik jie šių buvo mielai garsinami, — amžių atmintyje išliko tik jam rodyta žmonių meilė. Juo garbingesnis paminklas prakilnumui, juo didesnė neteisybė ainiams, kad tokiais tamsybės ir barbarizmo laikais radosi turtingas žmogus, varguolių pamiltas. Tad, žinia, vaizduotė piešia jo nuostabias dorybes, didžiai išaukštinančias žmogaus esybę. Netrukus Spera, likęs bevaikis, baigė savo gyvenimo dienas. Jo pelenus priglaudė žemė prie Speros ežero, ten, kur ir buvo pastatytas jam paminklas, kurį žmonių meilė sudievino. Dėkingų širdžių atmintis pasirodė esanti ilgaamžiškesnė už paminklą ir ilgam išsaugojo jo nemirtingumą. Speros vardas buvo duotas ežerui, kuris, iki šiol jį išlaikęs, primena jo nuopelnus žmonijai.

561

Borkaus mirtis. Netrukus po Speros mirties baigė savo dienas ir Jurbarką turėjęs Borkus; anot kronikos raiškių liudijimų[1], tų kitų dviejų bevaikių brolių valdos atiteko Kunui. Išaugino jis du sūnus — Kernių bei Gimbutą ir, turėdamas tokias dideles valdas, kai anie sulaukė pilnų metų, kiekvienam paskyrė po dalį. Tikriausiai Kunas bu-

[1] Bychovco rankr. Lietuvos kronika. — P. 3.

vo karys ir dalyvavo mūšiuose su rusinais kairiajame Neries krante, kadangi buvo linkęs grobti ir gvieštis naudos, tad rasi pirmas iš savo tautos vadų buvo sumanęs sekti anų pėdomis.

562

1055 m. Kunas. Kernavės įkūrimas. Kuno kėslai krypo į šiaurės rytus nuo jo buveinės Kaune, į kairįjį Neries aukštupio krantą, kur baigėsi senosios Neromos žemės, būtent ten, kur dabar Vilniaus ir Ašmenos apskričių ribos, kurios iš pietų į šiaurę driekėsi miškais, o toliau, rytų link, Naručio upė, ištekanti iš to paties pavadinimo didžiulio ežero, žymėjo sieną su Neromos žemėmis dešinėje Neries upės pusėje. Už šių, tarkim, ribų buvo įsikūrę slavų krivičiai, to paties tikėjimo, bet kitos padermės gentis. Jų kraštas buvo kaimyninė šalis Neromai bei Juodajai Rusiai ir driekėsi toli nuo šiaurės pietų link. Nukariavus juos variagų kunigaikščiams, kurie savo valdžią buvo primetę ir kitoms slavų gentims bei pačių krivičių tėvynainiams, įsikūrusiems dešiniajame Dauguvos krante — Šiaurės šalių užkariautojams atvėrė kelius į Neromą ir Peluziją, kurios (tai paaiškės tolesniuose mūsų pasakojimuose) jau tada buvo rusinų užgrobtos. Šis vadas, turėjęs ir politiko gabumų, savo kėslus pradėjo įgyvendinti skirdamas Kerniui valdą ties anksčiau minėtų žemių riba, ten, dešiniajame Neries krante, jis pasistatydino pilį su įtvirtinimais, pavadintą įkūrėjo vardu — Kernave[1].

[1] Ibid. — P. 4. Šio miesto įkūrimo metai, be abejonės, — 1035-ieji. *Antra vertus, Kerniaus vardas nebuvo nežinomas Šiaurės Europoje. Danų sakmėse apie milžiną Starkaterą, t. y. apie senųjų laikų nenugalimą narsuolį, garsėjo padavimas, kad jis, būdamas rytinėje Baltijos pakrantėje, taip pat Žemgaloje, kartą turėjo progos padėti kunigaikščiui Kerniui viename jūros žygyje (Olaus Magnus. Gentium septentrionalium historiae. — 1652. — P. 182). Vėlesnių laikų skandinavai, iš senų padavimų kurpdami savo sagas, daugelio žmonių vardus įmaišydavo į amžius, su kuriais jie neturėjo nieko bendro. Taip ir Starkateras bendravo, kovojo su žmonėmis, kurie savo gyvenimo metais gerokai buvo nuo jo nutolę. Vienintelė tokių pasakojimų nauda*

563

Gimbutas. Gimbutas buvo gavęs Jurbarko valdą ir turėjo įtakos Žemaitijai. Jos kariaunos pulkus tam, kad šie retkarčiais pasipelnytų grobio, jis buvo įpratinęs kautis laukuose, vesdamas juos, kaip tenka spėlioti iš kronikose papasakotų legendų, Dauguvos krantų link. Betgi su dideliu apdairumu viską apsvarstę, neskelbsime Gimbutą buvus Žemaitijos kunigaikščiu, pakaks, jei pripažinsime jį turtingu Jurbarko ir kitų tėvoninių valsčių valdovu, turėjusiu garbingas pareigas vado, renkamo iš lygių jam didžiūnų, kad vestų kariauną į grobikiškus žygius, juk tauta anuomet dar neturėjo vieno aukščiausiojo valdovo.

564

1040 m. Kuno mirtis. Per Kerniaus valdą Kernavę palengvėjo ryšiai su Neroma ir Peluzija, tad pastarosios valdovai galėjo vadovauti savo tėvynainiams iš kairiakrančių Neries žemių, kai būdavo rengiami žygiai į Jotvingiją, taip pat į Rusią, besiribojančią su Peluzija. Apie tai netrukus kalbėsime. Sužinojome, kad mirtis ištiko Kuną 1040 metais[1], tai mūsų naudotuose šaltiniuose pažymėta nieko smulkiau nenurodant, nors kitų garsių to meto žmonių ir sudegintų palaikų laidojimo vieta yra nu-

---

yra ta, jog aptinkame žmonių vardų, įvykių aprašymų, kurie neretai patvirtina kitų istorinių šaltinių paminėjimus. Tuo tarpu Kerniaus istoriškumą įrodo po šiai dienai išlikę mano paties surinkti liaudies padavimai. Trakų apskrityje, į pietus nuo Rūdninkų, netoli dešiniojo Visinčios upės kranto, yra Kernavo ežeras, taip pat ir Pakernavo kaimas. Prie to ežero kaimiečiai man parodė nemenką pilkapį ir tvirtino, kad jis vadinamas Kerniaus kapu. Man paklausus, kas toks buvęs tasai Kernius, jie negalėjo nieko daugiau pasakyti kaip tik tiek, jog tai buvęs kažkoks galingas tų kraštų ponas, aistringas medžioklis, kurį, medžiojantį prie šio ežero, ir sudraskęs žvėris. Ten jis buvo ir palaidotas.*

[1] Tik genealoginėje lentelėje Nr. 1 yra pažymėti Kuno mirimo metai.

rodyta. Tikriausiai atgulė jis tais pačiais metais Slonimo apylinkėse, kai vyko mūšis su didžiuoju kunigaikščiu Jaroslavu, apie kurį netrukus papasakosime.

565

Dalis Lietuvos patenka Rusios kunigaikščių valdžion. Iš to, kas pasakyta, aišku, kad lietuvių tauta nuo seno, dar prieš Palemono laikus, turėjo didžiules valdas kairiajame Neries krante, juk IX amžiuje jau žinome buvus Neromos žemę, kurios ir vietą nurodėme[1]. Slavų senosios gyvenvietės niekada nebuvo priartėjusios prie Neries jos žemupyje. Tačiau kai variagų kunigaikščių, viešpatavusių slavų žemėse, kurių gyventojai buvo žinomi bendru rusinų vardu, valdos plėtėsi užkariaujant tos pačios padermės gentis, kai valdžia atsidūrė Vladimiro Didžiojo rankose, lietuvių gyvenvietėms kairiajame Neries krante, Neromoje ir Peluzijoje, darėsi neramu, juoba kad ir žemės nuo Dzitvos ir Pelesos krantų iki pat Gardino tapo pavaldžios Kijevo monarchui, kuris savo valią jau buvo primetęs ir pačiam krivičių kraštui. Tačiau Rusios užkariavimai nei Neromos, nei Peluzijos, būtent Vladimiro Didžiojo laikais, dar nesiekė, tą patvirtina ir Karamzinas[2]. Kitaip sakant, to valdovo užkariavimai pirmą kartą pasiekė lietuvių žemes nuo Peipaus ežero pusės, kai Čiudo-

[1] Žr. šio veikalo II t. (§ 335) ir atskirą žemėlapį. Kodėl Rusijos istorikai Nestoro minėtą Neromą nurodo buvus prie Narvos upės? Sunku suprasti, nes vardų panašumas nedidelis. Suklaidinusi priežastis — gal prastokas šio klausimo išmanymas ir nekoks lietuvių kalbos mokėjimas.

[2] *Karamzin.* Hist. Państw. Ross. — T. I. — Nota 493. *Slavai rusinai tikrojoje Lietuvoje niekuomet neturėjo nuolatinių valdų. Tai įrodo žemės valdų, kurios liko po Vladimiro mirties, paskirstymas. Jo šeimai atiteko šios žemės: 1. Didysis Naugardas. 2. Pskovas. 3. Polockas. 4. Rostovas prie Volgos. 5. Muromas. 6. Smolenskas. 7. Drevlianų žemės už Teterevo. 8. Turovas ir Pinskas. 9. Voluinė. 10. Vladimiras. 11. Tmutorakanė. 12. Kijevas. Vėlesnių amžių rusų metraščiuose niekur neminimas joks slavų kunigaikštis, kuris būtų turėjęs valdų tikrojoje Lietuvoje**.

Livonijos kraštas, besiribojantis su Latgalija[1], buvo priverstas mokėti duoklę rusinams. Betgi šio krašto, kitaip sakant, latvių Livonijos, buvusios dešiniajame Dauguvos krante, ginkluota Vladimiro ranka dar niekada nebuvo pasiekusi. Šių užimtų Čiudo žemių prijungimas to monarcho laikais nebuvo deramai įtvirtintas, grobikas tenkinosi maža duokle, paliko žmonėms senąjį tos šalies tikėjimą, valdžią ir teisę. Tačiau vis tiek Čiudo-Livonijos gyventojai, tikriausiai karo metais ir Vladimiro palikuonims besirungiant tarpusavyje, nusimetė svetimą jungą. Antra vertus, Vladimiras, jo viešpatavimo laikui baigiantis, karo žygiais pasistūmėjo prie Lietuvos sienų, kur nukariavo jotvingius. Apie tai mes jau kalbėjome (§ 178). Betgi neaišku, ar svarbu tai galėjo būti lietuviams, mat mūsojo krašto santykiai su jotvingiais mums nėra žinomi.

566

Didžiojo kunigaikščio Jaroslavo Vladimirovičiaus pergalės. Dorpato įkūrimas. Vėlesniais laikais didysis visos Rusios kunigaikštis, Vladimiro Didžiojo sūnus Jaroslavas vėl ginklo jėga užgrobė Čiudą-Livoniją ir bemaž visą Estiją. 1030 metais pasistatydino Jurjevo tvirtovę, dabar vadinamą Dorpatu, ir, taip įtvirtinęs savo viešpatavimą, tenykščiams žmonėms paskyrė duoklę, nemaž nesirūpindamas versti juos krikščionimis ir keisti jų tvarką. Istorijoje pasakojama, kad tie Čiudo-Livonijos gyventojai turėjo savo teisėjų, kurie privalėjo spręsti ginčus ir teisti nusikaltėlius, taip pat patys savo rankomis ir bausmę vykdyti — tikriausiai todėl, kad mažiau atlaidus ar kaip nors apgautas teisėjas lengva širdimi gali skirti neteisin-

[1] Ten pat (p. 186. — Past. 432) norima įrodyti, esą Latvijos žemės Uždauguvyje priklausė Vladimirui Didžiajam, tačiau tai tėra spėjimas, grindžiamas Sturlusono užuomina apie visos Estijos nukariavimą.

gą bausmę, bet ne taip lengvai ryšis teptis rankas nekaltu krauju. Vėliau didysis kunigaikštis buvo užsiėmęs kitkuo, ir Čiudo-Livonijos gyventojai išsivadavo iš svetimo jungo, kurį labai nenoriai tempė. Tą patį ir bemaž tuo pat metu, prisiminę savo nepakantumą svetimų primestai valdžiai, padarė ir jotvingiai. Betgi veikiai kunigaikštis Jaroslavas sužinojo, kas dedasi Jotvingijoje, kadangi 1038 metais surengė žygį į ten ir vėl dešiniajame Bugo krante įtvirtino savo valdžią, kurią ten buvo įvedęs jo tėvas, tik, matyt, šį kartą dar toliau ją išplėtė. Sukūręs rusų-jotvingių valstybę, suskirstė ją į atskiras teritorijas, kurių kiekvienai valdyti paskyrė ką nors iš rusų didikų, įkurdindamas vietovėse, apsuptose naujais įtvirtinimais. Tačiau, matyt, jotvingiai ne visada buvo tokie pakantūs, netgi buvo ėmę vienytis su Lietuvos Peluzijos kraštu, iš kurio sulaukdavo karinės pagalbos prieš engėjus. Lietuviai, dėl šios priežasties dangindamiesi per Rusios žemes, nusidriekusias už Pelesos ir Nemuno, susipažino su rusinais, jau tada turėjusiais turtingų ir derlingų sodybviečių, mat buvo įsikūrę derlingose žemėse. Tad lietuvių plėšikams radosi plati veiklos dirva. Jie tiek įsigalėjo, kad pats didysis kunigaikštis Jaroslavas buvo priverstas stoti kovon su užpuolikų būriais, kadangi vietiniai riteriai nebepajėgė jų įveikti.

1040 m. Mūšis prie Slonimo. 1040 metais šis monarchas mūšyje, vykusiame Slonimo apylinkėse, malte sumalė lietuvių pulkus, tikriausiai grobio ieškojusius[1]. Tačiau pasigviešęs užkariavimų, nepasitenkino šia pergale, persikėlė per Nemuną, perėjo pelkių juostą, skiriančią Peluziją nuo slavų krašto, ir savo užkariavimus išplėtė iki pat Neries žemupio kairiosios pakrantės. Taip buvo padaryta pradžia Lietuvos, kitaip sakant, Peluzijos ir Neromos, pavergimui, taip smarkiai garsėjusiam Šiaurės Europos istorijoje, kad verta tai objektyviai pasvarstyti.

[1] *Święcki.* Opis Starożytnej Polski. — T. II. — S. 214 (2-as leid.)*.

567

1044 m. Kunigaikščio Jaroslavo žygis į Lietuvą. Visgi ne tuoj pat jis buvo surengtas. Jaroslavas dar turėjo nutraukti savo mūšius Lietuvoje, kadangi 1041 metais, neabejodamas nurodo Nestoras[1], jis iš Jotvingijos Bugo upe išvyko į žygį prieš Mozūriją. Nežinomos nei priežastys, nei padariniai šio žygio, taip neilgai tetrukusio, juk 1042 metais jau aptinkame Jaroslavą kariaujantį atokioje Jamijoje — toli už Nevos, dešiniojoje jos pusėje, dabartinėje Suomijoje. Tik 1044 metais kunigaikštis Jaroslavas vėl iš naujo ėmėsi rengti žygį prieš Lietuvą, pasirinkęs žiemos metą, kad lengviau galima būtų pereiti pelkes, nusidriekusias palei Pelesos ir Dzitvos upes[2]. Būtent nuo to ir prasidėjo didžiulė Rusios įtaka Lietuvai, kitaip sakant, tas žymus pavergimas[3].

568

Pastabos apie pavergimą. Patys vertingiausi Rusios ir Lietuvos šaltiniai nieko šiuo atveju nepaaiškina. Sofijos metraštis vienintelis tvirtina Jaroslavo žygį į Lietuvą buvus 1044 metais, tačiau jo padarinius nutyli. Bychovco Lietuvos kronikoje apie tai irgi nieko nekalbama. Dlugo-

---

[1] *Daniłowicz.* Latopisiec.*— S. 115.— Nota 193: *...ide Jarosław na Mazowszane w łodiach. Karamzin.*— T. II.— Nota 33. *1041 metai turėtų būti atmintini tuo, kad Kuršo žemėje buvo pastatyta pirmoji krikščioniška šventykla. Ją pastatė vienas danų pirklys, valdant karaliui Svenui Estridsonui. Pono Kruzės manymu, toji bažnyčia buvo ties Gros-Irbe, nuo ko yra kilęs Domesnės kyšulio pavadinimas; tyrimai parodė, kad toji vieta turėtų būti šalia Irbės upelio žiočių, dešiniajame krante (Necrolivonica.— S. 17)***.

[2] Vremiennik Sofijski.— S. 154; žr. *Daniłowicz.* Latopisiec.— S. 116.— Nota 196.

[3] Rusijos kronikininkai (žr.: *Karamzin.* — T. II. — Nota 35) išsakė prielaidą, kad Naugardukas*** turėjo būti pastatydintas arba Vladimiro Didžiojo, arba Jaroslavo, pastarajam baigus žiemos žygį, t. y. 1044 metų pavasarį. Tačiau tos vietos, kaip palankios karo mūšiams, niekada nekėlė susidomėjimo. Tad verčiau reikėtų pripažinti tikslią įkūrimo datą — 1116 m.; apie tai pakalbėsime vėliau.

šas pirmasis[1] tarė aiškų žodį ir apie pavergimą, ir apie duoklę, kurią, atsižvelgus į nusiaubto krašto begalinį skurdumą, sudarė luobai avalynei, vantos pirčiai ir gilės, kas čia žino, kam anos reikalingos? Tą anekdotinį pasakojimą pakartojo vėlesni autoriai, o Strijkovskis įdėjo į savo kroniką. Vien tuo jis tapo svarbus istorijai, to nenorime nuginčyti, tik pasinaudoję rankraštine J.F.R.[2] kronika, pateiksime paaiškinimų. Ją vartydami patirsime, kad kraštas, kurį rusinai užkariavo Lietuvoje, buvo labai ištuštėjęs — tikriausiai tai atsitiko 1040 ir 1044 metais, kai Jaroslavas rengė žygius į Lietuvą, ėmė belaisvius, o bėgliai kėlėsi anapus Nemuno ir Neries. Tad nebuvo priemonių išreikalauti iš dar likusių ir miškingose vietovėse išsislapsčiusių tenykščių žmonių kitokios duoklės, kaip tik versti tiekti miško gėrybes, įgytas medžioklėse, būtent žvėrių kailius ir gal dar kokius gaminius. Tai panašu ar visai atitinka principus didžiojo kunigaikščio Jaroslavo, kuris, pavergęs Čiudo-Livonijos gyventojus, nereikalavo iš jų nieko daugiau, tik duoklės pagal jų išgales. Toliau, apskaičiuodami šios priespaudos trukmę, susidursime su visokiais keblumais. Senovės šaltiniuose nieko apie tai negirdėti. Karamzinas pirmasis, nežinia kuo remdamasis, nurodo, kad tai truko 150 metų, taigi iki 1194-ųjų, arba Rimgaudo laikų. Visgi pirmiau reikėtų nustatyti ribas, kurias šie užkariavimai siekė. Vien tik rankraštinė J.F.R. kronika ir šiuo atveju vėl gelbsti. Rusų užvaldytų žemių ribos ji nenukelia nei už Nemuno kairiojo kranto, tvirtindama jas nusitęsus nuo Gardino iki Neries žiočių, nei už tos upės dešiniojo kranto, žymėdama jas tęsiantis nuo Kauno iki Vilnios žiočių, nors pamini, kad Kernavė tą kartą, tikriausiai rusinams laikinai įsibrovus į žemes už dešiniojo Neries kranto, buvo sugriauta. Pagaliau nurodo, kad Senieji Trakai buvo įkurti 1045 metais ten, kur nuo seno stovėjo tvirtovė, vadinta Ghurgani, o tą sumanė Kijevo kunigaikščio vietininkas, kuris buvo įsteigęs ten

[1] *Długošas.* — Kn. VI. — P. 599.
[2] Zr. šio veikalo I t. — P. 212—213.

nukariautų žemių sostinę. Tai mums leidžia būti tikriems, kad nieko daugiau iš Lietuvos žemių, tik Peluzija ir dalis Neromos — nuo Vilnios ir krivičių Krėvos ar Ašmenos ribų, nebuvo ir negalėjo būti nukariauta, juk tuo pačiu metu Žemaitija ir Lietuvos žemės dešiniajame Neries krante bei Užgirių kraštas buvo sandraugoje ir turėjo savo vadus, sėkmingai kariavusius. O Lietuvos Užnerio kunigaikštystė dar tik kaupė jėgas ir, laikydamasi sąjungos su Lietuvos Ukmergės žemėmis, priklausė vieno kunigaikščio valdžiai. Taip klostantis įvykiams, nurodyta Lietuvos dalis galėjo išlikti Rusios duoklininke dar ilgą laiką, tol, kol Didžioji Kijevo Kunigaikštystė klestėjo visoje savo galioje, tai yra kol vakaruose nebuvo susikūrusios atskiros kunigaikštystės — Minsko, Naugarduko, Turovo, Brastos, Gardino, būtent iki XI amžiaus pabaigos[1]. Taigi stengsimės ir toliau gaivinti užmarštin nugrimzdusius tuos mus dominančius istorijos įvykius ir dorai, kiek įmanydami, ieškosime žinių mums prieinamuose šaltiniuose tam, kad atskleistume visa, kas dėjosi vėlesniais laikais[2].

569

1048 m. Lietuvos-Rusios Kunigaikštystės susikūrimas. Tyrinėtojas, apžvelgęs savaiminę įvykių raidą, pastebi, kad Kernius buvo nušalintas nuo įtakos Neromai ir Pe-

---

[1] Minsko įkūrimo metai — 1066-ieji, Pinsko — 1095-ieji, Lietuvos Brastos — 1018-ieji (žr.: *Daniłowicz.* Latopisiec. — S. 113, 116, 117).

[2] *Długošas, nepalankus lietuviams, pasakė apie juos (Lib. X. — P. 117) taip: Inter septemtrionales populos obscurissimi, Ruthenorum servituti et tributis vilibus obnoxii, ut cuivis mirum videatur, ad tantam eos felicitatem sive per propriam virtutem, sive per finitimorum ignaviam et desidiam provevectos, ut imperent nunc Ruthenis, sub quorum imperio annis prope mille veluti servile vulgus fuere. Šiuose žodžiuose akivaizdžiai pastebimas perlenkimas visose smulkmenose. Aišku tik tai, kad, remdamasis šaltiniais, konstatavo lietuvių egzistavimą greta slavų, jų kaimynystėje. Tuo tarpu, pasitelkus geografines žinias ir senuosius gyvenviečių pavadinimus, akivaizdu, jog priešistoriniais laikais lietuviai gyveno gerokai plačiau į pietryčius, t. y. už Žižmos ir Gaujos upių, iš kur vėliau jie buvo išstumti krivičių arba dar vėliau, t. y. prieš Riuriko laikus, užkariauti*.

luzijai per rusinų puldinėjimus, o pastarieji privalėjo laikyti aną pažabotą, tad toje pusėje buvo pasistatydinę įtvirtinimų, ten laikė ir įgulą. Ir ne veltui, mat pastebime šį vadą turėjus grobikiškų kėslų, tik į kitą pusę nukreiptų, būtent į krivičių Rusios žemes, buvusias Neries aukštupyje. Ten turėjo laimę užvaldyti plačiai nusidriekusį kraštą, net iki Latvijos arba Žemgalos, Vakarinės Dauguvos ir Breslaujos žemių[1]. Netrukus po rusinų užkariavimų lietuvių žemėse atėjo laikas ir šiems atsilyginti tuo pačiu. Tai įgalino Kernių sukurti ten savo kariauną, įvesti savo tvarką, vienu žodžiu, buvo padaryta pradžia atskiros Lietuvos—Rusios Kunigaikštystės, kurios valdovu ir paveldėtoju pasivadino jis pats. Tenykščiai gyventojai krivičiai — slavų kilmės gentis, bet priėmusi krivių religiją, tai yra pripažinusi žynių ir teisėjų, vadintų kriviais, valdžią. Jau pats tikėjimas, artimas lietuvių, buvo parankus siekiant palenkti žmones paklusti Lietuvos valdovui. Toji kunigaikštystė, pavadinta Lietuvos vardu, padėjo atsirasti Lietuvos kunigaikščių giminei, turėjusiai savo rankose visą valdžią. Šios giminės vardas rusinų žemėse taip toli garsėjo, kad nuo to laiko kronikos ima pastebėti atsiradus tuo vardu vadinamą visą kraštą, kuris iki tol nebuvo nei karalystė, nei kunigaikštystė.

570

Lietuvos kronika būtent šiuo atveju ir ryšium su Kerniaus valstybės įkūrimu pirmą kartą pavartoja vardą Lietuvos Kunigaikštystės, kurios kilmę nusako taip pat kaip ir tautos padavimai. Betgi kronikininkas, norėdamas daugiau pasakyti, suklumpa Lietuvos vardą klaidingai kildindamas iš lotyniškų žodžių *Litus* ir *Tuba* — mat Kerniaus žmonės esą pirmieji išgirdo už Neries sklindantį karo trimitų aidą. Taigi taip, jo spėjimu, atsirado loty-

[1] *Kernus panowai na wsiej ziemli Zawelskoj po hranicu Letyhalskuju i po Zawelskij Braslawli, aż po reku Dwinu,* Rankr. Bychovco kronika. — P. 4.

niškas šalies pavadinimas — *Listubania*, kurį paprasti žmonės iškreipė padarydami iš jo *Litalanija*[1]. Mūsų supratimu, Lietuvos vardas senovėje buvo nevienodas ir atsirado tuo laikotarpiu, kai lietuvių tauta buvo pasklidusi didžiuliuose plotuose, kur senovės geografai ją ir buvo užtikę[2]. Nuo seniausių laikų nebuvo jokios žemės, kuri viena būtų tokiu vardu vadinama, lygiai kaip jokia kita žemė nebuvo vadinama Prūsija arba Latvija, betgi šie trys vardai pirmiau buvo skirti paprasčiausiai pavadinti trims žymiausioms lietuvių žemių sritims, nuo jų pamažu ir paėjo vardai kunigaikštysčių arba kraštų. Kai tik lietuvių kilmės kunigaikštis Kernius ėmė viešpatauti savo dalinėje kunigaikštystėje, pavadinęs ją Lietuva, šis vardas tapo visiems žinomas, mat lietuvis kunigaikštis, su savo kariauna užėmęs tokią didelę dalį slavų krašto krivičių žemėse, turėjo šiaurės tautose sukelti nemaža šnekų.

571

1055—1058 m. Susikuria tėvoninė kunigaikštystė. Visus tuos įvykius, kaip ir valdžios įsitvirtinimą, skatino tuometinės aplinkybės, susiklosčiusios Rusijoje 1055—1058 metais: poloviečių užpuolimas, rusų kunigaikščių tarpusavio vaidai, vėliau Lenkijos karaliaus Boleslovo Drąsiojo kišimasis į jų reikalus, tą gerai buvo įsidėmėję mūsų kronikininkai[3]. Tad gana tvirtai galime būti įsitikinę, kad patys ankstyviausi Lietuvos Kunigaikštystės susikūrimo laikai — tai metai tarp dabar nurodytųjų, nors į šią kunigaikštystę iš pradžių neįėjo Lietuvos kraštas, mat ši tauta nepakluso jokiam ponui tikrąja šio žodžio prasme.

---

[1] Ibidem.

[2] Nestoras Lietuvą mini IX amžiuje (žr.: *Šlėceris.* — P. 40), Kvedlinburgo kronika — 1099 m. (žr.: *Narušević ius.* — T. IV. — P. 145). *Vis dėlto Lietuvos krašto ir lietuvių tautos vardas buvo gerai žinomas dar prieš Kristų. Tai jau parodėme ir dar ne kartą parodysime įvairiose šio veikalo dalyse**.

[3] *Kojalavičius.* Liet. ist. — T. I. — P. 40—41.

Čia apie tai kalbame tik todėl, kad vėliau teks susidurti su prasidėjusiu Lietuvos kunigaikščių savarankišku viešpatavimu.

572

1058—1063 m. Grobikiški žygiai, užkariavimai Rusioje. *Tuo laikotarpiu lietuviai buvo aktyvūs: rengė karo žygius į tolimus kraštus, užkariaudavo kaimynines šalis. 1058 metais, susijungę su jotvingiais, o tiksliau — jų vadovaujami, įniršę nusitrenkė su grobikišku žygiu net iki Sochačiovo. Tuo metu kažkoks lenkų vadas, giminės, turinčios „Lapės" herbą, protėvis, su didelėmis pajėgomis staiga juos naktį užpuolė ties Bzūros upe ir visiškai sumušė*[1]. Kol nebuvo pasikeitusios minėtos aplinkybės, susilpninusios rusinų galią, broliai Kernius ir Gimbutas, surinkę kariauną iš Neries pakrantės žemių ir Žemaitijos 1063 metais, ieškodami grobio, įsibrovė į tolimesnius Rusios kraštus. Tad todėl Breslaujos ir Polocko mūrai regėjo tuos lietuvių karius, o aplinkiniai valsčiai, kuriuose galima buvo prisiplėšti įvairaus turto, buvo taip smarkiai nusiaubti[2].

573

1064 m. Žygis į Latviją. To žygio metu, kai Žemaitijos riteriai buvo išvykę į svetimus kraštus, latgaliečiai, patraukę nuo Dauguvos krantų, įsibrovė į Žemaitiją, kuriai padarė daug žalos ir daug ko prisigrobė. Betgi žemaičiai, grįžę iš kovų Polocko žemėje, neliko abejingi savoms skriaudoms ir paskubėjo jas atlyginti. Jie netikėtai užpuolė Latgaliją ir taip ją nusiaubė, kad beveik neliko nei žmonių, nei turtų. Paimtuosius belaisvius įkur-

[1] *Niesiecki K. Herbarz polski (Herbo „Lapė" aprašymas)**.
[2] Ibidem.

dino Žemaitijoje[1]. Mūsų kronika irgi atmena, kad taip ištuštėjusioje Latgalijoje net iki vokiečiams užeinant buvo labai reta gyventojų. Jiems ši priežastis palengvino tą žemę užvaldyti[2].

574

Kritinės pastabos. Betgi prieš imdami toliau pasakoti lietuvių tautos istoriją, čia radę progą, atremsime priekaištus mūsų istorikui Strijkovskiui, esą jis pats išgalvojęs vardus, nuo vietovių paeinančius, priskyręs jiems Lietuvos pirmųjų kunigaikščių žygius ir taip prasimanęs tautos istoriją jos pradiniu laikotarpiu. Tai, ką mes tyrinėdami radome apie Palemoną ir jo palikuonis, dar nepakankamai įrodo jo tikrumą, tad tegu rankraštinė Bychovco kronika gelbsti Strijkovskį nuo nepelnytų priekaištų. Ji nuo pat pradžių Palemoną paprasčiausiai vadina kunigaikščiu. Matyt, tuo norėta pabrėžti buvus aną pirmuoju atvykėlių vadu[3], juoba kad nei prie Dorsprungo ar Dausprungo vardo, nei prie kitų jokio titulo nepamini. Tik nurodžiusi Kerniaus užkariavimus ir papasakojusi, kaip Lietuva gavo vardą, pradėjusi kalbą apie Kerniaus ir Gimbuto surengtą į Rusią žygį, kurio metu buvo užgrobtas Polockas ir Breslauja, pirmąjį ima vadinti didžiuoju kunigaikščiu. Šis titulas kronikoje duodamas visiems viešpataujantiems kunigaikščiams. Mes, atsižvelgdami į šios kronikos mintis, susidarėme nuomonę apie Palemoną ir jo palikuonis, juoba kad visi mūsų tyrinėjimai ir kritiniai vertinimai įtikina Strijkovskį nenuklydus nuo istorinės tiesos, kuriai pagrįsti jis turėjo daug medžiagos[4]. Labiausiai įgudę istorikai, tyrę Lietuvos įvykius, yra to-

[1] Rankr. Liet. Bych. kronika. — P. 4—5.

[2] Ibidem.

[3] Gal šaltinyje, iš kurio kronikininkas ėmė žinias, jis lotyniškai buvo vadinamas *Dux*.

[4] *Stryjkowski*. — S. 87.

kios pat nuomonės[1]. Kam gi tam žmogui būtų prireikę prasimanymų, juk jam prieinama buvo daugybė istorinių šaltinių iš kunigaikščių bibliotekų — Ostrogiškių, Giedraičių, Radvilų, Sapiegų, žymiųjų Lietuvos magnatų Pacų, Tiškevičių, Dorogostaiskių, kunigaikščių Prunskių, Palubinskių ir daugelio kitų, kuriems padėkos ženklan anas skirdavo savo knygas. Tegu šiuo trumpu nukrypimu į šalį būna sumažintas nepasitikėjimas Lietuvos istorijos medžiaga, nes tai daugeliui būdinga, ypač tvirtai tą yra išsakęs Karamzinas, kuris netgi buvo paskelbęs šį mūsų istoriką prasimanius tą savo kroniką[2].

575

Rusios žygis į Prūsiją. Bemaž tuo laiku, kai lietuviai buvo labiausiai užimti karais su krivičių rusinais kovodami tarp Neries ir Dauguvos esančiose žemėse, apie 1058—1060 metus, Rusios didysis kunigaikštis Iziaslavas surengė žygį į Prūsijos provinciją Galindą, kuri tada buvo netoliese nuo senųjų slavų žemių, plytinčių tarp Nemuno vidupio ir Narvos upės, arba tiesės, jungiančios Gardiną su Ostrolenka, plote. Tos žemės kartu su Jotvingija jau priklausė Rusios Didžiajai Kunigaikštystei. Šį žygį, apie kurį kalbame, surengti paskatino galindų, tikriausiai užstojusių jotvingius, besislapstančius nuo Rusios ginklo Užnarvės giriose, puldinėjimai. Smulkiau apie tą žygį nieko negalime pasakyti, tik yra žinoma, kad paimtieji į nelaisvę galindai buvo apgyvendinti Rusioje, Pruto upės

[1] *Schlötzer.* Gesch. von Littauen.— Bd. I.— S. 30.

[2] Hist. Państwa Ross. — T. II. Nota 122. Kad Karamzinas mažai teprisidėjęs prie Lietuvos istorijos tyrinėjimų, aišku žinant, kad jis tik 1184 metais pirmą kartą tepastebėjo Rusios susidūrimus su Lietuva, pastarajai užpuolus Rusios žemes (t. III. — P. 63, 64). Tad paprasčiausiai jis turėjo būti įsigilinęs tik į Rusios metraščius, kuriuose nerado Lietuvos Užnerio kunigaikštystės susikūrimo pėdsakų, kadangi yra dingusi Krivičių Polocko žemės kronika, kurią buvo radęs Tatiščevas (žr. Šlėcerio kn.: Geschichte von Litt. — S. 6), tad galima būtų pastebėti, kad šiomis kritinėmis mintimis jis kaip aidas atsiliepia Mechovitai (Lib. III. — C. 29).

pakrantėse. Jų gyvenvietės laikėsi ten ilgokai, net iki 1147 metų, kai jos buvo sukėlusios maištą, tuo prisišaukdamos kunigaikščio Sviatoslavo Olegovičiaus ginklą[1].

576

Lietuvių sėkmė Užnerio žemėse vykusiuose karuose suteikė tautai stiprybės, įgalino įsitvirtinti kairiajame Neries krante ir jos aukštupyje, tuo rengė naują būvį, kitaip sakant, visiškai keitė gyvenimą tautos, kuriai netolimoje ateityje buvo skirta gera dalia. Nežinome, kokia reikšmė politiniuose įvykiuose buvo lemta Kerniaus jaunesniajam broliui Gimbutui, tik tai yra tikra, kad Žemaitijoje jo turėta nemažai valdų ir su savo broliu gyventa santarvėje[2]. Jo gyvenimo metus galima būtų apriboti 1003—1050 metų tarpsniu, kadangi turėjo būti miręs gerokai anksčiau už Kernių, nors kronikoje tai laikoma prasimanymu.

577

Mantvilos palikuonys. Gimbuto sūnus ir Palemono proanūkis Mantvila — turtingas Lietuvos didikas ir žymus kariūnas, arba *Wada*, tikriausiai pasižymėjęs kai kuriuose grobikiškuose žygiuose ir, galimas daiktas, gelbėdamas Lietuvos žemes dešiniajame Neries žemupio krante nuo Rusios puldinėjimų, nemažai buvo prisidėjęs prie jų nepriklausomybės įsigalėjimo. Jis irgi pradėjo nuo žygių į žemes šios upės kairiajame krante, kur puolė artimiausius rusinų miestus, pastatytus Lietuvos žemėse, tarp jų ir Naugarduką, esantį kažkur netoli Trakų (Nauenpille?), kaip tą aiškiai liudija Lietuvos kronika, kuri nurodo, esą

[1] *Karamzin.* Hist. Państwa Ross. — T. II. — S. 62. Kronikininkai galindus rusiškai vadina *Holiady*. Ten pat. — Pastaba Nr. 110.

[2] *...a Kniaź Gimbut na Żomoyty (valdė) i niemały szas panowali i żyli meżу soboju w pokoi.* Rankr. Bych. kron.— P. 5.

Mantvilos laikais tas žemes užkariavo jo pasiųstas sūnus Erdvilas, vedęs į kovą pulkus trejeto narsiųjų vadų: Grumbio, kilusio iš Stulpų herbo, Eikšos — iš Meškos herbo giminės ir Griaužio. Kitas Mantvilos sūnus buvo Nemunas, trečiasis — Vykintas. Apie Nemuną nieko smulkiau nežinome, nurodyta kronika netgi jo vardo nemini. Mes patys įrašėme jį į genealoginę lentelę (lent. Nr. 1), nors originale jis ir nepažymėtas, tuo derindamiesi prie Strijkovskio pasakojimų, juk jis, galimas dalykas, apie tai buvo sužinojęs iš kitų šaltinių[1].

578

1065 m. Peluzijos ir Neromos atgavimas Erdvilo dėka. Erdvilas neabejotinai buvo Neromos ir Peluzijos išvaduotojas iš jas užvaldžiusių Rusios kunigaikščių jungo. Pastarieji po Vladimiro Didžiojo sūnaus Jaroslavo mirties, kaip palikuonys skirstydamiesi turtus, buvo nelygiai išsidaliję tėvonines ir užkariautas žemes. Rusios kronikos, kaip tuo toliau įsitikinsime, susipažinusios su Karamzino veikalų ištraukomis, skelbia, kad tarp tų, kurie pastaraisiais laikais valdė iš Lietuvos atimtas žemes, esą buvo Kijevo, Černigovo bei kai kurie Smolensko ir krivičių žemių, būtent Polocko, Minsko ir Gardino, kunigaikščiai. Betgi sunku tiksliai nustatyti to Mantvilos sumanyto, o Erdvilo surengto žygio datą, tik sprendžiant iš genealoginėje lentelėje nurodytų pirmojo jų mirties metų, būtent 1070-ųjų, galima būtų tą laiką nukelti dar penkeriais metais anksčiau, tai yra į 1065 metus. Ši data neprieštarautų kronikos pasakojimams, jeigu tik atsiribosime nuo painiavos, kuri radosi per įmaišytus čia XIII amžiaus įvykius, mat tada buvo pasiekęs savo klestėjimo laikus kitas Erdvilas, būtent Rimgaudo sūnus, pažymėtas I genealoginėje lentelėje. Mantvilos sūnus Erdvilas tuo žygiu visiškai išvadavo Neromą ir Peluziją iš Rusios kunigaikščių valios.

[1] *Stryjkowski.* — S. 213.

Erdvilas dalija atgautas žemes. Senasis Mantvila po kažkokių nežinomų mums įvykių, 1070 metais, baigė savo gyvenimo dienas[1]. Po laimėtos pergalės minėtiems kraštams atgavus nepriklausomybę, Erdvilas didesnius valsčius išdalijo savo kariaunos pulkų vadams, dalyvavusiems jo vadovautuose mūšiuose: Grumbiui skyrė Astravo valdą[2] su visomis apylinkėmis, nusitęsusiomis iki pat Ašmenos upės, vėliau tapusią paveldima Ašmenos kunigaikščių ir didikų valda[3]. Eikšai skyrė žemes, kurios vėliau, kaip ir visas aplinkinis pavietas, nuo jo vardo gavo Eišiškių pavadinimą. Šios žemės plyti krašte, mums žinomame kaip Peluzija, o anksčiau minėta valda buvo Neromoje*. Griaužio daliai teko valda tose žemėse, kurios kartu su aplinkinėmis toli nusidriekusiomis apylinkėmis buvo pramintos Graužiškėmis. Jų buvimo vietą dar ir dabar primena Ašmenos pavieto, į pietus nuo Ašmenos, tarp Ašmenos ir Eišiškių, ten, kur buvo senoji Neroma, esantis Graužiškių miestelis. Mūsų nurodytoji kronika iš šių vadų kildina Lietuvos garsiųjų didikų gimines: iš Grumbio — Goštautus, iš Eikšos — Davainas, iš Griaužio — Montvydus[4]. Erdvilas, trims žymiausiems karo vadams išdalijęs pasienio žemes, matyt, norėjo įtvirtinti priklausomybę to iš Rusios kunigaikščių atgauto krašto, juoba kad tie vadai gerai tiko saugoti sieną. Kad ir kaip ten būtų, metus žvilgsnį į žemėlapį, ateina į galvą mintis apie minėtus tikslus, kurių galėjo imtis tik turintis politinę nuovoką, gerai nusimanantis apie šalį ir jos reikalus, ypač karinius.

---

[1] Genealoginė lentelė Nr. I. Rankr. Bychovco kronika. — P. 6.

[2] *Siandien Astravas — tai miestelis į šiaurę nuo Ašmenos, Vilniaus apskrities pasienyje***.

[3] *Szto nyni Kniazi i Panowie w Powietie Oszmiańskom derżat'* Kronika ibidem.

[4] *Iz Grumpia narodył się Gasztold, a z Eyksza narodył się Dowoin, a z Grauża narodył się Mońwid.* Rankr. Bychovco kronika. — P. 7***.

580

Erdvilas pasiskelbia Naugarduko kunigaikščiu. Sutvirtinęs atgauto krašto sienas, sutraukė nemažą riterių luomo dalį į kraštus, ištuštėjusius per Rusios kunigaikščių valdymo laiką. Tad Neromos ir Peluzijos gyventojų pagal šiuos nurodymus ėmė daugėti, mat ėmė keltis naujakuriai iš Lietuvos gilumos, kitapus Neries ir Nemuno buvusių žemių. Įkurdino savo buveinę anksčiau minėtame Naugarduke (§ 577), priėmęs nežinia kaip Naugarduko kunigaikščio titulą, galbūt dėl to, kad ten buvo viena nežymi Rusios kunigaikštystė tokiu vardu, ar savo paties nuožiūra, kaip nugalėtojas, įveikęs tų šiapus Neries buvusių žemių pasipriešinimą. Vis dėlto, šį įvykį iš mūsų nurodytos kronikos laikydami istoriškai tikru, toli gražu nesame įsitikinę, kad tas Erdvilas su savo užkariavimais buvo pasiekęs Naugarduką, dabar vadinamą lietuviškuoju, stovintį Rusios žemėse, apie kurio įkūrimą vargu ar dar ir po penkiasdešimties metų buvo galvota, juoba kad anuometinei Lietuvai jis nepriklausė. Šiaip ar taip, sprendžiant iš įvairių aplinkybių ir iš vietovės topografinės apžvalgos, to Erdvilo valdos buvo kitas Naugardukas, lietuviškai vadinamas Naujapiliu *(Nauenpille)*. Tam, kad tuo dar tvirčiau įsitikintume, visai vietoj bus čia tos pateiktos pastabos.

581

Apie Erdvilo valdos, kitaip sakant, kunigaikštystės, sostinę Naugarduką. Senoji pilis, kurios įtvirtinimai tebeegzistavo ir XIV bei XV amžiais[1], stovėjo kunigaikštystėje, vėliau tapusioje Trakų *vaivadija**, kairiajame Nemuno krante, ir lietuviškai buvo vadinama Naujapiliu *(Nauen-*

[1] Danilavičius (Latopisiec. — S. 45) ryšium su šia tvirtove mini kryžiuočių istorijos įvykius. Žinias, iš ten paimtas, įdėsime pritaikę pagal metų seką. Žr.: Geografiniai tyrinėjimai. — T. VII. — Priedas IX.

pille), rusiškai tai skamba kaip Naugardukas. Iki šiol ten turėtų būti išlikusios senųjų tvirtovių liekanos. Galimas dalykas, kad šio miesto įkūrimas siekia tuos laikus, kada rusinai, užvaldę Neromą, norėjo įsitvirtinti savo užkariautose žemėse statydindamiesi įtvirtinimus, kuriuose laikydami karių įgulas tramdydavo kaimynų lietuvių ginkluotus užpuolimus ir neišleido iš akių nukariautųjų. Apie tai jau buvo kalbėta. Tad šio Naugarduko įkūrimo metai turėjo būti gerokai ankstesni už arnojo, stovinčio Nemuno aukštupio kairiajame krante, kuris nepalyginti vėliau užimtas, kai vadas, irgi vadintas Erdvilu[1] ir kilęs iš tos pačios giminės atšakos, užkariavo žemes, ir būtent Rusioje. Per tų dviejų kunigaikščių vardų sutapimą mažiau apdairūs kronikininkai supainiojo ir laikus, ir žygius, ir įvykius, ir vietoves. Tik tą vienintelį būdą pasirinkę, galėsime išnarplioti, ką yra privėlęs Lietuvos kronikos autorius ir Strijkovskis, savo veikale patikliai tą pakartojęs. Bychovco kronikos nuoraše, kur įdėta visa ištrauka iš originalo, randame žinių, kad Erdvilo brolis Vykintas visada gyveno Lietuvos gilumoje, būtent dešiniojoje Neries pakrantėje, o Erdvilas po laimėjimų Rusioje buvo įsikūręs Naugarduke ir valdė pietinę Lietuvą, užėmęs ten rusinų pastatytas pilis[2]. Jokiu būdu negalima būtų sutikti su tuo istoriniu teiginiu, kad lietuviai po skandinavų puldinėjimų ir plėšikavimų, o vėliau to paties sulaukę iš rusų, nuolatos besivaidydami su vokiečiais, įsibrovusiais į Livonijos kraštą, kur buvo nukreiptas visas Lietuvos Užnerio kunigaikščių dėmesys ir pajėgos, patys Živinbudo ir Mantvilos laikais savo valstybėse šiaip taip prasigyvenę, būtų susimanę rengti tokių plačių užmojų žygius, juoba kad į pietus, į žemes valdovo, su kuriuo, nepaisant visų tarpusavio skirtumų, visada galima buvo vienytis prieš

[1] *Žr. šio veikalo VII tomą, IX priedą (Naujapilis)**.

[2] Rankr. Bych. kronika: *na Nowohorodcy i na wsich tych wysze reczenych horodach.* Betgi kai perrašinėtojas panori leistis į aiškinimus, griebiasi originalų iš senesnių laikų liekanų ir per neišmanymą visiškai nukrypdamas į šoną įterpia netikrų dalykų apie šią lietuvių pilį.

užpuolikus, neturėjusius jokios nuolatinės vietos Neromoje ir Peluzijoje, kur tiek buvo rusų pilių su įtvirtinimais. O prieš tai, prieš tą laiką, kai buvo užgrobtas Naugardukas už Nemuno, jo aukštupyje, dar seniau buvo laikai, kai rusų žemės, ypač dešiniajame Dnepro krante, jau XIII amžiuje buvo nuolat puolamos mongolų arba totorių, kaip tą liudija pati Lietuvos kronika ir rusų metraščiai.

582

Lietuvos Kunigaikštystės pradžia. Ši Erdvilo sėkmė davė pradžią Lietuvos Kunigaikštystei, sukurtai Neromos, Peluzijos ir Lietuvos žemėse, kairiajame Nemuno krante, kuri, kitaip negu *Žomajten,* arba žemutinė Lietuva, buvo vadinama *Auxtete—Lietua,* tai yra Aukštutinė Lietuva. Pirmoji jau buvo aiškiai atsiskyrusi ir buvo bepradedanti įsigalėti savita jų tvarka, labiau senovinę primenanti, nors, kaip kad vėliau teks įsitikinti, kartkartėmis galima pastebėti ir kunigaikščių ten buvus. O Erdvilas, nuo seno turėdamas savo žinioj Aukštaitiją, kaip tėvoninę valdą, kol kas tik paskubėjęs atgauti žemes pietinėje Lietuvoje, buvo pajėgus primesti ten savo valią, juoba kad anos žemės dar ir Rusios kunigaikščių karinę grėsmę buvo priverstos pakęsti. Turėjo jis ir pavaldžių riterių, mat galėjo juos aprūpinti žemėmis, atimtomis iš rusinų, kurie, nemažą laiko tarpą jas išlaikę, privalėjo būti jas įdirbę, ūkius sutvarkę ir prasigyvenę. Betgi kai Erdvilas ėmėsi kurti tokią tvarką, kuri labiau priklausytų nuo vyresnybės valios, negu kad nuo seno buvo įprasta lietuvių tautai, pripažinusiai bendruomenės tarybos valdžią, tada ėmė tvirtėti galia kunigaikščio iš tos giminės, kuri, kai tik sustiprėjo be pagalbos dešiniajame Neries krante turėjusių žemes kunigaikščių, Peluzijoje ir Neromoje įtvirtino savo kunigaikštystę. Pastaruosiuose kraštuose jau buvo įprasta klausyti rusų kunigaikščių valdžios, dėl to valdovui lengva buvo ir Aukštaitijoje įvesti tokią tvarką, nes turėjo pavaldžias iš tų pačių provincijų ginkluotąsias pa-

jėgas ir paramą — įsipareigojusių jam riterių, visada pasiryžusių stoti į kovą su nepaklusniaisiais. Taip buvo duota pradžia pačiai Lietuvos Kunigaikštystei. Tai įgalino stiprėti ir kunigaikščio valdžią, kuri Erdvilo palikuonių rankose, tikriausiai pamažu įsigalėdama, peraugo į absoliučią.

583

Erdvilo gyvenimas nutrūko 1089 metais (genealog. lent. Nr. 1). Jis paliko vienintelį sūnų, istorijoje žinomą Mingailos vardu, jau su Lietuvos kunigaikščio valdžia ir titulu, paveldėjusį didžiules iš Rusios atgautas valdas Aukštaitijoje. Apie jį bus papasakota vėliau.

584

Dausprungas. Vienas iš artimiausių Palemono draugų Dausprungas taip pat turėjo nemažas valdas Lietuvoje, prie Šventosios upės, įtekančios į Nerį. Buvo ten pilis, vadinta Develtovu*, tai turėtų reikšti Dievo buveinę[1]. Ten jis buvo įkūręs savo rezidenciją, tačiau vėliau išsikeldino į kitą tvirtovę, per tris mylias nutolusią nuo pirmosios, kuri, būdama patogesnėje vietoje, turėjo geresnių įtvirtinimų. Ji gavo herulišką pavadinimą — Vilkomiras[2]**. Šis miestas, anot Lietuvos kronikos, turėjo būti įkurtas tuo laikotarpiu, kuris prasidėjo Speros apsigyvenimu prie ežero ir baigėsi jo mirtimi, arba apie 1025 metus. Nuo Dausprungo paeina kunigaikščių giminė, nurodyta genealoginėje lentelėje Nr. 2. Klestėjo jis apie 980 metus, paliko vieną sūnų Živinbudą, kuris, sulaukęs sūnaus, pavadinto taip pat Živinbudu II, mirė 1056 metais.

---

[1] *Stryjkowski.* — S. 85.

[2] *Legenda byloja, kad šioje vietoje kadaise gyveno kažkokia panelė, atsiskyrėlė, kurią sudraskęs vilkas. Todėl nuo Wilkas ir Miergas (t. y. panelė) atsirado vietovardis Vilkmergė****.

Ši giminė, visiškai nieko bendra neturėjusi su lenkų kilmės didikais, turėjo Kentauro ženklo herbą, kuris ir po Unijos dar buvo dažnas ir gyvavo tol, kol ši giminė išnyko[1]. Tą patį galima pasakyti ir apie Palemono Stulpų ženklo herbą. Kad šie herbai nepriskirtini prie prasimanytų pasakoms sekti dalykų, turime pakankamai ryškių įrodymų paminkluose — aktuose, sandėriuose, iki šiol išlikusiuose antkapių įrašuose.

585

Živinbudas. Kernius nepaliko vyriškos lyties įpėdinio, jis turėjo vienintelę dukrą, vardu Pajauta, paveldėtoją visų jo valdų, kurias buvo pažadėjęs jaunesniajam Živinbudui, Dausprungo anūkui ir Živinbudo senojo, kitaip sakant, pirmojo to vardo didžiūno, sūnui (žr. genealog. lent. Nr. 1 ir 2). Senatvėje jis pamėgo ramybę, o ir iš kaimynų pusės vados karui kilti neatsirado. Juk rusinai apie tai visai neturėjo kada galvoti, nes gyveno nuolatiniame pavojuje, mat poloviečiai po 1068 metais laimėtos pergalės prie Alkos upės prieš didįjį kunigaikštį Iziaslavą brovėsi į Rusios gilumą ir vos Černigovo kunigaikščio bei Seversko riterių buvo sulaikyti prie Snovo upės. Dažni Rusios dalinių kunigaikščių tarpusavio vaidai, Lenkijos karaliaus Boleslovo Drąsiojo kišimasis į tą sumaištį ir dalies pietinių Rusios žemių[2] atskilimas bei perėjimas pastarojo valdžion, ilgai neleido kaip nors kivirčytis su lietuviais; apie tai jau kalbėjome.

586

1097 m. Kerniaus mirtis. Kernius mirė sulaukęs senatvės, 1097 metais, palikęs įpėdiniu savo žentą Živinbudą, kuris, sutikus pirmųjų šalies vyrų sueigai, tapo paskelbtas

[1] Paskutinis šios giminės vyriškosios pusės atstovas Vilniaus vyskupas Povilas Alšėniškis mirė 1555 m. rugsėjo 4 d.

[2] *Kojalavičius.* Liet. ist. — D. 1. — P. 42.

Lietuvos Užnerio kunigaikščiu[1]. Strijkovskis, remdamasis savo tyrinėjimais, su ypatinga atida kalba apie Kerniaus laidojimą prie Žaslių ežero, kur virš jo pelenų supiltas kauburys buvo gaubiamas tenykščių žmonių mistinės pagarbos ir ten net iki pastarųjų laikų dūksojo šventa giria, garsi pagoniškomis apeigomis[2].

587

1080 m. Atsitikimai, nutikę kunigaikščiui Olegui Lietuvoje. Tuo tarpu Rusios kunigaikščių tarpusavio vaidai truko dar ilgai. Poloviečiai, nepraleidę progos, kišosi į tuos reikalus, su kai kuriais iš jų, kaip antai Seversko kunigaikščiais Sviatoslavovičiais, ypač tai pasakytina apie garsėjusį narsa ir grožiu jaunuolį Olegą, netgi buvo suėję į sąjungą. Padneprio kunigaikščiai dėl to atėmė iš jo valdą ir privertė ieškoti prieglobsčio Lietuvoje. Jis buvo priimtas į rūmus turtingo Lietuvos didiko ar vado, kurį rusų metraštininkai nevardydami vadina kunigaikščiu. Tai buvo ne kas kitas kaip tik Mantvilos sūnus Erdvilas, žinomas tuo metu respublikoniškoje Lietuvoje tokiu titulu. Vedęs jis buvo Gertrūdą, pasak rusų metraštininkų, belaisvę iš Lenkijos.

588

Olegas, priimtas su įprastu vaišingumu, netruko patikti šeimininkei, kurios pastangomis Erdvilas buvo palenktas duoti pažadą anam pagelbėti. Jau būrėsi gausūs pulkai,

---

[1] Lietuvos kronika. Bychovco rankr. — P. 5; genealoginė lentelė Nr. 2; *Kojalavičius.* Min. veik. — P. 45, kur sakoma: *convocatis proceribus...* (sukvietus didikus).

[2] *Stryjkowski.* — S. 87; *Kojalavičius.* Min. veik. — P. 46. Kai kas pasakoja, kad tasai kauburys iki šiol tebestovi, taip pat išlikusi kaime ir vietovė, kitaip sakant, plynė, primenanti buvus šventovę, — Kernakapė, tai yra Kerniaus kapas. Žaslių ežeras tvyro Trakų apskrity, prie to paties pavadinimo vietovės, netoli Kernavės.

turėję išvytajam kunigaikščiui padėti susigrąžinti sostą, kai pasklido garsas apie karą ir netikėtai pašaukė lietuvius žygiui į Lenkijos kraštą. Tikriausiai prūsai, pamarėnų sukurstyti prieš lenkus, galbūt mozūrus, paskleidė šį gandą apie karą. Juk lietuviai tuo metu buvo suėję į tokius artimus ryšius su prūsais, kad visuose karo žygiuose, ypač rengiamuose prieš lenkus, kur reikėjo gausybės ginkluotų žmonių, vienydavosi su jų pulkais ir, viliojami karo grobio, eidavo kartu. Juk kraštas, žinomas kaip Palemono ainių valda, arčiau už kitus buvo prigludęs prie Prūsijos. Dėl šių aplinkybių buvo atidėtas žygis į Rusią, juoba kad kunigaikštis Olegas ėmėsi vadovauti pulkams, patraukusiems į Lenkiją. Žygis buvo visiškai sėkmingas. Šis kunigaikštis, pelnęs didžią šlovę, Lietuvos sostinėje buvo pagerbtas iškilmingu sutikimu[1].

589

Jaunoji Gertrūda, apsvaigusi matydama visą Olego šaunumą ir pagarbą, kuria jis buvo apsuptas, taip smarkiai įklimpo, kad užsimiršusi nebepaisė anei savo garbės. Jai atėjo į galvą mintis atsikratyti vyro, kad visąlaik galėtų būti kartu su nuostabiuoju Olegu. Įdavė jam nuodų ir paliepė vakarinio pobūvio metu įberti į Erdvilo taurę. Olegas paėmė ir pažadėjo įvykdyti. Ar galima, taip susiklosčius aplinkybėms, atsakyti mylimajai? Vis dėlto apsigalvojo, mat prabudo sąžinė, išmetė pragarišką skystį ir pažado neįvykdė. Betgi, deja, jis nepagalvojo apie įžeistos

[1] Rusų istorikas, kurio kūriniais naudojomės (*Orlov J.* Pamiatnik Sobytij v Cerkvi i Oteczestvie. — T. VI. — S. 231—233, leid. 2), tyrinėdamas šį karą, remdamasis savo turėtais šaltiniais, pažymi, kad jį buvo paskelbę lenkai, tačiau, mūsų manymu, greičiau yra buvę taip, kaip mes nurodėme, nes tai labiau atitinka tuometines Lenkijos aplinkybes. Jis, kalbėdamas būtent apie Olego triumfą Lietuvos sostinėje, klysta spėdamas, esą tai buvęs Vilnius, nes to miesto dar nebuvo. Tikriausiai tai Naujapilis.

ir paniekintos meilės kerštą. Gertrūda, kitą dieną sužinojusi, kas atsitiko, sugebėjo visa užgniaužti savo nuodėmingoje širdyje. Vos tik stojo naktis, vos tik Erdvilas po vakarinių išgertuvių susiruošė miegoti, Olegas jau buvo Gertrūdos kambaryje. Ši tuomet įpuolė į savo vyro miegamąjį su baisiausiai išsidraikiusiais naktiniais rūbais ir rėkdama bei protrūkiais kūkčiodama pranešė Erdvilui, kad Olegas prieš ją ėmėsi prievartos. Šis šoka iš lovos, griebiasi kardo ir, pripuolęs prie Olego, užmuša jį vietoje, neleidęs nė žodžio ištarti. Tai atsitiko 1080 metų gruodžio 15 dieną. Be abejo, kas nors iš kunigaikščio Olego svitos, jo patikėtinis, aprašė šį atsitikimą, ir tas aprašymas buvo įdėtas į kronikas[1].

590

1081 m. Lietuviai iš Rusios Lenkijoje. Betgi tuo metu Lietuvos ryšiai su Rusia nebuvo nutrūkę, juk Boleslovui Drąsiajam apleidus Lenkiją, po to, kai buvo nužudytas Krokuvos vyskupas, rusinai, jau prieš tai rodę nepakantumą lenkų jungui, nutarė surengti į Karalystės žemes žygį, kuriam vadovavo Terebovlios kunigaikštis Bazilijus Rostislavovičius, kartu su jais dalyvavo poloviečiai ir lietuviai, turbūt kad iš Peluzijos atsikviesti. Per šį puolimą buvo paimta keletas pilių Raudonojoje Rusioje, ugnimi ir kardu nuniokoti aplinkiniai valsčiai. Po to žygio pulkai nebaudžiami pasuko atgal į savo šalis[2]. Tai vyko 1081 metais, kai lietuviai, regis, pirmą kartą iš tos pusės buvo įsibrovę į lenkų kraštą.

---

[1] Galbūt Olegas dėl šio atsitikimo neprarado gyvybės, nes jo mirties data yra vėlesnė. Juk Karamzinas šį kunigaikštį istorijos arenoje sutinka dar 1101 metais (t. II. — Pastaba Nr. 228). Bet kadangi nieko smulkiau apie jo mirtį nėra žinoma, kiekvienas gali laisvai pasirinkti šaltinius, o nustatyti, kuris iš jų yra teisingesnis, viršija mūsų veikalo tikslus. Pagaliau gal tai buvo kitas Olegas.

[2] *Kojalavičius.* Min. veik. — P. 42; *Naruszewicz.* Hist. Nar. Pol.— T. III. — S. 2.

591

Živinbudas II. Živinbudas II, Kerniaus žentas, tikrovėje buvo Užnerio kunigaikštis, o jo kunigaikštystė, mūsų istorikų nuomone, buvusi lietuviška, netgi yra aprašytas herbas, kuris iš pradžių buvęs Stulpų ženklo, kaip Palemono giminės, o vėliau — Kentauras, priklausęs Dausprungo giminei[1]. Kad ir kaip ten būtų buvę, Kernius su ta kunigaikštyste nebuvo susijęs, kadangi iš tolesnių įvykių eigos matyti, jog ta vietovė liko Palemono ainiams. Galimas dalykas, kad Gimbutas, pragyvenęs savo tikrąjį brolį, po pastarojo mirties paveldėjo tėvo valdą. O nukariautos žemės *dešiniajame** Neries krante, kaip Pajautos kraitis, perėjo Dausprungo a'niams[2]. Živinbudo II mirties metai nežinomi...

592

Svarbios pastabos apie Lietuvos istoriją. Čia pastebime aiškią spragą tolesnių įvykių eigoje — praleistas daugiau kaip visas amžius, ir matyt, kad su tokiu trūkumu buvo ir tas egzempliorius, kuris buvo patekęs į Strijkovskio rankas, kadangi ir jis nemažai ką yra peršokęs, dėl to jo veikalo chronologinėje sekoje susidarė maišatis. Kojalavičiui atsitiko tas pats: baigęs pasakojimą 46 puslapyje 1089 metais, vėl jį tęsia 15 paragrafe, 48 puslapyje, o kitame puslapyje aprašo 1200 metus, abejodamas dėl datų, kurias prieš tai pats, Strijkovskio veikalu remdamasis, buvo nurodęs. Betgi jis pirmasis yra pastebėjęs ir aiškiai tą trūkumą nurodęs[3] sakydamas, kad apie XII amžių Lietuvos istorija tyli. Tai tiesa, kad neturime iš to

---

[1] *Kojalavičius.* Liet. ist. — D. I. — P. 48.

[2] Mūsų kronikininkai klysta nurodydami Živinbudo sostinę buvus Kernavę, kadangi ta valda niekados nepriklausė Kentauro herbo giminei.

[3] *Kojalavičius.* Liet. ist. — D. I. — P. 46 ir kt. Savo nuomonę apie Lietuvos kronikos trūkumus ir klaidas pateiksime III priede.

amžiaus smulkesnių, mums svarbių žinių, betgi galime kai ką sužinoti iš kitų šaltinių — ir apie žymiųjų didikų kilmę, ir apie kai kuriuos kitus dalykus, ką aprėpia tema kito mūsų skyriaus, kuriuo baigsime pasakojimą apie tai, kas XI amžiuje buvo bendra visai tautai.

593

Skandinavų puldinėjimai. Paskutiniame XI amžiaus ketvirtyje nuo jūros pusės buvo užgriuvę plėšikaujantys skandinavų pulkai ir vyko karai. Labiausiai juos traukė Sambijos gamtos lobiai ir gyventojų gerovė. Be kitų, kiek ankstesnių puldinėjimų, apie kuriuos tėra tik bendro pobūdžio pastabos, karais ir plėšikavimais garsėjo Danijos karaliaus Haroldo III brolio Sveno Kristijono sūnus Knutas. Šis tam, kad, kaip nuo seno skandinavams buvo įprasta, jaunų dienų nepraleistų niekinguose malonumuose, sumanė sau ieškoti garbės užjūrio šalyse. Subūrė juntą jaunimo, greito prie visokių išmonių ir naudingų sumanymų, per kuriuos galima buvo pelnyti garsų vardą. Šis Knutas buvo žinomas kaip ne kartą patyręs laimėjimų Lietuvos ir Estijos žemėse. Jis ir iš Baltijos jūros buvo išvijęs plėšikus, užpuldinėjusius pirklių laivus[1]. Vis dėlto istorikai mano, esą šis, paskutinis, Sambijos užpuolimas buvo vykdomas paliepus Danijos valdžiai, nesiliovusiai kėsintis pavergti tą provinciją[2].

594

Šv. Knuto atsivertimas į krikščioniškąjį tikėjimą. Kai Knutas, pakviestas į Švediją, 1080 metais pats užėmė Danijos sostą, sumanė naują žygį į užjūrio šalis, su kuriomis

[1] *Sax. Gramm.* — P. 211—212; Chejsmeri Comp. (ap. Langenbeck. — T. II. — P. 357); *Petri Olai.* Excerpta ibid. — T. II. — P. 209.
[2] *Voigt.* Gesch. Preuss. — Bd. I. — S. 327.

prieš tai buvo susidūręs. Tą kartą buvo ten nuvykęs skatinamas vien tik noro skleisti žmonėse Evangelijos šviesą, tuomet tai negalėjo duoti gerų vaisių, nes šis valdovas iš visos širdies stengėsi krikščioniškąjį tikėjimą įtvirtinti savo gimtojoje šalyje, dėl to po mirties bažnyčia pagerbė jį, suteikdama Šventojo vardą[1]. Savo apaštalavimo žygius Lietuvoje pradėjo nuo Sambijos, vėliau Kurše ir Estijoje vykdė juos su ginklu rankose. Vis dėlto nėra žinoma nei kokie įvykiai lydėjo šį sumanymą, nei kaip jis buvo vykdomas, nei kokie buvo jo padariniai. Žinome tik tai, kad Knutas negrįžo į Daniją pirmiau, nei tie trys kraštai, tikriausiai tos jų žemės, kurios buvo pajūryje, nebuvo visiškai jo nuniokoti[2].

595

Įvykiai Prūsijoje. Prūsijos kraštuose netilo iš Lenkijos jungo besiveržiančiųjų riksmai — pamarėnai, labiau už kitus besistengę saugoti savo laisvę, įtraukė prūsus į karą. Tuo metu viešpatavęs Lenkijoje Vladislovas Hermanas, romus ir gerų norų kupinas monarchas, dėl šio Pabaltijo kraštų maišto labai įniršo[3]. 1091 metų vasarą jis su kariauna įsiveržė į Pamarį. O pamarėnai[4], susivieniję su prūsais, Nekaltosios Panelės Marijos dangun ėmimo dieną, būtent rugpjūčio 15-ąją, Racionžo apylinkėse, netoli Nakelio, stojo mūšin. Lenkams taip sekėsi, kad, nukloję mūšio lauką, visiškai sutriuškino priešą. Po to nebebuvo jokių sunkumų susigrąžinti pralaimėjusių paklusnumą ir pripažinti nugalėtojo teises[5].

---

[1] Chron. Erici Regis (ap. Langenbeck. — T. I. — P. 160); *Sax. Gramm.* — P. 221.

[2] *Nec ante manum ab incepto retraxit quam Curonum, Samborumque ac Esthonum funditus regna delesset.* (Ir tol rankos iš pat pradžios neatitraukė, kol visiškai nesunaikino kuršių, sambių ir estų žemių.) (*Sax. Gramm.* — P. 214).

[3] *Kadlubekas.*— Kn. II. — P. 183 ir kt.; *Boguph.* — P. 29.

[4] *Pomerani cum barbaris Pruthenis juncti* (Pamarėnai su barbarais prutėnais susijungę.) *Dlugošas.* — T. I. — P. 317—318.

[5] *Cromer.* — P. 94; *Miechow.* — P. 54.

Saiko trūkumas, pagaliau sunkumai, lenkų valdžios žiaurumai, grobimai, be to, naikinimas pagonybės, kuri dar laikėsi Pamaryje, vėl taip smarkiai įerzino žmones, kad kitais metais vėl kilo visuotinis maištas ir vėl prūsai buvo prašomi pagalbos. Vladislovas su maža, bet manevruose įgudusia riterių kariauna paskubėjo prieš maištininkus. O Krokuvos vaivada Secechas patraukė prieš prūsus, norėdamas pastoti kelią ir taip neleisti susijungti šių abiejų laisvę mylinčių tautų kariaunoms. Betgi šie tą kartą nepasuko į plynes, o slapstėsi miškuose ir duburiuose. Taigi lenkai per visą didžiojo pasninko laiką galėjo visur, kur tik jiems patiko, priešą vaikytis ir gintis. Vladislovas jau netgi manė grįžti į savo šalį, kai sargybiniai jam pranešė, kad galinga pamarėnų ir prūsų pulkų jungtinė kariauna, nuo lenkų stovyklos nutolusi per penkias mylias, artėja prie jų. Sužinojęs apie priešo jėgas, ne ką jo pralenkiančias, iš pradžių svarstydamas dvejojo, galop stojo į mūšį. Kautynės buvo įnirtingos ir kruvinos, be perstojo truko nuo aušros iki sutemų, bet vis dar buvo neaišku, kieno viršus. Į vakarą sėkmė, atrodo, pakrypo į priešų pusę. Pamarėnai kovėsi jau praradę visas viltis, kai lenkai nusprendė dar kartą, ryžtingai, suglaustomis gretomis puldami, anuos priremti. Šis ketinimas baigėsi sėkmingai — maištininkai spruko, tik nakties tamsa ir nuovargis po pernelyg ilgai užtrukusio mūšio sutrukdė nugalėtojams vytis bėgančius, tad, suprantama, buvo nuspręsta trauktis prie savo šalies sienų[1]. Kitais metais Vladislovas vėl buvo Pamaryje, kur rado ir prūsus, atėjusius į pagalbą tenykščiams maištininkams. Betgi iki lemtingo mūšio nebuvo prieita, nes, ėmęs ruoštis pulti svarbiausiąją tvirtovę Nakelį, savo kariauną pastebėjo esant labai nuniokotą dažnų pasalūniškų priešo antpuolių, tad nieko nelaimėjęs turėjo grįžti į Lenkiją[2].

[1] *Mart. Gall.* — P. 80; *Kadlubekas.* — Kn. II. — P. 188; *Boguph.* — P. 29; Chron. Princip. Polon. — P. 24.
[2] *Mart. Gall.* — P. 81; Chron. Princip. Pol. l. c.

Betgi pamarėnai ir prūsai nesiliovė priešinęsi lenkams, tad negalima buvo nei tikėtis saugaus gyvenimo šalyje, nei viltis kokios nors anų naudos lenkų iždui. Vladislovui nebeliko kitų priemonių, kaip tik jėga įtikinti tuos nepaklusnius priešininkus, su kuriais jau nebebuvo įmanoma susitarti dėl taikos ir gyventi santarvėje. Galop 1093 metų pradžioje Vladislovas Hermanas, surinkęs gausias karines pajėgas, kokių lig tol dar niekada nebuvo išvestų į kovos su pamarėnais laukus, įsiveržė į jų kraštą. Praėjusios kampanijos patirtis buvo pamokiusi, kad nelabai verta kaupti jėgas tvirtovės puolimui, tad suradę maištininkus, tūnančius tvirtovės slaptavietėse ir vengiančius stoti į kovą atviname lauke, ėmė juos gainiotis po šalį, visur aplink sėdami mirtį, atimdami laisvę ir palikdami ištuštėjusius plotus. Persikėlus aniems per Vyslą, tas pats ištiko Prūsiją. Todėl į Lenkiją su karo grobiu traukė dažnos ir gausios gurguolės, į kurias nuo savo tvirtovių aukštų mūrų kreipė liūdnus žvilgsnius vietiniai gyventojai[1]. Kadangi būtinumas sutramdyti įsisiautusias kaimynines tautas, praradusias įkarštyje saiką, pažangos ir civilizacijos lygiu tebesančias jaunystės amžiaus, Vladislovą, pasižymėjusį gera širdimi, dar pastūmėtą jautraus susirūpinimo savo tėvynės gerove, privertė imtis griežčiausių priemonių, tai jo sumanymai turėjo būti vykdomi kuo skrupulingiausiai — kariauna turėjo būti labai drausminga ir tvarkinga, gausi ir gerai organizuota, tuo tarpu maištininkai nei puolimų atrėmė, nei jokių, gerai jiems žinomų, gudrių pasalų aniems nesiryžo spęsti. Besislapstantiems tvirtovėse ir giriose kariams, mačiusiems taip sunaikintus valsčius, kad ten nebebuvo likę nieko nei grobiui, nei kokios vilties žmogui išgyventi, prieš akis stojosi baisūs reginiai. Tai pagaliau privertė pačius kiečiausius

[1] *Dlugošas.* — T. I. — P. 324; *Cromer.* — P. 96.

užsispyrėlius maldauti Lenkijos monarchą pasigailėti, visiškai pasikliaujant jo malone. Vladislovas priėmė visus drauge, šie nusižeminę pareiškė jam pagarbą, betgi vėliau teko kai kuriuos jų vadus išskirti, mat dovanoti bausmę jiems buvo atsakyta. Pastarieji gal dėl jų būdo nepastovumo, gal dėl kurstymų po pralaimėjimo iš naujo sukilti buvo nubausti mirties bausme arba tremtimi[1].

598

1096 m. Mūšis prie Goplo. Taigi Prūsijoje įsigalėjo taika, tačiau neilgam, kadangi 1096 metais, kai Vladislovo pavainikis sūnus Zbignevas, pakeitęs gyvenimo būdą, paliko Saksonijoje vienuolyną, į kurį buvo priverstas įstoti, kad nenukentėtų tėvo politiniai sumanymai, nusidangino į gimtuosius kraštus, sukėlė maištą, telkėsi pagalbą iš Pabaltijo šalių. Tada atvyko ir prūsai, kurie tuomet dalyvavo didžiajame mūšyje, vykusiame netoli Krušvicos, prie Goplo ežero. Tos pagalbos, teiktos prieš aukščiausiąjį Lenkijos valdovą, priežastis tikriausiai buvo atžarus Vladislovo skirtos valdžios elgesys, mat ji po šio įvykio turėjo būti pakeista, o prūsai nuo to laiko aprimo ir ilgą laiką prie jokių vidinių sąmyšių Lenkijoje neprisidėjo. Netgi vėlesniame Vladislovo Hermano kare su pamarėnais pastarųjų nerėmė.

599

Vėliau, kai šis monarchas, bebaigdamas savo gyvenimo dienas, nusprendė padalyti valstybę dviem sūnums — Boleslovui Kreivaburniui ir Zbignevui, tai pastarajam atiteko Prūsija su Pamariu, Didžiosios Lenkijos dalimi, Kujavija ir Mozūrija.

---

[1] *Boguph.* — P. 29.

* * *

VIII skyrius

XII AMŽIAUS LAIKŲ ISTORIJOS ĮVYKIAI IR ISTORIJOS PAMINKLAI

.....

600

Pastebėjimai iš istorijos tyrinėjimų. Jau anksčiau esame minėję, kad Lietuvos kronikos lapai, kuriuose aprašyti XII amžiaus paminklai, yra dingę. Tad šiame skyriuje pagal išgales stengsimės tą trūkumą išlyginti pasinaudodami kitais šaltiniais. O mūsų vedlės bus per laimingą atsitiktinumą išlikusios Rotundo parengtos genealoginės lentelės[1].

601

Apie krivičius. XII amžiuje nemažą įtaką įvykiams Lietuvoje turėjo krivičiai, tad privalome atkreipti šiokį tokį dėmesį ir į šią slavų atšaką. Labai tikėtinas dalykas, kad

[1] Neabejotinas dalykas, kad Strijkovskis vadovavosi Lietuvos kronika, kurios nuorašas yra Bychovco kronika. Be kitų pastabų, šiuo atveju, būtent šioje vietoje, krinta į akis klaida, atsiradusi per minėto istoriko beatodairišką sekimą Lietuvos kronika. Jos perrašinėtojas, nurodydamas, kad Gimbuto sūnus ir turtų paveldėtojas buvo Mantvila, deda tašką, taip, kaip tat yra ir Bychovco egzemplioriuje, o po jo pradeda naują eilutę ir didžiąja raide: *Y czasu panowania Montwiłłowa powstał Car Batyi...* Iš pirmo žvilgsnio galima susigaudyti, jog šie žodžiai perrašinėtojų pridėti tam, kad pirmesnis pasakojimas būtų sujungtas su kitu, tarp kurių nėra jokio ryšio, juk juos skiria didžiulis laiko tarpas. Tad trūkumas kronikos originale turėjo būti likęs nuo seno ir per tuos nurodytus pridėtus kelis žodžius Strijkovskio liko nepastebėtas (žr. dar ir III priedą).

viso šiaurinio slavų krašto ištakos krivičių gentyje, juk reikia pripažinti, kad šiauriniai slavai, kaip venedų padermė, iš anksčiau užimtų žemių tarp Nemuno ir Dauguvos buvo pasitraukę toliau į šiaurę ir nusikėlę už dešiniojo tos upės kranto, net iki pat Volchovo. Šiaurės Europos istorijoje stinga įvykių analizės krivičių genties, šios vienos iš gausiausių slavų padermėje, kuri nuo seno buvo užėmusi didžiulius plotus ir kurios gentainiai garsėjo kaip taikų darbą mylintys žmonės. Su lietuvių tauta krivičiai palaikė artimus ryšius tiek pasaulietiniuose, tiek religiniuose dalykuose[1]. Gyveno jie palei pietinę ir rytinę Lietuvos sieną, nuo Nemuno iki Drujos, kitaip sakant, prie Žemgalos, ten, kur baigiasi jos rytinės žemės. Krėvos miestas, kadaise turėjęs įtvirtinimų, esantis Ašmenos apskrityje, ir į pietus nuo jo esantis Krėvos kaimelis — senosios pilies vietovė — primena, kur yra buvusios tos genties centrinės gyvenvietės. IX amžiuje krivičiai turėjo nemažą reikšmę dešiniajame Dauguvos krante, šiaurinių slavų žemėse, ten, kur sostinė buvo Izborskas, o į šiaurės rytų pusę siekė Dneprą, kur Smolenskas buvo krivičių pilis. Turėjo savo gyvenviečių ir Nemuno aukštupyje, nusitęsusių iki Naugarduko apylinkių. Dar dabar tebegyvuojantis Krivičio miesteliukas kairiajame Nemuno krante, ties Gaujos žiotimis, teigia tą patį, kaip kad ir krivičių, vietinių kaimo gyventojų, tautelė[2]. Tikriausiai šios genties gyvenvietės, siaura juosta nusitęsusios iš šiaurės į pietus, nuo iš seno lietuviškų žemių iki Baltarusijos[3], sudarė visuomenę, padalytą į mažas valstybėles arba bendruome-

[1] *Karamzin.* Hist. Państwa Ross. — T. I. — S. 81. Savo istoriniuose šaltiniuose Karamzinas yra pastebėjęs, kad slavai, ypač gyvenę arčiau, būtent krivičiai, keliaudavo nusilenkti dievams į garsiąsias šventąsias vietas Žemaitijoje ir Kurše.

[2] Jau apie tai kalbėjome ir čia kartojame — kai susiduriame su tokiais dalykais, kurie pakankamai neištirti, o jie padėtų daug ką išsiaiškinti šiaurės kraštų istorijoje, negalima jų jokiu būdu praleisti.

[3] Kad baltarusiai priklausė krivičių padermei, kaip kad mano šiaurės kraštų istorijos naujausi tyrinėtojai, teisingai abejojama. Jų paveldėti giminės bruožai, papročiai ir kitos ypatybės yra artimesnės šiauriečiams negu kad krivičiams.

nes, kurios tarpusavyje buvo susijusios giminystės saitais. Rusijos monarchijos įkūrimo laikais, viešpataujant Riurikui, į jos sudėtį įėjo Izborskas, Polockas, o vėliau ir Smolenskas. Rusios kunigaikščiai atiduodavo variagams jų priklausomybėn leno teise provincijas, vieni iš tokių — tai polockiečiai, kurie krivičių padermėje sudarė atskirą atšaką ir apie X amžiaus vidurį buvo patekę garsiojo variago Rogvolodo, gyvenusio Polocke, valdžion. Jis buvo palankus didžiajam kunigaikščiui Jaropolkui, kitaip sakant, Kijevo valdovui, kuriam buvo pažadėjęs atiduoti į žmonas savo dukrą, vardu Rogneda. Buvo išauginęs ir dvejetą sūnų. Turėjo būti dalyvavęs Jaropolko vaiduose su broliu Vladimiru, kadangi pastarasis siekė keršyti jo šeimai. Iš pradžių pareikalavo rankos puikiosios Rognedos, tačiau ši atsakė kaip tikra normanė: „Belaisvės sūnui batų neausiu“[1]. Mat Vladimiro motina buvo jo senolės Olgos rūmų urėdė. Tokio akiplėšiško atsakymo įpykintas, kunigaikštis su gausiomis pajėgomis užpuolė Polocką, Rogvolodą su sūnumis nužudė, Rognedą jėga paėmė sau į žmonas, o Polocko provincijai primetė savo valdžią[2]. Rogneda pagimdė Vladimirui sūnų Iziaslavą, kuriam didysis kunigaikštis, kartu su motina išviįęs iš savo rūmų, davė krivičių žemes, sudarančias centrinę dalį Minsko kunigaikštystės, kurios sostinė buvo įkurta specialiai pastatydintoje gyvenvietėje su pilimi, pavadintoje jos naujojo valdovo vardu — Iziaslavu. Tai turėtų būti dabartinis Zaslavas — miestelis netoli Minsko[3]. Visa tai įvyko keletą metų prieš Vladimiro krikštą, galbūt 986 metais. Taip atsirado dalinė Krivičių kunigaikštystė. Be abejo, Vladimiras, dalydamas sūnums kunigaikštystes, Iziaslavą paskelbė Polocko kunigaikščiu, prijungdamas prie jo ankstesnių valdų visą krivičių kraštą. Iziaslavas mirė

[1] Vestuvių paprotys auti batus jaunikiui mūsų skaitytojams jau girdėtas (žr. T. I. — P. 288).

[2] *Karamzin.* Hist. Państwa Ross. — T. I. — S. 179—180. — Noty 420, 421.

[3] Ibidem. — P. 189. — Pastaba Nr. 440.

1054 metais[1]. Jis turėjo sūnų Bračislavą, kuris, atrodo, atsisveikino su šiuo pasauliu dar tėvui gyvam esant, tarytum prieš 1021 metus, palikęs sūnų Vseslavą. Šiam Polockas atiteko valdyti mirus jo senoliui. Pastarajam padalijus kunigaikštystę savo sūnums, kurių turėjo septynetą ir dar dukrą[2], taip pat Rusios žemėms prie Neries aukštupio atsiskyrus ir prisijungus prie Lietuvos Užnerio kunigaikštystės, anoji kunigaikštystė neteko didesnės savo valdų dalies. Taigi jo sūnus Sviatoslavas, arba Jurgis, miręs apie 1140 metus, valdęs Polocko kunigaikštystę, ją užėmęs, įgijo visiškai nedidelę valstybę, apsiribojusią keleto mylių plotu apie Polocką, nusidriekusią Dauguvos aukštupio link ir kiek toliau. Mat tuo metu pskoviečių žemės su Izborsku sudarė atskirą kraštą, Gercikoje arba Carograde buvo specialus valdovas. Žemgaliai buvo išlaikę nepriklausomybę, Lietuvos Užnerio kunigaikštystė tęsėsi iki pietinės Žemgalos ir buvo užėmusi Breslaujos žemes; Smolenskas, Vitebskas, Minskas ir kitos toliau į pietus esančios žemės turėjo savo dalinius valdovus. Todėl kunigaikštis Jurgis tik vienus polockiečius buvo skyręs kaip paveldą savo sūnums Viačeslavui ir Dovydui. Šie, mirę bevaikiai, žmonėms, buvusiems jų valioje, suteikė visišką laisvę rinktis valdžią tokio pobūdžio, kokio jiems labiau patinka. Polockas tapo laisvu miestu, o kunigaikštystė — respublika, valdoma 30 senatorių. Buvo pakabintas varpas, kuriuo žmonės būdavo kviečiami į pasitarimus arba večę[3].

---

[1] *Stebelski.* Żywoty ŚŚ Panien. — T. I. — S. 59*.

[2] Rankraštinė Bychovco Lietuvos kronika. — P. 7—9; *Stryjkowski.* — S. 233—234; *Stebelski.* Min veik. — P. 16 ir kt.; *Karamzin.* Genealoginė lentelė Nr. 7, t. p. t. II. — P. 157 ir kt. Čia kalbama apie žlugimą Polocko kunigaikščių, kurie atsiskyrė nuo Rusios, kitaip sakant, tapo nepriklausomi nuo Kijevo kunigaikščio valdžios. NepriešTarausime rusiškoms kronikoms, nurodančioms, kad krivičių kunigaikščiai buvo ištremti į Carogradą, bet lietuvių padavimai įgalina mus tvirtinti, kad ne visus toks likimas buvo ištikęs, juk Jurgis Sviatoslavovičius tuoj pat grįžo iš tremties ir užvaldė Polocką.

[3] Krivičiai, lietuviais sekdami, buvo labai atsidavę pagonybei, laikėsi tokių pat kaip ir anie papročių ir, matyt, tarp rusinų juos išlaikė ilgiausiai. Įrodymus to yra pateikęs Karamzinas. — T. I. — Pastaba 463.

602

Žvilgsnis į Rusios istoriją. Tam, kad būtų išsaugota tyrinėjamos temos įvykių seka, turime dar kartą grįžti prie Rusios. 1095 metų vasario 24 dieną poloviečių ramų gyvenimą sukrėtė pasalūniškas rusinų įsiveržimas. Paraginti kunigaikščio Vladimiro Monomacho, jie įsibrovė į anų žemes, nešdami ten baisias negandas. Poloviečiai griebėsi ginklo, puolė Rusią ir, aplink visa, kas tik gyvas pakliūdavo, iki paskutiniųjų naikindami, apgulė Perejeslavlį. Vladimiras su Sviatopolku iš tikro juos triuškinte triuškino, bet antrasis dalinys, vadovaujamas Boniako, apsiautė Kijevą, padegė priemiesčius, apiplėšė Pečioros vienuolyną, iššudė vienuolius. Tad reikėjo su Boniaku eiti į nenaudingus sandėrius. Vėliau Rusios kunigaikščiai, artimiau pažinę tą narsų karį, kai kariauti su juo buvo nebeįmanoma, nusprendė įtraukti aną į karą su Vengrijos karaliumi Kolomanu. Nors Boniakui karas baigėsi sėkmingai, bet jo pajėgos pamažu buvo pakirstos, tai Monomachui suteikė galimybę laimėti pergales tolesnėse kovose su poloviečiais.

603

1101 m. Monomacho pergalė prieš poloviečius. Taigi pačioje XII amžiaus pradžioje, būtent 1101 metais, prie Sutenio Vladimiras laimėjo pergalę prieš anuos. Betgi, matyt, įžvalgus kunigaikštis ar dėl to, kad buvo apsidraudęs sudarydamas sąjungą su Lietuva, ar dėl kokių nors vidinių, ten kilusių neramumų, ar dėl kitų mums nežinomų priežasčių atrodė esąs dėl tos pusės ramus. Juk nėra jokių pėdsakų istorijoje, kad lietuvių tauta kokiu nors būdu paskutiniame XI amžiaus dešimtmetyje ir pirmaisiais XII amžiaus metais būtų ėmusis prieš Rusią karinių veiksmų. Rusios kariaunos pulkai, Vladimiro vadovaujami, šiaip ar taip, jokių kitų politinių siekių, kaip tik sumušti poloviečius, neturėję, pasitraukė Dnepro link, dėl to Lietuva su

jos Užnerio valdomis buvo palikta ramybėje. Dėl Kerniaus dukters Pajautos vyro Živinbudo senyvo amžiaus tuo metu praėjo lietuvių antpuolių grėsmė ir buvo garantuotas saugus gyvenimas.

604

1103 m. Žygis į Slonimą. Tačiau lietuviai ilgai netvėrė santarvėje. Iš Lietuvos Užnerio kunigaikštystės pusės nebuvo imamasi jokių priešiškų žingsnių, deja, radosi toks vadas, vienas iš Mantvilos sūnų, turbūt *Vykintas**, kuris 1105 metais, subūręs žemaičių, prūsų ir jotvingių pulkus, įsiveržė į pietinę Rusią, Slonimo link, ir iš ten, išplėtęs antpuolius didžiuliuose plotuose, laisvai gabenosi grobį, darydamas baisius nuostolius[1].

605

1106 m. Karas pietuose. Vėliau, 1106 metais, kilo kruvinas karas pietinėje Lietuvos dalyje. Latvijos Žemgalos provincija nuo seno, kaip kad liudija Nestoras, buvo Polocko kunigaikštystės vasalinėje priklausomybėje. Matyt, kad Kerniaus laikais lietuviai savo galia viršijo kitus, o Neroma buvo pradėjusi kratytis Rusios kunigaikščių jungo. Žemgala taip pat ėmė maištauti ir nebenorėjo klausyti svetimųjų valdžios. Tad kunigaikštis Vseslavas, nutaikęs tinkamą metą, nusiuntė savo sūnus Jurgį ir Dovydą užimti Žemgalos. Tenykščiai, surinkę nemažas pajėgas, kitų savo krašto sąjungininkų padedami, vyriškai atrėmė puolimą. Galop stojo lemiamas mūšis, kuriame žemgaliai

[1] Strijkovskis (178 p.), pateikdamas žinią apie šį karą, pirmiausia kalba apie mūšį prie Sutenio, esą vykusį tais pačiais metais. Tačiau mes, kalbėdami apie minėto mūšio datą, laikomės Karamzino skaičiavimų ir Žemgalos karo datą paliekame pažymėtą tą pačią, kurią nurodo ir mūsų minėtas kronikininkas. Kaip rodo kiti šaltiniai, Sutenio mūšis vyko dvejais metais anksčiau už *Vykinto** didįjį žygį prieš Rusią. *Naruszewicz.* — T. IV. — S. 146.

kartu su lietuviais visiškai sutriuškino rusinus, devynis tūkstančius jų paklojęs kovos lauke. Po to kunigaikščiai paliko Žemgalą nepriklausomą[1].

606

1113 m. Žydų išvarymas iš Rusios. XII amžiaus pradžia Rusios valstybėje tapo žydų pragaišties laikais. Rusios didysis kunigaikštis Sviatopolkas Iziaslavovičius, būdamas labai godus pinigų, rėmė žydus, kurie lupikavo skolindami pinigus arba įkeisdami brangųjį metalą ar jo lydinius. Be to, dar jie savo rankose turėjo šalies ir užsienio prekybą, ypač tai pasakytina apie Kijevą, tuo to krašto pirkliams darydami nemažus nuostolius. Po Sviatopolko mirties keletą metų truko tarpuvaldžio laikotarpis, juk Vladimiras Vsevolodovičius, pramintas Monomachu, nesiveržė užimti Kijevo sosto. Žydai papirkinėjimais (tai įgimtas tos tautos bruožas) pasiekė aukštų pareigų valdžioje, tuo užsitraukdami dar didesnę rusinų nemalonę. Galop kijeviečiai, visiškai netekę kantrybės, sukėlė prieš žydus ginkluotą maištą, per kurį keletą jų mirtinai nugalavo. Ši aplinkybė, be kitų, gal dar svarbesnių, privertė Vladimirą palikti savo mėgstamą buveinę Perejaslavlyje. Šis valdovas atvyko į Kijevą ir kai pamatė, kokie dalykai dedasi su žydais, 1113 metų sausio 7 dieną paskelbė įsakymą, kad žydai visiems laikams paliktų žemes, priklausančias Rusios valstybei. Kartu jiems nebuvo draudžiama išsigabenti visokį judamą turtą ir nustatytas pakankamas laikas baigti atsiskaitymus už prekes[2]. Tuomet žydai pasirodė Lietuvoje, o Peluzijoje daugmaž tikėtina, kad jie buvo įsikūrę nuo labai senų laikų, būtent nuo XII amžiaus antrosios pusės. Prie Eišiškių miestelio, senose, jau nuo neatmenamų laikų apleistose žydų kapinėse, dar mūsų tėvų laikais, apie 1798 metus, galima buvo pamatyti akmenį

[1] *Karamzin.* — T. II. — S. 126.
[2] *Orlov.* Pamiatnik w Cerkvi i Oteczestvie.— T. I.— S. 29.

su hebrajišku antkapio užrašu, datuotu 931 metais, tai yra 4931-aisiais pagal žydų metų skaičiavimą, o pagal mūsų — 1170-aisiais[1].

607

1114 m. Vaidai su Rusia. 1116 m. Naugarduko įkūrimas. Didysis visos Rusios kunigaikštis Vladimiras Monomachas, tvarkydamas savo valstybės vidaus reikalus, rodė didelę išmintį ir romų būdą. Kitų kunigaikščių, kurie dažnai sumanę puldinėdavo ir grobdavo svetimas žemes, jis negirdavo, kadangi niekada tokiems žygiams nepritarė, nerimstančius užpuolikus, be abejo, dar ir ramdė. Tuomet Minske viešpatavo kunigaikštis, vardu Glebas, žmogus neramaus būdo, pakrikėlis, be saiko godus, žiaurus savo valdiniams, kuriuos visokiais būdais, prasižengdamas teisybei, skriaudė, taip pat buvo baisiai įsipykęs ir visiems kaimynams. Jo kunigaikštystė buvo ištuštėjusi, mat žmonės kėlėsi į kaimynines žemes, daugiausia į Lietuvos Užnerį, kitaip sakant, į kunigaikščio Živinbudo valdas. Betgi Glebas dažnai rengė žygius į tą kunigaikštystę,

---

[1] Šio akmens jau nėra. Mano tyrinėjimų žiniomis, jis buvo ne senosiose Eišiškių kapinėse, bet gulėjo prie žydų pradžios mokyklos ir prieš dvidešimt metų per gaisrą buvo sunaikintas (žr. IX priedą). *Įdomų paminklą suradau karaimų šeimos S..., šiuo metu gyvenančios Trakuose, genealogijoje, t. y. genealoginiame medyje. Ten pasakyta, jog Natanas, Ben Chazarjono sūnus, pasitraukė iš Krymo ir apsigyveno Kijeve, kur jo palikuonys labai ilgą laiką vertėsi prekyba. Vėliau, sukilus rusų liaudžiai, visi, išskyrus keletą, buvo išžudyti. Tarp jų buvo ir Elijas Ben Abrahamas, apsigyvenęs Lietuvoje. Iš Rusios buvo išvyta visa chazaritų tauta. Vadinasi, chazarų istorijoje minimi žydai iš tikrųjų turėjo būti karaimai. Iš Kijevo išvyti, jie persikėlė į Lietuvą ir nuo to laiko egzistuoja kaip karaimai. Senaisiais laikais Lietuvos didžiųjų kunigaikščių diplomuose jie buvo paprasčiausiai vadinti žydais. Tikrieji žydai kilę iš Vokietijos — apie tai byloja jų darkyta vokiečių kalba, kurios karaimai nevartoja. Eišiškėse žmonės senus žydų kapus po šiai dienai vadina karaimų kapais. Nežinau, iš kur Mogiliovo arkivyskupas Bogušas-Sestšencevičius paėmė informaciją apie chazarų apsigyvenimą Lietuvoje (Histoire de la Chersonese Thaurigne. — P. 288). Bet tai bylotų apie chazarų—karaimų atsiradimą labai senais laikais*.*

o jo antpuoliai siekdavo net Dauguvos pakrantes, visada daugybė kaimo žmonių būdavo paimama į nelaisvę. Taigi Živinbudas 1114 metais, surinkęs gausias pajėgas, kartu anam atsakydamas, užpuolė Minsko kunigaikštystę, apiplėšė nemažą jos dalį, nusigavo iki pat sostinės, kurią užėmęs sudegino. Po to minskiečiams jis kėlė tokį siaubą, kad ateityje jie nebedrįso rengti žygių į Lietuvos žemes. Vis dėlto Minsko kunigaikštis, neatsisakydamas savo principų, dažnai puldinėdavo artimas kunigaikštystes, siaubė jų žemes, kaimiečius ir žemdirbius varydavosi į nelaisvę. Nuo Pripetės iki Dnepro, nuo Dauguvos iki Nemuno gražiausi valsčiai dažnai būdavo apimti gaisrų, nelaimingi žmonės būdavo nudanginami prie Beržinės, kur apgyvendinami dykvietėse arba parduodami į tolimas šalis, netgi į užjūrius. Šis nevidonas Glebas prie tokių grobimų taip pripratino savo bajorus, kad tie tapo tikrais belaisvių prekijais. Po visą Rusią dėl to pasklido skundai ir priekaištai, net pats didysis kunigaikštis dažnai minskiečius perspėdavo ir grasindavo jiems, netgi metropolitui buvo paliepęs prakeikti Glebą ir jo bendrininkus, pagaliau, kai ir tatai nepaveikė, pavedė savo sūnui Jaropolkui nubausti kunigaikštį ir jo maištingus bajorus. Tuomet daugybė Rusios riterių rinkosi į pulkus ir vyko į kryžiaus žygį — juk Glebas ir jo bendrininkai buvo prakeikti aukščiausios Rusios dvasininkijos valdžios. Mūšyje, įvykusiame Beržinės pakrantėje, minskiečiai suvis buvo nugalėti. Iš ten Jaropolkas nuvyko prie Drucko tvirtovės — pagrindinės prekiaujančiųjų belaisviais buveinės, kurią užėmė ir sulygino su žeme, nepalikdamas nė vienos sveikos lūšnos. Vis dėlto gyventojams dovanojo gyvybę ir laisvę su sąlyga, kad turės persikelti į kitą vietą, kuri bus nurodyta. Galop, išsirinkęs gyvenvietę su pačios gamtos sukurtais įtvirtinimais, 1116 metais ten pasistatydino pilį ir vietovę pavadino *Nowoj-Horodok*. Tokia buvo pradžia Naugarduko, vėliau pavadinto lietuviškuoju, kuris ilgainiui tapo dalinių kunigaikščių buveine bei sostine tos Rusios dalies, kuri buvo už Nemuno ir atiteko Lietuvai. Užnerio kunigaikštis Živinbudas taip pat turėjo būti dalyvavęs Jaro-

polko žygyje ir prisidėjęs prie šio dvimečio karo sėkmės, įgalinusios kaimynystėje turėti visuotinai saugų gyvenimą ir įkurti sostinę, kurioje jo ainiai ateityje galėjo viešpatauti[1].

Voluinės kronikoje yra trumpa užuomina apie labai tai epochai artimą laikotarpį, apie Vladimiro Monomacho žygį į Lenkiją. Šiame žygyje jį lydėjo lietuviai — iš čia tasai šio monarcho draugiškumas mūsų kraštui. Žygis įvyko 1120 metais, jam vadovavo toks Andrius, pasiųstas Monomacho[2].

608

1128 m. Didžiojo kunigaikščio Mstislavo žygis į krivičių žemę. Vladimiro Monomacho sūnus Mstislavas 1125 metais, paėmęs visos Rusios didžiojo kunigaikščio valdžią, netruko patirti stiprų poloviečių antpuolį, kuriam reikėjo priešintis visomis jėgomis. Juk šių anuomet pagarsėjusių Rusios priešų žygis buvo vienas didžiausių ir anuos nualino. Tad reikėjo kviestis pagalbą iš visos Rusios ir kaimyninių žemių. Rusinus lydėjo sėkmė, priešas buvo įveiktas ir greitai, 1127 metais, išsinešdino už Dono ir Volgos. Taip poloviečių užpuolimai liovėsi gąsdinę Ru-

---

[1] *Karamzin.* — T. II. — S. 140. Lenkų vertėjas suklydo versdamas iš originalo *Nowoj—Horodok į nowe miasteczko* (leid. 155 p.). Galbūt pats autorius šiuo atveju turėjo galvoje ne Naugarduką, nes vėliau, kaip matyti, prisipažįsta neturįs žinių apie jo įkūrimą. Tik II t. 225 pastaboje pateikia šaltinį — *Jaropołk srubi horod Żelnij i dasť jeho Druczanom ichże połoni* (Kijevo kronika.) — ir ieško tos Želnos Kursko gubernijoje, kadangi kadaise ten buvo upė, vadinama *Želen*. Mes iš savo tyrinėjimų pastebime, kad Lietuvos Naugardukas seniau buvo vadintas Želna, ir šį pavadinimą šiaip ar taip, buvo išsaugojusi ir ilgai dar turėjo šio miesto dalis Slobodka, besijungianti su miestu ten, kur yra įvažiavimas iš Koreličių pusės. Turėjau rankose bajorų Bogdzevičių sutartį, sudarytą 1589 metais, o 1590 metų sausio 16 dieną Naugarduko žemės teismo aktuotą, kur sakoma: *Pisan w Nowohrudku na Żelneńskom podzamczu w Leto Bozeho narożenia 1589 Auhusta 5 dnia.*

[2] *Voluinės metraštis.* — *P. 8; toje kronikoje, kaip ir kitose, lietuviai vadinami pagonimis*.*

sią. Vis dėlto skaudu buvo didžiajam kunigaikščiui ir jam pagelbėjusiems didikams, kad stipri gentis, netgi Lietuvos sąjungininkė — krivičiai, ne tik kad visiškai nenorėjo kištis į tą karą, bet netgi ir lietuvius buvo nuo to atkalbėjusi[1]. Tad netrukus, pasibaigus karui su poloviečiais, didysis kunigaikštis surinko labai gausią kariauną, kurią, suskirstęs į šešetą pulkų, vadovaujamų jo brolių, pasiuntė į krivičių žemę. Viačeslavas Turovietis patraukė iš Pinsko krašto, Andrejus — iš Vladimiro, Mstislavo sūnus Iziaslavas, vedęs kartu dar ir šalutinį, didžiojo kunigaikščio, pulką, — iš Kursko, kitas Mstislavo sūnus Rostislavas — iš Smolensko, Igorio vaikaitis, Monomacho žentas Vsevolodas Davidovičius — iš Gardino[2], Sviatopolko Mykolo vaikaitis Viačeslavas Jaroslavovičius — iš Klecko. Visi jie privalėjo pradėti savo veiksmus tą pačią dieną — rugpjūčio 4-ąją. Be to, Vsevolodas Olegovičius,

---

[1] Vokiečių rankr. J. F. R. kronika.

[2] Gardino įkūrimo pėdsakai dingo praslinkusių amžių glūdumoje. Slavų pasirodymo tose žemėse pradžioje, būtent V amžiuje, ten turėjo stovėti tvirtovė. Juk, tyrinėdami vietovę ir geografinį pasiskirstymą žemėmis tarp genčių, pastebėsime, kad ši vietovė gelbėjo Užnemunės slavus nuo lietuvių ir jotvingių puolimų. Netoli tuomet jau gyvavusio Gardino tapo nukankintas šv. Brunonas su savo bendražygiais, tai buvo padarę Rusnės lietuviai (Adamaro veikalo ištraukos, pateiktos Naruševičiaus IV t., 267 p.). *Ditmar Merseburgski.* Chron. Quedlinburg. — L. I. — C. 6. — apie šį įvykį sakoma: *Tunc in confinio dictae regionis et Russiae, cum praedicaret primo ab incolis prohibetur.* (Po to pakraštyje minėtos žemės ir Rusios, kai tik pagarbino, gyventojams buvo uždrausta) Adamaras priduria, kad Boleslovui Narsiajam išvykus iš Prūsijos... *post paucos dies Graecus Episcopus in Russiam venit et medietatem hujus provinciae convertit in morem graecum, in barba crescenda et caeteris exemplis adduxit.* (Po keleto dienų vyskupas Graikas į Rusią atėjo ir pusę šios provincijos atvertė į Rytų apeigų tikėjimą, paskatino auginti barzdas ir kitokių pavyzdžių.) Iš čia aišku, kad pačiame Prūsijos pasienyje buvusi Rusios dalis, būtent žemėse palei Gardiną, krikščionybę priėmė pačioje XI amžiaus pradžioje. Juk ir Gardino cerkvė, esanti Kologoje, pastatyta iš tokių pat medžiagų ir tokiu pat būdu, kaip kad buvo įprasta senovės Graikijoje. Tokios statybos pėdsakai kai kur dar pastebimi (pvz., Ovruče). Jie savo senumu patikina, kad išlikę nuo minėtų laikų. Dėl tų ir daugelio kitų priežasčių, kurias, kaip labai nutolusias nuo mūsų pasakojimo temos, praleidžiame, pripažinsime Gardino įkūrimo metus esant, beveik neabejotinai, 990-uosius.

savo kariaunoje turėdamas dar ir turkų, puolė Borisovo[1] miestą, o Iziaslavas, dar prieš susijungdamas su savo dėdžių pulkais, užėmė Lohoiską. Po to tos suvienytos pajėgos apgulė Zaslavą — Vladimiro Didžiojo žmonos (§ 601), Polocko kunigaikštienės Rognedos tėvoninę dalį. Miestas, išsiprašęs gyventojų gyvybės ir jų turto neliečiamybės laidavimą, pasidavė, tačiau duotas žodis buvo sulaužytas. Netrukus ir Polocko provincija neatlaikė to smurto. Sučiupti krivičių kunigaikščiai po kurio laiko buvo ištremti į Carogradą. Didžiojo kunigaikščio sūnus Iziaslavas pradėjo savo viešpatavimą Polocke ir Minske. Taip buvo sutrypta krivičių žemės nepriklausomybė, pakeisti įstatymai ir religija, atšauktos laisvės, ryšiai su Lietuva nutrūko[2].

609

1101 m. Rusų karas su lenkais. Atėjo laikas imtis kito Lietuvos krašto istorijos. Kai 1102 metais Vladislovą Hermaną ištiko mirtis, jo sūnūs tuoj pat su ginklu rankose stojo vienas prieš kitą. Boleslovas Kreivaburnis, dar tėvui gyvam esant, buvo ėmęs tramdyti nepaklusnius vasalus ir maištingus įsipykusius kaimynus iš vakarų ir šiaurės pusės. Ne kartą jis jau buvo juos apgalėjęs, be kita ko, tarp jų buvo ir įvairios lietuvių gentys. Vis dėlto priešpaskutiniais Vladislovo gyvenimo metais kilo nemažareikšmis karas šiaurinėje Mozūrijos pusėje. Lietuvos Rusios gyventojai, žmonės atkaklūs ir karingi, vadovaujami nežinomo savo kunigaikščio, sudarę sąjungą su slavais krivičiais, kurių gyvenvietės driekėsi Nemuno aukštupyje abipus krantų, stojo į kovą su lenkais. Su jais kartu taip

---

[1] Borisovas įkurtas 1102 metais Minsko kunigaikščio Boriso Vsevolodovičiaus (žr.: *Daniłowicz.* Latopisiec.— S. 122). Strijkovskis klaidingai tatai priskiria Borisui Ginvilovičiui. *Tasai Borisas, Polocko kunigaikštis, mirė 1129 metais (Voluinės (Hipatijaus) metraštis.— Sankt Peterburgas, 1843. — P. 12)**.

[2] *Karamzin.*— T. II.— S. 157—158; *Daniłowicz.* Latopisiec.— S. 121.

pat buvo ir prūsai bei pamarėnai[1]. Tas riaušes jaunasis Boleslovas sėkmingai užgniaužė. Sąjungininkai, daugelį savo žmonių praradę, atsimetė nuo rusų, palikę pastaruosius vienus prieš keršijančių lenkų ginklą. Taigi, nuvyti į savo pačių žemes, nusigalavę po ne kartą patirtų pralaimėjimų, turėjo nusileisti ir priimti tikriausiai nepalankias sąlygas taikos sandėrio, kurį jų kunigaikštis privalėjo sudaryti su Boleslovu. Iš tiesų nieko apie tai smulkiau nežinome, bet tai, kas toliau bus tuo atžvilgiu pasakyta, daug ką paaiškins.

610

Betgi nenusistovėjo tvirta taika, kadangi ji nebuvo pagrįsta tarpusavio pagarba. Boleslovas buvo pernelyg išdidus, kad būtų galėjęs laikytis pagonims duoto žodžio. Antra vertus, Zbignevas, būdamas nuolat įsitraukęs į sąmokslus prieš brolį, kurstė tenykščius žmones, vis siundė juos prisidėti prie jo karinių sumanymų arba nurodydavo jiems vietą ir laiką, kada jie, neabejodami sėkme, galėjo užpulti Boleslovo valstybę. Taip palenkti lietuviai

[1] *Erant autem, cum quibus divisim diversis temporibus, certamen habebat (Boleslaus Criuoustius)... ex alia parte Rutheni, gens crudelis et aspera, qui Slavorum, Prussorum et Pomeranorum freti auxilio, acrius diutiusque resisterunt, sed frustra, quia tandem superati ab eo constricti, post multas clades, pacem ab illo postulare cum rege suo decreverunt.* (O buvo, su kuriais atskirai skirtingu laiku kovėsi (Boleslovas Kreivaburnis)... iš kitos pusės — rutėnai, gentis žiauri ir grubi, kurie su patikima slavų, prūsų ir pamarėnų pagalba smarkiau ir ilgiau priešinosi, tačiau veltui, kadangi pagaliau jo nugalėti ir suvaržyti po daugelio kautynių, jam pareikalavus taikos su savo karaliumi, anie susilpnėjo.) Anonymi: vita S. Ottonis, ap. Langenbeck script. rer. german. — T. I. — P. 649. Mokslininkai, tyrinėdami tą istorinį paminklą, mano, kad vardas *Rutheni* čia taikomas lietuviams, kuriuos vadiname rusais. Mat tarp čia išvardytųjų yra ir slavų, kuriuos pažymi kaip rusinus. Rusai nuo seno turėjo iš variagų kilusių savo kunigaikščių, apie ką mes ne kartą esame pasakoję. Vis dėlto negalima būtų spėti, esą ten buvę Užoderio slavai, juk jie niekada į tokią sąjungą negalėjo įeiti, turėjo savo vardus, kurie rašiusiems apie juos buvo geriau žinomi negu kad tų, anot jo, laukinių rutėnų. Pastarųjų net vado arba kunigaikščio vardo jis nepamena arba, neįstengdamas parašyti, jį praleidžia.

dalyvavo puldinėjimuose, o dažnai ir patys juos susigalvodavo, ypač tais laikais, kai Lenkijos monarchas turėjo vargti su čekais, Haličo slavais, pamarėnais ir imperatoriumi Henriku V[1]. Tad būtų galima visiškai pasikliauti prielaida, kad lietuviai tuomet, vadovaujami Mantvilos sūnaus Erdvilo arba kurio kito jo brolio, ne kartą buvo nusigavę už Vyslos, juk ir Strijkovskis ragina taip manyti. Prūsai, jau įgavę šiokios tokios kovų Lenkijos žemėse patirties, leidosi lengvai įtraukiami į visus karus tose žemėse. Taip būtent viso Pamario sukilimo, vykusio 1108-aisiais, laikais per tai provincijai Boleslovo Kreivaburnio primesto valdytojo Gnevomiro iš Čarnkovo gudrius kurstymus Prūsija buvo įvelta į tas kovas[2]. Taip pat ir 1112 metais prūsai vienijosi su pamarėnais didžiajam mūšiui su Mozūrija, tą kartą prie jų buvo prisidėję ir lietuviai. Mozūrijos vietininkas grafas Magnus, greitomis surinkęs riterius, nusivijo besitraukiančius su grobiu ir, tik pradėjus švisti aušrai, aptikęs įsikūrusius naktigultui, kai jie, ėjimo ir naktinių išgertuvių nuvarginti, giliai įmigę ilsėjosi, suruošęs nemažas skerdynes, visus iššudė, atėmė grobį, 1200 jų paėmė nelaisvėn. Žuvo ir veltui išsibėgioję po miškus[3]. Buvo prūsų pamarėnų kariaunoje ir kitais metais, kai vyko kruvinas mūšis prie Nakelio, kur Boleslovas laimėjo didžiulę pergalę[4].

611

1115 m. Boleslovo Kreivaburnio žygis į Prūsiją. Pagaliau šis monarchas, pykčio prūsams pagautas, 1115 metais su gausia kariauna patraukė žygin. Į Prūsiją buvo

---

[1] *Mart. Gallus.* — P. 84 ir kt.; *Boguph.* — P. 29 ir kt.

[2] *Boguph.* — P. 33.

[3] *Gallus.* — P. 96; *Boguph.* — P. 34; Chron. Princip. Pol. — P. 31; *Dlugošas.* — T. I. — P. 392, 394, 399; *Cromer* (leid. Bohom.). — P. 140; *Naruszewicz.* Hist. Nar. Pol. — T. III. — S. 142. Šio įvykio data įvairių autorių yra nevienodai nurodoma. Pažymėtoji paimta iš Naruševičiaus.

[4] Ibidem.

įsiveržta žiemą, kai užšalusiomis pelkėmis galima buvo puikiai pasinaudoti kaip prieigomis tose vietovėse, kurios nebuvo užstotos pilių. Šis puolimas buvo taip gerai parengtas ir jo metu buvo su tokiu apsukrumu kariauta, kad žmonės neturėjo kada nei bėgti, nei gintis, o miškai dėl šalčių taip pat negalėjo suteikti saugaus prieglobsčio. Be galo visa buvo nuniokota. Žmonės, ypač žemdirbiai, visiškai pakirsti nelaimės, netekę ūkių ir viso turto ar išvaryti į nelaisvę, namai sudeginti. Paimtieji belaisviai buvo įkurdinti įvairiose Lenkijos vietovėse. Ir per visą žygį nė karto neteko susiremti išsirikiavus kovinėmis gretomis[1].

612

Boleslovas Kreivaburnis, siekdamas visiškai pavergti pamarėnus, kaip kad jau esame nurodę, vietovėse su stipresniais įtvirtinimais įkurdino savo vietininkus. Vienas iš tokių buvo Sventopelkas, žmogus išmintingas, išmanantis karinius dalykus, tačiau pilnas puikybės ir labai pasigviešęs valdžios. Tai jis 1119 metais kvietė į maištą prieš savo monarchą, naudodamasis pamarėnų nepalankumu šiam. Prūsai paskubėjo šį ketinimą paremti pasiųs-

[1] *Postea Boleslaus non velut desidiosus jacuit in quiete, sed dum tempus hyemale adesset, fortissimis terra constricta frigoribus Prussiam intravit, et glaciebus in illis paludosis partibus pro pontibus utebatur, cumque pertransitis paludibus ad terram habitabilem pervenissent, et quia ibidem non sunt comperta Castella seu Opida invadenda, sed exercitus Boleslai passim discurrens, cepit praedam immensam, viros et mulieres, pueros et puellas captivas abduxit, nec non-villarum edificia concreavit remeans Poloniam sine bello hostibus circum quaque plurimum refrenatis.* (Po to, kai Boleslovas nesiilsėjo tingiai ramybėje, bet, kol žiemos laikas tebėra, įžengė į Prūsiją, žemę sukaustius stipriausiems šalčiams, ir ledais šiose pelkėtose vietose vietoj tiltų naudojosi, kol, perėjęs pelkes, į gyvenamą žemę atėjo, ir kadangi ten pat nebuvo aptikta įsibrovėlių tvirtovė arba įtvirtinimas, tad Boleslovo kariuomenė, į visas puses išsisklaidžiusi, paėmė milžinišką grobį, vyrus ir moteris, berniukus ir mergaites išsivarė į nelaisvę, ir nekaimų pastatus sujungė, sugrįždamas į Lenkiją, be karo pažabojęs priešų gausybę.) Chron. Princ. Polon. — P. 35.

dami savo pajėgas, betgi vėl laimingai Boleslovo likimo vaigždei lėmus, anie mūšyje neatsilaikė. Patyrę tokį žiaurų ir visišką pralaimėjimą, jie jau niekada jo viešpatavimo laikais daugiau nebeturėjo progos galvoti apie savo tėvynės nepriklausomybę. Net po šio valdovo mirties savivalpio vaidai Lenkijoje, radęsi dėl nesutarimo jo sūnums dalijantis valstybę, nepaakino imtis ginklo.

613

1140, 1156, 1157 m. Lietuvos parama Lenkijai. Galop Lenkijos sostą 1140 metais užėmė Boleslovas Garbanotasis, kurio tėvoninės valdos buvo Mozūrija, Dobrynės žemė, Kujavija ir Kulmo kraštas. Kaip prūsų kaimynas, manė, esą šio krašto valdžia jam priklausanti, tad, norėdamas, kad ji įgytų tvirtesnius pagrindus, jis buvo sumanęs planą atvesti Prūsiją į krikščionybės kelią. Ir kaipgi šie siekiai turėjo būti išmintingai įgyvendinami, juk žmonės nei maištauti ėmė, nei atsakė jam paramą kariniuose žygiuose! 1156 ir 1157 metais, kai Boleslovas dėl pabėgusio užsienin savo brolio Vladislovo turėjo reikalų su imperatorium Frydrichu, nemažus prūsų, pamarėnų, rusų ir lietuvių būrius pastebime buvus Lenkijos kariaunoje[1].

614

1164 m. Prūsijos atvertimas į krikščionybę. Betgi Boleslovui negana buvo kaimyninių šalių palankumo, jis norėjo dar ir nekrikštų gelbėtojo vardą pelnyti. Mat jam,

[1] *Gunter Ligurin.* — Lib. IV. — V. 103: *...eo castra Polonos, Pomericos, Bruscos, Parthos simulque Ruthenos atque Traces populos Scythiae totius haberent.* (...ten karo tarnyboje jie turėjo lenkų, pamarėnų, bruskų, partų drauge su rutėnais ir trakų pulkų iš visos Skitijos...) Vertėjai mano, esą čia *Parthos* vardu vadinami lietuviai. *Brussos* jie taiso į *Prussos*. *Ruthenos* vardu žymi rusus, o *Traces* — pietinius rusinus.

kaip gerai pažinusiam Lietuvos tvarką, paremtą teokratiniu valdymu, buvo aišku, kad, norint įtvirtinti ten savo valdžią, pirma reikėjo išrauti su visomis šaknimis pagonybę. Juk, kol Romuvoje buvo Krivių Krivaitis, tol negalėjo būti jokios minties apie kitokios valdžios įvedimą. O norint tai įgyvendinti, būtų reikėję tą ketinimą ginklo jėga paremti. Galop, pabaigęs karą su imperatoriumi, Lenkijos monarchas 1164 metais surinkęs nemažą kariauną, kartu vesdamas dar ir daugybę kunigų bei nekrikštų gelbėtojų, kurie užsispyrusius pagonis turėjo palenkti, įsiveržė Prūsijon. Įveikus daugelį kliūčių vietoje, pavyko užgrobti keletą provincijų. Nesusidūrę su atkakliu pasipriešinimu, lengvai apsisprendė imtis tikslo sugriauti visas dievų šventyklas, pradedant Perkūno, ir išnaikinti visus jų žynius. Boleslovas skelbė savo planus, išganingus ir pilnus humaniškų užmojų, vildamasis, kad lengviau būsią visai lietuvių tautai priimti krikščionybę, jei ji bus pamažu diegiama. Juk užkariautojas nesiekė iš ką tik atverstų krikščionių atimti laisvę ir juos pavergti, bet skelbė: kas priims šv. kryžių, tas taps laisvu piliečiu, jam liks jo turtai, kad ir kokie jie būtų, ir galės toliau ramiai sau gyventi; priešingai, tie, kurie užsispyrę laikysis pagonybės, bus nubausti mirtimi arba praras laisvę visiems laikams. Šis potvarkis visiškai atitiko krikščionybės dvasią ir jos valdžios nuostatas, juk popiežiaus bulėse pačiais sunkiausiais kovų su pagonimis laikais, taip pat kaip ir vėlesniais, per Kryžiuočių ordino karių ir riterių sukeltus karus, randame tokius pat priesakus[1]. Ir iš tiesų, nepaprastą poveikį turėjo ši politika — prūsai urmu ėmė spiestis prie krikštyklų, netgi patys pasišovę nustatė duoklę savo valdovui. Betgi Boleslovas valdė ir lenkus, o nestabilumas, nepakantumas, karaliaus valdžios nepaisymas ir tarpusavio vaidai tame krašte privertė išvesti kariauną iš Prūsijos,

[1] *Voigt.* Gesch. Preuss. Auszüge aus päpstischen Bullen. — Bd. III. — S. 590. — Nr. 24.

tuo tarpu Krivių Krivaitis ir visas jo žynių pulkas pasiliko. Vos atlėgo lenkų ginklo baimė, kai jie pasipylė iš kaimyninių provincijų miškų, per pievas ir šventas girias nuaidėjo trimitai, skelbiantys atnašavimą, žmonės būrėsi, klausėsi priekaištų ir grasinimų, išsakytų kerštingų ir baisių dievų. Visi netrūko atsimesti nuo ano tikėjimo. Krikščionių kunigai su jų šventenybėmis buvo nekliudomi išsiųsti į Lenkiją, išvyti valdytojai, dievams sudėtos dėkingumo aukos, žmonės apsišvarino aukų, skirtų permaldauti dievams, kraujuje, ir vėlei visa grįžo į senas vėžes[1].

615

Betgi prūsai netrukus, atvėsę po pirmojo įkarščio, žynių kurstomo, suprato savo klaidą ir smarkiai sunerimę dėl galingojo monarcho kerštо, ieškodami išeities būdų, leidosi į nuolankias derybas. Pas Boleslovą pasiųsti pasiuntiniai prisiekė savo tautos ištikimybę ir paklusnumą, įsipareigojo mokėti amžiną duoklę, kad tik būtų leista laikytis tėvų tikėjimo. Galima neabejojant sakyti, kad Boleslovas leidosi pasiuntinybės suvedžiojamas, nes, patikėjęs prūsų pažadais, kurie, atrodo, jo pasaulietinius siekius visiškai patenkino, nebepaisė priemonių, vien tik kuriomis galėjo pasiekti savo tikslus. Taigi, anot lenkų istoriko[2], pamiršęs priesakus Kristaus, kuris moko ne tik karaliui atiduoti, kas yra karaliaus, bet ir Dievui, kas yra Dievo, patenkino pasiuntinybės siūlymus, ir Lenkija vėl prarado Prūsiją.

---

[1] *Kadlubekas.* — Kn. III. — P. 374 (Leipcigo leid.); *Boguph.* — P. 43; *Lukas Davidas.* — T. I. — P. 163—164.

[2] *Sufficere si quidem sibi arbitratus est Boleslaus, si quod principis est, deferatur principi, licet quod Dei est, Deo denegatur.* (Žinoma, jeigu pakako, kad Boleslovas laikėsi pats tokios nuomonės, jog, kas valdovo yra, tegu valdovui priklauso, vadinasi, kas Dievo yra, Dievui griežtai draudžiama.) *Boguph.* — P. 43.

616

Ėmė sklisti šnekos, esą lenkai, laikydami save silpnais, turėjo sutikti su sąlygomis, perduotomis per pasiuntinius, kad veltui nuolaidžiauta menką galią turinčiam monarchui, kurio baimintis nėra jokio reikalo. Tad netrukus buvo nutrauktas duoklės rinkimas, ir kai pasirodė, kad tuo nebuvo užsitraukta bausmės, sujžūlėję prūsai patys įsibrovė į Mozūriją ir nusiaubė ne vieną valsčių. Tiesa, Boleslovas vijosi besitraukiančius su grobiu prūsus, tačiau jau buvo vėlu — šie paskubėjo pasislėpti savo giriose tarp neįžengiamų pelkių.

617

1167 m. Lenkų žygis į Prūsiją. Tą kartą kaip niekad gerai Boleslovas suprato savo, tiksliau sakant, karališkosios rūmų tarybos, klaidą ir sumanė keršyti prisižadėdamas tol nepadėti ginklo, kol visa Prūsija nevirs kapinynu. Deja, argi kraujo kerštas galėjo sutramdyti įsiliepsnojusias žmonių aistras ir prievarta ištaisyti tai, kas nebuvo gerumu pasiekta. Rinktinių rinktiniai riteriai iš visos Lenkijos stojo su ginklais, ir 1164 metais buvo pradėtas žygis[1]. Kariauna buvo paskirstyta į tris dalinius, vienam iš jų vadovavo pats Boleslovas, kitam — Didžiosios Lenkijos kunigaikštis Mečislovas, trečiajam — Sandomiro kunigaikštis Henrikas. Reikėjo per Kulmo žemę brautis į Pamedę, bet ten kelią pastojo nesvetingos girios, pelkės ir neaprėpiami liūnai su išsimėčiusiais ežerais, meldais apaugusiomis upėmis. Senovės lietuvių gentyse buvo įprasta savo žemių ribas plačiai užleisti miškais, taip ginant savas gyvenvietes. Buvo imamasi ir gudrybių — upėse statomos dirbtinės užtvankos ir kitokios kliūtys, tuo buvo trukdoma įžengti į laukinius klaidžius miškus, ge-

[1] Istorikų nuomonės dėl šios datos ne visų vienodos. Mes laikysimės Lelevelio nurodytųjų (Uwagi nad Mateuszem herbu Cholewa).

riau saugomasi nuo netikėtų užpuolimų. Vis dėlto tose neišbrendamose giriose buvo kelių, žinomų tik čionykščiams, kuriais jie be kliūčių traukdavo į grobuoniškus žygius arba kuriuose jie dingdavo vejami iš svetimų žemių. Lenkų kariauna, persikėlusi per Osos upę, pasuko savo voras girios link, mat juos vedė keturi garsios kilmės prūsai, tariamai palankūs lenkų siekiams. Vadai turbūt vylėsi trumpiausiu keliu staigiai įsiveržti į Pamedę, kad suskubtų užimti tankiausiai gyvenamas apylinkes dar prieš žemdirbiams su turtu išsislapstant miškuose. Tačiau atsitiko taip, kad šie vedliai buvo susimokę su savo tėvynainiais. Jie nuvedė kariauną prie siauros perėjos, kur daugelyje vietų jų buvo tykota. Vienu kartu ir sutartą minutę iššokę prūsai ėmė iš visų pusių į juos laidyti strėles ir sviedinius, dėl to kariaunoje prasidėjo baisi sumaištis. Lenkai, suspausti siaurose perėjose, negalėjo duoti jokio atkirčio, stumdėsi ir vieni kitus skandino. Vieni, persigavę per sietuvą, pakliuvo į pasalūnų rankas, kitiems išsikapanoti neleido amunicijos našta, kariauna neteko didesniosios savo dalies. Tokiomis aplinkybėmis žuvo ir Boleslovo brolis kunigaikštis Henrikas. Kas ištrūkęs iš girios, kaip įmanydamas, skubėjo namo. Patsai Boleslovas su mažu karių būreliu, visai arti privytas, vos spėjo atšokti į savo žemes anapus ribos[1].

618

Šis netikėtas pralaimėjimas lenkams suteikė daug liūdesio, o labiausiai jis buvo pragaištingas Kulmo žemei ir Mozūrijai, kur kariai pasklido į visas puses, o priešas, jokio pasipriešinimo nesutikdamas, galėjo bet kurią mielą

[1] *Boguph.* — P. 44; *Kadlubekas.* — P. 377; *Dlugošas.* — T. II.— P. 509 ir kt.; *Kromeris, Mechovita, Lukas Davidas* (T. I. — P. 163—167) — kur šis yra pateikęs nemaža žinių apie tą metą.

dieną visą kraštą sutriuškinti sveiko akmens nepalikdamas. Vėliau Boleslovui per likusį gyvenimą, kuris nutrūko tik 1175 metais, nebebuvo parankios progos imtis žygio į Prūsiją.

619

Po Boleslovo Garbanotojo mirties Lenkija prūsus paliko ramybėje, mat tenykščiai kunigaikščiai turėjo ką veikti savo krašte ir, nesijausdami pakankamai stiprūs, negalėjo nė manyti apie tokias pat teises į Prūsiją, kokias turėjo jų pirmtakai. Visas Mečislovo viešpatavimo laikas praėjo ramiai, netgi kai Kazimieras Teisingasis 1178 metais paėmė valdžios vairą, ilgai neįstengė imtis krašto reikalų, mat iki valiai vargo turėjo su savo sūnėnais.

620

Tuo metu pamarėnai, lenkų palikti jų pačių valiai, ėmė skleisti savo krašte krikščionybės mokymą, kuris plačiai visur paplito. Pirmasis ten krikščionių kunigas Sobeslavas, tikėjimo skleidėjas ir Olyvos vienuolyno įkūrėjas, pelnė krašte palankumą. Prie šio vienuolyno, įkurto 1170 metais, po kurio laiko buvo atidaryta mokykla vienuoliams, besirengiantiems vesti prūsus į krikščionybę, kur buvo mokoma kalbos ir kitų dalykų, reikalingų skelbiantiems tikėjimo tiesas. Pamarys, tapęs krikščionišku kraštu, įgalino prūsus, nutraukus ryšius, kuriuos jie, kaip pagonys, buvo priversti palaikyti, imtis priešiškų veiksmų. Tad vis dažniau buvo puolamos žemės anapus Vyslos, kartais pasiekiant netgi Štetiną. Prekyba irgi labai smuko[1].

[1] *Voigt.* Gesch. Preuss. — Bd. I. — S. 353.

1131 m. Rusios žygiai į Lietuvą. *Tokia gausybė amžių mus skiria nuo to meto įvykių, jog sunku surasti žinių apie senąją Lietuvą. Rusų metraščiai mena tik kažkokį labai kruviną mūšį, kuriame kovėsi vienas iš Veslavo sūnų, iš Polocko kunigaikščių linijos, tikriausiai Glebas, valdęs Minsko kunigaikštystę, kuris 1109 metais mūšyje su žemaičiais (anot kito tos kronikos rankraščio — su semgaliais) kovos lauke paliko apie tūkstantį savo vyrų*[1]. *Vėliau, 1131 metais**, didysis visos Rusios kunigaikštis Mstislavas nusprendė pabandyti pats pulti Lietuvą. Tiesa, kad lietuviai buvo atgrasūs kaimynai, mat atsiskyrę nuo slavų kraštų neįžengiamomis giriomis, kurių takai tik jiems vieniems tebuvo žinomi, rengdavo dažnus žygius, prisiėmę plėšikautojų, grobdavo. Ir patys kunigaikščiai ruošė pavienius išpuolius prieš kitus, o tai, anot istorikų, buvo vada Mstislavui pulti Lietuvą. Be to, dar, atrodo, gerokai bus skatinęs Lenkijos monarchų elgesys su pagonių tikėjimo broliais Prūsijoje, juk garsas apie jų pergalę ir užkariavimus sklido tikriausiai po visus slavų kraštus. Tad reikėjo ir stačiatikiui Rusios kunigaikščiui susimąstyti, kaip išnaikinti pagonybę ir priversti nekrikštus priimti tikrąjį tikėjimą — gražus tikslas, kad tik priemonės nebūtų buvusios pasibjaurėtinos, o už jų nebūtų slypėję kiti, dar bjauresni, siekiai. Galop 1131 metais Mstislavas, surinkęs pulkus iš Nižnio, įsibrovė į Lietuvą: be abejonės, persikėlęs per Nerį iš Ašmenos pusės, pasidavė į Aukštaitijos žemę. Betgi negalima buvo taip lengvai nukariauti to krašto, kurį neįžengiamos girios ir jų takai, paslėpti nuo svetimų karių akių, saugojo tarytum tvirtovės ir pilys. Taigi viskas baigėsi kaimų Neries pakrantėse gaisrais ir grobimu belaisvių, kuriuos pavyko pagauti. Tie įgyti turtai buvo atgabenti į Kijevą, kur ku-

[1] *Hipatijaus metraščio priedas. — P. 287. Šio šaltinio chronologija kelia abejonių — nurodyti 1106 metai, o reikėtų pridėti 3 metus (pagal Karamzino pataisas).*

nigaikščio atvykimo garbei buvo parengta triumfo arka. Šiuo ir netrukus po to vykusiais Mstislavo žygiais buvo siekiama prisiplėšti grobio, išnaikinti pagonybę kaimyniniame krašte, o pačius pagonis išsivaryti į Rusią, kur jie būdavo įkurdinami atokiuose kraštuose ir saugomi arba išdalijami, atiduodami bajorams, kuriems reikėdavo naujakurių valdoms apgyvendinti. Šie dažną kartą parduodavo juos, kaip savo nuosavybę, į nelaisvę, į Uždonės kraštus, o iš ten jie pakliūdavo į Aziją[1].

622

1132 m. Didžiojo kunigaikščio Mstislavo žygis į Lietuvą. Kitais, 1132 metais didysis kunigaikštis Mstislavas vėl ėmė pulti Lietuvą, tik iš kitos pusės — jo dėmesį patraukė žemės anapus girių, būtent Nemuno pakrantės jo vidupio kairiojoje pusėje. Tą kartą su juo buvo du jo sūnūs, be jų, dar kunigaikščiai Olegovičiai — tikriausiai tai buvo sūnus Olego, kuriam 1080 metais nedalia lėmė žūtį Lietuvoje (§ 589), taip pat ir Gardino kunigaikštis Vsevolodas[2]. Rusų pulkai traukė per Gardiną kaip įmanydami atsargiau, kad lietuviai nesuprastų jų kelių, ve-

---

[1] *Daniłowicz.* Latopisiec. — S. 122; *Karamzin.* Hist. P. Ross. — T. II. — S. 159. Mūsų knygoje § 608. Tas pats istorikas (ibid. — Pastaba 253) yra radęs vad. „Stepennaja kniga", arba dvasininkų rangų sąrašą, kur pažymėta, kad iš tų žygių būdavo parsigabenami didžiuliai lobiai.

[2] *Gardino kunigaikštis Vsevolodas buvo Jaroslavo Didžiojo sūnaus Dovydo Igorevičiaus anūkas. Kartu su savo žmona, Vladimiro Monomacho dukterimi, jis užaugino sūnus Borisą, Glebą ir Mstislavą. Jie valdė Gardino Rusią, t. y. Gardiną: pirmasis iki 1150, antrasis — iki 1168, o trečiasis — iki 1183 metų. Valdant paskutiniam, nuo žaibo sukelto gaisro Gardinas sudegė iki pamatų, kartu su mūrinėmis cerkvėmis. Jurgis Glebovičius, paskutinis rusų kunigaikštis Gardine, 1240 metais, gindamas tėvynę, krito nuo totorių rankos, jau būdamas daugiau nei septynių dešimčių metų senolis. (Hipatijaus metraštis.— P. 12, 54—55, 94, 127—128; Dzieje narodu Litewskiego.— T. IV. — § 859.)**

dančių kairiuoju Nemuno krantu. Jiems vadovavę kunigaikščiai sumoję pasuko ir akimoju užėjo žemes anapus girių, iš kur, radę tankiai gyvenamus valsčius, nemažai pasipelnė išsivarydami daug pagrobtų belaisvių[1]. Vis dėlto kijeviečiai, kurie kaip atsarginiai slinko už didžiojo kunigaikščio kariaunos, savo tariamai gausaus pulko vaizdu nukreipė nuo pagrindinių pajėgų Lietuvos pulkus, greitomis suburtus Užnemunės krašte ir privalėjusius įkandin vytis besitraukiančius su grobiu rusinus. Patys jie tuo tarpu turėjo didelių nuostolių, juk anuos uždengdami privalėjo atlaikyti visą puolimo įkarštį. Taip didysis kunigaikštis, nieko iš savųjų dalinių nepraradęs, nugabeno grobį į Kijevą[2].

623

1140 m. Lietuvos žygis į Rusią. Lietuva neliko neatlyginusi tokių užpuolimų. Apie 1140 metus, pasikvietę į pagalbą jotvingius, susirinko kariai iš Lietuvos ir Žemaitijos. Šio žygio vadais buvo Lietuvos Užnerio kunigaikštis Kukovaitis[3] ir narsusis kunigaikštis Mantvila, turėjęs valdą Aukštaitijoje. Kariauna suko pietinės Rusios link. Kukovaitis su savo daliniu persikėlė per Nemuną jo aukštupyje, valsčiuose prie *Rusios Naugarduko** sukėlę sambrūzdį, grįžo pasukdami Lucko link, kur apiplėšė jo tvirtoves, pasiekė Voluinės Vladimiro apylinkes — visur negailėdami nei cerkvių, nei vienuolynų, viską griaudami ir naikindami, kol atsidūrė prie Mozyriaus. Kitas dalinys, vadovaujamas Mantvilos, siaubė Turovo, kitaip vadinamą

[1] Tą aplinkybę aiškindami, pateikiame prie šio tomo IV priedą — apie Maskvos miesto įkūrimą.

[2] *Karamzin.* Hist. Państwa Ross. — T. II. — S. 159, kur pažymėta: „W xiądze Stepennoj dodano, że Mścisław znalazł wielkie skarby w Litwie", 253 pastaba.

[3] Ne Živinbudas, kaip klaidingai nurodo Strijkovskis 209 p., bet jo sūnus, Mantvilos bendraamžis Kukovaitis.

Pinsko, kunigaikštystę. Kunigaikščiai Olegovičiai[1], norėdami atsiimti iš grįžtančių užpuolikų pasigrobtą jų turtą, prirengė pasalų ir užvertę miško takus pristatė užkardų. Lietuviai apsižiūrėję įstengė sujungti abu dalinius ir, grįždami atgal, taip pakeitė kryptį, kad tie, kurie jų laukė pastoję kelią iš priekio, buvo priversti, kaip liudija minėtas istorikas, vytis anuos, likusius jų užnugaryje. O kai besitraukiančių lietuvių buvo laukiama nuo Nemuno aukštupio pusės ir sumota, kad jie, savo sparnais siekdami šią upę, turėtų patraukti jos žemupio link — taip atrodė sprendžiant iš topografinių apžvalgų, — jie, tuo tarpu priartėję prie Pinsko, persikėlė per Jieseldą, dėl to atsirado pelkių palei Ščiaros upę užkarda, saugojusi jų dešinįjį sparną. Olegovičiai, kurie, belaukdami Naugarduko pusėje, sužinojo, kad prie Pinsko pasirodė priešas su visomis pajėgomis, užuot ėmę žygiuoti tos pusės link, tykojo lietuvių kariaunos jau už Jieseldos — dėl to turėjo apeiti Ščiaros versmes — ir taip pateko į kelią, kuriuo anie buvo jau tolyn nuėję. Ėjo pavymui per pakankamai didelį nuotolį. Lietuvių kariaunos būriai, norėdami pailsėti, mat tikriausiai žygiavo skubėdami, Slonimo apylinkėse buvo įsirengę stovyklas. Čia juos užklupo rusinai, prasidėjo įnirtingas mūšis, viršų ėmė lietuviai; tuo metu iš anapus stovyklos pasirodė rusinų dalinys ir lietuvius ūmai užpuolė. Plačiai nusidriekusi stovykla su daugybe belaisvių negalėjo būti apginta, tad buvo užimta, o visa Lietuvos kariauna išsisklaidė į visas puses, praradusi visą šiame įsipykusiame žygyje įgytą naudą. Tikriausiai rusinams nepavyko laimėti nepatyrus didokų nuostolių

[1] Tie patys, kuriuos minėjome anksčiau (ankstesniame paragrafe). Tai buvo Olego Sviatoslavovičiaus sūnūs — Vsevolodas ir Igoris (žr.: *Naruszewicz.* H. N. Pol. — T. III. — S. XXII, XXIII; *Stryjkowski.* — S. 168, 169). Jų tėvas buvo Seversko (ibid. — P. 173), taip pat Turovo (ibid. — P. 174) kunigaikštis. Anot Karamzino (genealog. lent. III), Olegas turėjo ketvertą sūnų — Vsevolodą (mirusį 1146 m.), Glebą (1138 m.), Jegorą (1147 m.) ir Sviatoslavą (1166 m.). Ši linija nutrūko su Andriumi Vsevolodovičiumi, 1261 metais dar gyvenusiu.

savųjų gretose, bet jie buvo pasiruošę atsilyginti persekiodami išsibėgiojusius į pašales karius[1].

Prie tų kovų su rusinais, be jokios abejonės, reikia priskirti lietuvių mūšį su krivičiais, minimą rusų „Sakmėje apie Igorio žygį", kurioje apraudamas šis lietuvių užmuštas slavų kunigaikštis bei nelaimės, kurias patyrė jo tauta. Tai įvyko krivičių žemėje, tarp Dauguvos ir Dnepro aukštupių, apie 1141 metus, t. y. tuomet, kai lietuviai tik ką buvo patyrę nesėkmę dideliame žygyje. Pačiame dvyliktojo amžiaus viduryje, t. y. 1150 metais, pasikvietę pas save Minsko kunigaikštį Volodarą, lietuviai užpuldinėdavo lenkų kraštą[2]. Kiek vėliau, t. y. 1157 metais, lenkai atitraukė savo pastiprinimo kariuomenę iš pasienio teritorijos ir nusiuntė ją kovoti su imperatoriumi Fridriku I (beje, mūšį lenkai pralaimėjo). Kažkuri lietuvių tauta dalyvavo šiame žygyje[3]. Regis, rusinams vadovavo Gardino kunigaikštis Borisas[4].

---

[1] Strijkovskis (p. 109 ir kt.), laikydamasis savo nustatytos klaidingos chronologinės sekos, nors šaltinius šiuo atveju ir pateikdamas, klaidingai nurodo ir mūšį vykus 1205 metais. Nepanašu, kad kunigaikščiai Olegovičiai būtų tuo metų gyvenę, juk jų tėvas mirė 1080 metais. Šiaip ar taip, žinome (Naruševičius), kad Vsevolodas Olegovičius mirė 1146 metais, o Iziaslavas Mstislavovičius apie 1148 (?) metus atėmė iš jo brolio Igorio pastarojo valdą. Apie kitus Olegovičius nieko neįmanoma rasti, tad šio mūšio datą, būtent 1140 metus, tiksliai būsime nurodę. Galop atsižvelgsime į pirmesnę pastabą. Reikia atkreipti dėmesį, kiek daug istorikų tas klaidingas Strijkovskio metų skaičiavimas privertė apsirikti. Nenuostabu, kad jo pėdomis seka Kojalavičius (t. I. — P. 50) suklydo. Betgi ir Karamzinas (t. III. — Past. 110, kur ši data taisoma į 1204 metus) pritaria klaidingai Naugardo metraščio nuomonei. Šlėceris (Gesch. v. Littau.— S. 32) pats nesusigaudo, kas per vieni tie Olegovičiai.

[2] *Hipatijaus metraštis.*

[3] *Radevicus de gestis Friderici I Imperatoris // Christianus Urstius. Germaniae historicorum, illustrium... Francofurti, 1580. Ten pasakyta, kad lenkai auxilio vicinorum gentium Ruthenorum videlicet, Parthorum, Pruschorum et Pomeranorum, maximum colle gissent exercitum. (padedami kaimyninių rusinų tautų, kaip matyti, iš partų, prūsų ir pamariečių, surinko didžiulę armiją). Negalima sutikti su Naruševičiumi, kuris teigia, kad vardu Parthorum vadinami poloviečiai (Hist. Polsk. — T. III. — K. 4. — § XXII), nes toje epochoje jie nebuvo lenkijos kaimynai, o nuolatos kovodami su rusinais, negalėjo būti jų*

1158 m. Volodaro karas. Po kelerių metų pertraukos, praėjusios be žymesnių susikirtimų, Rusios istorijoje aptinkame buvus karą, pradėtą Minsko kunigaikščio Volodaro Glebovičiaus su Lietuvos Užnerio krašto kunigaikščiu, kurio metu sėkmė sviro tai į vieną, tai į kitą pusę. Be abejo, šis apdairiai tvarkęsis savo krašte ir pakankamai gerai įgudęs tuometinėse politinėse vingrybėse kunigaikštis buvo sumanęs ginklu atimti iš kunigaikščio Kukovaičio kaimynystėje buvusias žemes arba rasti būdų visai kunigaikštystei užimti. Po nemažų susirėmimų 1158 metais stojo lemiamas mūšis, kuriame lietuviai pasiekė visišką pergalę. Jie rusų vadams įvarė tiek baimės, kad, nepaisydami tuomet visuotinai priimto nusistatymo nesileisti į jokius draugiškus sandėrius su pagonimis, buvo priversti sudaryti su jais taikos sutartį, kuria remdamosi abi pusės turėjo priimti priesaiką. Tačiau lietuviai, anksčiau turėję reikalų su Volodaru, netikėjo jo priesaika, matyt, ne kartą pastarojo buvo apvilti. Dėl šios priežasties jo broliai turėjo ano priesaiką laiduoti patys prisiekdami[1].

Kitais metais lietuviai suorganizavo žygį į Lenkiją. Šiame žygyje juos lydėjo Minsko kunigaikštis Volodaras. Apie jį sužinojome tik perskaitę Voluinės kronikoje Minsko apgulties aprašymą. Minską buvo apgulęs Polocko kunigaikštis Rogvolodas, o miestą gynė šiame žygyje dalyvavęs Volodaro brolis Rostislavas[2].

---

sąjungininkais. Dėl šios priežasties ir dėl paties noro dalyvauti žygiuose derėtų manyti, jog taip buvo vadinami lietuviai, kurie ne kartą taip buvo įvardijami.

[4] *Hipatijaus metraštis. — P. 94*.*

[1] *Karamzin.* Min. veik. — T. II. — P. 259. *Volodaro broliai buvo Rostislavas ir Vsevolodas. Pirmasis, Rostislavas, pagarsėjo savo kovomis su Rogvolodu Borisovičiumi (Hipatijaus metraštis. — P. 82—83)**.*

[2] *Hipatijaus metraštis. — P. 82—83***.*

625

Mingailos sūnus Skirmantas. Lietuvos kunigaikštis, Erdvilo sūnus Mingaila, valdydamas savąjį kraštą, turbūt mažiau turėjo rūpesčių už kaimyninio Lietuvos-Užnerio krašto kunigaikštį Kukovaitį, kurio daliai, kaip mes ką tik pastebėjome, teko ne vienas kruvinas karas su rusinais. Tam anas kunigaikštis turėjo padėti, juk, aiškindamiesi tolesnius įvykius, pastebėjome jį teikus paramą tai pusei. Mingailos vyresnysis sūnus — tai Skirmantas, kuriam buvo atidavęs valdyti Lietuvos kunigaikštystę. Iš chronologinių skaičiavimų sprendžiant, jo gyventa 1124—1175 metais.

626

1160 m. Skirmanto žygis į pietinę Rusią. Iš to, ką nuveikė Skirmantas, mūsų minėtoje kronikoje yra išsaugotas atminimas apie jo žygį, surengtą į Rusios žemes pietinėje Lietuvos kunigaikštystės dalyje, kurį buvo sumanęs dar tėvui gyvam esant. Šio žygio data reikia pripažinti 1160 metus, juk didžiojo kunigaikščio Iziaslavo Mstislavovičiaus sūnus Mstislavas tada ką tik buvo gavęs valdyti Rusią, iš pietų pusės besiribojusią su Lietuva, ir Voluinės Vladimire įkūręs savo sostinę[1]. Užėmęs šias provincijas, jis turėjo atgaivinti savo siekius Lietuvos žemių atžvilgiu. Jas buvo atėmęs Erdvilas vyresnysis, tuo suteikdamas progą lietuviams priekabiauti, juk po nesenų mūšių savo šalies rytuose lietuviai, vien tik grobio tikslų vedami, nebūtų radę tinkamo laiko sukaupti tam jėgų. Skirmantas, jau su didžiojo kunigaikščio titulu, nors dar tebebuvo gyvas jo tėvas, sąjungininku ir pagalbininku pasirinkęs Živinbudo sūnų Kukovaitį, sutelkė riterius iš visų Lietuvos žemių. Su tokia gausia kariauna persikėlęs per Nemuną, turbūt su jokiomis kliūtimis nesusidurdamas,

[1] *Naruszewicz.* Min. veik. — T. III. — P. XXIII.

žygiavo tiesiai Pinsko link. Tik Jieseldos upės pakrantėje, kairiojoje jos pusėje, užklupo kunigaikštį Mstislavą, bestovyklaujantį su kariauna. Stojo mūšis, kuris pasibaigė visišku rusinų pralaimėjimu. Pats kunigaikštis su nedideliu skaičiumi savo asmens sargybinių vos suskubo pasprukti į Lucką[1]. Šis mūšis turėjo įvykti dabartinėje Pinsko apskrityje, prie kaimo, vadinamo Stošanais, jeigu galima tikėti vietiniais padavimais ir senų kapaviečių, taip pat šiokių tokių pylimų arba stovyklaviečių apkasų juostų, buvusių prie pašalio, iki šiolei vadinamo *Poboiszcze,* pėdsakais[2]. Ši pergalė smarkokai sujaudino pietinę Rusią, plačiai išgarsinusi tuose kraštuose galią lietuviško ginklo, kurio pavojus tol grėsė, kol buvo užkariautas Pinskas ir Turovas[3]. Lietuvių kunigaikščiai su nemažu grobiu grįžo į gimtąsias žemes. Kukovaitis Mingailos ir Skirmanto sostinėje buvo iškilmingai pagerbtas suruoštomis vaišėmis ir apdovanotas. Iš čia laimėtus trofėjus ir džiugias žinias jis perdavė savo tėvui į Deltuvą. Šiems arba netolimiems laikams priskirtinas ir Dainavos kunigaikštystės prijungimas prie Lietuvos. Dabar ši kunigaikštystė — tai Lydos apskrities pietryčių dalis, kurią sudaro slavų gyvenamos parapijos.

627

1162 m. Živinbudo II mirtis. Tačiau netrukus tą visuotinį džiaugsmą sudrumstė Živinbudo II mirtis. Tai neabejotinai atsitiko 1162 metais. Jo žmona — tai Kuko-

---

[1] Rankr. Bychovco Liet. kronika.— P. 9—10; *Stryjkowski.*— S. 234 ir kt. Norėdamas šias istorijos nuotrupas įterpti į tą laikotarpį, prie 1220 metų skiria ir į įvykių areną išveda Mstislavą Romanovičių, po to laidoja Živinbudą, paskelbęs jį Dausprungo sūnumi, taigi jo gyventą laikmetį stumtelėjęs beveik per pusantro šimto metų.

[2] *Poboiszcze* turėtų būti tarp Stošanų ir Ivanisovkos kaimų, kur yra labai senų kapų ir apkasų pėdsakų. Netgi sklinda senų žmonių padavimai apie „Lietuvių mūšį" (Iš vietinių pasakojimų, kuriuos pateikė Ponas J. D.).

[3] Turovas pastatytas šios provincijos vietininko Olego ir Igorio laikais variago Turo, krikščionio, juk Kijeve yra buvusi jo funduota koplyčia (Kron. Woskres. — T. I. — S. 282).

vaičio, kuris mirė 1169-aisiais[1], motina, istorijoje žinoma kaip Pajauta — Kerniaus duktė. Genealoginėje lentelėje jos mirties metai nurodyti 1173-ieji, taigi ji pragyveno ir vyrą, ir sūnų.

628

1175 m. Skirmanto mirtis. Netrukus, 1175 metais[2], savo gyvenimą baigė ir Skirmantas. Paliko jis trejetą sūnų: Liubartą, Pisimantą ir Treniotą[3]. Lietuvos kronikos perrašinėtojas, suklaidintas vėliau originale nurodytų dalykų, skelbia, esą Liubartas buvo Karačevo kunigaikštis, o Pisimantas turėjęs Turovo kunigaikštystę. Betgi tų kunigaikštysčių dalybos vyko tik Gedimino laikais, tarp jo sūnų, ir vienas iš jų buvo Liubartas, o valdant Skirmantui šios šalys visiškai nebuvo rusų žemėmis. Mes verčiau tiesiai prisipažinsime visiškai nieko negirdėję apie dviejų vyresniųjų Skirmanto sūnų likimą, mat mums žinomas tik vienintelis Treniota, kuris istorijos arenoje, kaip valstybės paveldėtojas, pasirodo po tėvo mirties.

---

[1] II genealoginė lentelė. *Kukovaičio istoriškumą patvirtino numizmatinis radinys, kurio piešinį atsiuntė ponas Tadas Volianskis, su tokiu aprašymu: „Paradinė įrėminta auksinė pakabėlė, apie dviejų colių skersmens, pasak mano aiškinimo, priklausiusi Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Kukovaičiui. Ji pavaizduota paskutinėje, priede esančioje Tomseno (Thomsen) lentelėje, šalia ką tik surastų auksinių papuošalų. Kairioji kunigaikščio galvos pusė mantija ir perlų diadema plaukuose. Užrašas (raidės ratu) venediškomis runomis* OOOXXHΠ+V ᛋIΓIIXVH4IX̂ΠΥ *Skaitoma atvirkščiai — iš dešinės į kairę". KUKVOITS Veliki xiądž LITVAS XXOOO Du XX ir trys rutuliukai tikriausiai reiškia dvidešimt trejus jo gyvenimo arba valdymo metus. Tik ar galėjo taip ilgai valdyti? Spėju, kad pirmoji užrašo figūra — tai monograma, susidedanti iš sujungtų raidžių X.II. (KU), reikėtų skaityti „Kuk" arba „Kuku" (litografija ‚Lietuvių tautos istorijos" I tome)*.*

[2] I genealoginė lentelė.

[3] Ši nuoroda yra įdėta į V priedą

629

1181 m. Lietuviai remia kunigaikštį Vsevolodą. Taip pat žinome, kad tuo metu, kai Rusioje vyko tarpusavio karas ir kai Černigovo kunigaikštis Sviatoslavas siautėjo reikšdamas įvairias pretenzijas ir pasitelkęs sąjungininkų paramą traukė su kariauna į mūšio lauką kautis su didžiojo kunigaikščio Vsevolodo pulkais, kunigaikštis Vseslavas Vasilkovičius, turbūt turėjęs Polocko kunigaikščio titulą, juk Glebas Rogvolodovičius viešpatavo Drucke[1] ir, būdamas palei Kijevą, į pagalbą buvo pasitelkęs ir polockiečių sąjungininkus — lietuvių kariaunos pulkus[2].

630

Mingaila. Senasis Mingaila, genealoginėje lentelėje vadinamas Strotitu[3], savo sūnui Ginvilai norėdamas suteikti naujų galimybių, savo karinius siekius nukreipė šiaurės kraštų link. Mingaila, surinkęs nemažą kariauną, įsibrovė į žemes anapus Dauguvos ir užkariavo Pskovo valdas, tas dėjosi būtent 1183 metais. Pskoviečiai, žinoma, stojo jų ginti, bet buvo įveikti ir turėjo leisti užpuolikams su grobiu grįžti atgal. Tačiau lietuvių vadas suprato, kad šį kartą nebuvo galimybių visiems laikams užgrobti žemes anapus Dauguvos, kadangi tenykščiai rusinai buvo pasirengę gynybai, kurią nelengva buvo palaužti, tikriausiai todėl, kad turėjo gerą vadą, su kuriuo rungtis Min-

[1] Galbūt šis Vseslavas Vasilkovičius buvo Vosyliaus Rogvolodo sūnus.

[2] Kijevo kronika, pateikta Karamzino. — T. III. — Pastaba 60.

[3] Jau ne kartą savo skaitytojui buvome aiškinę šaltinį, iš kurio yra paimtos tos genealoginės lentelės. Šioje lentelėje kai kurie vardai ir datos, apie kurias nieko negirdėti nei Bychovco, nei Strijkovskio kronikose, įpareigoja paminėti, kad Rotundas, — o pastarojo veikaluose pirmiausia pasirodė lentelės, — privalėjo turėti Lietuvos kronikos egzempliorių, pilnesnį už tą, kuriuo naudojosi Strijkovskis ir kuris visiškai atitinka Bychovco kroniką, juk tą patvirtina daugelis vietų, pastebėtų Rivijaus kompiliacijose.

gaila nepageidavo. Vis dėlto po dvejų metų, 1183-iaisiais, vidury šaltos žiemos, vėl surengė smarkų krivičių žemių anapus Dauguvos puolimą. Pskovas ir šį kartą buvo gerai apsaugotas, todėl lietuviai, nė kiek nesibaimindami susiremti su dviem galingais miestais, pasiekė net Didįjį Naugardą. Šį kartą, kaip ir anksčiau, vadas apsiribojo paimtais belaisviais ir nejudamo turto grobiu[1]. Po to buvo imta trauktis, ir visa dėjosi panašiai kaip kad ir aną kartą. Respublikos karinėms pajėgoms vadovavęs Naugardo kunigaikštis Jaroslavas Vladimirovičius ta proga užsitarnavo bausmę — buvo nušalintas nuo valdžios ir ištremtas iš savo krašto, o valdžia atiduota pakviestam iš Smolensko kunigaikščiui Dovydui Mstislavovičiui[2].

631

Šie žygiai iš tų laikų labiausiai įsidėmėtini ir tikriausiai buvo sumanyti turint aukštesnius siekius, negu prisiplėšti grobio, kaip tai darė smulkesni lietuvių kunigaikštukai, kurių ir anksčiau, ir vėliau buvo apstu. Betgi visi šie žygiai buvo pražūtingi, abi pusės kovėsi pagautos neapykantos, kurią dar labiau didino kerštas ir pagieža. O ypač tai pasakytina apie lietuvių puolimus, vykusius 1184 metų pabaigoje ir 1185-ųjų pradžioje, kurie, anot rusų kronikininkų, buvo vieni žiauriausių. Grobis buvo neapsakomai turtingas brangių rakandų, maisto atsargų ir belaisvių, ištuštėjo kaimai ir gyvenvietės. Ta proga Karamzinas yra pateikęs tokius samprotavimus: „Tuo metu Vakarų Rusia susidūrė su naujais priešais, baisiais ir žiauriais. Lietuvių tauta, šimtą penkiasdešimt metų buvusi jos kunigaikščių valdžioje, laukinė, vargana, mokėjo jiems duoklę kailiais, netgi karnomis ir vytinėmis[3]. Nesiliaujantys tarpusavio karai, krivičių krašto valdovų susi-

[1] *Karamzin.* Hist. Państwa Ross. — T. III. — Nota 66.
[2] Ibid. — P. 56.
[3] Čia minimi įvykiai tiksliau paaiškina, kuo rėmėsi ta priklausomybė, kokio masto buvo ir kiek truko tie užkariavimai.

skaldymas ir kiekvieno jų pavieniui silpnumas lietuviams suteikė galimybę ne tik išsilaisvinti iš priklausomybės, bet netgi gąsdinti Rusią savo antpuoliais[1]. Pūsdami ilgą ragą, sėsdavo jie ant eiklių laukinių žirgų ir lyg įniršę žvėrys puldavo grobį — degindavo kaimus, gyventojus imdavo į nelaisvę, o užklupti priešininko karių, stačia galva į mūšį nepuldavo, išsibėgiodavo į visas puses ir iš tolo laidydavo strėles, mėtydavo sviedinius tai dingdami iš akiračio, tai vėl pasirodydami"[2]. Toliau pateikiamos žinios iš dar senesnių laikų. Jomis tarytum prieštaraujama savo pačių nuomonei apie naują lietuvių tautos pasirodymą ir jos susidūrimą su šiauriniais slavais: „Daugava varo savo blausius vandenis į polockiečių žemę, mat pagonys, nuolat puldinėdami, savo žirgų kanopomis sudrumstė jos švarias versmes"[3].

632

Apie lietuvių riterius. Nuomonės, kurią mes ką tik išpeikėme, klaidingumą įrodo senųjų Rusios istorikų liudijimai. Iš jų sužinojome, kad Lietuvos riteriai XII amžiuje Šiaurės Europoje buvo pelnę pačių narsiausių, drausmingiausių garbę, pasižymėjo klusnumu ir itin gražia kario elgsena: ypač išsiskyrė karo menu, rikiuote, gera tvarka manevruose ir sumaniu visų rūšių ginklų panaudojimu. Iš tiesų Rusios kunigaikščiai, kovodami brolis su broliu, be perstojo stengėsi įtraukti į savo kariaunas lietuvius, nes taip įgydavo ne tik narsiausių karių, uolių jų valios vykdytojų, bet galėjo dar ir visiškai pasikliauti jų ištiki-

[1] Tai atgarsiai taip dažnai kartojamų iš Strijkovskio veikalo neapdairiai paimtų žinių, pateiktų 211—212 p. Jis buvo pasidavęs Kadlubeko, Dlugošo, Mechovitos, Kromerio svaraus žodžio įtakai, jų dėka buvo įsigalėjusios juokingos istorijos apie vantas, apie lietuvių pasirodymo Rusioje pradžią, esą tarytum jie iš debesų ant jų nukritę, ir apie kitus vieno gražbyliautojo kronikininko absurdiškus prasimanymus.

[2] *Karamzin.* Hist. Państwa Ross. — T. III. — S. 56.

[3] Ten pat.— Pastaba 65; Słowo o Półku Igorewie. — S. 33.

mybe. *Kunigaikščio Volodaro, Minsko kunigaikščių giminaičio, pilaitė buvo Voluinėje, netoli Slucko ir Drucko, ir buvo vadinama Gorodoku. 1162 metais ją užpuolė Polocko kunigaikštis Rogvolodas. Kaip tik tuomet ir buvo surengtas pergalingas atsakomasis baudžiamasis žygis kartu su Lietuvos riteriais, tikriausiai buvusiais jo tarnyboje*[1]. Anksčiau minėti rusų istorikai, aprašydami jų tarpusavio karus, 1106 metais nualinusius Rusios-Polocko kunigaikštystę, pasakoja, jog, į Krėvos kunigaikščių kariauną įtraukus lietuvių pulkus, buvo sudaryta jungtinė kariauna, kuri rusinams kėlė ne tik siaubą, bet ir nuostabą, juk jų tėvynainių pulkuose nebuvo tokių šaunių, narsių ir ištikimų karių[2].

633

1186 m. Černigovo kunigaikščio Sviatoslavo žygis į Lietuvą. Lietuvos pietiniuose kraštuose po tiek laiko vyravusios taikos pastebime buvus surengtą Černigovo kunigaikščio Sviatoslavo žygį. Jis buvo vedęs Pinsko ir Turovo kunigaikščių seserį ir taip tapęs jų svainiu. Turbūt, sulaukęs paramos iš Kijevo kunigaikščio Riuriko Rostislavovičiaus, jis ryžosi keršyti Lietuvai už Skirmanto sukeltus karus arba, kaip kad mano Rusios metraštininkas, įžvelgdamas vis stiprėjančią Lietuvos galią, kuri

---

[1] *Hipatijaus metraštis. — P. 91*.*

[2] Šioje pasakojimo vietoje negalima būtų apsieiti be pastabos, jau vien dėl to, kad išvengtume įtarinėjimų šališkumu. Betgi ši pastaba prieš mūsų pačių norą įklampintų mus į pernelyg platų aiškinimą, tad apsiribosime pasakę, kad senųjų istorikų spėjimai nenaudingi Lietuvos atžvilgiu, palyginti su tuo, ką jau sakėme ir dar pasakysime. Atiduodame skaitytojo, kuris įpratęs vertinti ne garbingą autoriaus vardą ir dorybes, bet istorinę tiesą, teismui. *Neseniai buvo pastebėta (nors neaišku, kuo remiantis buvo padaryta tokia išvada), jog lietuviai mūšio lauke save drąsindavo šauksmais: „WIREJ! WIREJ!" Iš to, kaip teigiama, yra kilęs ir rusiškas žodis „URA!" Keista, kokiu pagrindu buvo padaryta tokia išvada. Jeigu taip, tai iš kur yra tuomet kilęs angliškasis „Hurrach?!"* Kad ir kaip ten būtų, bet lietuvių riterystės menas buvo labai tobulas**.

rusinams galėjo būti pavojinga, nenorėjo leisti tiems turtingiesiems kaimynams klestėti. Bet šio žygio padariniai yra nežinomi — ir mūsų, ir Rusios kronikininkai apie jį tyli, matyt, kad sėkmingas nebuvo, nes antraip tie, kurie šį žygį paminėjo, nebūtų atsisakę galimybės pašlovinti savo tautos ginklą, kaip kad jiems buvo įprasta[1].

634

Įvykiai Lietuvos ir Polocko žemėse. Tie antpuoliai nesutrukdė Lietuvos kunigaikščiams įsigalėti: dideli Mingailos užmojai įgaudavo dar didesnius mastus. Tai galima spręsti iš istorinių šaltinių, kad ir labai negausių. Jis sustiprino savo tėvo sukurtą Lietuvos kunigaikštystę, kur įkurdino savo anūką, Skirmanto sūnų Treniotą. Jam dar magėjo pasirūpinti kitu sūnumi — Ginvila. Kadangi atrodė, jog artimiausių Rusios žemių, būtent kaimyninių Lietuvos-Užnerio kunigaikštystei, plytėjusių kairiajame Dauguvos krante, užkariavimų nedera imtis, gal skaitydamasis su kokiais nors Krėvos kunigaikštysčių sąjungininkais, gal dingėdamasis užimti anai broliškai kunigaikštystei priklausančias žemes ar pagaliau pripažinęs šį tikslą esant ne pagal jėgas, — bet tas senas karys nusprendė pabandyti — ar nepavyks užkariauti Pskovą dešiniajame Dauguvos krante? Tačiau nepasisekė. Dovydo Mstislavovičiaus buvimas Didžiojo Naugardo valdovu irgi nežadėjo lengvų pergalių tuose kraštuose. Taigi beliko tik atsisakyti tolesnių siekių ir pasitenkinti vien tik Polocku. Pačios aplinkybės į tai lenkė: Lietuvos-Užnerio kunigaikštis Žvelgaitis, nusprendęs sutramdyti Žemgalą ir Latviją, nebuvo kliuvinys, o Krėvos kunigaikščiai abejingai stebėjo, kas nutiks miestui, kuris kratėsi jo absoliučios valdžios. Tad Polockas, pats masinęs gera proga užkariautojus, buvo užimtas.

[1] *Karamzin.* — T. III. — S. 62.

1190 m. Lietuvos-Polocko kunigaikštystės įkūrimas. 1190 metais Mingaila nusprendė rengti žygį į Polocką[1]. Respublikos kariai pasipriešino lietuviams prie Horodno miestelio, kur įvyko lemiamas mūšis. Narsūs nepriklausomybės gynėjai krito mūšyje, Horodno miestas buvo sudegintas. Polockas be jokio pasipriešinimo atvėrė savo vartus nugalėtojams. Šis trumpas Polocko užkariavimo aprašymas, likęs Lietuvos Kronikoje, išsaugojo svarbų Lietuvos istorijos įvykį, būtent sukūrimą trečios kunigaikštystės, priklausančios Lietuvos didikams, kuri buvo pavadinta Lietuvos-Polocko kunigaikštyste. Mingaila, po tėvo mirties perėmęs valdžią Lietuvoje, su Naugarduke (tame, kuris Trakų aps.) įkurdinta šios naujosios kunigaikštystės sostine, nenorėjo priimti kunigaikščio titulo, nors vienas Lietuvos kronikos perrašinėtojas skelbia jį buvus netgi didžiuoju kunigaikščiu, žinoma, neatsižvelgęs į šio karo aukštus rangus, juk, dar gyvas būdamas, jis sūnums ir vaikaičiams savo valia skirdavo tai vienos, tai kitos kunigaikštystės sostą. Tačiau, mūsų manymu, jis vertas dar didesnės garbės ir dar gražesnio atminimo, jeigu, sodindamas į sostus sūnus ir vaikaičius, pats galėjo tenkintis pagarba, kuri puošė jo protėvius, būtent pagarba tautos, kuri turbūt lietuvių buvo labiau vertinama už prakilnų kunigaikščio vardą. Šis tikslas anksčiau čia buvo visiškai nežinomas ir prigijęs tik su užkariautomis Rusioje valdomis arba kunigaikštystėmis. Mingailos senelis, garsusis Mantvila buvo jarlas[2] — savo tėvoninių

[1] Stebelskis kn. „Żywoty ŚŚ. Panien Eufrozyny i Parascewii" (t. I. — P. 146 ir kt.) tvirtina, esą Strijkovskis klydo visus pasakojimus apie Mingailą nukeldamas į 1220 metus, ir pradeda: „Nors kiti istorikai Mingailos viešpatavimo laikus mano buvus ankstesnius, būtent apie 1190-uosius, ir tuos pačius metus pripažįsta Polocko užkariavimo metais". Visi lyginimai su istorine medžiaga tą patikina. Vengdami ilgų pastabų, nesileisime į priežasčių, privertusių Strijkovskį suklysti, nagrinėjimą, skaitytojas tai ras mūsų veikalo šio tomo III priede, kur kalbama apie Lietuvos kroniką.

[2] Jarlas — skandinavų kalboje — tai turtingas ponas, savo žemėse absoliutus valdovas.

žemių valdovas, ir tik tiek tėvynainių buvo vertinamas, kiek pats užsitarnaudavo, kiek įstengdavo patraukti juos į savo pusę.

Tais pačiais 1190 metais Lietuvai grėsė kunigaikščio Riuriko, valdžiusio Torcą (esantį kažkur Voluinėje), užpuolimas. Tačiau žiemos pabaiga sulaikė šį sumanymą. Kunigaikštis, kurį laiką paviešėjęs pas savo uošvę Pinske, sugrįžo atgal. Po keleto metų, 1193-iaisiais, tasai Riurikas vėl ketino suduoti smūgį Lietuvai, bet, regis, ir šį kartą be reikšmingesnių padarinių[1].

636

1192 m. Mingailos mirtis. Ginvilos ir jo ainių viešpatavimas Polocke. Mingaila, paėmęs valdžią Polocke, perleido ją savo sūnui Ginvilai. Pats jis baigė savo gyvenimo dienas 1192 metais Naugarduke (Trakų)[2]. Naujasis Lietuvos-Polocko kunigaikštis, turėdamas kunigaikštystę atokiau nuo savo tėvynainių žemių ir tik rusų gyvenamą, paskubėjo užmegzti ryšius su Tverėje viešpataujančių kunigaikščių gimine, priėmė krikščioniškąjį tikėjimą ir vedė Tverės kunigaikščio Boriso dukrą Mariją[3]. Jis pats pasi-

[1] *Hipatijaus metraštis. — P. 141, 193.**

[2] I genealoginė lentelė.

[3] Rankr. Bychovco kronika tą kunigaikštį vadina Borko vardu (8 p.). Karamzinas tvirtina, kad Tverėje nebuvo tokio kunigaikščio Boriso, ir nesigilinsime nei nuginčyti, nei įrodyti norėdami. Apsiribosime žiniomis, kad jis buvo vedęs krikščionę, vieną Tverės kunigaikštytę, su ja sulaukė palikuonių, kurie yra žinomi. Juk šventoji Praskėda tuomet, kai buvo Romoje kanonizuojama, privalėjo žinoti savo giminės kilmę, ir jei ji būtų buvusi kitokia, negu kad yra pateikta Lietuvos Kronikoje, tai Strijkovskis, būdamas Žemaičių kanauninkas ir žmogus, išmanantis tikėjimo dalykus, į savo kroniką būtų įdėjęs pataisymus. O dėl tvirtinimų, kuriais ginčijamas Mingailos ainių viešpatavimas Polocke, ką taip pat yra pateikęs ir Rusios istorikas, tai tiesiog negalima jiems būtų neprikišti prasimanymo, nors mums yra žinoma, kad XIII amžiaus pradžioje kunigaikštis, vardu Vladimiras, turėjo savo valdžioje Rusios žemes anapus Dauguvos, buvo tituluojamas Polocko kunigaikščiu ir, kaip pats Karamzinas nurodo (t. III. — Past. Nr. 157), 1214 metais staiga mirė, bet tai netikėtas ir gerai istorijos neištyrinėtas akibrokštas. Naujausi senovės tyrinėtojų, netgi

vadino krikščionišku Jurgio vardu, sprendžiant iš genealoginės lentelės, buvo gimęs 1125 metais, taigi, būdamas 66 metų, paėmė į žmonas krikščionę ir reikalo spiriamas tapo stačiatikiu, tačiau minėtoji lentelė nurodo jį krikštą priėmus gerokai anksčiau — 1148-aisiais, — gal būvant pas kokį nors Rusios kunigaikštį įkaitu. Kad ir kaip ten buvę, bet čia nėra nieko nepanašaus į tiesą. Mirtis jį užklupo 1199 metais, gyvenant Oršoje, būtent tą miestą jis ir turėjo būti įkūręs. Strijkovskis dar priduria, kad dėl savo naujosios valstybės ribų vedė ilgus ginčus su pskoviečiais ir smolenskiečiais[1]. Po jo mirties kunigaikštystė atiteko sūnui Borisui, anot minėtos kronikos, Borisovo miesto įkūrėjui, tačiau, sprendžiant iš anksčiau pateiktų pastabų (komentarai § 608), jis tegalėjo būti to kitados pastatyto miesto atkūrėjas, jeigu galima būtų sutikti, kad

---

rusų, darbai šiuo atžvilgiu neprieštarauja mūsų minėtai kronikai. *Grafas A. Pliateris, remdamasis visiškai patikrintais šaltiniais, leidinyje „Rubon" (II t.) aprašė Išganytojo (Spaso) cerkvės prie Polocko įkūrimo istoriją. Šioje cerkvėje buvo saugomas brangus puikaus darbo kryžius su relikvijomis. Kryžiaus atsiradimas siejamas su šv. Eufrozinos vardu, ir šiuo metu jis saugomas šv. Sofijos katedroje Polocke. Straipsnio autorius pateikė ir šio kryžiaus piešinį su smulkiu aprašymu. Šio straipsnio nuorodoje pridėta Kulčinskio informacija, paimta iš šv. Praksėdos gyvenimo aprašymo, taip pat iš kunigaikštiškos vienuolės giminės. Ši šventoji buvo padovanojusi Polockui panašų kryžių su užrašu: „Ja raba Chrystova Paraskevija, otdala na viečnyja vremena sej Krest v cerkov Sviatoho Spasa..." Abi šios šventosios gyveno maždaug tuo pačiu metu. Pirmoji mirė 1173 gegužės 23 Jeruzalėje, o antroji — 1239 lapkričio 12 Romoje. Praksėdos kryžiaus jau Kojalavičiaus laikais Polocke nebebuvo, ir grafas Pliateris tvirtina, jog nėra žinių, kur jis galėjo dingti. Vis dėlto nekyla abejonių, kad kryžiai buvo du (KOJAŁOWICZ. Miscellanea.— P. 17; KULCZYŃSKI. Specimen...; ASSEMANI. Calendaria Ecclesiae universae. — T. V.— P. 288; STEBELSKI. Żywoty Ś.Ś. Panien Eufrozyny i Praksedy). Aš pats iš palikimų lūpų sužinojau štai ką: Stanislovas Davainis, atiduodamas miestą didžiajam kunigaikščiui Jonui IV Bazilevičiui, šv. Praksėdos kryžių išsinešė su savimi ir išsaugojo iki pat savo nelaisvės pabaigos. Vėliau tas kryžius buvo saugomas Piorų šeimoje, kuriai jis atiteko kaip palikimas. Mirus Stanislovui Piorai, jį saugojo jo žmona, gyvenusi Lydos apskrities Lebiodcų dvare. Jis buvo laikomas dvaro koplyčioje <...> Vėliau jis, kaip ir visas dvaras, atiteko Dluskių šeimai, o dar vėliau — Vasiliškių bažnyčios kunigams dominikonams. Ten jis jau atrodė kaip labai kukli relikvija.**

[1] *Stryjkowski.* — S. 232.

jo valdomos žemės buvo toli nusitęsusios. Ta pati kronika teigia jį buvus labai dievotą ir pastatydinusį šias cerkves: Šv. Sofijos, arba Aukščiausiojo apvaizdos soboro, Polocke bei Išganytojo cerkvę prie Polotos upės, per pusę mylios nuo miesto, prie kurio buvo moterų vienuolynas; trečioji, Šv. Boriso ir Šv. Glebo su vienuolynu buvo prie Belčicos upės[1]. Tokios statybos brangiai atsieidavo, nes plytos ir kalkės buvo gabenamos Dauguva net iš Livonijos krašto. Šis Strijkovskio pateiktas padavimas neprieštarauja tikrovei, juk vokiečiams tame krašte jau užteko amatininkų ir mūrininkų, kuriuos anksčiausiai, prieš 1190 metus, iš Gotlando buvo pasikvietęs pirmasis Livonijos vyskupas Meinhardas. Tas istorikas ir savo pasakojimu apie kunigaikštį Borisą įtikina pasakęs, kad savo akimis Dauguvos upėje, tarp Drisos ir Dysnos, per mylią nuo pastarosios vietovės, matęs akmenį su graikišku kryžiumi ir įrašu: „Wspomoży Hospody Raba swojeho, Borysa syna Gimwiłłowoho"[2]. Ne kartą buvo susirėmęs su smolenskiečiais, Vitebsko kunigaikščiu, pskoviečiais ir Naugardu[3]. Prieš mirtį, kuri, pasak genealoginės lentelės, jį ištiko 1206 metais[4], poloviečiams grąžino teises ir laisves, jo senelio iš jų atimtas. Palaidotas Polocko Šv. Sofijos cerkvėje. Boriso sūnus Rechvolodas ar Roghvolodas, o tikriausiai Rogvolodas, vadintas krikščionišku Vasilijaus vardu, perėmė kunigaikščio pareigas ir viešpatavo bei, kaip paveldėtas žemes, valdė Oršą ir tenykštį kraštą. Polocke jis buvo konstitucinis kunigaikštis, tikriausiai naudojęsis tokiomis pat teisėmis, kaip kad ir kunigaikščiai

[1] Rankr. Bychovco Liet. Kronika. — P. 8; *Stebelski.* Żywoty ŚŚ. Panien Eufrozyny i Parascewii. — S. 148. Jis, sekdamas vienuolių legendomis, antrąją cerkvę vadina Šv. Panelės ir Šv. Ikonos kankinės Praksėdos arba Šventos Piatnicos vardu.

[2] Rankr. Bychovco kronika, l. c.; *Strijkowski.*— S. 233. Iziaslavo Mstislavovičiaus dukra buvo ištekėjusi už Rogvolodo Borisovičiaus. *Karamzin.* IV genealog. lent.

[3] Polockiečiai juk 1201 metais, susivieniję su lietuviais, puolė Velikije Lukų apylinkes ir Naugardo kunigaikščio Jaroslavo buvo atremti. *Karamzin.* — T. III. — S. 94.

[4] Stebelskio veikalo I t., 151 p., klaidingai išspausdinti Boriso mirties metai — 1226-ieji.

Didžiajame Naugarde[1], būtent Jaroslavas, o po jo ir Dovydas, apie kuriuos neseniai buvo kalbėta (§ 630). Rogvolodas, anot Strijkovskio, turėjo daug rūpesčių su pskoviečiais, kuriuos nugalėjo ir tarytum savo valdžiai buvo pajungęs. Betgi šie įvykiai jau neįtelpa į mūsų veikalo rėmus, tad paliksime juos rusų istorinių raštų autorių nuožiūrai. Vis dėlto vėliau, pasakodami apie tai, kas dėjosi Livonijoje, pateiksime žinių apie kai kurias aplinkybes ir apie Rogvolodo mirtį, ištikusią jį 1223 metais. Tai neprieštarauja genealoginei lentelei. Išgyveno jis 69 metus[2]. Jo palikuonys — tai sūnus Glebas, įpėdinis, kurio nežinome nei gimimo, nei mirties datos, mirė bevaikis; turėjo tikrą seserį Praskoviją, arba Praksėdą, gimusią 1185 metais, kuri išėjo į vienuoles ir tapo Šv. Išganymo

[1] Naugardiečiai turėjo savus įstatymus. Karamzinas (t. II. — P. 35) nurodo: „Naugardo kunigaikščiai turėjo prisiekti tvirtai laikytis išmintingų savo šalies įstatymų".

[2] 1818 metais bemaž už 19 varstų nuo Oršos buvo rastas didžiulis akmuo su kryžiaus atvaizdu ir įrašu: *W lieto 6679 (1171) Maia w 7 deń dospien krst syi Hospodi! pomoži rabu swajemu Wasiliu w kreszczenii imenem Rochwoldu synu Borysowu.* Rusioje gegužės 7-oji iškilmingai minima kaip šventojo kryžiaus diena (*Karamzin.* — T. II. — Nota 386). Šis atradimas įtikina, kad Strijkovskis kalbėjo tiesą apie panašų akmenį, skirtą Rogvolodo tėvo atminimui. *Norint nenusižengti tiesai, reikėtų pažymėti, kad prieš Mingailai nukariaujant Polocką, t. y. prieš 1190 metus, ten valdė kunigaikščių dinastija, kildinusi save iš Vladimiro Didžiojo ir Rognedos sūnaus Iziaslavo. Šioje linijoje (kaip matome VII genealoginėje lentelėje Karamzino veikale) ne vienas kunigaikštis vadinasi Rogvolodu: Rogvolodas, Vseslavo sūnus, ir Rogvolodas antrasis, Boriso (Vseslavo brolio) sūnus, Iziaslavo žentas, klestėjęs apie 1144 metus. Kaip rodo jau minėta lentelė, padarius prielaidą, kad Rogvolodas Vseslavovičius Polocko kunigaikštystę valdė 1158 metais (Karamzino Istorija. — T. II. — P. 258), po jo ir po Boriso mirties kunigaikštystė atiteko Boriso sūnui Rogvolodui, kuris krikšto metu buvo gavęs Vosyliaus vardą ir kurio kažkokiam poelgiui atminti (galbūt kokiai nors pergalei mūšyje, įvykusiame šioje vietoje) 1171 metų gegužės 7 dieną buvo pastatytas kryžius (dospien Krst syi). Galbūt kryžius buvo pastatytas ir ant kapo. Mat, kaip byloja legendos, pas krivičius buvo įprasta ant akmens užrašyti kunigaikščiams atminti skirtus žodžius. Tą patvirtina ir Dauguvos vagoje esantys akmenys, iš kurių keturis aprašė ir net piešinius pateikė grafas A. Pliateris (Rubon. — T. II. — S. 37). Jie skirti kunigaikščio Boriso atminimui. Tik sunku įminti, kurio Boriso — ar vyresniojo iš Iziaslavo, ar jaunesniojo iš Mingailos linijos. Vardai*

vienuolyno vyresniąja. Vėliau nuvyko į Romą ir ten 1239 metais baigė savo gyvenimo, skirto Dievui, dienas. Popiežiaus Grigaliaus X 1273 metais buvo kanonizuota[1].

637

Apie Lietuvos-Polocko kunigaikštystę. Ginvilos genealoginei šakai pasibaigus, buvo imta niokoti Lietuvos-Polocko kunigaikštystę. Kaip kad matome iš Rusios istorijos, dalis žemės anapus Dauguvos buvo pskoviečių rankose, o Orša, Vitebskas, Minskas ima priklausyti kitai kunigaikštystei, turbūt ir Lietuvos-Užnerio kunigaikštystei kažkas buvo tekę. Pats Polockas irgi nebuvo paliktas ramybėje. Su Lietuva jo ryšiai buvo nutrūkę net iki Rimgaudo laikų, kai Polocko kunigaikštystės vardu buvo įjungtas į tą valstybę.

638

Bet XII amžius — tai ir Rusios žygių į Lietuvos žemes, ir Lietuvos — į Rusios žemes laikai. Šie žygiai atminimuose vieni kitus stelbė savo dydžiu. Šiose dviejų tautų grumtynėse vadai vis labiau įgusdavo karo mene,

---

*sutampa, bet tai visiškai nesumenkina istorinės tiesos; abu Borisai galėjo turėti po sūnų, vardu Rogvolodas, t. y. Vosylius. Šia prasme mūsų genealoginė lentelė neprieštarauja Karamzino schemai. Šis Polocko kunigaikščių vardų sutapimas sukėlė nesusipratimą, bent jau mūsų dienų nepasiekė joks išsamus tų įvykių išdėstymas. Dvi valdančios linijos, susiliedamos viena su kita, iš mūsų dėstymo pašalina visokį anachronizmą. Priežastis nuspėjama nesunkiai — lietuviškoji linija priimdavo slavų kunigaikščių linijos vardus. Mat buvo siekiama primesti liaudžiai tas pačias valdymo formas, tą pačią pagarbą aukščiausiajai paveldimai valdžiai — priimant ne tik tikėjimą, bet ir garsius krašte vardus. Priešingu atveju kriviičių tauta, visuomet laisva, sunkiai būtų sutikusi būti valdoma kunigaikščių, kurie neturėjo paramos gimtoje žemėje. Tam galėjo padėti tik politinis paklusnumas vietos papročiams.**

[1] Nors Strijkovskis (234 p.), šiuo atveju pažodžiui pateikęs ištrauką iš Lietuvos Kronikos tuo pačiu dialektu, naudodamasis Bychovco nuorašu, suabejoja dėl šios šventosios, tačiau jos gyvenimą aprašęs Stebelskis tikrovę atspindi plačiau (141—220 p.)

laimingesnieji iš jų pralobo įgydami dalines kunigaikštystes, kurios paveldėjimo teise buvo perleidžiamos įpėdiniams. Taip susikūrė, kaip jau minėjome, trečioji Lietuvos dalinė kunigaikštystė — Lietuvos-Polocko. Netrukus pastebėsime, kad į šio amžiaus pabaigą Lietuvai iškilo atkaklaus jos priešo kunigaikščio Mstislavo grėsmė, betgi tie trukdymai įsigalėti Lietuvai neilgai tetruko ir mažai kuo telėmė jos politinę sėkmę. Taigi greitu laiku vėl ėmė augti jos galia. Šiaip ar taip, geografinės ribos tarp Rusios ir Lietuvos priklausomai nuo šiame pasaulyje skirtos dalios, kaip kad rodo ankstesnių ir dabarties įvykių patirtis, svyruoja, tarytum būtų mestos ant lemties svarstyklių siūbuojančių jėkščių.

639

Lietuvių tautos žilos senovės laikai ir kilmė verčia priminti, kad buvo metas, kai ta tauta, pralobusi ir pasiekusi aukštoką pažangos lygį, klestėjo, o slavai, būtent tada dar tik menkus pradmenis teturėdami, ėmė rutuliotis ir, grumdomi Europos tautų maišatyje, išsisklaidę po dykvietes, susiieškoję ten priedangas, ilgai neįstengė pasiekti, kad jų krašte būtų įvesta tvarka ir sukurta valdžiai paklusni visuomenė, būtent tai, kas vadinama valstybe. Vėliau, laikui bėgant, taip įvykiai susiklostė, kad ta pati tauta, kuri nusmukdė lietuvius, įgalino rusus iškilti ir sutvirtėti — narsi skandinavų gentis, šiaurės kraštuose garsūs variagai, įkūrę Rusios monarchiją, liovėsi reiškę savo teises į lietuvių padermės gentis, betgi iš kitos pusės, būtent iš rytų ir vakarų, tarytum norėjo savo ainiams, Rusios kunigaikščiams, perleisti viliojančius grobius Lietuvos kraštuose. Priklausomai nuo Rusios galios augimo svyravo ir Lietuvos likimas: stiprėjanti Rusia lėmė Lietuvai smukimą ir atvirkščiai — kai XII amžiuje sėkmė nuo jos nusisuka, tai Lietuvai tuomet buvo skirta atgauti jėgas. Bet tie dalykai jau siekia XIII amžių, apie kurį turėtume pasakoti kitoje šio veikalo knygoje.

Skandinavų gyvenvietės Lietuvoje. XII amžiuje dar buvo atmenamos skandinavų gyvenvietės Lietuvos žemėje, mat ten gyveno jų ainiai, mokėję ir susišnekėję ta kalba, kuri vartojama Islandijoje. Neseniai rastas islando Snor-Sohnos kelionės šiame amžiuje po mūsų kraštą aprašymas[1]. Šis keliauninkas, vandens keliais nusigavęs iki Baltijos jūros rytinės pakrantės, tikriausiai į Klaipėdą ar Palangą, savo gimtąja kalba susišnekėjo Veliuonos (*Velni*), Bisėnos (*Psen* arba *Pissen*), dabar vadinamos Seredžiumi, ties Dubysos ir Nemuno santaka, apylinkėse. Tokių gyventojų buvo gausu, jie buvo išlaikę gimtąją kalbą ir kalbėjo, kad jų protėviai buvo kilę iš Skandinavijos ar Švedijos. Vėliau, plėsdamiesi rytų link, Trakų (*Trik*) ir Merkinės (*Misiri*) apylinkėse jie susidūrė su tokiais pat, tik jų nebuvo tiek daug ir gyveno jie ne taip tankiai susispietę. Nors neturime po ranka tos kelionės pasakojimų, bet iš to, ką yra pateikęs Čackis, kad ir labai glaustai bei prabėgomis tą mesteldamas, galime spręsti, jog keliauta buvo į Lietuvos gilumą, priešinga Nemuno upės tėkmei kryptimi, tai yra aukštyn. Keliautojas vėliau pasuko į pačios Lietuvos žemių sostinę Kernavę, priklausiusią Erdvilui arba jo įpėdiniams, iš ten, per Trakus nusigavęs į Merkinę, Neries upe pasiekė Nemuną. Nežinome, ar yra kelionės aprašyme pažymėti šie ypatumai, o gal yra ir užuominų apie Kernavę ar apie Trakų Naugarduką, nes ten, kaip kad ir tuose keturiuose labai senuose miestuose, galėjo būti nuo seno įsikūrusių skandinavų, juk tai senos Kuno įkurdintos gyvenvietės, tad turbūt jos labiau traukė keliautojo dėmesį.

[1] „Šio keliauninko užrašai — tai rankraštis, kuris buvo saugomas Kopenhagos bibliotekoje. Išrašą man buvo atsiuntęs tuometinis Lenkijos pasiuntinys Danijoje", — nurodo Čackis (O Prawach. T. I. — S. 8. — Nota 47). Po Čackio mirties šis rankraštis tikriausiai iš Poricko buvo perduotas Pulavų bibliotekai, kurios paslaugomis, deja, dabar negalime naudotis. Šis rankraštinis paminklas, geriau su juo susipažinus, Lietuvos istorijai galėtų duoti nemaža naudos.

641

Įvykiai Prūsijoje. Baigdami šį skyrių, privalome dar kartą atsigręžti į Prūsijos ir Lenkijos pusę. Paėmęs Lenkijos Karalystės valdžią į savo rankas, Kazimieras Teisingasis atsidūrė maišatyje tarpusavio vaidų ir vidaus karų, kurstomų jo brolių — atskirų kunigaikštysčių valdovų, per susiskaldymą smukusioje valstybėje. Tik po penkiolikos metų sąmyšio, alinančių kovų, per pralietą brolių kraują pagaliau 1191 metais buvo pasiekta visuotinė santarvė. Tačiau riteriams įpratus dažnai griebtis ginklo, reikėjo rasti užsiėmimą, antraip visuotinei ramybei grėsė pavojus. Tad Kazimieras paskelbė karą pagonims prūsams. Vada tam galėjo būti Lenkijos monarchų senųjų teisių į kadaise užkariautas provincijas atgaivinimas arba šios tautos kišimasis į neseniai kairiajame Vyslos krante vykusius karus, ypač per Mečislovo susirėmimus su Kazimieru, kai tas užgrobė Lešeko skirtinę valdą, būtent Kujaviją ir Mozūriją[1]. Supykti ant prūsų galima buvo ir suradus tą priekabę, kad šie teikė pagalbą, kai Polesės kunigaikštis, viešpatavęs Drohičine, įsibrovė į Mozūriją[2]. Kiti prie šių paskatų prideda dar siekimą atkeršyti už Sandomiro kunigaikščio Henriko nužudymą[3]. Kad ir kaip ten buvę, ieškančiam priežasčių sukelti karą netrūko ir paraginti stoti į jį riterius iš visos Lenkijos nebuvo sunku.

642

1192 m. Kazimiero Teisingojo žygis į Prūsiją. Didžiosios Lenkijos kariai atvyko vadovaujami Mečislovo Senojo sūnaus Boleslovo, šlionskiečius vedė Boleslovas Vroclavietis ir Mečislovas Racibožietis. Susirinko jie į tam skirtą stovyklą, įrengtą toje vietoje, kur vėliau buvo pastatyta

[1] *Kadlubekas.* — Lib. III. — C. 13. — P. 472.
[2] Ibidem. — P. 510.
[3] *Dlugošas.* — T. I. — P. 564.

Torunė. Ši kariauna, susijungusi su kitais pulkais, 1192 metais persikėlė anapus Vyslos. Toliau žygiuodami, persigavę per Kulmo žemę ir Osos upę, įsibrovė į Prūsiją. Antpuoliai išsiplėtė po visą kraštą, tačiau su įprastu atsargumu. Prūsai, kaip kad ten buvo įprasta, prie paribio slėpėsi neįžengiamose ir miškingose plynėse, kartkartėmis rengdavo išpuolius, susiremdami su pavieniais lenkų pulkais. Tačiau tai netrukdė lenkų kariaunai be didesnių nuostolių nusiaubti kraštą skersai ir išilgai. Pagaliau prūsai, tą matydami ir nujausdami, kokia dalia jų lauktų užėjus alkanai žiemai, nusižemino, ir pas Kazimierą išsiųsti pasiuntiniai pranešė apie tautos apsisprendimą pasiduoti jo malonei. Lenkijos monarchas noriai priėmė tą nuolankumą, pareikalavo atsiskaityti už nesurinktas duokles, grąžinti belaisvius ir pristatyti šimtą įkaitų, kurie laiduotų tvirtą taiką. Prūsai paskubėjo patenkinti reikalavimus, tad lenkų pulkai grįžo prie savo sienų[1]. Bet tai neilgai tetruko, juk Kazimiero Teisingojo vaikai jau nesinaudojo šiais laimėjimais.

[1] Ten pat.

Šeštoji knyga

* * *

I skyrius

ĮVYKIAI LATVIJOJE

.....

643

Bendro pobūdžio pastabos. XIII amžiaus pradžioje Lietuvos žemėje jau rutuliojosi įvykiai, kurie lėmė sričių su jų gyventojais išsiskaidymą į tris atskiras valstybes, vadinamas Livonija, Prūsija ir Lietuva. Iš jų dviejų pirmųjų istorijos keliai pasuka sava raida, kuri prašoka mūsų sumanymo rėmus. Taigi, nenukrypdami nuo savų tikslų, šioje knygoje apie visus reikalus, sietinus su Latvija ir Prūsija, kalbėsime tik tiek, kiek jie palengvina gvildenti mūsų temą.

644

Ankstesniuose savo pasakojimuose nieko nepraleisdavome — ar kokį mažmožį iš Latvijos ir Kuršo praeities suradę, ar tinkamą pakartoti kokią istorinę žinią. Deja, maža kas iš tokių dalykų mus tepasiekė. Atrodo, jog neabejotina yra tik tai, kad latviai ir kuršiai, kuriuos mes dėl jų šnekos panašumo ir artimos jų žemių kaimynystės laikome viena ir ta pačia paderme, pati šiauriausia lietuvių tautos atšaka, artima herulų linijai, kaip kad galima būtų spręsti iš šnekos ypatybių, senovės lyvių žemių

didžiosios dalies paveldėtojai[1], o gal net sunaikinę ir pačius lyvius, buvo labai karinga ir jokio darbo nesibijanti padermė. Ilgai išlaikė savo nepriklausomybę ir vardą, nors ir būdami priešiškų kaimynų apsuptyje. Slavai, estai, suomiai ir skandinavų plėšikų gaujos vertė latvių karinę gynybą būti nuolatos pasirengusią mūšiui. Be to, jie ir patys plėšikaudavo jūroje ir užpuldinėdavo sausumoje kitas tautas. Gražiai nuaugę, sveiki, narsūs, su įkarščiu ėmęsi žemės ūkio, iš tiesų niekuo nenusileido savo giminaičiams prūsams ir lietuviams, bet dėl atšiauraus jų žemių klimato radosi ir šiokių tokių dvasinių ir fizinių skirtumų. Juk matyti, kad latviai ne tokio gražaus sudėjimo ir anuomet nebuvo pasiekę tokios pažangos kaip kad kitos giminingos gentys. Bet susiskirstymu į smulkias valdas, vadinamąsias provincijas, vidaus tvarka — tiek pasaulietinio gyvenimo, tiek tikėjimo srityje niekuo nuo anų nesiskyrė: tokie pat civiliniai įstatymai, išpažino tą pačią religiją ir turėjo tokią pat vyriausiojo žynio aukščiausią valdžią.

645

Vokiečiai užmezga prekybinius ryšius su Latvijos Padauguvio žemėmis. Kai kurie padavimai, kronikose užrašyti atminimai teigia, kad vokiečių pirklių lankymaisi Dauguvos žiotyse dažnesni tapo 1111 metais ir kad tie pirkliai turėjo būti liūbekiečiai, kurie pirmieji užsuko į tas šalis. Jie buvo įpratę kasmet, per Rasos šventę, kitaip tariant, Šv. Jono Krikštytojo dieną, atplaukti Dauguva savo laivais su skiriamaisiais ženklais pažymėtomis vėliavomis, iš kurių jie būdavo atpažįstami. Kitaip visokių svetimšalių laivų pasirodymas krante buvo draudžiamas[2].

---

[1] *Praetorius. Orbis Gothicus. — Part. I. — P. 42—43. Pretorijus argumentuotai įrodo, kad senovinė HILLEVONES tauta yra mūsiškiai lyviai.**

[2] Vokiškoji rankraštinė kronika J. F. R.; Rankraštinė Bychovco Lietuvos Kronika. — P. 5; *Strijkowski.* — S. 272.

Dar kartą tą patvirtina Livonijos istorikai, besiginčijantys, kas pirmieji užsuko į Dauguvą — ar liūbekiečiai, ar brėmeniečiai[1]. Šio ginčo negalima būtų kitaip išspręsti, tik atsižvelgus į nuomonę minėtų kronikininkų, kurie teigia, jog XII amžiaus pradžioje, būtent 1111 metais, pirmutiniai prekybos su Latvija Dauguvos upe kelius atvėrė liūbekiečiai[2], o vėliau, po 47 metų, iš tos prekybos siekė pasipelnyti ir brėmeniečiai. Pastarieji savo tėvynainių buvo užpulti, mat buvo palaikyti Danijos plėšikais, nes savo vėliavose neturėjo sutartinių ženklų, o gal buvo atvykę neįprastu laiku.

646

Antra vertus, įvertinę Skandinavijos laivyną, tokį tobulą nuo senų laikų, ir permanydami gotlandiečių sugebėjimus prekyboje, negalime sutikti su tuo, kad tik XII amžiuje pirmą kartą buvo atrasta Rygos įlanka ir Dauguvos žiotys, nors apie tai istorijoje ir nekalbama, juk ji tokia skurdi žinių apie seniausius Latvijos laikus.

647

Skandinavų ir slavų ryšiai su Latgala ankstesniaisiais laikais. Nė abejoti negalima būtų, kad skandinavams Dauguvos žiotys buvo žinomos nuo seno. Senovės geografų jos buvo vadinamos Rubonu. Žinoma, danai, kaip kad liudija senovės atbalsiai Danijos kronikose, be abejonės, turėjo puldinėti gyventojus, nuo seniausių laikų įsikūrusius Dauguvos aukštupio pakrantėse. Bet visiškai įtikimas dalykas, kad slavų, gyvenusių Dauguvos aukštupyje,

[1] *Gruber.* Orig. Livoniae. — P. 3*; *Arnoldi Lubecensis.* Chron. — P. 513.

[2] Šis pasakojimas paremtas Livonijos kronika. Strijkovskio tai pateikta 272—274 p.

būtent krivičių iš Polocko ir Visbio[1], dabar Vitebsko, prekiautojams tos upės žiotyse buvo pripažinta pirmenybė, o tais vandens keliais jie susisiekdavo su slavais iš pačių šiauriausių, būtent Ilmenio, žemių, turėjusių savo prieplaukas Nevos ir Narvos žiotyse. Apskritai šiaurinių slavų valdos buvo žinomos Šiaurės Europoje. Adomas Brėmenietis, aprašinėdamas slavų krašto platybes, nurodo, kad iš pajūrio miesto Altenburgo Vagrijoje jūra galima nuplaukti į Rusios žemes, kurių sostinė Kijevas, per 14 dienų[2]. Sprendžiant iš to meto laivyno pobūdžio, tai turėtų būti taikoma Nevos žiotims ir patvirtina mūsų nuomonę apie slavų turėtas valdas prie Baltijos jūros. Bet Rusios valdovai nuo XI amžiaus brovėsi vis gilyn į Livoniją. Yra žinoma, kad Vladimiro Didžiojo sūnus Jaroslavas apie 1030 metus užėmė Dorpatą, o Monomacho sūnus, irgi Jaroslavas, šį miestą buvo užgrobęs 1191-aisiais, kitais metais — Čiudo žemėje Berenkopą, arba tenykšte kalba — Odempę. Per šiuos ir panašius užkariavimus Latgala XII amžiuje buvo tapusi Rusios kunigaikščio, viešpatavusio Polocke, duoklininke, tad tokią ją rado 1158 metais į tą kraštą atsidanginę vokiečiai. Kunigaikštis, apie kurį čia kalbama, — tai Mstislavo, praminto Narsiuoju, sūnus, su naugardiečių sutikimu viešpatavęs Pskove; tai Karamzinas yra aiškiai įrodęs[3]. Ši

[1] Visbis — tai prekybinis centras Gotlando saloje. Atrodo labai įtikima, kad slaviškasis Visbis, arba Vitebskas, buvo įkurtas Gotlando visbiečių dėka labai senais laikais. Turime kai kokių priežasčių taip tvirtinti, tačiau jas čia dėstydami pernelyg išsiplėstume.

[2] *Adam Bremen.* De Situ Daniae. — Lib. II. — C. 13: *ad Ostrograd Russiae, cuius metropolis Civitas est Chywe...* (Į Ostrogradą Rusioje, kurios sostinė yra miestas *Chywe*) Taip pat: *Helmold.* — Lib. I. — C. 1.

[3] Čia kyla gana daug nesusipratimų. Dėl kronikų autorių, arba tiksliau jų leidėjų, klaidų radosi painiava. Arnoldas Liūbekietis (Chron. Slav. — Lib. VII. — C. 8—9) vadina šį kunigaikštį *Valdemarus Rex de Plisceke,* o Gruberovskio išleistame Henriko Latvio veikale skaitome: *Woldemarus de Plosceke* (3 p.) — tai aiškiai pastebima klaida, juk kitose to paties veikalo vietose (51, 160 p.) nurodyta *Rex de Plescecowe,* tai yra Pleskovo, kitaip sakant, Pskovo, kaip kad įprasta trumpiau vadinti, karalius. Ši rašybos klaida radosi todėl, kad Henrikas ne kartą pasakoja apie kitą Rusios kunigaikštį, kurį vadina *Rex*

duoklė apsiribojo tam tikro mokesčio rinkimu nustatytu laiku. Latviams pagaliau buvo palikta jų pačių įsivesta valdymo forma ir jų tėvų religija. Rusios pirkliai nesirūpino jų versti krikščionimis, nes tai būtų pareikalavę daug vargo, betgi netrukdė apaštalams, norėjusiems atsidėti tiems siekiams, dirbti savo darbą. Išimtis buvo danų ir švedų užpuolikai, kurie, prisidengę krikštu, siaubdami kraštą, brovėsi vis tolyn[1].

648

1158 m. Brėmeniečių atsilankymas Dauguvos pakrantėse. Tai atsitiko 1158 metais, kai Brėmeno pirklių laivas, plaukęs į Visbio miestą, esantį Gotlando saloje, nežinia ar per atsitiktinumą vėtrų genamas papuolė, ar jie tyčiomis norėdami užtikti liūbekiečių lankomus miestus, kas labiau tikėtina, pasiekė Dauguvos upės krantus ties jos žiotimis. Čionykščiai, tik užmatę svetimšalių laivus, susirinko ginkluoti sutrukdyti išsilaipinti, mat pamanė, jog tai danai, kaip paprastai, užsuko į krantą plėšti ir žudyti. Su šia tauta latviai tuomet gyveno baisioje nesantaikoje[2]. Netrukus stojo kruvinas mūšis, kurio metu atgulė nemaža tėvynainių. Betgi negalėdami pasipriešinti nors

---

de Plosceke (26, 40 p.), ten, kur turi būti kalbama apie Polocko kunigaikštį, kaip kad tada buvo vadinama, juk šis autorius Polocką buvo įpratęs vadinti *Plosceke*. Rusios istorikas (*Karamzin.* Hist. P. Ross. — T. III. — S. 114, jo pateikta genealoginė lentelė Nr. V) įtikina, kad tada Pskovo valdantysis kunigaikštis iš tiesų buvo Vladimiro Monomacho proanūkis, Mstislavo Narsiojo sūnus Vladimiras. Iš pat mažens pastarajam ten buvo suteikta garbė turėti kunigaikščio valdžią, kurią turėjo iki pat savo gyvenimo pabaigos. Šiam kunigaikščiui, kaip kad buvo susitarta per turto dalybas giminėje, atiteko pajamos iš duoklės, renkamos Livonijoje ir Estijoje. Tą patį teigia Pontanas Danijos istorijoje (290 p.): *...indultu Regis Valdemari primi, qui tum Livoniam tenebat, Saulo prope ripam Rubonis edificato...* (...pirmuoju leidimu karaliaus Valdemaro (vietoje Vladimiro), kuris tada valdė Livoniją, prie Rubono krantų buvo pastatytas Saulo miestas...)

[1] *Arnold Lubec.* Chron. Liv. l. c.; *Pontanus.* l. c.; *Pray.* Essays critique sur l'histoire de la Livonie. — T. I. — P. 66 ir kt.

[2] Chronica Bremensis. — P. 71.

ir negausiam, bet gerai ginkluotam ir puikiai mokančiam valdyti ginklą narsių žmonių būriui, maldavo taikos ir prisiekinėjo žodžio nepažeisią. Tą priesaiką davė savo papročiu su gluosnio šakele[1]. Taip Brėmeno pirkliai garantavo sau teisę ateityje tose vietose prekiauti gražiuoju sutariant[2]. Tad vėliau kasmet vis atvykdavo į Dauguvos žiotis ir, draugiškai priimti, mainydavosi su latviais prekėmis. Taip prekiaudami vokiečiai susipažino ir su tolimesniais pakrančių gyventojais, prekyba ėmė darytis vis didesnių mastų, ypač kai su jais užmezgė ryšius rusinai, kuriems buvo prieinami brangiausi kailiai[3].

649

1186 m. Meinhardas — pirmasis Latvijos apaštalas. Praėjus dvidešimčiai metų, buvo pradėta galvoti, kaip būtų galima apsirūpinti sandėliais ir įgyti nuosavo turto Livonijoje. Vieta tam buvo pasirinkta prie Dauguvos, gyvenvietėje, vadintoje Ikškile *(Ykeskola)*. Vėliau atsirado žmogus, vertas būti apaštalu, vardu — Meinhardas, Augustinų ordino vienuolis iš Zigebergo vienuolyno, kuris, gavęs Brėmeno arkivyskupo ir vyresniųjų dvasininkų leidimą, apie 1186 metus leidosi su pirkliais į Livonijos kraštą. Tai buvo dievotas žmogus, pasižymėjęs prakilniausiomis dorybėmis, romaus būdo, apimtas noro išganyti pagonis. Savo pašaukimo didybės įkvėptas, su jaunatvišku įkarščiu, nors būdamas jau senyvo amžiaus, likusią savo gyvenimo dalį buvo paskyręs skelbti Evangeliją tau-

[1] Tai turėjo būti ar pagaliukas, ar tam tikri ženklai, duoti su užkeikimais sutarčiai atminti.

[2] *Alnpek.* Reim-Chronik. — S. 5.

[3] Prawda Ruska, Varšuvos leid. *Daug yra tyrinėjimų apie Vakarų Dauguvos vardus. Senųjų geografų ji vadinama Rubonu, latvių — Daugava — dėl ilgos savo vagos. Slavai ją vadina Dvina — pagal vardą ežero, iš kurio ji išteka, esančio Tverės gubernijoje, Ostaškavo apskrityje. To vardo archetipas yra žodis DWINUT, t. y. pajudinti iš vietos*.

tai, kuri, tik priminus jai krikščionybę, užsiplieksdavo įnirtingu pykčiu. Ji buvo atgrasinta Skandinavijos barbarų, kurie ne kartą, prisidengę tuo vardu, lietuvių kraštams stengėsi primesti nelaisvės jungą ir galutinai juos nusiaubti. O Meinhardas buvo toks išmintingas, iškalbus ir mokėjo taip gražiai palenkti širdis, jog ne tik kad pelnė savo prozelitų pagarbą ir pritarimą, didžiausią, koks galėjo būti, bet jam netgi pavyko įteigti aniems prielankią nuomonę apie krikščionybę.

650

Meinhardo darbai. Pirmiausia griebėsi išprašyti iš kunigaikščio Vladimiro, viešpatavusio Pskove ir Naugarde, leidimą skelbti latviams Dievo žodį ir pastatydinti koplyčią Dauguvos pakrantėje. Šis kunigaikštis ne tik kad sutiko patenkinti Meinhardo prašymą, bet, įvertindamas jo atsidavimą, dar ir apdovanojo. Toks atsargumas buvo reikalingas pirma todėl, kad būtų išvengta kokių nors trukdymų iš rusinų pusės, antra, kad tuo būtų parodyta žmonėms, kaip yra gerbiamas ir remiamas galingo kunigaikščio, kurio valioje buvo. Viešai visa tai paskelbęs, su didžiule narsa, kokią gali suteikti tik pasitikėjimas paties Dievo, kurio pažinimą skelbė tamsiems žmonėms, pagalba, ėmėsi mokyti žmones. Romiu elgesiu, teikdamas patarimus ir pagalbą žmonėms šios žemės reikaluose, įgydamas vis didesnį palankumą, gydydamas ligonius, sulaukė malonių savo darbo vaisių. Jo ugningos prakalbos, sakomos tenykščių kalba, daugelį uolių pagonių palenkė ir privertė tikėti tiesa. Pirmieji Latvijoje prieš krikštą išpažinę Kristų buvo dvejetas gyventojų iš Ikškilės kaimo, vadinti Ilė *(Ylo)* ir Vieca *(Viezo)*. Po jų nemažai abiejų lyčių žmonių priėmė krikščionybę, bet daugiausia gero padarė visiems žinomo turtingo valsčiaus savininko, vadinto Kaupu ar Kobe *(Kobbe)*, atsivertimas. Jis su gausia šeima ir visu savo žmonių būriu priėmė šventąjį tikėjimą. Gyveno

paveldėtoje pilyje Turaidos apylinkėje, vadintoje Kubesele *(Kobbesele)*. Priklausė senovės didikų giminei, valdė didžiulius valsčius.

651

Pirmoji Livonijos bažnyčia. Pirmasis karas. Tuomet Ikškilėje, kur jau stovėjo vokiečių tvirtovė, Meinhardas pasirūpino pastatydinti pirmąją Latvijos žemėse krikščionišką bažnyčią. Taip besirūpinant skleisti tikėjimą, pirmą kartą į krikščionių tvirtovės sienas atsimušė karo aidai. Tai buvo lietuviai, susivieniję su rusinais, kurie dar nebuvo atsimetę nuo pagonybės, tikriausiai krivičiais, besinaudojančiais lietuvių didikų parama. Jie, gana gausiu būriu persikėlę per Dauguvą, apiplėšė krikščionybę priėmusius kaimus ir buvo pasiryžę pačioje užuomazgoje sunaikinti Evangelijos šerdį. Latvijos apaštalas, bebaimis, nors pagarbaus amžiaus, bet dar tvirtų rankų, čiupo ginklą, stojo savo išganytinių priešakyje ir, patraukęs miško link, į priešų pusę, ten juos taip narsiai puolė, kad įsibrovėliai, ten pat palikę visą grobį, vos suskubo į laivą.

652

Meinhardas statydina tvirtovę. Ši pergalė Meinhardui davė itin didelę naudą, mat buvo įsitikinta, kad saujelė krikščionių yra visada pajėgi įveikti galybę pagonių, juk atrodė, kad priešų, kurių dalis buvo susibūrusi palei mišką, dalis — miške, buvo labai gausu. Tad ši sėkmė, verčianti patikėti tais Meinhardo tvirtinimais, suteikė jo žodžiams svarumo, o tai buvo paranku jo siekiams. Rūpindamasis žmonių dorove, norėjo apsaugoti jų ramybę šiame laikiname gyvenime, juk iš visų pusių barbariškų pagonių apsupta gyvenvietė galėjo būti užpulta ir sunaikinta, tad, norėdamas užbėgti tam už akių, patarė kai kuriose vietovėse pastatydinti tvirtoves. Tikrai reikalingas sumany-

mas, tik šiek tiek paankstintas, nes reikėjo labiau sutvirtinti žmonių tikėjimą, kad jie nepaisytų jokių gąsdinimų ir pašalės ir nesugalvotų susigrąžinti savo senąjį tikėjimą bei nepriklausomybę. Tuo tarpu, atėjus vasarai, padedant iš Gotlando atkviestiems amatininkams, mat tarp vietinių tokių žmonių trūko, buvo pradėtos statyti tvirtovės. Tuo metu atsitiko taip, kad žemgaliai užpuolė vieną tokią statybą ir, prikabinę prie mūro virves, nesuprasdami, jog akmenys per visą tą mūrą buvo kalkėmis tarpusavyje sujungti, norėjo jį nuversti į griovį. Krikščionybės šalininkai, mėtydami akmenis iš mašinų, atrėmė tuos užpuolikus, padarydami jiems nemažų nuostolių.

653

Be viso to, laikui bėgant, ištiko nesėkmės, liūdinusios Meinhardą. Nekrikštyti žmonės dažnai svyravo dėl savo tikėjimo, dažnai priartėdavo prie krikščionybės skelbėjo mokymo, imdami juo pasitikėti, kartais buvo laužomos šventos priesaikos tiksliai laikytis krikščionybės, ypač kai iš vokiečių pusės kildavo kokių nors reikalavimų, kurių nebuvo tikėtasi arba nesulaukdavo geidžiamos naudos. Kai kurios gyvenvietės, suprasdamos, kaip pravartu būti krikščionimi, ir matydamos jiems teikiamą paramą, veržėsi krikštytis, o vėliau, gavusios ko norėjusios, pasistačiusios tvirtovę, grįžo prie pagonybės. Taip būtent atsitiko Holmo apylinkių gyventojams.

654

1191 m. Meinhardas — pirmasis Livonijos vyskupas. Meinhardas, jau sulaukęs gražaus amžiaus, regėdamas šias aplinkybes, su skaudama širdimi mąstė apie ateitį, numatydamas, kas jo laukia dėl įvestos krikščionybės Latvijoje. Suprato būtinybę stipriau priešintis tam, ką galėjo nuveikti privatūs vokiečių pirkliai. Tad, turėdamas

tikslą pats prašyti globos savo ganomoms avelėms ir pasirūpinti įpėdiniu, kuris turėtų pareigas, patenkinančias religijos reikmes, sumanė vykti į Romą. Istorikai, remdamiesi, tiesa, trumpa Henriko Latvio užuomina, daro išvadą, esą Meinhardas jau apie 1187 metus, būdamas Brėmene, gavo vyskupo vardą, tačiau tuo nesame visiškai tikri, kaip kad abejonių kelia ir jo kelionės į Brėmeną, o iš ten į Romą nurodyti metai. Labiausiai tikėtina, kad kelionė vyko 1190 ar 1191 metais, popiežiaus Klemenso III[1] laikais, lydint anksčiau minėtam Latvijos didikui Kaupui. Apaštališkąjį valdovą įtikinęs įrodymais, ką pasiekęs skleisdamas krikščionybę, nusakė visokias aplinkybes ir įrodė būtinybę paramos, reikalingos tolesnei eigai palaikyti. Apdovanotas pažadais ir pagyrimais, pelnęs Livonijos vyskupo pagarbą, grįžo į Brėmeną, kur tenykštis arkivyskupas Hartvigas iškilmingai jį įšventino vyskupu.

655

Meinhardo pirmųjų bandymų nesėkmė. Tačiau tuo metu, kai Meinhardas buvo išvykęs, latvių nuomonė pasikeitė. Turtingesnieji didikai, matydami savo valdas saugomas tvirtovių, kurioms pastatyti jų dvasios ganytojas davė lėšas, nemanė esant būtinu dalyku toliau likti sąjungoje su svetimšaliais, tad ėmė grįžti prie savo papročių, o paprasti žmonės juolab lengviau linko prie senovės. Ne visai perprastas tikėjimas, didikų pavyzdys, baimė neatsimetusių nuo pagonybės tėvynainių, kurių budriai saugotasi, — visa tai, Meinhardui išvykus, skatino krikščionybės nuopuolį. Žmonių minios rinkdavosi prie Dauguvos tam, kad, elgdamiesi pagal savo vaikišką supratimą, nusipraustų šios upės, būtent švento krikšto, van-

[1] Be reikalo abejojama popiežiaus Klemenso III 1191 metais išleistos bulės autentiškumu. Ten užuomina apie Livonijos vyskupą yra atsiradusi todėl, kad šis vyskupas tų pačių metų kovo mėnesį mirė. Argi Meinhardas negalėjo būti Romoje 1190-ųjų pabaigoje ir 1191-ųjų pradžioje?

deniu. Grįžęs garbingasis vyskupas, matydamas, į ką pavirto jo darbai, buvo smarkiai nuliūdintas. Juk nedaug bebuvo latvių tikrų krikščionių, kurie jį Ikškilėje būtų sveikinę kaip dera pagerbti vyskupą. Apskritai žmonės žiurėjo į jį kreivomis, matyt, krikščionybės priešai aiškino žmonėms, kad jis, kaip vyskupas, būsiąs jų nauju valdytoju, turinčiu jiems valią. Buvo sugalvota netgi išvaryti jį lauk iš savo krašto. Jo bendražygį, pagelbėjusį apaštalaujant, Cistersų ordino vienuolį Teodoriką buvo suėmę Turaidoje, norėdami kaip auką dievams pašvęsti. Jo dalia buvo nulemta burtais su pašvęstojo žirgu, kurio žingsniai laimingai anam skyrė likti gyvam. Tuo metu kunigas Teodorikas, išgydęs vieną žymų to krašto žmogų nuo sunkios ligos, suteikė ir patiems krikščionybės skleidėjams, ir jų žodžiams svarumo, dėl to daugybė vėl grįžo prie šio tikėjimo. Bet Meinhardas matė, kad be ginkluotų svetimšalių pajėgų neįmanoma bus nei išlaikyti atverstųjų paklusnumo, nei tikėtis reikšmingų laimėjimų skleidžiant krikščionybę. Taigi ketino laivu, atplaukusiu iš Gotlando, grįžti į Vokietiją tam, kad ten apgalvotų veiksmingesnes priemones savo tikslams pasiekti. Latviai, apie tai sužinoję, matyt, apimti baimės, kad Meinhardas savo paniekos jiems nepaverstų užjūrio grobikų kerštu, ėmė kaip įmanydami prašyti, kad šis jų neapleistų, prisiekė priimti krikštą ir ištikimai laikytis naujojo tikėjimo.

656

Latvių klasta. Garbingas senolis patikėjo tomis priesaikomis. Kai vos tik išvyko Gotlando pirkliai, tvirtai pažadėję, kilus menkiausiai grėsmei Meinhardui, atplukdyti iš Vokietijos ir Skandinavijos užverbuotų riterių pajėgas, tai didikų siundomi paprasti žmonės vėl ėmė jam panieką rodyti. Juk kai tik šis, atvykęs į Holmą, pasirodydavo viešoje vietoje, tenykščiai gyventojai sutikdavo sveikinda-

mi kaip žydą prekeivį — šaipėsi iš jo barzdos, ilgų drabužių ir jo pastangų sulygti prekę, sakydami: „Sveikas, rabine! O kiek už druską ir pašukinį audeklą Gotlande?“[1]

657

Kartą, tuomet, kai Meinhardas mokė žmones, jo persekiotojai ėmė rūsčiai jį koneveikti. Senukas graudžiai apsiverkė, po to, nuvykęs į savo buveinę Ikškilėje, paliepė sušaukti žmones į visuotinį susirinkimą, turėdamas tikslą tiesiai jiems į akis iškloti jų apsimetinėjimus ir, jeigu pavyktų, išgauti jų iškilmingą priesaiką laikytis ankstesnių pasižadėjimų, tačiau į tą susirinkimą niekas nepuolė eiti, mat nenorėta klausyti jo kalbų, kurios, jų manymu, turėdavo nepaprastą poveikio galią. Tuomet Meinhardas, matydamas tokius priešgyniavimus, sumanė vykti į Estiją, tikriausiai į Pernu, kur žiemai buvo įsikūrę svetimtaučiai pirkliai, kad su ateinančiu pavasariu išplauktų į Gotlandą. Latviai, netrukus apie tai patyrę, tuoj pat nusprendė, jog jis turi tikslą atsikviesti ginkluotų būrių, kad atkeršytų, tad susitarė jį pakeliui nužudyti. Vis dėlto vienas iš Turaidos šeimos didikų vyskupą apie tai perspėjo. Taigi turėjo pasilikti savo Ikškilės pilyje. Visas reikalas tuo ir būtų pasibaigęs, jeigu nebūtų pavykę Teodoriko, prisidengus vieno sergančio didiko, gyvenančio prie Estijos sienos, lankymu, nusiųsti pas pirklius, žiemojančius Pernu.

[1] Iš tiesų, anot Gruberio pasakymo, Henriko Latvio žodžius šioje kronikos vietoje (8 p.) reikėtų suprasti kaip Kristaus išdaviko mokinio Judo prilyginimą Meinhardui, tačiau tai būtų gilinimasis, nederantis Evangelijai kalbant apie ką tik atverstuosius krikščionis — latvius. Taigi mes manome, kad originale buvo truputį kitaip ir tuo pasakymu buvo norėta paprasčiausiai paaiškinti žydui ištartą sveikinimą. Meinhardas nešiojo barzdą ir ilgą juodą vienuolišką ar panašų į jį rūbą, gaudavo paramą, atsiunčiamą prekėmis, jas mainydavo į daiktus, kurių buvo reikalingas. Taigi ta dingstimi ir buvo prilyginta žydams, kurie latviams turėjo būti žinomi, juk galėjo jie kartu su Brėmo gyventojais atvykti iš Vokietijos ar iš Rusios, ar Lietuvos. Mat žinome, kad tuo laiku jau jų būta Anglijoje, Škotijoje, Danijoje, Vokietijoje, Lenkijoje, Kijeve ir netgi, ką patvirtina patikimi įrodymai, Lietuvoje. Žr. anksčiau (§ 606).

Atėjus pavasariui, jis, kuo skubiausiai nuvykęs pas Popiežių, pranešė apie liūdną Meinhardo padėtį ir apie latvius, nepalaužiamus pagonis. Maldavo, be to, leidimo kryžiaus žygiui, kaip paprastai, suteikiant nuodėmių išrišimą. Tai buvo skaudus žingsnis Meinhardui, kuriam priimtina buvo skleisti krikščionybę tik romumu, įtikinėjimais pasiekti savanorišką sutikimą. Tam jis negailėjo nei darbo, nei aukų, kiek tik leido jo galios. Kviesti imtis ginklo jį turėjo būti privertusi neišvengiama būtinybė nustojus visiškai vilties susigrąžinti žmonių prielankumą, taip pat pirmųjų šalies didikų rengiamos riaušės prieš naująją bažnyčią, o juk, Meinhardui įvedus tvarką, jie liovėsi baiminęsi priešų kaimyninėse šalyse ir Rusios kunigaikščių valdžios.

658

1196 m. Meinhardo mirtis. Galop priartėjo valanda, kurią garbingam Latvijos geradariui ir apaštalui turėjo būti atlyginta palaimintu gyvenimu amžinybėje. Vos spėjus išsipildyti viltims sulaukti ginkluotų tikėjimo gynėjų, buvo pakirstas sunkios ligos, kurią ne tiek senatvė prišaukė, kiek greičiau sukėlė paskutiniai įvykiai ir nesėkmės. Paliepė stoti jo akivaizdon pirmiesiems, dar neatsimetusiems krikščionims, kurių paklausė, ar norėtų po jo mirties turėti savo vyskupą. Šie su ašaromis akyse meldė skirti įpėdinį. Tad parašė Brėmeno arkivyskupui prašydamas atsiųsti į Livoniją kokį nors ganytoją. Meinhardas savo gyvenimo dienas baigė 1196 metais. Jo antkapis buvo Rygoje, katedroje, su nurodyta data ir įrašu[1].

[1] *Hac sunt in fossa Meinardi. Praesulis ossa. Nobis primo fidem dedit annis quattuor idem. Actis millenis centenis nonaquegenis. Annis cum senis, hic ab his id ad aethera poenis.* (Čia duobėje yra valdovo Meinhardo kaulai. Mums jis pats pirma ketverius metus pažadą tesėjo. Baigiantis tūkstantis šimtas devyniasdešimt šeštiesiems metams, šis nuo šio pasaulio kančių iškeliavo į dangų.) *Gruber.* Origines Livoniae. — P. 5. — Nata (K).

Livonijos vyskupas Bertoldas. Netrukus po Meinhardo mirties Latvijos krikščionys išsiuntė pasiuntinius pas Brėmeno arkivyskupą su prašymu atsiųsti naują ganytoją ir apaštališkųjų darbų tęsėją. Juo buvo paskirtas Lukos cistersų vienuolyno Žemutinėje Saksonijoje abatas Bertoldas — žmogus dievotas, kilnus, atsparus nedorybėms, narsus ir visais atžvilgiais vertas didžios pagarbos. Kiti taria, esą latviai patys jo pageidavę. Pritardami tai nuomonei ir remdamiesi kronikos liudijimais, manome labiausiai tikėtina esant, kad Bertoldas pirma kiek laiko lankėsi Latvijos žemėse, lydėdamas Meinhardą, taigi buvo žinomas tenykščiams gyventojams ir mokėjo jų kalbą. Ši žinia pasiekė Bertoldą bebūnant vienuolyne, kurio vienišus mūrus, paklusęs arkivyskupo paliepimui ir Dievo lentam pašaukimui, nenoriai paliko. Atvyko į Livoniją tais pačiais 1196 metais[1]. Naujoji bažnyčia neturėjo dar turtų, pakankamų deramai išlaikyti vyskupą, kadangi Meinhardas mažiausiai galvojo apie šio gyvenimo gėrybes, todėl Brėmeno bažnyčia perleido jam iš savo lėšų dvidešimt markių mėnesinio mokesčio. Naujasis ganytojas, atvykęs į Ikškilę, kur su džiaugsmu buvo sutiktas, sušaukė pirmuosius krašto žmones — ir krikščionis, ir pagonis, kiekvieną kuo galėdamas apdovanojo, pagerbė vaišėmis, taip kiek įmanydamas stengėsi laimėti jų pasitikėjimą ir kaip nors juos palenkti savo valiai. Be to, vos tik ėmė latvius vesti į krikščioniškojo tikėjimo kelią, tuoj pat tarp jų radosi pykčiai, persekiojimai, tarpusavio priešiškumas, ir užgriuvo visa aibė kitokių nemalonumų, kokius į gyvenimo pabaigą buvo patyręs Meinhardas. Kai kurie pagonys, įpainioti į šiuos reikalus, nusprendė tuo metu, kai jis šventins kapines ir bažnyčią Holme[2], jį nužudyti. Negalėjo tik sutarti, kokiu būdu nusikaltimą įvyk-

[1] Šio krašto pavadinimas — Livonija, arba Infliantija — netinkamas, kadangi jame gyveno latviai, tačiau tokį pavadinimą jis gavo viduramžių geografijoje nuo ten prieš latvius gyvenusių lyvių tautos.

[2] Senasis Holmas dabar vadinamas Dole (*Dahlen*).

dyti: vieni siūlė netikėtai užpulti, antri — sudeginti kartu su bažnyčia, treti — sučiupti ir paskandinti Dauguvoje. Matyt, kad visas tas pinkles rezgė kokia nors sekta ar įnirtingai krikščionybei priešinęsi žyniai. Ir nors kronikos apie juos nekalba, betgi negalimas dalykas, kad Latvijoje nebūtų buvę tokių žynių, kurie, matydami grėsmę savo religijai ir gaunamai naudai, nebūtų visomis išgalėmis stengęsi trukdyti versti žmones į naująjį tikėjimą, ir kai pirmieji didikai jokių kliūčių jiems nedarė, lengvai galėjo pasiekti, ką užsibrėžę.

660

Vyskupas, perspėtas apie rengiamą pasikėsinimą į jo gyvybę, atsisakė ketinimo pašventinti kapines, o susipažinęs su padėtimi vietoje ir apmąstęs ją, suprato, kad be paramos ginkluotos jėgos, kuri galėtų apstulbinti didikus, neįtikėtina, jog būtų galima sulaikyti piktavalius žmones, susimokiusius kenkti tikėjimui. Todėl paslapčia nusigavo į laivą, išplaukė į Gotlandą, iš ten į Vokietiją, ketindamas suburti riterius. Galop nuvyko pas Brėmeno arkivyskupą, Vokietijos didikus ir pas Popiežių, visur nupasakodamas liūdną priėmusių naująjį tikėjimą latvių ir bažnyčios padėtį, taip pat būtinybę visa tai ginti ginklu.

661

1198 m. Pirmasis Kryžiaus žygis į Livoniją. Visi buvo sujaudinti Bertoldo pasakojimo. Popiežius Celestinas III pakartotinai išleido savo įsakymą, kuriuo buvo skelbiamas Kryžiaus žygis prieš latvius ir įsipareigojama einantiems šventų žemių užkariauti atleisti visas nuodėmes. Tuo reikalu Livonijos vyskupui buvo suteikti visi įgaliojimai ir pirmenybė. Tai dėjosi būtent tais laikais, kai Kryžiaus karų dvasios buvo persiėmusi visa krikščioniškoji Europa, kai riteriai, pagauti to laiko idėjų, nematė tinkamesnio

sau užsiėmimo, kaip tik kovoti už bažnyčią ir tikėjimą, ten terasdami sielos išsigelbėjimą. Kryžiaus žygis pačioje Europoje, artimoje šalyje, su sveikatai palankiu klimatu, būtent Livonijoje, visus labiau traukė negu tolimosios Azijos dykumos, ypač kad tai buvo pripažįstama lygiaverčiu kryžiuočio nuopelnu ir įgyjama tokia pat teisė. Laimei, tada dar nebuvo rengiami Kryžiaus karai prieš Šventąją žemę, o tiems įžadams pateisinti užteko dalyvauti žygyje į pagonių latvių žemę[1].

662

Tad naujojo Kryžiaus žygio skelbėjas Saksonijoje, Vestfalijoje, Frizijoje ir kitose vietovėse surado nemažai karštagalvių riterių, kurie buvo atsidėję kovai su pagonimis Dauguvos pakrantėse. Rinkosi šie kryžiuočiai riteriai Liūbeke, kur, aprūpinti būtinais reikmenimis, vyskupo Bertoldo vadovaujami, išplaukė į Livoniją. Įsukę į Dauguvą, prisiyrė iki paties iškilniausio miesto, vadinamo Ryga. Ten, palikęs laivus, saugomus sargybinio, vyskupas patraukė dešiniuoju Dauguvos krantu į Holmo pilį, stovėjusią tos upės vandenų užlietoje saloje. Netrukus po to išsiuntė pasiuntinius pas latvius, gyvenančius dešiniajame upės krante, pasiteirauti, ar nesutiktų priimti krikščioniškąjį tikėjimą, tapdami tvirtais jo išpažinėjais. Atsakymas buvo neigiamas. Bertoldas iš tiesų norėjo tuoj pat patraukti su kariauna prieš tuos pagonis, tačiau sutrukdė pernelyg toli stovėję laivai, tad buvo nuspręsta grįžti į Rygos miestą ir iš ten imtis žygių.

---

[1] *Quia profectio, sive peregrinatio Hierosolymitana tunc vacare videbatur, ad suplementum huius laboris, Dominus Coelestinus Papa indulserat; ut quicumque peregrinationi memoratae se vovisent, huic itineri, si tamen ipsis complacuisset, se sociarent, nec minorem a Deo peccatorum remisionem reciperent.* (Kadangi išvykimas, arba Jeruzalimiečio kelionė, tada, atrodo, nebuvo visiškai atskleista, todėl Viešpats Popiežius Celestinas dėl pastarojo darbo papildymo leido, kad jei kas nors pats panorėtų prisiminti išvykimą ir jei šiame kelyje kam pačiam patiktų ir pats prisidėtų, ne mažesnį iš Dievo nuodėmių atleidimą patirtų.) *Arnoldus Lubecensis.* — Lib. VII. — C. 9.

663

Vyskupo Bertoldo veikla. Taip įvykiams klostantis, latviai stebėjo kryžiuočių kariauną ir, kai šie pasiekė minėtą aukštumą, jie taip pat išrikiavo gausius pulkus, pasirengusius kovai. Vyskupas, pakalbėjęs su krikščionių kariaunos vadais, dar kartą pasinaudojo galimybe susitarti. „Paleisk, — atsakė latviai, — kariauną ir grįžk ramiai į savo vyskupystę. Ten tu netrukdomas galėsi jau apkrikštytuosius jėga versti paklusti, bet kitus tu privalai taikiais žodžiais raginti, o ne ginklu baugindamas primesti savąjį tikėjimą." Bertoldas reikalavo įkaitų, kuriais būtų laiduota sutartis. Nors ši sąlyga nebuvo priimta, vis dėlto sutiko padėti ginklus ir šalies papročiu vieni kitiems, kaip susitarimo ženklus, nusiuntė ietis, kurios turėjo būti perduotos abiem priešininkams ir laikomos tol, kol vėl kils karas. Bet, nepaisant to, kai kurie kryžiuočiai, pernelyg atsitolinę nuo savo stovyklos, matyt, parūpinti pašaro, buvo nužudyti. Tai pastūmėjo vyskupą po keleto dienų nusiųsti ietį atgal, tuo skelbiant karą.

664

1198 m. Vyskupo Bertoldo mirtis. Tėvynainiai, įžeisti to kvietimo kariauti, netrukus vieną rytą baisiais šauksmais ir karo trimito garsais ėmė raginti krikščionis į mūšio lauką. Šie, tuoj pat išsirikiavę voromis, pasuko priešo link ir ūmai puolė. Bet, nesutikę kliūčių, staigiai pradėjo sprukti atgal. Tuomet vyskupas Bertoldas kaip patrakęs puolė vytis ir taip įsismarkavo, kad buvo žirgo nuneštas į priešo gretas[1]. Du latvių raiteliai sučiupo Bertoldą, o trečiasis, vardu Imantas, ieties smūgiu iš už nugaros visai jį pervėrė. Užmuštojo suluošintą kūną pametė lauke, o patys vėl leidosi tekini, mat buvo pastebėję

[1] Tokie atsitikimai toli gražu nereti karuose. Tikriausiai vyskupas jojo tenykščiu žirgu, kuris jį nunešė pas savuosius.

vieną savąjį, kuris, užsismaukęs ant galvos užmušto vokiečio šalmą, bėgo jų link. Iš to suprato, kad visa priešo kariauna galvotrūkčiais juos vejasi. Akimoju įpuolė į savo miško slėpynes. Atsitiko tai 1198 metų liepos 24-ąją. Kai kariai užėjo vyskupo kūną, visus apėmė toks įniršis ir troškimas keršyti, kad niekas iš tenykščių nesulaukė atleidimo — ugnimi ir kalaviju buvo siaubiamas visas kraštas, niokojamas pasėlių derlius, buvo imtasi neapsakomų žiaurumų. Tuomet latviai, paklaikę iš siaubo, ėmė prašytis atleidimo. Pasikvietė iš Holmo kunigus ir pirmieji penkiasdešimt priėmė krikštą, o rytojaus dieną apsikrikštijo dar šimtas atvykusių į Ikškilę. Tam, kad svetimšalių kariauną paakintų pasitraukti iš krašto, didikai priėmė kunigus į savo pilis, nuo kiekvienos žagrės paskirdami javų duoklę, ir tuoj pat pasiuntė pas Brėmeno arkivyskupą žygūnus, prašydami pavesti jų kraštą naujam vyskupui.

665

Krikščionybės nuopuolis Livonijoje. Kryžiuočiai, pernelyg lengvai patikėję ta klasta ir melagingais pažadais, manydami, kad savo pašaukimo tikslus jau pasiekė, nusprendė grįžti į tėvynę. Liko tik kunigai ir vienas laivas pirklių. Vos tik kryžiuočių flotilė paliko Dauguvos žiotis, latviai ėmė burtis į pasitarimus, maudytis pirtyse, iš kurių išbėgę puldavo į Dauguvą apsiprausti krikšto vandenyje, šaukdami: „Lai Dauguva tekėdama nusineša mūsų krikščionybę vokiečiams pavymui“. Be to, suradę kažkokią iš medžio išraižytą žmogaus galvą, įmetė į upę, manydami, kad tai buvo krikščionių dievybė. Tad paleido ją ant sielio, kad plauktų įkandin saviesiems[1].

[1] Henriko Latvio (Gruberio leidinyje: Orig. Liv. — P. 14) sakoma: *Illi autem, qui recesserant, in cuiusdam arboris ramo quasi caput hominis inciderant: quod Livones Saxonum, Deum putantes, et, ex hoc inundantiam et pestilentiam sibi imminere credentes, cocto iuxta ritum paganorum medone combibentes, captato consilio, caput ab arbo-*

666

Savo šalyje taikoje su krikščionimis ilgiau gyventi irgi netvėrė. Praėjus kiek laiko, daug jų buvo pasodinta į kalėjimus, su jais imta žiauriai elgtis, plėšiamas jų turtas, naikinami pasėliai, grobiama banda, pagaliau kunigai buvo taip įnirtingai persekiojami, kad visi savo vietas kaimuose turėjo palikti, vykti pirma į Ikškilę, o vėliau slapstytis Holme, nežinodami, kokia dalia jų laukia. Tuo tarpu čionykščiai 1199 metais, per didįjį pasninką, sušaukė tautos sueigą, kurioje nusprendė visiems laikams išsivaduoti iš krikščionių valdžios, išvyti kunigus, o jeigu koks nors iš jų po Velykų dar bus sutiktas šalyje, tai jį be gailesčio reikėtų nužudyti. Šie, gavę žinią apie tokį nutarimą, tikriausiai tik jų gąsdinimui skelbiamą, baimės pagauti, atėjus laivybos laikui, visi išsidangino. Stebėtinas dalykas, kiek mažai ištvermės teturėjo šie kunigai, o čionykščių krikščionių tikėjimas pasirodė esantis tvirtesnis. Juk, anot Henriko kronikos, iš jų buvo per trisdešimt kankinių, šio persekiojimo aukų. Svetimtaučiai pirkliai, likę vietoje, savo saugumo dėlei turėjo mokėti išpirką vyresnybei. Po to krikščionys buvo laikomi apsuptyje Ikškilės tvirtovėje, o tuo tarpu visur kaimuose visa, kas buvo krikščioniška, buvo sunaikinta.

667

Latvijos visiškas grįžimas prie pagonybės. Po Meinhardo mirties šį pasibaisėjimą keliantį Latvijos atsimetimą nuo krikščionybės iš dalies teisingai yra paaiškinęs

---

re ponentes, ligna connectunt: quibus caput superpositum, quasi Deum Saxonum, cum fide Christianorum, post recedentes Gotlandiam per mare transmittunt. (Tačiau tie, kurie atsitolino, ant vieno medžio šakos tarsi žmogaus galvą išpjaustinėjo: ką saksų kilmės livoniečiai Dievu laikantys ir tikintys, kad iš ten gali sau prišaukti potvynį ir marą, pagonių papročiu kartu gerdami išlaikytą midų dėl to, kad gautų patarimą, galvą nuo medžio nukabindami, suriša medžius, ant kurių galva uždėta, tarsi saksų Dievą su krikščionių tikėjimu, paskui Gotlandą palikdami per jūrą perplaukia.)

p. Foigtas: „Kas gi buvo tie apaštalai, skleidę tikėjimą, ir kokia dvasia buvo skelbiamas Evangelijos žodis? Tai buvo tokie pat pagonių atvartautojai, kaip kad ir Prūsijoje — vienuoliai, vienuolynų dvasininkija, žmonės, neišmanantys pasaulietinių dalykų, papročių ir nepažįstantys tautos, ypač tos, kurios apaštalais turėjo drąsos skelbtis, ir, be abejonės, retas kuris iš jų galėjo to krašto kalba susikalbėti. Šiuo atžvilgiu Bertoldas, krikščionių supratimu, buvo vertas pagarbos ir išaukštinimo, tačiau, nepaisant visų jo dorybių, branginamų vienuolyne, vargu ar pasižymėjo tokia, kuri būtų palenkusi jo pusėn krikščionių širdis. Taigi kokioje šviesoje pasirodė pagonims žmonės, kurie jiems skiepijo šventas tiesas, ir koks gi buvo tas jų mokymas? Buvo diegiamos viduramžių krikščionybės nuostatos, teigiančios vienuolišką gyvenimo būdą, krikščioniškąją gėlą, uolius pasninkus ir karštas atgailas, panieką visokiems pasaulietiniams malonumams, atsisakymą kūniškų potraukių, skleidžiamas mokymas apie perdėtą dievotumą, kūno nukryžiavimą, kančios ir skausmo pomėgį; pagaliau šio žiauraus tikėjimo atsižadėjimo paties savęs išraiškos emblema buvo kryžius, kuris akimirką būdavo pamirkomas vandenyje. Ir kas gi čia stebėtino, kad pagonys šio tikėjimo, perpildyto pasibjaurėtinų jausmų, stengėsi nusikratyti prausdamiesi vandenyje, linksmindamiesi ir džiūgaudami“[1].

668

1198 m. Trečiasis Livonijos vyskupas Albertas. Atėjus laikui skirti naują vyskupą, Brėmeno arkivyskupas paskelbė juo savo seserėną, Brėmeno kanauninką Albertą iš Apelderno. Tai buvo žmogus, visais atžvilgiais tinkamas šioms sunkioms pareigoms, kartu teikiantis gražiausių vilčių skleisti tikėjimą Livonijoje. Pačiame amžiaus gražume, užvis labiausiai atsidavęs šiam svarbiam reikalui,

[1] *Voigt.* Gesch. Preuss. — Bd. I. — S. 399.

įgavęs puikų išsiauklėjimą, mokytas, susipažinęs su pasaulietiniu gyvenimu, be to, dar pasižymintis skrupulingomis griežtos moralės normomis, narsus, nuovokus, išmintingas, įžvalgus, garsios kilmės, susigiminiavęs su aukščiausių didikų šeimomis, turintis daug draugų ir nuoširdžių bendražygių savo sumanymams įgyvendinti[1].

669

Darbas, kurio vyskupas ėmėsi pirmiausia, buvo išsiaiškinti visas dabartinėje Livonijoje susiklosčiusias aplinkybes. Per tai įsitikino, kad, nepagrasinęs karine jėga, nieko nepasieks. Juk skelbimas šventų tiesų žmonėms, taip be galo prie savo senovės prisirišusiems, iš tiesų turintiems savą valdžios struktūrą, tam tikrus įstatymus ir nustatytą tvarką, bet su bendruomeniniu valdymu, juolab būriui turtingųjų savininkų iš privilegijuotųjų luomo, arba, kaip kad mes juos vadiname, šalies didžiūnų, iš kurių, skendinčių tamsybėje, girtuoklystėje, niekingai tik savo naudos težiūrinčių, negalima buvo tikėtis tvirto žodžio jokiame sandėryje nei viltis kada nors prieiti prie tvarkos, kuri atitiktų krikščionybės reikalavimus ir visai tautai suteiktų gerovę. Tad išmintingam valdytojui ir švietėjui nieko daugiau neliko, kaip tik kreiptis į kryžiuočių riterius, ypač kad nesenos Bertoldo kančios teikė galimybę sakyti raginančius pamokslus, taigi tarp krikščionių didikų rado uolių rėmėjų. Nuvyko į Gotlandą, kur pasirinko tikslesnių žinių apie Latviją, ir dar penketas šimtų riterių priėmė kryžiaus ženklą. Buvo nuvykęs į Daniją pas karalių Knutą IV, kunigaikštį Voldemarą ir Lundo arkivyskupą Absoloną, kur pelnė stiprią paramą ir brangių dovanų. Grįžęs į Vokietiją, atvyko į Magdeburgą. Ten tuomet viešėjo naujasis imperatorius Pilypas, iš

[1] *Arnold Lubec.* — Lib. VIII. — C. 9. Visą šį pasakojimą nuolat tikrindamas, ieškojau paspirties Henriko Latvio veikale, išleistame Gruberio, ypatingai Alnpekės Kronikoje, Arnoldo Liūbekiečio, Gadebijaus ir Strijkovskio veikaluose.

kurio išgavo pažadą, kad dalyvaujančių kryžiaus žygiuose į Livoniją, taip pat kaip ir keliaujančių į Šventąją žemę piligrimų, turtai bus šventojo sosto ir imperatoriaus globoje, kadangi vienodai suteikiamas nuodėmių išrišimas. Žodžiu, sunku būtų pasakyti, ar šis vyskupas užsitarnavo didelį palankumą karalių ir turtingųjų didikų, rėmusių jo sumanymus ginklais, laivais, maisto ištekliais, pagelbėjusių žmonėmis; tarp tokių Lundo arkivyskupas Bernardas Patelbornietis, taip pat Izo Verdenietis, vyskupai. Visi jie siūlė šventą ir dosnią paramą.

670

1199 m. Vyskupo Alberto darbai. Kai jau apsirūpino visais reikmenimis, Dortmundo grafo Konrado, narsaus riterio iš Iborgo Herberto, taip pat grupės žymių kryžiuočių lydimas, išsiruošė dvidešimt trimis laivais, 1199 metais išplaukė ir greitai ir sėkmingai atvyko į Livoniją. Kariauna, išsilaipinusi po įprastinių maldų, sausuma patraukė į Holmą. Kryžiuočiams žygiuojant, latviai ne kartą juos buvo užpuolę, dėl ko ne vienas jų pragaištį rado. Bet, nepaisant visų kliūčių ir sunkumų, buvo pasiekta Ikškilės tvirtovė, kur krikščionys su neapsakomu džiaugsmu ir šauksmais priėmė naująjį vyskupą. Netrukus atvyko tenykščių pasiuntiniai, prašydami trims dienoms sudėti ginklus, mat per tą laiką norėjo sukviesti tautos sueigą. Sutikimas buvo duotas, nes kryžiuočiai po kelionės jūra norėjo pailsėti. Bet kitą dieną latviai tą ramybę sudrumstė, mat užpuolė žmones, turėjusius iškrauti iš laivo vyskupo apdarus ir mantą, juos išžudė, o paskui tą patį vyskupą Holme apsupo. Toje tvirtovėje pradėta stokoti maisto, bet išgelbėjo atsitiktinai rasti seniau žemėje paslėpti grūdai. Tuo tarpu kryžiuočiai, užuot skubėję į pagalbą Holmui, ėmė spiestis niokodami pusiau prinokusius, puikų derlių žadančius javus. Priešininkai, tą regėdami ir girdėdami grasinimus nusiaubti visą kraštą, pasitraukė nuo Holmo ir prašė taikytis. Vyskupas ir su tuo sutiko. Lydi-

mas kariaunos, kartu su daugeliu žymesnių čionykščių žmonių nuvyko į Rygos ramovę, kur pastaruosius pakrikštijo. Vis dėlto, netikėdamas jų taikos pažadais, įsakė visus didžiūnus, prisimetus puota sukviestus, sulaikyti ir pastatyti prie jų stiprią sargybą. Šie vadai iš to išgąsčio, kad jų neišsiųstų į Vokietiją, pristatė įkaitais trisdešimt jaunuolių, pačių žymiausių šalyje didikų vaikų, kilusių iš Dauguvos ir Turaidos provincijų.

671

Vyskupas, numatydamas būsimas riaušes, manė esant būtina, pasinaudojant taika, sustiprinti įtvirtinimus. Juk dvi — Ikškilės ir Holmo — tvirtovės, stovėjusios šiek tiek atokiau nuo Dauguvos žiočių, taip pat aukštuma prie Rigės magino daug patogesne padėtimi, taigi pastatydino ten pilį, greta miestą. Šis pasirinkimas išlaikė amžių bandymą, juk ten iki šiol garsėja Rygos miestas su tebestovinčia tvirtove.

672

1199 m. Rygos įkūrimas. Rygos vardas paėjo nuo mažo upeliūkščio, kadaise tekėjusio per tą vietovę, vietinių vadinamo Rige *(Righe)*[1]; tai teigia istorikų pateikta legenda[2]. Ten nuo seno koks nors latvių didžiūnas galėjo turėti mažą sodybvietę arba palivarką, taip vadintą nuo minėto upeliūkščio. Ši vietovė, nors patogi savo padėtimi.

[1] Tokią Rygos vardo kilmę vykusiai yra paaiškinę: *Gadebusch.* Livländ. Jahrbücher. — Th. I. — Absch. I. — S. 33. — Nota g.; *Hupel.* Neue Nordische Miscelaneen. — Stück I, 1, 2. — S. 112—134.

[2] Origin. Livon. arba Henr. Latv. — P. 19: *Seniores Episcopo locum civitatis commonstrant, quem et Rigam appellant.* (Senesnieji vyskupui nurodė miesto vietą, kurią taip pat Ryga vadina.) Tokia išvada šiame veikale, prieštaraujanti tam padavimui, yra neabejotinai pridėta senojo perrašinėtojo.

turėjo būti žmonių apleista, kadangi nėra gero versmių vandens. Tik Bertoldo laikais vokiečiai, kai 1196-aisiais kryžiuočiai buvo ten apsistoję savo stovykloje, pripažino šį punktą svarbiu kariniu atžvilgiu, taip pat labai derančiu ir prekybai. Taigi tada jau turėjo būti atsiradęs sumanymas pastatydinti šioje vietovėje tvirtovę. Vyskupas Albertas, palankių jam latvių vyresniųjų padedamas, susipažino su šia vietove ir nedelsdamas ėmėsi tuos siekius įgyvendinti. P. Foigtas įtikinamai yra pareiškęs, kad dar Bertoldui imperatorius Henrikas IV buvo suteikęs privilegiją Rygai įkurti, o jo vyskupui — vokiečių valstybės kunigaikščio titulą[1]. Rygą vyskupas Albertas, kaip kad įtikinamai liudija Henrikas Latvis[2], įkurdino 1199 metais, vasarą ar rudens pradžioje, prieš išvykdamas į Vokietiją. Pasirūpino netgi gauti popiežiaus bulę, kurioje buvo priesaika laiduojama, kad laivai į Žemgalos krantus neužsuktų, o plauktų tik į naująjį Rygos uostą. Taigi matyt, kad Musės upe, kuri anksčiau tikriausiai buvo vandeningesnė, svetimšaliai pirkliai nusigaudavo iki žemgalių gyvenviečių, esančių ties ta upe, todėl jie nuo seno palaikė ryšius su Baltijos jūros pakrančių pirkliais. Dėl tos priežasties ir vyskupo pastangomis Rygos miestas jau per kelerius metus tapo reikšmingu prekybos punktu. Kaip amžinos sąjungos su Brėmenu ženklas, šio miesto herbas buvo pripažintas savu.

673

Vyskupas, įvairiais būdais besistengdamas įtvirtinti krikščionybę, perpratęs latvių tautos bruožus, teisingai pastebėjo, kad su kryžiuočių kariauna krikščionybės skleidimas negali būti nepavojingas ir nenutrūkstamas, juk tie riteriai po metų visada grįždavo į Vokietiją, tad ateidavo toks laikas, kai krašte visiškai nebelikdavo karių ir tek-

[1] *Voigt.* Gesch. Preuss. — Bd. I. — S. 404, 674.
[2] *Gruberi.* Origines Livoniae. — P. 19.

davo vėl vykti į krikščioniškas šalis. Tą numatydamas vyskupas Albertas jau iš anksto buvo pasirūpinęs šventojo sosto leidimą — jeigu atsirastų kas iš vienuolių ar kanauninkų, ar kitų dvasininkų, dievotų ir atsidavusių Dievo žodžio skleidėjų, tai juos priimti kaip savo talkininkus. Todėl aišku, kad iš pat pradžių vyskupas buvo sumanęs Livonijoje sukurti krikščionybės platintojų ordiną. Tiktai tada, kai jau buvo ir miestas įkurtas, ir geriau pažinti poreikiai tų, kurie telkėsi remdami šį reikalą, nusprendė įkurdinti greta savęs nuolatinę riterių buveinę. Todėl tam, kad būtų galima suderinti jų pačių naudą su tikėjimo interesais, buvo nusprendęs šiems riteriams išdalyti kai kurias savo žemių valdas. Bet kad šalyje pakaktų riterių, būtų reikėję nemažai žemių išdalyti, o tai nuskurdintų vietinius žemvaldžius. Taigi taip ne tik kad būtų skleidžiama neteisybė, bet per tai rastųsi naujos priežastys nesantaikai plisti. Tad nusprendė įsteigti riterių ordiną, kurio paskirtis būtų šiaurės kraštuose ginti krikščionis nuo pagonių užpuolimų, plėsti šv. kryžiaus viešpatavimą, žodžiu, visada būti pasiryžusiems kautis už Kristų ir jo bažnyčią.

674

Tam, kad šiuos sumanymus įgyvendintų, vyskupas Albertas 1200 metų pradžioje nuvyko į Vokietiją. Iš ten išsiuntė Turaidos kleboną Teodoriką į Romą, popiežiui siūlydamas visą nekrikštų atvertimo planą, į kurį įėjo ir riterių ordino steigimas. Pats tuo tarpu buvo užsiėmęs kryžiaus žygio skelbimu. Surinkęs nemažą skaičių riterių, atvyko į Livoniją. Bet dar nesuskubo iš Romos grįžti Teodorikas, gabenęs Inocento III sutikimą steigti ordiną, kai vyskupas, nepamiršdamas savo anksčiau minėtų ketinimų, skyrė leno teise Danieliui Baneriui Lielvardės tvirtovę, dabar vadinamą Lenevadenu, o Konradui iš Mejendorpo — Ikškilę, taip apdovanodamas žemių valdomis dvejetą kilmingos giminės vokiečių riterių.

675

1200 m. Vyskupo sutartis su Latvija, vėliau su Lietuva. Tais pačiais 1200 metais, būtent iki tol vyskupui pavyko išlaikyti latvius savo valioje, kai per visą vasarą buvo rengiami įvairūs žygiai prieš nepaklusniuosius, atkakliai savo tikėjimo besilaikančius pagonis, kurių grėsmingi šūviai aidėjo ir kaimyninių genčių žemėse, taigi tais pačiais metais kuršiai, išgirdę apie statybą Rygos miesto, kuris augo prie pilies, praėjusiais metais iškilusios, smagioje pakrantės plynėje imtas mūryti, siuntė savo žygūnus susitarti dėl taikos ir vienybės bei savo papročiu iškilmingai paaukoti dievams aukas. Vėliau atvyko į Rygą lietuviai, prašydami taikos, draugystės ir vienybės su krikščionimis. Bet, atėjus žiemai, patraukę Dauguvos žemupio link, užpuolė Žemgalą, tačiau išgirdę žinią, kad Pskovo kunigaikštis įsibrovė į Lietuvą, skubiai apleido žemgalius ir grįžo į savo kraštą. Begrįždami prie Rumbalos atėmė rūbus iš dviejų žvejų, kurie visai nuogi atvyko į Rygą. Tuo tarpu vokiečiai suėmė kai kuriuos lietuvius, užtrukusius Rygoje, ir tol laikė kalėjime, kol atimti iš žvejų daiktai buvo sugrąžinti.

676

1201 m. Bažnyčios organizacija. Tuo metu vyskupystės katedra iš Ikškilės buvo perkelta į Rygą ir prie jos įkurtas augustinų regulos vienuolynas. Ties Dauguvos žiotimis, vietovėje, vadintoje Šv. Mikalojaus kalnu, dabar — Dinamiunda, įkurtas cistersų vienuolynas, kurio abatas buvo Turaidos klebonas Teodorikas. Galop vyskupas, remdamasis Popiežiaus leidimu, įsteigė riterių ordiną, vadintą *Fratres Militiae Christi,* kuris turėjo vadovautis tamplierių regula ir priimti kalavijo ir kryžiaus ženklą, nešiojamą ant balto apsiausto.

677

1202 m. Žemgalių žygis į Holmą. Kitais metais žemgaliai, kadangi su Latvija nebuvo nei sąjungos sudarę, nei draugiškų santykių nepalaikė, tikriausiai persikėlę per Dauguvą, atsidūrė net prie Holmo, ten sudegino bažnytėlę, stovėjusią palei upę, kapinaitėse už tvirtovės mūrų. Tačiau pačios pilies, nors smarkiai ir ilgą laiką puolė, paimti neįstengė. Vėliau, turbūt sužinoję, kad Holmo latviai yra vyskupo valioje, patys atvyko į Rygą tam, kad patvirtintų, jog gyvensią taikiai su visais krikščionimis, esą jie būsią tokie pat geri latvių krikščionių bičiuliai, kokie jie yra ir vokiečiams.

678

1202 m. Romos pastangos. Vyskupas Albertas su savo kryžiuočiais ir riteriais, turėjusiais stoti į naująjį ordiną, grįžo į Rygą. O Teodorikas su kryžiuočiais, kurie buvo savo metus jau atbuvę pagonių žemėse, išplaukė į Vokietiją, kartu paėmęs anksčiau minėtą Kaupą, su kuriuo, aplankęs didesnę Vokietijos dalį, nuvyko į Romą. Tas latvis, tuomet tituluojamas Livonijos karaliumi, iš tiesų — tėvoninis Turaidos valdovas, iš pat pradžių palankus krikščionims, popiežiaus Inocento buvo priimtas labai maloningai ir paskatintas bei apdovanotas su abatu Teodoriku grįžo į Livoniją. Jo garbingas vardas ir parodytas dosnumas nemaža latvių palenkė krikščionybės pusėn, ir daugelis priėmė krikštą.

679

1202 m. Pirmieji vokiečių susirėmimai su rusinais. Kai visa tai vyko, Polocko kunigaikštis[1], o juo tuomet buvo Ginvilos sūnus Borisas, lietuvių kilmės (§ 636), įsibrovęs

[1] Henr. Latvis, t. y. Gruberio veikalas. — P. 26.

į Livoniją apsupo Ikškilės tvirtovę. Vietiniai latviai, neįstengdami atlaikyti jo puolimo, išsipirko pinigais. Išgirdęs apie tai, vyskupas Holmo ginti išsiuntė savo riterius su tinkama amunicija: jie, pirm apgulę pilį, surengė išpuolį. Buvo užmušta keletas rusinų žirgų. Kunigaikštis, įvertinęs stiprų pilies pasipriešinimą, nepanoro keltis per upę ir skubiai atsitraukė pasukęs kairiuoju Dauguvos krantu. Netrukus kažkoks Rusios kunigaikštis ar smulkus valdovas iš Gercikos[1] netikėtai priartėjo prie Rygos nuo kairiojo Dauguvos kranto. Išgrobstė lankose besiganančias bandas, sučiupo tuose kraštuose vienuolyno reikalais kartu su kryžiuočiais buvusius du kunigaikščius — Joną iš Vechteno ir Volchardą iš Harpenstadės, triuškindami besivejančius, nukovė Teodoriką Brudegamą.

680

1203 m. Latvių ir lietuvių žygis į Rygą. 1203 metų pradžioje vyskupas Albertas nuvyko į Vokietiją, norėdamas garantuoti kryžiuočių paramą, mat jautė savo miestui artėjančią svetimšalių priešų grėsmę. Jų drąsą neseniai buvo patyręs. Jam tik išsidanginus, latviai iš Ašeradės ir Lielvardės, susimokę su lietuviais, prisiartino prie Rygos, norėdami pasigrobti miestiečių lankose besiganančias bandas. Baimindamiesi pasalų artimuose miškuose, negalėjo visi, kurie turėjo ginklą, miesto palikti, tad tik dvidešimt vyrų, išbėgę už mūrų, nuginė priešą nuo bandos. Riteriai pavijo kairiajame Dauguvos krante kai kuriuos pagonis ir suplieke juos. Tuo tarpu kitas latvių tuntas, atvykęs laivais, puolė miestą iš kitos pusės, bet buvo narsiai, sviediniais, mėtomais nuo mūro sienos, atremtas.

---

[1] Ibidem. Gruberis šį pavadinimą taiko Biržams, kiti spėlioja kitaip (*Büsching*. Erdbeschreibung. — T. I. — S. 117). Mums atrodo, kad tai turėjo būti dabartinis Carogradas, miestelis dešiniajame Dauguvos krante, ties Egluonos upės žiotimis. Lengvai, padarius rašybos klaidą — sukeitus raides, Carogradas virto į Herciką arba Gerciką.

1204 m. Žvelgaičio žygis į Estiją ir jo mirtis. Tuo metu, kai vyskupas buvo išvykęs, lietuvių vadas, vardu Žvelgaitis — tai buvo Kukovaičio sūnus[1], žiemos metu su dviem tūkstančiais raitelių žygiavęs siaubti Estijos, patraukęs nuo Dauguvos aukštupio, pasiekė Rygą. Buvo tai turtingas ir galingas žmogus[2], kurį visi sutiko svetingai, o Martynas Frisė pakvietė į puotą, po kurios nuvykęs pas savo karius esą saviesiems taip kalbėjęs: „Ar matėte, kaip drebėjo vokiečių, vaišinančių mus midumi, rankos? Greitai pasiekė juos žinia apie mūsų atvykimą — iki šiol dar negali iš baimės atsipeikėti, vis dėlto šį kartą susilaikysime nesiaubę šio miesto. Betgi kai tik kraštas, į kurį keliaujame, bus sutriuškintas, šį jų miestą, žmones paėmę į nelaisvę arba iššudę, malte sumalsime. Juk šie mūrai — vieni juokai mūsų riteriams". Po kiek laiko į Rygą iš Žemgalos atvyko kažkoks garsios kilmės žmogus, vadintas Vestardu[3]. Gyventojams, juos perspėdamas, jis papasakojo, kad lietuviai esą žygiavę per miestą, sakė juos stengusis permanyti jo išsidėstymą tam, kad paskui galėtų užpulti ir sugriauti. Betgi matydamas, jog dėl tos priežasties, kad vyskupas išvykęs ir žmonių negausu, nėra noro kariauti, kaip dera riteriui pareiškė, esą jei būtų duota jam keletas riterių, išmanančių karo meną, kad šie apmokytų jo žmones, jis pasistengtų suburti nemažą savo tėvynainių skaičių. Vokiečiai, matydami jo prielankų nusistatymą, sutiko su tuo, jei mainais iš kiekvienos pilies bus pristatyta po vieną įkaitą. Jis su džiaugsmu grįžo pas savuosius, surinko įkaitus ir ėmė telkti kariuomenę. Galop po to, kai buvo priimti tie žmonės, vyskupo dvarionys, kai kurie ordino riteriai, tarp kurių ir Ikškilės vietininkas Konradas, taip pat savanoriai, kiek tik jų galima buvo

[1] II genealoginė lentelė.

[2] *Homo dives et praepotens* (Žmogus turtingas ir galingas), — sako Henrikas Latvis. — P. 29.

[3] Pasak Alnpekės, jo vardas buvo Vestris.

surinkti be skriaudos miesto gynybai, visi jie susijungė su žemgaliais tam, kad, sustoję iškilioje vietoje, lauktų lietuvių. Kai kurie dar buvo išsiųsti žvalgybon į Turaidą, kad sužinotų Žvelgaičio manevrus. Pats žemgalių vadas nuvyko į miestą, kur savo kariaunai parūpino maisto. Tuo tarpu lietuviai, prisigrobę daugybę belaisvių, nesuskaičiuojamą galybę žirgų ir galvijų, palengva traukė iš kaimo į kaimą, laikydamiesi rimties. Galop, atvykę į Turaidos pilį, įsikūrė nakvynei. Žemgalių kariaunos išsiųstieji žygūnai apie tai pranešė nurodę, kad lietuviai per Rodenpoisą traukia į Ikškilę. Bet pastoję kelią pamatė didžiulę kariauną, kuri su laimėtu grobiu atrodė keliskart gausesnė. Buvo sudaryta iš dviejų junginių, tačiau visi ėjo vienu taku išsirikiavę pleišto pavidalo vora, nes buvo labai daug sniego. Tai pamatę žemgaliai ėmė abejoti savo jėgomis ir galvoti apie pasitraukimą. Tada vokiečiai, pribėgę prie Konrado, ėmė prašyti leisti stoti į mūšį su pagonimis, esą verčiau už Kristaus garbę galvą padėti negu kad bėgant iš mūšio lauko užsitraukti nešlovę. Šis, jojęs šarvuotu žirgu ir pats būdamas gerai ginkluotas, su keletu vokiečių puolė lietuvius. Prieš susirėmimą priešui pavyko pasprukti išvengiant smūgio. Tą matydamas, žemgalių vadas ėmė savuosius siųsti mūšin. Galop, susivienijus su vokiečiais, buvo imta pulti lietuvių kariauną. Kilo tokia maišatis bei žudynės, kad kovos lauke buvo per 1200 lavonų. Pačiam Žvelgaičiui, dėl ligos važiuojančiam rogėmis, vienas iš vyskupo dvarionių, Teodorikas Šilingas, užėjęs iš šono, smogė ietimi. Žemgaliai, nukirtę žuvusiajam galvą, taip pat ir kitiems lietuvių didikams, sukrovė juos į roges ir nugabeno savo kraštan, tikriausiai tikėdamiesi gauti išpirką už šiuos palaikus, mat anų tikėjimas reikalavo juos laikyti pagarboje. Nepagailėta buvo ir estų belaisvių, mat ši tauta buvo laikoma priešiška krikščionims, todėl daugelis iš šių aukų buvo pasmerktos žūčiai. Taip krikščionys, žemgalių pagonių padedami, laimėjo pergalę prieš dvi pagonių tautas. Grobis, susidėjęs iš galvijų, žirgų, rūbų ir ginklų, buvo atiduotas pasidalyti

su žemgaliais. Vokiečiai grįžo namo nepatyrę jokių nuostolių. Vėliau kunigas, vardu Jonas, kuris apie tą laiką buvo lietuvių nelaisvėje, pasakojo, kad po šių žudynių viename kaime gedėdamos žuvusių vyrų esą pasikorė penkiasdešimt našlių, — tai, matyt, toks buvo ano tikėjimo šventu laikomas paprotys, kuris liepė besimylinčiųjų vėlėms aname pasaulyje susijungti. Kokia palaiminga meilės jėga, nors ir žiauri[1].

682

1204 m. Vyskupo grįžimas. Su pavasariu prasidėjus laivybai, grįžo vyskupas, pasiėmęs kartu daugybę kunigų ir kryžiuočių riterių. Pirmiausia Dinamiundos vienuolyne apgyvendino vienuolius, paskui Konradą Mejendorfą patvirtino Ikškilės pilies vietininku. O kai pats pirmą kartą nuvyko į tą latvių krikščionybės pirmapradį židinį, buvo pamalonintas prielankiu priėmimu gyventojų, kurie jį, tarytum vaikai tėvą, džiugiai sveikino.

683

1204 m. Didysis Lietuvos žygis į Livoniją. Šis pasalūniškas kunigaikščio Žvelgaičio užpuolimas ir nužudymas, matyt, įvykdytas dėl pačių juodžiausių paskatų ir neteisingiausiu būdu, neliko neatlygintas kruvinu kerštu. Žemgalių vadas buvo kaimyninio Lietuvos valdovo priešas, taigi jis apšmeižė pastarąjį vokiečiams, pranešdamas, esą jie grasina Rygai, nors tai, įvertinus aplinkybes, negalėjo būti jam žinoma ir buvo tik jo paties prasimanymai, mat tuo nupasakodamas grobio, laimėto Estijoje, gausumą, aistrino riterio godumą. Šios visos ne-

[1] Visą šį paragrafą pažodžiui perteikėme paėmę iš Henriko Latvio, kadangi ten yra užuominų, labai artimų mūsų veikalo temai ir patvirtinančių žinias apie Žvelgaitį, su kurio vardu pirmą kartą susidūrėme genealoginėje lentelėje.

teisybės buvo pretekstas Lietuvai 1204 metais suduoti Livonijai stiprų smūgį. Nesuskaičiuojami tos tautos karių tuntai, įvairiose vietose persikėlę per Dauguvą, apgulę Rygą, degėsiais pavertė apylinkes, iki paskutiniųjų nusiaubė žydinčias valsčių žemes ir su gausiu laimikiu grįžo atgal[1].

Šis pralaimėjimas taip sužadino vyskupo Alberto budrumą, kad jis ėmė galvoti apie savo pilių įtvirtinimų stiprinimą. Jų sargybų vyresniesiems suteikė didesnius įgaliojimus, kaip kad buvo padaręs Ikškilėje, taip pat suskato smarkiau imtis riterių ordino kūrimo.

684

1204 m. Kryžiuočių veikla. Ikškilės vietininkas Konradas latviams turėjo būti sunki našta. Tik patvirtinus jam šią valdą ir suteikus didesnes teises, čionykščiai gyventojai sukėlė prieš jį maištą, kurį tik tada numaldė, kai tie atgrasūs latviai, apleidę savo namus, žmonas ir vaikus, nukeliavo į Lielvardę, kur jų laisvės siekius parėmė susimokę tenykščiai žmonės. Tai paakino kryžiuočius imtis veiksmų prieš pagonis ir apostatus. Dėl tos priežasties buvo žiauriai sunaikintas Lielvardės miestas ir valsčius, Ašeradė, Kuoknesė (Kokenhauz), dalis žmonių iššudyta, dalis išvaikyta po miškus, vieni išėjo į Rusią ir Lietuvą, kiti buvo priversti priimti krikštą. Vėlesni jų žingsniai, ne mažiau pražūtingi kraštui ir žmonėms, skleidė siaubą pakrantėse senosios Dauguvos, kuri nustebinta klausėsi giesmių, šlovinančių Gamtos Tėvo didybę lūpomis žmonių, kurie jo darbus gėdingai buvo paniekinę. Žiemą vyskupas praleido Rygoje, pramogaudamas kartu su kryžiuočių riteriais. Ten buvo rengiami scenos vaidinimai, kurių metu rodomi įvairūs atsitikimai, aprašyti Šventajame Rašte.

---

[1] Iš Livonijos kronikininkų apie tai išskirtinai gerai rašo Hylzenas (Inflanty. — S. 13)*.

Vyskupas Albertas, sustiprinęs kunigaikščio ir vyskupo valdžią Rygoje, kur manė nesant jokių pavojų iš pagonių pusės, norėjo sau garantuoti saugumą ir iš rusinų, tarp kurių pirmavo Pskovo kunigaikštis Vladimiras. Šis laisvojo miesto valdovas ir Naugardo respublikos sąjungininkas galėjo atnaujinti savo paties ir savo sąjunginiukų teises į Latvijos valdžią. Tai mes anksčiau (§ 650) esame minėję. Tad vyskupas išsiuntė į Pskovą žygūnus, kuriems vadovavo žinomas iš ankstesnių pasakojimų abatas Teodorikas. Žygūnai atvyko pas kunigaikštį Vladimirą, tiesa, nors be ginkluoto žirgo, gabento dovanoti, kurį plėšikai pakeliui pastoję kelią atėmė, vis dėlto priimti buvo palankiai. Tuo tarpu latvių didikai, tarp jų patys pirmieji, vadinti Ako, jau buvo suskubę nuteikti kunigaikštį prieš vyskupą. Kunigaikštis netgi buvo sudaręs slaptą sąmokslą su jais ir pritarė, kad prieš Rygą būtų rengiamas laivų žygis. Laivais, vos tik vyskupas išsidangins iš šalies, numatyta vykti Dauguva aukštyn. Abatas, mitriai papirkęs kunigaikščio sekretorių, išgirdo apie tai ir su laišku pas vyskupą išsiuntė vieną iš latvių elgetų, klajojusių po Pskovą. Kunigaikštis netruko gauti žinią apie pasiruošimus ir atsargumo priemones, kurių buvo imtasi Rygoje, todėl nustebintas primygtinai klausė abatą, ar ne jis pranešė vyskupui apie kokius nors priešiškus kunigaikščio kėslus. Šis, nė kiek neprarasdamas drąsos, prisipažino rašęs tą laišką. Tuomet sugėdintas kunigaikštis ėmė rodyti nuolankų norą su vyskupu sudaryti sąjungą, tik atkakliai užstojo latvius, kad su jais teisingiau būtų elgiamasi ir kad jie būtų apsaugoti nuo vokiečių valdžios daromų skriaudų. Vokiečiai privalėjo leisti surengti visuotinę sueigą, turėjusią vykti prie Vogenės upės, kur, dalyvaujant vyskupo žygūnams, įgaliotiems vesti derybas, turėjo būti sudarytas tinkamas sandėris.

Kunigaikštis, siekdamas stipriau paremti savo patikėtinius, išsiuntė į Rygą pasiuntinį Steponą Djakoną. Vyskupas nenorėjo pasitikėti nei Djakonu, nei latviais, atsisakė kunigaikščio tarpininkavimo ir nesutiko dalyvauti sueigoje, kad netrukdytų žmonėms laisvai atstovauti. Tačiau sutarties reikalu kvietėsi į Rygą latvių didikus, pageidavusius vesti su juo derybas. Galop sutartą dieną latviai susirinko prie Vogenės, bet ginkluoti. Šalies didikai iš Holmo perplaukė upę, buvo kviesti ir vokiečiai iš Ikškilės, tačiau šie, bijodami apgaulės, nepanoro vykti. Dvejetas atverstųjų latvių — Kiriavanas ir Lojanas — prašė Ikškilės vietininką Konradą, kad jiems leistų būti šioje sueigoje. Tikriausiai savieji juos buvo siuntę šnipinėti, nors nenorėjo nei to prisipažinti, nei atsisakyti krikščionybės ir apleisti savąsias vietas, kurias buvo užsiėmę tvirtovėje, tad buvo žiauriai nužudyti. Po to, kai taip atsitiko, buvo nuspręsta, jog visa tauta, suvienijus jėgas, sukils prieš vokiečius, dėl to tuoj pat buvo paruošti įspėjamieji ženklai, kuriais pasikvietė pagalbon Lietuvą ir pagonis iš Veinalos. Holme tuo metu įsiliepsnojo sukilimas: buvo nužudyti kunigaikščiai, puolamos vokiečių pagrobtos kaimenės, kas tik pagautas, buvo nužudytas. Vyskupas, per dvi savaites surinkęs šiokią tokią kariauną, su ordino riteriais patraukė prieš juos į žygį Holmo link. Į pakrantę atvyko baimindamiesi, juk jų toks mažas skaičius tebuvo; tuo tarpu latvių buvo nesuskaičiuojama daugybė, vokiečių — tik 150. Jie priešinosi neleisdami aniems išsilaipinti, tačiau veltui. Riteriai, įsibrovę į tinkamą vietovę, įkūrė stovyklą. Latviai pasklido į šalis, didesnė dauguma užsidarė pilyje, krikščionims netgi pavyko nukauti jų vyresnįjį bei viso sukilimo vadą Akoną, kuris kurstė ir rusų kunigaikštį. Po to buvo užimtas Holmas: įveiktas stiprus gyventojų, kurių dauguma buvo iš Turaidos, pasipriešinimas; jį buvo apsupusi vokiečių įgula, o pagrobti pirmieji karo belaisviai išsiųsti į Vokietiją.

686

1205 m. Vidaus karas. Po to rygiečiai, žinodami apie senąją žemgalių nesantaiką su Turaidos apylinkių gyventojais, pasikvietė juos pagalbon. Tučtuojau atskubėjo žemgalių vadas Vestardas su savaisiais. Prie Gaujos upės (tai dabar turėtų būti vadinamoji Aa), susivieniję su žemgaliais, padalijo kariauną į dvi dalis — vieną, vadovaujamą ištikimojo latvio Kaupo, ir kitą, kuri pasuko Dabrelės pilies link. Kaupas žygiavo savo valdų ir ginamosios pilies pusėn, kur buvo neatsižadėję pagonybės gentainiai, juk jis pats, visada ištikimas savo naujajai religijai, grįžęs iš Romos gyveno kartu su vokiečiais, — toji pilis buvo užimta šturmu. Vis dėlto nuo Dabrelės su nuostoliais nuginęs puolančiuosius, neleido užimti savosios pilies. Kai visa tai baigėsi, apylinkė buvo nuniokota ir žemgaliai išvaryti į savąjį kraštą.

687

1206 m. Lundeno arkivyskupas Rygoje. Lundeno arkivyskupas Andrius tą žiemą praleido Rygoje. Atvyko jis iš Ezelio salos, kur buvo užsukęs su Danijos karaliumi, plėtusiu ten savo užkariavimus. Tada latviai, matydami Polocko kunigaikštį juos palikus, prašė taikos. Jiems buvo atsakyta ta dingstimi, kad esą Kaupo valdose pridarė didžiulių nuostolių. Galop, prisiekę priimti krikštą, atlyginti nuostolius ir Lielvardės vietininkui mokėti tam tikrą duoklę, vyskupui užtarus, sutarė dėl taikos.

688

1206 m. Krašto vidaus tvarka. Į įvairias puses šalyje buvo išsiuntinėti kunigai. Visose pilyse buvo skelbiamas Dievo žodis, priimamas krikštas, o žmonės, matyt, didikų daugiau nebekurstomi, mielai įtikėjo naujuoju mokymu,

netgi Dabrelės pilyje. Vienas atvartautojų užėjo pas venedus. Šie venedai, kadaise kuršių iš savo gyvenviečių prie Ventos upės išvyti, nukeliavo į Latviją ir apsistojo Senajame kalne[1], prie kurio buvo Ryga pastatydinta. Iš ten, antrąkart kuršių užpulti, buvo išginti ir sumušti. Kai kurie iš jų persikėlė į Latgaliją, kur apsigyveno tarp vietinių, Vendeno apylinkėse. Ši gyventojų gentelė, skurdi ir ne ką tereiškianti, su džiaugsmu priėmė tikėjimo šviesą. Negalima tiksliai nurodyti, kas per vieni buvo tie venedai. Vis dėlto, jei jie taip lengvai susiliejo su latviais, kad jų net pėdsakų jokių neliko, reikia pripažinti, kad tai buvo žemaičiai nuo Ventos.

689

1206 m. Saulės užtemimas. 1206 metų žiemą buvo matomas didelis Saulės užtemimas, kuris truko gerą valandą[2].

690

1206 m. Tuo metu vyskupas Albertas keliavo po visą Vokietiją, ieškodamas paramos savo bažnyčiai ir rinkdamas kryžiuočių pulkus. Galop apsilankė imperatoriaus Pilypo rūmuose ir gailėdamasis, kad nė iš vieno monarcho negavo rekomendacijos, pasidavė imperatoriaus globai, perleido jam ką tik apkrikštytąjį kraštą ir iš pastarojo rankų perėmė jį atgal valdyti leno teise su pažadais skirti anam kasmet po šimtą sidabro markių bažnyčiai remti. Lankėsi taip pat ir pas kitą imperatorių — Otoną IV, kurį

---

[1] *In Monte antiquo, juxta quem Riga civitas nunc est aedificata.* (Senajame kalne, greta kurio dabar yra Rygos miestas pastatytas.) *Henrikas Latvis.* — P. 44.

[2] *Godefridus Colon. ad an. MCCVI, ecclipsis Solis facta est II. Cal. Martii, hora diei decima.* (Godfridas Kolon. 1206 metais buvo Saulės užtemimas 2 d. prieš kovo kalendas (kovo 2), 10 valandą ryto.) *Gruber.* Livonia. — P. 46. — Nota X.

palaikė popiežius, ir ten seime, kuris, matyt, vyko Kolonijoje, gavo panašių formalumų patvirtinimą. Taip vyskupas tapo imperijos tarybos nariu, o valstybė tapo *imperijos dalimi** leno teise. Taip Livonija tapo Vokietijos dalimi, o latviai, dar visai nebūdami nei užkariauti, nei apkrikštyti, prarado savo savarankiškumą.

* * *

II skyrius

ĮVYKIAI PRŪSIJOJE XIII AMŽIAUS PRADŽIOJE

.....

691

1194 m. Įvykiai Lenkijoje. Kai su XIII amžiaus pradžia Latvijos sritis, pakliuvusi svetimųjų valdžion, prarado savo savarankiškumą, Prūsijoje įvykiai irgi ėmė klostytis panašia linkme. Anksčiau (§ 642) susidūrėme su prūsais, prisiėmusiais didžiausią Kazimiero Teisingojo valdžią. Neturime jokių dingsčių abejoti, kad jie būtų galėję sulaužyti savo priesaiką dar iki to monarcho mirties, kuri įvyko 1194 metais. Šios valstybės, būtent didesniosios Lenkijos dalies, paveldėtojais tapo dvejetas jo mažamečių sūnų — tai Lešekas Baltasis ir Konradas. Pirmojo mokytoju, arba rūmininku, buvo Govorka, antrojo — Kristijonas, dar jų tėvo parinkti, vyrai neabejotinos doros ir garbės. Nors Kazimiero sostas paveldėjimo teise priklausė jo pirmagimiam sūnui, tačiau nelemtoji karalių rinkimo sistema, jau giliai įsišaknijusi lenkų magnatų išdidžiose širdyse, sukėlė didžiulę sumaištį visoje valstybėje. Didžiosios Lenkijos kunigaikštis Mečislovas ne kartą kurstė riaušes, kurios truko iki pat jo mirties. Taip

per tą magnatų, iš pat pradžių pasisavinusių prerogatyvas rinkimuose, puikybę brolių krauju pasruvo gimtoji žemė, tai buvo tarytum pranašiškas ženklas, įspėjantis, ko bus sulaukta per tuos rinkimus.

692

1203 m. Mečislovas baigė savo gyvenimo dienas 1203 metais[1]. Vladislovas Laibakojis nepasiekė tokių teisių ir toli savo valdų neišplėtė, kaip kad Kazimieras Teisingasis, o apie Prūsiją galvoti nebuvo nei progų, nei laiko. Galop 1207 metais Lešekas Baltasis užėmė aukščiausiąjį Lenkijos sostą ir netrukus tėvo palikimą pasidalijo su savo broliu Konradu. Pastarajam atiteko Kujavija, Mozūrija kartu su Kulmo ir Dobrynės žemėmis.

693

1207 m. Prūsijos apaštalas Gotfridas. Kaip tik tuo pačiu laiku, būtent 1207 metais, pasitaikė apaštalo garbės vertas žmogus, Lukovo[2] cistersų vienuolyno Lenkijoje abatas Gotfridas. Šis su savo bendražygiu Pilypu, tikriausiai naudodamasis Lenkijos kunigaikščių pagalba, persikėlė per Vyslą Prūsijon. Ten pelnęs pagarbą ir pasitikėjimą kai kurių įtakingų didikų, tarp kurių ypač pažymėtina dviejų garsios giminės vadų, pirmiausia atvedė į šventąjį tikėjimą kunigaikštį Faletą, o vėliau jo brolį, kara-

[1] *Naruszewicz.* Hist. Nar. Pol. — T. IV. — S. 129.

[2] „Lukovas — tai miestas Liublino vaivadijoje. Kadaise ten buvo tvirtovė ir pavieto centras.“ — *Gvaninis* (Krokuvos leid. — P. 244). Privalome čia supažindinti su nežinoma mūsų istorikams aplinkybe, būtent kad Lukovo miesto įkūrimo priežastis — vienuoliai cistersai. Mat jie 1196 metais kažkokio Gastomislo ir jo brolio vyskupo Jono, žemių savininko, buvo atkviesti iš Vokietijos, šv. Luko, t. y. Lukošiaus, vienuolyno, ir pasistatydino naują, pavadindami jį vardu to, iš kurio atvyko. Nežinomo autoriaus Lenkijos Karalystės geografijos, rašytos 1753 m., rankraštis.

lų Sadrechą, tikriausiai turėjusį valdų kitoje provincijoje, didesnėje už aną. Ten būtent radosi kliūtys apaštalavimui — buvo nužudytas Pilypas, vėliau abato Gotfrido darbus liovėsi lydėjusi sėkmė[1].

694

Prūsų krikštytojas Kristijonas. Tikruoju Prūsijos apaštalu buvo lemta tapti kam kitam. Jis buvo vienuolis, išpažinęs cistersų regulą — Kristijonas. Gimęs jis buvo Pamaryje, Frejenvaldo mieste. Nuo jaunumės pasižymėjęs dideliais gabumais ir noru mokytis, gana anksti įstojo į Kobės vienuolyną. Vėliau kaip eilinis vienuolis persikėlė gyventi į Olyvą[2]. Būtent šiame vienuolyne pajuto esąs pašauktas tapti dieviškųjų tiesų Prūsuose skleidėju. Čia jis turėjo galimybę išmokti jų kalbą, susipažinti su papročiais ir visokiomis, galinčiomis jį dominti aplinkybėmis, mat tame vienuolyne buvo prūsų tautybės prozelitų, ten buvo užrašytų įvairių atsitikimų, susijusių su aplinkybėmis, lydėjusiomis ankstesnes pastangas, skleisti ten krikščionybę, buvo palaikomi su jais ryšiai per Gdansko prekybinius saitus su Prūsija. Be to, vienuolyne buvo girdėta ir gerai žinoma apie krikščionybės sėkmę Livonijoje, juk ten buvo saugomi abato Gotfrido apaštališkosios kelionės dokumentai[3]. Visa tai palengvino sąly-

[1] *De principio Christianitatis in Prussia: Abbas Godefridus de Lukina in Polonia, cum monacho suo Philippo Wiselam fluvium paganos dividentem et Christianos transivit, et Prutensibus, paulatim praedicare incipiens; Ducem Phalet ad fidem convertit, et postmodum fratrem eius Regem Sodrech: Monachus Philippus ubi martyrisatus est, post eum fuit quidem Episcopus nomine Christianus.* (Apie krikščionybės atsiradimą Prūsijoje: abatas Gotfridas iš Lukovo Lenkijoje su savo vienuoliu Pilypu per Vyslos upę, skiriančią pagonis ir krikščionis, persikėlė ir prutėnams pamažu pradėjo Dievo žodį skelbti. Kunigaikštį Faletą į tikėjimą atvertė, o netrukus ir jo brolį karalių Sadrechą: vienuolis Filipas ten buvo nukankintas, po jo buvo vyskupas, vardu Kristijonas.) Chronica Alberici. — P. 444—445.

[2] *Voigt.* Gesch. Preuss. — Bd. I. — S. 431. Nuorodose įtikinamai įrodė, kad Kristijonas niekados nebuvo Olyvos abatas.

[3] Annal. Monast. Oliv.

gas Kristijonui įgyvendinti savo ketinimus. Kiek yra žinoma iš likusių jo biografijos nuotrupų, Kristijono įgimti bruožai rodo buvus jį ypatingai tinkamą šiam pašaukimui. Tai buvo žmogus, kuris vienas galėjo nulemti sėkmę toje žemėje, kur tiek kartų buvo pralietas kankinių kraujas, įveikti daugelį kliūčių, per praėjusius amžius prisikaupusių, kad ir atsidūręs tarp žmonių, valdomų pagonių vyriausiosios galvos, todėl apimtų įnirtingos neapykantos krikščionims. Kantriai siekęs savo ketinimų, buvęs nepriekaištingo būdo, išmintingas, be galo atsargus, labai nuovokiai ir supratingai pasirinkdamas priemones, išmanęs istoriją, juk ir pats buvo metraštininkas, susipažinęs su liūdnais ankstesniems krikščionybės skleidėjams nutikusiais įvykiais, nesiekęs kankinio garbės, mokėjęs daug kalbų — lenkų, lotynų, prūsų[1], trumpai tariant, tai buvo žmogus, dangaus skirtas uždegti tikėjimo šviesą, kuri vėliau niekada neturėjo išblėsti.

695

1208 m. Prūsijos apaštalas Kristijonas. 1207 metų pradžioje Kristijonas, priėmęs savojo abato Olyvoje palaiminimą, išvyko su keletu vienuolyno brolių, vienas iš kurių buvo vadinamas Pilypu. Persikėlė per Vyslą ir nusigavo į Liubavos apylinkes, prie Pamedės ribos. Atrodo, kad tenykščiame krašte neseniai apaštalavęs abatas Gotfridas turėjo būti parengęs žmonių protus suvokti krikščionybės mokymą. Pirmieji Kristijono žingsniai buvo labai sėkmingi — greitu laiku minios prastuomenės ir nemažai aukščiausiojo luomo žmonių priėmė šventąjį krikštą. Po to — 1209 ir 1210 metais — savo abato pavedimu jis buvo nuvykęs į Romą pranešti Šventajam Tėvui apie laimėjimus atvartaujant nekrikštus ir reikmes šiems tikslams pasiekti.

---

[1] *Lukas Davidas* (T. II. — P. 5) nurodo mokėjus jį tas kalbas.

696

1210 m. Valdemaro Dano užpuolimai. Tuo metu krikščionis karalius Valdemaras Danas, garsus nepaprastu šiaurumu ir despotiškumu, užpuolė Kuršo pakrančių žemes ir kelino užkariauti visą pagonių gyvenamą pajūrį ir išplėsti krikščionybę tuose kraštuose. 1210 metais, surinkęs gausią flotilę, prisiėmęs ten skandinavų plėšikų, užpuolė Žemgalą, kurią nusiaubė. Vėliau patraukė išilgai Aistmarių pakrantės, Prūsijos žemėse keldamas žudynes, kol galop pasiekė Pamarį[1]. Toks danų karaliaus įsiveržimas, vien tik siekiant prisiplėšti grobio, tikriausiai sukėlė prūsų pasipiktinimą krikščionimis ir turėjo gerokai pakenkti taikiu būdu plėtojant krikščionybę.

697

1213 m. Kristijonas Romoje. Popiežius labai maloniai priėmė Kristijoną ir jo bendražygius, artimiau su jais susipažino, iki smulkmenų viską išsiklausinėjo ir, nujausdamas, kad tikėjimo platinimas vyksta labai sėkmingai, nė su vienu neišsiskyrė nepaakinęs ar kuo nepalengvinęs jam. Be kita ko, Gnezno arkivyskupo Henriko vardu išleido bulę[2], jo išskirtinei globai pavesdamas tuos dvasininkus ir naujuosius jų išpuoselėtus daigus. Grįžęs į Prūsiją, Kristijonas su dideliu įkarščiu ėmėsi darbo ir pasiekė tiek, kad jau 1213 metais Liubave ir Pamedėje

[1] *Petrus Olaus* (ap. Langenbeck. — T. II. — P. 256).

[2] *Inocent.* Epist. in Beluz.— T. II. — Lib. 13. — Ep. 128. Popiežius toje bulėje taip jį vadina: *Sermonem verbi Domini seminans in umbra infidelitatis et tenebris ignorantiae.* (Viešpaties žodžiais sėdamas kalbas netikėjimo šešėliuose ir nežinojimo patamsiuose.) Toliau skelbia: *Magnates et alii regionis illius sacramentum baptismatis receperunt et de die in diem proficere dignoscuntur in doctrina fidei orthodoxae sicut iidem Monachi nuper ad Sedem Apostolicam venientes, nostrae Apostolatui referarunt.* (Prekeiviai ir kiti iš ano krašto priėmė krikšto sakramentą ir kasdien išpažįsta ortodoksų tikėjimo pripažinimą, kaip tie vienuoliai, neseniai Apaštališkąjį sostą aplankiusieji, mūsų apaštalavimui priklauso.)

turėjo daug nuoširdžių krikščionybės išpažinėjų. Matė, kad Kulmo žemė, anuomet priklausiusi Prūsijai, su apkrikštytu Pamariu jau yra krikščioniška, kitaip sakant, turi savų kunigų, lenkų dvasininkų rūpesčiu ten pasiųstų.

698

Kristijono apaštalavimas. 1214 m. Jo paskelbimas vyskupu. Gavęs paspirtį, popiežiaus remiamas, su Gnezno arkivyskupo protekcija ir pritarimu Kristijonas prisirinko nemažą skaičių bendražygių. Juk ne tik Prūsijoje, bet ir Pamaryje bei Lenkijoje varguoliams buvo skelbiamas Dievo žodis. Šie misionieriai, naudodamiesi savo mokytojo metodais, gerbdami žmonių papročius, kuriuos buvo pastebėję, visur stengėsi prisitaikyti prie jų požiūrių, neprimesdami varginančių asketinių priedermių ir perdėto dievotumo, dėl ko vienuoliai savo celėse anuos išjuokdavo vadindami acefalais, kitaip sakant, mokytojais be proto, o kitų vienuolynų namuose jiems visiškai buvo atsakomas priėglobstis. Sužinojęs apie tai, popiežius parašė arkivyskupui ir Lenkijos bei Pamario kunigaikščiams, vėl pavesdamas jų globai ne tik krikštytojus, bet ir apkrikštytuosius, paliepęs jiems būti atlaidiems ir saugotis visokių persekiojimų, o ką jau kalbėti apie tas pastangas, kurių buvo imtasi Romoje, taip pat ir grumiantis su vietinėmis kliūtimis, — visur Kristijonui sklandžiai ėjosi apaštalavimas. Kiekvieną dieną galėjo džiaugtis nauja sėkme. 1214 metais jam pavyko atversti į krikščionybę dvejetą įžymių prūsų didikų — vienas jų buvo vadinamas Varpoda, didžiulių valsčių savininkas, tvarkęs Lanzanijos žemes, kitaip sakant, jų valdytojas[1], antrasis — Liubavo žemės savininkas — buvo vadinamas Svavabunu. Suteikęs tvirtybės, kaip kad jis manė, pirmosioms

[1] Lanzanijos žemė, kitaip tariant, didelis valsčius, driekėsi Pagudės provincijoje, į šiaurės rytus nuo dabartinio Elbliongo. Dabar tą vietovę primena Lenzeno kalnas.

krikščioniškosios bažnyčios Prūsijoje užuomazgoms, Kristijonas su dviem ką tik apkrikštytais prūsais nuvyko į Romą ir ten padarė didžiulį įspūdį. Prozelitai buvo iškilmingai pakrikštyti: pirmasis — Pilypo vardu, antrasis — Povilo. Po to apaštališkasis valdovas prašė, kad patvirtintų jiems donacijas, gaunamas iš žemės valdų naujajai bažnyčiai Prūsijoje, kurią norėtų matyti savo mokytojo valiai atiduotą. Popiežius, pritardamas jų reikalavimams, paskelbė Kristijoną vyskupu ir donacijas patvirtino. Pasak vienų, tai buvo 1214 metais, pasak kitų — 1215-aisiais[1].

699

1215 m. Prūsų krikščionių žemių užpuolimas. Naujajam vyskupui grįžus į kraštą, prūsų pagonys, apimti kažkokios neapykantos, tikriausiai siundomi sigenotų, arba žynių, kuriuos, matyt, buvo pasiuntęs koks krivis, 1215 metais surengė didžiulį krikščionybę priėmusių valdų puolimą, naikino visa, kas tik pasipainiodavo, versdami atsimesti nuo krikščionybės. Vyskupas, tų netikėtų įvykių sukrėstas, negalėdamas gauti pagalbos iš kaimyninių krikščioniškųjų kraštų, prašė apaštališkąjį valdovą leidimo skelbti kryžiaus žygį prieš prūsų pagonis. Nelaimei, aplinkybės jau nebebuvo prieš tai — popiežius Inocentas III baigė gyvenimo dienas 1216 metų birželio 16 dieną, o ką tik išrinktas Honoratas III su įkarščiu ėmėsi remti kryžiaus karą prieš Šventąją žemę, taigi kaipmat, 1217 metų kovo 3 dieną, pasirodė bulė, leidžianti skelbti ginkluotą šventą kryžiuočių žygį į Prūsiją.

700

Tuo metu, kai tik pasirodė bulė, vyskupui Kristijonui pavyko įtikinti ir nuraminti čionykščius, jis vėl ėmė plėsti

[1] *Lukas Davidas.* — T. II. — P. 22—23; Chron. Mont. Sereni.

krikščionių būrį ir pasiekė tiek, kad manė, jog netikslinga naudoti karinę jėgą. Pranešė apie tai į Romą ir pridūrė, kad stinga tik bendražygių, galinčių padėti jam skelbti Šv. Evangelijos tiesas, ir prašė leidimo juos burti. Popiežius leido ne tik į kunigus šventinti, bet ir skirti vyskupus bei juos įšventinti.

701

1217 m. Įvykiai Mozūrijoje. Be šių vyskupo laimėjimų, kunigaikštis Konradas Mazovietis, kuris įstengė pasisavinti Kulmo ir Liubavo žemes, priėmusias krikščionybę, taip pat sugebėjo pasiskelbti visos Prūsijos valdovu, nepajėgė ne tik kad vyskupystės, bet ir savojo krašto apginti. Šio kunigaikščio būdo bruožai, istorikų piešiami tamsiomis spalvomis, skatino kai kuriuos poelgius. Pirmiausia tai pasakytina apie bjaurų elgesį su Kristijonu, Mozūrijos vaivada, kadaise jo mokytoju ir ištikimiausiu ministru, kurį kalino, įsakė apakinti, galop be jokios svarbios kaltės, vien tik todėl, kad jautė neapykantą už tai, jog prikišo jam nedorą jo elgesį ir buvo priešas pataikūnų, kuriuos laikė prie savęs. Su šio didžio žmogaus žūtimi[1] neliko visos Konrado valstybės paspirties. Garsus karo žygiais, laimėjęs pergalę prieš Voluinės kunigaikštį Romaną prie Zavichosto, jotvingių, lietuvių ir prūsų užkariautojas vaivada Kristijonas sugebėjo šią grėsmę derinti su sąjungomis, į kurias vienydavosi su kaimynais ir per kurias įgijo pagarbą savo valdžiai. Jo mirtį apraudodami, gretimų žemių pagonys dažnais antpuoliais ėmė griauti Konrado valstybę, tarytum pasiskelbę sau tokį šūkį.

---

[1] Didysis Mozūrijos valdovas savų ir svetimų buvo plūstamas. *Długošas.*— T. I.— P. 621.

702

1218 m. Prūsų persvara prieš Mozūriją. Prūsijoje tais laikais buvo apstu gyventojų, kuriuos į svetimus kraštus ginė ne tik neapykanta krikščionims ir nuolatinis noras pasiplėšti, bet dažnai ir badas. Prūsiją sudarė devynetas gausiai gyvenamų provincijų su respublikos pavyzdžiu įvesta tvarka ir suskirstytų į valdas daugelio didikų, kurių kiekvienas tiko būti vadu. Taigi nesunku suprasti, kad jie, tik pastebėję Konradą silpnai pajėgiantį atremti, mat jis stengėsi gintis ne kardu, bet išpirkomis, nuolatos puldinėjo Mozūriją. Prūsai greitu laiku tapo tokie įžūlūs, kad susimokė Mozūrijoje sunaikinti krikščionybę, juk per vienus metus sunaikino iki trijų šimtų bažnyčių ir koplyčių, nužudė kunigus, elgdamiesi visur labai žiauriai. Buvo prieita prie to, kad kunigaikštis, jau nebeturėdamas kuo išsipirkti, sukvietė visus aukštuosius Mozūrijos didikus su žmonomis ir šeimomis į puotą, o po to, atėmęs iš jų brangius daiktus, pasiuntė prūsams.

703

1218 m. Paskelbiamas kryžiaus žygis prieš Prūsiją. Kai Mozūrijoje reikalai pakrypo tokia bloga linkme, nepailstantis uolusis vyskupas Kristijonas suprato, jog, skleidžiant krikščionybę Prūsijoje, paspirties ir karinių pajėgų paramos reikia ieškoti svetimuose kraštuose, kadangi pajamos, parūpinamos Kulmo žemėje, per didelį jų nualinimą labai sumenko. Įsisiautėjusiai, grobio ištroškusiai miniai, didžiausių krikščionybės priešų krivių kurstomai, nieko nebereiškė taikūs žodžiai ir jokie įkalbinėjimai. Su panašiais pavyzdžiais, vainikuotais sėkme, susiduriame Livonijoje, kur vyskupas Albertas buvo sutelkęs riterius, taip sunkiai jūra juos atplukdęs. Todėl Kristijonas buvo priverstas prašyti apaštališkojo valdovo leidimo skelbti kryžiaus žygį į kaimyninius kraštus. Popiežius, skubiai ir tėviškai jautriai atsiliepdamas, 1218 metų bir-

želio mėnesį[1] išleido bulę, kurioje įsakė Moguncijos, Ireviro, Kolonijos, Magdeburgo, Zalcburgo, Gnezno, Brėmeno ir Lundo arkivyskupams, taip pat jų sufraganams skelbti kryžiaus žygį, nurodydamas, kad tam galioja visos kryžiaus žygio į Šventąją žemę dvasinio išganymo sąlygos, tad tie, kurie buvo tokius įžadus jau davę anksčiau, atleidžiami nuo jų, jeigu tik prisiims kovų Prūsijoje kryžių. Atmintini yra ta proga pasakyti popiežiaus žodžiai: „Ten yra tauta, kuriai visa, kas vadinama tikyba, yra nepažįstama, pasidavusi laukiniam gyvuliškumui, kur tėvas visas dukras, kurias jam žmona pagimdo, išskyrus vieną, nužudo, kur be gėdos ir šiurpulio dukros ir žmonos vienodai pasiduoda laukinėms vyrų aistroms, kur belaisvius kaip aukas atiduoda stabams, išdažiusi krauju nuo kalavijų ir iečių. Iš tos tautos Dievas jau vieną valsčių buvo pašaukęs priimti tikėjimą, bet jie neatsilaikė prieš smurtą ir nesiliaujančias priekabes nekrikštų, siekiančių pražudyti juos pagonybės tamsoje. Prūsijos vyskupas ir jo bendražygiai, greitu laiku gavę reikalingų priemonių, ketina mirti skirtas dukras tučtuojau išpirkti, atiduoti jas auklėti ir diegti joms krikščionybės tiesas, taip pat berniukams steigti mokyklas, kad jose iš gabių vietinių žmonių būtų ugdomi pamokslininkai ir mokytojai, kurie savo tėvynainiams galėtų sėkmingiau už atvykėlius svetimtaučius skelbti Dievo žodį. Todėl vyskupas ir jo bendražygiai šaukiasi į pagalbą visus tuos, kurie nepriėmė kryžiaus ženklo arba nesirengia prisidėti prie žygio į minėtąjį kraštą, kadangi yra ganėtinai Dievui duotus įžadus patenkinę kartais paremdami žygius[2].

---

[1] Acta Borussorum. — T. I. — P. 265*.

[2] *Raynaldi.* Annal. Eccles. — T. XIII, an. 1218. — Nr. 43—44. Prie šios bulės nuoroda, kuria tvirtinama, esą apie 1112 m. *Wratislaus Dux de Kalis* vyskupui Kristijonui davęs kažkokią donaciją, yra visiškai neteisinga, kadangi net per visą XIII amžių Kališo kunigaikščio tokiu vardu nebuvo. Jeigu būtų galima kaip nors įrodyti tikrai buvus tokių dovanų, tai turbūt reikėtų manyti, kad jos buvo skirtos Didžiosios Lenkijos Kališo kunigaikščiui Boleslovui. Žr.: *Naruszewicz.* H. N. P. — T. III. — S. XII.

704

1219 m. Pirmasis kryžiaus žygis į Lenkiją. Bet kai į žygį leidosi kryžiuočių karinės pajėgos, be abejonės, paties Kristijono vadovaujamos, popiežius Honoratas jam liepė 1219 metų gegužės 12 dieną atskleisti kryžiuočiams ir jų vadams tikruosius šventojo sumanymo siekius. Ir būtent, kad jie esą pašaukti tik ginti naująją bažnyčią ir naujakrikščius, o ne tenkinti žemiškąjį godumo potraukį. Kryžiaus žygis esą paskelbtas ne pavergti ar kamuoti nelaisvėje pagonis, dėl to jų priešinimasis taptų dar įnirtingesnis: kryžiuočiai privalo laikyti save kovotojais, ginančiais garbingus Išganytojo tikslus, susilaikyti nuo kokių nors draudžiamų veiksmų ir visu kuo paklusti tenykščio vyskupo valiai ir pamokymams. Jam buvo suteikta teisė bausti nusikaltėlius, taikant bažnyčios kanonus[1]. O bendras vadovavimas ir visi reikalai buvo patikėti Gnezno arkivyskupui, pripažinus jį popiežiaus legatu[2].

705

Kristijonas, pasirūpinęs tokia parama, sutraukė į savo kraštą karius ir į pagalbą atsiųstus pulkus, pats talkindamas visoms operacijoms, trumpam suvažinėjo į Vokietiją, kur religiniuose žmonių susiėjimuose skelbė, ko stinga jo bažnyčiai[3]. Pats kiekviename žygyje ir įvairiuose renginiuose vadovavo visai tvarkai, priimdavo atvykstančius ir išleisdavo grįžtančius į namus savo kryžiuočius, taip kaip ir dera ganytojui, jautriam ir atlaidžiam jų poelgiams, rūpestingam jų reikmėms.

---

[1] Acta Boruss. — T. I. — P. 265—266. *Data Bulli Romae apud S. Petrum IV Idus Maji Pontific. nostri anno III.* (Duota Bulė Romoje prie Šv. Petro 4 d. prieš gegužės idas (gegužės 12 d.), trečiaisiais mūsų pontifik[ato] metais.)

[2] *Raynaldi.* Ann. Eccles. — T. III, an. 1219. — Nr. 34.

[3] 1220 metais lankėsi Halberštate, šventinant ten bažnyčią. Chron. Mont. Sereni. — P. 81. Žr.: *Voigt.* Gesch. Preuss. — Bd. I. — S. 446 ir kt. Šioje vietoje mes laikomės šio autoriaus nuomonės.

Popiežius savo ruožtu kaip tikras tėvas stebėjo jo pastangas, skatino kariautojus ištverti, neprarasti kantrybės ir užsidegimo, guodė krikšto skleidėjus ir šildė viltimis, žadėdamas ateityje paramą, palankumą ir atlyginimą, taip pat laidavo jiems visokias laisves, tą patvirtino 1220 metais specialia bule[1].

706

1222 m. Didysis kryžiaus žygis iš Lenkijos. Kryžiaus žygiai vyko jau nuo 1219 metų. Riteriai, dvasininkai savo ganytinių priešakyje, monarchai su savo kariaunomis — visi troško ginti naująją bažnyčią ir gausinti Dievui atsidavusiųjų būrį. Ypač 1222 metai buvo palankūs šiems siekiams, kai net tolimiausių šalių krikščionys buvo pasirengę visaip juos remti[2].

Prasidėjo didžiulis ir visuotinis žygis iš visų Lenkijos

---

[1] *Raynaldi.* Ann. Eccles. — T. XIII, an. 1220. — Nr. 40. Ten tarp kitų yra tėviškai pasakyti žodžiai naujakrikščiams: *Vobis in omnibus, quibus possumus, libentissime assistemus, omne vobis solatium et auxilium impensuri, et quoniam in libertatem vocati estis adepti gratiam filiorum, vos conversos et ceteros ad Dominum convertendos in omni conservabimus libertate aliisque dignis favoribus prosequemur.* (Jus visur kur, kuo galėdami, mieliausiai paremsime, jums suteiksime visą prieglobstį ir paramą ir, kadangi esate pašaukti į maloningą brolių išlaisvinimą, jums — atverstiesiems ir kitiems prie Viešpaties atverčiamiems — visur kur pagelbėsime išlaisvinimu ir kitomis vertingomis malonėmis apdovanosime. Datuota Viterbyje, 8 dieną prieš gegužės idas penktaisiais metais — 1220 m. gegužės 8 d.) Viterbi VIII Idus Maij. an. V. — Maja 8 r. 1220.

[2] Foigtas kaip pavyzdį pateikia įdomią ištrauką iš *Montis Sereni* (Sereno Kalno) kronikos. — L. 82. *Anno MCCXXII Poppo Novi operis et Otto S. Mauritii Hallensis Praepositi, XVII Kal. Junii a Sereno Monte in Prusiam profecti sunt.* (1222 metais. Pagal naująjį nurodymą Popo ir Otonas, Šv. Mauricijaus Haliečio [vienuolyno] vyresnieji, 16 d. prieš birželio kalendas iš Sereno Kalno buvo pasiųsti į Prūsiją.) Toliau tais pačiais metais sakoma: *Praepositus vero paucis post festum Purificationis diebus domum reversus est, absolutione profectionis sue in Prusiam sub testimonio litterarum poenitentiarii impetratae, quia ad subsidium terrae illius cruce signatus erat. Modus autem absolutionis erat, ut tres marcas annis singulis terrae illi solveret, donec XX marcarum numerus expleatur.* (Vyresnysis, praėjus keletui dienų po Apsivalymo šventės, sugrįžo į namus, atleidimą

kraštų, vadovaujamas kunigaikščių Lešeko Baltojo, Henriko Barzdotojo, prie kurių prisidėjo Konradas Mazovietis, taip pat daugelis kitų kunigaikščių iš Lenkijos, Silezijos, Pamario, kartu su vyskupu Laurynu Vroclaviečiu ir Laurynu Liubuckiečiu, didikais ir bajorais[1].

Šio žygio pradžia buvo palydėta ne pernelyg geromis pranašystėmis, mat apsauginis priešakinių pulkų vadas Jonas iš Grifo herbo giminės paspruko. Tai žygio sėkmei kėlė pavojų, tad tik pajudėję buvo sukaustyti baimės, o vėlesni laimėjimai, apie kuriuos pasakoja lenkų istorikai, jei jie tikrovėje ir buvo, nei daug ką lėmė, nei galėjo palaužti prūsų jėgas[2].

Visa iš tų Dievui skirtų žygių nauda, kurią verta būtų pažymėti, — tai atlikti darbai prie tvirtovių, miestų statybų, viešųjų kelių ir šventovių. Ypač tai pasakytina apie Kulmą, kuris visai neseniai buvo nukentėjęs nuo pagonių ir kurį reikėjo atstatyti. Tą krikščionys ir paskubėjo padaryti[3]. Taigi aišku, kad šis miestas buvo labai senas, dar prieš atvykstant Kristijonui stovėjo ir daugelį kartų buvo niokotas. Ir kryžiuočių, kurie jį ne įkūrė, kaip kad yra manančių, o tik atnaujino, dėka tapo didingu miestu su galingomis tvirtovėmis.

707

Prūsijos vyskupo ištekliai. Tuo pat metu Prūsijos bažnyčia gavo didžiulių lėšų. Ypač pažymėtinas kunigaikštis

---

nuo savo išvykimo į Prūsiją paliudydamas iš nuodėmklausio gautu raštu, kadangi dėl apsaugos anos žemės kryžiumi buvo pažymėtos. O atleidimo būdas buvo toks, kad jis po tris markes anai žemei per vienus metus mokės, kol markių skaičius pasieks dvidešimt.)

[1] *Henelii ab Hennenfeld.* Ann. Siles. ap. Sommeresberg, Script. rer. Siles. — T. II. — P. 244; *Bzowii.* Ann. eccles. — T. XIII, an. 1220. — P. 181. Žr.: *Dregeri.* Cod. dipl. Pomer. — Nr. 58. — P. 106; *Narusz.* H. N. P. — T. IV. — S. 205 ir kt.; Cod. Dipl. Dogiel. — P. 2; *Voigt.* Ges. Pr. — Bd. I. — S. 450—451.

[2] *Henelii ab Hennenfeld.* l. s. c. Sakoma: *Nec tamen perdomari ab eo exercitu Pruteni potuerunt.* (Tačiau ir ši kariuomenė nepajėgė numalšinti prutėnų.)

[3] *Dreger.* l. c.; *Uphagen.* Pererga hist. — P. 313.

Konradas, kuris vyskupystės nuosavybėn, siekdamas padidinti jos pajamas, atidavė visą apkrikštytąją Prūsiją. Bet tie garsūs vardais valsčiai ir pilys, tos plačiai nusidriekusios šalys anuomet buvo dykvietės, kur vargu kokį žmogaus pėdsaką galima buvo aptikti. Tad reikšmingiausios turėjo būti Lešeko Baltojo ir kai kurių kitų didžturčių iš Lenkijos valdų skirtos lėšos, kurios duodavo pastovių pajamų, o pastarosiomis pasinaudojant būdavo kaupiamos lėšos, reikalingos krikščionių belaisviams išpirkti[1].

708

Kryžiuočiai, įsikūrę šalyje, išsilaikė ten net iki 1223 metų, susidurdami su daugybe kliuvinių. Nors jie savo buvimu slėgte slėgė netgi pačių naujakrikščių pečius, vis dėlto vyskupas Kristijonas sugebėjo pakreipti reikalus į gera. Nenuilstama veikla, pamokymais ir pavyzdžiu, visada išliekantis kariaunos priešakyje, vyskupas Kristijonas pelnė tokio įvairialypio krikščionių būrio, trokštančio sielos išganymo, pripažinimą ir nuolankumą. Rodė ypatingą saiko jausmą, netgi nepaisydamas savo naudos; nenaikino atokių gyvenviečių, kaip kad tai buvo daroma Livonijoje, kai buvo siekiama nubausti kokį neklusnų didžiūną; nebuvo ten griaunamos nė šventovės su jų aukurais — tai garantavo patikimus užkariavimus. Bet tik pats Kristijonas gebėjo suprasti pralieto kraujo vertę ir šventai gerbti sutryptas žmogaus teises. Savo karių jis neleisdavo toli į krašto gilumą, tenkindavosi sutramdęs užpuolikus ar nepaklusnius kaimyninius valsčius. Galop pakankamai vargo turėjo saugodamas Mozūriją, Kulmą ir Liubavo žemes nuo užpuolimų, kryžiuočių rankomis pastatydino tvirtoves Kulme ir daugelyje kitų vietų.

[1] Žr.: *Voigt. Gesch.* Preuss.— Bd. I.— S. 455. Čia yra minėtųjų donacijų aprašai.

709

1223 m. Sukilimas prieš krikščionis. Kryžiuočiai 1223 metais paliko Prūsiją, tačiau virš visos lietuvių tautos telkėsi audros debesys. Vos tik kryžiuočių pulkai persikėlė per Vyslą, kai, tartum ženklą gavę, visi pagonys ūmai ėmė bruzdėti. Prūsai, lietuviai, jotvingiai, kuršiai — visi griebėsi ginklo, kad iš pašaknų sunaikintų krikščionybę. Aišku, jog tai vyriausiasis žynys turėjo surengti šį visuotinį sukilimą ir pasirūpinti jo tvarka. Tas visas samplūdis buvo padalytas į dvi dalis — viena įsiveržė į Kulmo ir Liubavo žemes, kita nuvyko į Mozūriją. Gyvenvietės buvo sugriautos, žmonės arba iššudyti, arba paimti nelaisvėn ir verčiami atsisakyti krikščionybės. Mozūrija taip pat neregėtai buvo nusiaubta, Plockas buvo net užimtas ir sudegintas. Po to, tartum gavę ženklą, visi vienu metu su grobiu patraukė atgal į savąjį kraštą[1]. Tuo nepasitenkinta. Netrukus kai kurie vadai kartkarčiais vėl surengdavo puolimus, per kuriuos naujoji vyskupystė buvo galutinai sunaikinta, net ir Mozūrija. Čia pasidavė visos tvirtovės, išskyrus vienintelę Plocko, paskubomis sustiprintą, kur šalia degėsių krūvų buvo įsitvirtinęs kunigaikštis Konradas su savo dvariškiais[2].

710

1225 m. Dobrynės riterių ordino įkūrimas. Vyskupas Kristijonas, neturėdamas jokios vilties rasti išsigelbėjimą kryžiaus karuose, laimei ar nelaimei, nusižiūrėjęs į Livoniją, 1224 metais buvo sumanęs planą įsteigti atskirą riterių ordiną Livonijos Kalavijuočių ordino pavyzdžiu. Kunigaikštis Konradas Mazovietis noriai jį patvirtino ir įsipareigojo sumanymą įgyvendinti. Būtent tuo metu at-

---

[1] *Dlugošas.* — T. I. — P. 628; *Kojalavičius.* — Kn. III. — D. 62; *Lukas Davidas.* — T. II. — P. 30—31.

[2] *Dusburg.* — P. II. — C. 2, 3.

sitiko taip, kad popiežius Honoratas III, Rygos vyskupui Albertui pareikalavus, pas šiaurinių žemių krikščionis išsiuntė pasiuntinį — garsųjį Modenos vyskupą Vilhelmą Sabinietį. Šis išpruseęs ir uolus dvasininkas, aplankęs Livoniją, nuvyko pas vyskupą Kristijoną. Čia, susipažinęs su vietinėmis aplinkybėmis, taip uoliai ėmėsi skleisti krikščionybę, kad atsidėjęs mokėsi čionykštės kalbos ir pasiekė tiek, jog išvertė į prūsų kalbą Donato veikalą apie gramatiką, turbūt skirtą naudotis mokykloms, įkurtoms to krašto jaunimui mokytis[1]. Būtent tuo metu, 1225 metais, pasitarus su popiežiaus pasiuntiniu, buvo įkurtas riterių ordinas Mozūrijoje, pavadintas Kristaus riteriais[2], arba Dobrynės riterių ordinu[3], lygiai taip pat, kaip ir Livonijoje, besiremiantis tamplierių regula. Skyrėsi tik ordino ženklai, mat šie vilkėjo baltus apsiaustus su nupieštais dviem sukryžiuotais kalavijais, virš kurių buvo raudonos spalvos žvaigždė, o anų apsiaustai turėjo vieną kalaviją

---

[1] Alberici Chronica. — P. 527; *Voigt.* Gesch. Preuss. — Bd. I. — S. 460. — Nuoroda Nr. 1.

[2] *Fratres militiae Christi* — Kristaus armijos kariai — taip jie buvo vadinami lotyniškose transakcijose, kaip kad liudija Pamario kunigaikščio Sventopelko aktas, kuriuo šiam ordinui pripažįstamos įvairios laisvės ir teisės. Jis saugomas (be pažymėtos datos) Karaliaučiaus slaptajame archyve. — Spec. I. — Nr. 1096. Taip pat randamas: *Kotzebue.* Preuss ält. Gesch. — Bd. I. — S. 402; *Lukas Davidas.* — T. III. — Priedas § 5. Žr. III priedą.

[3] Kunigaikštis Konradas dovanojimo rašte, skirtame šiems riteriams, vartoja tokius pasakymus: *Magistro militium Prussiae et fratribus eius militaturis contra Prutenos more Livoniensi.* (Prūsijos kareivių magistrui ir jo broliams, kariaujantiems prieš prūsus livonišku būdu.) *Dogiel.* Cod. diplom. Reg. Pol. — T. IV. — P. 5. Jie nieko bendro, išskyrus regulą, su kalavijuočių riteriais neturėjo. Tai paskatino kai kuriuos kronikininkus paskelbti buvus juos vieną ordiną. *Žr. atskirą profesoriaus Jono Foigto tyrinėjimą, kuriame patvirtinamas šis faktas (Dziennik Warszawski. — 1826. — T. IV. — S. 1). Popiežius Grigalius IX šį ordiną patvirtino atskira bule „Datum Prusii quinto Calendas Novembris Pontificatus nostri anno secundo (1228.X.28)". Bulė paskelbta J. Foigto „Codex diplomaticus Prussicus" (B. I. — N. XX — S. 19). Antrąja bule popiežius Grigalius IX savo globon priėmė Dobrynės ordiną. Ten pat. — N. XXI. — P. 20*.*

su žvaigžde virš jo[1]. Pradžioje į ordino bendriją įėjo keturiolika riterių, kurie buvo vyskupo Kristijono pašventinti. Pirmasis jų magistras — tai kažkoks Brunonas. Būstą jie turėjo Dobrynės tvirtovėje, kuri, numačius tą tikslą, specialiai buvo sustiprinta. Jiems buvo duotas ir nemažas skaičius aplinkinių valsčių, be to, dar skiriama pusė pagonių kraštuose užkariautų žemių. Tvirtovė ir visi reikalingi patogumui bei gynybai statiniai buvo surėsti Mozūrijos kunigaikščio lėšomis; jo taip pat buvo pasirūpinta ir anų išlaikymu.

711

Dobrynės riterių nuveikti darbai. Dobrynės riteriai neleido veltui laiko. Tik užėmę savo būstą, surinko karius ir ėmė rengti į pagonių šalis išpuolius, kuriuose juos lydėjo sėkmė. Bet prūsai savo ruožtu nesiliovė ginklavęsi ruošdamiesi kilti prieš šiuos naujus priešus ir siekdami sutriuškinti juos pačioje pradžioje. Riteriai, laiku sužinoję apie tą didžiulę kariauną, kuri buvo telkiama juos triuškinti, nuvyko pas Konradą[2]. Šis išsiskubino su savo kariais ir, susivienijęs su ginkluotais riterių pulkais, stojo prieš artėjančius pagonių tuntus. Mūšis įvyko 1225 metais, toje vietoje, kur vėliau buvo pastatytas Brodnicos, arba Strasburgo, miestelis. Abiejų pusių karštligiškai kautasi dvi dienas. Dėl Dobrynės riterių pulkų vadų narsos ir geros tvarkos mažesnė kariauna prilygo nesuskai-

[1] Kyla klausimas, kuri Dobrynė buvo tų riterių buveinė? Mat yra dvi Dobrynės: viena prie Vyslos, kita — prie Drvencos. Švenckis (Opis star. Polski) pasisako už pirmąją, tačiau trūksta dar specialių tyrinėjimų ir paaiškinimų. Žr. priešinį, pridėtą šio skyriaus gale atskirame lape. Jis paimtas iš Luko Davido kronikos. — T. II. — P. 9.

[2] *Naruszewicz.* Hist. Nar. Pol. — T. IV. — S. 200. Nežinia iš kur paėmęs žinią, kad Dobrynės ordino broliai, atsiradus tokiam reikalui, šaukėsi į pagalbą ir riterius kalavijuočius iš Livonijos. Tai klaida, naujausių tyrinėjimų nustatyta. Šioje vietoje Naruševičiaus taip pat klaidingai nurodytos ir datos.

čiuojamai aibei priešininkų, kurių jėgas stiprino nuolat prisijungiantys tuntai. Galop kunigaikštis Konradas, pradęs viltį laimėti, kažką susigalvojęs ir puolęs neviltin ar niekingai pasidavęs baimei, ėmė bėgti, o juo pasekė visi kariai, palikdami kovos lauką. Čia mūšis virto žudynėmis ir skerdynėmis. Krito su ginklu rankose visi Dobrynės riteriai, išskyrus penketą, kuriems vos pavyko užsidaryti savo tvirtovėje. Būdami visos prūsų kariaunos apsuptyje, ilgą laiką kentė įvairias nelaimes ir vargus, tik stebuklinga narsa padėjo jiems atremti nuolatinius puolimus.

712

Dobrynės riterių žlugimas. Nusiaubtos riterių valdos, patys iššudyti, nutrūkusi visokia pagalba krašto gynybai — taip šis naujasis darinys vos ruseno tarp Dobrynės mūrų. Konradas, kuris daugiausia buvo prie šių įvykių prisidėjęs, nerado būdų, kaip savo valstybę apsaugoti nuo galutinio žlugimo, kuris grėsė, jei prūsai dar kartą tokią kariauną į kovos lauką atvestų. Vyskupas Kristijonas taip pat neturėjo galimybių skelbti kryžiaus žygį, nes tuo metu visi buvo užsiėmę karais Vidurinėje Azijoje. Bet tas baiminimasis juolab visus pakirto, kai buvo sužinota, kad prūsai, turėdami tikslą stoti į kovą su Mozūrija[1], suėjo į kažkokią neaiškią sąjungą su jotvingiais. Šiaip ar taip, dėl tų dažniausiai netikėtų, į įvairias puses nukreiptų puolimų, kurių metu būdavo naudojami įvairiausi kovos būdai, reikėjo nuolatinio budrumo ir visada kovai pasirengusios kariaunos. Taigi nebuvo patikimesnės priemonės už nuolatinę apmokomą kariuomenę, kokia tuo metu buvo tik riterių ordino pulkai: tamplierių, joanitų,

[1] *Boguph.* (ap. Senenberg). — T. II. — P. 59.

Sv. Panelės Marijos špitolninkų. Tų kongregacijų riteriai, privalantys gyventi vienuolių pavyzdžiu, prisiekdavo visišką nuolankumą vadovybei ir lavindavosi visokiuose karo moksluose. Jie dažnai laikydavo iš savo ordino jaunesniųjų, dar neįšventintų brolių ir pasauliečių tarpo ginkluotus karius ir ginklanešius, visada pasirengusius stoti į kovą už krikščioniškąją religiją; juos riteriai savo lėšomis maitino ir rengė. Vis dėlto Dobrynės riteriai po ankstesnio pralaimėjimo, susidarius tam tikroms nepalankioms aplinkybėms, negalėjo sukurti armijos, teikiančios vilčių įveikti priešą: gal lenkų riteriai dėtis prie tokių brolijų nebuvo panūdę, gal trūko sumanaus vado, gal pagaliau per paties kunigaikščio nenorą. Jam po paskutinio mūšio turėjo už ką pelnytai priekaištauti, mat jo pabėgimas leido priešams paimti viršų. Kad ir kaip ten būtų buvę, bet vyskupas Kristijonas buvo vėl kviečiamas į kunigaikščių tarybos susirinkimą išsakyti nuomonę, kaip apsiginti nuo pagonių. Jis pareiškė, kad geriausiai reikėtų pasikviesti vokiečių Panelės Marijos riterių ordiną, kurio magistrą Hermaną Zalcą turėjo progos Italijoje pats pažinti. Į tą pusę įtikinėjimais lenkė ir dalyvavęs taryboje Silezijos kunigaikštis Henrikas, kuriam buvo žinomas šis ordinas ir jo magistras[1]. Kunigaikštis Konradas su dideliu džiaugsmu priėmė tą pasiūlymą, ir tuojau pat buvo imtasi žygių susisiekti su Hermanu Zalca, Šv. Panelės Marijos špitolninkų (juos kitų autorių įpročiu vadinsime kryžiuočiais) ordino Jeruzalėje didžiuoju magistru, ir pradėti su jais derybas. Jie garsėjo narsa, kuri išryškėjo kovojant Azijoje su saracėnais, o neseniai mūšiai su poloviečiais Vengrijoje vėl tą patvirtino. Be to, šie riteriai turėjo vadą Hermaną, išskirtinių dorybių ir proto vyrą, kuris savo ordiną ištraukė iš pražūties, buvo pelnęs didelį imperatoriaus Fridriko, o kartu ir popiežiaus palankumą.

[1] *Dlugošas.* — P. 622—623.

1226 m. Apie kryžiuočių kvietimą į Prūsiją. Gavęs reikalingų žinių, kunigaikštis Konradas 1226 metų pradžioje išsiuntė pas Hermaną pasiuntinius, kviesdamas kryžiuočius į Prūsiją. Hermanas, apgalvojęs tuometines aplinkybes, sutiko su pasiūlymu. Netruko gauti imperatoriaus leidimą. Šis, remdamasis savo tariamu, kaip pajuokdamas jį nurodo Bantkė „Lenkijos istorijoje", viešpatavimų visame pasaulyje, patvirtino Konrado dovanojimą ir suteikė ordinui vienvaldystės teises į visas pagonių žemes, kurias jis turėjo užimti[1]. Tikėtina, kad ir iš popiežiaus turėjo būti gautas panašaus pobūdžio šios privilegijos patvirtinimas[2]. Bet, nepaisant to, įžvalgusis Hermanas pirmiausia pasiuntė dvejetą savo ordino riterių su aštuoniolikos ginkluotų žmonių palyda, įpareigodamas užmegzti glaudesnius santykius su kunigaikščiu Konradu, taip pat apžiūrėti žemes, turinčias pereiti riterių nuosavybėn, bei artimiau pažinti tenykščius pagonis. Riteriai atvyko į Plocką Konradui nesant. Tuo metu, kai viešnagėj kuo svetingiausiai buvo priimti jo žmonos, kunigaikštienės Agafijos, juos pasiekė žinia, kad įsiveržę pagonys traukia tiesiai Plocko link, mat į tą pusę buvo metęsi žmonės, nešini grobiu. Riteriai kryžiuočiai tučtuojau, stoję vietinių karinių pajėgų priešakyje, su savo kariauna patraukė į kovos lauką. Pasirinkę tinkamas pozicijas ir gerai vadovaudami mūšiui, palaužė labai gausius prūsų karių būrius, ir krikščionių, kuriems atiteko mūšio laukas, pergalė buvo neabejotina. Tuo tarpu priešas jau vakarop, kai pastebėjo begalinę savo patirtą pragaištį ir suprato Mozūrijos kariauną esant menką, su įkarščiu metėsi į pakartotinį mūšį. Taip netikėtai užpulti, krikščionys tiek pakriko, kad mozūrai leidosi bėgti. Šioje sumaištyje kryžiuočių riteriai ir mozūrų vadas, pastoję kelią bėgantiems,

[1] Privileg. Imper. Friderici — ap. Dreger Cod. Dipl. Pomier. Nr. L. XV. — P. 117. Originalas Karaliaučiaus slapt. arch.
[2] *Dusburg.* — P. II. — C. 5.

buvo netikėtai apsupti. Vieni žiauriai sužeisti krito tartum negyvi mūšio lauke, kiti buvo paimti į nelaisvę. Pagonys niekaip nesiryžo pulti toliau ir grįžo į savo kraštą. Kunigaikštienė pasiuntė ieškoti kritusiųjų riterių palaikų, bet jie kovavietėje buvo rasti gyvi. Kunigaikštienės rūpestinga globa jie veikiai buvo išgydyti. Netrukus, grįžus iš Lenkijos kunigaikščiui Konradui, 1226 metų gegužės 20-ąją, su kryžiuočiais buvo sudarytos reikiamos sutartys ir priimti potvarkiai[1]. Buvo imtasi statydinti naujiems gynėjams būstą su įtvirtinimais jų pasirinktoje vietovėje, būtent kairiajame Vyslos krante, priešais dabartinę Torūnę, kurią pavadino *Vogelsang,* tai paėjo nuo „paukščių giedojimas". Prūsai, tą matydami, kitoje upės pusėje pastatydino savąjį ir pavadino *Rogo*, arba *Roho*, kas reiškia aukurą, kur buvo atnašaujamos aukos dievams[2], tikriausiai tuo duodami suprasti, kad ten degina kautynėse sučiuptus riterius.

714

1227 m. Pirmasis Prūsijos žemės magistras Hermanas Balkas. Tuo metu krikščioniškoje Europoje atsirado nemažų permainų. 1226 metais mirė popiežius Honoratas, įsileidęs į vaidus su imperatoriumi. Netrukus po jo mirties išrinktas Grigalius IX buvo užsiėmęs kryžiaus žygiais į Šventąją žemę, o vėliau nesutarimais su imperatoriumi. Magistras Hermanas be perstojo vargo su tų valdovų tarpusavio santykių diplomatinėmis vingrybėmis. Šiaip ar taip, per Dievo jam duotą nuovokumą sugebėjo nepraleisti progos paremti savo ordino Mozūrijoje interesus. Dėl to, iš pačių kilmingiausiųjų riterių išrinkęs Hermaną Balką, paskelbė jį pirmuoju provincijos, arba žemės,

[1] Apie tai plačiau postringauja *Voigt.* Gesch. Preuss. — Bd. I. — S. 171—172. Nuoroda.

[2] Zr. šio veikalo t. I. — P. 188.

magistru, po to skyrė naujųjų rūmų maršalką, komtūrą ir kitus pareigūnus, duodamas jų žinion nustatytą skaičių ordino brolių ir šiek tiek ginkluotų karių.

715

1227 m. Konradas Audringasis Lenkijoje. Vargu ar šios brolijos būtų pajėgusios apginti savo tvirtoves, jei prūsai būtų sugebėję pasinaudoti aplinkybėmis arba veikiau būtų žinoję, kas dedasi kairiajame Vyslos krante. Juk jų, kaip pagonių ir užpuolikų, sąjungos tuomet buvo labai menkos, politika klaidinga. Taigi būtent apie tą patį laiką, 1227 metų pabaigoje, kai Lenkijos monarchas Lešekas buvo nužudytas, per savo puikybę Konradas Mazovietis buvo įpainiotas į karą su Vroclavo kunigaikščiu Henriku, taip pat siekusiu paimti savo globon našlaitės valstybės valdžią[1]. Toje brolių kovoje Konradas ne kartą buvo priverstas nusileisti ir išvytas iš provincijos, aniems užpuolus. Tuomet tas kunigaikštis, neapdairiai paleidęs vadžias, apmaudaus įniršio ir keršto pagautas, kvietė kovon pasienyje gyvenančius pagonis — jotvingius, slavus, prūsus, lietuvius, žemaičius[2], — stumdamas juos pražūtin. Dar daugiau, tų kraštų žygiai į Lenkiją kartojosi ne kartą ir buvo puolama ne viena vietovė, turbūt taip, kaip to reikalavo ir kaip nurodinėjo Konradas, kuris gėdingai

[1] *Boguph.* — P. 58.

[2] Ibidem. *Conradus igitur dominia nepotis ambiens et ejectionem sibi fore pudorosam aestimans Jascwezan sitas, Scowas (Slavos) Pruthenos, Lithuanos, Szaumitas (Schomaitas) precio conventus ad devastandas terras Sandomiriensis nepotis sui frequenter educebat. Qui furtim aliquas terras invadentes ipsis rapinis decolebant.* (Vadinasi, Konradas, apsupdamas giminaičio valdas ir manydamas, kad tai bus jo gėdingas išvarymas, gausiai išvedė, susitaręs atlyginti, plėšti savo giminaičio iš Sandomiro žemių kaimynystėje esančius jotvingius, slavus, prūsus, lietuvius, žemaičius, kurie, vogčia į kai kurias žemes prasiskverbdami, su pačiu grobiu išnykdavo.) Tad iš to aišku, kad Konradas prarado dalį savo turtų savo paties priešų labui, parodydamas kelius puolimui.

liekė kerštо už tai, kad provincijos kratėsi tirono valdžios. Nelgi pamarėnai dalyvavo tuose vidaus karuose[1]. Šita sumaištis ir pagiežingojo Konrado užmegzti ryšiai su prūsais buvo proga, įgalinusi kryžiuočius, pasinaudojant laika, savo naujajame vienuolyne pastatyti tvirtovę.

716

1228 m. Kryžiuočių įsikūrimas. Naujasis kryžiuočių vadas Hermanas Balkas atvyko į Mozūriją 1228 metais ir tuojau pat užėmė savo valdą, o tų pačių metų balandžio 23 dieną Konrado Mazoviečio jam suteikta privilegija buvo patvirtinta Kulmo žemės nuosavybė jo valdomo ordino reikalams[2]. Vyskupas Kristijonas savo ruožtu taip pat prisidėjo prie kryžiuočių aprūpinimo pastoviomis pajamomis. Svetimšalių ordinas iš karto tapo nepalyginti turtingesnis už Dobrynės, kuris, nepaisant sumaišties šalyje, nepalankių sąlygų, tikriausiai netekęs vyskupo paramos, nes pastarasis juk ir taip nepernelyg buvo lenkams palankus, tapo apleistu varguoliu ir laikėsi savojoje Dobrynės tvirtovėje. Bet lenkai, aprūpindami lėšomis kryžiuočius, nepamiršo ir Dobrynės brolių. Kunigaikštis Konradas, Plocko vyskupas, Pamario kunigaikštis Sventopelkas, taip pat turtingesnieji žemvaldžiai skyrė jiems turtų žemės valdomis ir pajamomis. Tad radosi du riterių ordinai, aprūpinti visa kuo reikalingu ginantis nuo pagonių antpuolių. Konradas ten, kur dabar kairiajame Vyslos krante driekiasi Nešavos kaimelis, pastatydino kryžiuočiams dar vieną tvirtovę, pavadintą Nešava.

---

[1] Ibidem. — P. 57; Chron. Polonor. (ap. Somersberg). — T. I. — P. 40—41.

[2] Istorikai nesutaria dėl kryžiuočių atvykimo datos. Tą dalyką galima sėkmingai pasitikrinti pagal dokumentų paliudijimus. *Voigt.* Gesch. Preuss. — Bd. I. — S. 184.

1228 m. Kryžiuočių nuveikti darbai. Bemaž tuo metu prūsai surengė žygį į Kujaviją, iš kur juos, grįžtančius su laimikiu, vijosi ginkluoti žmonės. Šiems į pagalbą atėjo kryžiuočiai, nustebinę prūsus, kurie juos matė pirmą kartą, savo apranga. Perėję Vyslą, klausinėjo jie vieną sugautą jauną lenkų riterį, kurį vedėsi kartu tam, kad paaukotų dievams: kas tokie tie naujieji kariai galėtų būti? Šis jiems atsakęs: „Tai vokiečių tautos vyrai, kurie, pasišventę Dievui, pasiaukojo kovai su nekrikštais. Jie neturi žmonų, bet visi yra rinktiniai riteriai, dievobaimingi, naktį ir dieną uoliai tarnauja Dievui, dažnai pasninkauja, meldžiasi, dalija išmaldą, kiekvienam noriai ir maloningai, kuo tik galėdami, padeda, priglaudžia, netgi ligonius ir visiškus beglobius. Juos atsiuntė krikščionių popiežius jūsų užkariauti ir atversti į anų tikėjimą. Net kunigaikštis Konradas jiems savo Kulmo žemę užleido ir į jūsų žemes suteikė tokias teises, kokias tik galėjo suteikti pagal savo rangą". Prūsams iš tiesų kėlė juoką toks atsakymas, bet ne mažiau jiems buvo nemalonu girdėti, kad prieš juos telkiama nauja riterių brolija, jiems paskirta Kulmo žemė, kuri buvo jų valdoma ir nuo seno jiems priklausanti, o be to, aniems dar duota kažkokia privilegija dėl kitų Prūsijos žemių. Kai lenkų belaisvis stojo prieš Krivių Krivaitį, pas kurį buvo atsiųstas, kad būtų dievams paaukotas, šis vėl klausinėjo apie riterius su baltais apsiaustais, paženklintais juodais kryžiais, ir išgirdo tokį pat pasakojimą. Dovanojęs jam gyvybę, Krivių Krivaitis pareiškė: „Jau seniau girdėjau apie vokiečius, kad jie esą geri kariai. Jeigu nori turėti reikalą su prūsais, rasi ir čia neblogų žmonių. Bet vokiečiai, kuriuos tu tarei esant protingus, atsargius ir patyrusius riterius, daro kvailystę, priimdami iš kunigaikščio Konrado tai, kas priklauso ne jam, o mums, prūsams, ir kas yra mūsų nuosavybė, — būtent Kulmo žemę. Nors pripažįstame, kad anksčiau mozūrai, kitaip sakant, len-

kai, buvo atėmę iš mūsų tą kraštą ir jį turėjo, bet iš pradžių jis mums priklausė, o mūsų tėvai ir seneliai jį rainiai sau vieni valdė, ir niekas dėl to jokių vaidų nekėlė. Neginčijame, kad mozūrai su lenkais jį buvo užėmę, tačiau neilgam. Nieko nuostabaus, kad Konradas noriai perleidžia vokiečiams tai, kas yra ne jo, ko jėga išlaikyti negali ir kas iki šiol priklauso mums. Jis ir savo tėvynėje nebūtų galėjęs prieš mus atsilaikyti, jei nebūtų mūsų palenkęs gerais žirgais, puikiais rūbais ir galybe įvairių dovanų, o kai uždelsė tą privalomą duoklę, tai mes patys jo žemėse ėmėme ką norėjome. Kunigaikštis Konradas siundo vokiečius prieš mus, vilioja juos tuo, kas jam nepriklauso ir negali priklausyti, siekdamas, kad anie jį užstotų ir gintų jo menkus turtų likučius. Mūsų tėvai su mozūrais, kaip su gerais kaimynais, gyveno santarvėje ir taikoje tol, kol pastarieji kartu su lenkais nepasišovė primesti mums savąjį tikėjimą. Per tai ne kartą kilo karai, tačiau ką lenkai su savo Dievu pelnė, visi žino. Neseniai Konradas pasiuntė prieš mus Dobrynės riterius. Argi jis nesupranta, kad vokiečių riteriams geriau einasi kovose. O kad vokiečiai žinotų, jog mes jų nesibijome, dovanoju tau gyvybę su sąlyga, kad visa, ką matei ir girdėjai, jiems papasakotum, dievų akivaizdoje mums prisiekęs tą padaryti. Lygiai taip pat privalai stoti prieš kunigaikštį Konradą ir tą patį papasakoti"[1]. Grįžęs anapus Vyslos, šis belaisvis visa tai įvykdė.

718

Kryžiuočiai, nemažai laiko praleidę tardamiesi su kunigaikščiu Konradu ir vyskupu Kristijonu, iš kurių visa, ko buvo norėję, išsireikalavo, pradėjo tą savitą valią primesti šiaurės kraštams, kišdamiesi į jų reikalus ir visiš-

[1] *Lukas Davidas.* — T. II. — P. 57—60. Iš Vysk. Krist. kronikos.

kai neatsižvelgdami į savo fundatorius, kuriems vėliau atsilygino didžiausiu nedėkingumu. Vyskupas kryžiuočiams padarė viską: įkurdino Prūsijoje, įkalbėjo Konradą ir lenkų dvasininkiją suteikti kuo naudingiausių privilegijų, tad jų rankose visiškai tokiomis pat kaip dalinių valdovų teisėmis atsidūrė žemės ir pilys su žmonėmis; perleido jiems savo teises į Kulmo žemę, atidavė ten ir valdas, pasilikdamas sau aukščiausiąją valdžią, kuri netrukus pasaulietiniuose dalykuose iš jo buvo paveržta. Kristijonas, per riterių vienuolius gavęs patirti tūkstančius nemalonumų, galop nuvyko į Kulmą, kur įkurdino savo vyskupystės centrą. Ten, apsuptas vienuolių, visiškai atsidėjo ganytojiškiems darbams. Bet Hermanas Balkas, net ir to nepakentęs, 1230 metų balandžio 19-ąją[1] nuvyko pas Plocko vyskupą, kurio dvasinei valdžiai pavedė Kulmo žemę, dešimtinę ir visas ten gaunamas pajamas perleisdamas Plocko katedrai. Veltui vyskupas Kristijonas skundėsi dvasinei vyresnybei, jog kryžiuočiai ne tik kad nusišalino nuo tikslų, dėl kurių čia buvo atkeldinti, bet netgi katechumenus atgraso nuo krikšto, persekioja vyskupijos dvasininkus, ir dar daugelis su jų pašaukimu ir religija nesuderinamų dalykų jiems nesvetimi. Jis pats puldavo į mūšį, vesdamas kryžiuočius, užimdavo miestus ir provincijas, kurias šie vėliau, žygiui pasibaigus, užvaldydavo. Pagaliau 1232 metais pateko prūsų nelaisvėn, ir neaišku, per kokį stebuklą iš jos išsivadavo. Tik tai yra tikra, jog kryžiuočiai nė iš vietos nepajudėjo, kad aną išvaduotų. Po viso to, kai ramiai leido laiką, atsidėjęs savo ganomų avelių mokymui, beginklis ir riterių apleistas, senatvėje regėjo pagonių užpultą ir kartu su vienuolynu bei bažnyčia sudegintą ir sunaikintą Kulmą. Tai buvo padaryta, kaip įtarinėjo, kryžiuočių užmačiomis. Dėl to susikrimtęs netrukus 1241 metais, baigė savo gyvenimo dienas[2].

---

[1] *Ibid.* — Lib. II. — P. 91.
[2] Ibidem. — P. 94.

719

Taigi Prūsija jau paliovė buvusi lietuvių žemių sudėtinė dalis ir, kryžiuočių laikais tapusi atskira valstybe, pati ėmė kurti savo tautos istoriją, dėl to tolesni įvykiai ten nebeišsitenka mūsų veikalo temoje.

720

Danijos įtaka lietuvių tautai. Vis dėlto privalome čia priminti, kad Danijos karalystė XIII amžiaus pradžioje dar savomis valdomis laikė kai kuriuos lietuvių gyvenamus kraštus, tikriausiai remdamasi skandinavų senaisiais užkariavimais ir savo pačių vėlesnių laikų žygių laimėjimais, tai mes jau ne kartą turėjome progą nurodyti. Įdomi žinia apie šią tariamai danams priklausiusią valdą yra Danijos karalystės topografiniame aprašyme, parengtame 1231 metais[1]. Anot jo, šios Lietuvos žemės, kitaip sakant, provincijos, buvo danų žemė *Pruzzia,* kurioje iš vienos upės *Lipz (Priegliaus)* pusės tvyrojo *Pomizania, Lansania, Ermelandia, Natangia, Barcia* (t. y. *Barta major), Paragodia, Barta minor, Nadrawia, Galindo; Gyllones* (t. y. *Igellonia* prie Volkovysko Rosios), *Zuduva* (?) (sudargų kraštas), tarp Neries dešiniojo ir Nemuno bei Nevėžio kairiųjų krantų — *Littowia* (tikroji Lietuva). Kitoje upės *Lipz* pusėje — *Zambia, Scalvo, Szalawonia, Zammata (Žemaitija), Curliandia, Semigallia.* Šit tokios Lietuvos žemės Danijos geografijoje buvo laikomos lietuviškomis, saviems karaliams pripažįstant teises į daugelį iš jų.

721

Apie Drohičino riterius. Apie Dobrynės riterių ordiną pasakytina, kad nemaža dalis jo susijungė su kryžiuo-

[1] *Gebhardi.* Genealog. Geschichte der Erblichen Reichsstände in Deutschland. — Bd. I. — S. 209.

čiais. Tą 1235 metų balandžio 23-iąją ypatingomis Plocko vyskupo pastangomis popiežius patvirtino. Per tai buvo įsigyta nemaža dalis valdų, mat kunigaikštis Konradas savo donacijas pasiliko sau, magistrą su kai kuriais riteriais perkeldindamas į Polesę, kur įkurdino juos senoviniame Drohičino mieste, apdovanodamas nemažomis žemių tarp Bugo ir Nuro upių ties Raudonosios Rusios riba valdomis, įpareigodamas saugoti Mozūrijos sienas nuo svetimšalių užpuolimų[1].

Deja, neturime istorijoje žinių apie perkeldintus į Po-

[1] Apie tai žinią, man skirtą, gavau iš p. Krigsrato Volbriūko *(Wohlbrück)*; ji rasta Berlyno slaptajame archyve, aktuose, kuriuose Konradas Mazovietis, sutikus ketvertui jo sūnų, pareiškė: *Conferimus et donamus Magistro H. et fratribus suis ordinis militum xpi domus quondam Dobrinensis castrum Drohicin et totum territorium, quod ex eadem parte castri continetur a medietate fluminum Bug et Nur usque ad metas ruthenorum salvo jure Ecclesiae Masovien. et nobilium, si quid in predictis fluminibus hactenus habuerunt; Riteriai tai gavo jure haereditario perpetuo possidendum, ut xpo sub ordinis sui debito militantes ab instantia paganorum defendant populum xpianum. Idem vero H. (Henricus) videlicet magister ordinis antedicti cum fratribus nobis et nostris filiis promiserunt, precipue Duci Masovie ius patronatus fideliter observare. Prefatamque terram, scilicet Masoviam una nobis cum defendere suorum auxilio subditorum contra quoslibet invasores, exceptis hereticis et Pruthenis seu cuiuslibet xpiane fidei inimicis quos tenentur personaliter inpugnare. Nos vice versa pronominatam terram scilicet Drochicin contra invasores promisimus fideliter defensare. Promiserunt insuper prolibati fratres neminem potentium in nostrum preiuditium et gravamen in Drohicinensi territorio collocare neque super eiusdem translatione vel venditione, commutatione vel donatione seu cuiuslibet alienatione specie tractare sine nostro consilio et consensu.* (Perleidžiame ir dovanojame Magistrui H. ir kai kuriems jo broliams kareiviams iš Dobrynės ordino namus ir Drohičino pilį ir tą teritoriją, kuri iš šios pusės pilies tęsiasi nuo vidurio Bugo ir Nuro upių iki pat sienos su rutėnais, nepažeidžiant Mozūrijos bažnyčios teisės ir kilmingųjų, jei ką nors minėtose upėse iki šiol turėjo. Riteriai tai gavo pagal amžinosios įpėdinystės paveldėjimo teisę, kad, iš krikščioniškos pareigos kovodami savo ordine su pagonių atkaklumu, apgintų krikščionis. Taip pat iš tikrųjų būtent (Henrikas) magistras pirmiau minėto ordino su mumis, broliais, ir mūsų sūnumis davė įžadus, ypač Mozūrijos kunigaikščio globėjo teisę ištikimai saugoti. Aukščiau minėtą žemę, būtent Mozūriją, mums drauge su savo valdinių pagalba ginti nuo visokių įsibrovėlių, išskyrus eretikus ir prutėnus arba bet kokio krikščionių tikėjimo priešus, su kuriais reikia kovoti asmeniškai. Mes, pasikeitus aplinkybėms, minėtą žemę, vadinasi, Drohičiną, pasižadame nuo įsibrovėlių ištikimai ginti. Pasižada aukščiau prisiekę broliai, kad jokios jėgos ir apsunkinimo dėl mūsų

lesę riterius. Šio įvykio atminimas, be pateiktos žinios nuorodoje, yra išlikęs dar antkapiniame įraše, rastame Polesės Drohičine, ant akmens, iškasto ties ąžuolo kelmu, prie pat bažnyčios[1].

722

1237 m. Dobrynės riterių persikėlimas į Drohičiną. Virš šio įrašo yra herbo arba riterio ženklo, kokį jie paprastai dėvėdavo užsiūtą iš medžiagos ant apsiaustų, piešinys, pakeverzotas neįgudusia piešti ranka[2].

---

sprendimo Drohičino teritorijoje nevartos ir taip pat be mūsų patarimo ir pagalbos aukščiau minėtos valdos negalės perduoti ar parduoti, pakeisti ar dovanoti, ar kokiu nors kitokiu perleidimo būdu pakeisti.) Pastaroji sąlyga galioja Vokiečių ordinui, jei Drohičino riteriai panorėtų su jais susijungti... Ši privilegija duota — *M.CC. XXXVII. VIII. Idus Martii, in Babin.* (— 1273, 8 d. prieš kovo idas Babine) žr.: *Voigt.* Gesch. Preuss. — B. I. — S. 277 ir kt.

[1] Tatai šio antkapinio įrašo kopija, paimta iš gamtininko Kliuko rankraščių, esančių mano paties gimtosios žemės rašytinių paminklų rinkinyje:

Hic. sub. umbra. querci.
Quiescunt. ossa. Henrici.
De. Zygoczyn. nomen. illi.
Nescivit. sibi. simili.
Magister. xpi. milicie.
Sit. heres. eterne. leticie.
Obt. Ao. Dn. M.CC.XXXXVIII.
(Čia po ąžuolo pavėsiu
Ilsisi Henriko iš Zigočino
Kaulai. Ano vardas nežinojo
Sau panašaus.
Krikščioniškosios armijos magistras.
Tebus amžinosios linksmybės paveldėtojas.
Su[tiko mirtį] m[etai]s V[iešpatie]s 1248.)

[2] Prie piešinio ir antkapinio įrašo yra toks prierašas paties Kliuko ranka: „Kasinėjant Drohičine kapo duobę, ties tikriausiai seniai nulūžusio ąžuolo kelmu, būtent prie dabar stovinčios bažnyčios pastato (jam jau keliasdešimt metų suėjo), rasta į žemę per dvi pėdas gilyn įsmigusi, su 1783 metų gegužės 5 dienos data marmuro plokštė. Ant jos buvo toks herbas ir po juo įrašas. Iš datų apskaičiavimų atrodytų, kad nuo to laiko, kai po ąžuolu buvo pakasti magistro Henriko iš Zigočino palaikai, iki ąžuolui nugriūnant praėjo apie 500 metų. Tad kiekgi prieš tai šis medis stovėjo? Ąžuolo amžių vargiai galima apriboti dešimčia amžių".

Pridedame čia minėtą piešinį ir greta jo kitą, Dobrynės riterių ženklą, paimtą iš Luko Davido Prūsų kronikos (kn. II. — P. 9). Per atsitiktinumą teko matyti vieną piešinių mėgėją turint rinkinį spalvotų senovinių herbų ir riterių ženklų, tarp kurių buvo du herbai, visiškai į šiuos panašūs, spalvoti, ant baltų skydų, be jokio įrašo, tik su nuoroda, kad buvo matyti bažnyčioje ant spalvotų langų stiklų. Taigi iš šių paminklų matyti, kad Dobrynės riteriai ant balto apsiausto dėvėjo tamsiai raudoną aštuonkampę žvaigždę, po kuria buvo dangiškos spalvos kardas, perkryžiuotas su aukso spalvos saga. O Drohičino riteriai turėjo žvaigždę, į šešiolika spindulių išsiskaidžiusią, nusižiūrėtą iš Joanitų, kitaip sakant, Maltos, riterių, sudėtą iš dviejų kryžių: vienas jų buvo tamsiai raudonas, kitas — juodas. Ta žvaigždė buvo ant kardo, tokio kaip aukščiau aprašyta. Baltas skydas žymėjo tokios pat spalvos apsiaustą. Palyginę šiuos piešinius, galime numanyti kai kuriuos istorijos įvykius. Dobrynės riteriai po patirto pralaimėjimo 1225 metais kovojo su prūsais, toje vietoje, kur dabar Brodnica, padidinę brolių skaičių, vėliau išsišakojo į dvi dalis: viena jų pasiliko Dobrynėje ir prisijungė prie kryžiuočių, o kitą kunigaikštis Konradas 1237 metais perkėlė į Drohičiną Polesėje. Ši, vadovaujama kito didžiojo magistro, prisiėmė sau kitą ženklą, gerokai nuo ano besiskiriantį. Neturime Mozūrijos parašytos istorijos, neseniai dar buvo kalbėta apie to krašto kroniką, pusė kurios rašyta slavų, pusė — lotynų kalbomis, aptiktą Plocko archyvuose, tačiau dabar visos mūsų pastangos ją surasti nuėjo niekais. O dėl riterio iš Zigočino, tai Lenkijos istorijoje galima rasti žinių apie taip pramintą giminę, turėjusią kirvio ženklo herbą[1], taigi herbas antkapyje buvo pavaizduotas visai neprasižengiant.

[1] *Naruszewicz.* Hist. Nar. Pol. — T. V. — S. 134, 135, 185, 192, 483; *Niesiecki.* — T. III. — S. 407. Odrovonžo herbo atstovai rašydavo iš Ščekocino (ibid.: Jan ze Szczekocina kasztelan Lubelski, r. 1366).

Dobrynės ir Drohičino riterių ženklai

* * *

III skyrius

ŠIS TAS IŠ KRYŽIUOČIŲ ORDINO ISTORIJOS

.....

723

Būtinybė žinoti kryžiuočių istoriją. Lietuvių tautos susidūrimai su kryžiuočių, arba, kitaip sakant, Panelės Marijos Jeruzalės špitolės riterių, brolija buvo tokie dažni ir reikšmingi, kad, siekdami išsamiau pažinti tautos praeitį, privalome pažinti šio įžymaus ordino istoriją. Taigi tam, kad šio veikalo pasakojimuose ten, kur teks pasakoti apie kryžiuočius, nebūtume priversti dėti plačias nuorodas ir imti kartotis, trumpai išdėstysime čia ordino istoriją, aprėpdami ją nuo pat jo pradžios iki persikėlimo į Prūsiją, kitaip sakant, iki to laikotarpio, kuris jau apima mus dominančius įvykius.

724

Aplinkybės, susiklosčiusios Šv. Žemėje prieš riterių ordino įsikūrimą. XI amžiaus paskutiniais metais, po daugiau negu keturis amžius trukusio musulmonų Šventosios žemės ir Jeruzalės miesto valdymo, jie buvo išvaduoti ir perėjo krikščionių valdžion. Tai lėmė kryžiaus žygių mastai ir galia laiko dvasios, žadinusios anuomet vakarinių šalių krikščionis. Tos šalies valdovu ir Šventojo karsto globėju buvo išrinktas žymus didvyris Gotfridas Bujonietis. Jis nenorėjo nei priimti karaliaus titulo tos žemės, kur pasaulio Išganytojas tenkinosi Dievo tarno

vardu, nei pasipuošti aukso karūna ten, kur Nuodėmių išpirkėjas nešiojo erškėčius. Stebuklinga pergalė prieš kryžiaus priešus prie Akos, draugiški santykiai su Ptolomaidos, Akos, Cezarėjos valdovais ir Damasko kunigaikščiu, taip pat didžiuliai žemių užkariavimai jau buvo laidavę krikščionims šventąsias žemes. Narsusis Gotfridas, vos metus išbuvęs karaliaus soste, savo gyvenimo dienas baigė pačiame jėgų žydėjime.

725

Tik spėjo ši liūdna žinia pasiekti krikščionis, kai aukščiausiųjų didikų prasiveržę tarpusavio pykčių, pavydo ir valdžios troškimo jausmai parodė savo galią. Netgi dvasininkija, pamiršusi nuolankumo ir romumo ryškiausius pavyzdžius, kokius šiuose kraštuose buvo parodęs Išganytojas, apimta priešiškumo, leidosi į vaidus su pasaulietine diduomene. Tarento kunigaikštis Boemundas, garantavęs sau Antiochijos valdos nuosavybę, jau nebeketino pagelbėti žygyje į Jeruzalę. Grafas Raimundas iš Tulūzos buvo taip smarkiai apsėstas neapykantos kitiems kunigaikščiams, kad netgi ėmėsi tarnauti nekrikštams patarimais ir teikti pagalbą. Skubotai palikęs Jeruzalę, Boemundo padedamas, užgrobė sau Leodikėjoje naują kunigaikštystę. Nuo tada naujajai karalystei ėmė rastis nepalankių aplinkybių. Nors Gotfrido brolis Edesos grafas Balduinas buvo pripažintas karaliumi, tačiau priešiškumo ir pavydo įšėlis nę tik kad nenurimo, bet ėmė reikštis dar smarkiau. Kiekvienas galvojo apie save, kiekvienas, arba turėdamas menamų nuopelnų Dievui, arba laikiną laimę, kaupdamas turtus ir plėsdamas valdas, manė laimėjęs, visi traukėsi iš įvykių arenos, kurioje nuolatos per karingus ir kraujo ištroškusius musulmonus vyko grėsmingi ir baisūs dalykai. Prie šių nelaimių dar prisidėjo naujas Prancūzijos kryžiaus žygis, vadovaujamas grafo

Vilhelmo iš Nevero, Stepono iš Blua, Hugo Didžiojo iš Vermondua ir Vilhelmo iš Puatu, baigęsis visiška nesėkme, iš tiesų niekuo nepadėjęs Jeruzalės karalystei.

726

Vis dėlto karalius Balduinas ir kare, ir politinėse vingrybėse įrodė turįs nemaža sugebėjimų, kai per 18 metų ne tik kad išlaikė pašlijusios savo valstybės pajėgumą, bet pakrančių žemėse dar prijungė nemažai miestų — Akra, Tripolis, Sidonas, Beritas, Biblas ir kiti su apylinkėmis pakliuvo į krikščionių rankas. Tačiau priešo galia dėl to nenukentėjo. Iš Azijos ir Afrikos gilumos traukė nekrikštų būriai, kurie krikščionims nešė vis naujų vargų; ne mažiau baisus priešas buvo kenksmingas Rytų klimatas ir ten įsigalėjusios ligos. Balduinas mirė 1118 metais, po jo karalystę perėmė Edesos kunigaikštis Balduinas iš Burgos, prieš kurį stojo į kovą Alepo kunigaikštis Ilgazis, sujungęs savo kariauną su Damasko kunigaikščio Togtekino pulkais ir arabais. Tie užpuolimai iš krikščionių išplėšė nemaža miestų bei tvirtovių, ir jeigu ne Ilgazio kivirčai su atėjusių į pagalbą pulkų vadais, netgi su savo paties sūnumis, pagaliau jo mirtis, ištikusi jį 1122 metais, krikščionių nuostoliai būtų buvę nepalyginti didesni, o gal karalystė netgi visai būtų buvusi pakirsta. Lygiai taip pat valstybės interesams labai pakenkė karalius Balduinas, mat, gelbėdamas Edesos grafą Joskeliną iš nelaisvės, buvo pats į ją patekęs. Prisidėjo dažni pačių musulmonų tarpusavio vaidai ir karai, o be to, dar Sidono ir Cezarėjos kunigaikščio Eustachijaus Vernerio neypatingai sklandžiai ėjęsis karalystės valdymas, mat jis ne tik kad sėkmingai nugalėjo egiptiečių kariauną, pasiryžusią užkariauti Jeruzalę, bet 1124 metais, padedamas Venecijos laivyno, užėmė ir garsųjį Tiro miestą. Tuo tarpu karalius Balduinas atgavo laisvę ir nugalėjo Mozelio kunigaikštį Aksankorą, su ginklu reikalavusį išpirkos už netesėtus pažadus.

727

Ordino užuomazgos. Atvykstantys iš Vakarų krikščionys, pakliuvę į nesibaigiančių karų verpetus, su baimės nepažįstančia širdimi, nepaisydami varganos padėties, kęsdami alkį ir nepriteklius, ieškodavo savo išganymo. Bet šį didvyriškumą įkvėpė ir ištvermės pavyzdį jiems rodė krikščionių riteriai, dažnai lankęsi Rytuose, neleisdami ten atslūgti karinei įtampai. Šių riterių brolijų pradmenys labai svarbūs istorijai.

728

Joanitų, arba Maltos, ordino įkūrimas. Dar prieš kryžiaus žygius, būtent XI amžiaus pradžioje, kai kurie Amalfio pirkliai, kurių vardai istorijoje neišliko, išprašė Egipto kalifą leisti statyti Panelės Marijos bažnyčią ir vienuolyną augustinams, kurie per pamaldas vartotų lotynų kalbą ir jų apeigos būtų tokios, kaip kad Vakarų kraštų bažnyčiose. Vėliau ten buvo įkurti ligonių ir vargingų piligrimų nakvynės namai, arba prieglauda, kur, be prieglobsčio, dar buvo duodami vaistai ir pašalpa. Augustinų globojami, iš pamaldžių žmonių gaudami aukų, šie namai ilgokai išsilaikė. Kai buvo atgauta Jeruzalė, išaugus šios špitolės globos reikalingų skaičiui, Gotfridas parūpino jiems valsčių ir tuo pat metu atskyrė namus nuo vienuolyno, suteikdamas vardą Kongregacijos, kurios globėjas buvo Šv. Jonas Krikštytojas. Visa tai dėjosi 1100 metais. Tada jie, pasivadinę Šv. Jono Jeruzaliečio špitolninkais, apsivilko šv. augustinų kanauninkų rūbu su baltu aštuoneto spindulių pluoštu žėrinčiu kryžiumi. Vėliau karaliai ir privatūs didikai aprūpino naująjį vienuolių ordiną lėšomis, o popiežius Paskalis II 1113 metais, vadovaujant šios bendrijos įkūrėjui Gerardui, patvirtino jų regulą. Po pastarojo mirties Raimundas de Pini nurodė jiems laikytis smulkiausių taisyklių, tokių, kurių 1118 metais derėjo laikytis susitelkusiems į ordiną.

Pagrindiniai nuostatų reikalavimai buvo įžadai prisiimti varguolio dalią, laikytis doros ir paklusti vyresnybei. Nuo šiol ordinas, globojamas popiežiaus ir krikščionių didikų, ėmė klestėti.

729

Tamplierių ordino įkūrimas. Tais pačiais metais devynetas narsių Prancūzijos riterių įkūrė kitą ordiną, kuriam vadovavo Hugo iš Pajeno ir Gotfridas iš Sant Omero. Jo nuostatų pagrindinis principas buvo tas, kad, priešingai Joanitų ordinui, ne riteriai buvo pavaldūs vienuoliams, bet vienuoliai — riteriams. Tad trijų ordino brolių duodamų įžadų, atrodo, buvo negana vykdyti karių, atsidavusių Dievo karsto gynėjų, priedermes. Todėl naujieji riteriai dar pridėjo ketvirtąjį įžadą — globoti ir ginti piligrimus, negailint nei savo kraujo, nei gyvybės aukotis nuolatiniuose karuose besigrumiant už Šventąją žemę.

730

Ši brolija, iš pat pradžių subūrusi draugėn žymiuosius riterius, patraukė krikščionių didikų dėmesį ir pateko jų globon. Karalius Balduinas II su įkarščiu ėmė rūpintis jų gerove: skyrė lėšas jų reikmėms ir išlaikymui, be to, jų svarbiausiai buveinei užleido savo rūmų, stovėjusių rytinėje Saliamono bažnyčios pusėje *(Templum Salomonis)*, dalį, todėl šis ordinas buvo pramintas tamplierių ordinu. Po devynerių metų pasižymėjusiems narsa ir tauriais poelgiais, karaliaus Balduino paragintas, popiežius Honoratas II leido steigti nuolatinį ordiną. Tuo pat metu du brolijos riteriai nuvyko pas garsųjį abatą Bernardą iš Klervo, prašydami parengti nuostatus jų bendrijai. Abatas nepriešgyniaudamas sutiko padėti, parašė regulą ir 1128 metais pateikė ją susirinkusiems į Sinodą bažnyčios tėvams, kur buvo gautas apaštališkasis patvir-

linimas. Rūbas privalo būti baltas, vėliau, 1146 metais, popiežiaus Eugenijaus III buvo prie to dar pridėtas tokios pat spalvos apsiaustas su raudonu riterių kryžiumi. Vėliau šis ordinas pelnė garbę ir garsą, suklestėjo, netgi užtemdydamas spindesį anksčiau už jį gyvavusių joanitų.

731

Kryžiuočių ordino įkūrimas. Tuo pačiu metu radosi ir Kryžiuočių ordinas, ką lėmė nereikšmingos, istorijos užmirštos priežastys. Apie 1128 metus[1] vienas dievotas vokietis, su žmona gyvenęs Jeruzalėje, užjausdamas piligrimų, kenčiančių badą, nuovargį ir negalias, varganą dalį, nusprendė įkurti prieglaudą savame dvare, skirdamas ją sergantiems vokiečių tautiečiams, kuriems, nemokantiems kalbos, buvo sunku susirasti vietą kituose panašaus pobūdžio namuose. Netrukus iškilo namas ir buvo perpildytas reikalingų prieglobsčio žmonių. Tarp vokiečių netrūko ir dievotų žmonių, apsiėmusių palaikyti šiuose namuose tvarką ir parėmusių aukomis. Tai patraukė dėmesį Jeruzalės patriarcho, kuris leido prie namų pastatyti prieglaudą, atskirą koplytėlę, visą tą instituciją paskirdamas Švenčiausiajai Panelei Marijai, suteikė jos vardą. Tad taip radosi špitolė ir susikūrė prie jos vėliau prisijungęs vokiečių riterių ordinas. Iš pradžių mažai teturėdami lėšų, tik ką susibūrę, elgetaudami, išlaikė visą tą instituciją, kuri per anų atsidavimą ligoniams vis labiau buvo aukštinama. Vėliau, kaip dera, susikūrė organizuota bendrija, kuri, gyvuodama iš pačių surinktų lėšų, dėl savo narių pasiaukojimo ėmė garsėti tarp krikščionių, praminta Šv. Marijos špitolės Jeruzalėje brolijos vardu. Jie vilkėjo baltus apsiaustus ir laikėsi augustinų regulos.

[1] Įkūrimą ir datos tikrumą liudija Foigtas išsamiais patikinimais (Geschichte Preuss. — Bd. II. — S. 11).

732

Ordino broliai ima patronuoti riterius. Pirminiai nuostatai. Vėliau, kai krikščionims užėjo visuotinės grėsmės laikai, ordino broliai, tarp kurių nemažai buvo iš riterių luomo, tam, kad apsigintų, griebėsi ginklo. Tokiu būdu vokiečių ordino broliai sujungė abiejų ankstesnių riterių ordinų tikslus: kaip joanitai ėmėsi špitolių globos, o kaip templieriai — stojo ginkluoton kovon su nekrikštais. Šie siekiai buvo taip labai vertinami, kad imperatoriai ir popiežiai pripažino tą instituciją esant reikalingą ypatingos globos. Ta dingstimi popiežius Celestinas II pareikalavo iš Joanitų ordino vyresnybės paklusti valiai ir valdžiai tų namų prioro, kuris turi būti paskirtas jiems patiems jį išrinkus, taip pat nurodė į brolią priimti tik vokiečius. Tą potvarkį taip pat patvirtino Hadrijonas IV. Imperatoriai iš Hohenštaufenų giminės — Fridrikas I ir Henrikas VI — nemažai prisidėjo prie šio ordino iškilimo. Bet pats vokiečių ordinas tų laikų istorijoje yra pamirštas, matyt, todėl, kad jie, būdami pavaldūs joanitams, jų gretose liejo kraują už krikščionybės interesus.

733

Į XII amžiaus pabaigą politinės aplinkybės klostėsi nepalankia krikščionims linkme. 1173 metais Balduinas IV, būdamas šešiolikmetis jaunuolis, liguistas ir ištižęs, užėmė karalystės sostą. Nesantaikos ir pražūtingų aistrų hidra vėl prabudo, atsirado tarpusavio nesutarimų ir kilo vaidų. Tuo metu ėmė reikštis Egipto sultonas Saladinas, garsėjęs protu, narsa ir azijietiška puikybe. Balduino įpėdiniu tapęs Gvidonas iš Liuzinano neturėjo nieko skubesnio veikti, kaip tik tartis su šiuo kareiva geruoju sudėti ginklus. Į visus luomus skverbėsi ydingi papročiai, o abiejų riterių luomus dvasininkai buvo taip apšmeižę, kad pats Gvidonas, stipriausią paramą manęs gauti iš templierių, ėmė griauti jų pasitikėjimą. Čia reikia pažy-

mėti, kad riterių ordinų institucija visada buvo vyskupų persekiojama ir jie patys įniršę neapkentė kapitulos nustatytos tvarkos bei nors ir mažiausios vyskupo valdžios užuominos. Taip įvykiams susiklosčius, abu ordinai buvo apimti vaidų, pamiršę savo pirmapradžius tikslus, pasirengę siekti turtų ir pripažinimo pasaulietiniame gyvenime. Vien tik Panelės Marijos špitolės brolių institucija buvo dar nenukrypusi nuo nepriekaištingo kelio, nepaisydama bjauriausių moralinio nuopuolio pavyzdžių. Tuo tarpu juk pats Jeruzalės patriarchas Heraklas viešai gyveno su padraika, kažkokia Neapolio pirkliene, o grafas Raimundas Tripolietis susimokė su Saladinu[1], veikdami prieš krikščionis.

734

Tuo metu, kai dėjosi visos tos paikystės, patrakęs riteris Reinaldas iš Šatilono, nepaisydamas paliaubų, kelionėje apiplėšė Saladino motiną, vykusią į Damaską. Gvidonas neapdairiai paniekino įpykusio sultono skundus ir nepaliepė grąžinti grobio. Abiejų pusių imta ginkluotis. Musulmonus aitrino kerštas už sutryptas žmogaus teises ir garbę. Krikščionys, nors jų buvo gausus pulkas, nebegalėjo savyje atgaivinti didžių darbų dvasios, to kadaise galingo tikėjimo Išganytoju, pasikliaudami jo pagalba. 1187 metų liepos 5 dieną prie Hitino įvyko mūšis, kuriame krikščionys patyrė visišką pralaimėjimą: visi abiejų ordinų riteriai arba krito kovos lauke, arba buvo paimti

[1] *Erant enim in Jerusalem et regno eius non, ut olim, viri religiosi ex omni natione, quae sub coelo est, sed ex omni gente Christiana facinorosi, luxuriosi, ebriosi, mimi, histriones, hoc genus omne in terram sanctam, tanquam in sentinam, quandam confluxerat eamque obscenis moribus et actis inquinabat.* (Buvo net Jeruzalėje ir jos karalystėje dar ne taip seniai vyrai religingi iš visos tautos, kuri po dangumi yra, iš visos krikščionių genties ištvirkę, lėbautojai, girtuokliai, komediantai, artistai. Ši visa veislė į Šventąją žemę kaip kad į kloaką šiukšlės suplūdo, taip ir ją šlykščiais papročiais ir veiksmais suteršė.) *Guilielm.* Neubrig. — Lib. III. — C. 15.

į nelaisvę. Tas pats nutiko ir karaliui Gvidonui bei didžiajam tamplierių magistrui. Jopė, Akra ir nemaža kitų miestų pateko į Saladino rankas, o 1187 metų spalio 3 dieną šventąjį Jeruzalės miestą užėmė musulmonai. Krikščionys po ištikusios tokios apmaudžios nesėkmės griežtu Saladino įsakymu visi, kurie tik tikėjo Kristų, privalėjo palikti miestą. Išimtis buvo daroma tik broliams, tarnavusiems špitolėse, kuriems anie teikė visokeriopą paramą ir juos globojo tol, kol galėjo būti žmonių, reikalingų prieglobsčio tuose namuose. Liko tik saujelė brolių iš Panelės Marijos vokiečiams ir joanitų — kitoms tautoms skirtų prieglaudų, o tuo tarpu jų riteriai arba krito mūšyje prie Hitino, arba su kitais krikščionimis privalėjo palikti Jeruzalę.

735

Šventojo miesto žlugimas Europoje sukėlė didžiulį judėjimą, buvo užsimota rengti plataus masto kryžiaus žygį, tokį, kokio dar pasaulis nebuvo matęs. Pats imperatorius Fridrikas priėmė kryžių, ir šis šešiasdešimt septynerių metų vadas, lydimas sūnaus Fridriko Švabo ir daugelio kitų kunigaikščių, grafų, vyskupų ir aukštųjų vokiečių didikų, vedė vokiečių riterius į kovą atsiimti šventųjų žemių. Tuolaik, žygiuojant sausuma per Vengriją ir Rytų imperijos žemes, kryžiuočiams smarkiai įsipyko nenumatytos kliūtys, bet didžiausias patirtas smūgis buvo imperatoriaus mirtis. Tai įvyko prie Seleukijos miesto, kur besimaudant Salefo upėje, apėmė negalia ir ištiko mirtis. Tolesnė šios kariaunos kelionė dėl įvairių ligų patyrė didžiulius žmonių nuostolius. Galop karalius Gvidonas, markgrafas Bonifacas iš Monferato ir didysis tamplierių magistras Gerardas iš Rinderforto, Saladino paleisti iš nelaisvės, subūrė visas krikščionių pajėgas prie Akros miesto, kuris jų nuosprendžiu turėjo būti apsuptas. Iš Vakarų atvyko laivynas su 10 tūkstančių piligrimų. Sultonas Saladinas savo ruožtu miestą aprūpino maisto iš-

tekliais ir, kol vokiečių kryžiuočiai dar nebuvo užėję, kitoje miesto pusėje įkūrė savo stovyklą. Vos tik 1190 metų spalio 8 dieną atėjo kunigaikštis Fridrikas Švabas su savo nusilpusiais pulkais, krikščionių stovyklose pasijuto maisto stygius. Saladinas, vengdamas lemiamo mūšio, visas pajėgas nukreipė trukdyti krikščionims pristatinėti maistą, daugiau vilčių dėdamas į krikščionis apėmusias ligas ir varganą jų būklę negu kad pasikliaudamas savo ginklo jėga. Šios viltys jau ėmė pildytis: įvairūs nepritekliai labai kamavo krikščionis, o ypač kentė vokiečių riteriai tuose nesibaigiančiuose mūšiuose.

736

Tokia liūdna pranašystė ženklino Kryžiuočių ordino kūrimąsi: kartu su Olštino grafu Adolfu atvyko kai kurie Brėmeno ir Liubeko gyventojai ir įkūrė savo stovyklą Akros miesto pietinėje pusėje, į dešinę nuo Torono kalno, prie kažkokios mečetės. Vien tik artimo meilės genami, jie iš savo laivų burių padarė palapines ir įkūrė čia prieglaudą pasiligojusiems bei negalios apimtiems savo tautiečiams piligrimams. Prie jų prisijungė Jeruzalės vokiečių špitolninkai, kurie arba buvo čia kartu su riterių Joanitų ir Tamplierių ordinais iš anksčiau, arba neseniai atvykę, mat jų patarnavimai aname mieste buvo nebereikalingi, o leistas ten pasilikti laikas jau seniai buvo praėjęs. Tokia vokiečių špitolninkų ir Brėmeno bei Liūbeko miestų gyventojų bendrija radosi 1190 metais. Netrukus ji ėmė garsėti visoje stovykloje nuoširdžiu ligonių slaugymu, tuo suteikdama didžiulę paramą vokiečių kariams, ir kunigaikštis Fridrikas Švabas sumanė įkurti vokiečių ordiną, panašų į italų ir vokiečių jau turimus — Joanitų ir Tamplierių ordinus. Apie šį savo ketinimą pranešė visuotinėje sueigoje stojęs prieš karalių Gvidoną, Jeruzalės patriarchą, ir abiejų riterių ordinų didžiuosius magistrus, taip pat ir kitus aukščiausius didikus. Pasiūlymui buvo pritarta plojimais, po to pats patriarchas ir abu magistrai prisiėmė

įsipareigojimą parengti naujajam ordinui regulą. Buvo susiprotėta, jog tam laikui ir aplinkybėms labiausiai tiktų tokie šio ordino nuostatai, kurie susietų abiejų jau gyvuojančių ordinų regulas tokiu būdu, kad galėtų kovoti už krikščionybę ir teikti savo kenčiantiems tėvynainiams patarnavimus Švenčiausiosios Panelės Marijos garbei, kaip kad bus įpareigoti. Todėl ordino nariai turi vadintis arba Panelės Marijos riteriais, arba Švenčiausiosios Marijos iš Jeruzalės bažnyčios broliais vokiečiais, tuo primindami, kad jų bendrija pirmiausia susibūrė prie tos bažnyčios. Netrukus po to brėmeniečiai ir liūbekiečiai kartu su kunigaikščiu Adolfu, palikdami Palestiną, negausiam špitolninkų ir vokiečių riterių būriui paliko sargą iš savos bendrijos namų, o jų globa buvo pavesta kunigaikščio Fridriko prievaizdui ir kapelionui. Šie vietoje palapinių, jau gerokai sunykusių, pastatė špitolės namus, prie jų koplytėlę, pavadintą Panelės Marijos vokiečių špitolės vardu. Veikiai po to kunigaikštis Fridrikas kreipėsi į savo brolį Henriką VI ir popiežių Klementą III su prašymu patvirtinti naująjį ordiną ir duoti leidimą riteriams vilkėti jų ordinų rūbais. Iš abiejų buvo gauti laukti atsakymai. Šventasis tėvas priėmė ordiną apaštališkojo sosto globon su visais jo turtais ir valdomis, sutiko su riterių įžadais bei leido vilkėti baltą apsiaustą su juodu kryžiumi. Bulė apie tai buvo išleista 1191 metų vasario 6 dieną. Bet kunigaikštis Fridrikas gyvas būdamas tos žinios nebesulaukė, nes mirė tų pačių metų sausio 20-ąją. Jeruzalės karalius, patriarchas ir aukštieji krikščionių didikai vadovavo sueigai, kurioje 40 garbingos giminės vokiečių riterių apsivilko kryžiumi pažymėtais apsiaustais. Tiesa, visi neturtingi, bet su gailesčio nelaimingiesiems ir pasiryžimo už juos kovoti kupinomis širdimis. Naujųjų riterių įsipareigojimai buvo priimti ir patvirtinti priesaika, kad esąs laisvas ir kilmingos giminės vokietis, tvirto kūno, nei dabar, nei anksčiau nebuvo vedęs, nei su jokia mergina ar našle nesusižiedavęs, jokių įžadų su kitu ordinu nesaistomas, kad iki mirties išliks nuolankus ir tyras dvasia,

nesigvieš jokių turtų, nusišalins nuo tėvų bei draugų ir klausys tik ordino magistro. Į tai jam ordino buvo atsakyta: „Nesitikėk, būdamas tarp mūsų, rasti ramybę ar ištaigingą gyvenimą. Tavo gyvenimo dienas užpildys pasninkai, atjauta, karai, nuolankus įsakymų vykdymas. Tarki, kad tėvas, motina, brolis, sesuo tau mirę. Tavo paties valia ne tau priklauso, ordinas tau turi būti viskas, nors jis nieko daugiau kaip tik duonos ir vandens bei kuklaus rūbo neduoda, tuo turi pasitenkinti. Bet ką ateičiai mums lems Dievas, toks bus ir tavo likimas".

737

Pirmasis didysis magistras Henrikas Valpotas. Riteriai iš savųjų ėmėsi rinkti didįjį magistrą, kuriuo vienbalsiams šauksmams pritariant tapo Henrikas Valpotas iš Pasenheimo, kitaip Basenheimo. Jo buveinė Reino pakrantėje puikuojasi ligi šiol. Jis, ypatingo pašaukimo jausmo apimtas, atsisakė pareigų, kurias būtų turėjęs gyvendamas gimtajame mieste, kaip ir puoselėti nuostabiausias svajones giminaičių jam parinktos nepaprasto grožio mergaitės prieglobstyje. Atsispyrė prieš tas pagundas, išsisukinėdamas nurodė, esą jo sužadėtinė turi būti Dievo gimdytoja iš Šventosios žemės, ir iškeliavo paskui imperatoriaus Fridriko Rudabarzdžio karius, pažymėtus kryžiaus ženklais. Bebaimis mūšio lauke, ištvermingas stovykloje, dešimtį metų garbingai vadovavo ordinui. Jis pagelbėjo užimant Akrą ir narsiai ją gynė. Iš užkariautojų nupirko žemės sklypą Dievo šventovei ir piligrimų prieglobsčiui, gelbėdamas ligonių sveikatą, bei savo kapui[1]. Tuo metu ėmė plaukti nemažos vokiečių didikų lėšos, skirtos ordinui. Imperatorius Henrikas, išvaręs iš Palermo cistersus, turtingą vienuolyną atidavė vokiečių riteriams.

[1] *Kotzebue.* Preuss. ält. Gesch. — Bd. I. — S. 137.

738

1200 m. Didysis magistras Otonas Karpinas. Po pirmojo didžiojo magistro mirties jo įpėdiniu buvo išrinktas Otonas Karpinas, arba Karpenas, brėmenietis, žmogus aštuntoje dešimtyje, išmintingas ir be jokių priekaištų. Šis šešerius metus vadovavo ordinui. Apie jį pasakojama, kad, nepaisydamas žilos senatvės, niekada neapleido jam skirtų darbų. Istorijoje maža teišlikę žinių apie jį. Sakoma, kad jo potvarkiu buvo nurodyta naudoti antspaudą, kuriame buvo pavaizduota Dievo Motinos kelionė į Egiptą su šv. Juozapu. Juos lydėjo danguje spindinti žvaigždė su lanku gaubiančiu įrašu: *„Sigillum officii Magisterialitatis domus Theutonicae"*. Otonas mirė 1206 metų birželio 2-ąją Akroje, kur ir palaidotas šalia savo pirmtako.

739

1206 m. Hermanas Bartas tampa didžiuoju magistru. Po Otono mirties lemta buvo tapti išrinktam Hermanui Bartui. Istorikai nesutaria dėl pastarojo kilmės: vieni taria jį buvus bavarą[1], tam labiausiai pritaria ir dabartiniai, kitų nuomone, jis buvo kunigaikščio Barto sūnėnas, kadaise turėjęs vadinamąją valdą Pamaryje[2], dar kitų — kilęs iš taip pat vadintos giminės, gyvenusios Olštino kunigaikštystėje[3]. Apie jį sklinda legenda, kad, būdamas kadaise Danijos karalienės dvarų valdytoju, pavargėlei moteriai su vaiku nedavė išmaldos, taręs tokius žodžius: „Svetimiems šunims ir vaikams gailu valgio, darbo ir globos". Netrukus po to ši elgeta su vaiku buvo rasta mirtinai sušalusi mėšlyne. Šis atsitikimas Hermaną taip sujaudino, kad jis nukeliavo į Šventąją žemę iki mirties tarnauti pavargėliams ir našlaičiams. Iš pradžių jis tu-

[1] *Sinapius.* Curiosit. Siles. nobilium familiar. — Lib. I. — P. 242.
[2] Histoire de l'ordre Theutonique. — T. I. — P. 92.
[3] *Lukas Davidas.* — T. II. — P. 162; *Schütz.* — S. 16.

rėjo laikytis vokiečių špitolės Jeruzalėje, kur, užsitarnavęs vardą, tapo vyresniuoju pirma negu kad išvyko į Akrą. Jam būnant valdžioje, politinės aplinkybės buvo nepalankios ordino suklestėjimui, išskyrus kai kuriuos jo padalinius. Būtent šitai pasakytina apie 1207 metais Utrechte prie ką tik pašventintos Panelės Marijos bažnyčios įsikūrusius riterius. Buvo tai pats pirmasis kryžiuočių padalinys Vakarų Europoje, įsikūręs nuolatinėje vietoje. Šiek tiek vėliau, tais pačiais metais, kaip anksčiau nurodyta, Hesene, Reichenbacho mieste, vokiečių didikai pasistatydino vienuolyną. Buvo gautos kai kurios valdos ordinui Rytuose, bet didžiausias įvykis buvo ginčai su tamplieriais dėl balto apsiausto. Jau anksčiau minėjome, kad jau tuomet, kai ordinas buvo tvirtinamas, jis gavo popiežiaus leidimą vilkėti baltą apsiaustą su juodu kryžiumi. Tamplieriai, turėję panašius apsiaustus, iš pradžių nepalankiai žvelgė į vokiečius, vilkinčius tokius apsiaustus, įžiūrėdami čia jų teisių pažeidimą, bet neaišku, ar todėl, kad ordinai ir toliau taikiai gyventų, ar todėl, kad vokiečių ordinas, pradėjęs gyvuoti, ne ką težadėjo ir nebuvo preteksto pavyduliauti, jokių vaidų dėl to nekilo. Vis dėlto tamplieriai su prašymu nuvyko pas Inocentą III ir išklojo jam, kad vokiečių ordinas, pasisavindamas tos pačios spalvos apsiaustus, leidžia rastis dingstims įvairiems nesusipratimams ir sumaištims. Popiežius, nesigilindamas toliau į šį reikalą, paliepė kryžiuočiams atsisakyti balto apsiausto ir tenkintis savuoju ordino apdaru. Vis dėlto savo legatui, Jeruzalės patriarchui, nurodė reikalą ištirti ir pateikti sprendimą. Dalyką nuodugniai išgvildenus, galop buvo paskelbtas popiežiaus sprendimas, kuriuo nurodyta, kad kryžiuočiai, gavę teisę vilkėti apsiaustus tokios spalvos, kaip kad buvo patvirtinta Inocento pirmtakų, skirtųsi nuo tamplierių tik ypatingos rūšies audeklu. Tačiau didysis magistras Hermanas, nesulaukęs šio ginčo baigties, 1210 metų kovo 20-ąją mirė, matyt, nuo žaizdų, gautų mūšyje su Ikonos sultonu.

1210 m. Hermanas Zalca. Susirinkę į kapitulą, riteriai išrinko naują magistrą, kuriuo tapo ordino maršalka Hermanas Zalca — kilęs iš Tiuringijos, jau keliolika metų ordino narys, daug kuo nusipelnęs vyras. Narsus mūšiuose, dorų papročių, nepriekaištingo gyvenimo būdo, sugebantis pelnyti lygių sau draugystę, žemesniųjų — meilę ir aukštesniųjų — palankumą. Išsiauklėjimu, mokytumu ir proto miklumu rodė pavyzdį. Būdamas iškalbingas ir malonaus elgesio, buvo taip palenkęs popiežių ir imperatorių, kad anie negalėjo atsakyti jo prašomi ar įkalbinėjami. Apskritai buvo įgijęs tokį didelį jų pasitikėjimą, kad anuodu, nors būdami viens prieš kitą nusistatę, per jį susitaikė, juo vieninteliu, kaip teisingiausiu teisėju, galinčiu įvertinti jų siekius, pasikliaudami. Netgi visas krikščioniškasis pasaulis pripažino jį esant vieną iš patikimiausių savo atramų Rytuose. Karys, politikas, tarpininkas rūmų reikaluose, savas tarp dvariškių, pamaldus, ne švaistūnas, labdaros dosnus. Žmogus, koks per šimtmečius kartą tegimsta. Kas gi nuostabaus, kad, tokio magistro vadovaujamas, ordinas ūmai pelnė daug turtų, išaugo karių būrys, vien tik paties ordino riterių skaičius siekė 2 tūkstančius. Riteriai tik pašaukti buvo pasiruošę stoti mūšin, viso pasaulio pripažinti didžiais ir reikšmingais. Popiežius pagerbė jį dovanodamas žiedą, imperatorius suteikė juodojo vienagalvio aro ženklą ordino herbui ir vėliavai, be to, dar ir Romos valstybės kunigaikščio titulą su paveldėjimo teise. Jeruzalės valdovas ordino herbą dar pagražino auksiniu kryžiumi, kurio galai, Prancūzijos karaliui Liudvikui Šventajam leidus, buvo papuošti lelijomis arba užbaigti vienpuse lelija. Vėlesniais laikais visi karaliai, kunigaikščiai ir turtingi didikai, turėję kokių nors ryšių su ordinu, stengėsi kiek įmanydami apdovanoti jį turtais, valdomis ir privilegijomis. Armėnijoje, Apulijoje, Achijoje, Vengrijoje, Vokietijoje, Čekijoje, Lenkijoje — visur ordinas turėjo didžiules žemių valdas. Imperatorius Fridrikas II padidino turėtas privilegijas, visus

riterius ir jų valdinius dabar ir vėliau gyvensiančius imdamas ypatingon globon pats ir pavesdamas tą daryti savo įpėdiniams. Visur, net imperatoriaus valdose, esantys miškai, lankos, upės galėjo būti naudojami ordino labui. Kiekvienam gavusiam iš imperatoriaus leną buvo leista jį, kaip paveldimą, perduoti riterių nuosavybėn. Jiems priklausė ir pajamos iš likusių beglobių bažnyčių valdų. Kiekvienas prasižengęs ordinui buvo baudžiamas šimtu gryno aukso markių. Didysis magistras buvo paskelbtas imperatoriaus rūmų pareigūnu, jam ir dviem ordino broliams buvo dažnai rengiamos rinkliavos, leista bet kada viešėti imperatoriaus rūmuose ir naudotis visomis jų teikiamomis malonėmis. Jei kas turėjo skolų prieš įstodamas į ordiną, visos jos buvo atlygintos. Prie visų tų dovanų imperatorius pridėjo pačią brangiausią, būtent šventojo kryžiaus medžio nuolaužą. Pažvelgsime dabar į malones popiežiaus, patvirtinusio visus monarchų ir privačių asmenų dovanojimus: Šventasis tėvas juos pavedė ypatingai Šv. Petro ir apaštališkosios valdžios globai, pripažino nuosavybę visų pagonių žemėse jau įgytų ir ateityje galimų įgyti turtų; niekas kitas, kaip tik dvasinis brolis, išrinktas kitų brolių, negalėjo būti ordino valdžioje; niekas, kaip tik popiežius ir imperatorius, negalėjo jo tvirtinti nei laužyti jo regulos, teisių, papročių arba reikalauti duoklių, kontribucijų ar kitokių mokesčių; niekada vienas kuris brolis be kitų leidimo negalėjo išstoti iš ordino. Ordinas turėjo teisę išvaryti patrakėlius, rinkti savo kunigus, nepaisydamas vyskupo prieštaravimo. Netikrieji broliai, arba patarnautojai, turi priklausyti jo tiesioginei jurisdikcijai ir gali gyventi jo namuose, krikštyti ir auginti pamestinukus; tuščiose žemėse, gautose dovanų iš dievotų žmonių, kurdintis ir statyti ten bažnyčias; bažnyčių pajamas savo labui naudoti, be išlygų skiriant, kiek dera, lėšų kunigams išlaikyti. Joks vyskupas neturi galios primesti savo draudimus ordino bažnyčioms; kiekvienam ieškančiam ordino globos ar norinčiam būti jo palaidotam nebus atsakyta. Visos tos teisės,

privilegijos ir laisvės, kurias turi joanitai ir tamplieriai, suteikiamos ir vokiečių ordinui. Kas pasitarnaus ordinui darbais ar patarimais ar nustatytomis dienomis lankysis bažnyčioje ir ten duos išmaldą, tas gaus visų nuodėmių išrišimą. Netgi ordino brolių giminėms leidžiama naudotis tokiomis pat malonėmis. Ordinas, turėdamas tiek būdų paskatinimui, kas anuomet buvo labai svarbu, be abejonės, galėjo smarkiai iškilti ir labai atsidėti krikščionybei, bet negalėjo amžinai savo valdovu turėti Hermaną Zalcą. Tad suprantama, kad šis kūdikis, pirmesniojo savo auklėtojo išpaikintas, rankose kitų, nepasižymėjusių tokiais, kaip anas, sugebėjimais, turėjo tapti sugadintu vaiku ir išsigimti į kenksmingą padarą. Vėlesnieji, ypač paskutiniai, jo gyvavimo mūsų žemėje metai pasižymėjo panieka Dievui ir tiems, kurie jam gyvastį buvo davę.

741

Tolesnė ordino raida. Tuo tarpu Rytuose artinosi krikščionybės nuosmukio laikai, ypač po nelemtų susirėmimų prie Dameto, kur žlugo visokios viltys ko nors pasiekti tuose kraštuose. Hermanas savo ordino sostinę perkėlė į Veneciją, patsai, priėmęs didžiojo magistro titulą, įvairiuose kraštuose paskyrė vietinius magistrus. Šventasis tėvas priglaudė kryžiuočius, skirdamas juos rūmų sargybiniais. Tada ordinas, gražiai susigyvenęs su popiežiumi ir imperatoriumi, jau buvo įkopęs į savo sėkmės viršūnę ir visa tai pasiekęs vieno žmogaus rūpesčiais. Vienas filosofas, tų įvykių amžininkas, pakiliais žodžiais prabilęs, nurodė: „Iš mažo šaltinio išsiliejo didžiulė upė. Juk riteriai net iki šiol būtų ramiai sau, garbindami Dievą, gyvenę ir likę varguoliais, jeigu Dievas būtų teikęsis nesiųsti jiems puikybės, godumo, vaidų ir pertekliaus“. Didžiadvasio malda nebuvo išklausyta. Kryžius, kuris iš pradžių buvo nešiojamas ant krūtinės, kaip paties nukryžiavimo

simbolis, pernelyg greitai tapo tartum skydu ir garantraščiu, duodančiu valią daryti nusižengimus. Lemtis buvo panorusi akivaizdžiu pavyzdžiu parodyti, kad nelaimė žmogų lenkia prie žemės, o laimė jį į purvyną murkdo[1].

* * *

IV skyrius

PASAKOJIMŲ APIE RITERIŲ ORDINUS TĘSINYS IR LATVIJOS ISTORIJOS ĮVYKIAI, TURINTYS RYŠĮ SU LIETUVA

.....

742

Ordino veikla Prūsijoje. Hermano Zalcos mirtis 1239 m. Iš to, ką jau esame išdėstę, matyti, kad Kryžiuočių ordinas Hermano Zalcos laikais įsitvirtino Prūsijoje, stropiai žiūrėjo savųjų gero, saugaus gyvenimo ir naudos. Tobula vidinė organizacija, ištvermė ir klusnumas stovyklose tiems riteriams iš pat pradžių kėlė tokią pagarbą, kad nemaža Dobrynės riterių ordino dalis su savo pagrindine Dobrynės tvirtove prisijungė prie kryžiuočių. Pagausėjo grobio, įvairiuose ginčuose ordinas triumfuodavo, vėliau ir kalavijuočiai spietėsi su jais draugėn į vieną bendriją, priėmė tą pačią regulą. Hermanas Zalca, dar būdamas gyvas, matė visus tos galios poreiškius, jo didžius darbus lydėjo tikros riteriškos ir krikščioniškos dorybės. 1238 metų birželio mėnesį didysis magistras iš Marienburgo nuvyko į Italiją, tikriausiai todėl, kad, numanydamas savo sveikatą jau esant smarkiai pašlijus, norėjo gauti te-

[1] *Kotzebue.* Preuss. ält. Gesch. — Bd. I. — S. 142.

nykščių gydytojų patarimų. Veronoje rado imperatorių, kuris jį, kaip įprasta, maloniai priėmė. Bet nepatenkinama sveikatos būklė privertė rugpjūtyje keliauti į Salerną, kuris tais laikais buvo žinomas kaip garsi gydytojų mokykla. Čia, nepaisant geriausių medikų rūpesčio ir pastangų, vos žiemą teištvėręs, baigė savo gyvenimo dienas 1239 metų kovo 20-ąją. Palaidotas Apulijoje, Barletoje, savojo ordino namų koplytėlėje.

743

Apie vietinius riterius. Dabar šį bei tą pasakysime apie Livonijos riterius. Žinoma, kad vyskupo Alberto pastangomis radosi atskiras riterių ordinas, priėmęs priesakus, paremtus tamplierių regula, būtent: viengungiškai gyventi, Šventų Mišių klausytis susikaupus, sukalbėti „Tėve mūsų" nustatytą skaičių kartų ir kovoti ginant krikščionybę nuo nekrikštų. Bet koks grobis turi būti visos brolijos bendra nuosavybė. Be to, dar galiojo karinės drausmės, paklusnumo, atsidavimo, garbės ir kiti priesakai. Paprastą riterių apdarą gaubdavo baltas apsiaustas, puoštas kryžiumi iš kryžmai sudėtų raudonos spalvos kalavijų, virš kurių buvo tokios pat spalvos žvaigždė. Jų lotyniškas pavadinimas: *„Fratres Militiae Christi,* arba *Equites Dei,* paprastai visų būdavo vadinami: *Equites Ensiferi,* arba *Gladiferi.* Įšventindamas į riterius, magistras, klūpančiam kandidatui lengvai suduodamas per petį, sakydavo: *„Accipe sorte Dei tibi qui datur. Ordinis ensem, Numinis ut terram defendas atque Mariae".* Livonijos žemė, kaip kad anksčiau įsitikinome, priklausė Švenčiausiajai Panelei[1].

[1] Istorinių raštų autoriai nesutaria dėl kalavijuočių riterių ženklo ant baltų apsiaustų. Henrikas Latvis nurodo (22 p.), kad tai buvęs kalavijas ir kryžius. Tą patį ir Strijkovskis yra sakęs (248 p.). Tik ordino kronikoje (in A. Matthei analect.— T. V.— P. 702) virš kalavijo — raudona žvaigždė. Lukas Davidas (T. II. — P. 197) derina šiuos abu pateiktus nurodymus, aiškindamas, kad virš raudono kala-

744

1236 m. Kalavijuočių riterių susivienijimas su kryžiuočiais. Šis ordinas gyvavo tik apie 30 metų. Juk 1236-ųjų rugsėjo 22 dieną kalavijuočių riterių magistras jau buvo pradėjęs vesti derybas dėl susijungimo su kryžiuočiais į vieną ordiną, bet krito mūšyje su lietuviais prie Kamenio. Jo mirtis brolijai buvo paskutinis smūgis, paspartinęs pradėtus sandėrius. Kryžiuočiai ir didysis magistras Zalca garbingai tam pritarė, taigi 1237 metų kovo pabaigoje ar balandžio pradžioje buvo gautas popiežiaus patvirtinimas, juolab kad kalavijuočiai dar nebuvo šventojo valdovo oficialiai patvirtintas, o tik leistas ordinas. Tučtuojau Livonijoje valdžią paėmė kryžiuočiai, būtent buvęs Prūsijos provincijos magistras. Tad sunku suprasti, kodėl Livonijos dvasininkija neprieštaravo šiam susivienijimui, kaip kad nurodoma šios provincijos kronikoje. Vyskupo Alberto Apelderio mirtis, jo įpėdinių bejėgiškumas, kapitulos narių nepaslankumas — tikriausiai tokios buvo tos priežastys.

745

1205 m. Kalavijuočių ordino veikla. Baigę trumpą kalavijuočių istorijos apžvalgą, grįšime prie mūsų pasakojimų. Pasitaikę vaidai su Lietuva, su kuo rygiečiai buvo susidūrę 1204 metais, privertė vyskupą, kaip kad mes nurodėme, skubiai kurti riterių broliją. 1205 metais brolija išrinko magistru Vinoną iš Rohrbacho. Šis savo didžiausią narsą ir karo dalykų puikiausią išmanymą įrodė tais pačiais metais. Juk, kai lietuviai, perėję užšalusią Dauguvą, vėl įsiveržė gilyn *dešiniajame** krante, šis riteris, stojęs priešakyje savo brolių ir ginkluotų žmonių, kokius

vijo su kryžiaus pavidalo rankena buvo dar žvaigždės kontūrų kryžius, tai yra toks kaip maltiečių. Šis autorius turėjo galimybę geriausiai pažinti šias detales, nes po ranka turėjo kryžiuočių archyvą. Betgi Hilzenas įsitikinęs teigia (Infl. — P. 14), kad ant kryžiaus buvo du kalavijai, o virš jų — žvaigždė. Turėtų būti net tą patvirtinančių paminklų.

tik galėjo išvesti į mūšį, taip stipriai juos prirėmė, kad užpuolikai, patyrę didžiulių nuostolių, nepadarę beveik jokios žalos, gavo atkirtį, buvo išsklaidyti ir pavymui smarkiu smūgiu įveikti[1].

746

Taip įvykiams susiklosčius, vos tik ordinas ėmė gyvuoti, kai buvo imtasi išnarplioti nesusipratimus, kurie buvo atsiradę tarp jo ir vyskupo, ano tėvo ir įkūrėjo, dėl atsakyto jiems krašto, kuris diplomatijos reikalaujamu būdu galėjo būti gautas tik vyskupui paskyrus ir Šventajam Tėvui patvirtinus. Pagaliau buvo imtasi skirstyti žemes tarp vyskupystės ir riterių, kiekvienai pusei pripažįstant savo jurisdikciją. Čia ir radosi visų kraštą apėmusių nelaimių šaltinis. Varganam, apsuptam priešų — ezeliečių, estų, rusų, lietuvių, žemgalių ir kuršių — visada reikėjo vyresnybės ir valdžios sutarimo, nes kitų gynybos priemonių neturėjo.

747

Vosyliaus Rogvolodo santykiai su Livonija. Tam, kad dalykas, apie kurį kalbame, taptų aiškesnis ir kadangi tai siejasi su Lietuvos istorija, papasakosime apie Polocko kunigaikščio ryšius su Livonija, nors ir šiek tiek ankstėlesniais laikais buvusius. Tuo metu Polocko kunigaikštystę valdė Boriso sūnus Vosylius Rogvolodas, vienas iš Palemono ainių[2], kurio valdos plačiai driekėsi palei Dauguvą. Be kitų, Latvijos šalyje turėjo jis valsčių ir tvirtovę, vadintą Kuoknese — *Kukenoys*, tiksliau — *Kukenmojs*,

[1] *Hylzen.* Inflanty. — S. 14.

[2] *Livonijos metraščiuose įvairiai vadinamas tas kunigaikštis: Vissica, Wieseko, Vesuke. Bet, palyginus įvairius miestus ir įvairius įvykius, visiškai aišku, jog tai buvo Vosylius Rogvolodas, Boriso sūnus (I genealoginė lentelė)**.

tai reiškia Kukenio dvarą[1]. Dar 1204 metais to kunigaikščio tėvas, sužinojęs apie vokiečių galybę, taip smarkiai išaugusią valdant vyskupui Albertui, juk šie su savo užgrobtomis Latvijos žemėmis buvo priartėję prie jo kunigaikštystės sienų per trejetą mylių, ėmė galvoti apie sąjungą. Taigi sūnus, turėdamas rimtų priežasčių, išsiuntė žygūną pas vyskupą, kuriam pavymui ir pats išplaukė. Susitiko su vyskupu, draugiškai paspaudė vienas kitam rankas ir sudarė taikos sutartį. Tai atlikęs, kunigaikštis smagus grįžo namo[2].

748

1205 m. Kunigaikščio Vosyliaus žygis į Ikškilę, Holmą. Vis dėlto taika ilgai netruko, nes latviai per pasiuntinius kunigaikščiui Vosyliui Rogvolodui suskubo pranešti apie vokiečių jiems padarytas begalines nuoskaudas ir patirtus vargus, atkakliai prašė, kad, gelbėdamas skriaudžiamus žmones, surengtų prieš anuos žygį. Be to, dar puoselėjo viltį lengvai užimti vietoves su įtvirtinimais. Juk, vyskupui su riteriais išvykus į Vokietiją, nebuvo jų kam ginti, mat Rygoje turėjo būti belikę tik pernelyg silpnos ir negausios vokiečių pajėgos. Kunigaikštis lengvai patikėjo tomis žiniomis, juoba kad ir pats norėjo sulaukti tinkamo meto, kada turėtų gerą progą užimti vokiečių valdas, kurios anksčiau jo pirmtakų visai neviliojo, kol vokiečių verslai neatskleidė jų reikšmės. Sušaukė kunigaikštis iš visų jo valioje buvusių kraštų pulkus, ne mažesnius kaimyninių kunigaikščių ir sąjungininkų būrius iš Rusios bei Lietuvos, taip pat pasitelkė Užnerio kunigaikštį; tuo metu juo buvo Utenis, Livonijoje užmuštojo Žvelgaičio sūnus. Su tomis pakankamai stipriomis pajėgomis perplaukė Dauguvą, pirmiausia apgulė Ikškilę, bet, priešingai visų įsitikinimui, rado ten pasirengusius

[1] Dabar Kokenhauzas, irgi reiškia tą patį.
[2] *Henrikas Latvis.*— P. 40—42.

gynybai ir susidūrė su gausia įgula, vadovaujama minėtojo Konrado. Sutikti taikliais, iš mašinų svaidomais akmenimis, atsitraukė nuo tos tvirtovės ir netikėtai puolė Holmą, vildamiesi apeiti jo įtvirtinimus, bet ir čia buvo sutikti tokia pat gynyba. Rusinus suvis išgąsdino vokiškos svaidyklės, jiems iki šiol nežinomos. Pakišę rąstus, norėjo pilyje sukelti gaisrą, bet turėjo atsisakyti ir šio sumanymo. Kunigaikštis, gavęs pastiprinimą, subūręs iš Turaidos apylinkės tytveiką gyventojų, vėl panoro bandyti padegti Holmą. Šį kartą buvo nuvytas dar didesnę nesėkmę patyręs, o puolimas sustabdytas. Lietuviai iššūkio neprimė — nei patys nestojo į mūšio lauką, nei ką per pasiuntinius pranešė. Matyt, gerai žinojo apie apgaulingus latvių pareiškimus, kuriuos šie pateikdami kunigaikščiui ragino jį stoti į kovą. Tiesa, rusinai buvo pasidarę nedidelę vokiško pavyzdžio mašiną svaidyti sviediniams, tačiau neišmanydami, kaip ja naudotis, ne tik kad tvirtovei žalos nepadarė, bet dar ir saviesiems smarkiai pakenkė, mat sviediniai, užuot lėkę tolyn, lėkė atgal į užnugarį. Tuo tarpu pilyje buvusi saujelė vokiečių, nes tik 20 karių tebuvo likę, turėjo daug vargo ir triūso saugodami tvirtovę dieną naktį. Budria akimi turėjo stebėti latvius, kurių daug buvo prisiglaudę pilyje ir kuriais pasitikėti nebuvo galima, mat žinojo, kad kiekvieną dieną vedė derybas su kunigaikščiu dėl jų išleidimo pasinaudojant išdavyste. Didelei pilies įgulos laimei, rusinams pritrūko kantrybės ištverti apsiaustį. Ne mažiau baimės turėjo ir Ryga: viena, dėl to, kad buvo silpnos tvirtovės, antra, kad turėjo negausią kariauną ir jeigu būtų buvęs užimtas Holmas, tikriausiai nebūtų galėję ilgai priešintis. Tuo tarpu pasiųstas iš latvių sudarytas žvalgų būrys, po tvirtovės mūrais aptikęs vietą, nusėtą geležinių spyglių *(choussetrapes)*, patamsyje sužeidusių žirgų kojas, atbėgo pas kunigaikštį pranešti, kad vokiečiai esą naudoja kažkokį nežinomą ginklą, kurio pilna visose miesto apy-

linkėse. Parodė tokį spyglį. Šie, tokio radinio apstulbinti, neteko noro pulti Rygą. Kunigaikštis įsakė visai kariauiai grįžti, kas juolab buvo paspartinta gavus žinią iš Turaidoje stovėjusių pajūrio sargyboje pulkų, esą pastebėti laivai, pasukę Dauguvos žiočių link. Po vienuolikos Holmo apgulties dienų, surinkę sužeistuosius ir žuvusiųjų lavonus laivuose, užpuolikų kariai išplaukė atgal. Vokiečiai per visą tą karą neprarado nė vieno savo žmogaus, išskyrus vieną vyskupo vėliavininką, mirusį nuo žaizdų[1].

749

1206 m. Kunigaikštis Vosylius sudaro sandėrį su vyskupu Albertu. Tas kunigaikščio Vosyliaus nesėkmingas žygis taip nusmukdė jį sąjungininkų akyse, kad teko patirti žiaurių antpuolių, kuriuos surengė *Lietuvos kunigaikštis, metraštininkų vadinamas Skirmantu*[2]. Neturėdamas rusų kunigaikščių paramos, sumanė vėl sueiti į sąjungą su vyskupu Albertu. Tad, kai sužinojo apie jo grįžimą iš Vokietijos, pats nuvyko į Rygą, kur buvo priimtas su visais pagarbos pareiškimais. Keletą dienų viešėjo vyskupo nuosavuose namuose, naudodamasis didžiule pagarba ir prielankumu, po to išdėstė vyskupui savo ketinimus, prašydamas suteikti karinę paramą prieš lietuvius ir sudaryti su juo draugišką sandėrį. Kaip įkaitus perleido pusę Kuknesės pilies ir valdos feodalo nuosavybės teise. Su tuo vyskupas noriai sutikęs, atsisveikindamas apdovanojo kunigaikštį vertingomis atminimo dovanomis[3]. Istorija tyli, kokie buvo šio sandėrio padariniai, bet iš tolesnių įvykių sužinosime, kad kunigaikščiui Vosyliui terūpėjo gauti lai-

[1] *Henrikas Latvis.* — P. 40—42.

[2] *Brandis M. Ehstländischen Ritterschafts — Secretairen. Chronik oder älteste Livländische Geschichte, und Collectanea... // Monumenta Livoniae antiquae. — Bd. III. — S. 69—70. Tai turėjo būti Algimantas, Skirmanto anūkas*.*

[3] Ibid. — P. 47.

kiną paspirtį prieš lietuvių pajėgas, viršijančias jo, kol nesutramdė vadų užsidegimo ir įniršio, kilusio, kaip kad sakėme, dėl nesėkmių žygyje prieš vokiečius.

750

1206 m. Lietuvių žygis į Turaidą. Tuos savo antpuolius jie nukreipė į Polocko kunigaikščio sąjungininkų ir rėmėjų valdas. Visa, kas rodo sąjungą buvus ta priežastimi, dėl kurios vyskupas turėjo grėsmingai kreiptis į lietuvius, kad liautųsi persekiojęs puldinėdami polockiečius ir Livonijoje jų valdas, pusė kurių jau jam priklausė, jeigu nenorį turėti reikalų su vokiečių riteriais. Įpykę dėl to lietuviai 1206 metais netikėtai surengė žygį. Naktį prieš pat Kalėdas atvyko į Turaidos apylinkes, auštant persikėlė per Gaujos upę ir siaubdami ką tik radę išsisklaidė po valsčius. Vienus gyventojus užmušė, o didesnę dalį paėmė į nelaisvę. Kai per pačias pamaldas bažnyčioje užpuolė Kubeselės kaimą, žmonės, išgirdę apie priešų artėjimą, spruko į miškus, šventovėje liko tik du kunigai su tarnu, kurie, jau ne kartą pagonims taip įsiveržus, vis sugebėdavo nepagauti išsisukti. Lietuviai, apiplėšę visą tą provinciją, prieš naktį susibūrė Anonos kaime, o kitą dieną, anksti, su laimikiu ir į nelaisvę paimtais įvairaus amžiaus ir lyties žmonėmis patraukė atgalios. Tuo tarpu vyskupas, gavęs žinią apie Lietuvos užpuolimą, surinko tuo metu Rygoje buvusius kalavijuočių riterius ir visus savo ginkluotus karius. Be to, dar kreipėsi į tėvynainius, buvusius jo valdžioje, kad kiekvienas prisistatytų, grasindamas trijų markių bauda. Netrukus buvo sutelkta kariauna prie Dauguvos, po to patraukė prie Lielvardės, kur laukė ateinančių lietuvių. Šie, į vakarą pasiekę Dauguvą, naktį ledu perėjo upę. Tuomet lietuvių vadas, prisiartinęs prie krikščionių, iškvietęs stovyklos vyresnįjį, paklausė: „Kur yra jūsų sueiga? Eik, pasakyk krikščionims, kurie prieš dvejus metus iš pasalų buvo užpuolę mano sumigusią, iš Estijos grįžtančią kariauną,

kad dabar ir aš, ir mano pulkai nemiega". Tai buvo tuokart užmuštojo Žvelgaičio sūnus Utenis. Krikščionys, išaušus dienai, paskubėjo Dauguva nusigauti prie Ašeradės, kur taip pat rado pagonių kariauną. Šiame susidūrime lietuviai, kažkokių ženklų išsigandę[1], sukėlė baisų klyksmą, bet, skubiai susitvardę, atsisuko į krikščionis, tačiau šie, nei šauksmų, nei puolimų nepabūgę, iškėlė aukštyn vėliavas ir savo ruožtu puolė anuos. Stojo žiaurus mūšis, lietuviai ilgai ir įnirtingai priešinosi, galop palaužti atatupstomis atsitraukė ir netikėtai staigiai, palikdami laimikį ir belaisvius, pasklido į visas šalis, pavyti užmokėjo gyvybe arba laisve. Tas persekiojamųjų bėgimas truko iki nakties, tačiau daugiausiai žuvo jų žirgų[2].

751

1206 m. Priežastis, dėl kurios Kuoknesė perėjo vyskupo valdžion. Užimtos Kuoknesės pusę valdos vyskupo dėka buvo įgijęs didikas iš kilmingos giminės, Lielvardės paveldėtojas Danielius, kuris įsileido į ginčus su kunigaikščiu dėl jo tariamai vokiečiams padarytų skriaudų. Tuo tarpu Danieliaus tarnai, nutaikę progą, kai rusinai, saugoję kunigaikščio pilį, turbūt po naktinių puotavimų ilsėjosi giliai įmigę, aušt ant užpuolė, nuginklavo, vienus privertė bėgti, kitus, nesiryždami lieti krikščionių kraujo, paėmė nelaisvėn. O patį kunigaikštį su visu jo geru ir surinktais ginklais suėmė. Apie tai davė žinią Danieliui, tuo metu buvusiam netoliese kaime. Šis apie viską, kas atsitiko, pranešė vyskupui. Tuoj pat buvo atsiųstas įsakymas kunigaikštį paleisti, grąžinti jam jo žmones ir visą mantą. Vyskupas pasikvietęs jį atsiprašė, apdovanojo žir-

[1] *Rebus certis territi.* (Tikrų ženklų išgąsdinti.) *Henrikas Latvis.* — P. 50.

[2] Ibidem. *Hiärn* (Naperskio leid. — P. 79), kalbėdamas apie tą karą, nurodo, kad mūšis vyko prie Ašeradės; po jo vokiečiai užėmė mažą lietuvių Sėlpilio* tvirtovę. Ši vietovė yra Žemgaloje, tad žemgaliai už tą sumanymą turėjo atkentėti.

gais ir ištaigingais rūbais, užlaikė savo namuose per Kalėdų šventes, vaišino ir įvairiais būdais stengėsi su Danieliumi kilusius vaidus gražumu sutvarkyti. Be to, begrįžtant anam į Kuoknesę, davė dvidešimt amatininkų, kad, saugodamasis lietuvių antpuolių, įsutvirtintų pilį. Kunigaikštis išvyko iš Dinamiundos, kur tuokart lankėsi vyskupas, susiruošęs plaukti Vokietijon, lydėdamas kryžiuočius, kuriems buvo pasibaigęs įžadų nustatytas laikas, kaip kad buvo įpratęs, tikėdamasis atsikviesti naujų. Bet tas niekingas kunigaikštis sugrįžęs ėmėsi rengti pinkles prieš vyskupą, mat suprato, kad šis su kryžiuočiais jau bus išplaukęs į jūrą. Visi vokiečiai, padėję į šalį ginklus ir užsiėmę pilies sutvirtinimo darbais, nesitikėjo iš kunigaikščio, kurį laikė savo valdovu, nieko blogo, o jis pasalūniškai pasiuntė savo ginkluotus žmones, kurie pagrobė nuošaliai gulėjusius ginklus ir juos pačius — beginklius — iššudė. Vos trejetas jų suskubo pabėgti ir atvyko į Rygą pranešti, kas nutiko. Septyniolikos nužudytųjų palaikus įmetė į Dauguvą. Juos rygiečiai vėliau, ištrauktus iš vandens, palaidojo su ypatingu pamaldumu, kaip kankinius. Kunigaikštis Vosylius atimtus iš vokiečių žirgus ir pačius geriausius ginklus dovanojo Rusios didžiajam kunigaikščiui prašydamas, kad kuo greičiau savo kariauną pasiųstų užimti Rygos, kurioje nėra tiek gausu žmonių, kad apsigintų, juk vyskupas išvykęs į užjūrį, o patys pirmieji iš jų krito nuo ano žmonių ginklo. Šis monarchas, tuo patikėjęs, surinko nemažas pajėgas iš įvairių savo valstybės sričių. Tačiau vyskupas, užtrukęs Dinamiundoje dėl nepalankių vėjų, apie viską sužinojo, tad nuvyko pas kryžiuočių riterius, prisiekė išrišimą ir prašė, kad vėl kryžių priimtų. Pažadėjo išrišimą, prie šios paslaugos teikiamą, jeigu tik įsipareigotų, kilus būtinybei, kovoti už bažnyčią. Į tą kvietimą atsiliepusių trisdešimt pačių geriausių riterių priėmė kryžių, ir vyskupas tuoj pat su jais patraukė į Rygą, kur rinkosi visi vokiečiai, pasklidę Livonijos krašte po įvairias vietas, imdami kartu ir galinčius kariauti latvius. Bet rusinai, vos tik sužinoję

apie vyskupo buvimą Rygoje ir pajėgų telkimą iš viso krašto, pabūgę laukti, kol suduos jiems smūgį Kuoknesėje, surinko visas pilyje likusias vokiečių maisto atsargas bei rakandus ir visi patraukė į Rusią. Aplinkiniai gyventojai, kuriuos sudarė latgaliai ir sėliai, apimti baimės, išsisklaidė po miškus. Nuo to laiko Kuoknesės pilis ir valda visiems laikams liko vyskupo nuosavybė[1].

752

1207 m. Vokiečių pralaimėjimas kovoje su lietuviais. Vokiečių sėkmę sumenkino lietuvių suduotas smūgis. Metų pradžioje į Rygą atvyko garsus žemgalių vadas, pikčiausias lietuvių priešas Vestardas ir pranešė, kad surengė didžiulį žygį į Lietuvą, esą jam rūpi tik gauti kokią nors pagalbą iš vokiečių kaip atlyginimą už daugiakartę jo jiems suteiktą paramą. Krašto žiniuoniai, kitaip sakant, būrėjai, šį kartą žada didelę sėkmę. Senesnieji gyventojai, nepaisydami šio Vestardo pareiškimo, priešinosi savo karių siuntimui ta dingstimi, kad jų esą maža. Betgi jaunimas su dideliu įkarščiu, tiesiog veržte veržėsi į šį žygį, tad vyresnieji nusileido patardami tik būti labai apdairiems ir budria akimi stebėti visa ką aplinkui. Taigi su Vestardu patraukė per penkiasdešimt vyrų, ginkluotų lankais ir kilpiniais, taip pat prisijungė ir kai kurie kalavijuočių riteriai, vadovaujami Danieliaus, kuriuos žemgaliai kuo maloniausiai priėmė. Sutelkta labai gausi šalies kariauna patraukė Lietuvos sienos link. Apsistoję nakvynei įsirengtoje stovykloje, klausinėjo savo būrėją apie žygio lemtį ir būtent ar girdėjo lietuviai apie jų artinimąsi, ar yra pasirengę juos atremti? Pranašystė rodė nesėkmę, ir tuo pat metu atėjo žinia, kad Lietuvoje imta ruoštis priešą sutikti. Žemgaliai, tos žinios išgąsdinti, ėmė svyruoti dėl savo ketinimų, paskui prašyti vokiečių, kad šie grįžtų į Rygą, juk nesaugu buvo peržengti Lietu-

[1] *Henrikas Latvis.* — P. 52—53.

vos sienas, kai tenykščiai žmonės išsigandę susitelkė. Bet vokiečių riteriai atkirto: „Gėda būtų mums ir mūsų tautai, jeigu mūšio nepradėję imtume trauktis. Eikime ir pabandykime, ar įstengsime kautis su tuo priešu“. Veltui toliau spyriojosi žemgaliai grįžti, nusvėrė vokiečių troškimas pulti į kovą; jis dar padidėjo sumojus jų kariuomenę esant gausesnę, atkreipus dėmesį į labai sausą ir žygiui tinkamą orą. Įsiveržusi į priešo šalį kariauna pasidalijo į būrius, kad iš karto užpultų įvairius valsčius, kurie buvo rasti ištuštėję — visi žmonės su savo geru buvo išsidanginę. Tad ėmė sparčiai burtis, kad tuoj pat, dar tą pačią dieną, susigriebę galėtų grįžti, juk tai buvo ženklas, kad lietuviai jau yra pasiruošę stoti kovon. Tą pastebėję, jie, kuo smarkiausiai varydami savo eiklius žirgus, kaip kad buvo įpratę, iš visų pusių apsupo priešininkų armiją ir, plačiai išsiplėtę, stojo su jais į kovą vienas prieš vieną. Vokiečiai šį kartą sustojo pleišto pavidalo rikiuotėn, patys dengdami užnugarį, įsakė žemgaliams likti pirmose gretose. Šie tuoj pat be tvarkos metėsi bėgti, patys stumdydami ir trypdami vienas kitą, brovėsi į miškus ir pelkėtas vietas, tad vokiečių riteriai buvo palikti patys vieni. Nepaisant kuo įnirtingiausio pasipriešinimo, jie negalėjo atsilaikyti prieš gausesnes priešo jėgas. Tuokart susirėmę dvejetas karių — Gervinas ir Rabodė — nulėmė ilgai trukusio mūšio baigtį. Daugelis atgulė mūšio lauke, kiti, patekę į nelaisvę, buvo išvesti į Lietuvą. Nedaugelis išsigelbėjo pabėgdami. Pastarieji davė žinią į Rygą apie patirtą nesėkmę. Netrukus tuntas lietuvių užpuolė Žemgalą, kur prisiplėšę daug grobio, neatsargiai grįždami į savo žemes, pateko į Vestardo žabangas. Tokioj nedalioj neteko viso laimikio. Žemgaliai nemažą dalį to grobio nusiuntė kaip dovaną rygiečiams, tartum norėdami juos paguosti dėl pirmiau patirtos nesėkmės ir įtikinti, kad ir jie gali laimėti[1].

[1] *Henrikas Latvis.* — P. 54—56.

753

1208 m. Kuoknesės pilies atstatymas. Grįžęs iš Vokietijos vyskupas Albertas, apsvarstęs aplinkybes, jį siejančias su Lietuva, mat tikėjosi sulaukti iš tos pusės puolimų, juolab turėdamas valdą Kuoknesėje, sumanė atnaujinti tenykštę pilį, kurią rado visiškai sugriautą, kitaip tariant, jos vietoje kalvą, apaugusią krūmais, įvairių šiukšlių nusėtą. Įsakęs iškuopti, sumūrijo tvirtovę. Trečdalį perleido kalavijuočių riteriams, o kitus du trečdalius savo nuožiūra atidavė valdyti Rudolfui iš Jericho. Ta tvirtove kaip priedanga pasinaudoję, netruko ir latviai įsiveržti į Lietuvą, į Užnerio kunigaikštystės žemes, kur, pridarę nemaža žalos ir iššudę žmonių, savo pergalės paliudijimus pristatė vyskupui į Kuoknesę, dar ten su pilies statyba užimtais kryžiuočiais užsibuvusiam. Čia kyla mintis, koks gi tas vyskupas buvo išmintingas ir kaip, negailėdamas nei sveikatos, nei jėgų, stengėsi dėl savo krašto gerovės. Jis iš tiesų kasmet vyko į kelionę su grįžtančiais į Vokietiją kryžiuočiais ir vėl naujų atsikviesdavo, juk anų įžadai būdavo tik vieniems metams duodami. Jie įsipareigodavo arba kovoti su pagonimis už tikėjimą, arba nekrikštų žemėse statyti tvirtoves ir bažnyčias, bet vyskupas dažniausiai naudodavosi jų rankomis kitiems darbams atlikti. Nusižiūrėję tai tęsė ir kryžiuočiai, todėl šiose šalyse iš pat pradžių kilo miestai, plito naudingi amatai.

754

Žvilgsnis į Kalavijuočių riterių ordiną. Didelės paramos vyskupas sulaukė iš Vokietijos, mat buvo išprašyta pagalba ką tik įkurtai bažnyčiai, o šios lėšos privalėjo būti panaudotos kryžiuočių išlaidoms padengti. Iš tiesų turėjo parengtą samdytą kariuomenę, kurios aprūpinimui būdavo atiduodama trečdalis jų pačių įgyto laimikio. Šie

riteriai gal dėl to, kad savo regulomis buvo įsipareigoję klausyti vyskupo ir, pripažindami jo valdžią, mokėti tam tikrą dalį dešimtinės, surinktos jų valdose, nebuvo dėkingi savo motinos — Rygos bažnyčios — sūnūs ir jau iš pat pradžių parodė nepalankų nusistatymą, o vėliau bjauriausiais poelgiais vyskupo atžvilgiu sutepė savo gerą vardą, įgytą kovose. Tuo laikotarpiu ordinui vadovavo Venas iš Rorbacho. Tai buvo žmogus, kurio narsa, ne kartą įrodyta, buvo aukštinama, visa širdimi atsidavęs ordino gerovei, statydinęs savo valdose pilis su įtvirtinimais. Ordino sostinę parinkęs Vendeną, kitaip vadinamą Cėsimis, uoliai rūpinosi jos nauda ir žiūrėjo tvarkos. Iš pat pradžių tragiškam įvykiui nutikus, išsipildė liūdnos pranašystės. Vienas iš riterių, vardu Vigbertas, pasinėręs į pasaulietinius gyvenimo džiaugsmus ir praradęs saiką, nepaisantis jokių suvaržymų įstatymais, pritriukšmavęs Vendene, 1208 metais paspruko pas vyskupystės kunigus, buvusius Idumėjoje, kuriems pranešė, esą norįs sulaukti vyskupo apsilankymo tam, kad pareikštų jam apie atsidavimą jo valdžiai. Tačiau Vendeno ordino komtūras Bertoldas su savo ordino broliais jį smurtu pagrobė ir įmetė į kalėjimą. Vyskupui atvykus į Vendeną, šis nusižeminęs prašė leisti jam dangintis į Rygą, kur prisiekė būsiąs paklusnus vyskupo valiai ir ordino vyresnybei. Buvo patikėta jo atgaila bei pažadais, pagarbiai jis buvo išsiųstas į Rygą ir priimtas į broliją. Netrukus, kai kažkokių iškilmių dieną visi ordino riteriai ir žmonės buvo išėję į bažnyčią, jis, sutikęs magistrą Veną, ėjusį kartu su kunigu Jonu, pasikvietė juos į atskirą menę, tarytum turėdamas atskleisti kažkokią svarbią paslaptį. Vos magistras įžengė į patalpą, kai šis alebarda perskėlė jam galvą ir čia pat vietoje nužudė kunigą, o pats pasislėpė artimiausioje koplytėlėje. Veikiai riterių aptiktas, buvo atiduotas pasaulietiniam teismui. Sulaukė sunkios bausmės — kankinimo ratu. Rinkimų sueigoje į magistrus buvo iškeltas riteris Folkvinas Šenkenas.

1208 m. Kivirčas su Gercikos kunigaikščiu Vsevolodu. Savo noru priėmus krikštą visose provincijose, sudariusiose tuometinę Livoniją, — Turaidoje, Kubeselėje, Metsepolėje, Holme, Lielvardėje, Remine, Ašeradėje, Vendene, Idumėjoje ir Ropoje, šalyje jau buvo įsigalėjusi ramybė. Vienintelė provincija, kurios Dievas globėjas buvo padarytas iš vėtros išverstos kerplėšos, puoselėdama menką viltį, kad netrukus ateis lietuviai ir išvys vokiečius, vieną dieną uždelsė priimti krikščionybę. Bet kliūtis išplėsti savo valdžią, kaip pastebėta, buvo dar ir rusų kunigaikštis, viešpatavęs Gercikoje, kur dabar yra miestelis, vadinamas Carogradu[1]. Šis kunigaikštis, vardu Vsevolodas[2], vedęs Lietuvoje viešpatavusio kunigaikščio Utenio, kitaip Dangeručio, dukrą ir tuo būdu įgijęs kai kurias valdas Lietuvos Užnerio kunigaikštystėje, todėl turėjo artimus ryšius su lietuviais, dažnai vadovavo jų grobikiškom kampanijom, kurių metu, ieškodami grobio, jie nusigaudavo už Dauguvos dešiniojo kranto. Be to, jis turėjo būti dar ir didelis lotyniškųjų apeigų krikščionių priešas. Jo krašto padėtis ir tie ryšiai, kurių padedami lietuviai viešpatavo abiejuose Dauguvos upės krantuose, taip smarkiai buvo įkyrėję Livonijos gyventojams, kad latviai nebegalėjo savo kaimuose nustygti, net estai ir rusinai iš tolimesnių vietovių dėl to, būtent dėl nuolatinių ir netikėtų

[1] Buvo ir kraštas, tam miestui priklausęs, vadintas *Gerce. Hiärn.* — S. 141. Viename dokumente nurodyta: *Quia propter pervicaces nimis paganorum incultus, quibus frequenter molestamur et devastamur, in bonis et personis, adeoque terrae nostrae sunt et fuerunt desolatae penitus annis pluribus et destructae, sicut in terris Semigalliae, Valetz et Gerce patet evidenter...* (Nes netoliese daug netikusio apsilcidimo pagonių, su kuriais dažnai jis turėdavo sunkumų ir būdavo apiplėšiamas ir turto, ir žmonių atžvilgiu, ir taip mūsų žemės yra ir buvo viduje ištuštėjusios daugeliui metų ir sunaikintos, kaip Žemgalos žemėse Valece ir Gercėje smarkiai nukentėjo...)

[2] *Wissewaldus apud Henricum Lethicum p. 62 et aliis locis.* (Visvaldį mini Henrikas Latvis 62 p. ir kitose vietose.)

lietuvių grobikų puolimų, smarkiai kentėjo. Pats Livonijos kronikininkas Henrikas su nuostaba nurodo: nei rusinai, nei estai, nei latviai, nė minutės saugios neturėdami, ilgiau būdavo priedangose ir giriose nei kad savo pačių namuose. Lietuviams jie buvo tarsi avys vilkams[1].

Vyskupas, 1208 metų rudenį kariniam žygiui sušaukęs tenykščius gyventojus, kryžiuočius bei kitus ginkluotus žmones, patraukė Dauguva į Kuoknesę. Iš ten tiesiai priėjo prie Gercikos miesto. Rusinai suruošė smarkų antpuolį, tačiau po įnirtingo mūšio jie buvo nublokšti ir taip smarkiai priremti, kad Livonijos riteriai kartu su rusinais įpuolė į tvirtovę. Krikščionys dėl savo tikėjimo liovėsi žudę, pasitenkino užėmę miestą ir pagrobę gyventojus į nelaisvę. Tuo tarpu kunigaikštis Vsevolodas su daugeliu riterių paspruko už Dauguvos, tam netrukdė netgi vokiečiai, nenorėdami lieti krikščionių kraujo. Kaip grobis pateko kunigaikščio žmona su visa dvaro manta ir turtais: varpais, brangiais rėmais aptaisytais paveikslais,

---

[1] *Erant etiam tunc Lettones (Lithuani) in tantum omnibus gentibus in terris istis existentibus dominantes, tam christianis, quam paganis, ut vix aliquid in villulis habitare auderet, et maxime Letthi, qui relinquentes domos suas desertas, tenebrosa silvarum semper querebant latibula. Nec sic quidem eos evadere potuerant, nam insidiando eis omni tempore per silvas eos comprehenderunt, et, aliis occisis, alios in terram suam deduxerunt, et omnia sua eis abstulerunt, et fugarunt Rutheni per silvas, villas a facie Letthonum, licet paucorum, sicut fugiunt lepores ante faciem venatorum, et erant Livones et Letthi cibus et esca Letthonum, et quasi oves in fauce luporum, quando sunt sine pastore.* (Tada dar buvo letonai (lietuviai), taip labai vyraujantys tarp visų genčių, šiose žemėse gyvenančių, — tiek pagonių, tiek krikščionių, kad sunkiai šiaip taip išdrįso kas dvareliuose gyventi, labiausiai latviai, kurie, palikdami savo namus apleistus, visados miškuose ieškojo tamsių slaptaviečių. Ir taip jokiu būdu negalėdavo jie pasprukti, nes iš pasalų visą laiką miškuose juos sučiupdavo ir, vieniems žuvus, kitus į savo žemę išvarydavo ir visa ką iš jų atimdavo, ir bėgo rutėnai per miškus, kaimus pasirodžius lietuviams, kad ir keletui, kaip kad bėga kiškiai prieš medžiotojų pavidalą: ir buvo livoniečiai ir latviai lietuvių maistas ir pašaras, tarsi avys vilkų nasruose, kai jos būna be piemens.) (*Henricus Letthicus.*— P. 62).

cerkvių puošmenomis ir visu miestiečių geru bei kunigaikščio iždu. Kitą dieną, padegęs miestą ir sugriovęs tvirtovę, vyskupas įsakė grįžti. Visa tai nuo kito Dauguvos kranto stebėjęs kunigaikštis graudžiai apraudojo gimtojo miesto sunaikinimą[1].

Sugrįžus į Rygą, buvo iškviestas tasai rusų kunigaikštis, kuriam po ilgų įspėjimų vyskupas grąžino kunigaikštystę, tačiau su sąlyga, kuria šis turėjo atsisakyti savo paveldėjimo teisių Panelės Marijos bažnyčios naudai. Iš šios per vyskupo rankas, įteikus tris leno pulkų vėliavas, gavo feodalinę skirtinę valdą, įsipareigodamas amžiams pripažinti vyskupą globėju, su bažnyčia visada gyventi gražiuoju ir nutraukti ryšius su pagonimis. Po atlikto ceremonialo kunigaikščiui buvo grąžinta žmona ir pagrobti žmonės. Bet šis, atstatęs savo Gercikos miestą ir nuosavybėn gavęs kraštą su kitais dviem miesteliūkščiais — Antine ir Zasa[2], — slapta susimokęs nenutraukė ryšių su lietuviais, įgalindamas juos puldinėti Kuoknesę.

---

[1] *Regulus ex altera parte Dunae, suspiria magna trahendo et gemitibus magnis ululando exclamavit dicens; „O! Gercike, civitas dilecta! O hereditas patrum meorum! O! innopinatum excidium gentis meae! vae mihi! ut quid natus sum videre incendium civitatis meae! sine pastore.* (Tada dar buvo letonai (lietuviai), taip labai vyraujantsios Dunos pusės, galingus atodūsius leisdamas ir baisiai dejuodamas, sušuko sakydamas: „O Gercika, mylimas mieste! O mano tėvų palikime! O netikėtas mano genties pražuvime! Aiman! Ir dėl to aš gimiau, kad pamatyčiau savo miesto gaisrą! Kad pamatyčiau savo tautos sunaikinimą ir pražūtį!) *Henr[ikas] Lat[vis].* — P. 63. *Livonijos istorijos tyrinėtojai pažymėjo Gercikos miestą netoli Kuoknesės. O naujasis tyrinėtojas p[onas] F. Kruzė šią vietovę nukėlė kiek aukščiau Dauguvos — prie Stokmanshofo. Tuo tarpu, pasak kitos kronikos (Franz Nyenstädts Livländische Chronik. // Monumenta Livoniae antiquae. — Bd. II. — S. 20. — C. IX), tvirtovė tokiu pavadinimu buvo pastatyta prie Kangario, t. y. netoli Suntažių. Remdamiesi šiais tyrinėjimais ir mūsų dabar padarytomis pastabomis, turime sutikti su pono Naperskio nuomone, kad ne viena tvirtovė Dauguvos dešiniojo kranto žemėlapyje buvo vadinama Gercika*.*

[2] Lehrbrief in des Herrn Geheimen Justitzraths von Ziegenhor Beylagen zum Kurländischen Staatsrechte. — S. 4. Žr.: *Gebhardi.* Gesch. v. Liefland.

756

1209 m. Jūrų plėšikai iš Kuršo. Tuo laikotarpiu susiduriame su kuršiais, dar siautusiais Baltijos jūroje gerai ginkluotais jūrų laivais. Zundo sąsiauryje 1209 metais aštuonetas kuršių laivų užtiko iš Vokietijos į Rygą plaukiančius kryžiuočius. Vokiečių riteriai skubiai sušoko į luotus ir leidosi piratams pavymui. Pastarieji manevruodami įstengė dvi valtis atskirti ir apsupę visus iššudyti. Netrukus (mat tais pačiais metais) jūreiviai iš Fryzijos atkeršijo už šią krikščionių patirtą nesėkmę: atvykę netikėtai į Gotlandą, surado keturis kuršių plėšikų laivus, pilnus prikrautus gausaus grobio, ypač daug buvo avių, netikėtai apsupo ir jas pagrobė, suruošę dideles skerdynes, kuriose krito visi kuršiai. Šis grobis, dideliam krikščionių džiaugsmui, buvo atgabentas į Rygą[1].

757

1209 m. Visuotinis sukilimas prieš vokiečius. Vyskupas Albertas, kaip paprastai, išplaukė į Vokietiją ieškoti paramos savo bažnyčiai. Vos tik pasklido apie tai gandas, kai tarp vietinių ėmė kilti baisios visus gyventojus apėmusios riaušės. Estai, rusinai, latviai, žemgaliai, kuršiai sutarė, kokiais būdais galėtų užimti Rygą ir išginti vokiečius iš visos savo šalies. Pirmąjį puolimą lietuviai surengė kėsindamiesi užimti Kuoknesės pilį ir vildamiesi lengvai laimėti. Bet Rudolfas iš Jericho narsiai atrėmė puolimą; po to, pasiuntus į mūšį ginkluotus būrius, priešas visiškai buvo nugintas. Vėliau latviai iš Adijos, nors priėmę krikštą, bet nepalankūs vokiečiams, nuvyko pas kuršius ir, pranešę apie numanomą laiką, kada esą Rygoje būna mažiausiai vokiečių, paspartino anų puolimą. Iš visų Kuršo kraštų ir gretimų šalių susirinko labai gau-

[1] *Henrikas Latvis.* — P. 65—66.

si kariauna, kuri išsidėstė prie krikščionių žemių sienų ir, keturiolika dienų laikydamasi priedangose, ieškojo užtarimo kreipdamasi į savo dievus bei siuntė žvalgus. Būtent tuo metu Stadeno grafas su riteriu Markardu ir kitais kryžiuočiais po velykinių švenčių išplaukė iš Rygos ir, atvykę į Dinamiundą, apsinakvojo tvirtovėje, o du laivus, saugomus menkos sargybos, paliko. Vos praaušus jūroje pastebėjo tartum miglos debesis boluojančias bures laivų, kurie, prisiartinę prie kranto, pradėjo laipinti karius. Ir laivuose, ir mieste buvo imta rengtis gynybai. Priešai, stengdamiesi greitomis užimti Rygą, palikę laivus, artinosi prie miesto sienos. Tuomet žvejai, matydami iš visų pusių plūstančius karius, atbėgo su žinia į miestą. Visus apėmė panika. Riteriai kalavijuočiai, kurių nedaug tebuvo, kunigai, merginos — visi ėmėsi ginklo. Priešas artinosi ir sausumos, ir vandens keliais, bet visur sutikdamas pasipriešinimą. Tuo tarpu kuršiai visi išlipo į krantą ir apsupo stovyklą. Kiekvienas turėjo baltą skydą, sudėtą iš dviejų dalių, su įtaisyta rankena laikyti, išlenkta vyskupo lazdos pavidalu. Kai saulės spinduliai, apšvietę skydus, atsimušė nepaprasta šviesa, akį rėžiančiu atspindžiu, pasklidusiu po laukus ir vandenis, tai atrodė karių esant nesuskaičiuojamą galybę. Susidūrimuose prie mūro sienos kai kurie buvo lengvai nukauti primėčius geležinių kojas žeidžiančių įtaisų. Kai kurie, stovėję prie skydų, sutriuškinti. Apie vidudienį kuršiai pasitraukė į savo laivus pietauti. Tuo tarpu pasigirdo didžiojo varpo dūžiai. Tarpusavyje jie taip kalbėjo: „Šit tas krikščionių Dievas mus prarys ir suės". Po to vėl prisiartinę prie miesto, visą dieną jį puolė. Bet sustojus voromis, prisidengus skydais, nebuvo galimybės laidyti strėlių, ir tik tada kai kas išeidavo iš gretos pasiimti skroblų svaidynėms ir kopynėms. Svaidomi akmenys daugelį partrenkė ir sužeidė. Vaitojantiems ir merdintiems patys bendražygiai galvas nukirsdavo. Jau miestą apgulė, sunešė daugybę degančių daiktų ir ugnį degti pasiruošę buvo, kai tuokart pasirodė gerai ginkluoti raiteliai

iš Holmo, nuo Senojo kalno *(Montem antiquam)* pusės pasukę miesto link. Šis raitelių pasirodymas taip sutrikdė visą kariauną, kad ji kuo greičiausiai nutraukė puolimą ir apgultį ir perėjo į kitą Dauguvos pusę, kur užtruko trejetą dienų laidodama ir apraudodama žuvusius saviškius. Turaidiečiai, juk latviai būdami, sužinoję Rygą patekus į apsuptį, surinko savo karius ir atėjo kuršiams į pagalbą. Taip pat ir žemgaliai bei kiti jų padermės gentainiai susitelkę laukė, kuo baigsis ši apgultis. O holmiečiai, būdami nuoširdžiai palankūs rygiečiams, tą pačią dieną paskubėjo miestui į pagalbą. Pakeliui užėję kai kuriuos kuršių laivus, mažumą anų iššudė. Riteris iš Dinamiundos Markardas, tiesiog priešo laivais pasinaudojęs, atsidangino į miestą: vėliau jis įstojo į Kalavijuočių ordiną. Naktį atvyko ir krikščionis palaikęs latvių didikas Kaupas su visais savo dvarionimis ir kariauna, taip pat ir Konradas iš Ikškilės su rinktiniais raiteliais. Kitą dieną priešo akivaizdoje buvo surengtas iškilmingas karių paradas ir anie buvo kviečiami į mūšį, bet kuršiai daugiau nebeturėjo noro bandyti jėgas kautynėse su Livonijos kariais ir po trejeto dienų ramiai atsitraukė[1].

758

1209 m. Estų antpuolis prieš Vendeną. Tuoj pat po šio įvykio Vendeno ordino komtūras su savo riteriais ir keletu vyskupo karių, susiruošę į Estijos kraštą Unganidį, prisiartino prie Odempės pilies. Estai, norėdami tartis dėl taikos, į pilį įleido Bertoldą, o tuo tarpu vyskupo kariai, to nežinodami, puolė ją iš kitos pusės, įsibrovė į aukštutinę tvirtovę ir sukėlė baisų sąmyšį. Po to užėmė ir pilį, padarydami gyventojams nemažų nuostolių. Rygiečiai išsiuntė Rudolfą iš Jericho kaip pasiuntinį pas Pskovo kunigaikštį tartis dėl sandėrio. Šiam vos tik atvykus

[1] *Henrikas Latvis.* — P. 67—68.

prie Vendeno, estai apsupo tvirtovę. Apgultis truko trejetą dienų, kurios buvo labai sunkios patiems apsupusiesiems. Jie iki šiol negirdėtu būdu atsigabeno iš miško medžių su visomis šaknimis, statėsi pylimus ir, užkūrę ugnį, brovėsi per mūro sieną. Galop iš Rygos atvyko pagalba ir pasirodė Kaupas su savo latviais. Estai atsitraukė už Gaujos upės prie liūno, buvusio pakeliui į Beveriną. Kitą dieną jų vytis leidosi kalavijuočių riteriai ir Kaupas. Pietų metu pasiekę tą patį liūną, iš savo žvalgų sužinojo, kad estai sprunka per Imerą. Tuoj pat puolė vytis, nepaisydami patarimo Kaupo, kuris siūlė palaukti, kol prisiartins kiti kariai. Priekyje žygiavo kalavijuočių būrys, o už jų vietiniai pulkai. Taip anuos besigainiodami, prie Imero užėjo estų kariauną, sustojusią kautynių rikiuotę, dalis jų tik ką buvo suskubę išnirti iš miško. Vis dėlto priešakinis pulkas neišlaikė, iškėlė vėliavą ir smogė priešui, o vietiniai kariai, buvę užnugaryje, išsisklaidė, liko tik apie dvidešimt vokiečių raitųjų riterių, kurie narsiai stojo prieš visas estų pajėgas. Nemaža jų krito ar pateko į nelaisvę ir buvo žiauriai nužudyti. Likusius riteris Fryzijus, susitvardęs, vikriai grumdamasis ir jodamas lakiu žirgu, laimingai išgelbėjo. Bet gerokai kliuvo ir sprunkantiems, kai per patrakusias vytynes buvo pagauti ir nužudyti. Tik po šių kautynių į Pskovą pasiųstas riteris Arnoldas įkalbinėjimais palenkė Rusios kunigaikštį sudaryti taikos sutartį. Pastarasis per pasiuntinį Ludolfą Smolenskietį pranešė savo sąlygą, kad livoniečiai kasmet mokėtų kunigaikščiui nustatytą duoklę; su tuo anie sutiko[1].

759

1211 m. Polocko kunigaikščio sandėris su vyskupu. Polocko kunigaikštis pasikvietė vyskupą Albertą pokalbiui dėl valdų, priklausančių jo kunigaikštystei ir esančių Li-

[1] *Henrikas Latvis.* — P. 69—70.

vonijoje, taip pat ir dėl laisvos prekybos Dauguvos upe. Netoli Gercikos įvyko suvažiavimas, kuriame vyskupą lydėjo buvęs Pskovo kunigaikštis Vladimiras, riteriai, pirmieji Latvijos asmenys ir pirkliai. Iš pradžių Polocko kunigaikštis prikišo vyskupui skriaudas tėvynainiams, prievarta primetamą krikščionybę, iškėlė gražaus elgesio pavyzdžių, pasakojo apie įkalbinėjimais, geradarystėmis ir tolerancija, taip būdingais Rusios kunigaikščiams, užvaldytus protus. Po to stengėsi įrodyti savo teises į Livoniją, turėtas dar prieš vokiečiams atvykstant, įsigalėjusias senaties teisėmis. Vyskupas savo ruožtu apsakė nepastovų vietinių būdą, remdamasis išvedžiojimais stengėsi įrodyti stokojant griežtumo ir prievartos, ypač krikšto dalykuose. Negalėjo nuginčyti pirmenybės teisių į Livoniją, kurias kunigaikštis aiškiai įrodė ir ką patvirtino latviai, bet pareiškė, kad nuo tos padėties, kokia dabar susiklosčiusi, nepaisydamas to, kas buvo praeityje, nukrypti negali ir neprivalo, kadangi yra gavęs iš imperatoriaus leną. Latviai savo ruožtu kratėsi dviejų patronų, atsisakinėdami dviem valdžiom tuo pačiu metu tarnauti. Po šiokio tokio ginčo, kunigaikščiui Vladimirui tarpininkaujant, buvo prieita prie susitarimo, kad Polocko kunigaikštis atsisako vyskupo labui savo teisių į Latviją, o pastarasis įsipareigoja remti kunigaikštį kovoje su jo užsienio priešais, ypač lietuviais, visada gyventi santaikoje, kad netrukdytų vieni kitiems prekiauti Dauguva[1].

760

1211 m. Sutartis su Lietuva, žygis į Estiją. 1212 m. Taikos* nutraukimas. Galop tais metais buvo prieita iki karo su estais, susiklosčius kitokioms aplinkybėms, kurių mūsų tema neaprėpia. 1211 metų pabaigoje lietuviai sutarė su vyskupu dėl taikos, išsaugodami sau teisę šią žiemą netrukdomi keliauti į Estiją. Per tą kelionę buvo

[1] *Henrikas Latvis.* — P. 85; *Hiärn.* — S. 87.

atrastas tenykštis Sakalos kraštas, prisiplėšta daug grobio, paimtas belaisvis, po to tuo pačiu keliu grįžta atgalios. Bet rygiečiai iškalbėjo riteriams, kad leido Sakalą apiplėšti, mat šis kraštas buvo pripažintas priklausančiu Rygos vyskupui, tačiau tie išsitarė, kad sakaliečiai nenorį būti pavaldūs vokiečiams, todėl nebuvo dingsties jiems ginti nepaklusnius gyventojus. Būtent per tą vokiečių nepalankumą lietuviai gavo progą nutraukti sutartį. Galop 1212 metais pirmieji jų atvyko į Dauguvos pakrantę prie Kuoknesės, išsikvietė riterius ir jų akyse mėtė ietis į upę kaip sutarties, kuri buvo sudaryta pasikeičiant ietimis, nutraukimo ženklą. Kaip toliau klostėsi įvykiai, aprėpę Livoniją ir Lietuvą, papasakosime kitoje knygoje, labiau susijusioje su Lietuvos istorija, o čia sustosime prie atminimų, kurie irgi galėtų mus dominti.

761

1217 m. Žemgalos vyskupystė. 1217 metai išsiskyrė tuo, kad Žemgalos vyskupu buvo įšventintas Dinamiundos abatas Bernardas. Jo buveinei buvo paskirta Mežuotnės pilis, kiek aukščiau dabartinės Mituvos, stovėjusi prie Musės upės, tačiau kliūtys, susidariusios dėl karo Selonijoje, lėmė, kad jam buvo skirta pilis prie Dauguvos. Ši vyskupystė turėjo garbingesnį vardą už Estijos, mat šis vyskupas dažniau lankėsi Rygoje pas vyskupą Albertą, abiejų santykiai buvo geri, ir labiau Vokietijoje rūpinosi Livonijos reikalais. Mirė jis 1222 metais[1].

762

1217 m. Žemgaliai, sudarę sąjungą su vokiečiais, priima krikščionybę. Tikriausiai žemgalių vadas Vestardas, nors ir kaip buvęs palankus vokiečiams, nutraukė savo

[1] Gruberi notae ad Henr. Leti. — P. 122.

ryšius su jais ir su dalimi Žemgalos pajūrio žemių, mat visa ta gentis buvo linkusi pasiduoti svetimos tautos valdžiai. Ši gentis, nuolat besivaidijanti su lietuviais, gražiai sugyvenusiais su kuršiais, neturėjo savo tautoje, kas jai ištiestų pagalbos ranką, taigi buvo priversta kreiptis paramos į vokiečius, juk anie ją spyrė to imtis. Tad būtent 1218 metais ten nuvyko pirmieji Žemgalos asmenys, gyvenę jų sostinėje Mežuotnėje *(Mesojten)*[1], prašydami vyskupą užtarti prieš juos puolančius lietuvius. Jiems buvo atsakyta, kad negali jie nei viltis kokio užtarimo, nei tikėtis kokios vokiečių pagalbos tol, kol nepriims krikšto. Tik tuokart bus galima aniems sueiti su jais į sandėrį ir bičiuliautis kaip su broliais. Žemgaliai atsakė, jog, bijodami baisaus savųjų ir lietuvių keršto, šiuo metu priimti krikšto negali, tačiau prašo, kad būtų pasiųsti kareiviai ir kartu su jais kunigai, juk jie, būdami pilyje, garantuos aniems saugumą ir galės vietinius žmones versti krikščionimis. Vyskupas su savo taryba noriai priėmė tą pasiūlymą ir grąžino pasiuntinius atgal, kad šie sužinotų visų savųjų nuomonę, ar sutinką su tuo pasiūlymu. Netrukus pasiuntiniai grįžo ir pakartojo pasiūlymą visos genties vardu. Tuomet vyskupas, sutelkęs savo krašto karius ir kryžiuočius, patraukė į Žemgalą, kur, kaip ir dera draugiškai elgiantis, apsistojo įkūręs stovyklą prie Mežuotnės. Suėjo pas jį visos provincijos pirmieji asmenys, patikino sutinką su pasiūlymu, sutartu per pasiuntinius, priėmė krikštą — iš viso per 300, neskaitant merginų ir vaikų. Po to prašė vyskupą, kad Dievo žodžiui krašte skleisti jis paliktų jų sostinėje riterių ir mokytojų. Kai visi šie dalykai buvo sutvarkyti, vyskupas kartu su kryžiuočiais grįžo į Rygą. Be abejonės, jau anksčiau viskam buvo pasiruošta, juk prieš metus buvo įšventintas ir Žemgalos vyskupas[2], kurį šiuokart jau įkurdino ano rezidencijoje. Nepa-

[1] Dabar tai kaimelis prie Musės upės.

[2] Popiežius Honoratas III nustatė tos vyskupystės ribas, pavadindamas ją Selonija arba Selburgija (1219 m. spalio 25 d.). *Dogiel.* Codex diplom. Reg. Polon. — T. V. — P. 6.

kentė Vestardas tokios išdavystės, kaip tai atsitiko Mežuotnėje, tad subūręs kariauną iš visos Žemgalos provincijos, vadinamos Tėrvete, kurios vadas ir vyriausiasis valdovas buvo, priėjęs prie tvirtovės ir visą dieną ją su kariais puolė norėdamas užimti. Vokiečiai, narsiai gindami tvirtoves, pašovė jo tikrą seserėną ir po to, kai taip atsitiko, atsitraukė nuo miesto. Čia pat sužinojęs, kad Musės upe plaukia kai kas iš vokiečių su naujajam vyskupui tarnauti paskirtais kunigais, taip pat ir būtinų reikmenų bei maisto kroviniais, patykojo juos toje vietoje, kur upė buvo sekli, užkirto kelią ir viską atėmė, vos suskubo kai kas pasprukti į Rygą. Kariauna išvyko iš Mežuotnės su visais vokiečių žmonėmis, mat jautėsi karinių reikmenų ir maisto atsargų stoka, be to, buvo girdėti, esą lietuviai ir kuršiai susimokė su Vestardo žemgaliais prieš vokiečius ir sutarė apsupti Kuoknesę ir ją užimti. Išgirdus tą žinią, patį vyskupą Albertą apėmė toks nerimas, kad įsakė visame krašte ginkluotiems žmonėms būti pasirengusiems[1].

763

1218 m. Žygis ir žemgalių sostinės Mežuotnės užėmimas. Vyskupo taryba Rygoje po Kalėdų nusprendė surengti žygį į žemes žemgalių mežuotniečių, kurie buvo atsimetę nuo krikščionybės, tačiau dėl labai nepalankaus laiko vos įstengė tą sumanymą įgyvendinti po Grabnyčių dienos. Iš visur sutelktus karius kryžiuočius, vadovaujamus Saksonijos kunigaikščio Alberto, taip pat kalavijuočius riterius su savo magistru vedė pats vyskupas Albertas, turėdamas iš viso 4000 vokiečių ir tiek pat vietinių karių. Buvo žygiuojama į Holmą, iš kur buvo pasiimtos likusios svaidyklės, būtinos puolimui. Žygiavusi visą naktį ka-

[1] *Henrikas Latvis.* — P. 131—132. Nors jis šiuos įvykius nurodo buvus 1218 metais, tačiau toliau, kitame paragrafe, tvirtina, kad tai esą dėjęsi prieš Kalėdas, o Mežuotnės gaisras įvyko tuoj pat po Grabnyčių dienos, 1218 metais. Tad tai turėjo būti metais anksčiau.

riauna nusidriekė palei Musės upę ir, užėmusi priemiesčius, apsupo pilį. Buvo imta rengtis apgulčiai. Tai truko šešetą dienų — vieni kasė pylimus puolančiųjų priedangoms, kiti kėlė koptus, treti taisėsi prie svaidyklių, čia vėl kilo didžiulė maišatis: tam, kad būtų galima patikimiau brautis per sieną, rengė dyglių prismaigstytas užtvaras, vadinamas ežiais; suneštomis vytelėmis užmetinėjo griovius, kad lengviau prie mūro pritaisytų koptus. Apsupusieji buvo apmėtyti akmenimis ir apšaudyti iš svaidyklių. Latviai kovėsi nuo koptų mėtydami ietis. Vis dėlto lig tolei buvo atkakliai ginamasi. Saksonijos kunigaikštis įsakė pastatyti didžiąją svaidyklę, kuri labai gerai svaidė akmenis, ir pats vadovavo stojęs prie jos. Nusviedus pirmąjį akmenį, griuvo galerija prie tvirtovės vidinės sienos, kartu su ten stovėjusiais žmonėmis. Kitas akmuo sutriuškino medinius pastolius. Trečiasis akmuo nuvertė kažkokį statinį, kitaip sakant, sandėlį, paremtą kolonomis, išvertė tris kolonas. Žemgaliai, matydami tokią mašinos galią, siaubo pagauti ėmė dangintis iš pylimų ir slėptis saugiose vietose. Po to prašė taikos ir ir meldė vyskupą atleisti. Buvo gautas sutikimas — dviem pirmiesiems asmenims, Madei ir Gaidei, duotas apsaugos raštas. Jiems pranešta, kad esantys tvirtovėje besąlygiškai, su viskuo, kas ten yra, pasiduotų, o gyventojų gyvybė buvo garantuojama. Nesutiko su tuo, grįžo į tvirtovę, ir prasidėjo mūšis, didesnis už ankstesnįjį. Vokiečiai, vado pavyzdžiu užsikrėtę, prisidengę savo ginklais ir mašinomis, priartėjo prie mūro sienos ir ėmė ropštis per ją, bet, jų nuostabai, buvo nublokšti tų, kuriuos niekindami manė esant pusgyvius. Paskui, aplink tvirtovę pridėję sausų medžių, sukėlė gaisrą, stengdamiesi ją sunaikinti. Šis sumanymas nuginė nuo pylimų apgultuosius, kitą rytą jie besąlygiškai pasidavė vyskupui. O apie vidudienį iš tvirtovės išėjo kariai, kurių buvo per du šimtus. Kai visa tai dėjosi, ūmai iš miško išpuolė Vestardas, savo žemgalių pulkus vesdamas ir gavęs pagalbon labai gausią lietuvių kariauną. Jie, sustoję karine rikiuote, susi-

ruošė traukti vokiečių link. Kuo skubiau išsirikiavo taip, kad pėstininkai sustojo prie tvirtovės. Kai kurie iš vokiečių gurguolininkų tuo metu, kai nebuvo jų vadų, puolė iš tvirtovės išėjusius žemgalius ir per dešimtį jų užmušė. O tie, kurie dar buvo pasilikę tvirtovėje, visa tai matydami, vėl naujai uždarė vartus ir, matyt, padrąsinti lietuvių karinės pagalbos, nusprendė gintis. Tuo tarpu pas Lietuvos karius pasiųstas vadas Visvaldis iš Ašeradės tarėsi kviesdamas iš pradžių stoti į kovą. Tačiau lietuvių vadai atsakė: „Žemgaliai mums sumokėjo, kad vyktume pažiūrėti jūsų karĩaunos. Dabar, iki valiai jus stebėję, nenorime sulaužyti sudarytos su jumis taikos sutarties, tad grįžtame į savąjį kraštą". Vos tik lietuviai pasišalino, vėl prasidėjo naujas tvirtovės puolimas. Latviai verždamiesi tiesiog kapote kapojosi su apsupusiais, vėl buvo sukeltas gaisras, plačiai pasikasta po pylimu, kuris griuvo su visa savo gynyba. Atėjus nakčiai, apgultieji prašė išklausyti jų nuomonę. Buvo leista iš tvirtovės išeiti ir garantuota gyvybė. Vyskupas tuoj pat pasiuntė į miestą vėliavą su šventojo kryžiaus ženklu, kuris buvo sutiktas su pareikšta pagarba ir prisiekta priimti krikštą. Po to buvo leista su žmonomis ir vaikais pasitraukti iš tvirtovės ir vykti į savo kaimelius. Bet daiktai, turtas ir pinigai kaip grobis atiteko kariams laimėtojams. Latviai[1], surinkę visa, kas buvo pilyje, sudegino visą miestą ir visiškai sugriovė tvirtovę.

---

[1] Henrikas Latvis dažnai nurodo — *Livones et Letthi,* taip vadindamas Livonijos latvius: pirmuoju atveju turi galvoje gyvenusius jūros link ir apie Rygą, antruoju — tuos, kurie buvo įsikūrę Kuoknesės apylinkėse ir toliau, Rusios sienų link. Jo yra paminėti ir *Letthigalli,* įvardijant latvius, gyvenusius Pernu link, bet paprastai maišo su savo livoniečiais. Lietuvius visada vadina *Letthones.* Iš čia aišku, kad Livonija — tai būtent kraštas, driekęsis jūros link ir aukštyn palei Dauguvą, tęsęsis net iki Holmo. Jo vardas buvo paėjęs iš senų laikų, duotas lyvių tautos, kuri tais laikais, kai ten pasirodė vokiečiai, jau buvo žuvusi. Tik tenykščiai latviai, būdami Livonijos gyventojai, išsaugojo tuose kraštuose pavadinimą.

764

Apie lietuvius. Iš šių pasakojimų paaiškėjo, kad lietuviai tuo metu su Livonijos vokiečiais gyveno taikiai ir laikėsi sandėrio, tačiau datos, kada jų sutartis buvo sudaryta, nežinome. Betgi iš visų Livonijos kronikininkų pateiktų prisiminimų apie Lietuvą aišku, kad tai buvo galingų ir narsių žmonių tauta, jų raiteliai turėdavę rinktinių žirgų ir jiems netrūko įgudusių vadų. Kartkarčiais plėšikaudami rengė žygius į Estiją, kol šis kraštas nebuvo priėmęs krikščionybės, vokiečiai tokių žygių netrukdydavo leisdami pereiti per jų žemes. Bet dažniausiai Rusios kunigaikščiai, Dauguvos žemupyje turėję valdų, susimokę imdavosi panašių žygių, ypač tai pasakytina apie Polocko kunigaikštį Vosylių Rogvolodą, kurį kronikininkas vadina *Vesceca*[1], kartais per netaisyklingą tartį ar per raštininko klaidą *Vyesceka*[2].

765

1222 m. Rusios kunigaikštystė Dorpato žemėje. Mes iš tiesų neturime pakankamai žinių iš Polocko kunigaikštystės istorijos, kad galėtume išdėstyti priežastis, kodėl kunigaikštis Vosylius, neabejojamai tas pats, kuris 1222 metais valdė Kuoknesę, paėmė į savo rankas Naugardo valdžią. Jis kurį laiką plėtė savo valdas, užimdamas Didįjį Dorpatą ir aplinkinius jo valsčius[3]. Užpuldi-

[1] *Henr. Lettic.* — P. 47, 60.

[2] Ibid. — P. 161; *Hytraeus.* Saxon, c. i. — P. 18. Žr.: *Grub.* — P. 47, kur jis pavadintas *Viescus.*

[3] Reikia paaiškinti, kodėl Kuoknesės valdovą paskelbėme Polocko kunigaikščiu ir kas jis toks iš tiesų buvo. Pirmiausia, ką reikėtų pasakyti dėl jo vardo. Rusios kronikininkai, anot Karamzino pateiktų ištraukų (t. II. — Pastaba 418; t. III. — Pastaba 205), jis buvo vadinamas *Wiaczko,* — tai iškreiptas Vosyliaus vardas. Mūsų naudotuose šaltiniuose aptinkame jį vadinamą *Wasskonus ir Waszkon,* tai yra *Waško,* sutrumpintas Vosyliaus vardas. Antra, kad tai būtent tas pats kunigaikštis, kuris mūsų istorijoje žinomas kaip Boriso Ginvilai-

nėjo žemes nepaklusniausių jo valdžiai nuo Veigos iki Virumos, nuo Virumos iki Gervanų ir iki Sakalos, visai nepaisydamas, ar tai ką tik priėmusiųjų krikštą, ar tai vokiečių valdos[1]. Vokiečiai siuntė prieš jį įvairius pulkus, tačiau nieko nelaimėjo. Būtent 1223 metais riteriai kalavijuočiai vienu metu po Kalėdų mėgino užimti Dorpato pilį, tačiau nesėkmingai[2]. Taigi vokiečiai turėjo ko niršti ant kunigaikščio, tuomet viešpatavusio Dorpate, juk jis, gudrybėmis užėmęs tvirtovę ir miestą, leido vietiniams gyventojams atsisakyti tikėjimo, priimdavo ir suteikdavo saugų prieglobstį įvairiems plėšikams, nusikaltėliams ir apaštalams, kurie bėgdavo nuo vokiečių. Apie tai 1223 metais vyskupų ir kalavijuočių riterių kunigaikščiui įteikė pasiūlymus, bet šis atsakė, kad ne jų valia yra įgiję tas žemes ir pilį, o naugardiečių ir Rusios kunigaikščių dėka; šie jam yra prisiekę kiekvieną kartą prireikus skubėti pagalbon, tad nėra ko jam leistis į derybas su vokiečiais. Ta pilis anuomet buvo patikimai apsaugota: kalavijuočiai neseniai buvo sustiprinę įtvirtinimus ir parūpinę svaidyklių, reikalingų gynybai. Kunigaikštis Vosylius irgi ne mažiau pasistengė sustiprinti gynybą[3].

766

1223 m. Dorpato apgultis ir užėmimas. Vokiečiai labai nerimavo, kad tokia galinga tvirtovė yra valdoma svetimtaučio kunigaikščio, tad nusprendė visi bendromis jė-

---

čio sūnus Vosylius Rogvolodas, įtikina mus du prieš mano akis gulintys senieji raštai: vienas iš Polocko kunigaikščio Andriaus Garbanotojo laikų, kitas — iš XVII amžiuje išspausdintos panegirikos, skirtos Radvilai. Apie šiuos šaltinius plačiau pakalbėsime kituose mūsų veikalo pasakojimuose. Čia tereikėtų pridurti, ką pastebėjome iš Livonijos istorijos (*Hiärn.* — S. 111): šio kunigaikščio žmona buvo Baba, su kuria gyvendamas, jis buvo sulaukęs dukros Sofijos, ištekėjusios už Ditricho, vokiečių kilmės riterio. Siems sutuoktiniams vyskupas Albertas buvo dovanojęs Kuoknesės pilį su aplinkinėmis valdomis.

[1] *Henr. Latvis.* — P. 161.

[2] Ibid. — P. 163.

[3] Ibid. — P. 165.

gomis išvyti kunigaikštį Vosylių iš Dorpato. Surinkę visas savo karines pajėgas, vyskupas Albertas ir magistras Folkvinas išsiuntė vieną dalinį į Vironiją, kad nukreiptų Rusios kariaunos akis, mat ši galėjo paskubėti pagalbon. O patys priartėję prie Dorpato ir 1223 metų rugpjūčio 15-ąją pateikę kunigaikščiui Vosyliui siūlymą savanoriškai pasiduoti, tačiau šis pareiškė, kad ginsis iki galo. Čia pilis buvo apsupta, prasidėjo puolimas, ir imta gintis pasitelkus visus įmanomus tais laikais puolimo ir gynimosi būdus. Gilinantis į smulkmenas, netgi kyla mintis palyginti tuometinį Dorpatą su mūsų laikais panašiai pagarsėjusiomis Antverpeno citadelėmis. Į apsuptuosius buvo svaidomi ne tik nenusakomo dydžio akmenys, bet ir įkaitinti geležiniai daiktai bei indai, pripildyti degalų. Pastatyti aukšti bokštai, iš kurių nutiesti požeminiai perėjimai net iki tvirtovės mūrų, po kuriais tokiu būdu buvo pasikasta, o tuo tarpu iš iškiliausio galerijos bokšto dieną ir naktį į gynybą, stovėjusią aukščiausiose mūrų vietose, buvo mėtomi įvairiausi sviediniai. Apsuptieji netikėtai atidarė slaptus pylimo vartus, pro kuriuos išritino didžiulį vežimą, pilną degalų, ir uždegę paleido bokšto link, be to, dar po juo buvo primėtę daugybę sausų, greit įsiliepsnojančių, žagarų. Apsupusieji vis dėlto įstengė užgesinę ir vežimą, ir žagarus išgelbėti bokštą. Kas naktį abiejose pusėse, kad priešas neturėtų ramaus poilsio, buvo keliamas pašėlęs triukšmas: latviai be perstojo kardais trankė skydus, vokiečiai mušė savo liutaurus, dūdavo trimitais, o rusinai klykė tvirtovėje ir lietuvių papročiu pūtė didžiulius ragus. Pagaliau vokiečiai ėmė baimintis dėl savo žygio sėkmės, mat gavo žinią, kad renkama nemaža rusinų kariauna siųsti pagalbon. Sušaukė tad tarybą, kurioje kilmingas riteris iš Norchoipės[1] Lutpertas, fogtas, kitaip sakant, kryžiuočių kapitonas, nepaisydamas išsakytų nuomonių įvairovės, siūlė ryžtis puolimui, nurodydamas, kad tam, kuris pirmasis įsigaus į tuos mūrus, turėtų

[1] Šio riterio vardas yra rastas vienoje sutartyje. Žr.: *Gadebusch.* Liefländische Jahrbücher. — Bd. I. — S. 177.

būti pareikšta didžiulė pagarba, apeinant patį kunigaikštį, skirtas kilmingiausias belaisvis. Šis riteris taip pat išsakė nuomonę, jog atkaklią estų, buvusių tvirtovėje, gynybą galima paaiškinti tuo, kad jie tikėjosi, jog jiems būsią dovanota, todėl ragino nesileisti į jokius sandėrius ir užėmus tvirtovę visus išžudyti, o kunigaikštį pakarti. Tokie barbariški siūlymai sulaukė visuotinio pritarimo. Vis dėlto praslinko kelios dienos, kol buvo galima pradėti puolimą. Tą dieną, davus ženklą, Jonas iš Apelderno, vienas iš vyskupo Alberto brolių, laikydamas rankose degantį fakelą, užsiropštė ant mūro, ir tą patį akimirksnį buvo imta atakuoti tvirtovę iš visų pusių ir taip mitriai, kad neįmanoma buvo įspėti, kas į pylimą įlipo pirmasis po Jono. Visi buvo išžudyti, išskyrus nedidelį skaičių merginų ir vaikų. Per du šimtu rusinų krito negyvi kartu su kunigaikščiu Vosylium[1], galop pilis ir miestas buvo sudeginti. Gyvas paliktas buvo tik vienas rusinas, kurį, apginklavę nuo galvos iki kojų ir užsodinę ant šarvuoto žirgo, išleido į kariauną, skirtą pagalbai, stovėjusią dar prie Pskovo, taip perduodami žinią apie tvirtovės užėmimą, taigi ir ši kariauna išsisklaidė.

767

1229 m. Vyskupo Alberto mirtis. Po šių įvykių Livonijoje daug kas pasikeitė, bet tuos dalykus, kaip nesusijusius su mūsų tema, praleisime. Svarbiausia buvo vyskupo Alberto mirtis, ištikusi jį 1229 metais. Buvo tai vienas iš tokių žmonių, kokių per amžius vienas kitas tepasitaiko.

---

[1] Mūsų chronologijoje ir genealoginėje lentelėje Rogvolodo mirties data atitinka Livonijos istorijos padavimus. *Chronicon Livoniae*, A. Gebhardi (Gesch. v. Liefland. — S. 356), Strijkovskis 234 p. nurodo, kad Rogvolodas yra palaidotas Polocke, *Šv. Sofijos** katedroje. Tai neprieštarauja tikrovei, juk vokiečiai galėjo leisti paimti nužudyto krikščionių kunigaikščio palaikus tam, kad palaidotų jį gimtosios žemės kapinėse. *Arba kitas Rogvolodas palaidotas buvo Polocke***.

Tik per jį Livonijoje įsigalėjo krikščionybė ir įsitvirtino vokiečių viešpatavimas. Daugiau kaip dvidešimt aštuonerius metus valdė jis tą valstybę ir diecezįją, nuolat susidurdamas su kliūtimis ir pavojais, apsuptas dažnai priešiškų ir vienas kitam nepalankių įvykių. Nepabaigė pradėtų darbų, bet įstatė juos į patikimas vėžes; galingas Kalavijuočių ordinas, ne gynyba ir patarnavimais rūpinęsis, tik nedėkingumą ir godumą rodęs, buvo nuolatinė kliūtis gerai tvarkai palaikyti ir vedė į pragaištį tą jauną vokiečių kurtą visuomenę. Tik Albertas ir jo talentas dar palaikė pusiausvyrą. Jo protas, ištvermė, neišsenkantis veiklumas, nuolatiniai darbai ir kelionės į užjūrį bei Italiją, puikus politikos ir valstybės reikalų išmanymas, sumanymų pastovumas ir tiesumas, narsa ir net kariniai sugebėjimai, karštas siekimas skleisti krikščionybę be skriaudų ir smurto, didelė tiesos meilė turėtų būti amžiams išlikusi Livonijos krašto atmintyje. Po šio didžio žmogaus mirties Rygos kapitula išrinko paveldėtoją premonstrantų ordino kanauninką Mikalojų iš Magdeburgo. Tačiau Brėmeno arkivyskupas Gerardas savo nuožiūra paskyrė jo žinioje tarnavusį scholastą Albertą Sverberį, kurį rygiečiai atsisakė priimti, mat jau seniai jie nebebuvo pavaldūs arkivyskupo jurisdikcijai. Šventasis tėvas patvirtino pirmąjį 1231 metų balandžio 8 dieną.

768

1230 m. Kuršo krikštas. Vis dėlto tuoj pat po vyskupo Alberto iš Apeldorno mirties apaštališkasis legatas kardinolas diakonas Otas atsiuntė į Rygą vienuolį iš Alvos vienuolyno Balduiną, kuriam pavedė valdyti vyskupystę. Šiam Balduinui pavyko šią provinciją gražiuoju paversti krikščioniška. Tuo metu viso Kuršo, kurį sudarė provincijos, vadintos *Esestua, Durben* ir *Saggara,* kaip ir keturiolikos valsčių, esančių Ventos upės pakrantėse, karaliaus teisėmis valdžią turėjo kažkoks *Lammechinus,* t. y.

Lamekinas, vyras narsus, gynęs savo tautą nuo nuolatinių danų ir švedų puldinėjimų. Būdamas jau gražiuose metuose, jis susipažino su Balduinu ir pritarė pastarojo siūlymui, kad Kuršas, pripažinęs krikščionybę savo krašte vyraujančia religija, priimtų apaštališkojo sosto teisingą užtarimą ir globą[1]. Sąjungą ir tokio puikaus krašto pavergimą pasiūlė Dinamiundos abatui, susitelkusiam draugėn su pirkliais ar tuo metu Rygoje apsistojusiais jūreiviais, riteriais kalavijuočiais, kryžiuočiais ir Rygos gyventojais, kurie 1230 metų gruodžio 28-ąją ovacijomis pritarė Balduino darbams[2]. Kuršiai prisiekė pripažinti kunigaikščius ir juos saugoti nuo visokių pavojų, priimti iš jų rankų krikšto sakramentą, paklusti ir jiems, ir ganytojui, kurį paskirs popiežius. Priėmė įsipareigojimą rinkti duokles ir mokesčius, tokius kaip kad buvo nustatyti Gotlando saloje, be to, dar savo pačių lėšomis aprūpinti ir pristatyti ginkluotų žmonių, o prireikus stoti kovon ginti krikščioniškų šalių ar tuo būdu skleisti šventąjį tikėjimą. Tikrumo dėlei ir laiduojant buvo pristatyti įkaitai. Brolis Balduinas savo ruožtu pareikalavo, kad jie besąlygiškai pasiduotų popiežiaus valdžiai, skirdamas jiems dvejų metų laikotarpį, per kurį jie, parengę garbingus pasiuntinius, nuvyktų pagerbti ir apdovanoti Šventąjį tėvą, iš kurio jie turėtų gauti nurodymus, kaip valdyti savąjį kraštą. Sekdami Lamekinu, nuvyko ir kiti kuršiai iš Bandovės, Vanenės valsčių, taip pat gyvenę anapus Ventos, kairiajame jos krante, ties Žemgalos ir Žemaitijos riba[3]. O vėliau buvo išruošti viso Kuršo pasiuntiniai įteikti popiežiui Grigaliui IX bulės, pažymėtos 1233 metų vasario 11-osios data, kuria buvo patvirtinamos visos su Balduinu sudarytos sutartys ir priimamos jo sąlygos. Popiežius, jau iš anksto žinodamas apie to vienuo-

---

[1] Chron. Livon. — P. 183; *Albericus.* — P. 542.

[2] Ši sutartis yra pateikta: *Raynaldi.* Ann. Eccles. — T. III. — P. 425.

[3] Kaimuose, vadintuose *Rende, Wasa, Galle, Mitichule, Wanne, Pyrre, Ugenesse, Cadowa, Anzes, Talse, Arowelle, Pope* (Silva Documentorum. — P. 263. — Nr. XLIV, ap. Gruber).

lio darbus, buvo labai nudžiugintas, paskyrė ir pats savo rankomis įšventino jį Žemgalos vyskupu, o netrukus, 1232 metų sausio 28-ąją, suteikė garbę būti popiežiaus legatu Vinlandijoje (pajūrio kraštas, priklausęs Kuršui ir Žemaitijai, arba tenykštei Vendijai), Estlandijoje, Žemgaloje ir Kurše, su jo valdžiai pavestomis vyskupystėmis Livonijoje, Estijoje, Kurše, Vendliandijoje, Revelyje ir Vironijoje. Turėjo teisę tvarkyti pastarųjų reikalus: išvykus kuriam vyskupui, perimdavo administravimą savo žinion ir rūpindavosi bažnyčios gerove. Be to, dar Balduinas parengė imperatoriaus įsakymą, pareiškęs imperatoriui Fridrikui II, kad pagonys, besilaikantys savojo tikėjimo, noriai priimtų krikštą ir paklustų krikščioniškajai valdžiai, tačiau juos nuo to atgraso priespaudos ir sunkaus jungo baimė, tai buvo primetama naujakrikščiams. Tad jiems ir norintiems taikiu būdu priimti krikštą, imperatorius laidavo nuosavybės neliečiamumą, nustatė galiojimą tokių pat įstatymų, kokie buvo įvesti Livonijoje, Estijoje, Prūsijoje ir Žemgaloje, griežtai perspėjant, kad naujakrikščiai atleidžiami nuo visokių duoklių, jiems neprimetama karalių, kunigaikščių, grafų bei didikų jurisdikcija ir jie gali naudotis visokiomis prerogatyvomis, kokias turi laisvi Romos valstybės ir Apaštališkojo sosto piliečiai[1]. Deja, šiame įsakyme, taip atitinkančiame pažangiąją krikščionybės dvasią, atsirado išimtis, ir tik nuo paties atvartautojo subtilumo priklausė imti ginklą ar ne. Netrukus per šį įstatymą kilo ordinų riterių vaidai su vyskupais. Mat pirmieji tikrovėje neturėjo jokių kitų ketinimų — tik plėsti užkariavimus ir didinti turtus, įgyjant juos pagonių kraštuose, antrieji, taip kaip ir skatino popiežiaus nurodymai, siekė vesti į tikrąjį tikėjimą ir geidė naujakrikščiams gėrio tiek šiame, tiek amžinajame gyvenime. Iš čia radosi riterių ordinų nepaprastas piktnaudžiavimas, mat jie norėjo ne kitaip, o tik ginklu pavergti kitus kraštus. Taip įvykiams klostantis, nelaimės

[1] *Gebhardi.* Geschichte von Liefland, Estland, Kurland und Semgallen. — S. 369. Žr.: *Reynaldi.* Ann. Eccles. — T. XIII. — P. 219.

kraštui būdavo nešamos ten, kur išmintingu nuosaikumu, be nekalto kraujo praliejimo galima buvo daugiau nuveikti. Šie riteriai dažnai puldavo valsčius, dėl kurių nebuvo abejojama, kad geruoju priims krikštą, arba kurie jau buvo atversti į tikrąjį tikėjimą ir tik laukė kunigo su šlakstykle. Jie to imdavosi kartais tam, kad vyskupams nemalonumų pridarytų, kitais kartais tam, kad nuslopintų visokį pagonių tikėjimą anų pažadais ir primestų nuomonę, esą visiems krikščionims svetimas garbingas elgesys, žmoniškumas ir tvirtas pažadas, jog jie žmones engią tik tam, kad engtų ir patenkintų savo godumą. Jie dažnai savo rezgamom pinklėm pasiekdavo, kad pagonys arba nebenorėdavo į savo kaimus priimti kunigų, arba priimtuosius išvarydavo, neretai juos net nužudydavo. Vis dėlto tokia įvykių raida ne taip greitai, kaip jiems norėjosi, vedė į tikslą, tad netrukus drįso paniekinti imperatoriaus įsakymą, jėga versdami naujakrikščius pasiduoti jų valdžiai, atiminėdami iš vyskupų turtus, o tai dažnai pasitaikydavo Prūsijoje, gąsdindami dvasininkus įvairiausiomis grėsmėmis, kad šie nedrįstų jų skųsti[1]. Dalis Kuršo anksčiau buvo Rygos krikščionių užimta, tad priklausė šio miesto gyventojams, riteriams ir vyskupams. Ta dingstimi naujasis Rygos vyskupas Mikalojus buvo sudaręs įvairias sutartis, susijusias su Ezelio sala. Viena iš jų, įsigaliojusia 1231 metų rugpjūčio 9-ąją, rygiečiams atidavė trečdalį minėtosios salos, Kuršo ir Žemgalos, leisdamas statyti ten bažnyčias, rinkti dešimtinę, o už tai rygiečiai privalėjo kiekvieną kartą vyskupui teikti ginkluotą paramą, išskyrus žygius prieš imperatorių. Šis dovanojimas apėmė dabar užkariautas žemes ir tai, kas dar turėjo būti tose provincijose užkariauta[2]. Vėliau, 1232 metų kovą, vyskupas atsisakė Mederotės pilies Kurše septyniasdešimt vieno Rygos pirklio brolijos naudai, sulyg-

[1] *Reynaldi.* Annal. Eccles. — T. III. — P. 547. Vyskupų bylos su ordinu 1241 metais dokumentai.

[2] Chron. Livon. — P. 270; *Arnd.* Liefländ. Chron. — Th. I. — S. 219.

damas, kad siųstų karius tarnauti jo kariaunos miesto pulke, o Kuršą tuokart iki dešiniojo Ventos upės kranto prijungė prie savo katedros jurisdikcijos. Galop 1234 metų gruodžio 20-ąją padalijo kryžiuočiams ir Rygos miestui Ezelio salą. Apie Kuršo dalį, užleistą miestui, pasakytina, kad 1235 metais buvo sudaryta sutartis, kuria miestas ją perleido vyskupui Balduinui iš Žemgalos su visomis tokiomis pat teisėmis, kaip kad šis turėjo į Kuršą ir Žemgalą. Vyskupas mainais 126 to miesto gyventojus priėmė į savo leną, skirdamas valdas jiems Kurše ir Žemgaloje.

769

1237 m. Kuršo paskirstymas į vyskupystes. Kuršo pasiuntinių apsilankymas Romoje ir atsidavimas Šventojo sosto globai padarė tenykštei dvasininkijai tokį įspūdį, kad garbusis Modenos vyskupas Vilhelmas, pats tiesiogiai pažinęs tuos šiaurės kraštus, savo vyskupystę atidavė į popiežiaus rankas ir pasiryžo teikti dvasininko paslaugas ką tik apkrikštytajai padermei. Popiežius, nušalinęs Balduiną nuo legato pareigų, paskyrė Vilhelmą legatu Prūsijoje, Kurše, Žemgaloje, Livonijoje, Estijoje ir Gotlande. Jo atvykimas į Rygą buvo prilygintas Taikos Angelo apsireiškimui, gyventojai tą dieną įamžino skirdami legatui savo valdas Ezelio saloje. Kiek daug jis nuveikė gero: prisidėjo prie Kalavijuočių ordino, jau išpaikusio beveltėdžiaujant, suvienijimo su kryžiuočiais, be to, buvo pripažinta ne mažiau svarbu dar ir tai, kad Kurše ir Žemgaloje įsteigė dvasinę administraciją, 1237 metais padalijęs kraštą į tris vyskupystes. Kuoknesės dalis anapus Dauguvos su Piltene, Abava, Tukumu, Mituva turėjo priklausyti Rygos diecezijai, į kitą vyskupystę įėjo Žemgala, trečioji, vadinama Kuršo vardu, buvo kairiojoje Vindavos pakrantėje.

770

1243 m. Žudynės Žemgalių žemėje. Kuršo ir Žemgalijos nukariavimas. Tačiau tie puikūs pradai netrukus buvo sunaikinti kryžiuočių, jau priėmusių savo draugėn kalavijuočių riterius. Juos neapsakomai prislėgė ši legato Vilhelmo nustatyta tvarka, pastojusi kelią naujiems grobimams, kadangi, susivieniję su Livonijos riteriais, norėjo visą kraštą, plytintį tarp Rygos ir Karaliaučiaus, turėti savo valdžioje ir sukurti didžiulę valstybę, besidriekiančią nuo Vyslos iki Botnijos įlankos. Trukdė jiems neseniai įšventintas Kuršo vyskupas Engelbertas, kuris pasižymėjo įvesdamas ordinui ne itin tinkamą tvarką. Taigi prireikė prasimanyti piktadarybių, dar juodesnių už kryžiuočių. Tad Livonijos kryžiuočiai 1242 metais sugalvojo patiems žymiausiems Žemgalos žemvaldžiams surengti puotą, į kurią juos sukvietę visus visutėlaičius išpjovė. Tai tenykščiams žmonėms padarė baisiausią įspūdį. Pasklido verksmai, dejonės, aimanos, vėliau — įtūžis, kerštas, kurio nekalta auka tapo vyskupas Engelbertas su daugeliu kunigų. Pagaliau sielvartas, per 100 tūkstančių šeimų, pasitraukusių į Lietuvą, viso Kuršo ir Žemgalos ištuštėjimas, pakrikimas, naujos žudynės, gaisrai, krašto niokojimas, kruvini užkariavimai šalyje, ant kurios griuvėsių, kaip ant kapo duobės, dievotieji riteriai 1243 metais Goldingos tvirtovėje pastatė savo juodąjį kryžių.

771

Baigdami pasakojimą apie įvykius, sietinus su lietuvių tautos padermėmis, kurias likimas istorijoje pasuko sava vaga, ir nebetelpančius į mūsų sumanymo rėmus, negalime apeiti bendro pobūdžio pastabų apie visų tų, žmonių ašaromis aplaistytų nelaimių versmes. Vokiečių tauta, siekdama sau naudos prekyboje, nepamiršo ir gerovės bei švietimo gyventojų, su kuriais mezgė naujus

ryšius. Juk ar kas galėjo pamanyti, kad dorieji Brėmeno pirkliai galėtų norėti žlugimo tautos, kurios turtais pasinaudodami, savo pačių naudos žiūrėdami, ketino plėtoti prekybą? Argi pirmaisiais žingsniais, Meinhardui gyvam esant, ne kitų tikslų buvo siekiama? Bet aplinkybės šalies viduje, kitaip sakant, darbo žmonių santykiai su didikais, dykaduoniaujančiais, užsiėmusiais karais ar medžiokle, aprūpintais gėrybėmis, tais laikais Livonijoje buvo tokio pobūdžio, kad tie veltėdžiai turėjo aniems didelę įtaką — gal būdami aukštesnės kultūros, gal dėl to, kad jie kadaise daug laisvių prarado skandinavų priremti, bet nusimetė svetimšalių jungą. Dėl to turėjo būti dėkingi savo vadams, mat šie labai jau buvo pasigviešę garbės ir tėvynainių pripažinimo arba, kitais žodžiais tariant, siekė gyventi naudodamiesi vargingojo žemdirbių luomo triūsu. Šie didikai dažnai gadino vietinių santykius su vokiečiais, trukdė skleisti krikščionybę, abiem šiais atvejais įžiūrėdami savo reikšmės nuvertinimą. Per šiuos siundymus kildavo visos negandos, kurias patyrė trys pirmieji vyskupai, ir per juos radosi būtinybė laikyti šalyje nereikalingą nuolatinę kariuomenę. Tą gerai suvokė vyskupas Albertas. Jis visomis galiomis trošk o su tuo susidoroti, juk kiek jis įdėjo darbo, triūso, patyrė pavojų nuolatos keliaudamas jūra į Vokietiją! Kiek nemalonumų sulaukė iš kryžiuočių, vienuolių ir įvairių luomų, su kuriais turėjo palaikyti nuolatinius ryšius tam, kad telktų ginkluotus žmones savo diecezijoje. Kas minutę jį ištikdavo naujos stulbinančios staigmenos, pragaištingos jo geriems ketinimams. Buvo pageidaujama, kad riteriai dažnai būtų šalyje, tad vyskupas Albertas savo Kalavijuočių ordino žemėse jiems davė valdų. Tačiau šis ordinas, vos įsisteigęs, nieko svarbesnio nesugalvojo, kaip tik rūpintis savo pačių galybe. Prisimetę ieška duonos kąsnio, siekė įtvirtinti šios ginkluotos vienuolių brolijos nepriklausomybę ir vienvaldžio teises, juk, žmonijos nelaimei, tokio pobūdžio ordinų dvasia visur buvo ne kitokia. Ir čia popiežiai apsiriko nenumatydami,

kokiais nesuprantamais būdais piktnaudžiaujama ir kad būtinai jie turėjo rastis ordino brolijoje, apimtoje didvyriškumo dvasios, garbės ir narsos, aitrinamoje didybės. Rygos vyskupas buvo naujakrikščių, kryžiuočių ginklo jėga užkariautų, valdovas. Gal netgi pasikarščiavo užleisdamas Folkvinui tiek daug žemių ir su tokiais plačiais valdžios įgaliojimais, tačiau jau atšaukti to nebegalėjo. Ordinas, akimoju stojęs kitoje svarstyklių pusėje, ėmė lygintis su vyskupu reikšme ir galia. Popiežiai iki Inocento III netgi buvo ėmę kelti jam ovacijas. Neapdairūs dvasios tėvai savo nesubrendusius vaikus patikėjo dviejų auklių globai, pačiai pražūtingiausiai! Veltui Inocentas ragino vienytis, veltui su Evangelija rankose meldė[1], veltui grasino, esą šventieji apaštalai Petras ir Povilas jų nepalaimins, riteriai ėjo savo pasirinktu keliu ir, susivieniję su kryžiuočiais, pervis įsismarkavo. Puikybė, įniršis, nežmoniškumas galop pasiekė tokius mastus, apie kuriuos šiokį tokį vaizdą galima susidaryti iš mūsų pasakojimo šiame skyriuje, taip pat ir tolesniuose teks su tais dalykais susidurti.

* * *

V skyrius

PASTEBĖJIMAI APIE LAIKUS, NESIEKIANČIUS XIII a.

.....

772

Lietuvos istorijos įvykių pasakojimuose priartėjome prie to laikotarpio, kuriuo ji patyrė svarbiausias permainas, belieka tik surinkti viską, ką išsaugojo istorijos pa-

[1] Žr. Gruberio „Silva documentorum". — P. 242 ir kt. Innocentii P. P. III, praecepta in Eccles. Livonen. inter Neophitos observanda.

minklai apie pasaulietinę tvarką, politiką ir papročius bei kitas ypatybes, atspindinčias tos tautos bruožus, kam pritrūko vietos ankstesniuose pasakojimuose, paremtuose pernelyg bendro pobūdžio dalykais, kad rastųsi galimybė gilintis smulkiau. Apskritai imant, visos šios ypatybės sietinos su ankstesniais už XIII amžių laikais, kol visa tauta nebuvo praradusi nepriklausomybės, būdingų tautinių bruožų ir savo religijos. Daugiausia dalykų šiam skyriui yra paimtų iš prūsų istorijos, tautos, pasižymėjusios didžiausia vyrų ir moterų lygybe, apie kurios praeitį turime daugiausia rašytinės medžiagos. Bet jie nebuvo nutolę ir nuo kitų gimininių padermių, kaip kad įsitikinome iš daugelio tyrinėjimų. Tuos dalykus išdėstysime kituose straipsniuose.

773

Krašto paskirstymas. Kraštas buvo padalytas, kaip jau anksčiau pastebėjome, į tris sritis, kurių kiekviena buvo suskirstyta į provincijas, pastarosios buvo sudarytos iš atskirų plotų arba žemių, paveldėjimo teise priklausiusių didikams.

774

Gyventojų susiskirstymas. Gyventojai buvo susiskirstę, kaip kad buvo įprasta senovės laisvose tautose, o Lietuvoje, tai buvo religijos nuopelnas, šventai ir nekeičiamai pripažintas suskirstymas į klases, kitaip sakant, į įvairios reikšmės ir garbės luomus. Dvasininkų luomas buvo laikomas šventu, tad naudojosi ypatinga pagarba, nors iš tiesų tai nebuvo kuo nors ypatingu pasižymintis sluoksnis, juk daugelis jų savo amžių praleisdavo likdami viengungiai. Kitas luomas — tai kilmingųjų kunigaikščių, būtent tų, kurie buvo kilę iš senųjų giminių, išaukštintų, garsių nuopelnais tėvynei. Prūsai juos vadino *Rike*

arba *Reiks, Rikis,* Lietuvoje — *Kunigas,* Latvijoje — *Kungs*[1]. Iš jų buvo renkami arba paveldėjimo teise jie tapdavo aukščiausiais valdovais šalies, sudarytos iš didesnių ar mažesnių provincijų. Karo atveju jie dažniausiai būdavo skiriami vadais. Ne tik eidami šias pareigas, kurios suteikdavo jiems diktatoriaus teises, bet ir visada, priklausomai nuo jų pačių galios ar galimybės pasitelkti karines pajėgas, turėjo daugiau ar mažiau savarankišką valdžią. Betgi, kol ta kariauna buvo sudaryta iš čiabuvių, tie kunigaikštukai buvo priversti ne savo norus tenkinti, bet laikytis šalies įstatymų, kuriais rūpinosi vyriausiasis žynys. Ir tik jie, užgrobę rusinų krikščionių, nepaklususių žyniams ir Krivių Krivaičiui, nepaisiusių svetimų papročių, žemes, pasinaudojo jais savo pripažinimui įtvirtinti, savo valdžiai stiprinti ir su jų pagalba tapo vienvaldžiais, kaip tai atsitiko XIII amžiuje Lietuvoje. Trečiąjį luomą sudarė bajorai[2], Prūsijoje vadinami *Supany,* Lietuvoje — *Bajoras.* Buvo tai riterių ainiai, kilę iš savo krašto ar iš svetur, save priskyrę karių sluoksniui, laisvi, nepriklausomi žemės valdų savininkai. Lietuvos rusiškuose raštuose iki vėlyviausių laikų jie buvo vadinami bajorais. Kai kas iš jų ir aukščiau nurodytojo luomo buvo savininkai didžiulių žemės valdų, apimančių visas sritis arba didžiąsias jų dalis. Šie, turėdami daugiau galimybių pasižymėti, buvo pripažįstami savo paveldimų valsčių valdovais. Jų žemėse gyvendavo nepriklausomi bajorai ir kiti, kilę iš laisvųjų žemesniųjų luomų, kurių pavaldumas buvo įvairaus laipsnio. Ketvirtasis *luomas* — žemdirbių bendruomenė, prastuomenė, varguoliai, neturintys paveldimų žemių, tik savo darbu duoną užsidirbantys. Šio luomo žmonės buvo valioje paveldimų žemių savininkų, kurie rinko iš jų nustatytas, įstatymais įtei-

[1] *Dusburg.* — Part. III. — C. 5. — vadina juos *Reges.* O Bartensteino privilegijoje yra pasakyta: *Si Prutheni sub Regibus Pruthenicalibus residentes, et alii Pruteni advenae...* (Jeigu prūsai, gyvenantys po prūsų karaliais, ir kiti prūsai atvykėliai...)

[2] Dusburgas (P. III. — Sk. 19, 20) juos vadina *Capitanei* (vyresnieji, vadovai) arba *Duces* (vadai, kunigaikščiai).

sintas duokles ir reikalavo atlikti darbus pagal susitarimą ir atsižvelgiant į duotus jiems ūkio padargus. Penktąjį *luomą** sudarė nelaisvi žmonės — dvaruose ir ūkiuose dirbantys tarnai, kurių didesnioji dalis buvo karo belaisviai arba parsidavę amžinon vergijon gyventojai iš laisvųjų luomų. Pastarasis luomas buvo pripažintas savo valdovų nuosavybe, jis neturėjo jokių teisių ir buvo visiškoje savo ponų valioje. Tie, kurie įgydavo garsą per jų pačių nuopelnus, kuriems kilmė neturėjo įtakos jų laimėjimams, pasižymėję sunkiomis karo meto aplinkybėmis pelnydavo didžią pagarbą ir pripažinimą, tokie buvo vadinami *Wada*, tai yra aukščiausias vadas. Kryžiuočių karų Prūsijoje metu taip buvo išgarsėję Kodrumas ir Piopsė — Varmijoje, Tirska — Nadruvoje, Godukė — Natangijoje, Glandė — Sambijoje, Autumė — Pagudėje, Divanas — Bartoje, taip pat ir kiti įvairiuose šalies kraštuose. Nuo trijų pirmųjų luomų buvo neatsiejami valdžios pareigūnai: vyriausieji teisėjai, dievų valios reiškėju laikomas pirmasis žynys; šis buvo didžiausia valdžia visoje tautoje, kunigaikščiams, vadams — visiems buvo privalomi ano įsakymai, kurie buvo reiškiami dievų vardu ir jų valia. Pasak kronikininkų, būdavo tokių įvykių, kai pats pirmasis asmuo šalyje turėdavo stoti vyriausiojo žynio akivaizdon arba siųsti savo vardu aukštą asmenį. Be šių, retai kas būdavo prie jo prileidžiamas ir galėdavo su juo susidurti akis į akį, o per priėmimus Šventojoje Girioje arba šventoje vietoje sėdėdavo ant sukrauto ugniakuro. Svetimšaliams pasiuntiniams neleisdavo net peržengti šventųjų vietų ribų. Netoli ano buvimo vietos statydavo tinkamą palapinę, kur pasiuntiniai tol būdavo išlaikomi, kol trukdavo derybos, visados vedamos per trečiuosius asmenis. Žemesniojo rango žyniai pasaulietiniame gyvenime taip pat turėjo savo pareigų, ką jau minėjome kalbėdami apie mitologiją. Kunigaikščiai arba valdovai turėjo įstatymais nustatytą valdžią ir ypatingų prerogatyvų, bet kai kurie galėjo turėti didesnę įtaką, atsižvelgiant į ką tik minėtus dalykus. Taip pat ir

riteriai, kol nesusidurdavo su aukštesniųjų pasipriešinimu arba kol nesiimdavo smurto kiti žmonės, tol galėdavo įvairiais būdais kilti save garsindami[1].

[1] Tokio gyventojų pasiskirstymo į luomus pradmenys iš žilos senovės, kai kūrėsi visuomenės, kurioms buvo lemta užimti Šiaurės Europos žemes. Šaknys jų — Kaukaze, juk ten ir dabar randami panašaus susiskirstymo ir panašios tvarkos pėdsakai. Jonas Potockis 1797 m., susiruošęs kelionėn į Rytus, čerkesų krašte pastebėjo tokią tvarką: yra keturi gyventojų sluoksniai — kunigaikščiai, bajorai, žemdirbiai ir belaisviai. Kunigaikščiai turi savo valdžioje, apribotoje tam tikrais įstatymais, nustatytą skaičių bajorų, pačiam kunigaikščiui nepriklauso nė vienas žemdirbys. Visą jo turtą sudaro buveinė ir kaimenė, o bajorai jam teikia visa, ko gali prireikti, ir skiria jam dalį grobio. Žemdirbiai augindavo derlių žemėje, kuri nebuvo jų nuosavybė, bet bajorų, tad žemdirbys galėdavo keisti gyvenamą vietą ir poną, keldamasis iš vienos vietos į kitą. Ketvirtasis sluoksnis apima belaisvius tikrąja šio žodžio prasme — tai valdiniai, kitaip sakant, asmeninė jų ponų nuosavybė. Vienas iš kunigaikščių yra vyriausiasis ir yra laikomas visos šalies kunigaikščiu.

Norint geriau pažinti bendruomenės struktūrą, egzistavusią ir vėlesniais amžiais, kurie taip pat šiame veikale aprašomi, ne pro šalį bus štai ką pasakyti: vergų luomas, iš pradžių negirdėtas tarp gentainių, atsirado kartu su karo belaisviais ir tik po to — tarp pačių lietuvių. Vergai atsirado dėl šių trijų priežasčių: I. Kaip teismo nuosprendžio išdava už nusikaltimus vado atžvilgiu; teismo sprendimu žmogus tapdavo valdovo vergu. II. Užmezgus vedybinius santykius su vergų luomo atstovu. Pavyzdžiui, kažkam patiko kažkieno vergė, bet, negalėdamas jos nusipirkti, kaip užstatas už leidimą ją vesti jos ponui pasiduodavo į vergiją, ir atvirkščiai, kai laisva moteris ištekėdavo už vergo. III. Patys parsiduodami arba tėvų parduoti dar vaikais būdami (Czacki T. O prawach.... — T. II. — S. 217—220; Statut Litewski. III—XII. — S. 11, 19). Paprastai vergai būdavo ponų namiškiai. Iš čia atsirado įstatymai apie nelaisvą šeimyną, valstiečius. Jeigu ponas įkurdindavo šio luomo žmones ant žemės, paskirdamas jiems nuolatinį gyvenamąjį namą ir pragyvenimui reikalingą kiekį žemės, tai jie būdavo vadinami valstiečiais, susietais su žeme, ir sudarė giminės nuosavybę, t. y. tapdavo priklausomi nuo nejudamos nuosavybės — nebuvo galima parduoti arba laikyti be žemės, nes jie sudarė dvaro nuosavybę. Beje, įstatymais nebuvo ribojama valdžia jų asmeniui — bėglius būdavo galima vytis. Bet būdavo ir šiokių tokių išimčių, t. y. jeigu ponas dešimt metų žinojo, kur slapstosi jo priklausomas žmogus, bet jo nesusigrąžindavo, arba bėglys įsikurdavo mieste, turinčiame savas privilegijas, arba pagaliau bado metu, nesulaukęs savo pono pagalbos, pats save išmaitindavo. Sakėme, jog ponų žemėse gyveno ir valstiečiai, priklausę laisvam luomui — juos vėliau įstatymai ir paprotys pavadino bajorais. Vieni jų saugodavo miškus ir savo šeimininkui rinkdavo jų gėrybes — Statute jie vadinami bartininkais, nes pagrindinę jų verslo šaką sudarė avilių kopinėjimas. Tie, kurie tarnavo prie kelių, turėjo kinkyti arklius ir, kai prireikdavo,

pristatyti savo ponui — įstatymuose jie vadinami bajorais žygininkais. O tie, kurie savo ponams tarnavo kaip kariai, t. y. ginklanešiai, raiteliai, sargybiniai ar tai prie mašinų, ar tai prie karo gurguolių, ar tai prie pilaičių, riterių vadovaujami, — tie buvo vadinami bajorais šarvininkais. Dauguma jų iš pat pradžių buvo laisvi žmonės, t. y. galėdavo gyventi ten, kur jiems patiko, kai įvykdydavo visus įsipareigojimus žemės savininkui, ir elgtis su savo likimu kaip tinkami; vis dėlto, laikui bėgant, didesnė jų dalis pateko valdžion įstatymų, kurie susiedavo juos su žeme. Mat, gyvendami pono žemėje, ar tai prievarta, ar tai susiklosčius aplinkybėms įsipareigodavo likti vietoje, neprarasdami savo bajoriškų prerogatyvų. Iš čia išaugo dar viena laisvųjų valstiečių rūšis, vadinama bajorais ZACHOŽE. Šios grupės žmonės buvo patys laisviausi. Jie neturėjo jokių prievolių, išskyrus prievolę mokėti sutartą činšą. Žemę turėdavo pagal sutartį, o įvykdę sutarties sąlygas, galėdavo persikelti kur tik nori. Kokiu būdu žlugo šis susiskirstymas ir kokiu būdu jis pavirto baudžiava? Sunku tiksliau atsakyti į šį klausimą, nors ir peržiūrėtum visus vietos dokumentus ir inventorius. Netvarka, iš Lenkijos patekusi į Lietuvą, sugadino jos amžinas institucijas, ir sugadino taip smarkiai, kad visa tai dingsta iš istorijos tyrinėtojo akių. Čia reikėtų pateikti ir duomenų apie lietuvių genties tautų egzistavimo lygį šiais laikais.

Šiais laikais lietuvių gentį sudaro:

a) tikrojoje Lietuvoje (Vilniaus, Kauno ir Gardino gubernijose) — 408 203;

b) Žemaitijoje (Kauno gubernijoje) — 308 683;

c) kalbantieji lietuviškai žemaitiška tarme Lenkijos Karalystėje (Augustavo gubernijoje, Marijampolės, Kalvarijos ir Seinų apskrityse) — 183 916;

d) kalbantieji lietuviškai prūsiška tarme Prūsijos Karalystėje, Karaliaučiaus (31 000), Gumbinės (11 900) apylinkėse — 150 000 (Rigaische Zeitung. — 1853. — Nr. 12).

Iš viso lietuvių — 1 050 802;

e) latviai yra išsimėtę po kelias Imperijos gubernijas:

	vyrų	moterų	iš viso
Kurliandijos gubernijoje	192 148	209 791	401 039
Inflantų " "	152 825	166 047	318 872
Vitebsko " "	71 050	71 447	142 497
Kauno " "	3 210	3 131	6 341
Pskovo " "	248	210	458
Sankt Peterburgo" "	?	?	2 000
Iš viso	499 481	450 626	870 107

Taigi iš viso lietuvių gentį sudaro:

a) Rusijos imperijoje 1 586 993;

b) Lenkijos Karalystėje 183 916;

c) Prūsijos Karalystėje 252 000.

Iš viso abiejų lyčių 1 920 909.

Šiuo metu tikroji Lietuva su Žemaitija ir savo tarmės paplitimu apytiksliai užima 1300, latviai — 1200 kvadratinių mylių teritoriją. Iš viso — 2500 kvadratinių mylių (Žurnal Ministierstva vnutrennich diel. — 1851. — Nr. 4).*

Išorės bruožai. Lietuviai pagal savo kūno sudėjimą priskiriami skitų-pelazgų grupei, būtent plaukų spalva — tarpinė tarp šviesbruvių ir tamsiaplaukių, yra pailgo veido, baltos odos. Apskritai iki šiol išlikę lietuvių bruožai yra kaip tik tokie. Kūnas visiškai baltas, plaukai vaikystėje šviesūs, dažnai perlų baltumo, vyresniame amžiuje — tamsesni, pelenų spalvos, panašios į bistrą, kartais be jokio rudumo, kartais primenantys rausvąjį bistrą. Akys didelės, žydros, baltymai ryškūs, debesų baltumo. Nosis tiesi, tartum graikų antikos laikų, tai yra su kakta beveik vienoje tiesėje. Barzda tanki, veidai ypatingo skaistumo. Tokius prūsus vaizdavo senų laikų istorikai[1]. Buvo nepaprastai puikaus stoto: tiesiai nuaugę, liekni, tvirti, išsišovusiais kojų ir rankų raumenimis. Kronikininkai pažymi apie senovės prūsus, esą ten daug buvo augalotų vyrų, o kai kurie prilygo milžinams. Pretorijus ypač plačiai papasakojo apie prūsų milžinus, neverta to kartoti. Neabejojama tik, kad tai buvo žmonės labai stotingi, o visi tarė juos esant galiūnus, stambumu pranokstančius kitus tokius pasaulyje žinomus. Vietovėse, kur lietuvių kartos tarp kitų kaimo žmonių buvo išsilaikiusios visiškai nesumišusios, netgi dabar, stebint ryškius kilmės bruožus, be kita ko, krinta į akis daug stotingų vyrų. Dar pats prisimenu kaimietį, pavarde Volodiejus, iš Lydos apskrities Zablotės parapijos žemvaldžiui Novickiui priklausiusio Voleišių kaimo, kuris visais atžvilgiais panėšėjo į milžiną. Jis mažiausiai turėjo būti šešių pėdų ir devynių colių aukščio, juk bažnyčioje patys stotingiausi, išsitempę stovėdami, vos jo pečių lygį prašokdavo. Jo giminė paėjo nuo Merkinės apylinkių. Apie tokius milžinus, kurių anksčiau dažniau nei dabar užgimdavo, yra visiškai neabejo-

[1] *Adomas Brėmenietis* (De situ Daniae. — P. 227) nurodo: *Homines caeruleos, facie rubra et crinitos.* (Žmonės mėlynakiai, raudono veido ir ilgais plaukais.) Taip pat: *Helmold.* — Lib. I. — C. I; *Tacit.* Germ. — C. 45.

tinų žinių[1]. Atšiaurios ir permainingos gamtos užgrūdinti, pratę prie pastovaus ir paprasto gyvenimo būdo, nevartoję svaiginančių gėrimų, galop palankios klimato sąlygos — visa tai laidavo stiprią sveikatą ir ilgą gyvenimą[2]. Tarp senovės lietuvių neretai atsitikdavo, kad kariauti į tolimus kraštus traukdavo senoliai, vaikaičių vedami, ir kaudavosi su jaunatviškų įkarščiu. Netgi vėlesniais amžiais pačių lietuvių gyvenamuose valsčiuose būdavo sutinkami žvalūs žilagalviai, jų amžius siekdavo iki šimto metų, o kai kurie sulaukdavo ir šimto penkiasdešimties[3]. Lietuvių moterų veido ir kūno grožis tobulas. Netgi iki šiol pačios puikiausios lietuvės yra iš senųjų Lietuvos apskričių — Trakų, Kauno, Ukmergės. Latvės šiuo atžvilgiu yra nuskriaustos, nors vyrai ten, kur nesumišę su kitomis padermėmis, yra išlaikę dailius veido bruožus ir tvirtą kūno sudėjimą. Jų vardai dažnai apibūdindavo fizines ar dvasines ypatybes, tam tikrus įgimtus būdo bruožus. Kiekvienas, kad ir kokiam luomui priklausė, turėjo savo vardą, o didikų šeimos — dar ir giminės pavardę. Senieji vardai, dabar dažnai virtę pavardėmis, neretai savo skambėjimu primena graikų, romėnų ir skandinavų. Smalsus tyrinėtojas ir dabar lengvai tą gali patikrinti, o mes praleisime pavyzdžius, vengdami pernelyg išsiplėsti. Ar buvo tik vieniems lietuviams būdingų ligų — istorijoje žinių neturime. Dabar vietiniai gydytojai pastebi, kad cholera 1830 ir 1831 metais lietuvių pa-

---

[1] *Vitruvius.* — Lib. V. — C. 1; *Plinius.* Hist. Nat. — L. II. — C. 78; *Tacitus.* Germ. — C. 4, 20; *Paul Vernefrid.* — Lib. I. — C. 1; *Sax. Gramm.* in prefat. Hist. Dan. *Angrino Jona* (in Descript. Irlandiae. — C. 4); *Herm. Conringius* (de Hab. corp. Germ. causa. — P. 9 ir kt.).

[2] Iš naujo perverčiau Rodūnios miesto Lydos apskrities inventoriaus 1538 metų originalą, kuriame nurodyta šį miestą turėjus 7 gatves, turgų, 210 gyvenamųjų namų, karčemų — 35 alumi prekiavusios, 7 — midumi, o degtinę pardavinėjusių buvo tik viena, ir nė vieno žydo mieste! Dabar tai skurdus miestelis, turintis vos keliasdešimt lūšnų, kurio gyventojų dauguma — žydai ir kiekvieno jų namuose prekiaujama degtine. Alus daromas tik per muges ar Užgavėnes, tačiau toks netikęs, kad prasti žmonės geria jį bjaurėdamiesi.

[3] *Hartknoch.* Alt. u. n. Preuss. — S. 82, 83.

rapijoms padarė mažiau nuostolių negu kad tose pačiose apskrityse ,rusų gyvenamose. Pavyzdžiui, Dzitvos ir Pelesos upių kairiųjų pakrančių gyventojai žiauriai buvo siaubiami choleros, o tų pačių upių dešiniosiose pakrantėse, nuo seno lietuviškuose kaimuose, ši liga vos buvo įsimetusi, bet neįsigalėjo. Kitas parapijas, tarkim, Nočios, neskaitant keleto pakirstų krikščionių ir žydų, cholera aplenkė. Pats, kaip šios parapijos gyventojas, galiu tą paliudyti, o juk ji ribojasi su Zablotės, kurioje išimtinai gyvena rusinai ir kurioje plito cholera su siaubingais padariniais. Iš būdingų lietuviams ligų užvis dažniausiai yra pleuritas, kitaip tariant, krūtinplėvės uždegimas, kuris pradžioje lengvai duodasi išgydomas, tačiau nesuteikus tinkamos pagalbos, dažniausiai baigiasi mirtimi. Kaltūnas Lietuvoje nepalyginti rečiau negu kitose nelietuviškose apskrityse pasitaiko. Netgi galima sakyti, kad tarp lietuvių, nesumišusių su kitomis padermėmis, ši liga yra nežinoma. Ne kartą pastebėta, kad neūžaugų tarp lietuvių kilmės gyventojų nepasitaiko. Man sunku spręsti, ar tai tikra tiesa, tačiau nei aš, nei žmonės, su kuriais teko apie tai kalbėti, su šia gamtos klaida Lietuvos kaime niekada nebuvo susidūrę[1].

776

Valdymo būdai. Pati istorijos įvykių tėkmė primeta valdymo būdą. Čia dera glaustos pastabos. Nuo seniausių laikų lietuviai, kaip ir visos Šiaurės Europos tautos, kraš-

[1] *Čia tikriausiai bus tikslinga paminėti kai kurias pavardes, kurios tiesiog atitinka romėniškas. LOLIAI (LOLIS) — valstiečių šeima Lydos apskrityje, Rodūnios seniūnijoje, Horacijaus — LOLIUS. VALGIAI (VALGIS) — valstiečių šeima pagal senąjį mano kaimelio inventorių. Horacijaus — VALGIUS. NONIS — bajorų Nonevičių giminės vardo pirminė forma. LIKAI (LIKAS) — dabar išnykusios valstiečių šeimos vardas, nuo kurio atsirado Likančių kaimas Lydos apskrityje, Nočios parapijoje. Romėnų — LYKUS. Ir daugelis didesnių ar mažesnių sutapimų*.*

tą tvarkė įvedę bendruomeninį valdymą[1]. Pagrindiniai įstatymai arba būdavo perduodami kaip dievų griežta valia, per vyriausiojo žynio instituciją, arba priimami gyventojų susirinkimuose, kurie buvo vadinami *Sueigas*[2]. Danijoje tokie susirinkimai buvo vadinami *Thing*, Švedijoje — *Warph*[3], slavų kraštuose — *Wiecza*. Į pastarąją ten būdavo kviečiama varpų dūžiais, skambinant ypatingu, tik tam atvejui taikomu būdu[4]. Tarybos, į kurias įeidavo dviejų aukščiausiųjų luomų didikai, taip pat turėjo savo balsą sprendžiant įvairius reikalus, svarbius visai tautai. Jos visada rinkdavosi nustatytose vietose. Prūsijoje yra dvi vietovės, atmintinos sueigomis: viena, anot p. Foigto, prie dabartinio Romansguto, tarp Šventosios Sekerkos ir Brandenburgo, kur iki šiol turi būti didžiulis medis, kita — Sambijoje, prie Pabėčių. Lietuvoje tautiniais seimais pasižymėjo Kernavė. *Sunku tiksliai istoriškai atsakyti į klausimą: kokias vystymosi stadijas praėjo valdžios formos nuo pat lietuvių įsikūrimo prie Baltijos iki istoriškai pažintinų laikų? Atsakysime taip, kaip tai leidžia teigti to reiškinio detalesnis pažinimas. Pačioje lietuvių genties išplitimo prie Baltijos jūros pradžioje turėjo susiformuoti ir gimininės santvarkos užuomazgos, atsiradusios iš liekanų gelonų-budinų, t. y. skitams susimaišius su graikų kolonijų gyventojais. Visuomeninių santykių ir tautos civilizacijos pagrindas buvo religija — šiuo pagrindu susiformavo respublikoniškai teokratinė valdžia. Tam tikrą revoliucinį vaidmenį turėjo suvaidinti skandinavų puldinėjimai, o dar labiau prie to prisidėjo Riuriko palikuonių vykdomi antpuoliai. Karams buvo reikalinga diktatoriška valdžia. Diktatorių kunigų valdžia tapo paveldima. Tautą turėjo patenkinti tokia pastovi val-*

---

[1] *Helmold.* — Lib. I. — C. 1.

[2] Kun. Sirvydo žodynas.— P. 335.

[3] *Adam. Bremen.* De situ Daniae. — P. 229.

[4] Šio veikalo I tome (118—119 p.) aprašyta, kas mūsų pačių pastangomis išaiškinta apie Varpą *(Warpas)* — t. y. dievą žadintoją, kuris turėjo garbinamo varpo pavidalą. Čia dera priminti jo ryšį su švedų *Warph* ir slavų *Viečevoj kolokol.*

*džia — tėvynės gynėjai visuomet yra geidžiami; antra vertus, vadai vesdavo žmones į revanšinius žygius — taip atsirasdavo troškimas grobio, o bado metais išspręsdavo maisto problemą. Tiesą sakant, reikėjo už tai mokėti krauju, bet kare parodytas narsumas stiprino tautos dvasią. Vėliau, kai kunigai susikūrė savo dalines valdas, kai jie gavo slavų riterių, išsilaisvinusių iš mongolų jungo, paramą, jų valdžia tapo dar vienvaldiškesnė. Vienas jų, toks Rimgaudas, savo valdžią išplėtė visai tautai ir pasivadino didžiuoju kunigaikščiu. Tuo tarpu Rusios dalinių kunigaikščių valdų pavyzdžiu šalia didžiojo kunigaikščio valdų susikūrė feodalinės kunigaikštystės, kurias valdė kunigų giminaičiai. Trumpai tariant, Lietuvoje feodalizmas egzistavo, ir galbūt net stipresnis nei kur nors kitur Europoje: didysis kunigaikštis buvo viso krašto valdovas, o jo vasalai — jo pirminių žemių savininkai. Ponai ir kunigaikščiai taip pat turėjo savo vasalų — visus bajorus, gyvenusius jų žemėse. Kiekvienas siuzerenas tvirtai kontroliavo, kad būtų atliekama tarnyba ir feodalinės pareigos, kurios buvo pasiekusios vos ne ikibaudžiavinį lygį. Pirmą kartą ši teisė ir sunkiausios feodalinės prievolės buvo panaikintos 1413 metų Horodlės unijos aktu. Vėliau, 1454 metais, Kazimieras Jogailaitis dar daugiau nuveikė šioje srityje. 1569 metų unija, o galop ir 1584 metų Seimas Lietuvoje visiškai sunaikino feodalizmo pėdsakus. Lietuvių tautos šmeižikai, žeminđami ją, ėmė tvirtinti, kad Horodlės akto teksto žodžiai primena laukinės Lietuvos būseną iki šio seimo. Jie nežinojo, ką daro. Dieve, atleisk jiems!**

777

Tautos būdo bruožai. Didelę šio paragrafo medžiagos dalį teko įdėti į kitus, ankstesnius šio **veikalo skyrius.** Beliko tik kai kuriuos ten minėtus bruožus surinkti draugėn, kad būtų galima susidaryti aiškesnį vaizdą. Senovės lietuviai buvo labai ištikimi savo tautai, kurią didžiai

vertino. Tad nuo seno ten buvo pastebima ypatingo pobūdžio savimeilė, kitaip sakant, tautinis išdidumas, kas dar herulams buvo prikišama ir iki pat paskutinių neprikla usomybės laikų Lietuvoje buvo išlikę[1]. Buvo labai nepakantūs svetimųjų jungui, pripažino tik dievų valią ir savo įstatymus, kurie nuo amžių papročiais buvo įsigalėję. Mūšiuose pasirodydavo kaip puikiai išmanantys karo meną, ne kartą lenkų ir kryžiuočių vadus stebino išmonėmis ir klastomis. Be viso to, visuotinis tautinis bruožas buvo meilė tiesai, niekados nepuldavo svetimų kraštų, neturėdami priežasties. Patyrę paminto žmoniškumo skriaudų, degė baisiu kerštu. Tvirtų nusistatymų, nes tai rėmėsi jų tiesos supratimu. Adomas Brėmenietis ir Helmoldas pritaria tokiai nuomonei apie senovės prūsų charakterį. Pasak jų, negalima būtų nepaminėti lietuvių tautos tiesumo ir dorumo, antraip būtų padaryta jai skriauda. Sakydami, kad jie nežmoniškai elgėsi su krikščionybės skleidėjais, tik dalį tiesos atskleisime, juk tuometiniai apaštalai siekiais bei elgesiu irgi nė kiek aniems nenusileido. Betgi žmonės, iš prigimties linkę į dievotumą, per amžius dvasininkų valdomi, nelengvai leidosi palenkiami atsisakyti įprasto jiems paklusnumo anų valdžiai ir priimti jiems svetimą supratimą. Norėdami laimėti ramiais įtikinėjimais, turėjo turėti daugiau tolerancijos, būti atsargesni ir labiau nusimanyti apie žmogaus sielą, negu kad viso to galėjo būti duota tuometiniams krikščionybės skleidėjams. Lietuviai, būdami narsūs, ištvermingi kovose, stebėtinai ryžtingi imdamiesi karinių sumanymų, dažnai savo užgaidas ir savo didikų godumą tenkindami, rengdavo pavojingiausius žygius. Atkaklioje kovoje viskuo rizikuodavo, kad tik nepasiduotų priešui. Patys naikino namus, kaimenes, apsėtus laukus arba, palikdami visa tai grobiui, ištisais pavietais dangindavosi į atokias girias, kur pasirinkdavo geriau vargą ir mirtį negu kad vokiečių jungą. *Svetingi ir mandagūs su svetimšaliais, jie gyveno taikoje ir net neketindami daryti žalos tautiškumui**.

[1] Rankr. Bychov. Liet. kronika. — P. 84.

Įstatymai. Jau kalbėdami apie lietuvių mitologiją, nurodėme kai kuriuos senovinius įstatymus ir papročius, čia pridursime dar labiau išsiplėsdami, paėmę žinių iš Luko Davido kronikos; šias žinias jis buvo surinkęs naudodamasis seniausiais šaltiniais ir padavimais (kn. I. — P. 20—24). Pirma, jokių kitų dievų, išskyrus savuosius, be Krivių Krivaičio leidimo ir įsakymo gimtajame krašte nepripažinti. Antra, dievų valia nustatyta aukščiausioji valdžia ir dievų valios skelbėjas. Krivių Krivaičius ir Vaidevučius gerbti. Trečia, dievus privalu šlovinti ir jų valios klausyti, juk jie mums davė tą žemę, kurioje gyvename ir kuri mus maitina, o vėliau duos dar didesnę žemę ir gausesnę valgą. Po mirties juos šlovinusiems duos nuostabias žmonas, daug vaikų, gardaus maisto, saldaus gėrimo, vasarą — baltas drapanas, žiemą — šiltą rūbą ir didžiulį, minkštą guolį miegoti. Trykšdami sveikata dažnai kvatosimės ir šoksime. Betgi iš blogų žmonių, negerbiančių dievų, bus atimta tai, ką jie turi, taip jie bus baudžiami, kad net raudos, rankas laužys ir didžias kančias turės kentėti. Ketvirta, visus kaimynus, mūsų dievus garbinančius ir aukas jiems atnašaujančius, reikia draugais laikyti. Betgi su tais, kurie mūsų dievams yra priešiški, niekados į draugystes nesileisti, tik kovoti su jais. Penkta, kiekvienas vyras gali turėti tris žmonas, tačiau su ta sąlyga, kad pirmoji būtų gentainė, kilusi iš savosios padermės, kartu su mumis atvykusi, kitos gali būti iš vietinės, šiose žemėse sutiktos padermės arba iš vėliau atvykusiųjų. Šešta, jeigu kas galuosis varginamas ligotos žmonos, vaikų, brolių, seserų, tarnų arba jį patį bus negalia apėmusi, tai tuomet jam bus galima ir pagirtina save patį arba kenčiantįjį žmogų sudeginti, kadangi mūsų dievų tarnai privalo ne vaitoti, bet džiaugtis. Septinta, jei kas, sveiko proto būdamas, norėtų save patį, savo vaiką ar kurį iš savo tarnų dievams aukodamas gyvą sudeginti, tai jiems nebus draudžiama, juk šie per ugnį tampa pašventinti ir išganyti, verti gyventi palai-

moje kartu su dievais. Aštunta, jei kas sulaužys ištikimybę santuokoje, nesvarbu, būtų tai vyras ar žmona, ir jei bus įrodyta, turi būti toli nuo dievų akių sudegintas ir pelenus to reikia išbarstyti po vieškelius, o jo palikuonys tegu bus laikomi nevertais pripažinti Vaidevučio ainiais. Devinta, jei žmona bus nenuolanki savo vyrui, tai šis turi teisę ją sudeginti, o jos seserims liks gėdos dėmė, kad nemokė būti klusnios dievams ir vyrui. Dešimta, jei kas merginą ar ištekėjusią moterį nepadoriu poelgiu pamins, tai nuskriaustoji turi teisę jį sudeginti, juk pasityčiojo iš jos skaistybės. Vienuolikta, kas pirmasis nuotakos guoliu pasinaudos, privalo ją į žmonas imti. O jeigu jau žmoną turėtų, tai tokį šunimis užpjudyti, kadangi savo poelgiu sudarkė dievų nustatytą tvarką — kam gyventi santuokoje, kam likti mergauti. Dvylikta, jei kas užmuštų ištikimą dievo garbintoją, tas turi būti atiduotas valiai užmuštojo giminių arba draugų, kurie turi teisę arba mirtimi bausti, arba gyvą paleisti. Trylikta, kas vagia, tą pirmą kartą pagavus rykštėmis nuplakti, o jeigu antrą kartą taip pat nusižengs, vėzdais mušti, trečią kartą — toliau nuo dievų akių atiduoti šunims suėsti. Keturiolikta, niekas vienas kito negali neteisėtai versti dirbti, juk tam reikalingas abipusis susitarimas. Penkiolikta, didžiūnu turi būti laikomas tik tas, kuris savo eikliausius žirgus geriau suvaldo. Tai turi būti dorybė, kiekvieną išaukštinanti, ir pasižymėję pelno išskirtinę padėtį. Šešiolikta, jei kieno žmona mirs, tai tas tuoj pat turi ieškoti jaunos merginos, kadangi nedera žmonos liūdėti gedulo laikantis ilgiau kaip vieną parą. Pirm jauną merginą vesdamas, gali su ja santuokoje gyventi. Kai jos mergystę pamins, ji taps jo, ir po to reikia gaidį ir vištą dievų aukai sudeginti. Septyniolikta, kai vyras mirs palikęs žmoną bevaikę ir nepastojusią, tai ši privalo sueiti su kiekvienu pageidaujančiu jai palikuonių parūpinti. Po to, jeigu bus bevaisė, turi tapti vaidilute ir skaistybėje savo dienas leisti, o bendruomenė turi rūpintis jos išlaikymu. Tie senieji įstatymai, manoma, buvo Vaidevučio ir Brutenio paskelbti. Vėliau jie buvo priskirti Vaidevučio sūnaus

Varmo žmonai Ermai. Jeigu žmona nepadoriu elgesiu vyro vardą suterš, tai jai po kaklu parišti keturis sunkius akmenis ir vedžioti iš kaimo į kaimą, kol Krivis duos jai išrišimą. Jeigu žmona vyrą sumuš, leidžiama jai nosį nupjauti ir atimti garbę būti namų šeimininke. Jeigu jauna žmona leis sau bjauriais žodžiais vyrą užsipulti, tai turi būti rykštėmis plakama, o seną ir bjaurią galima sudeginti. Dar kiti tos pačios Ermos įstatymai buvo apie mergystę ir apie dalykus, derančius žinoti norint ją atpažinti. Esą įstatymai leido pasiligojusius, senus, nebeturinčius jokios vilties atgauti sveikatą nunuovyti tarp čiužinių pridusinus, tačiau šis dalykas nėra pakankamai ištirtas, nors istorikai yra pastebėję taip buvus ne vien tik lietuvių gentyse[1]. Šalies padavimai, paprastų žmonių pasakojami, bjaurisi tuo papročiu, priskirdami jį žydams. Ne mažesnio dėmesio verti kiti, vėliau radęsi įstatymai. Jie visiškai atitinka senovės Venedijoje gyvavusius, tad iš čia galime spręsti, kad Šiaurės Europos tautų įstatymai kilę iš to paties šaltinio. Kas gi tas pirmasis, juos sugalvojęs? Žinome senovės laikų tyrinėtojo ruso nuomonę[2]. Jis nurodo: „Hildebrantas tvirtina, esą Julino mieste žiloje senovėje buvo išmintingas įstatymų kūrėjas Polnotachas". Tad galimas dalykas, kad tų įstatymų ištakos sietinos su minėtu venedų išminčiumi, tikriausiai, sprendžiant iš pavardės skambėjimo, slavų kilmės. *Turime neabejotiną pėdsaką, kad didieji kunigaikščiai nuo senų laikų skelbdavo ediktus, turėjusius įstatymų galią, jeigu tik iškildavo tam kokia būtinybė. Taip Mindaugas 1257 metais išleido ediktą, kuriuo riterių luomo lietuvaičiams buvo suteikiama teisė daryti įrašus testamente Livonijos provincijos kryžiuočių riterių naudai*[3]. *Bet, kalbant apie lietuvių teisės šaltinius,*

[1] *Lukas Davidas.* — T. I. — P. 138; *Kojalavičius.* — Kn. I. — P. 6, 7, 8; *Gebhardi.* Geschichte der Wenden. — Bd. I. — S. 9; *Sell.* Geschichte von Pomern. — Bd. I. — S. 10; *Karamzin.* Histor. Państ. Ross. — T. I. — S. 56. Pastarasis nurodo rusinus stabmeldžius tokį paprotį turėjus.

[2] *Uspeński.* Krótkie opisanie Starożytności Rossyjskich (Przekład Hlebowicza). — T. II. — S. 27.

[3] *Dogelio diplomų rinkinys, nespausdintas; Dziennik Wileński. — 1826. — T. IV. — S. 69.*

kurie tapo Statuto pagrindu, reikėtų pasakyti, kad visi jos žinovai, o tiksliausiai Piotrovičius[1] *sakė: Statutas atsirado „beveik kartu su pačia lietuvių tauta", ir jis, anot grafo Stanislovo Potockio, „nemažą garbę suteikia [...] laikmečiui, kuriame jis buvo rašomas". Tas šviesus ir bešališkas žinovas sako, jog nėra Europoje tautos, kuri anais laikais būtų galėjusi pasigirti šviesesniu ir tikslesniu įstatymų rinkiniu. Tad iš kur atsirado aukštas ir kitas Europos tautas pralenkiantis žinojimo laipsnis? Be jokios abejonės, ne iš kur nors kitur, kaip iš tos aplinkybės, jog toji tauta dar senaisiais amžiais buvo pasiekusi aukštą civilizacijos lygį, aukštesnį už Vidurio Europos barbarų, kurie, Vakaruose sunaikinę milžinišką Romos imperiją, visoje Europoje paskleidė tamsą. Ne vienoje mūsų praeities detalėje skaitytojas galės surasti tos tiesos įrodymą — civilizacija ir švietimas Lietuvoje buvo ne paskutinėje vietoje, nes tai buvo tauta, kurios šaknys glūdi tikriausiai labiausiai organizuotų pietryčių Europos genčių istorijoje. Religija, žemdirbystės užuomazgos, hierarchija — visame tame išliko kadaise buvusios civilizacijos liekanos; išliko nepaisant šalį užgriuvusių nelaimių, kurias tauta patyrė iš kaimynų barbarų ir dar baisesnių atvykėlių pusės. Juk religinis fanatizmas yra kuo glaudžiausiai susijęs su barbarizmu ir godumu.** Pirm negu lietuvių teisės įstatymai buvo surinkti į Statutą, anksčiau gyvavusių dalis buvo nusižiūrėta iš svetimų kraštų, dalis paimta iš senų laikų, išsaugota padavimuose, bet didžioji jų dalis teisėjų, garsėjusių tvirtumu, dėka buvo prigiję kaip papročiai*[2]. Mūsų

---

[1] *Dziennik Wileński. — 1829. — T. VII. — S. 405.*

[2] Teko skaityti senų metų sprendimuose nuosprendį, paremtą *na starom peresudie; na starom Krewskom peresudie; na peresudie nieboszczyka Pana Lwa Czyża starosty Ejszyskoho;* tai buvo vadinama *praeiudicatum. Zr.:* Proces cywilny Litewski Korowieckiego (§ 57. — Nuoroda „e"). Šis paminklas išsaugojo žinių apie teisėtvarkos papročius (Konstytucya 1764. — Vol. 7. — Fol. 406. — O Patronach): „Advokatai be tos konstitucijos ir Statuto pamokymų (IV skyr. 54 str.), stokodami įstatymų, remiasi žinomesne krikščioniškąja teise; savo išvadoms pagrįsti mėgsta pateikti atitinkamus prejudikatus, kitaip sakant, atitinkamus dekretus, reikalaudami, kad pareigūno nuomonė vienoje byloje būtų panaudojama kaip nuoroda nuosprendžiui kitoje".

mokslininkai pastebi, kad kai kurių įstatymų ištakos skandinavų teisėje: pavyzdžiui, kad ir užrašymas žmonai trečdalio turto, kaip jai skirtos dalies; išranga arba reformacija; žmonos dovana vyrui, testamentų suvaržymai. Jauniausiajam broliui paveldu atiduodama pagrindinė valda arba tėvo namai. Taip pat ir daugelis kitų papročių rodo lietuvių teisėtvarkos ryšius su kitų tautų teisėtvarka[1]. Nužudymai ir visokie pasikėsinimai į kitą asmenį, kaip kad ir kitose senovės tautose, turėjo būti tuo pačiu atlyginti: galva už galvą, ranka už ranką, dantis už dantį. Užmuštojo sūnus, giminaitis ar draugas siekė atkeršyti nusikaltėliui prieš tai paskelbdami šiuos ketinimus sukėlusias priežastis. Vėliau teisės įstatymai nustatė bausmę už nužudymą vykdyti savo paties rankomis, tuo atlyginant liūdesį ir skausmą, kurį patiria šeima, netekusi savo nario. Buvo nurodyta iš nusikaltėlio turto išieškoti galvažudinę, kurios dydis priklausė nuo užmuštojo asmens kilmingumo laipsnio. Pasak kronikų, tai turėtų būti nuo seno lietuvių tautoje galiojęs įstatymas[2]. Tačiau atsitikdavo, kad nusikaltėlis slėpdavosi šventose giriose, ir tada keršyti jam savais sumetimais ar teismui skyrus būtų buvę pernelyg įžūlu. Dažną kartą taip pasislėpęs ieškojo būdų išsiteisinti arba susigerinti su užmuštojo gimine. Tačiau, kai nuskriaustoji pusė nenorėjo eiti į derybas, tada abi pusės stodavo prieš kuopą, tai yra šešiasdešimties vyrų teismą. Šio teismo galioje buvo pripažinti nekaltu arba kaltu. Pastaruoju atveju jie skirdavo galvažudinę, o nusikaltėlį nustatytam laikui išgindavo iš krašto[3]. Apklausą apie nežinomą žmogų, užmuštąjį, darydavo kuopa, kurios nariai būdavo burmistrai, vaitai, suolininkai, kaimų vyresnieji, visada draugėje šešiasdešimt vyrų, vertų didžiausio pasitikėjimo. Kai kada kuopos nariai rinkdavosi aptarti savo apylinkės politikos ir kariuomenės reikalų[4]. Islandijoje tai

[1] *Czacki.* O prawach. — T. I. — S. 11.
[2] J. F. R. vokiškas rankr.
[3] *Czacki.* O prawach. — T. II. — S. 112 (Prz. N. 1400).
[4] Ibid. — S. 136—137 (Przyp. N. 1462—1463). Jis kaip šaltiniu naudojosi Rotundo Lietuvos istorijos nuotrupomis, kurios buvo žinomos ir vokiškajai J. F. R. kronikai.

buvo vadinama *Althing* — vyresniųjų sueiga. Dvikovos teisėje buvo priimtinas dalykas. Jei kas kvietė ką nors į dvikovą, tai pirma turėjo sueigoje prieš vyrų kuopą paaiškinti to kvietimo priežastį, ir jei kuopos nariai nepripažindavo jos pakankama — dvikovą uždrausdavo[1]. Kas nestodavo iškviestas aikštėn, tas užsitraukdavo teisėtą kerštą, jį kiekvienam buvo leista užmušti, tad turėdavo bėgti iš savo krašto[2]. Kartais, jeigu šalys atsisakydavo duoti priesaiką, kad įtikintų savo sunkiai įrodomą tiesą, būdavo leidžiama stoti dvikovon. *Nelaisvos merginos, būdamos žemės savininko, kuriam priklausė kartu su savo šeima, nuosavybė, be pono žinios negalėjo tekėti, nes jam priklausė pirmumo teisė atimti skaistybę. Ponas turėjo teisę arba pats merginą pasiimti, arba paimti už ją išpirką. Ši teisė buvo vadinama KUNICA, iš čia ir vestuvinių papročių terminas KUNIGAWIMAS*[3]. Už silpnąją lytį — ar senuką, ar vienuolį — galėjo eiti jų patikėtinis, tačiau tik išsiteisinti[4]. Tik didiesiems kunigaikščiams atėjus į valdžią, moterys įgavo teises į nejudamo turto nuosavybę, buvo imtasi tvarkyti įstatymus, į jas atsižvelgiant, ko anksčiau nebuvo. Įsigalėjus krikščionybei, našlėms buvo leista tekėti, ėmė reikštis moterų įtaka šeimos reikaluose, galop jos taip įsigalėjo, kad Lietuvos susijungimo su Lenkija metu Lietuvos bajoraitės turėjo daugiau laisvių negu lenkaitės[5]. Yra taip pat ir tokių lietuvių senųjų teisės įstatymų, kurių atgarsiai randami senovės Rusios įstatymų knygoje „Rusų tiesa“, arba šie įstatymai turi bendras ištakas senojoje Kaledonijos teisėje. Senovės prūsai provincijose, ypač kurios buvo arčiau Lenkijos, nuo seniausių laikų naudojosi lenkų arba mozūrų teise ir papročiais. Tą

[1] *Šiokį tokį šio reiškinio pėdsaką turime Lietuvos Statute*.*

[2] Kronika J. F. R.

[3] *Hist. Nar. Lit. — T. I. (Vestuvinės apeigos); taip pat: Czacki T. O prawach. — T. I. — S. 61—62 (Prz. N. 331)**.*

[4] Kronika J. F. R.

[5] *Czacki T.* Ibid. (Prz. N. 1255).

liudija vyskupo legato, Leodiceno arkidiakono Jokūbo privilegija, paskelbta 1252 metais, tuo metu, kai buvo sudaroma prūsų sutartis su kryžiuočiais[1]. Senovės prūsai laiko matą buvo nustatę taip apibūdinti: kai būdavo skaičiuojami praėję metai, būdavo sakoma: nuo tokio tai karo arba nuo gaisro šventojoje girioje tiek tai metų; nuo potvynio tiek tai metų, nuo baisingos audros — tiek. Metuose buvo tokie mėnesiai: žieminis, varnos, balandžio, gegutės, žaliojo beržo, sėjos, liepos, pjūties, kaitros, paukščių išskridimo, lapų kritimo, žemės gruodo, žiemos vargų. Valandų paroje buvo šešiolika; jos buvo vadinamos taip: brėkšmos, rytinės žvaigždės, aušros, saulėtekio, įdienojimo, dienos priešpiečio, vidudienio, popiečio, pavakarės, vakaro, pirmamigio, nakties, vidurnakčio, gaidgystės, prabudimo[2]. Ne mažiau įdomus buvo įstatymu įtvirtintas paprotys, kuris, kaip pastebėta, sietinas su sūnaus gimimu. Jeigu turtingam didžiūnui gimdavo sveikas ir stiprus sūnus, tuoj pat imdavo statyti jam skirtą naują pilį, kurią pavadindavo vaiko vardu. Varguoliai, tai įamžindami, sodindavo medį, kuris augdamas rodė vaiko amžių, arba, specialiai medyje išskaptavę drevę, mesdavo kasmet nustatytą dieną po akmenėlį. Motinos trindavo vaikus tam tikromis žolelėmis, išspaudusios su pilkais akmenėliais šlakelį pelynų sulčių, įlašindavo į burną, kirpdavo plaukus, sūpuodavo iš medžio tošies padarytoje, ant lingės pakabintoje vygėje[3]. Senovės prūsai kaip draugystės ir santarvės pareiškimo ženklą paduodavo dešiniąją ranką. Prisiekiantysis dešiniąja ranka liesdavo savo viršugalvį, kairiąja — šventąjį ąžuolą, be to, dar berdavo ant galvos saujelę žemių[4].

---

[1] Šico kronika.— P. 26.

[2] Palyginti su tuo, kas buvo pasakyta apie tai šio veikalo I t. 254—259 p.

[3] *Kotzebue.* Preussens ält. Gesch. — Bd. I. — S. 63.

[4] Ibid. — S. 57.

Kariavimo būdai. Ginklai. Iš pradžių lietuvių tauta nebuvo karinga. Manydavosi imdamiesi ramių ir taikių darbų — augindavo kaimenę, versdavosi žuvininkyste, žemdirbyste, medžiokle. Tik kai kaimyninės šalys užpuldinėjimais ėmė žmones kamuoti ir naikinti gyvenvietes, reikalo spiriami, tapo kariais. „Prakeiktasis kare, — sakoma vienoje senovinėje lietuvių dainoje, — kas tave išgalvojo? Siaube, kurio mūsų tauta nežinojo. Plėšikas išmokė mus kariauti pjaudamas beginklius mūsų giminės sūnus. Pjaukite ir jūs savo užpuolikus.“ Priversti gintis, lietuviai tapo kariais. Betgi vėliau grobimo kėslais niekam nenusileido ir netgi taip toli pažengė, kad jau XIII amžiuje kas bernas buvo kariu laikomas. Ypač bajorai buvo įpareigoti pratintis prie žirgo ir ginklo, antraip, šio meno neįvaldę, prarasdavo bajorystę. Žyniams privalu būdavo išmokti sakyti pamokslus ir sekti istorinius padavimus, o bajorui — perprasti riterystės meną[1]. Kada numanydavo artėjant karą arba priešo puolimą, tai žmones perspėdami ant pasirinktų kalvų degdavo laužus. Kviesdavo karius, skambindami vadinamaisiais varpais arba gumbiais, trimitų garsais iš toliau telkdami. Buvo apgulamos tvirtovės, suverčiamos užkardos, upėse daromos užtvankos, pritaikytos gynybai. Kituose Lietuvos kraštuose, ypač Žemaitijoje, buvo toks paprotys: „Vadas, perspėtas apie rengiamą puolimą, užmušdavo ožką, jos kraujuje suvilgydavo strėlę, ir ji kartu su pusiau sudegusia medžio nuolauža būdavo siunčiama po bendruomenes ar gentis kaip ženklas, kuriuo primenama, kas nestos karan, tegu tikisi būti sudegintas ir žūti“[2]. Jei būdavo ketinama pra-

[1] Rosenzweig i Bretchen (*Kotzebue.* — Bd. I. — S. 287—288). Jie buvo taip įgudę mėtyti *lazdas**, kad dar Pretorijus mena, kaip prūsai, iš tiesų nebeturėdami savo sviedinių, įstengdavo tiksliai vežimo šerdesu pataikyti į taikinį, nupieštą ant stulpo, rutuliuką pritvirtinę ant virvės, galėjo bėgančiam arkliui sulaužyti koją. Senovės tautoms buvo įprasta naudotis sviediniais, tačiau ne visi buvo vienodai gerai įgudę.

[2] *Czacki.* O prawach. — T. I. — S. 14—15. — Prz. 79.

dėti grobikišką karą, tai iš pradžių tardavosi kuopose, vėliau kreipdavosi į dievus arba griebdavosi per religiją atėjusių burtų. Vėliau buvo kreipiamasi dievų ir vado vardu, imami tarnybon kariai, kurių būdavo sutelkiamas reikalingas skaičius, rikiuojami į pulkus ir pradedama manevruoti. Kariauna pagal tuomet įprastą kariavimo būdą skirstėsi į kavaleriją ir pėstininkus, pastarųjų visada būdavo daugiau. Kiekvieni jų savaip rikiuodavosi, turėdavo savo pulkų, taip pat savo rinktinių karių, kurie kaip papaikę puldavo mūšin. Žygiuodami stebėdavo skrendančius paukščius, kurie jų žingsnius arba paspartindavo, arba sulėtindavo. Jeigu iš svetimo krašto į jų pusę skrisdavo erelis, baltas balandis, kranklys, gervė, didysis einis, tai reikšdavo pergalę. Nesėkmę pranašavo elnias, vilkas, lūšis, pelė, taip pat paliegėlis arba moteriškė. Jeigu kariaunai toks blogas ženklas pasitaikydavo, tuoj pat stabteldavo ir keletą dienų stovėdavo vietoje — taip būdavo stengiamasi tramdyti piktą lemtį[1]. Kai kariauna prisiartindavo prie priešo — su šaltakraujiška narsa atlaikydavo puolimą, jei kita pusė to imdavosi; ir nors jėgų persvara būdavo ne jų naudai, per visą mūšį neprarasdavo drąsos[2]. Bet kartais, matydami perniek einančias visas smarkias pastangas pulti, sukdavo atgalios[3]. Pabėgdami neužsitraukdavo gėdos, nes buvo verčiami gelbėti gyvybę, kuri būsimiems mūšiams buvo reikalinga. Mūšių atvirame lauke labiau vengė negu kad patys jiems ryždavosi, nors kartais puldavo norėdami parodyti turį stiprias pajėgas[4]. Dažniausiai kariai verčiau rinkosi ne ataką karine rikiuote sustojus, bet pavienius išpuolius, pasalas, pinkles, kurių imdavosi užliūliavę priešo budrumą, kartais senovės papročiu įviliodavo priešą į klystkelius arba slaptas pink-

[1] *Kotzebue.* Ibid. — P. 56.

[2] *Dusburg.* — P. III. — C. 26.

[3] Ibid. — C. 11, 17.

[4] Ibid. Min. veik. *Invenerunt Pruthenorum magnum exercitum congregatum in armis et paratum jam ad praelium.* (Jie sužinojo (patyrė), kad didžiulė prūsų kariuomenė apsirūpinusi ginklais ir jau paruošta kautynėms.)

les[1]. Gindami savo įtvirtinimus, lietuviai rodydavo didžiulę drąsą, sumanumą ir nuovoką. Paprastai tvirtoves statydavo pasienio vietovėse, nusižiūrėję tinkamą aplinką. Nuo seno ten buvusios kalvos ar specialiai supilti pilkalniai būdavo tvirtinami mūrinėmis arba medinėmis sienomis, apkasami grioviais. Būdavo stengiamasi įsikurti pasirinkus tokią vietą, kad liūnais, natūraliais vandenų telkiniais ir kitomis gamtos sukurtomis gynybinėmis užkardomis būtų galima kuo geriau pasinaudoti ir kuo sumaniau pasistatyti įtvirtinimus, kad priėjimai būtų galimi tik iš vienos pusės ir kad būtų slapti išėjimai pabėgti. Taikos metu įgula gyvendavo patogiai įsikūrusi pilyje ir netoliese turėdavo dirbamų laukų. Taip pat būdavo įsirengę stovyklas su įtvirtinimais arba tam tikrų užtvarų, griovių ir pylimų[2] priedangas. Tvirtovių apgulčiai reikėjo turėti gausią kariauną, kuri galėtų apsupti ir tuo sutrukdytų rengti iš vidaus išpuolius bei palaikyti ryšius. Būdavo supilami apkasai, saugoję apsuptuosius nuo atakų iš išorinės pusės ir nuo antpuolių iš tvirtovės. Kryžiuočiai pradėjo naudotis daugeliu technikos dalykų, kuriuos ir prūsai turėjo. Dėl ginklų pasakytina, kad iš pradžių maža turėjo geležies[3], tad dažniau su kuokomis, ilgais, švinu aplietais vėzdais novijo žmones, mėtė sviediniais, šaudė iš lankų, nuo seniausių laikų naudojosi lazdomis ir titnago antgaliais, ietimis su aštriais kauliniais smaigaliais, akmeniniais kirvukais. Vėliau paplito svaidyklės ir arbaletai, skydai, pastarieji — ovalo formos oda aptrauktos lentos. Šalmai siūti iš storų žvėrių kailių, iš viršaus apvilkti oda, nuplėšta nuo žvėries kaktos, šeriais į viršų — taip tapdavo tikra baidykle, apsiaustai taip pat iš sta-

[1] *Kadlubekas.* — Kn. IV, 19; *Dusburg.* — P. III. — C. 67, 111; *Helmold.* — L. II. — P. 13.

[2] *Castra et propugnacula. Dusburg.* — P. III. — C. 14, 18, 22, 23, 26; *Gallus Mart.* — P. 91.

[3] *Dar senesniais laikais lietuviai, kaip ir kitos Europos tautos, beveik nepažinojo geležinių ginklų. Tacitas, pasakodamas apie germanus, tarp kitko įterpia ir tokius žodžius: „Estai (t. y. anuometinės lietuvių gentys) retai naudoja geležinius ginklus; daugiausia lazdas...“**

mantraus kailio, tarytum šarvai[1]. Turėdavo ir kirasų, meistriškai žvyniniu būdu sudėtų iš žirgų kanopų, būdavo naudojami ir pentinai. Apskritai, ką tik senovėje žmonės žinojo iš puolime bei gynyboje naudojamų ginklų, visus juos turėjo ir Lietuvoje, išlikę jie buvo iki kryžiuočių atėjimo laikų. Tačiau jau XIII amžiuje Europoje buvo naudojami įprastiniai ginklai, padaryti iš metalo, juos arba atsigabendavo iš užjūrio, arba liepdavo daryti atsikviestiems amatininkams. Istorikai nurodo viduramžių laikais lietuvių ir vokiečių ginklus buvus vienodus: tai *Spiess* — ietis, *Saibel* — kreivas kardas, *Armbrust* — balista, lankas su spyruokle patogesniam taikymui vamzdžio formos, *Axt* — alebarda, *Bogen* — lankas, *Pheil* — strėlė, *Bheil* — kirvis, *Rappier* — paprastasis kardas, *Tissek* — kardas, *Spad* — špaga, *Helmpart* — kaplys, plieninis, apie 5 svarų, šalmams pramušti, *Schwing* — laidyklė. O šių nežinau kaip lenkiškai pavadinti: *Hess, Balding, Plotz, Maess, Daegbart*[2], *Gess, Phrim, Weider, Broter, Brehs, Truzer, Kurtz, Amis, Sporback* ir t. t. Pats Hartknochas yra pasakęs: „...yra tarp jų visiškai nežinomų žodžių, tad

---

[1] *Kotzebue.* — Bd. I.— S. 289. Vienoje kronikoje, saugomoje slaptajame Karaliaučiaus archyve, 53 p., nurodoma, kad vyriausiasis žynys turėjo siuvyklą karinių apsiaustų, kuriuos kaip dovaną išdalydavo. *Geležiniai šarvai Lietuvoje buvo žinomi, nes vienoje kapavietėje prie Merkio tarp sudegusio lavono liekanų buvo rasti antkrūtinių šarvai, labai gražūs, kiek nukentėję nuo ugnies, bet pelenuose nuo surūdijimo išgelbėti. Yra mano rinkinyje*.*

[2] *„DAEGBARTH" turėjo reikšti dviašmenį kalaviją, labai ilgą (ilgesnį nei dvi uolektys), platų (apie 3 colių prie rankenos), toliau siaurėjantį, o gale užsibaigiantį trikampio formos smaigaliu. Kalavijas turėjo dvi rankenas, t. y. skersinius, nes buvo kertama abiem rankom. Būdamas Druskininkuose, prie mineralinių vandenų, sužinojau apie šį kalaviją, rastą prieš aštuonerius, o gal devynerius metus tenykštėse apylinkėse. Tą kalaviją turėjo kaimietis Surutis. Jo aprašymas visiškai atitiko anksčiau mano girdėtą. Buvo toks lankstus, elastingas, kad juo buvo galima apsijuosti. Skersiniai plokščios formos. Nelaimei, tasai valstietis, prispyrus reikalui, iš šio ginklo padirbo kirvį. Jo sūnus Benediktas Surutis 1839 metų rugpjūčio 1 dieną papasakojo apie tai keleto smalsių asmenų akivaizdoje. Kad šio kalavijo vardas kilęs iš vokiečių kalbos, mane tikino vienas senovės žinovas, kuriam pavyko ištirti, jog „DAEG" senovės vokiečių kalba reiškia kalaviją; iš čia kilęs ir žodis „DEGEN", t. y. špaga. Tuo tarpu žodis „BARTH" reiškia barzdą, priaugimą. Žinoma, jokiu būdu — ne uodegą.***

neaišku, kokį ginklą juo senieji vokiečiai vadino, ir todėl negalima nurodyti, ar visos tos ginklų rūšys buvo žinomos prūsams". Ir galop dar pareiškė: „Vide Schottel. — Lib. 2, de Linq. Germ.", c. 21, p. 689[1]. Lietuviai apnuodytas strėles naudojo dar 1512 m.[2] Lietuvos didysis etmonas, kunigaikštis Konstantinas Ostrogiškis šį įprotį panaikino, nors lankais ir balistomis dar ilgai buvo naudojamasi. Šaunamieji ginklai plačiai prigijo Jogailos sūnų

---

[1] *Hartknoch.* Alt. u. n. Preuss. Addenda ad. p. 222 ad finem. *Ypatingas ginklas buvo ir smogtuvas, t. y. tam tikra rimbo atmaina. Jo gale būdavo nemenko svorio metalinis daiktas (1—3 svarų), paprastai kampuotas. Rankena medinė. Prie jos būdavo pritvirtinamas stiprus diržas arba grandinė (apie 3/4 uolekties ilgio). Tokiu ginklu būdavo smogiama baisiai. Lietuviškai jis vadinosi TRŪMLIS. Tokių ginklų neretai randama Infliantuose, taip pat kur ne kur dar ir mano laikais būdavo aptinkama Prūsuose. Prie tokių ginklų priklausė ir geležiniai basliai*.*

[2] *Vienoje senovinėje rankraštinėje medicinos knygoje tarp kitų vaistų, kuriais gydomos šautinės žaizdos, suradau informacijos apie tai, kaip galima atpažinti žaizdas, jeigu jos atsiranda nuo užnuodytos kulkos. Ligonis kaipmat ima karščiuoti, jokiu būdu negali užmigti, tampa viskam apatiškas ir tarytum tidraforbijos priepuolis jį ištinka. Žaizda tuoj pat pereina į uždegimą, atsiranda gangrena, padidėja vidinė temperatūra, ir ligonis per 36 valandas miršta. Nuo šios žaizdos būdavo gydoma tokiu būdu: RECIPE RADICUM AUGELICAE, TORMENTILLAE, MANDRAGORAE, AA 3 JL, t. y. 3 lotus. MIRRHAE, RUBRAE — pusę loto. CORTICUM CITRI, SALSAFRAS, BAECARUM JUNIPERI TERRAE SIGILLATEAE — 4 lotus. TERIACAE — pusę svaro. Viską sugrūsti, sumaišyti ir ant tos masės užpilti svarą arba ketvirtį svaro geros malmazijos; visa tai sudėti į stiklinį indą, aprišti ir palaikyti savaitę laiko vidutinėje temperatūroje. Tos degtinės semti po vieną šaukštą, išsaugojant šilumą. Vartoti iš karto, nes po dvylikos valandų dar vaistai retkarčiais veiksmingi, o po dvidešimt keturių — jau niekuomet nepadeda.*

*Ten pasakojama, jog kariuomenėje kiekviename būryje tų vaistų visuomet turėjo atsargoje. Darydavo ir nuodus strėlėms: EX tribus regnari naturalibus: animali, vegetali et minerali. Nuodus gamindavo paprasti žmonės, kurie gamybos būdą laikydavo paslaptyje. Kiek žinoma, gamindavo taip: ex animale rabidonatu valiter, vel arte fucto, spumma sumpta in extremo paraximo, cui addebunt herbas quosdam venenosas, et venenas fassites. Visa tai laikydavo pūslėje. Strėlių antgalius sumirkydavo ir sudėdavo į strėlines, į kurias negalėdavo patekti atmosferos oras — priešingu atveju nuodai nustodavo savo aktyvumo. Be to, kaip sakoma rankraštyje, tie nuodai neveikdavo per sveiką žmogaus odą, juos būdavo galima paliesti plika ranka — tik šiukštu neprisiliesti lūpomis arba liežuviu. Bet jeigu atsirasdavo nors menkiausias įdrėskimas, kraujas arba spuogas — nuodai paplisdavo po visą žmogaus arba gyvulio organizmą**.*

Vladislovo Varniečio ir Kazimiero laikais[1]. Kaip pulkų ženklai buvo naudojamos įvairių formų ir spalvų, su herbais ir be herbų vėliavos, taip pat bunčiukai, kitaip sakant, žirgo karčiai.*

780

Žemdirbystė. Nuo seniausių laikų lietuviai kaip žemdirbiai buvo ypatingai uolūs. Tai pasakytina apie visus tos šalies kraštus, ir šią tiesą patvirtina religijos bei kalbos paminklai, taip pat rasti senoviniai daiktai. Nemažai turėta dievybių, vieną ar kitą žemdirbystės sritį globojusių, o kai kurios buvo žinomos kaip visos žemdirbystės ir visų žemdirbių globėjos, pasižymėjusios pamokymais. Pasėlių ir žemdirbystės įrankių pavadinimai yra lietuviški. Senovės laikais rašytų knygų autoriai ir tų kraštų tyrinėtojai savo pastebėjimuose tvirtina tą patį[2]. Derlinga žemė, gerai išdirbta, tad ir gausius derlius duodanti, ir plėšikus, ir pirklius visada viliodavo į šalis, nusidriekusias palei Vyslos, Nemuno ir Dauguvos žiotis. Tai, ką Erazmas Stela buvo sakęs apie prūsų varganą žemdirbystės būklę, jau seniai Hartknochas įrodė, jog tai netiesa[3]. Visuose paminkluose pastebime, kad, lietuviams plintant, kokiuose tik kraštuose jie apsigyvendavo, ten visur klestėdavo žemdirbystė. Pas mus Lietuvoje, miškų glūdumoje, dažnai aptinkama labai senovinių formų noragų ir ariamų žemės plotų pėdsakų. Javų rūšys nuo seno buvo tokios pat, kaip ir dabar, daržovės ir vaismedžiai buvo prastesnės kokybės. Pjovė, šienavo, krovė į didžiulius kluonus, džiovino jaujose, apdorodavo linus, o ir visos kitos ūkio darbų procedūros buvo panašios į da-

---

[1] *Czacki.* O prawach. — Prz. Nr. 1110. Lietuvos did. kunigaikštis Vytautas 1428 metais pirmasis Rusijoje, Porchovo antpuolio metu panaudojo paraku šaudančią patranką. Žr.: Pamiatnik Sobytij, Jak. Orlova. — Č. 1. — S. 55.

[2] *Strabo.* Rer. Geograph. — Lib. IV. — C. 5; *Tacitus.* Germ. — C. 45; Perypl. Vulfstani (ap. Langenbeck, s. c).

[3] *Erasm. Stelle.* De Boruss antiqu. — P. 12; *Hartknoch.* Dissert. de Oecon. veter Pruss. — § 7.

bartines. Patys seniausi noragai buvo mediniai, kaip kad mena senieji kaimo žmonių pasakojimai, padaryti iš deginto ąžuolo medienos. Vėliau žemdirbystės padargai buvo variniai. Spėjama, jog skitai naudojosi tokiais įnagiais, juk panašu, kad jų liekanų rasta Ukrainoje, o Herodotas tą imasi patvirtinti pasakojimu apie didžiulį, iš varinių strėlių smaigalių nulietą katilą, kurį buvo įsakęs jam padaryti vienas skitų karalius, rinkęs iš kiekvieno gyventojo po vieną smaigalį[1]. Tad teisingai galima būtų numatyti, kad lietuvių protėviai, turėję su skitais artimų ryšių, mokėjo panaudoti tą metalą savo reikmėms[2]. Antraip sunku būtų suprasti, kaip galėjo kairiakrantėse Padneprio bei jų kaimynų budinų ir gelonų žemėse taip suklestėti žemdirbystė. Arti žemei jiems buvo geri ir jaučiai, ir arkliai. Lietuvoje plūgai niekada nebuvo naudojami, arklai buvo ir anksčiau paplitę, ir dabar jų yra įvairiausių struktūrų, taip sumaniai pritaikytų visokioms dirvoms, kad tik per ilgą laiką sukaupta patirtis ir rūpinimasis stropiai išdirbti žemę galėjo sąlygoti tuos išradimus. Nuo seno kai kuriuose Žemaitijos pavietuose gyvavo įprotis kinkyti jaučius užkabinant vadžias už ragų. Kaimo žmonių padavimuose sakoma, jog šį kinkymo būdą esą sugalvojęs velnias ir išmokęs jo savo gerbėjus, kad pastaruosius galima būtų iš toli atpažinti ir skirti nuo Dievo gerbėjų. Pagaliau žemdirbystė dabar ne ką patobulėjo, jei lyginsime pagal duodamą naudą. Tik gerokai sušvelnėjo klimatas[3].

[1] *Herodot.* — Lib. IV.

[2] *Prieš dvidešimt metų (apie 1828) Montvilaičių dvare, priklausančiame ponui Janovskiui, raunant avilį, žemėse buvo rasti du labai dideli variniai noragai. Jie per anksti nukeliavo į kalvę — o gaila, nes galėjo būti bet kurio muziejaus pasididžiavimu, mat savo sandara buvo panašūs į šiuo metu vartojamus noragus, t. y. lietuviškus plūgus. Pasakojama, jog jų vidinėje pusėje buvę kažkokie antspaudai*.*

[3] Įvairiose Lietuvos provincijose prekyboje su užsienio šalimis buvo vartojami įvairūs javų matai. Mūsų Lietuvos krašte buvo labiau paplitę rusiškieji matai, tokie pat kaip kad buvo Rusijoje iki Godunovo laikų: Naugardo statinė, Vitebsko solianka, maišas, Vilniaus statinė, reiškę tą patį kiekį, kuris dar turėjo padalas — 4 ketvirčius. Sudarė 72 lietuviškus gorčius.

Medžioklė. Greta žemdirbystės būtinai turėjo būti užsiimama naminių gyvulių auginimu. Budinai iš pradžių buvo piemenys. Lietuviai nuo senų laikų turėjo jaučių, avių, kiaulių, ožkų kaimenių. Žirgas buvo laikomas šventu, dievų malone pažymėtu gyvuliu. Jis buvo geras pagalbininkas mūšyje ginant kraštą ir darbuose bei kelionėse. Jautis arė dirvą, kumelė ir karvė duodavo pieno, avis — kailių pamėgtai skrandai ir vilnos veltiniam audeklui, iš kurio darydavo ir kepures, kardo smūgius atlaikančias[1]. Kiauliena buvo labiausiai mėgstama mėsa, ožkos buvo reikalingos aukoms. Bet ir miško žvėrys, kurių lietuvių giriose buvo baisi galybė: stumbrai[2], *laukiniai jau-*

[1] Iki šiol galima pastebėti tokias kepures turint lietuvius kaimiečius, gyvenančius tarp Kauno ir Varėnos. Lietuvių jos vadinamos *neromke.*

[2] *Stumbras — ypatingas žvėris, palyginti su kitais didžiausiais keturkojais gyvūnais; anksčiau jis buvo painiojamas su laukiniu jaučiu, t. y. tauru, todėl senovės rašytojai jį pastebi didesnėje teritorijoje nei buvo iš tikrųjų. Jo tėvynė (ne tik Europoje, bet tikriausiai ir visame pasaulyje) yra Lietuva, o tiksliau — Baltvyžių giria. Tai yra todėl, kad iš čia jis niekuomet nepasitraukia, nepaisant jokių pastangų. Šiame amžiuje žymiausi prūsų girininkai mėgino stumbrus prijaukinti gretimose, labai panašiose į jų gimtąją giriose, bet bandymas nepavyko. Stumbro prigimtyje yra kažkas nesuvokiama — jis, kaip augalas, negali kitur gyventi. Jeigu padarytume prielaidą, kad jis kur nors kitur yra gyvenęs, tai, be jokios abejonės, toji giria jau nebeegzistuoja; iš vienų patikimų lūpų teko girdėti, kad 1801 metais prūsai sugebėjo keletą jaunų stumbrų porų perkelti į Viskiautų girią, kur keletą metų buvo labai prižiūrimi, bet vieną kartą jie pradingo ir du iš jų buvo atpažinti Baltvyžių girioje, o kiti išsibėgiojo ir žuvo. Bet juk Sigismondis, o iš jo — Henenbergeris, Hartknochas ir kiti rašo, jog kadaise stumbrai gyveno Viskiautų girioje. Tačiau tikriausiai tai būta taurų, nes jų labai daug buvo visoje Lietuvoje ir daugelyje Europos kraštų. Stumbrai buvo daug kartų viršesni už kitus žvėris: jie nebuvo tokie laukiniai ir nebuvo juos taip sunku prijaukinti. Po šiai dienai, ypač Naugarduko apskrityje, sutinkama gyvulių, kurie savo vilnos spalva, sudėtimi ir išvaizda labai primena laukinius jaučius. Jie kryžminasi su prijaukintais gyvuliais, tuo tarpu stumbras, atvirkščiai, nepakenčia naminio gyvulio. Stumbras savo išore primena karvę, o tiksliau — kalnų ožką, o ne jautį — jo net ragai grublėti, nes pats smaigalys primena ožkos ragą; pagaliau į ožką panašus ir dėl barzdos. Visa tai jį skiria nuo galvijų, t. y. jaučio, karvės, buivolo ir laukinio jaučio, kurio atvaizdą pateikia Hartknochas (Alt. und Neues*

čiai, t. y. *taurai***, briedžiai, elniai, laukiniai arkliai[1], meškos, šernai, danieliai, stirnos, vilkai, lapės, lūšys, barsukai, bebrai, ūdros, kiškiai, kiaunės, sabalai, o ką jau kalbėti apie kitus smulkius žvėrelius, taip pat ir įvairūs paukščiai — visa buvo labai pravartu medžioklei ir kaip verslui, ir kaip pramogai. Labai sumaniais būdais pardavimui ir pramogai būdavo gaudomi gyvi žvėreliai[2]. Jie keliavo į užjūrius arba sausuma būdavo gabenami į toli-

---

Preussen. — S. 202, 217—218; šiuo požiūriu palyginkite su „Dzieje starożytne narodu Litewskiego" IV tomo 493 p. 2 išnaša).

*Taigi mums belieka padaryti tikriausiai pačią artimiausią tiesai išvadą — mūsų seniausieji taurai buvo tie patys žvėrys, kurie po šiai dienai tuo pačiu pavadinimu tebegyvena Kaukazo kalnų miškuose. Neseniai keliautojas p/onas/ Gambi taip apie juos rašė: „Tasai žvėris savo dydžiu mažai kuo nusileidžia elniui, jo ragų masyvumas ir dydis rodo jo nepaprastą jėgą. Tauras, genamas medžiotojų, šokinėja nuo uolos ant uolos ir šoka žemyn ant savo ragų, kartais net iš dešimties arba dvidešimties pėdų aukščio, beveik nesusižalodamas" (ištraukos iš p/ono/ Gambi kelionės į Pietų Rusiją // Dziennik Wileński. — 1827. — T. IV. — S. 359). Ten pat užsimenama, jog Megrelijoje tauro ragus naudoja kaip taures puotose; jie yra didžiuliai ir išvaizdūs. Taigi ar ne teisingiau būtų manyti, jog seniausiais amžiais ir pas mus gyveno tos kalnų ožkos, kurios šiuo metu aptinkamos tik Kaukaze. Paprotys ragus naudoti kaip indus gėrimui, o pagaliau ir paties pavadinimo panašumas, taip aiškiai išlikęs tolimame, bet tokiame lietuvių tautos lopšiui artimame krašte, labai verčia manyti, jog šioji išvada teisinga. Mūsų metraštininkai, rašydami apie taurus, pasinaudoję žodžių „URI" ir „TURI" panašumu, apsistojo prie laukinio jaučio, ko ir tebesilaiko nusižiūrėję vienas nuo kito. O mes ėjome savu keliu.**

[1] *Micinskis, XVI amžiaus antrojoje pusėje rašydamas savo veikalą (O świerzopach i ograch. — Kraków, 1570), pasakoja, kokiu būdu būdavo prijaukinami laukiniai lietuviški arkliai. Jie būdavo auginami karaliaus kaimenėse tik su savo rūšies arkliais ir savo veislės bruožus išlaikydavo iki trečios kartos. Beveik tuo pat metu Gracianas de Barga, aprašydamas kardinolo Komendonio (Comendoni) kelionę po Lenkiją, pasakoja apie laukinius arklius, matytus Prūsijos kunigaikščio Alberto žvėryne. Tai buvo maži, neišvaizdūs, netinkami nei jodinėjimui, nei kinkymui arkliai; jie buvo medžiojami dėl mėsos. Vėlesni rašytojai, tarp jų ir Herberskis, taip pat rašė apie laukinį arklį, gyvenusį Lietuvoje ir Prūsijoje iki XVIII amžiaus. Paskutinį kartą juos matė Zamoiskių žvėryne. Tartarijos stepėse po šiai dienai pasitaiko. Pasak Jarockio, tasai žvėris yra tarpinė rūšis tarp arklio ir asilo***.*

[2] Apie žvėrių įvairovę ir jų gausumą senovės laikais šiaurėje žr.: Otheri periplus (ap. Langenbeck. — T. II. — P. 111); *Lukas Davidas.*— T. I. — P. 64 — pastarasis savo laikais, XVI a., mena Prūsijoje buvus stumbrų; *Hartknoch.* Alt. u. n. Preuss. — S. 211.

mus kraštus, kartais mūsų krašto žvėrimis puikuodavosi Romos cirkai[1]. Tad medžioklė buvo naudingas verslas ir taurus užsiėmimas. Bajorai bei riteriai medžiodavo su ginklais, šunimis, sakalais, bet gaudyti žvėris kilpomis, žabangomis, vilkduobėse laikė netinkančiu jų luomui užsiėmimu. Kaimo žmonės turėjo šimtus tokio pobūdžio priemonių. Šunys Lietuvoje buvo rinktinių bei labai įvairių veislių, pelnę didelį šeimininkų prisirišimą[2]. Medžioklė su sakalais, „vanagystė", buvo aukštųjų luomų pramoga, o žmonės, tuos paukščius mokydami, turėjo pelningą amatą. Sakalų, vadinamųjų *bialozorų*, kurių Vytauto laikais Lietuvoje dar buvo, dabar niekur Europoje nebeaptinkama, jų dar yra išsilaikiusių laukinėse Amerikos dykynėse.

782

Bitininkystė. Lietuvių gentyse bitininkystė buvo visur paplitusi ir pamėgta verslo šaka. To krašto giriose nuo pat seniausių laikų, kuriuos vos siekia padavimų atmintis, buvo gausu bičių, tada jų buvo nepalyginti daugiau negu vėlesniais laikais. Ar dėl to, kad klimatas, būdamas ne toks atšiaurus kaip vėliau, šiems vabzdžiams seniau buvo palankesnis, juk ir dabar baltarusių miškai, nusidriekę kiek šiltesnio klimato vietovėse, yra daug turtingesni bičių už lietuviškuosius. Ankstyvoji bitininkystė buvo apsiribojusi miško bitėmis, kurios kiekvienam jo valdos že-

[1] *Voigt. Gesch.* Preuss. — Bd. I. Istorikas, daugelį kartų tą tvirtina.

[2] Lietuvos Statute, XIII skyriuje, apie tai išlikęs atminimas: „Už naminį kiemo šunį trys kapos grašių. Už medžioklinius šunis — seklį ir skaliką — trys rubliai grašių. Už bebrinį šunį — trys rubliai grašių. Už mišrūną ir už kurtą trys kapos grašių. Už uloniską trys kapos grašių. Už lojiką — pusantros kapos grašių. Už gerą, tinkamą medžioklei šunį — trys kapos grašių. Už varovą — trys rubliai grašių. Už medelaną — trys rubliai grašių. Už kurtą, tinkamą medžioklei su sakalais — trys rubliai grašių". Statuto parengimo laikais kapa grašių dabartiniais pinigais prilygo 21 auks. 12 gr. Rublis grašių — 55 auks. 21 gr. *Czacki.* O prawach. — T. I (lentelė). — S. 178.

mėse be jokių paties pastangų teikdavo gėrybių. Šalies padavimai pasakoja, kad miško tankmėse būdavo randama didžiulių medžių kamienų su viduryje išdūlėjusiomis drevėmis, pilnomis medaus, pritekėjusio iš korių, kurie gulėdavo krūvomis. Kita bitininkystės atšaka — tai bartininkų verslas. Bartai — žmonių įrengti miško būstai bitėms. Lietuvos įstatymai, išsaugoti Statute, didžiai rūpinosi bartininkais. Trečiuoju būdu renkant medų, buvo naudojamasi kirtimais[1] ir prie namų statomi aviliai. Iš medaus padarytas gėrimas buvo svarbus krašto ekonomikai, juk vos tik ką randame tikresnio parašyta apie mūsų žemę, sužinome apie labai paplitusį, visur įprastą šio gėrimo vartojimą. Lietuviškas midus yra geros rūšies, puikaus skonio ir išsiskiria spalvos skaidrumu, o ypačiai tai pasakytina apie liepų medaus, surinkto jų žydėjimo laiku, midų Kauno apylinkėse, kur iki paskutinių lenkų laikų augo didžiuliai liepų miškai, buvo apsčiai surenkama šio šviesaus, kvapnaus medaus ir sunkiamas midus. *Prekyba vašku buvo viena iš pačių žymiausių užsienio ir vidaus prekybos sričių ir išliko iki pat Zigmanto III laikų**.

783

Vynuogynai. Kad Prūsijoje senovės laikais buvo vynuogynų, patikimai yra įrodęs Hartknochas[2]. Šis tyrinėtojas, kadaise sulaukęs pripažinimo ir iki šiol už tiesumą ir nusimanymą didžiai gerbiamas, tikina, kad Sambijoje, traukiant iš jūros gintarą, kartu pakliūdavo šakelės vynuogių ūglių, kurie būdavo taip gerai išlaikę savo pavidalą, kad aiškiai išsiskirdavo koteliai, ant kurių kabėjo

[1] Kirtimas būtent reiškia skynimą plėšiniuose, lietuviškai *Lida*. Iškirstoje puikaus žalio miško proskynoje būdavo statomi aviliai, kadangi ten išauga vešliausia žaluma, čia pat, pašonėje, teikianti bitėms žaliavą.

[2] *Hartknoch.* Alt. u. n. Preuss. — S. 17, 18.

kekės. Jis mano, kad tos augalų liekanos radosi iš vynuogynų, juk jais kadaise buvo apaugę kalnai, kurie įdubę nugrimzdo ir liko po vandeniu. Tačiau dar kryžiuočių laikais, apie 1379 metus, Prūsijoje, kur vokiečių sodybos buvo pradėjusios klestėti, ant senųjų šio krašto gyventojų — kilmingųjų lietuvių — išdarkytų ūkių griuvėsių, būtent Torūnės, Kulmo, Elbliongo apylinkėse, ten tam tikru metu augo rinktiniai vynuogynai ir būdavo renkami jų derliai. Bekeris nurodo, kad 1379 metais Kryžiuočių ordino valdose buvo priraškyta 608 statinaitės vynuogių[1]. Kronikininkas Lukas Davidas, pasakodamas apie tuos pačius metus ir tuomet pasitaikiusį našų derlių, pažymi labai gausiai buvus vynuogių[2]. Apie klimato pasikeitimus jau ne kartą kalbėjome, ir čia nurodyti dalykai paminėti kaip žinomi istorijoje, pagaliau ne mūsų reikalas leistis į meteorologinius tyrinėjimus.

784

Žvejyba. Visose lietuvių gyvenamose žemėse žvejyba buvo gan svarbus šaltinis pasipelnyti ir gauti maisto. Juk reta šalis Europoje, kur tokiame mažame plote yra tiek daug upių bei ežerų ir tokių įvairių rūšių žuvies. Seniau ežerų buvo daug daugiau ir jie buvo žuvingesni, o kai kurių gelmės buvo tokios gilios, kad galima lyginti juos su Baltijos jūra. Kaip tokį pavyzdį galime nurodyti Daugų ežerą buvusioje Trakų vaivadijoje. Upės, plukdydamos savo vandenis į jūrą, veisė įvairias žuvis, net Lietuvos kronikos mena Nemune buvus keistų jų rūšių[3]. Jūroje prie

---

[1] *Beckers.* Leben des Hochmeisters Winrichs von Kniperhode. — S. 7.

[2] *Lukas Davidas.* — T. VII. — P. 108, 109.

[3] Rankr. Bych. Liet. kron. — P. 2: *W rekach welikuju ożywnost ryb niepospolitych. Iz tolko tyje ryby kotoryje sie w tych rekach rodiat, ale mnożestwo ryb rozmaitych a dywnych...*

Latvijos Kuršo, Žemaitijos ir Prūsijos krantų kadaise būdavo turtingos žvejų valkšnos, ypač silkių. Šių po 1313 metų ėmė mažėti ir nebebuvo taip gausiai prigaudoma[1]. Tikriausiai bus paveikęs 1303 metų žemės drebėjimas, iškilnojęs jūros dugną.

785

Jūreivystė. Lietuvių tauta savo protėvių papratimu laikėsi gyvenviečių, įkurdintų prie vandenų, tad ir jūreivystė, kaip nuo seno įprastas verslas, ten buvo prigijusi. Tautos padavimuose dažnai pasakojama apie jūreivius, juk ir pirmieji Lietuvos istorijos įvykių aprašinėtojai savo veikalus pradeda nuo jūreivių. Iš tiesų, kai tik aptinkame lietuvių prosenelių gyvenviečių pėdsakų šiaurės vakarų Europos kraštuose, tučtuojau susiduriame su žiniomis apie upių ir tolimojo plaukiojimo laivus, kurie kovėsi jūroje su danais Frotonų laikais. Adomas Brėmenietis, pasakodamas apie labai seną Švedijos uostą, net nuo VII amžiaus garsėjusį mugėmis, vadintą Birka, priduria, kad į šį uostą jūrų laivais atplaukdavę lietuvių padermės žmonės, kurie jo minimi sembų vardu, ir atveždavę savo krašto gaminius prekybiniams mainams[2]. Skandinavai senovės laikais buvę drąsiausi jūreiviai bei lietuviams turėję tokią įtaką, tad, be abejo, nemaža ir pamokymais, ir pavyzdžiu bus prisidėję prie laivininkystės paplitimo anų krašte. Kaip kad tvirtina Hartknochas, lietuvių laivai išplaukdavę į jūrą,

---

[1] *Hartknoch.* L. c. — S. 206.

[2] *Ad quam stationem, quae tutissima est in maritimis Sueoniae regionibus, solent Danorum, Normandorum, Sclavorum SS. atque Semborum naves, altique Scythiae populi pro diversis commertionum necesitatibus, solenniter convenire.* (Buvo įprasta, kad į šią prieplauką (uostą), kuri buvo saugiausia Švedijos žemių pajūryje, kasmet suplaukdavo danų, norvegų, slavų (SS), sambių laivai ir kitos Skitijos tautos atvykdavo įvairiais prekybiniais reikalais (kasmet tam tikrą dieną). *Adam. Brem.* Hist. Ecclesiast. — Lib. I. — P. 39, sequ.

turėdami įvairių ketinimų[1]. Tą patį patvirtina ir kalbos liudijimai, juk lietuvių kalboje yra daug savų žodžių, susijusių su laivininkyste[2].

786

Prekyba. Šiame veikale jau kalbėjome apie prekybą ir jos kelius, čia dar pridursime apie ryšius, kurie buvo palaikomi susisiekiant vandenimis. Be Švedijos uosto Birkos, kurį ką tik minėjome, su Lietuvos pajūrio žemėmis glaudžius prekybinius ryšius turėjo Julino miestas. Tenykščiai slavai Baltijos jūros pirkliams palengvindavo pergabenti nemažą krovinių dalį[3]. Ir Šlėzvigo prekyviečių miestas Hadebis palaikė ryšius su Prūsija ir kitais pajūrio kraštais, juk nebuvo Pabaltijyje gyvenusios tautos, su kuria šis miestas nebūtų prekiavęs[4]. Visbio miestas Gotlando saloje nuo seno prekiavo su Lietuvos pajūrio gyventojais. Viduramžiais per tą miestą Lietuvos prekės keliaudavo į Angliją, o iš ten pasklisdavo po visą Vakarų Europą[5]. Prekybos šaltiniai Lietuvoje buvo labai glaudūs ir pageidaujami užjūryje: gintaras, brangūs kailiai, stambių gyvulių oda, medus, vaškas, javai, džiovinta žuvis bei kt., ir visa tai buvo mainoma į druską, audinius, ginklus, geležį, varį bei kitus metalus, taip pat į stiklą ir kt. mažmožius. Lietuvių prekybiniai miestai, kiek galima spręsti iš likusių žinių, buvo Trusas, Asgardas, Kilmas, Rusnė,

---

[1] *Hartknoch.* Alt. u. n. Preuss. — S. 107.

[2] Tokių pavyzdžių galime rasti kun. Sirvydo žodyne ir Bogušo studijoje „Apie lietuvių tautos ir kalbos kilmę" (Rozprawa o początku narodu i języka Litew. — S. 134). Taip pat ir dabar žinomose tarmėse: *Krotos* — laivas; *Stekas* — laivo stiebas; *Eldija* — enotas; *Łowajsk* — valtis; *Yrklas* — irklas; *Ylunkas mariu* — įlanka, jūrų uostas ir t. t.

[3] *Adam Brem.* Hist. Ecclesiast. — Lib. I. — P. 66.

[4] Rembertus in vita S. Anscharii. — C. 21, 29 (ap. Langenbeck. — T. I. — P. 443. — Past. I.).

[5] Visapusiški to įrodymai yra pateikti Foigto kn. „Prūsijos istorija" (T. I. — P. 217). Nekalbėsime čia apie kartaginiečių ir romėnų prekybą, kadangi tai jau išdėstėme šio veikalo ankstesniajame tome.

Palanga, Piltenė, Apuolė, Ikškilė, Holmas, Mežuotnė ir kt. Tai buvo tvirtovės tikrąja to žodžio prasme, su sandėliais, prikrautais prekių. Iš čia pirklių karavanai keliaudavo sausuma į įvairius miestus, pilis ir valsčius krašto gilumoje arba tiesiai į slavų miestus — Polocką, Pskovą, Didįjį Naugardą, Smolenską, Liubečą, Černigovą, Vladimirą prie Kliazmos, Kijevą, Naugarduką, Brastą, Gardiną ir kitus Rusios miestus, kurie arba patys priimdavo tuos karavanus, arba siųsdavo juos toliau, Pripetės, Dnepro, Volgos link, kur prekybai tiesėsi atviri keliai į Rytų Europą arba į Aziją[1]. Todėl mūsų krašte užeinami azijietiški pinigai ir romėniški medaliai[2]. Todėl kapuose atsirado merginų apdarų papuošalų ir įvairių romėnų ar Rytų kraštų amatininkų darbo blizgučių, padarytų gerai išmanančių šį meną. Tie dalykai patekdavo išmainyti į lietuvių žemių prekes[3]. Istorikai pastebi, kad prekybos belaisviais kelio pradžia būdavo Prūsija, taip pat kiti lietuvių kraštai, iš kur jie vesdavo į Venedų slavų žemes, Lenkiją ir Rusią[4]. Prieštarauti tam nederėtų, kadangi Rusios kronikose yra ryškių to prisiminimų, kuriuos pastebėjo Lomonosovas ir Karamzinas[5]. Bet svarbiausias lietuvių prekybos svetur centras buvo Didysis Naugardas, kur daugiausia vedė keliai jūra, per Nevą, Ladogą į Volchovo upę[6]. Prekės per šį miestą į Šiaurės Europą, Aziją ir iš Azijos keliaudavo įvairiais keliais: Volga, Donu, Dnepru, taip pat ir sausumos vieškeliais. Pastarieji, dabar užmiršti, vadinti *Wołok,* tai yra pergabenimas iš vieno upių uosto į kitą[7]. Iš Naugardo vėl pasklisdavo po Europos kraštus:

[1] Anot Konstantino Purpurinio, rusinai iš Naugardo, Smolensko, Liubečo, Černigovo ir Višegorodo vandens keliais su šiaurės kraštų prekėmis siekdavo Konstantinopolį. Žr.: *Karamzin.* — T. I. — S. 223—225.

[2] *Bayer.* De nummis Roman. Opusc. — P. 432—433.

[3] *Krause.* Verhandlung über die Nachgrabungen zu Weklitz und Meislatein bei Elbing in der Beyträge zur Kunde Preuss. — Bd. VII. — S. 72.

[4] *Fischer.* Geschichte des Handels. — Bd. I. — S. 191.

[5] Ibidem. — P. 192.

[6] Apie tai yra rašę Nestoras, Adomas Brėmenietis, Torfėjus, Sturlusonas, Karamzinas ir kt.

[7] Apie tai žr. § 468.

arba Neva keliaudavo į jūrą, arba sausuma per Pskovą, Vitebską, Polocką — į Lietuvą, arba per Smolenską — į Pietų Rusią, arba pagaliau į Biarmiją ir Šiaurinę Aziją[1]. Jau mes šiame veikale buvome pastebėję (§ 441), kad, nepaisant paplitusio plėšikavimo jūroje, prekyba vis dėlto klestėjo: priežastis reiktų priskirti visuotinai priimtiems papročiams, kuriuos įtvirtino religija, būtent šventos viešinčio pirklio teisės, kurių globojamas žmogus su visu jo turtu buvo laikomas savo artimu. Todėl vikingai, kitaip sakant, patys tikrieji plėšikai, nepuldinėdavo keliauninkų pirklių, tad šie galėjo ramiai vykti jūra ir kaip svečiai naudotis sausumos vieškeliais, sergėjami vietos gyventojų, ir būti tikri savo saugumu. O jeigu patirdavo kokią skriaudą, tai kaltininkas būdavo griežtai baudžiamas. Nėra nė vieno atvejo visoje lietuvių tautos istorijoje, kad lietuviai keliauninkui savo krašte būtų kokią skriaudą padarę. 1158 metais latviai užpuolė pirmą kartą prie jų krantų besiartinančius brėmeniečius todėl, kad tarė juos esant jų kraštą puldinėjančius danus. Kai 1205 metais kelyje vėl buvo užpulta vyskupo Alberto pasiuntinybė, vykusi pas Rusios kunigaikštį Vladimirą, tai kronikininkas Henrikas pasakodamas priduria, jog tai buvę nenaudėliai, kažkokie svetimi žmonės, tikriausiai rusinai, kurie pagoniškų papročių nelaikė šventais[2] (§ 648, 685).

787

Turtai. Ir visų kitų genčių senovės laikais, ir lietuvių svarbiausias turtas būdavo kaimenė[3]. Lietuviai rūpestin-

[1] *Apskritai, sprendžiant iš Lietuvoje surastų Romos laikų monetų, aiškėja, kad tarp 270—275 metų patys glaudžiausi buvo prekybos santykiai su Vakarų Europa (Mikatoli. Ausgrabungen von Münzen und Kunstgegenständen in der küstenländern des Baltischen Meeres.— S. 38). Vėliau rastos 777—818 metų Kafos monetos rodo, jog Lietuvoje klestėjo prekyba su Rytais (ten pat). Ponas Kruzė savo veikale „Necrolivonica" taip pat pavaizdavo akivaizdžius Baltijos tautų ryšius senovėje su Viduržemio jūros pakrantės gyventojais*.*

[2] VI priedas prie skyriaus apie prekybą.

[3] Senųjų knygų autoriai turėjo menką supratimą apie Lietuvos turtų dydį, ir jų šiuo atžvilgiu susikurtas vaizdas itin jai nepalankus.

giausiai gyvulius apeidavo: sunkiu žiemos laiku dalydavosi su jais būstu, vadintu numais, ir, žemdirbiai būdami, labiau vertino gyvulį, kuris žmogui padeda dirvą suarti, negu ką nors kita, kitokiu būdu padedantį jam duoną užsidirbti. Bet ankstesnėse lietuvių religijose savita buvo tai, kad kai kurie ūkininkai, netgi kai kurios apylinkės ir provincijos kartais apsižiūrėjusios susigriebdavo neauginti vienokios ar kitokios vilnos spalvos gyvulių, ne todėl, kad tuo būtų kaip nors nusižengiama, bet todėl, kad pikti dievai paslapčiomis esą užmuša būtent tokios spalvos gyvulius. Lukas Davidas, tą liudydamas, pasakoja apie Sambijos kunigaikštį Dorgą, kuris negalėjo laikyti baltų žirgų, o kai vienas žymus pareigūnas, vokietis, Sambijos vyskupo advokatas, norėjo tuo įsitikinti, pikti dievai uždusino kunigaikščio Dorgo pilyje ano baltą žirgą. Kitą naktį antrajam šio advokato žirgui buvo parūpintas krucifiksas, tad ir negalėjo būti vietinių dievų nugaluotas. Tuo metu Dorgas, pametęs savo prietarus ir atsisakęs tikėjimo, priėmė krikščionybę[1]. Patikimiausiu ir tikru tautos turtu buvo laikomi javai, ir jų stoką galima buvo pavadinti tikra neganda. O metalai buvo vertinami pagal tai, kiek buvo perprastas jų pritaikymas. Varis ir geležis turėjo didesnę už kitus paklausą. „Auksas ir sidabras niekam vertu laikomas, — sako senas metraštininkas, —

Pateikiame ištrauką iš čeko Dubrovskio (168 p.). Jis Lietuvą vadina *...terram vastam, palustrem, nemorosam, in qua populus terrae suae similis, nimirum silvestris et crudus ac ferus potius quam ferox, quando cum feris latere in silvis melius quam pugnare eo minus acie novit: ex insidiis tantum feroculus, vita et victu miser; atrum namque panem misere vorat, bibitque aquam in summa vini triticique penuria et pecunia inopia: nullum enim in Lithuania metallum* (apleista, pelkėta, miškinga žeme, kurios tauta į savo žemę panaši, iš tikrųjų laukinė, šiurkšti ir žiauri labiau negu narsi, kadangi su žvėries kūnu miškuose kur kas geriau kovoti ir nedidelės kovos jį atnaujina (sustiprina); iš pasalų labai narsus, gyvenimas ir mityba skurdi (menka), nes juodą duoną vargingai ryja ir vandenį geria, o labiausiai stokoja vyno, kviečių ir pinigų: netgi jokio metalo nėra Lietuvoje"). Kas iš išmanančių apie Lietuvos reikalus nenusijuoks tai perskaitęs?

[1] *Lukas Davidas.* — T. I. — P. 48—49. Tai kronikininko girdėta pasakėlė, bet mes ją įdedame kaip įrodymą to prietaro, kuris apie gyvulių vilną.

gausu ten iš svetimų kraštų kailių, kurie, tokie gludūs būdami, apnuodijo nešlovę mums užtraukiančia puikybe. Jie to turi per daug, kaip šiukšlių, mūsų, kurie visokiais būdais rūpinamės, gėdai, tarytum didžiausios gėrybės įgyti kiaunių kailinius. Todėl už vilnonę klostytinę rudinę, kurią vadiname *Faldones*, jie duoda tokius brangius kailius"[1]. Tokia buvo viduramžių autorių nuomonė. Bet kiti šaltiniai mums nurodo, kad Sambijos ir Rusnės gyventojai nuo Boleslovo Narsiojo laikų išpirką už šventųjų kankinių kūnus imdavo sidabru, atsiskaitydami pagal svorį, ir kad nuo labai senų laikų apyvartoje buvo svetimų šalių ir savam krašte kaltos monetos[2]. Patikinimui turime įrodymų, juk kasinėjant buvo rasta Kartaginos, Masilų, Ponto, Romos imperatorių bei kitų senovės laikų valstybių monetų ir medalių[3]. Naudotis pinigais visur įprastu būdu lietuviai turėjo būti išmokę iš lenkų, jeigu pavadinimą *pieniądz* galima sieti su žodžiu *pinigas*[4].

---

[1] *Adam Brem.* De situ Daniae. — P. 227; *Helmoldus.* Chron. Slavo. — L. I. — C. 1.

[2] Lietuvių kalboje pinigai vadinami savu pavadinimu *nauda. Thom Hiarns.* Ehst Lyfund Lettlendische Geschichte (Naperskio leid., 1835. — S. 46). Tarp mūsų kaimiečių iki šiol gyvas pasakymas *Niewielka nawda z tego,* t. y. nedidelis pelnas. Tai primena monetaristinį naudos skaičiavimą šio veikalo I t., 3 lentelėje.

[3] *Liebknecht.* De nummis antiquis aliquando effosis in Prussia regali et adjacentibus regionibus.

[4] Veltui buvo manyta, kad pavadinimas *Pieniędzy* paėjo nuo kokio nors pinigo, kuris buvo vartojamas kaip Lenkijos moneta. Šio žodžio šaknis, kaip aš manau, žodyje *pień, pieniek* (kelmas, kelmelis). Mat seniau iš metalo gabalėlio, atkirsto nuo apvalaus strypo, būdavo štampuojami skardiniai ženkleliai, kurie ir dabar vadinami *pieniek,* pavyzdžiui, sakoma: *„strzelać pienkami ołowianemi"* (šaudyti švino „pienkami"). Susmulkintas *pieniek* vadinamas *pieniądz.* Esu girdėjęs apie žodžio *pieniądz* kildinimą iš senojoje vokiečių kalboje buvusio pavadinimo *Pfening* (Tygod. Petersb. — 1836. — Nr. 69). Betgi savus tautos žodžius labiau derėtų kildinti iš jos pačios šakninių žodžių. *Monetų, pagamintų iš brangiųjų metalų, vertei nusakyti lietuviai vartoja žodį „NAUDA". Tai byloja, jog lietuviams jau senų senovėje buvo žinoma ši turto rūšis, randama seniausiuose palaidojimuose. Deja, tai labai reti radiniai mūsų žemėje. Olbijos, Ponto, anglosaksų ir kitos senovinės monetos rodo, jog pinigų vertė buvo suprantama. Pasitaiko ir brangių antspauduotų Biarmijos ir net mūsiškų metalo liekanų, turinčių gana tolimos praeities pėdsakų. Reikėtų atkreipti dėmesį ir į tai, kad seniausiuose palaidojimuose gana dažnai randama senoviškos*

Plėšikavimai. Vagystės. Plėšikaudami[1] ir puldinėdami svetimus kraštus, — to paprastai imdavosi iš keršto už padarytus nuostolius, iš didelio bado, dvasininkų interesų ar vadų godumo skatinami ar dėl kitų menkų priežasčių, — nusikalstamai savavaliaudavo, tai buvo būdinga tam laikmečiui ir, tuometiniu supratimu, visai derama. Trečdalis grobio būdavo atiduodama žyniams, kita dalijamasi esamu papročiu, jau anksčiau minėtu. Grobiui tiko visa, ką galima būdavo išsinešti arba išsivesti. Paimtus į nelaisvę žmones apgyvendindavo savo žemėse, netoliese sienų, todėl pačioje Lietuvoje yra daug kaimų ir miestelių, pavadintų svetimtaučių vardais. Grobdavo jaunas, kuo gražesnes nuotakas, kurias imdavo į antras žmonas, ieškodavo dailių ir tvirto kūno sudėjimo. Yra net priežasčių manyti, kad belaisvės būdavo pardavinėjamos. Kas čia stebėtino, kad, kai tik žygiais į svetimas šalis imta naudotis kaip proga pralobti, norint iki valiai pertekti turtų, narsūs lietuviai, negailėdami gyvybės, rizikuodavo mažiausią dingstį radę. Kad lietuviai būtų linkę iš pasalų vagiliauti, to neteigia nė vienas kronikininkas ir nepastebi to tautos būde, netgi yra priešingos nuomonės[2]. Religija šį nusižengimą smerkė, šalies įstatymai griežtai baudė (§ 777). Juk Lietuvos Statutas, taip žiūrėjęs kiekvieno žmogaus asmeninės laisvės ir gerovės, ragino vagį, kad ir kas jis būtų, pagautą nusikaltimo vietoje arba su

---

*formos raktų liekanų; kai kurie jų yra labai puikaus darbo. Vieną tokį pats esu radęs labai senam palaidojime, ir jis yra mano rinkinyje. Čia įrodymas, jog lobiai ir turtai buvo saugojami po užraktu. Ar tas spynas patys pasidarydavo, ar gaudavo iš Vakarų Europos — labai sunku atsakyti. Prie ypatingų pastebėjimų reikėtų priskirti ir tokį, jog lietuvės moterys niekuomet monetų nenaudojo kaip kaklo papuošalų — paminklai rodo, jog toks paprotys buvo estų ir slavų. Lietuviai tokio papročio neturėjo — apie tai byloja ir tikrai lietuvių tautoms priklausiusių kapinynų tyrinėjimai, ir rašytiniai paminklai**.

[1] *Rabować* — žodis, vartojamas tik lenkų kalboje, kitose slavų tautose vadinama kitaip. Kilęs iš žodžio *rab* — belaisvis, tarytum tuo norėta pažymėti, kad tai vergų užsiėmimas.

[2] *Helmold.* Chron. Slavorum. — Lib. I. — C. 82.

kokiu įkalčiu, kankinti kaip išmanant[1], tad aišku, kaip buvo bjaurimasi vagystėmis. Kaimo žmonių padavimuose iki šiol yra išlikęs susidarytas vagies vaizdas, prilyginamas patiems juodžiausiems piktadariams, o legendose įvykių arenoje pasirodantis vagis visada yra svetimtautis, o ne savas tautietis lietuvis.

789

Rūbai. Senovės lietuvių apdarai sukirpimu, atrodymu ir nešiosena skyrėsi nuo kaimyninių šalių, ypač nuo slavų ir suomių, labiau panėšėjo į senovės vokiečių ir turėjo kažką azijietiško. Likęs kryžiuočių atminimas piešiniuose, vaizduojančiuose senųjų prūsų apdarus, primena Romoje ant Trojos kolonos pastebėtas figūras, kurias žinovai pripažįsta esant sarmatų (ar kažkurios iš Sarmatijos kilusios) tautos žmonių. Nuotakos vilkėdavo įvairiaspalvius drobinius rūbus. Kuo daugiau kuri turėjo apsirengusi įvairaus sukirpimo ir spalvų apdarų, tuo turtingesnė buvo laikoma. Taip kaip ir graikės siaustėsi drobulėmis, susegtomis ant dešiniojo peties, vadintomis *Mergine*[2], mūvėdavo apyrankes[3], ant kaklo kabindavo metalines grandinėles, pakabučius, vėrinius, karoliukus, į ausis verdavo žiedelius, mažus kvadratinius metalo gabalėlius, adatėles su paslankiais rutuliukais. Merginos plaukus puošdavo perrišdamos juostomis, pynutėmis, galionais. Ištekėjusios

---

[1] Lietuvos Statutas. — Sk. IV. — Str. 14, 17, 18.

[2] *Neseniai, t. y. 1839 metais, atrastame Obelių kapinyne (Ukmergės apskrityje, prie Obelių ežero) tarp daugybės pelenų buvo rastas didelis kiekis apvalių žalvarinių skardelių — 1,25—3 colių skersmens, su meistriškai pačiame viduryje išpjauta skylute ir specialiu užsegimu. Be jokios abejonės, jas naudojo merginos kaip seges. Turiu ir žalvarinių kabių, labai sumaniai tam pačiam reikalui vartotų*.*

[3] *Identiškos formos žalvarinėmis apyrankėmis dabinasi tik lapių gentis Norvegijoje, ir tai tik moteriškos lyties atstovės. Pasakojama, jog jas nešioja norėdamos apsisaugoti nuo skausmų rankose (Nowy Pamiętnik Warszawski. — 1804. — T. XVI. — S. 17). Taigi, jeigu palaidojime būtų surasti tokie papuošalai, reikėtų manyti, jog tai moters kūno gražmena**.*

dengdavo galvas nuometais, vadintais *abglojte*, vyresniosios nešiodavo veliumus, o senesniosios — gobtuvėlius. Vyrų rūbai susidėjo iš baltų lininių, priekyje iki pusės įkirptų marškinių su aukšta, stačia apykakle, kelnių — ilgų, ne per daug plačių, viršum apavo paištų. Palaidinės būdavo trumpos, perjuostos, nesmarkiai klostuotos, priekyje susegtos tankia eile sagų, prie kurių kilpelės ir papuošimai žymėjo aukštesnį luomą ir turtus. Ant viršaus vilkdavosi avikailius arba laukinių žvėrių kailių skrandą, dažnai gaurais į viršų. Kariai turėdavo specialiai pasiūtas palaidines, kaip šarvus — labai prigludusias ir iš viršaus išmargintas įmantriomis spalvomis. Galvą dengdavo žvėries kailių šalmais, o kas dieną — gauruotomis arba iš veltinio pasiūtomis kepurėmis. Kai kada dėvėdavo iš šiaudelių ar meldų pintas skrybėles. Paskutinių didžiųjų kunigaikščių laikais piešiniuose matome karius su kūgio formos kepurėmis, panašiomis į cukraus galvas. Nuo Rusios užkariavimo laikų imta vilkėti ilgą apdarą, kuris buvo prigijęs tarp didžiūnų. Apie lino gaminius pasakytina, kad per juos lietuviai, atrodo, nuo seniausių laikų turėjo verslą[1]. Istorijoje apie senovės prūsus pasakojama: „Nuotakos ir vyrai imasi verpalų, vieni lininių, kiti vilnonių, tardami, kad taip labiausiai savo dievų palankumą pelnysią“[2]. Senovės lietuviams audinio atraiža tokio dydžio, kokio reikėjo marškiniams, namų ūkio reikmenų mainuose prilygo pinigui. Toks gelumbės gabalas, kokio reikėjo palaidinei, duoklėse ir kontribucijose taip pat buvo pripažįstamas kaip vienetas; tokiais dalykais būdavo at-

[1] *Linų auginimą ir lininių dirbinių gamybos būdą lietuviai atsinešė su savimi iš pietryčių Europos. To augalo lopšys yra Vidurinė Azija, iš kur jis nukeliavo pas kolchus, kurie geriausius lininius audeklus kadaise tiekdavo Juodosios jūros pirkliams (Herodotus.— Lib. II. — P. 105; Strabo. — XI. — C. 17. — P. 402). Mes jau sakėme, kad kaimynystėje su kolchais gyveno lietuvių protėviai — tad jie pirmieji tarp kitų šiaurės vakarų Europos tautų ėmė verstis šiuo amatu**.

[2] *Dusburg.* — Par. III. — C. 5. *Verpstes tekindavo iš medžio, bet baltesniam verpalui, be jokios abejonės, aukštesnio luomo moterys naudojo medinius verpstukus su akmeniniais smagračiais /.../ iš tam tikros užsieninės medžiagos. Tokių rasdavau Obelių palaidojimuose*“**.

siskaitoma ir senovės Prūsijoje[1]. Tad norint įgyti kokį vertingą daiktą arba palenkti ką kyšiu, reikėdavo padovanoti rūbą arba atraižą kokio audeklo, kuris būdavo vertinamas pagal plonumą ir spalvą. Tas paprotys buvo dar gyvas iki vėlyviausių laikų. Didikai turėdavo savo pareigūnų — rūbininkų ir patalynininkų, arba guolininkų. Miegodavo ant gauruotų žvėrių kailių — briedenų ir meškenų. Apskritai keisti apdarą arba sekti svetimšaliais senovės laikais nebuvo įprasta. Buvo manoma, jog dėl to dievai įsižeidžia[2]. Tam, kad parodytume, kokią jie turėdavo mantą ir kokia buvo jos kaina, pateiksime čia pastabose ištrauką iš Nočios parapijos bajorės 1631 metų sausio 22 dienos Lydos pilies teismui dėl pavogtų rakandų paduoto skundo, kuris yra mano senųjų rankraščių rinkinyje. Nors tai gana vėlyvų metų paminklas, betgi vargingesnieji bajorai dar galėjo turėti užsilikusių iš senesnių laikų įvairių palaikių apdarų[3]. Iki 50 metų amžiaus nešiodavo ūsus, skusdavosi barzdas, o vėliau leisdavo joms želti[4].

---

[1] Ibid. — Par. I. — C. 8.

[2] Ibid. — Par. III. — C. 5.

[3] Nurodžiusi, kad tuo metu, kai praėjusį rudenį buvo maras, kuris besiskundžiančiojo asmens apylinkėje ėmė plisti lapkrity, ji su šeima išsidangino į girią, esančią už Kevlos upelio, o grįžusi į namus po Kalėdų, paliktas užrakintas klėties duris rado išlaužtas ir pastebėjo pavogtus ten buvusius daiktus: penkias grivinas lieto sidabro su kunigaikščio antspaudu, tai kainavo 75 auksinus (o auksino vertė prilygo 8 dabartiniams); du sidabro žiedus, kainavusius po auksiną; dvi sidabro seges (sagtys moteriško apsiausto, per pečius susegamo), kurios kainavo kapą gražių; maršką su nėriniais, kainavusią pusantros kapos gražių; du šimtu nubrauktų linų ryšulėlių — kainavo 61 auksiną; pusantros geldos šviežio medaus, kuris kainavo $6^1/_2$ kapos lietuviškų gražių; vasarinį apsiaustą burokinės spalvos, pirktą už tris kapas lietuviškų gražių, auksu siuvinėtus du kykus, kurie kainavo 20 lenkiškų auksinų; 14 uolekčių namų darbo audinio sijonams, tai kainavo 2 kapas; du pirktinius sijonus po 3 auksinus; 50 uolekčių naminių verpalų ir rankų darbo odinį su juodais aptaisais, už kurį buvo duodama auksinas ir 4 liet. gražiai; 12 vyriškų marškinių, 8 — moteriškus, kurie visi kainavo 18 auksinų; vienus marškinius austus, siuvinėtus raudonu šilku — kainavo 2 kapas gražių; skarulį — plonos austos medžiagos su mezginiais, kuris kainavo 5 auksinus; 3 auksu siuvinėtus nuometus (nuotakos rūbuose galvos aptaisas su nugaros pusėje kabančiu medžiagos skutu), tai kainavo 3 kapas. Trys skaros su šilko siūlais, kainavusios po lenkišką auksiną; medvilninė, kainavusi 3 auksinus; 20 pluoštų raudonai dažytų vilnonių verpalų,

Statyba. Kadangi lietuvių padermės žmonės buvo žemdirbiai, tad jų palikuonių kartų kartos gyvendavo toje pačioje nuolatinėje vietovėje, prižiūrėdamos savo pačių rankomis įdirbtus laukus, ir dėl to statyba buvo jų senas verslas[1]. Buveinių jų turėta trejopų. Vienos vasaros meto, laikinos, stovyklų palapinės, būdos, drėbtinės pirkelės iš žagarų ir molio. Nėra reikalo jas aprašinėti. Kitos buvo žiemos meto, saugančios nuo smarkiausių šalčių. Jas išrausdavo žemėse, palei kalvas arba upių pakriaušėse, iškiliose ir sausose vietose. Dienos šviesa į jas patekdavo pro durų angas, viduryje tarp akmenų, kaip katilas sudėliotų, būdavo židinys. Dūmai išeidavo pro pakriautes, specialiai tam padarytas ir užsisklendžiančias iš viršaus, o kartais ir pro duris ar šonines kiaurymes. Tretieji pastatai būdavo ir vasaros, ir žiemos metui tinkantys, pastaruosius vadindavo numais *(numai)*. Jų visa statyba ir vidaus įrengimai išliko iki šių dienų visiškai tokie, kokie buvo seniausiais laikais. „Visose trijose Žemaitijos kunigaikštystės apskrityse — Raseinių, Šiaulių ir Telšių, o ypač Kuršo, Prūsijos pasienyje, prie pajūrio, suradau apie keletą tūkstančių numų[2], — nurodo p. Dionizas Paškevičius, iš kurio pasiskolinome šį aprašymą. — Tai pastatas 10—15 sieksnių ilgio ir 5—6 pločio, visas surėstas iš apvalių rąstų, jo stogas, kad būtų saugiau nuo ugnies, pir-

---

kurie kainavo 3 kapas lietuviškų grašių; 20 uolekčių namų darbo raudonos gelumbės, kuri kainavo po 10 lietuviškų grašių; keturios austos prijuostės, kainavusios 2 kapas; uolektis melsvos falandišo gelumbės, kuri kainavo kapą grašių, 20 uolekčių falandišo apvarų, pirktų po 4 grašius už uolektį; 5 uolektys rygietiškos vandmalo gelumbės, kainavusios po 10 grašių už uolektį.

[4] Žr. šio skyriaus papildymus, X priedą.

[1] *Tacit.* Germ. — C. 46.

[2] Dziennik Warszawski. — 1829. — Sausio mėn. — Nr. 44. To įžymiojo tyrinėtojo visa ko, kas dėjosi Lietuvoje, nebėra tarp gyvųjų. Jo Lietuvos senienų rinkiniai buvo atitekę Raseinių maršalkai grafui Jurgiui Pliateriui, kuris taip pat 1836 m. sausio 8 d. baigė savo gyvenimo dienas. Po pastarojo mirties likę šie rinkiniai kartu su pridėtomis ano paties kolekcijomis dabar yra filosofijos kandidato p. Simono Stanevičiaus nuosavybė.

ma buvo kėnio žieve išklotas, o ant viršaus uždengtas šiaudais. Jokio langо arba tik kartais vienintelis, o durys iš abiejų numo galų, kurių vienas ne toks platus, — žmonėms išeiti, o kitas, platesnis, — išginti gyvulius ir išvežti mėžinį. Virš durų yra maži, iš vidaus uždaromi langeliai išleisti dūmams, o dienos metu šviesai patekti. Numo viduryje yra iškasta plati duobė židiniui, kvadrato arba rutulio formos, mažiausiai trijų ar keturių uolekčių dydžio ir per uolektį gylio. Šios duobės viduryje iš sausų beržų ar alksnių kuriama ugnis. Židinio kraštai apdedami akmenimis, namiškiams atstoja suolą sėdėti. Šalčių metu anie, įsitaisę aplink ugnį, imasi visokių darbų. O kadangi vasarą būna karšta ir kad nekiltų pavojaus dėl ugnies, tai nuo židinio krašto atstu per 3 ar 4 uolektis statoma keturkampė siena iš rąstų ar lentų, ar žiogrių, tačiau ne aukštesnė kaip pusantros uolekties, idant namiškiai, dirbdami ir vaikščiodami palei ugnį, galėtų matyti gyvulius ir gyvulėlius, kurie stovi aplink palei pastato sienas; tarpas tarp židinio ir gardo, kur statomi galvijai, laikomas švariai iššluotas. Stogo kraigas yra ganėtinai smarkiai išgaubtas, kadangi po juo dedami ūkio padargai, vežimai, arklai, akėčios ir t. t., netgi pristatomi maži trisieniai tvartukai kiaulėms ir prieaugliui. Žodžiu, į vieną numo trobesį anuomet tilpo visi ūkiniai pastatai. Dabar, ties Kuršo ir Prūsijos pasieniu, netgi prie Baltijos jūros, kaimiečiai turi gyvenamuosius namus, kurie skirti tik svečiui arba naudojami kaip šeimininkų žiemos meto būstas, o pavasarį, vasarą ir rudenį numuose, turėdami prieš akis visus gyvulius, ir valgį ruošia, ir valgo, ir visus darbus nudirba". Juk ir javus kai kas numuose sukrauna. Didžturčiai, turėję savų valsčių ir miestų, nuo senų laikų gyveno ištaigingiau įrengtuose namuose. Langai būdavo iš žvėrių plėvelių arba iš stiklo, kurio gamybos paslaptis žinojo nuo seno[1]. Langų stiklai būdavo apvalūs, tamsūs, daryti mėtant skysto stiklo rutulėlius ant plokščio akmens, tad viena jo pusė buvo lygi, o kita — gruoblėta,

[1] Ne kartą girių glūdumose, kur auga šimtamečiai ąžuolai, buvo aptikta stiklo lydymo įrenginių pėdsakų.

storio buvo apie ketvirtį colio, dydžio — nuo 3 iki 5 colių. Tokių langų stiklų likučių senų statinių griuvėsiuose ne kartą radau. Šildoma būdavo švarioji namo pusė arba įkaitintais akmenimis, kurie būdavo įnešami į vidų ir laistomi vandeniu, arba kūrenant krosnis, pastatytas iš koklių, kuriuos žiesdavo panašiai kaip negilius puodus. Šios krosnys būdavo tuščiavidurės, be dūmtraukių, kūrenamos iš priesienio. Tokių koklių randama labai senuose griuvėsiuose, betgi šalia jų būna ir plokščiųjų, su įvairių figūrų, rusiškų raidžių ir herbų atspaudais. Dažnai plotis be jokių glazūrų neviršija 4, aukštis — 5 colių. Panemunio pilaitėse tokių daug esu aptikęs. Galop galima pasakyti, kad lietuvių tautai statybos nerūpėjo, juk iki Gedimino laikų mūrų buvo labai reta. Kadlubekas dar atsimena, kad tuo metu, kai Boleslovas Narsusis puolė Prūsiją, nebuvo ten būstų, kuriuos būtų buvę galima pripažinti esant patogius. Tačiau vėlesniais laikais visame Prūsijos krašte buvo gausu gerai pastatytų namų[1]. Konringijus tvirtai įtikino, kad lietuviai buvo susipažinę su patvarių medinių namų statyba ir netgi dar seniau už vokiečius kartais mūrydavosi sau būstus, matyt, tai buvo paplitę iš Italijos, kartu su herulų atvykimu[2]. Labai senovinių mūrinių statinių liekanų dar Pretorijus kadaise buvo aptikęs Nadruvos, Šalavonijos, Lietuvos laukinėse giriose. Jos iš visų pusių buvo apkerpėjusios, apneštos žemėmis, apaugusios krūmais. Matyt, kad tai buvo liekanos gyvenamųjų namų, kur išskaptuotas viduryje gulintis akmuo žymėjo buvus ten židinį ar didžiulį šviestuvą[3].

---

[1] *Quibus (Prussis) non repertis, ne nihil agere viderentur, operosiorem populationem dant operam Lachitae, fana, burgos, pagos, celsas edium fabricas, cum spicariis horea flomis involvunt, quia municipiorum nullus apud eos usus.* (Kuriems (Prūsams) nekūrybingiems atrodė, kad nieko nereikia išgalvoti; lenkai, labiau nuniokoję [didesniu nuniokojimu], padarė paslaugą — šventyklas, miestus, apygardas, aukštas pastatų dirbtuves, sandėlius su smailiais blizgančiais [bokštais] išstatė, kadangi jie anksčiau nesinaudojo jokiais miesteliais). *Kadlubekas.* — Kn. IV.

[2] De Republi. Imperat. Romanor. Exercit. 3. — Nr. 29.

[3] *Praetorius.* Schaubühne. — S. 1322.

Šioje vietoje dar turime aprašyti, kaip atrodė senovinis miestas, t. y. lietuvių naudotą statybos būdą. Be kokios abejonės, taip buvo statoma dar prieš Gediminą, kuris pirmasis ėmėsi perstatinėti senus ir statyti naujus miestus būdu, paplitusiu Rusioje ir Lenkijoje, t. y. užsienyje. Pailgo keturkampio (2500 žingsnių ilgio ir 750 žingsnių pločio) formos; per visą jo ilgį eina platus kelias su keliais nežymiais vingiais; abiem savo galais tasai kelias atsiremia į dvejus vartus, įtaisytus trumpųjų keturkampio sienų viduryje. Nuo šio kelio įvairiomis kryptimis išsišakoja šalutiniai įvairaus ilgio ir pločio keliai; kai kurie iš jų kryžiuojasi arba susibėga kampuose. Viduryje paprastai stovėdavo pilaitė, t. y. tvirtovė, o kai kur šventykla — apjuostos gynybine siena ir apsodintos medžiais. Visi keliai, t. y. miesto gatvės, kaip ir visa teritorija, yra aplink apjuosti aukštomis statinėmis, paprastai ąžuolinėmis tvoromis; kai kurios tų tvorų dalys yra ant pylimų, kiek iškilusių virš žemės paviršiaus. Tokiu būdu susidaro apjuostos statinėmis tvoromis miesto dalys. Jų viduryje yra gyvenamieji pastatai, sandėliai, arklidės ir t. t. Taigi nė viename pastate nebuvo nei durų, nei langų, išeinančių į gatvę, — tik vartai. Taip pastatytas miestas tapdavo tikra tvirtove — tiek iš išorės, tiek iš vidaus. Šį lietuviško miesto aprašymą aš paėmiau iš senovinės lotynų kalba parašytos legendos, kuri buvo rasta rankraštinėje kompiliacijoje, buvusioje viename vienuolyne.

*Prie šių pastabų priklauso ir senovės lietuvių teisė, pagal kurią visi žemės savininkai turėdavo įsipareigoti arba statyti naujas pilis, arba deramai prižiūrėti senas. Tokio papročio Lenkijoje nebuvo. Lietuviai, pasižiūrėję į tai, norėjo nuo šios prievolės išsivaduoti. Todėl 1544 metais Brastos bei 1551 ir 1552 metais Vilniaus seimuose abiejų Žygimantų reikalavo, kad šis įstatymas būtų panaikintas, bet veltui. Unijai atsiradus, ši teisė pamažu pati pranyko — nelaimei krašto, kuris galop visiškai neteko nuolatinės gynybos sistemos. Ko verta šalis, neturinti tvirtovių ir miestų, apjuostų mūrinėmis sienomis?**

791

Pirtys. Palaikydami švarą, stiprindami sveikatą ir vykdydami religijos priesaką būti valyviems, visi buvo įpratę praustis pirtyse, o vasaros dienomis maudytis srauniuose vandenyse[1]. Iš kronikininkų pastebėjimų ir tautos padavimų sužinome, kad turtingieji lietuviai mėgdavo ilgai miegoti, atsikėlę tuoj pat imdavo praustis šiltu vandeniu, ką darydavo keletą kartų per dieną. Didikų buveinėse būdavo atskira troba, vadinama *pirtele*, kur stovėdavo vonia, praustuvai, ant sienų kabėdavo ilgi rankšluosčiai. O atskirame židinyje dažnai visą dieną būdavo kaitinami akmenys, kuriais šildydavo voniose vandenį, kartais tie patys akmenys praversdavo dirbtinai šildant tas pirteles, retsykiais jie būdavo apliejami iš žolių sutaisytais kvapniais mišiniais. Prastuomenė įsirengdavo sau pirtis požeminiuose rūsiuose, kur ugnis būdavo kūrenama iš akmenų sukrautose krosnelėse.

792

Valgis. Gėrimas. Senovės lietuviams buvo įprasta valgiui vartoti arklieną. Nepalyginti ilgiau išsilaikė jų kadaise vartotas gėrimas iš kumelės pieno, bet jį į burną imdavo tik pirma pašventinę[2]. Iš to pieno, jį raugindami ir pridėdami gyvulio šilto kraujo, mokėdavo paruošti svaiginantį gėrimą[3]. Nuo seno sunkdavo midų, labai paplitu-

---

[1] *Dusburg.* — P. III. — C. 3, et variis locis; *Schütz.* — Bd. I. — Fol. 20.

[2] *Pro potu habent simplicem aquam et melicratum, sive medonem, et lac equarum, quod lac quondam non biberunt, nisi prius sanctificeretur.* (Gėrimui vartojo paprastą vandenį ir su medumi [pasaldintą] arba midų, ir kumelių pieną, bet pieno negėrė, jeigu pirmiau [iš anksto] jis nebūdavo paaukotas. *Dusb.* — P. III. — C. 5.

[3] *Quarum (jumentarum) laute et cruore utuntur in potu ita, ut inebriari dicuntur.* (Sių kumelių (kinkomų gyvulių) pieną ir kraują vartojo gėrimui taip, kad, kaip sakoma, pasigerdavo.)

sį gėrimą. Šalyje gerai buvo įgudę daryti alų, kuris vadinasi būtent *alus*. Betgi kitokį gėrimą, iki šiol vadinamą alumi, išmoko daryti nusižiūrėję į gotus[1]. Buvo pagaliau midaus rūšis, vadinama *paskajles*, kuris labai greitai svaigindavo[2]. Tokį gėrimą sutaisydavo sekdami švedais, į jį tam, kad būtų skanesnis ir suteiktų sveikatos bei galios, primaišydavo įvairių žolelių[3]. Apskritai paėmus, visa lietuvių padermė buvo labai linkusi į girtuoklystę, taip kaip kad ir kitos senovės šiaurės rytų Europos tautos[4]. Todėl kryžiuočiai turėjo priežodį: „Pilvas — prūsams dievas"[5]. Senovės lietuvių moterys, sekdamos skitais, pasak pastabose pateiktos žinios apie Anacharo žmoną, gėrė taip pat smarkiai, kaip kad ir vyrai. Namų šeimininkės priedermė būdavo gerti į svečio sveikatą. Pasak Henenbergerio tvirtinimų, perduotų mums Hartknocho, kryžiuočiai stebėjosi, kaip viena sūduvė kartą jų akyse esą išgėrusi statinę alaus. Kryžiuočiai pripažino prūsų duoną esant puikiai iškeptą, kaip kad ir pyragėlius, tiek prėskus, tiek su raugais užmaišytus, tiek iš iškilusios

---

Adam Bremen. De situ Daniae. — P. 227. Jis cituoja Vergilijų (Georg. — Lib. III, v. 464) ir nori įrodyti, esą iš gelonų tą paprotį perėmė getai ir sembai, t. y. lietuviai ir sambiai, anot kažkokio senų laikų šio poeto vertėjo, kur pasakyta: *Hac usque hodie Goti (Gaethae scilicet Lithuani) et Gembi, id est Sembi facere dicuntur quos ex lacte jumentarum inebriant certum est.* (Iki pat šių dienų gotai (getai, vadinasi, lietuviai) ir gembai, tai yra sembai, sakoma, kad daro [gėrimą] iš kumelių pieno ir kad jie pasigeria, yra teisybė.)

[1] Chron. Elbingen. Wolfgang Ditm.

[2] *Lukas Davidas.* — Bd. I. — S. 37.

[3] *Voigt.* Gesch. Preuss. — T. I. — P. 560.

[4] Senovės skitai ir trakai Europoje buvo tuo neprilygstami (*Plato.* De lege. — L. I. — P. 772; *Aelian.* Var. hist. — Lib. II. — P. 41; *Herodot.* — Lib. VI. — P. 84). Graikų girtuokliai didžiavosi esą jų mokiniai. Kleomenas, Spartaninas, pasak Atenėjo apysakos, buvo taip įgudę šioje srityje, kad galėjo būti mokytojai visos Graikijos (*Aten.* — Lib. X, sub finem c. 9). Anacharo, skito, viešnagės Korinto karaliaus Periandro rūmuose metu anas kvietė varžytis ir laimėdavo prieš didžiausius Graikijos gėrikus (*Aelian.* Lib. II. — C. 41). Kažkas jam pareiškė pastabą, kad jo žmona, kuri visuose pokalbiuose jam talkindavo, yra bjauri ir keverza. Aš tą matau, atsakė filosofas, bet žinau būdą, kaip ją paversti patrauklia: „Berniuk, paduok man vyno!"

[5] *„Prussorum deus, venter est."* Vita S. Adalberti apud Canis. — P. 353.

tešlos. Valgius ruošdavo iš įvairių rūšių mėsų ir žuvų, žinojo, kaip pastarąsias rūkyti ir džiovinti. Darydavo iš tešlos puodelius ar formeles, kuriuos sudžiovinę pridėdavo mėsos su daržovėmis, iš viršaus užlipdydavo ir po to juose virdavo valgius. Buvo tai paštetų rūšis[1]. Daugiausia vartojo kiaulieną — ir sūdytą, ir rūkytą. Daržovės nebuvo pernelyg paplitusios. Valgį pagardindavo šaknimis iš svetimų šalių[2].

793

Vaišingumas. Artimo meilės, nuoširdaus žmoniškumo, svetingumo priedermių švento laikymosi atžvilgiu visi senesnieji istorikai teisingai pripažįsta lietuvių pranašumą[3]. Gyvenimas jų buvo veiklus, skirtas darbui, nuo kurio niekas nebūdavo atleidžiamas, gal tik koks paliegėlis ar pakirstas senatvės. Elgetų lietuvių krašte taip pat nesigirdėjo, įstatymai įpareigojo kiekvieną ieškotis uždarbio pragyvenimui. Žemdirbių krašte jo visada būdavo per akis. Valkatas, užsispyrusius tinginius ir apsimetėlius luošius prūsai bausdavo mirtimi[4]. Betgi tiems, kurie elgetaudavo nelaimių priversti, niekados neatsakydavo pagalbos. Sve-

---

[1] *Dlugošas.* — T. I. — Kn. X. — P. 117.

[2] *Dusburg.* — P. III. — C. 69; *Lukas Davidas.* — T. I. — P. 82, 83; *Hartknoch.* Min. veik. — P. 194.

[3] Adomas Brėmenietis (D. 227) šiuo atžvilgiu apie tai sako: *homines humanissimi* (žmonės žmoniškiausieji (vaišingiausieji). Tuo tarpu Helmoldas (Kn. I.—D. 1.) sako: *Homines multis naturalibus bonis praediti, humanissimi erga necessitatem patientes... Multa poterant dici de hoc populo laudabilia in moribus, si haberent fidem christianam.* (Žmonės iš prigimties daugeliu dorybių apdovanoti, vaišingiausi ir nepriteklių [vargą] kęsdami... Daug pagyrimo vertų dalykų galima būtų apie šios tautos papročius pasakyti, jeigu jie turėtų krikščionišką tikėjimą [būtų krikščionys]). *Dusburg* (P. III. — C. 5): *Hospitibus suis omnem humanitatem, quam possunt, ostendunt, nec sunt in domo sua esculenta vel potulenta, quae non communicent eis illa vice.* (Savo svečiams visą vaišingumą [nuoširdumą], kiek tik jie gali, parodo, ir nėra namuose tokių valgių ar gėrimų, kuriais ta proga su jais [svečiais] nepasidalytų.) *Lukas Davidas.* — T. I. — P. 145; *Kojałowicz.* Hist. Lith. — L. I. — C. 19.

[4] *Hartknoch.* Min. veik. — P. 108.

čią ar atėjūną maloniai priimdavo. Jeigu pasitaikydavo svečias, kuris, įėjęs į namus, gerais žodžiais pasveikindavo, o svarbiausia, žinojo, kokiu vardu pavadinti šeimininką, tai būdavo laikomas laimės nešėju, dievų tiems namams siųstu. Tokiu atveju priėmimas prasidėdavo tuo, kad pati namų šeimininkė paduodavo svečiui vandens mazgoti kojoms[1]. Dar apie vaišes pasakytina, kad tarp daugelio žmonių, ypač prūsų, buvo pernelyg įsigalėjusios. Šeimininkas, šeimininkės, sūnūs, dukros, gentainiai — kiekvienas iš puotaujančių keldavo taurę linkėdamas sveikatos kaimynui, o tas privalėjo atsakyti kiekvienam tuo pačiu, pakėlęs taurę taip pat tieka nugerti[2]. Nesvarbu, kas toks būtų atvykėlis, saviškis ar svetimšalis, jei tik gerbė šalies įstatymus ir papročius, lygia dalimi turėjo būti vaišinamas ir taip pat meilingai ir nuoširdžiai sutinkamas. Pasiuntiniams, nors anie būtų ir iš priešo šalies atvykę, niekada nieko pikto nedarydavo, jų nežemindavo svetingumo neparodydami. Nelaimių atgintiems į jų kraštą ar išsigelbėjusiems iš sudužusio laivo būdavo stengiamasi suteikti visokeriopą pagalbą ir pavaišinti. Svetingumas ne pačiomis vaišėmis ir pokalbiais būdavo matuojamas, bet privalu dar buvo atsisveikinant įpareigoti svečią dovanomis. Svečias, laikomas šventa persona, buvo šeimininko bei draugų globojamas ir už padarytą anam skriaudą, kaip ir šeimos nariui, reikėdavo atkeršyti. Didžiausia namams skriauda, kokią tik galima buvo įsivaizduoti, būdavo svetingumo teisių pažeidimas. Be visų pastebėtų dalykų apie svetingumą, reikėtų pridurti, kad šis paprotys buvo laikomas tokiu šventu, jog iš tiesų už jokį kitą nusižengimą taip smarkiai nebausdavo, kaip kad už ano sulaužymą. Čackis nurodo: „Islandų kelionių po mūsų kraštą XII—XIII amžiuje aprašymų nuotrupose matome gyvavus tą pačią papročiais išreikštą dvasią (kokia buvo skandinavų, slavų kraštuose ir kt.). Yra išlikę pėdsakų, kad prieš Žygimanto I laikus (t. y. prieš Statuto

[1] Tą liudija Grunau, Henenbergeris ir kt.
[2] *Dusburg.* — P. III. — C. 5.

išleidimą) skriaudas, padarytas svečiui, šeimininkas privalėjo dvigubai atlyginti, be jokios galimybės pasiteisinti, esą nežinojęs apie padarytą skriaudą. Tik tas Pirmasis Statutas paskelbė svečio ir šeimininko tarpusavio santykių taisykles[1]. Taigi matome, kad jei visais atvejais kaltinamajam būdavo leidžiama teisintis arba turėti teisme gynėją, tai nusižengusiam svetingumui nebūdavo leista jokiais būdais nei išsisukinėti, nei gintis. Pakako svečiui pasakyti, kad kieno nors namuose beviešint jam buvo padaryta kokia skriauda ar kokią patyrė nuoskaudą, kai šeimininkas tučtuojau būdavo baudžiamas ir turėdavo atlyginti nuostolius. Indai, iš kurių gerdavo arba kuriuos statydavo ant papuoštų stalų su gėrimais, būdavo iš tauro ar jaučio rago, labai dailūs, netgi daromi iš tauriųjų metalų, suteikiant ragų formą. Tų indų dydis buvo pritaikomas paskirčiai: ąsotėliai arba kaušai, ragai, bokalai, taurės, taurelės — visa padaryta iš rago. Senieji lietuviai turėjo prietarą, esą į tokį indą supiltas gėrimas negalėjo būti apkerėtas, tiksliau sakant, būti kenksmingas sveikatai, mat ragas nepasižymėjo rūgštingumu, kaip kad metalai, pavyzdžiui, varis. Tuos iš ragų padarytus indus dėdavo ant metalinių stovų, dažnai brangių, ir puošdavo akmenimis, pritaisydavo ąseles, dangtelius, kabančius papuošimus. Tokie ragai dažnai buvo perduodami iš kartos į kartą, kaip atminimas kokio nors žymaus jos atstovo, kuris buvo pats savo ranka užmušęs žvėrį, turėjusį ragą. Kunigaikščio giminės ainiai saugojo tauro, kurį Gediminas buvo užmušęs prie Vilniaus, ant Tauro kalno, ragus. Vytautas, 1429 metais viešėdamas Lucke pas imperatorių Žygimantą, dovanojo jam vieną prabangią taurę. Hartknochas pamena, kad Prūsijoje 1639 metais atsitiktinai buvo iškasta auksinė, panašios į ragą formos taurė. *Apskritai, lietuvių vaišingumas pralenkė visų kitų mums žinomų Europos tautų svetingumą. Kai iškopinėdavo medų, tai ne tik kaimynus, bet ir kiekvieną praeivį vaišindavo medumi — būtinai privalėjo šiek tiek paragauti. Tai nebuvo*

[1] O prawach. — T. II. — S. 129. — Prz. Nr. 1435.

vien įprastinis vaišingumas — taip elgtis vertė ir jų religija: laikantis šio papročio, bitės neš daugiau medaus. Miestuose ir pačiame Vilniuje visi namai buvo atviri praeiviams ir svečiams; o nakvynės namų buvo tiek, kiek ir miestiečių gyvenamųjų namų, neskaičiuojant valdininkų ir magnatų būstų. Tad kiekvienas, kuris su Dievu įeidavo į namus, turėjo teisę pasišildyti prie ugnies, nemokamai išgerti stiklą gėrimo — koks tik stovėdavo ant stalo. Tik tuo atveju, jeigu panorėdavo daugiau arba panorėdavo suvalgyti pietus, turėdavo sumokėti nedidelę pinigų sumą. Pačiame Vilniuje duonos buvo tokia gausybė, jog už keturis grašius (obolius) kiekvienas žmogus galėjo visą dieną būti sotus[1].

794

Raštija. Raštas. Jau šiame veikale ne kartą buvo proga įsitikinti, kad senovės lietuviai yra turėję savą raštą, kad jų dvasininkų luomas mokėjo su ženklų pagalba, kitaip sakant, rašmenimis išreikšti kalbos garsus. Tai buvo daroma netgi trejopai: runomis, kurios buvo paskolintos iš skandinavų ar venedų. Jų pėdsakų yra išlikę pas herulus, gyvenusius anapus Oderio, juk Jonas Potockis skaitė ant akmens iškaltą maldą į Perkūną, apie tai jau rašėme šio veikalo I tome. Taip pat tame pačiame tome pateikėme monetų su runų įrašais pavyzdžių (III lent.) ir paminėjome pastebėję ką kita, kas liudijo lietuvius buvus susipažinus su skandinavų ir venedų runomis. Kitas raštas, kuriuo, atrodo, rečiau buvo už kitus naudojamasi, — biarmių. Apie tai jau buvome rašę ankstesniame tome, pateikta ir litografinė lentelė, kurioje nurodyta ši abėcėlė, taip pat pastebėtųjų įrašų pavyzdžiai monetose ir medaliuose. Galop trečiasis raštas, kurį dera pavadinti savu, lietuvišku, buvo vartojamas didžiųjų statinių mūrų, vėliavų ir kitų svarbių objektų įrašuose. Juo buvo rašomos

---

[1] *Civitates orbis terrarum. Georgii Braun. — Pars III. — Nr. 59. „Articulus Vilna" (čia aprašomi įvykiai iki XVI amžiaus)*.

maldos dievams, kreipimaisi į nemirtingąsias būtybes, joms išsakomos godos. Pirmieji rašmenys buvo lapidariniai, kitaip sakant, raižiniai ant akmenų ir vartojami kasdieniniams reikalams, kiti atsirado numizmatiniuose dalykuose ir turbūt paskatinti ryšių su Biarmija. Trečiąjį raštą reikėtų pavadinti dvasininkiškuoju, kitaip sakant, skirtu šventiems dalykams, kurį tikriausiai mokėjo ir vartojo patys žyniai. Įdedame lentelę, kurioje pateikiame istorinį paminklą su šiuo raštu. O kadangi apie šį istorinį paminklą jau buvo kalbėta, tad privalome tą dalyką pasiūlyti skaitytojams, pateikdami jį tokį, kokį radome, visa kita palikdami jiems patiems spręsti.

795

Apie savitą lietuvišką įrašą*. Simonas Grunau, vienuolis iš Tolkmicko dominikonų vienuolyno Prūsijoje, XVI a. pradžioje rašęs Prūsijos kroniką ir skyręs ją Lenkijos karaliui Žygimantui I, nenurodė šaltinio, iš kurio buvo paėmęs, kitaip sakant, nukopijavęs tą įrašą ar kokiu kitu būdu jį įgijęs ir įdėjęs į savo kroniką, tad negalima būtų pasikliauti jo tikrumu. Betgi neabejodamas šį paminklą esant iš žilos senovės, priskyrė jį Vaidevučio ir Brutenio laikams, kadangi, aprašydamas padavimą apie pastarojo sūnus (trakt. II.— Sk. 4), sustojęs toje vietoje, kur kalbama apie galutinį krašto tarp jų padalijimą po viso to, kas nutiko legendiniam Chelmui, visai probėgomis mini herbus ir vėliavas, ant kurių buvę jam nežinomi įrašai, o pabaigoje kaip pavyzdį ar tam, kad parodytų rašmenis, nurodo: „Taigi ant skydo ir vėliavos buvo mums nežinomi rašmenys ir ženklai, išrašyti taip, kaip čia išbraižyti parodymui“[1]. Taigi aišku, kad kronikininkas šį trumpą užrašą yra paėmęs iš nežinia kieno XIII a. ar vėliau surinktos mūsų krašto senovinių užrašų ir vietinių paminklų kolekcijos, kuri vėliau buvo aptikta senuose kryžiuočių

[1] So waren im schilde und im Bannir buchstaben und schrifte unss unbekant, nach solcher form und weise, wie hie undene ist gemerkt und gesehen. Seguitur Tabula.

archyvuose. Vieną iš užrašų kronikininkas, visai negalvodamas apie jo autentiškumo įrodymus, mat tuo tada niekas neabejojo, nukopijavo į savo kroniką. Juk ir karaliui, kuriam skyrė savo darbą, tikriausiai tai gerai buvo žinoma[1]. *Kitų nuomone, Grunau naudojasi dingusia prūsų vyskupo Kristijono kronika. Bet šios kronikos nuorašuose yra netikslumų ir klaidų — daugiausia vėliavos piešinyje ir pačiame užraše**. Kita — tai Luko Davido kronika, kurioje aprašyme yra tas pats užrašas, žodis į žodį paimtas iš Grunau kronikos ir taip pat pateiktas kaip ištrauka, visiškai be užuominų, kokioje vietoje jis yra saugomas[2]. Neabejojama, kad pastarasis bus nusižiūrėjęs nuo pirmojo. Taip pat negalėjo jis šio įrašo matyti Prūsijos vyskupo Kristijono kronikoje, kadangi abu naudojosi tuo pačiu šaltiniu, kitaip jie, pateikdami tą patį istorinį įvykį ir iš lotynų kalbos versdami pasakojimą apie herbus bei vėliavas, būtų palikę vienodo turinio aprašymus, o to ir pasigendame. *Tretysis metraštininkas yra Kasparas Henenbergeris, 1595 metais išspausdintos Prūsijos kronikos autorius. Jis po ranka turėjo Grunau kronikos autografą ir kuo tiksliausiai perpiešė vėliavą ir užrašė joje. Henenbergerio iliustraciją nukopijavo Hartknochas, bet užrašą praleido*[3].

796

Nuomonės apie įrašą. *Aptarkime dabar pačius mėginimus iššifruoti šį įrašą***. Po Luko Davido pirmasis apie jį prabilo Pretorijus, tačiau ir jis, kaip ir jo pirmtakai,

---

[1] Deja, per nedovanotiną Krokuvos karališkojo archyvo ir bibliotekos aplaidumą prarasta. Tuo skundėsi Karaliaučiaus bibliotekos darbuotojas, Luko Davido kronikos leidėjas Heningas (*Lukas Davidas.*— T. II. — P. 3. — Pastaba): „Prieš 20 metų (1792), — nurodo jis, — Lenkijos žydai gausybę pergamentų, kurių atsiradimas, panašu, sietinas su Krokuva, pardavė vietiniams knygų paauksinimo ir įrišimo verslovininkams, iš kurių, atsitiktinai sužinojęs, ir pats kai ką įsigijau".

[2] *Lukas Davidas* (Preussische Chronik etr. herausgegeben von D. Ernst Henning. — Koenigsberg, 1812, 4-to...).

[3] *Hartknoch. Alt und Neues Preussen.— S. 226 (iliustracija)***.*

prisipažįsta neįstengęs įrašo perskaityti[1]. Pasak jo svarstymų, Grunau kronikoje tie rašmenys turėjo būti panašūs į rusiškus, juk prūsams, kaip ir lietuviams bei žemaičiams, buvo labai paprasta pasiskolinti iš rusinų raidžių raštą. Vis dėlto, įdėmiau šalyje panagrinėjęs rašmenis ir aplinkybes, pabaigoje padaro išvadą, ar tik ne koks nors Krivių Krivaitis bus kada sugalvojęs ypatingą raštą savo paslaptims užrašyti. Paskui abejoja šių rašmenų tobulumu, prisiminęs kronikininko Bretcheno nuomonę, mat pastarasis skirtinguose šio įrašo egzemplioriuose pastebėjo kai kuriuos variantus, labiau į rusiškos abėcėlės raides panašius, o juk ir Rozencveigas tą įrašą pripažino esant rusišką. Taigi Pretorijus nesiima išskaityti įrašo. Vėliau Bajeris irgi į tuos pačius dalykus atkreipė dėmesį[2]. Jo manymu, kronikininkai Grunau ir Lukas Davidas iš vyskupo Kristijono kronikos išrašė įrašą ir žinias apie vėliavą*. Kituose savo pastebėjimuose Bajeris nurodo, kad jo laikais tarp mokslininkų apie šį įrašą sklido dvejopa nuomonė: vieni pripažino jį esant rašytą runomis, kiti laikė paprasčiausiu išsigalvojimu. Abi tas nuomones senovės tyrinėtojas sugriauna labai plačiais ir patikimais įrodymais. Juk nėra čia jokio panašumo į runų rašmenis, kadangi, palyginę jas su šiaurės vakarų krašto raižytiniais rašmenimis, negalime rasti nei panašumų, nei suprasti, kokiais principais remiantis jos buvo raižomos[3]. Galėjo tai būti runos, jeigu taip dera vadinti garsus ir garsų junginius, būdingus tai pasaulio šaliai, tačiau būtent savitos, lietuviškos ir patiems tos tautos žmonėms priklausiusios. Kad tai būtų buvęs prasimanymas kokio nors dominikono, dykinėtojo, kuris savo pramogai ir per kokias valiūkystes būtų išbraižęs tuos keistus rašmenis, — to visiškai negalima niekuo pagrįsti. Grunau tuo įrašu nieko neįrodinėja nei didžiuojasi jį atradęs, priešingai, varginasi rūpindamasis, kur tą prielipą savojoje kronikoje padėti. Rado

[1] *Praetorius.* Schaubühne. — Bd. XVI. — Cap. 4. — § 5—7.

[2] Comment. Acad. Sc. Imp. Petrop. — T. II. — P. 470

[3] Grimas veikale apie vokiškas runas, 325 p., rado tik du rašmenis — 3 ir 15, panašius į vokiškąsias *Ur* ir *ôthil.*

kur nors archyve tą piešinį ar gal ir skiautę nuo pagonių vėliavos, pakabintos kokioje nors bažnyčioje, saugomą Šv. kryžiaus pergalei atminti, nukopijavo ir pateikė kaip senovės rašto, kurį turėjo prūsai, pavyzdį. Apie tai jam netgi neteko pasisakyti, o tai jis privalėjo padaryti, idant pagrįstų daugelį jo paties išdėstytų dalykų. *Tikriausiai labiausiai tikėtina, jog nukopijavo iš vyskupo Kristijono kronikos**. Be viso to, pasvarstykime, negi galėjo Grunau prasimanyti pats ar kitų prasimanytą įrašą dėti į savąją kroniką, skirtą monarchui Žygimantui I, kurio rūmuose buvo senovės paminklų, rastų jo skeptrui pavaldžiuose kraštuose tyrinėtojų ir mokslininkų. Galop Bajeris mano, kad tai pavaizduotos iš iberų nusižiūrėtos raidės. Neturėdami po ranka iberų abėcėlės, negalime spręsti, kiek tiesos yra šiame spėjime. Šiaip ar taip, Bajeris dar rado kitą šio įrašo kopiją, paimtą ne iš Grunau kronikos, kadangi kai kurios raidės yra kitokios[1]. Taigi taip pat buvo skirtingi ir šaltiniai, iš kurių paimtos dvi nevienodos kopijos.

797

Įrašo išaiškinimas. Garbusis Tunmanas, kilęs iš Švedijos, ypatingų sugebėjimų ir talentų žmogus, dar gyvas užmirštas, vertas visų šiaurės kraštų monarchų dosnumo. Jo raštai per amžius glūdės kartu su kitais moksliniais tyrinėjimais, aiškinančiais užmirštus ir miglotus šiaurės istorijos lapus, taigi, kaip sakiau, toks žmogus, atsidavęs šiems kiekvienam istorikui brangintiniems dalykams, ėmėsi aiškinti prūsišką užrašą, apie kurį kalbame. Anot jo aiškinimų, šis skamba taip:

Dew korg supyk s pustitiais ystuk ssus.

Arba dabartine šneka:

Diew korg supyk su pustitoieis uztik szus.

Vertimas: „Dieve Kurchai! Išliek pyktį ant nusidėjėlių,

[1] Ex decretis et epist. Innocent. III, ed. Beluz.

atnešk jiems blogį arba užmušk juos!“ Tunmanas, aiškindamas savo būdu, siekia jį perprasti palygindamas su kitų tautų senoviniais raštais, remdamasis tobulu kalbos išmanymu. Heningo priekaištai šiems aiškinimams[1] mažai vertingi, tačiau negali būti praleisti: 1. „Pasakymai skambėjimu labiau primena latvių negu senovės prūsų kalbą.“ Tuo geriau, tuo labiau įtikinamas aiškinimas, juk, sprendžiant iš visos lietuvių tautos istorijos, latvių kalba, būdama artimesnė herulų kalbai, turėjo gyvuoti anksčiau už kryžiuočių nukariautos Prūsijos žlugimo laikus, kaip kalba, ji buvo moksliškesnė, pritaikyta raštui, ją vartojo vadai ir žyniai. 2. „Garbinti dievą Kurchą — karių vaizduotei svetimas dalykas.“ Tai tiesa, tačiau Kurchas buvo vienas iš trijų svarbiausių dievų — derliaus ir valgio gausos. Tad kas gi iš dievų labiau už jį turėjo pagrindo kerštauti krašto niokotojams? „Kad pagaliau vėliava, kuri turėjo tą įrašą, galėjo būti atimta iš mozūrų ar rusinų, juk ten buvo Šv. Jurgio atvaizdas ir rusiškas raštas, kurį nukopijavus radosi minėtų kontūrų raidės.“ Į tą susidarytą įspūdį, iš tiesų paviršutinišką, yra trumpas atsakymas: raidės su rusiškomis neturi tokio didelio panašumo, kad jas galima būtų laikyti netikslia kopija. Apie riterio ant žirgo atvaizdą, koks yra Šv. Jurgis, nėra jokios užuominos, netgi Grunau nėra teigęs, kad šis įrašas nuo tokios vėliavos nusižiūrėtas. Nepalyginti rimtesnis yra mūsų amžininkų istorikų priekaištas Tunmanui, būtent kad gerbiamasis aiškintojas pakeitė kai kuriose jų dalyse linijas ir tarp jų sudėliojo kitus skyrybos ženklus, tad ir visas jo aiškinimas yra paviršutiniškas, klaidingas bei paremtas prasimanymais. Taigi atrodytų, tarytum įrašas turėtų būti žaisminga kokio nors dykaduonio išdaiga. Ši nuomonė labai skubota ir smarkiai dvelkia istoriniu pironizmu, tai tauškalai, niekalas, kiekvieno įžvalgaus kritiko manymu, keliantys pasipiktinimą. Dera žinoti, kad jau Bretchenas ir senieji Prūsijos kronikininkai buvo savo akimis regėję to įrašo kopijas, besiskiriančias viena nuo

[1] *Lukas Davidas.* — T. I. — P. 40—41. — Pastaba.

kitos, kuriose negalėjo aptikti reikiamų raidžių linijų, kad Bajeris taip pat turėjo kitokią kopiją ir kad Lukas Davidas šiek tiek pataisė Grunau[1], iš kurio pagrindinį piešinį buvo nusižiūrėjęs Tunmanas. Tad kodėl gi negalima patikėti, kad tas vienintelis šiaurės literatūroje šito dalyko tyrinėtojas nebūtų turėjęs po ranka ir kitų įrašo kopijų, paimtų iš senųjų raštų? Kodėl nepripažįstama jo teisė taisyti atsižvelgiant į įvairius variantus ir raidžių kontūrus bei skyrybos ženklus, norint perprasti kalbą, kitaip sakant, šneką, kurią įmanoma būtų suprasti? O pagaliau nors ir riklus buvo Tunmano aiškinimas, kaip kad būtinai tuo norėtų įtikinti Prūsijos kronikininkas, tiesiog iš kažkokio priešiškumo aiškintojui[2], bet be jokių įrodymų, tačiau kad tas raštas ir ta šneka yra nelietuviška, jis negalės pasakyti ir nesakys to. Juk kad ir vienas žodis, tarkim, pats pirmutinis *Dew*, arba, kaip mes jį skaitome su Luko Davido pažymėta skyryba, *Dewas*, sudėtas iš keturių raidžių, iš kurių paskutinė turėtų atitikti skiemenį *as*, taigi, sakau jums, jei tik tas įskaitomas žodis skambėtų lietuviškai, tai jau vien to pakaktų, kad ir visas raštas, toks senovinis, savitas ir išsilaikęs, koks buvo tikrovėje, būtų ne kitkuo, kaip tik lietuvių tautos savastimi laikomas, turėtų pelnyti didžią pagarbą ir nuostabą, kaip atlaika mūsų nepasiekusios literatūros ir tautos, neteisingai apšauktos laukine ir barbariška[3], tam tikro pažan-

---

[1] Ten pat. — T. III. — P. V.

[2] *Voigt*. Gesch. Preuss. — Bd. I. — S. 686—693.

[3] P. Franas (Biblioteka dla čtenia. — 1836. — IV. — Nr. 28. — Sk. III. — P. 49—59) viešai paskelbė žinią apie rastą slaviško rašto originalą, paėmęs jį iš X amžiuje gyvenusio arabų autoriaus Nedimo, kuris apie tatai buvo rašęs: „Tūlas mano pažįstamas, kurio žodžiais turiu teisę visiškai pasikliauti, man yra pasakojęs, kad, vieno iš Kaukazo valdovų pasiųstas pas rusinų karalių, pastebėjo juos turint savą tautos raštą, kurį raižo ant medžio. Kaip pavyzdį parodė nuolaužą balto medžio, ant kurio buvo išraižytos rašmenų konfigūracijos, vaizduojančios, nežinia, ar visus žodžius, ar atskiras raides, ir buvo tokio pavidalo".

gos lygio liudijimas[1]. Šiuo atžvilgiu esame panašūs į žvejį, kuris atsitiktinai aptiko kažką styrantį virš jūros paviršiaus, tarkim, bokštą senovinio pastato, stovėjusio jūros užlietame didžiuliame mieste. Atsidūręs prieš tą jam niekada neregėto senovės paminklo vaizdą, su nuostaba, dievobaimingai mąsto apie nepaprastą, kadaise čia stovėjusį miestą, kurio didybę rodo šie rąstų griuvėsiai ir kurio likimas jam kelia graudulį. *Visa tai išdėstę, priartėjome prie galimybės tiksliai iššifruoti užrašą, kurį mums suteikė garbusis archeologas mūsų tautietis ponas Tadas Volianskis. Jis, gerai mokėdamas visus lietuvių kalbos dialektus, labai lengvai nugalintis numizmatinius sunkumus, ne tik kad perskaitė minėtą užrašą, bet ir sudarė visą lietuvių kalbos abėcėlę, su kuria maloningai mus supažindino. Nagrinėjimui pasirinko tris užrašo nuorašo variantus — Henenbergerio, Grunau ir Luko Davido (žr. iliustraciją p. 427). Jo nuomone, užrašas skamba taip: Dievai, vardą, amen. Zmogumi, prussoz. Zupan Utenes.*

*Vadinasi, tai ne Vaidevučio, bet Lietuvos kunigaikščio Utenio vėliava — jis valdė būtent tuomet, kai kryžiuočiai pirmą kartą užpuolė prūsus (tai pono Volianskio žodžiai). Ponas Heningas, Luko Davido kronikos leidėjas, Karaliaučiaus archyvuose saugomuose lietuviškuose antspauduose surado nemažą tokių raidžių**.*

---

[1] Tai šiaurinių slavų runos, juk ir Nestoras neabejojamai tą paliudija sakydamas, kad senovės slavai *niemiechu knich* (pasak kito rankraščio, *pismen*), *no czertami i riezami cztechu i hadachu, pohani suszcze.* Jos labai mažai kuo primena skandinaviškas ir venediškas. Iš tų aštuonių rašto ženklų kai kuriuos galima būtų prilyginti lietuviškiems, kitaip sakant, čia atskiroje lentelėje pateiktajam įrašui. *Išskaitęs dvi raides — A ir B, ponas Kucharskis daro išvadą, jog tai slavų abėcėlės fragmentas. Ponas Tadas Volianskis sulygina su afrikietišku raštu, kurį Atanazas Kircheras pateikė savo veikale „Oedipo degyptiano.**

Ex Casp. Hennebergero.

Ex Sim Grunovio.

Ex Luca Davide

Alphabetum pagano lithuanicum

A A	a	E E L	e, je	V X	l, ł	Ϙ Ϙ	p	Ɣ	v	Ⲙ	ai
Λ ⊢	ą	Θ	f	ⲙ ⲙ	m	X ⲭ ⲭ	r	Ⲏ	w	Ⲁ	ar
h	b	Ϥ Ϥ	g, h	Ⲏ Ⲏ	n	Z Ƨ	s	Ÿ Ÿ	y	ⲙ	m
Ꙋ	c	I	i	Ⲑ Ⲑ	ó	T T	t	Ʒ	z	Ⲫ	po
△ △ P	d	K	k	Ϩ Ϩ	ō	O O a	u	ϧ ϧ	Spiritus lenis s	Ⲉ	ten

Užrašas ant prūsų vėliavos, vaizduojančios tris dievus — Poklių, Perkūną ir Atrimpą (pagal K. Henenbergerį, S. Grunau ir L. Davidą), bei senovės lietuvių abėcėlė (iliustracija pagal kn.: *Wolański T.* Listy o starożytnościach słowiańskich. Zbiór pierwszy. — Gniezno, 1845. — Tab. IV).

„LIETUVIŲ TAUTOS ISTORIJOS“ III TOMO PRIEDAI

I priedas

Trečiajame tome pateiktų svarbiausių istorinių faktų chronologinė seka

40 m. po Kristaus	Padavimai, užrašyti kronikose, skelbia, kad maždaug tame amžiuje Šv. apaštalas Andrius buvo Tauridės Chersone ir Olbijoje, arba Boristenidėje,— mieste, esančiame prie žemutinio Dnepro; iš ten per Kijevą nusigavo į Didįjį Naugardą. Iš jo per Livoniją, Lietuvą ir Prūsiją perėjo į Vokietiją, visur Kristaus mokslą skleisdamas.
90 m.	Popiežiaus Šv. Klemenso palaikai, pasak imperatoriaus Trojano pasakojimo, įmesti į Juodąją jūrą; Tauridės arba Krymo gyventojai krikščionys juos suranda.
— nuo 250	Krikščionybė suklesti Tauridėje. Chersono miesto vyskupai Bazilijus, Efremas, Eugenijus, Elpidijus, Agatodonas, Eterėjus ir Kapitonas išgarsėja kaip kankiniai ir stropūs Kristaus mokiniai.
— 370	Gotai apsigyveno Tauridėje, Multanijoje ir Valakijoje, priimdami krikščionybę (krikščionių tikėjimą). Tos tautos vyskupas Vulfila išverčia Naująjį Testamentą į gotų kalbą ir išleidžia runų raštu.
— 503	Vaidevutis išrinktas prūsų, arba lietuvių, tautos karaliumi.
— 600	Mozūrų ir prūsų karas.

— 777 m. Danų karaliaus Lodbroko žygis į Varmiją.

— 839 Rusnės karaliaus Hakono pasiuntiniai vyksta į Konstantinopolį.

— 850 Šv. Anscharijus (Oskaras) apaštalauja Kurše.

— 860 Rusios variagai priima krikščionybę.

— 861 Slavų apaštalai Metodijus ir Konstantinas, arba Kirilas, išvertę Šv. Raštą į slavų kalbą, iš Didžiosios Moravijos siunčia savo mokinius *[pas*]* šiaurės slavus — skelbti Dievo žodžio.

— 862 Riurikas pakviečiamas į Didžiojo Naugardo kunigaikštystę. Rusios monarchijos pradžia.

— 866 Rusios variagas Askoldas, Kijevo valdovas, Konstantinopolyje krikštijasi beveik tuo pačiu laiku kaip ir Bulgarijos caras Borisas.

— 867 Rusios variagas Askoldas pastato Kijeve Šv. pranašo Elijo pirmąją krikščionių šventyklą.

— 879 Askoldas — pirmasis Rusios kankinys.

— 890 Vulfstanas aplanko Prūsijos prekybos miestą Trusą.

— 900 Turovo įkūrimas.

— 941 Rytų imperatoriaus pasiuntiniai prisiekdami patvirtina taikos sutartį, sudarytą kartu su rusų krikščionimis Šv. Elijo cerkvėje, o kunigaikštis Igoris Riurikovičius vietiniu papročiu prisiekia Perkūnu.

— 955 Kunigaikštienė Olga krikštijasi Konstantinopolyje.

— 959 Olga pastato ant Askoldo kapo Šv. Mykolo cerkvę, Kijeve ten dabar Nikolsko vienuolynas. Pskove stato Šventosios Trejybės cerkvę. Popiežius Jonas XII, tarpininkaujant imperatoriui Otonui I, pasiun-

čia į Rusią legatą Albertą, Magdeburgo arkivyskupą.

— 960 m. Arkivyskupas Albertas, grįždamas iš Rusios, apaštalauja lietuvių žemėse.

— 965 Lenkijos kunigaikštis Mečislovas priima krikščionybę.

— 980 Kijeviečiai persekioja krikščionis. Kijevo gyventojai krikščionys Teodoras ir jo sūnus Jonas nužudomi.

— 987 Pagonybės smukimas Kijeve.

— 988 Didžiajame Naugarde įsitvirtina krikščionybė.

— 990 Gardino įkūrimas.

— 994 Lenkijoje įsigali lotyniškų apeigų krikščionių tikėjimas.

— 997 Prūsijos vyskupas Šv. Vaitiekus savo apaštalavimą Prūsijoje baigia kankinio mirtimi.

— 1009 Šv. Brunonas atverčia prūsus ir taip pat nukankinamas.

— 1015 Boleslovas Narsusis, Lenkijos karalius, prūsams primeta krikščionybę.

— 1017 Kijevo katakombose apsigyvena Šv. Antanas, vienuolis, kilęs iš Liubičo, atvykęs iš Atos kalnų vienuolyno.

— 1018 Įkūrimas Lietuvos Brastos, kuri tik po 827 metų tapo tvirtove pagal dabartinį įtvirtinimo būdą.

— 1019 Didžiajame Naugarde įsteigta slavų rašto mokymo ir religijos mokykla.

— 1020 Norvegijos karaliaus Šv. Olafo, lietuvių atvertėjo į krikščionybę, mirtis.

— 1025 Jurbarko įkūrimas.

— — Ukmergės įkūrimas.

— 1030 Kauno įkūrimas.

— — Tartu (Dorpato) įkūrimas.

— 1035 Kernavės įkūrimas.

— 1040 m.	Lietuvių kovos su rusais Slonimo apylinkėse.
— —	Lietuvių-rusų, arba Užnerio, kunigaikštystės pradžia.
— —	Kuno mirtis.
— 1044	Didžiuliai rusų antplūdžiai į Lietuvą.
— 1045	Senųjų Trakų įkūrimas.
— 1047	Maslavo, Mozūrijos valdovo, mirtis.
— 1055	Grudziondzo įkūrimas.
— 1066	Minsko įkūrimas.
— 1077	Kerniaus mirtis.
— 1080	Rusų kunigaikščio Olego mirtis, ištikusi Lietuvoje.
— 1095	Pinsko įkūrimas.
— 1102	Borisovo įkūrimas.
— 1113	Žydų išvarymas iš Rusijos.
— 1116	Lietuvių Naugarduko įkūrimas. Didžiulis gaisras Kijeve; turėjo sudegti ne mažiau kaip 600 cerkvių.
— 1125	Pamarys priima krikščionybę.
— 1150	Oršos įkūrimas.
— 1155	Andrejus Jurjevičius, pramintas Bogoliubskiu (Dievą mylinčiu), vedęs Kitą, bajoro Kučkos dukterį, stato miestą prie Smorodinos upės, toje vietoje, kur ji įteka į Maskvos upę, pavadindamas žmonos kunigaikštienės vardu — Kitajumi, davusiu pradžią Maskvos miestui.
— 1158	Brėmeniečių atvykimas prie Vakarinės Dauguvos žiočių.
— 1164	Boleslovas Garbanotasis, Lenkijos monarchas, užkariauja Prūsiją ir mėgina ją atversti į krikščionybę.
— 1186	Meinhardas — pirmasis Livonijos apaštalas.
— 1191 m. vasario 6	Popiežiaus Klemenso bulė, patvirtinanti Jeruzalės Mergelės Marijos ligoninės draugiją riterių ordinu, kuriam leidžiama

nešioti juodą kryžių ant balto apsiausto. Pirmasis magistras — Henrikas Valpotas.

— 1192 m. Meinhardas tampa Livonijos vyskupu.
— 1196 Vyskupo Meinhardo mirtis.
— 1198 Pirmasis Kryžiaus karas Livonijoje.
— — Livonijos vyskupo Bertoldo mirtis.
— — Albertas iš Apeldorno tampa trečiuoju Livonijos vyskupu.
— 1199 Rygos įkūrimas.
— 1200 Livonijos vokiečių sutartis su Lietuva.
— 1202 Pirmasis Livonijos vokiečių susidūrimas su rusais.
— 1204 Lietuvių žygis į Estiją ir jų vado Žvelgaičio mirtis.
— 1205 Kalavijuočių įsikūrimas (įsitvirtinimas) Livonijoje.
— 1207 Gotfridas, Cistersų vienuolyno Lukove abatas, apaštalauja Prūsijoje.
— 1208 Kristijonas, vienuolis cistersas iš Olivos vienuolyno, išvyksta apaštalauti į Prūsiją.
— 1210 Hermanas Zalcas išrenkamas trečiuoju kryžiuočių magistru.
— 1214 Kristijonas tampa Prūsijos vyskupu.
— 1215 Vokiečių pirkliai gauna leidimą ir stato Didžiajame Naugarde Šv. apaštalo Petro katalikišką bažnyčią (lotyniškų apeigų).
— 1217 Žemgaliai priima krikščionybę.
— 1219 Pirmasis kryžiaus žygis į Prūsiją.
— 1222 Rusų kunigaikštystė Tartu (Dorpate).
— 1225 Dobrynės riterių ordino įsikūrimas.
— 1227 Kryžiuočių riterių atsikėlimas į Prūsiją su pirmuoju didžiuoju magistru Hermanu Balku.
— 1229 Livonijos vyskupo Alberto mirtis.
— 1230 Kuršo atsivertimas.

— 1235 m. Dobrynės riterių susijungimas su kryžiuočiais.
— 1239 Didžiojo kryžiuočių magistro Hermano Zalco mirtis.
— 1241 Kulmo-Prūsų vyskupo Kristijono mirtis.
— 1248 Drohičino riterių ordino magistro Henriko iš Ščekocino mirtis.

II priedas

Valdovai, viešpatavę šalyse, turėjusiose įtakos Lietuvos reikalams iki XIII amžiaus

Popiežiai

Liucijus III iki 1185 metų
Urbonas III iki 1187 metų
Grigalius VIII 1187
Klemensas III 1191
Celestinas III 1198
Inocentas III 1216

Vokiečių imperatoriai

Karolis Didysis, imperatorius nuo 800 iki 814 metų
Liudvikas I nuo 840 metų
Lotaras 855
Liudvikas II 875
Karolis Plikasis (Plikis) 877
Liudvikas Miknius 879
Karolis Storasis 888
Arnulfas 899
Liudvikas III 912
Konradas I, iš Prancūzijos grafų 918
Henrikas Paukštininkas 936
Otonas I 973
Otonas II nuo 983
Otonas III 1001
Henrikas II 1024
Konradas II 1039
Henrikas III 1056
Henrikas IV 1106
Henrikas V 1125
Lotaras II 1137
Konradas III 1152
Fridrikas I Rudabarzdis 1190
Henrikas VI 1197
Pilypas 1208
Otonas IV 1212

Lenkijos karaliai

Boleslovas Narsusis, Mečislovo sūnus, iki 1025 metų

Mečislovas 1034

Tarpuvaldis 1040
Kazimieras I 1058
Boleslovas Drąsusis pasitraukia iš šalies 1081

Vladislovas Hermanas 1099

Boleslovas Kreivaburnis 1140
Vladislovas II, išvytas iš šalies 1147
Boleslovas Garbanotasis 1167
Mečislovas Senasis, išvarytas 1175
Kazimieras Teisingasis 1192
Lešekas Baltasis atsisako sosto 1202

Švedijos karaliai

Nors Švedija, būdama Skandinavijos šalis, nuo neatmenamų laikų buvo valdoma karalių, tikrasis jų sąrašas vis dėlto prasideda taip:

Erikas, Pamario kunigaikščio Vratislavo sūnus 717
Toras III 764
Bjornas III 816
Brahemundis 827
Sivastas 834
Herotas 856
Karolis VI 868
Bjornas IV 882
Indegelda I 891
Olafas 900
Indegelda II 907
Erikas VI 926
Erikas VII 940
Erikas VIII 980

Olafas II 1018
Amundas II 1037
Hakonas III 1054
Stenchilas 1059
Indegelda III priima krikščionybę 1064
Halstenas 1080
Pilypas 1110
Indegelda IV 1129
Magnus 1150
Erikas Šventasis 1160
Karolis VII 1168
Knutas 1192
Šveryras III 1210

Danijos karaliai

Gormas nuo 714 iki metų	764
Zigfridas	765
Getikas	809
Olafas III	810
Hemingas	812
Ringo Zivardas	817
Haroldas i Kliakas	843
Zivardas II	846
Erikas I	847
Erikas II	863
Knutas I	873
Gormas II	897
Haroldas I	909
Gormas III	930
Haroldas II	980
Svenas	1015
Knutas II, Didysis	1036
Knutas III	1042
Magnus	1048
Svenas II	1074
Haroldas III	1080
Knutas IV, Šventasis	1086
Olafas IV	1095
Erikas III	1106
Mikalojus	1134
Erikas IV	1139
Erikas V	1147
Svenas III	1157
Valdemaras I, Didysis	1182
Knutas VI	1203

Didieji rusų kunigaikščiai

Riurikas nuo 862 iki metų	879
Olegas	912
Igoris	945
Sviatoslavas	972
Jaropolkas	980
Vladimiras Didysis	1014
Sventopelkas	1019
Jaroslavas, arba Jurgis	1054
Izeslavas, arba Dimitras	1077
Vsevolodas	1093
Vladimiras Monomachas, arba Bazilis	1125
Mstislavas	1132
Vsevolodas Olegovičius	1146
Igoris Olegovičius trumpai	
Izeslavas Mstislavičius	1154
Rostislavas Mstislavičius	1155
Jurgis, Vladimiro sūnus, pramintas Ilgarankiu, valdo Vladimirą prie Kliazmos	1157
Andrius Dievmylys	1174
Mykolas II	1176
Vsevolodas, Jurgio sūnus	1212

Valdant Jurgiui ir jo sūnui Andriui, Suzdalės kunigaikščiams, turintiems didžiųjų kunigaikščių titulą ir autoritetą, arba įstatymų leidybą, visai Rusiai, tokiu pat titulu, bet su menka įtaka pietinei Rusiai, Kijeve išsilaikė (išliko) šie kunigaikščiai:

Izeslavas Dovydovičius nuo 1157 iki 1159 metų
Rostislavas, arba Mykolas, antrąkart, 1167
Mstislavas Izeslavičius 1169

Tų metų (1169) kovo 8 dieną Kijevas buvo užkariautas kaimyninių kunigaikščių kariuomenės, savarankiška ir gimininga tauta buvo sunaikinta su kunigaikščių valdomis visiškai, taip, kad nuo tada įstatymų leidybos autoritetas kitoms kunigaikštystėms visam laikui išslydo iš Kijevo kunigaikščių rankų.

Riterių ordinų vyresnieji

Livonijos kalavijuočiai

Venas iš Rorbacho, išrinktas ir nužudytas	1208
Folkvinas Šenkenas krito mūšyje	1226
Šis ordinas susijungė su kryžiuočiais	1237

Kryžiuočių riteriai

Henrikas Valpotas		Otonas Karpenas	1206
išrinktas	1191	Hermanas Bartas	1210
mirė	1200	Hermanas Zalcas	1239

Livonijos vyskupai

Meinhardas	paskirtas 1192	Bertoldas	1198
	mirė 1196	Albertas iš Apeldorno	1229

III priedas

Žinios apie rankraštinę Lietuvos kroniką, cituotą šioje knygoje ir vadinamą Bychovco kronika

Pirmuosius duomenis apie tos kronikos egzistavimą visuomenei pateikė Ipolitas Klimaševskis 1831 m. metraštyje „Noworocznik Wileński", į kurį ir jos ištrauką įdėjo. Sekdamas tais pėdsakais, stengiausi užmegzti pažintį su gerbiamu to turto savininku, kuris suteikė tokią malonę, jog minėtą rankraštį man atsiuntė dovanų. Tai buvo didokas XVII amžiaus rankraštis *in 4-to*, 20 lankų, lenkiška rašyba, smulkiai, lygiai, glaustai ir labai švariai parašytas sename popieriuje, kuriame vandens ženklas žymi vietinį lenkų fabriką[1]. Rankraštis gerai išsilaikęs. Pradžios nėra, kadangi prasideda nuo žodžių: *Byli u tom méste, baczeczy tak welikuju siłu ludej ieho byli ohorneny strachom welikim y rozbehlisia z Mesta, a nekotryie pobehli, do rybołowow swoich y tam sia poczali budowat' na ostrowe: to sie nazwała Wenecya.* Tai yra istorijos apie Venecijos įkūrimą pabaiga. Po to iš karto kalbama apie Palemoną, kuris buvo anksčiau minėtoje vietoje, ir su juo buvo 500 didikų romėnų; tad jie, vėl neaišku, kelintais metais, drauge su tikru astronomu leidosi į jūrą ir atvyko į Lietuvą. Perrašinėtojas labai neatidus, nuolat daro rašybos klaidų ir visiškai nesilaiko rašybos ženklų. Rankraštis nutrūksta karaliaus Aleksandro laikais, puolant totoriams, paskutinis laikotarpis yra toks: *Tataroweże, kotoryie ne byli u bitwie a chodyli ieszcze po zahonom, y newiedaiuczy o tom prychodyli, z Pohonom, da...* Kitoje

[1] Nors popierius daugmaž vienodas, tačiau vienuose lapuose vandenženklyje išdekoruotame apskritime pavaizduota žuvis, kituose — skydas (diskas), pusiau statmenai padalytas ir jo viduje dantyti išraitymai, tarsi vaizduojantys gynybinės sienos viršų. Pirmasis yra Gliaubičių herbas, antrasis — kaip atrodo — Gžimailos giminės.

to lapo pusėje yra įrašas ranka, padarytas XVII amžiuje: „Lietuvių kronika iš rusų kalbos išversta į lenkų". Pradžioje rašantysis rankraštį pakraščiuose lenkiškai pirašydavo apie laikotarpio esmę, toliau liovėsi arba trumpos pastabos *kur ne kur** buvo pirašytos jau kitu jo amžininko braižu. Rusų dialektas vartotas lietuvių raštijoj nuo neatmenamų laikų, tačiau jis turi daugiau bendrumo su pietine rusų kalba negu kad dialektas, kuriuo kalbėjo pietiniuose Lietuvos kunigaikštystės miestuose, pavyzdžiui: Pinske, Lucke, Brastoje. Tačiau Vilniaus rusų kalba labiau priartėjo prie Polocko, Didžiojo Naugardo ir Pskovo. Tai verčia manyti, kad rusiškas autografas buvo kažkieno rašytas Pinske arba Turove. Ar tik tai nebus Mitrofanas, apie kurį užsimena Rotundas, Pinsko metraštininkas. Autorius, pradėjęs nuo Gedimino mirties, daugelyje vietų naudojosi ištraukomis iš p. Danilavičiaus „Metraštininko", paskelbto spaudoje; vis dėlto jis geriau išmano lietuviškus dalykus[1]. Kad ir kaip ten būtų, kronikos kopija, kurią turiu po ranka, buvo Strijkovskio darbo apie Lietuvos istoriją pagrindas, beveik be jokių pakeitimų.

Jis ne vienąsyk ją (kroniką) primena, vadindamas Rusios metraščiu *(Latopisiec Ruski)*, o kartais cituoja aiškius jos žodžius[2]. Bet iš visos jo istorijos kuo aiškiausiai galima įsitikinti, kad jis nei matė geriau iš arčiau tą kopiją, nei mokėjo apie ją įdomesnius duomenis pateikti. Kaip mes pastebime, šis praeities paminklas — kopija, iš rusiško teksto perrašyta lenkiškomis raidėmis kieno nors iš nemokančių skaityti rusiško rašto, tikriausiai lenko, gyvenusio XVII amžiuje; galbūt tai jis pats pabaigoje lenkiškai prirašė pavadinimą, kurį mes pacitavome. Pirmasis lapas arba du pradingo vėlesniais laikais. Perrašinėtojas savo darbo nebaigė. Kalbant apie turinio vertę, —

[1] Žr. mano veikalo t. I. — P. 209—210.

[2] Strijkovskis (597—600 p.) paimini ir daro išrašus (ištraukas), versdamas į lenkų kalbą; 234 p. pacituoja pažodžiui rusiškai.

tai neįkainojamas dalykas, kadangi neturime panašios medžiagos, skirtos Lietuvos istorijai. Kiek pavyko įsiskaityti ir įsigilinti į faktus, susijusius su kronikos autografu, galima pastebėti, kad originalas buvo sudarytas iš trijų atskirų kronikų. Pirmoji, siekianti iki Mindaugo mirties, pasižymi vietų, būdo ir aprašymo tikslumu bei posakių originalumu, tai verčia šią dalį priskirti seniausiems Lietuvos istorijos paminklams; tačiau reikia patikslinti, kad ši dalis buvo parašyta kita kalba, iš kurios į rusų kalbą išvertė rusų sudarytojas. Antroji dalis prasidėjo nuo 15 puslapio žodžiais: *Po tomże Seyme wremia nemało y w oseńi ubit byst' Weliki Kniaź Litowski Mindowh.* Jau kronika aiškesnė, be abejonės, originalas rašytas rusų kalba, viską išdėsto suprantamai, ir datų sekoje mažai klaidų, nors yra šiokių tokių trūkumų, kartais nėra kai kurių vietų. Trečioji dalis prasideda nuo 1320 metų, įprastu rusų metraštininkams būdu, datos pastebimos, aprašymai trumpi, bet aiškūs ir tikslūs, pabaigoje raštininkas išsiplečia, ypač kalbėdamas apie Kazimiero Jogailaičio ir Aleksandro valdymo metus. Autorius gyveno valdant pastarajam karaliui ir Žygimantui I, kadangi apie Glinskį kalba tarsi tiesioginis liudytojas. Labai gaila, kad neturime pabaigos, nes ankstesniuose pasakojimuose prižada vėliau aprašyti iš tų karalių valdymo įdomių detalių.

Man rodos, kiek galėjau pastebėti, jog toliau turėjo eiti išsami Lietuvos kronika. Pirmiausia atsirado tautos kronika, gavusi pradžią iš tikrų šaltinių ir dar aiškių padavimų paminklų bei kitokių panašių senovinių dalykų, buvo parašyta dalimis dvasininkų arba ją parašė kas nors vienas Mindaugo laikais vietine kalba savo tautos raštu arba gotiškomis runomis; galbūt ji turėjo būti užrašyta ant lentelių, sudėtų į vieną knygą, šiaurės papročiu ir būdu; tos knygos egzemplioriai turėjo būti saugojami šventyklų arba kunigaikščių iždu ose, tačiau per sumaištis, vykusias Lietuvoje XVII amžiaus antrojoje pusėje, buvo apgadinti, sužaloti, lentelės išmėtytos, apipuvusios, dalis buvo prarasta, vėliau kas nors surinko

išlikusias, papildė iš rusiškų kronikų, sudėliojo kaip galėdamas ant lentelių rastus faktus ir rusiškai išdėstė iki 1320 metų. Pagaliau kas nors iš rusų vienuolių (Mitrofanas, Pinsko vienuolyno vienuolis?) panaudojo tą kroniką savo darbui (veikalui), gal dar sutrumpino, sujungė laikotarpius, tarpų nesugebėjo užlopyti, nepanorėjo tinkamai išvardyti defektų, kitus aprašymus pritempė iki savo laikų įprastu metraštininkų būdu. Strijkovskis šią kroniką panaudojo savojoje. Ten, kur neįsigilino į kritikuotinus klaidingus faktus, — o gal nesugebėjo, — įklimpo į klaidas, kurias mes įvairiose šio mūsų veikalo vietose nurodėme.

Kita vertus, iš Rotundo Lietuvos istorijos fragmentų, išlikusių vokiškos rankraštinės J.F.R. kronikos kompiliacijoje, pastebime, kad tasai paskutinis autorius arba turėjo prieš save išsamesnę lietuvių kroniką, arba sėkmingiau sugebėjo padaryti jos kritišką paaiškinimą; gal remdamasis kitais šaltiniais, taip leidžia manyti ten esančios genealoginės lentelės.

Aš savo veikalą pagrindžiau šia kronika, stengdamasis atskirti klaidingą sumaištį, tam pagelbėjo ir J.F.R. kronikos kompiliacija bei kiti šaltiniai. Likdamas skolingas, atiduodu skaitytojo teismui ir ateities kartoms tai, kas man pavyko.

Norėdamas, kad geriau išliktų šis tautos istorijos paminklas, užsimojau išspausdinti Lietuvos kroniką tokią, kokia ji yra, be nuobodžių komentavimų, tačiau dar nepalengvėjo man su lėšomis, reikalingomis šiam reikalui įgyvendinti. Man buvo papriekaištauta po to, kai išėjo I dabartinio veikalo tomas, kodėl nepublikuoju savo rankraštinių kronikų, sutarčių ir kitų šaltinių. Priekaištas teisėtas, ir aš pats suprantu šito dalyko reikalingumą; bet kad atsidurtumei Korinte, vien noro negana; taip sakoma nuo senų laikų. Reikia išteklių, kurių ir šiais laikais stokojame.

IV priedas

Lietuvių legenda apie Maskvos įkūrimą

Mums yra žinomi apie Maskvos miesto įkūrimą įvairūs rusų padavimai, kurių nemažą dalį surinko Karamzinas (t. II. — Pastaba 301). Kitų rusų rašytojų skaitėme arba tą patį, arba su kai kuriais pakeitimais; mūsų temai šis faktas yra bendras savo esme, bet negalime praleisti padavimo, kadaise girdėto Lietuvoje, kurį pavyko rasti rankraštinių ištraukų iš skirtingų veikalų ir įvairios medžiagos kolekcijoje, surinktoje Martyno Nonevičiaus — mokesčių, skirtų valstybės kariuomenei, rinkėjo Lydos apskrityje, mirusio gilioje senatvėje apie 1779 metus. Toje kolekcijoje, tarp seimų kalbų, jo laikų laiškų ir eilėraštukų, aptinkame keletą fragmentų iš senųjų rusų kronikų arba rankraštinių metraščių, kaip tenka manyti, o tarp kitų ir žemiau išdėstytą legendą, kurią, šiek tiek pataisę stilių, spausdiname. Atrodo, kad pats perrašinėtojas išvertė iš rusų ar lotynų kalbos, sprendžiant iš to, kaip užrašyta ir kaip skamba išvertus į lenkų kalbą. O užrašas yra šitoks: *Narratio historica, de initio Urbis Moskwae in XII saeculo post Christum natum*[1].

Didysis visos Rusios kunigaikštis Mstislavas nukamavo karais lietuvių žemes, pasiskelbęs krikščionims, jog turi sumanymą pagonybę išrauti su šaknimis, kad ant jos griuvėsių įtvirtintų krikščionybę. Į pagalbą kvietė ir Europos didžiūnus; bet jam atsakydavo vienas po kito, nuo lenkų kunigaikščių iki pat jotvingių ir valakų didikų: pats tapk tikru krikščionimi, išpažindamas šventą tikėjimą, tik tada siųsime savo vaikus ir bičiulius, ir ginkluotus mūsų žmones pagal tavo įsakymus, — kalbėjo pirmieji. Turtėk pats nuo svetimų nelaimių, mums kelias tolimas, — kartojo kiti. Tačiau Rusios kunigaikštis viena

[1] Istorinis pasakojimas apie Maskvos miesto pradžią XII amžiuje po Kristaus gimimo *(vert.)*.

skelbė, o ką kita buvo sumanęs ir vykdė: jis išsiuntinėjo savo plėšikautojus į lietuvių žemes; tie atiminėjo, ką tik iš gyventojų atimti galėjo: ir padargus, ir javus bei metalus, visa gabeno į savo žemę, o trečią dalį, tenkančią didžiojo kunigaikščio asmeniui, siuntė į Kijevą. Tai jausdami, lietuviai ryždavosi staigioms pasaloms ir gynybai, tad tie plėšikautojai ne sykį brangiai užmokėjo už savo ketinimus. Galų gale priėjo iki to, kad ten, kur keršto žygiai vyko ne visai sėkmingai, į šalį buvo įleidžiami raiteliai ir jiems leista giliai į ją įsiskverbti, o po to pasistengta taip surengti grįžtančiųjų užpuolimą, kad būtų galima iš jų grobį atimti, o juos pačius sugauti. Esant tokiai naudingai krašto gynybos organizacijai, pirmiausia patiems gynėjams tinkančiai, susiburdavo gausūs būriai, o įgiję patyrimo, jokiai rusų grupelei (iškylai) neleisdavo sugrįžti.

Taip klostantis įvykiams, kad žygis turėtų trokštamų rezultatų, didžiajam kunigaikščiui reikėjo eiti pačiam su visa savo galybe. Kokius du kartus žiaurusis Mstislavas puolė Lietuvą su daugybe kariuomenės, tūkstančiais skaičiuojamos. Pirmajame žygyje nusiaubė Lietuvą net iki Žemaitijos[1], kuri pakankamai palankiai jam būtų tekusi, jeigu grįždamas, keldamasis per Nerį, po sumušimo atsarginių savo būrių, kurie, upės atskirti nuo kitos kariuomenės, perėjusios jau į kairįjį krantą, niekieno negalėjo būti paremti, nebūtų praradęs didesnės dalies grobio. Antrąsyk lietuviai, pasipylę iš miškų, kai tik rusai pradėjo grįžti iš visų pusių, savo ataką išplėtojo ir iškreipė iš grįžimui skirto kelio, kurį paskubėjo nukirstais medžiais užversti. Taip kad daug žemiau teko kariuomenę per upę keldinti, žinoma, paliekant laimikius, kuriuos gynė atsarginis būrys. Bet nedaug belaisvių ir turto teišgabeno už Neries.

Paskutinis žygis turėjo ypatingų rezultatų: dėl to, kad buvo vieno iš didžiausių miestų Šiaurės Europoje atsiradimo priežastis. Atsitiko tai lietuvių karo metu, kai rusų

[1] Žygį reikia priskirti 1131 metams. Žr. § 621.

bajoras paėmė į nelaisvę nuostabaus grožio mergaitę, vardu Olita (Alyta), kažkokio lietuvių didiko dukrą, kurią nusigabeno į savo valdas: bojarinas buvo labai turtingas ir gyveno prie Smorodinkos upės, toje vietoje, kur ji įteka į Maskvos upę. Šitos mergelės grožis išgarsėjo po visą tenykštę Rusią. To gando sudomintas tenykštės šalies valdovas kunigaikštis Jurgis taip ją pamilo, kad nusprendė, kas bus, tas bus, tapti jos savininku. Bet sunki buvo laimė esant gyvam vyrui, nenorinčiam, kad žmoną paimtų; o kunigaikštis nors buvo našlys, tačiau krikščionių tikėjimo įstatymų tais amžiais laikydavosi švenčiau negu dabar ir neleisdavo neteisėtų santuokų. Ar tai patarus niekšingiems dvariškiams, ar tai savo paties užmačiomis kunigaikštis įžvelgė skriaudą, tarsi šis įžeidė kunigaikščio garbę vaišėse, priėjo iki vaido, kurio nelaimė buvo ta, kad bojarinas buvo nuskandintas savoje kūdroje, o jo žmona išgabenta į Riazanės miestą. Ta bajorė turėjo nuo paskandinto vyro dukrelę, kurią pavadino lietuvišku vardu Kita. Ši mergaitė paaugusi grožiu prilygo motinai. Kunigaikščio Jurgio sūnus Andrius paėmė ją į žmonas 1143 metais. Tai jos įkalbėtas, jis pasirinko gyvenimo vietą nelaimingo jos tėvo valdose. Dievobaiminga kunigaikštienė Kita prie kūdros, ant savo tėvo kapo, pastatė cerkvę, kurią aprūpino pajamomis ir padovanojo keletą kaimų. Ji vėlesniais laikais garsėjo kaip Nekalčiausiosios Mergelės Marijos Apsireiškimo cerkvė. Pasakojama, kad kasmet, liepos 28-ąją pagal rusų kalendorių, turi vykti gedulingos pamaldos už bajoro Stepono[1] ir bajorės Olitos sielas minėtoje cerkvėje. Dėl popų prastumo ir tamsumo išbluko garsių asmenų prisiminimas puikiojo Maskvos miesto istorijoje. O mes iš patikimų veikalų ir tikrų istorijų šią žinią gavome ilgos mūsų pasiuntinybės šiame mieste metu. Riazanės, Vladimiro ir didžiosios dalies Baltosios Rusios kunigaikštis Andrius pastatė prie

[1] Pasak paplitusio padavimo, jis vadinosi Steponas Kučka, Jono sūnus: net pati Maskva kitados buvo vadinama Kučkovu. *Karamzinas.* — T. III. — Pastaba 39 iš Kijevo kronikos: *do Kuczkowa, reksze do Moskwy.*

Smorodinkos upės pilaitę (šiandien, rodos, Neglinka vadinamą), kurią pavadino pagal savo žmonos Kitos vardą — Kitaigorodu. Tai ir buvo Maskvos miesto pradžia[1].

Kai vėliau išaugo miestas, atsirado jame sustiprinta tvirtovė Kremlius; Maskvos pavadinimas kilo iš upės vardo ir tos kalbos. Ne mūsų reikalas aprašinėti žinomas istorijas, tai yra kiekvieno savo tėvynės mylėtojo valioje, tai aiškiai iškyla prieš akis. Mūsų ketinimas buvo tiktai perteikti retą legendą, nežinomą, tačiau nepaprastai teisingą.

V priedas

Duomenys apie kronikų išvadas, susijusias su Lietuva

Neįmanoma būtų nepapriekaištauti Strijkovskiui už daugybę anachronizmų arba datų, asmenų ir darbų supainiojimų, visokiai istorinei tiesai prieštaraujančių. Vis dėlto dabar mažiau jo kaltės matau po to, kai radau Lietuvos kronikos nuorašą, kurio fragmentai, atitinkamai pataisyti ir į savo vietas sudėlioti, atskleidžia buvusių dalykų esmę, palikdami tik priekaištą istorikui, kad nesugebėjo panaudoti to paties atitaisymo: galbūt jį apžavėjo jo pirmtakų — Dlugošo ir kitų — nekritiškas požiūris. Kita vertus, reikėjo laimingo atsitiktinumo arba aukščiausio laipsnio genijaus, kad aname amžiuje būtų nusipurtyta tiekos supainiotų dalykų, kurie atsirado dar seniau, kada Lietuvos kronika buvo sužalota (pažeista). Dėl tos priežasties ir rusų metraštininkai dar daugiau klaidinančių ir kvailiausių senųjų laikų Lietuvos aprašymų paliko. Karamzinas, nuolat Strijkovskį griežtai kritikuodamas, pats paliudija, jog stokoja tikrų šaltinių mūsų istoriko

[1] „Buvo senovinis garsus padavimas Rusioje ar rusų daina apie šią lietuvaitę Kitą, jos nelaimes ir liūdną mirtį: kad ją vyras įsakė paskandinti kažkokioje upėje, kuri nuo jos vardo taip pat Kitajumi vadinama. Du jos tikri broliai, keršydami už šį nužudymą, aną kunigaikštį užmušė.“ Pastaba iš autografo.

aiškinamai medžiagai, kada paskelbia (t. IV. — Pastaba 103): „Taip pat rusų kronikininkai sako, kad, ilgus amžius būdami vasalais — dalis Kijevo ir Černigovo, dalis Smolensko ir Krėvos kunigaikščių, — pasiliko atskirų valdovų (ėtmonų) valdžioje, kad vilniečiai, bijodami Mstislavo Didžiojo, Krėvos žemės užkariautojo, apie 1128 metus pasidavė Vengrijos karaliui ir pasikvietė pas save kunigaikščiais iš Konstantinopolio du buvusio Polocko kunigaikščio Rostislavo Rogvoldovičiaus, išsiųsto į Graikiją to paties Mstislavo, sūnus, kad vienas Rostislavo sūnus buvo vardu Dovilas, kitas — Maukoldas, kad Dovilas tapo pirmuoju Vilniaus kunigaikščiu, buvo tėvas Vito, vadinamo Vilku (*Wilkiem*), ir Erdeno, o Mindaugas gimė iš Maukoldo (žr.: *Voskresenskaja Lietopis.* — T. I. — P. 48). Legenda daugiau negu abejotina: Mstislavas D[idysis] išsiuntė į Konstantinopolį Polocko valdovus dar 1129 metais: argi verta labiau tikėti, jog Mindaugas buvo vieno iš tų kunigaikščių anūkas, ar kad rusų kunigaikščio sūnūs vadinosi lietuviškais vardais ir priėmė stabmeldžių tikėjimą; kadangi Mindaugas gimė stabmeldys. O Vilniaus miestas, pasak lietuvių istoriko, įkurtas Gedimino XIV amžiuje (žr. žemiau, 277 pastabą)".

Sosto įpėdinystę po Skirmanto pripažįsta Treniotai (Rankr[aštinė] ir liet[uvių] Bychovco kron[ika]. — P. 11). Nors ji [kronika] priskiria tuos pačius vardus ano sūnums, tačiau Treniotą padaro vyriausiuoju; tai atrodo tikriau negu kad genealoginėje lentelėje, kur jis laikomas jauniausiu.

VI priedas

Pamario kunigaikščio Sventopelko raštas, išduotas Dobrynės riteriams, suteikiantis visišką laisvę jo žemėse.

Be datos (be abejo, 1228 metais). Su užrašu: Pono Sventopelko iš Dancigo (DOMINI ZWANTOPOLE DE DANCEKE). Pateikiame šio mažai mūsų istorijoje žinomo

rašto kopiją: originalas parašytas ant mažo pergamento gabalėlio su antspaudu ant šilkinės virvutės iš baltos ir raudonos spalvos siūlų, vaizduojančių kunigaikštį ant žirgo su dviskydžiais šarvais, su vėliava dešinėje rankoje. Iš dešinės pusės tuščiame lauke pavaizduota lelija.

S. Dei gratia dux pomeranie uniuersis christi fidelibus in terra sua constitutis salutem et gratiam perpetuam. Notum sit nobis omnibus quod ego Suantopolchus dux pomeranie adiuuante domino. Concessimus christi militibus pro salute nostra et totius terrae ubicumque uenerint in terra nostra omnimodam libertatem. Qua propter ut hec rata sint que promisimus eis. mandamus uobis atque mandando precepimus quatinus in rebus eorum siue in alijs que eos attingunt. nullus audeat siue in terra siue in aqua eis nocere. Et si quis contrarie presumpserit omnipotentis dei offensam et nostram se senciat incurrisse. Valete.

(Iš Dievo malonės Pamario kunigaikštis visiems Kristų tikintiems, savo žemėje esantiems, siunčia pasveikinimą ir amžiną prielankumą. Tebūna mums visiems žinoma, kad aš, Pamario kunigaikštis Sventopelkas su Dievo pagalba, dovanojome Kristaus kareiviams iš viso pasaulio, iš kur tik jie ateitų, už mūsų pasveikinimą mūsų žemėje visišką laisvę. Dėl to, kad šitai būtų teisėta, ką jiems pažadėjome, įsakome jums ir įsakydami nurodome, kad tiek jų reikaluose, tiek kituose dalykuose, kurie juos liečia, tenedrįsta niekas nei žemėje, nei vandenyje jiems pakenkti. O jeigu kas priešingai pasielgs, pats pajus, jog užsitraukė visagalio Dievo ir mūsų nemalonę. Likite sveiki.)

VII priedas

Trys derybų su naujakrikščiais kuršiais aktai

(ištrauka iš Gruberio „Dokumentų rinkinio" XLVI, XLVII, XLVIII, 267—268 p.)

a) Balduini de Alua pactum cum parte Curonum de amplectendis sacris Christianorum.

Frater B. .... (1), Monachus Aluensis Domini Ottonis Cardinalis, sedis Apostolicae legati, poenitentiarius ac nuncius, omnibus Christi fidelibus in perpetuum. Cum inspirante gratia Spiritus sancti, ubi, quando, atque quantum vulf, Lammechinus Rex, et pogani de Curonia, de terris Esestua, scilicet Durpis, et Saggara (2), et Kiligundis, quarum haec sunt nomina: Tdargolara, Osua, Langis, Venelis, Normis, Kiemala, Piigawas, Sarnitus, Riwa, Saccze, Edualia, Aliswanges, Ardus, Aloitanotachos, et de aliis Kuligundis, villis ex utraque parte Winda sitis, afferent se ad fidem Christi suscipiendam. terras suas, se, et obsides suos per manum nostram ad manus Domini Papae conferentes; omnimodae eiusdem ordinationi stare perpetuo premiserunt. Nos vero, domini Papae vices in hac parte agentes, de communi consilio Ecclesiae Rigensis, Abbatis de Dunemunde, mercatorum omnium, Militum Christi, peregrinorum, ac civium Rigensium, tale cum eis pactum inivimus, et firmavimus conditionem, videlicet, quod in continenti sacerdotes recipient, auctoritate nostra sibi destinandos, honeste in necessariis procurabunt eos, et eisdem, tanquam veri Christiani, in omnibus obedient, et eorundem per omnia salutaribus monitis acquiescant: ab hostibus eos, sicut se ipsos, defendent: ab eisdem omnes tam viri, quam mulieres, et infantes, sacri regenerationem baptismatis indilate recipient et aliorum ritus Christianorum observabunt. Episcopus autem domini Papae auctoritate instituendum eisdem, cum reverentia

ac devotione, tamquam patrem suum et dominum, recipient, et in omnibus, tamquam domino suo et episcopo, aliorum more Christianorum, perfectissime obedientes, eidem obtemperabunt, ipsi reuerentiam ac subiectionem, domino et episcopo suo debitam, impendentes. Ad ea vero iura, quae persoluere tenentur indigenae de Gothlandia, per omnia perpetuo tenebuntur Episcopo suo suisque praelatis annuatim persoluenda, ita quod nec regno Daciae et Sueciae subiicientur. Perpetuam enim eis indulsimus libertatem, quamdiu eos apostatare non contingerit; pacto tamen inito et in chartula praesenti conscripto robur perpetuum obtinente, expeditiones super paganos tam pro terrae Christianorum defensione, quam pro fidei dilatione faciendas frequentabunt: infra biennium domino Papae se praesentabunt, et secundum eiusdem arbitrium per omnia perpetuo se habebunt, et ordinationem. Medio autem tempore instituta nostra perfecte servantes ac praecepta, nobis obedient in omnibus, et per omnia obtemperabunt salua in omnibus autoritate domini Papae.

Actum anno domini MCCXXX in die Innocentium (Gruodžio 28).

b) Eiusdem pactum cum altera parte.

Frater B. ... etc. Cum inspirante gratia Spiritus sancti, ubi, quando, atque quantum vult spirantis, nobis, quamlibet indignis, administrantibus atque procurantibus, pogani de Curonia, scilicet de Bandowe, de Wannenia, de citra Winda, de villis quarum nomina sunt: Rende, Wasa, Galle, Matichule, Wanne, Pyrre, Vgenesse, Cadowe, Anzes, Talse, Arowelle, Pope, et pluribus aliis; fidem susciperint Christianam; ab hoc ipsum obsides suos dederunt, et sacri regenerationem baptismatis receperunt. Nos vero, de communi consilio et consensu Ecclesiae Rigens. Militum Christi, universorum peregrinorum, omnium civium Rigensium et mercatorum, tale cum eisdem pactum inivimus ac firmavimus conditionem etc. ut in praecedenti.

c) Rigensium et Fratrum Militiae compositio cum Curonibus, qui semet ad baptismum obligant et ad pendendum tributum (1).

Conuentus sancte Marie in Riga, Fratres Militiae Christi, Ratmanni ceterique Burgenses Rigenses. Vniuersis Christi fidelibus, ad quos praesens scriptum peruenerit, Salutem in vero salutari. Notum sit omnibus futuris et praesentibus, quod cum Curonibus et locis, quorum haec sunt nomina: Rende, Galewalle, Pidewalle, Matekule, Wane, Pure, Vgesse, Candowe, Anses. Talem fecimus compositionem, cum se offerent ad subeundum iugum Christianitatis quod videlicet ipsi et eorum siccessores de quolibet unco (2), soluerent nobis annuatim dimidium nauale talentum siliginis, et de erpica (3), qua vulgari nostro egede dicitur, soluerent similiter dimidium talentum siliginis. Si vero aliquis uno equo laborat in unco et erpica, non soluet nisi tantum dimidium talentum siliginis. Insuper Sacerdotibus suis, quos de Riga aduocabunt, quantocius poterunt absque periculo, necessaria vitae persoluent, et ab eis obedienter Baptismum recipient, et legem christianam, saluis sibi possessionibus et proprietatibus agrorum, ceterarumque rerum sine conditione (1), cuiuslibet potestatis. Praeterea iidem Curones nobiscum impugnabunt inimicos Christi. Ne ergo quae gesta sunt a nobis, processu temporis euanescant, et in irritum deducantur, nisi forte Curones infregerint rebellando Christianos, firmandum duximus et obseruandum unde et literis nostris ea perennari fecimus, et sigillis nostris: subarratis testibus, quorum haec sunt nomina:

Mauritius, Prior Sanctae Mariae in Riga.
Hendericus Celerarius.
Heinricus Camerarius.
Volquinus, Magister Militiae Fratrum.
Rudolphus de Cassele.
Gerefridus Wirdic.
Mariae wardus de Thuringia, fratres eiusdem militiae.
De Rathmannis: Wernerus, Fridericus de Wenden.
Albertus Utnordius, Woldericus.
Peregrini: Justauius de Dut, Alexander de Vechte, Thomas de Hunefelde,
Dodo de Trauenemine,

Burgenses Lubecenses: Marcquardus de Hagen, Sifridus de Hosenberge (Hohenberg), Heinricus Clenebur, et alii quam plures.

Actum publice in Riga: Anno Dominice Incarnationis M.CC.XXX.

a) *Balduino iš Alnos sutartis su kuršiais dėl krikščionims brangių šventų dalykų* [tikėjimo paslapčių].

Brolis B...[1], vienuolis iš Alnos, Viešpaties (Jo Eminencijos) Kardinolo Otono, Apaštališkojo sosto legato, nuodėmklausys ir pasiuntinys, visiems Kristų amžinai tikintiems [praneša]. Su Šventosios Dvasios įkvėpta malone, kur, kada ir kiek ji trokšta, karalius Lamechinas ir pagonys iš Kuršo, iš Estijos žemių, o būtent: iš Tartu, Sagaros[2], Kiligundos, kurių vietovių pavadinimai yra šie: Tdargolara, Osva, Langis, Venelis, Normis, Kiemala, Pyhavas, Sarnitus, Riva, Saccė, Edvalija, Alisvanges, Ardus, Aloitanotachos, ir iš abipus Ventos upės esančių kitų Kiligundos kaimų — pareiškia, kad jie priima Kristaus tikėjimą, savo žemes, save ir savo valdinius pavesdami Šventajam tėvui. Jam pačiam iš anksto visokiais būdais pranešė, kad paklūsta amžinajam Įstatymui. Iš tikrųjų, mes, vykdydami Šventojo tėvo nurodymus šioje srityje, bendrame Rygos bažnyčios, Dinamiundos abatų, visų pirklių, Kristaus kareivių, svetimšalių ir Rygos piliečių pasitarime tokią su jais sutartį pradėjome ir patvirtinome sąlygą, būtent kad be pertrūkio vėl jie priims kunigus, pagal mūsų sprendimą jiems paskiriamus, garbingai juos pagal poreikius aprūpins ir šiems pagal krikščionišką tikėjimą visur kur paklus ir naudingais tų pačių kunigų patarimais savo reikaluose teturės paguodą; juos nuo priešų, kaip patys save, teapgins. Dėl to visi, tiek vyrai, tiek moterys ir vaikai, šventą krikštą nevilkindami tepriims iš naujo ir kitokių krikščionių papročių turės laikytis. O vyskupą, Šventojo tėvo nurodymu jiems paskirtą, taip kaip tikrą savo tėvą ir viešpatį tepriims ir visur kur, kaip

[1] Balduinas.

[2] Reikia pažymėti, kad šis žemės pavadinimas artimai susijęs su Divonio kelionėmis. Žr. aukščiau (§ 232).

viešpačiui ir tėvui savo, jam tegu bus klusnūs, patys prideramą pagarbą ir nuolankumą savo ponui ir vyskupui rodydami. Iš tiesų, pagal šias teises čionykščiai Gotlando gyventojai privalo mokėti metinę duoklę ir visados privalės ją mokėti nuolatiniam savo vyskupui ir prelatams ir įsipareigoja, kad nepaklus Danijos ir Švedijos karaliui. Taigi jiems suteikėme amžiną laisvę, kadangi negreitai pas juos apaštalauti atvyks vyskupas. Tačiau sudaryta ir dabar laiškelyje surašyta sutartimi, išlaikydami amžiną stiprybę, ir dėl to daromų žygių dėl krikščionių žemių apgynimo nuo pagonių, kaip ir dėl tikėjimo išplatinimo, padaugės. Per dvejus metus jie patys Šventajam tėvui apsireikš ir po to Jo paties galybei ir tvarkai visur kur jie patys amžinai paklus. O iki tol, mūsų įsakymų ir nurodymų gražiai laikydamiesi, mums visur kur paklus, o per tai, kas gera, paklus visur kur ir Šventojo tėvo valiai.

Surašyta 1230 Viešpaties metais Inocento (gruodžio 28) dieną.

b) *To paties sutartis su antrąja puse.*

Brolis B[alduinas] ir kt. Su Šventosios Dvasios įkvėpta malone, kur, kada ir kiek ji trokšta mums įkvėptiesiems, nors ir nevertiems, valdantiems ir besirūpinantiems, pagonys iš Kuršo, o būtent iš Bandovės, Vanenijos ir iš kaimų apie Ventos upę, kurie šitaip vadinosi: Rendė, Vasa, Galė, Matichulė, Vanė, Pyrė, Ugenesė, Cadovė, Anzes, Talsė, Arovelė, Popė, ir daugelio kitų priėmė krikščionybę. Nuo šiol taip pat savo valdinius apkrikštijo ir patys šventą krikštą priėmė. Iš tikrųjų mes, bendrame Rygos bažnyčios, Kristaus kareivių, įvairių svetimšalių, visų Rygos piliečių ir pirklių pasitarime susitarę, tokią su jais sutartį pradėjome ir patvirtinome sąlygą ir kt., kaip ankstesniame.

c) *Rygiečių ir Kristaus kareivių susitarimas su kuršiais, pagal kurį pastarieji privalo krikštytis ir mokėti mokestį*[1].

[1] Ex Dn. Nettelbladt: Rer. Curland. fasc. 1. — P. 145.

Šv. Marijos vienuolynas Rygoje, broliai Kristaus kareiviai, miesto Tarybos nariai (ratmanai) ir kiti Rygos miestiečiai visiems Kristų tikintiems, kuriuos dabartinis laiškas pasieks, iš tikrųjų siunčia pasveikinimą. Tebūna visiems ateityje ir dabar esantiems žinoma, kad su kuršiais ir šiomis vietovėmis: Rende, Galevole, Pidevale, Matekule, Vane, Pure, Ugese, Candove, Anses tokį sudarėme susitarimą: nuo tada, kai jie bus perėję į krikščionybės jungą, jie patys ir jų palikuonys nuo kiekvieno arklo[1] mokės mums metinį mokestį po pusę jūreiviško talento kviečių ir nuo akėčių[2], kurias mūsų prasčiokai (kaimiečiai) vadina egede, mokės taip pat po pusę talento kviečių. O jeigu kuris nors dirbs arklu ir akėčiomis su vienu arkliu, nemokės daugiau kaip pusę talento kviečių. Be to, savus kunigus, kuriuos iš Rygos pakvies, kuo geriau turės apsaugoti nuo pavojų, gyvenimo reikmes patenkinti (suteikti, kas reikalinga); iš jų klusniai priims krikštą ir krikščionišką įstatymą, patys išlaikydami sau nepaliestas valdas, laukų[3] ir kitų dalykų nuosavybę, be kokios nors valdžios įstatymų (sąlygų). Be to, šitie kuršiai su mumis privalės kovoti prieš Kristaus nedraugus. Dėl tos priežasties, kad tai, kas mūsų padaryta, bėgant laikui, nepranyktų ir netaptų nenaudingais dalykais, jeigu netikėtai kuršiai atnaujintų karą su krikščionimis, — šitai sustiprindami ir norėdami apsaugoti, mūsų dokumentu tai įamžinome, antspaudais patvirtinome, pasirašant liudytojams, kurių yra tokie vardai:

Mauricijus — Švenč. Marijos vienuolyno Rygoje Prioras

Hendrikas Raktininkas (Celarijus)

Heinrikas Kamerarijus

Folkvinas — Kristaus kareivių magistras

Rudolfas iš Kaselės

Gerefridas Virdikas

---

[1] *Uncus est aratrum, Socha.*

[2] *Erpica est occa, Brona.*

[3] *Lege: contradictione* — įstatymu, kontradikcija.

Marienvardas iš Tiuringijos ir jo broliai kareiviai

Iš miesto Tarybos (ratmanų): Verneris, Friderikas iš Vendeno

Albertas Utnordijus, Volderikas

Svetimšaliai: Justavijus iš Dut, Aleksandras iš Vechtės, Tomas iš Hunefeldės

Dodo iš Traueneminės

Liūbeko miestiečiai: Markvardas iš Hagos, Zigfridas iš Hosenbergo (Hohenbergo)

Heinrikas Klenebūrgietis ir daugelis kitų

Surašyta viešai Rygoje: 1230 m. rugpjūčio 8 d.*

VIII priedas

Bulė, kuria popiežius Grigalius IX Žemgalos vyskupu ir Apaštališkojo sosto legatu Livonijai paskiria Balduiną iš Alnos[1]

Gregorius etc. Episcopo Semigalliensi etc. Cum in minori adhuc officio constitutus de credito tibi talento fructum acceptabilem, et de labore tuo benedictionis manipulos reportans, digne, velut fidelis seruus et prudens, super familiam Domini, cui cibum debeas in tempore ministrare, constitui meruisti; utique de gratia in gratiam, et de virtute proficiens in virtutem, mundi desideria abnuens, studuisti spiritu ambulare. Olim si quidem, memor existens, quod nullum Deo sacrificium est acceptius, quam lucrum quaerere animarum, feruore, devotionis accensus, ad mandatum dilecti filii nostri Othonis, sancti Nicolai in carcere Tulliano diaconi Cardinalis, tunc apostolicae sedis Legati, in laboribus et periculis multis, quasi Jordanem cum Jacob in baculo, pro gentium conversione maria

[1] Silva Documentorum. — P. 269; Ex Raynaldi annal. eccles. — T. XIII. — P. 386.

transiens, non solum cum duabus turmis ouium; verum etiam cum diuersis prouinciis poganorum in Christo credentium remeasti ad arcam, sicut columba deferens ramum virentis oliuae, in reconciliatione non paucae barbarae nationis. Eo igitur gratia collata tibi a Domino suauius delectati, quo exinde flores et fructus proveniunt gratiores, cum non esset lucerna ponenda sub modio, sed supra candelabrum, ut tenebras multorum illuminet, collocanda; te in Semigalliensem Episcopum manibus nostris duximus consecrandum: indubitatam quoque de te gerentis fiduciam, ut pote non tam argumentis, quam euidentibus experimentis instructi, quod animarum salutem, et Christiani cultus sitias incrementum, at quae potens es in opere ac sermone, concesso tibi in Livonia, Gothlandia, Vinlandia, Hestonia, Semigallia, Curlandia, et veteris Neophytorum et paganorum prouinciis, et insulis circumpositis, Legationis officio, pro fidei fidelibus dilatandis, fraternitati tuae per apostolica Scripta mandamus, quatenus in locis eisdem libere Christum annunties, corrigendo personas ecclesiasticas, et ecclesias reformando: instituas quoque in eis, et inde amouens cum opus fuerit, abbates, priores, aliosque subditos et personatus habentes, promouens ad ordines clericos; electionem Episcoporum confirmans, eisque consecrationis, et abbatibus benedictionis munus impendens, cum expedieris et videris opportunum. Virtute igitur Spiritus indutus ex alto, commissam tibi solicitudinem tam laudabiliter studeas exercere, ut per ministerium tuum in partibus illis, fide catholica propagata, ei placeas, qui sibi placitos prouehit in salutem, paratus, quod supere rogaueris, compensare. Ne autem tibi desit potestatis auctoritas, cui adest conscientiae puritas, et praesto esse creditur iuditium rationis; praesentium tibi auctoritate concedimus, ut contradictores et rebelles excommunicationis, suspensionis et interdicti censura percellas, quia et nos sententiam, quam in tales rite protuleris, ratam habebimus, et faciemus, auctore Domino, usque ad satisfactionem condignam inviolabiliter observari.

Dat. Reate V. Kalend. Febr. pontif. nostri Anno V (1232 m. sausio 28).

Grigalius ir kt. Žemgalos vyskupai ir kt. Kadangi iki šiol, žemesnes pareigas atlikdamas, suteikei didelę naudą ir apie tavo darbą pagyrimo žodžių daugybę patyriau — vertai, kadangi ištikimas ir išmintingas tarnas esi, nuo Viešpaties šeimynos, kuriai už poną būtum skolingas nuo tada, kai tarnauji, — patvirtinu, ką nusipelnei. Žinoma, kad, nuo dėkingumo prie dėkingumo ir nuo dorybės prie dorybės eidamas, atmesdamas žemiškus norus, stengeisi dvasiškai tobulėti. Jau nuo seno atmintina, jog nėra Dievui malonesnės aukos, kaip kad laimėti sielas: uždegtas pasiaukojimo karščio, mūsų mylimo sūnaus Otono — Šventojo Mikalojaus Kardinolo diakono, tuomet Apaštališkojo sosto legato, įsakymu iškentei daugelį vargų ir pavojų Tulijaus kalėjimo karceryje. Kada tarsi Jokūbas dėl genčių atvertimo ne vieną Jordaną su lazda pereidamas jūras su dviem būriais avių; iš tikrųjų, bet kai, atvertęs į Kristaus tikėjimą pagonių provincijas, vėl grįžai į kamerą, tarsi balandis nešdamas žaliuojančios alyvos šakelę, sugrąžindamas [prie Dievo] nemažą barbarų tautą. Taigi tau besidžiaugiančiam Viešpaties malonė tuo saldesnė, kuo meilesni po to užderės žiedai ir vaisiai, kaip kad nebūna žvakė dedama apačioje žvakidės, o viršum jos pastatoma, kad daugelio tamsybes (nežinojimą) apšviestų. Tave įvesdinome į Žemgalos vyskupus, mūsų rankomis palaimindami. Taip pat iš tavęs neabejotiną pasitikėjimą patiriantiems, kad gal geriau ne tiek argumentais, kiek aiškiais darbais galėtumei perteikti, kad trokštumei sielų pasveikinimo ir krikščioniškojo kulto išplėtimo ir, kiek tik gali, darbais ir kalbomis, ten sutikus, Livonijoje, Gotlande, Suomijoje, Estijoje, Žemgaloje, Kurše ir senosiose naujakrikščių ir pagonių provincijose, aplink esančiose salose, pasiuntinybės pareigas patvirtiname per Apaštališkąjį Raštą dėl tikėjimo išplatinimo tavo broliškumui, kad šiose vietose laisvai Kristų skelbtumei, tvarkydamas bažnyčių asmenis ir pertvarkydamas bažnyčias.

Kad paskirtumei arba pašalintumei iš jų, jei būtų reikalinga, abatus, priorus ir kitus statytinius bei veidmainius, juos pažemindamas į eilinius klierikus; sustiprindamas vyskupų parinkimą, jiems įšventinimo ir palaiminimo pareigą sulaikytumei, kada patirsi ar pastebėsi, kad taip reikia.

Taigi, Aukštybių Dvasia teįkvepia narsumo, kad tau patikėtą pareigą taip džiaugsmingai trokštumei vykdyti, jog, per savo tarnybą anuose kraštuose išplatinęs katalikų tikėjimą, jai patiktumei, nes ji sau patinkančius nuveda į palaimą, pasirengusi atlyginti, ko Aukščiausiojo prašytumei. Ir tegu tau nepristinga stiprybės garantijos, kuriai priklauso sąžinės grynumas, kaip manoma, čia pat yra ir proto teisingumas; šiais dalykais garantuodami, tau leidžiame, kad sutriuškintumei priešingai kalbančius ir ekskomunikos maištininkus su visu griežtumu — pakorimo ir uždraudimo cenzūra, kurią tokiems pagal paprotį iškeltumei. Mes taip pat nepakeičiamą nuomonę turėsime ir su Dievo pagalba sieksime, kad nepažeidžiamai būtų įvykdyta atitinkama bausmė.

Duota Rijetyje, 5 d. prieš va[sario] kalend[as], mūsų pontif[ikato] 5-aisiais metais (1232 m. sausio 28 d.).

IX priedas

Apie senovės lietuvių prekybą. Ištrauka iš vokiškosios rankraštinės J. F. R. kronikos; vertimas[1]

Senovės lietuvių prekybą sudarė vertingi kailiai, kurie būdavo pristatomi rusams į Naugardą ir Kijevą, prū-

[1] Ši ištrauka buvo įdėta tarp Lietuvos senovės tyrinėjimų. Tygodnik Wileński. — 1817. — Nr. 77. — T. III. — S. 369. Čia įdedame su keletu vertimo klaidų taisymų.

sams — į Rusnę ir mozūrams — į Reigardą. Taip pat iš jų rankų rusai gaudavo gintaro, kuris tų laikų prekyboje buvo garsus, lygiomis su brangakmeniais. Bet kada Erdvilo valdymo metais buvo užkariauta Juodoji, arba Jotvingių, ir dalis Baltosios Rusios, kai rusams buvo leista laivyba Nemune ir vyko be pažeidimų, tuomet Kaune ir Rusnėje suklestėjo prekyba javais. Vėliau, 1380 metais, ir kitos Lietuvos upės, tinkančios plaukiojimui, buvo pritaikytos laivybai. Tačiau didžiausia prekyba vyko su Didžiojo Naugardo rusais. Ši draugija turėjo savo sandėlių, kitaip vadinamų svečių (pirklių) namais Vilniuje, Kaune ir Ukmergėje. Be to, Vilniuje nuo seniausių laikų buvo turtingiausi svečių namai. Tačiau apie 1366 metus rusai mieste tarpusavyje susipešė dėl savo religinių nesutarimų: jų svečių namai sudegė ir buvo apiplėšti vietinių, po viso to nusmuko. Tik 1375 metais kunigaikštis vėl jiems leido atstatyti. Taigi Vilniuje buvo dveji pirklių rūmai (dvarai) (t. y. naugardiečių ir visų kitų rusų), nes gyvenantys Vilniuje rusai gavo teisę platinti krikščionybę be jokių kliūčių. Trečiuosius svečių namus 1326 metais įsteigė žydai, kurie, iš lenkų miestų ištremti, buvo apsigyvenę Vilniuje. Žydai Lietuvoje buvo žinomi jau nuo 1155 metų ar netrukus po to, kai buvo išvyti iš Kijevo už rengiamas išdavystes su graikais. Apie tai pasakoja vienuolis Mitrofanas (iš Pinsko, *Annales Ruthen*), bet ne visai tiksliai. Tačiau nereikia abejoti, kad jie tuo metu Lietuvoje geriau buvo vertinami. Per Lietuvą pasiekė ir Lenkiją. Tačiau iš Lenkijos žydai nevienodai įėjo į Lietuvą ir kunigaikščio valdžią priėmė, o vėliau anie laisvi buvo, bet pripažino apsaugos teises nuo vietinių gyventojų antpuolių. Gal tai kiek ir panašu į tiesą, anie pirmieji pinigų apyvartą Lietuvoje įvedė ir vietinių monetų skaičių padidino.

X priedas

Apie senovės apdarus[1]

Paslėpk, Brabantai, upe, šiuos lyg voratinklis
Lengvus prancūzų ir teutonų apdarus,
Man, laisvam, duok vienintelį graikų drabužį,
Ir moksle nepamirštamą, ir mūšyje.
Su tokiu motinos atsisveikindavo sūnus,
Su kažkokiu karaliumi žygiuojančius į Troją.
Tad skubiai apsirengusi auksu lietą drabužį,
Ji blykčioja puikiu diržu ir kuodu.[2]

Jau kiek tik turiu duomenų iš istorijos veikalų ir paminklų apie senųjų Europos tautų apdarus, visuomet aiškiai pastebiu tą bendrą taisyklę, kad pagal apsišvietimo laipsnį žmonės formuoja savo apdarus ir drabužius arba veikiau pamažu juos perima iš žmonių ir tautų, kurių dėka įgauna kultūringumo, daugiau ar mažiau išsaugodami individualų savo tautos stilių. Kultūra iš Azijos į Europą atėjo dviem keliais — per besiribojančias su Graikija jūras ir per Doną. Trečioji civilizacijos užuomazga lyg ir susiformavo pačioje Europoje — šiaurėje tarp Baltijos jūros pakrantės gyventojų skandinavų. Taigi pastebime tris Europos apdarų atšakas.

Graikai perėmė apdarus iš egiptiečių, finikiečių, sidoniečių ir kitų tarpusavyje prekybos ryšiais susijusių tautų, kurių įtaka išvedė sulaukėjusius gilių ėdikus iš nežinojimo ir prastumo. Realus skonis, šis vienintelis senųjų graikų privalumas, prisidėjo prie jų mokytojų patriarchalinių drabužių tobulinimo. Romėnai, iš savo rytinių kaimynų perėmę prabangą, taip pat perėmė ir jų drabužius. O tapę visos jiems žinomos Europos valdovais, perdavė kitoms tautoms jeigu ne gerą rengimosi skonį, tai bent jau įspū-

[1] Šis straipsnis taip pat buvo išspausdintas „Tygodnik Wileński". — 1818. — Nr. 119. — T. VI. — S. 33. Čia jėjo kai kurios pataisos.

[2] *Korsakas R.* Bibeida ir Jupiterio teismas. — V daina.

dį apie jų puošnumą. Dėl to, kai žlugo Roma, kai tęsėsi baisių naikinimų ilgi ir kruvini laikai ir buvo galutinai sunaikinti tikrieji romėnai, o ant atgimusių graikų barbariškumo ir sugedimo kelio kilo naujos tautos, susiformavusios iš besipešančių barbarų maišaties, susikūrė sau naujus apdarus nei pagal savo tautų papročius, nei pagal romėnų, bet visiškai pagal savo skonį ir išmintį, pradžią imančius iš barbariškumo. O tai ir yra pagrindas pietinės Europos apdarų ir drabužių, tokių keistų ir nepastovių savo išvaizda, jų pakeitimai ir mados, sunkiai suvokiamos, išliko iki mūsų dienų. Reikia tiktai stebėtis, jog, kylant kultūrai, švietimui ir skoniui proto dalykuose, taip vėlai tos apsišvietusios ir pasaulį šviečiančios tautos atkreipė žvilgsnį į savo aprangos keistumą — dalyką, atrodo, labiausiai žmogaus dėmesį patraukiantį.

Ne tokia linkme formavosi slavų ir lietuvių apdarai. Skitai — tauta, išaugusi iki neaprėpiamos gausybės, gražiausiame vidurinės Europos krašte, — perdavė savo palikuonims iš protėvių paveldėtus azijietiškus apdarus, nes patys buvo kilę iš Azijos. Svarbiausia tokių apdarų ypatybė yra trumpi, iš apačios papuošti, šukuosenos būdingos visoms Azijos tautoms. Jeigu mokslininkai bandė senuosius germanus kildinti iš azijiečių arba partų dėl kalbos panašumo, tai jie privalėjo atsižvelgti ir į tą faktą, kad senieji germanai skutosi galvas azijietiškai, palikdami kuodą viršugalvyje. Patys vienuoliai, žmonių kategorija, kurios šaknys taip pat Azijoje, perėmė azijietišką plaukų šukavimo būdą (šukuosenas). Jeigu kalbėsime apie slavų protėvius, tai šie šitokiu būdu plaukų nepuošė, kadangi viduramžių palikimas — nekirpti plaukai, nuo kaktos skiriami per vidurį ir sušukuoti į užpakalį, primeną slavų šukuosenas. Kiekvienas iš užpakalio plaukus trumpino lygiai su sprandu, manydamas, kad bėda nešioti ilgus plaukus, kad ilgi plaukai — tai trumpo ir moteriško proto ypatybė. O nešioti trumpus ir pakirptus plaukus turėjo pradėti lenkai, jau užsiėmę karais. Mat ir šiandien pripažįstame, kad kareiviams plaukų raitymas daugiau negu nereikalingas, o trumpas kirpimas naudingas svei-

katai ir patogus[1]. Daugiau neverta kreipti dėmesio į svetimšalių, besityčiojančių iš senojo mūsų protėvių papročio skusti galvą, pastabas. Be to, prie liaudiško apdaro lenko galva su atvira, be nereikalingų pasišiaušusių plaukų kakta turi kažkokią originalią, didingą ir karingą išvaizdą. Kita vertus, nereikia laikyti pavyzdžiu kai kurių senolių paveikslų su pernelyg aukštai pakirptais plaukais; jie gali būti iš priekio praplikę ir, dangstydami savo viršugalvius, tų plikių dydį pernelyg mažindavo. Tai pasidarė madinga nuo karaliaus Jono III laikų. Tad, vertindamas gražias lenkų šukuosenas, pastebėjau, kad šiek tiek aukščiau ausų plaukai turi būti apskusti, nuo viršugalvio leidžiasi iki ausies, kaktos ir smilkinių srityje aukščiau negu iki pusės kaktos. Pažvelgus toks plaukų kirpimas sudarydavo įspūdį plačios kaktos, kuri tokiu būdu tampa tarsi kvadratinė — viena iš gražiausių galvos ypatybių. Galai ne pirmieji pagyrė tokias kaktas, jos buvo žinomos ir seniesiems (antikos) gyventojams, sukūrusiems išmintingų ir gražios išvaizdos žmonių statulų.

Lenkai, visados mėgstantys malonius ir naudingus įpročius, išsaugojo apdarus, protėvių pasiskolintus iš azijiečių, kuriuos visaip dailino įvairindami persų, arabų, čerkesų, vengrų puošnumu ir prabanga. Ir niekad jie neturėjo noro mėgdžioti pietvakarinių kaimynų drabužių. O jeigu kalbėsime apie jų prieraišumo savo karaliams įrodymą, kad šiems suteiktų malonumą, mėgo savo drabužiui retkarčiais kokią madingą ypatybę suteikti. Kadangi karaliui Steponui ilgai patiko jų vengerkos ir bekešai, todėl saksoniškos giminės karaliai maža surado sekėjų to, kas vokiška ir prancūziška. Galvų skutimas, karingas azijietiškas paprotys, išsilaikė ilgai, net iki XVIII amžiaus pabaigos. Į Lenkiją jis atėjo Žygimanto I laikais, po mūšio su totoriais prie Lopušnos 1512 metais. Iš karto pačių kareivių perimtas, ir pakankamai ilgam laikui, o po Žygimantų labiausiai paplitęs aukščiausiuose riterių

[1] Papasakosime apie tai Žygimantui I, Lenkijos karaliui, valdant, dabartinio veikalo IX tome.

sluoksniuose. Prie dievobaimingų pasakėlių reikėtų priskirti tą popiežiaus bulę, kuri skelbė, neva atgailaujant nubaudžia lenkus galvas skustis kapuciniškai, kadangi Kazimieras I, išstojęs iš vienuolyno, įžengė į sostą. O kaipgi kitaip galima sveiku protu sumanyti, kad būtų įmanoma priversti visą tautą — galingą ir drąsią — skustis galvas? Tada tektų įsivaizduoti, kad galbūt lenkai po mirties Narsiojo, kuriam valdant tokį garsų vaidmenį vaidino Europos teatre, staiga tapo vaikais arba pamišėliais. Tai buvo ilgų plaukų nešiojimo amžius; kas nežino, kiek to meto dvasininkija turėjo vargo Italijoje, Prancūzijoje, Anglijoje dėl viešo paskelbimo ilgų ir garbanotų plaukų. Prieidavo iki visuotinio pasipiktinimo, o dvasininkai — iki prakeiksmų, priekaištų ir viso arsenalo dvasinių ginklų, — šėtono atvaizdu buvo vadinamas nešiojantis ilgus ir garbanotus plaukus.

Skandinavai, arba Švedijos, Danijos ir Norvegijos pakrantės gyventojai, — žmonės tvirti, įgimtu proto miklumu apdovanoti, kadangi jų, nuo romėnų pernelyg toli gyvenančių, civilizacijos kultūra negalėjo pasiekti, kaip nepasiekė ir nuo Uždonės Azijos; taip pat maža ryšių buvo ir su saksais, prancūzais bei britais — salų gyventojais. Jie turėjo suformuoti savo kultūrą patys ir tai padarė pakankamai anksti — sprendžiant iš to, ką mes įvairiose šio veikalo vietose apie juos papasakojome, taip pat apie jų įtaką lietuvių kilmės žmonėms. Skandinavų drabužiai nuo seno buvo trumpi, siauri, šilti; plaukai ilgi, tačiau pakirpti, tik ne taip aukštai kaip slavų. Suomių gentys nežinojo plaukų kirpimo, kaip ir vengrai. Jeigu dabar palygintume švedų ir žemaičių kaimiečių galvas, būtų beveik absoliučiai tokio paties fasono, kaip esto ar vengro. Pirmųjų panašumas yra pernelyg didelės įtakos rezultatas, antrųjų — giminystės.

Senovės lietuviai rengėsi visai kaip skandinavai, gal tik su mažomis išimtimis, kokių pasitaiko ir šiandien tarp abiejų šalių kaimiečių. Viso to priežastis — turtinis skirtumas. Tačiau moterys viena į kitą apdarais panašesnės, ypač kai kuriose provincijose.

Senieji šiauriniai slavai taip pat mėgdžiojo skandinavus, jeigu ne šukuosenomis, tai drabužiais. Man teko matyti senovinių paveikslų, esančių Riuriko valdomuose rūmuose, priskiriamų senovės skandinavams, lietuviams ir slavams — riterių ir vadų drabužiai beveik tokie patys visuose paveiksluose.

Pateiktuose komentaruose, suglaustuose į trumpus ir koncentruotus tyrinėjimus, pastebime, kad būtina išskirti tris pradinius europietiškų apdarų tipus, kaip kad įžvelgiame tris ypatingus civilizacijos šaltinius.

Pirmasis kilo iš graikų, o romėnai jį paskleidė po visą pietvakarių Europą, net iki Britų salų. Dėl šios priežasties šių tautų apdaruose galima pastebėti romėniškų ir barbariškų elementų mišinį, kurio atmainos ir atspalviai iki mūsų laikų išliko damų, kareivių ir vyrų apdaruose. Kultūringos europietės pagal madą drabužių išvaizdai pakeisti dėvi šalį ir juo labai įmantriai apsivynioja. Arba, amžiams bėgant, užmiršti drabužiai sugrįžta į mados sceną su stulbinančiu tapatumu. Pavyzdžiui, šiandien pastebėsi liekną moterį, apsitaisiusią visiškai taip, kaip dama, pavaizduota *Dankerso** pieštame paveiksle, esančiame Vilniaus katedros Šv. Kazimiero koplyčioje, dešinėje ant sienos, iš Vladislovo IV laikų, kur veiksmas vyksta XV amžiuje. Arba pamatysi kokią iždo tarnautojo pačią teatre, ant savęs sukrovusią tiek medžiagos, kad ja būtų galima papuošti tris paneles vestuvėms pagal buvusią prieš trisdešimt metų madą. Mundurai taip pat seka mada. Kas žino, ar senesnieji nebuvo labiau pritaikyti kovai. Anglų dėka jų siuvėjai sukūrė visos Europos vyriškų drabužių sistemą, palikdami tik keletą detalių mados atmainoms. Jau net ir lenkai priėmė tą sistemą. Kitas švietimo šaltinis kilo Skandinavijoje. Skandinavų apdarai, bendri ir lietuviams, aukštuomenės buvo užmiršti, net ir kaimiečiai daug ką pakeitė. Vien tik moterys kai kuriose lietuvių kilmės žmonių apgyventų kraštų srityse saugoja tuos reliktus. Galų gale nėra ką ir kalbėti apie trečiąjį civilizacijos šaltinį, atneštą per Doną iš Azijos. Iš tikrųjų jis buvo atnešęs kuo puikiausius drabužius, kuo geriausiai

karo reikalams pritaikytus — turtingus, patvarius, tikrai didingus. Tačiau išnyko jie pas mus ir tik iš dalies išliko Europoje, kazokų drabužiuose. Būtų labai pažangu ir istorijai būtų daug naudos, jeigu mokslininkai, esantys Europoje, susibūrę paskirtų lėšų ir asmenis, kurie paruoštų kruopščius aprašus ir piešinius visų Europos valstybių drabužių, vilkimų įvairiausių luomų žmonių, atskleistų istorinius tyrinėjimus apie jų priklausymą tautoms ir žmonėms. Iš to turėtume senovės Europos istorijai didesnę paramą, negu kad galima tikėtis.

XI priedas

Kai kurios pastabos apie herulus įrodyti, kad jie atvykę iš už Elbės

Tam, kad įrodytume šį herulų iškeliavimą ir jų apsigyvenimą tarp prie Elbės gyvenančių slavų arba venedų, pateiksime tokią lingvistinę pastabą. Tai yra „Tėve mūsų", arba Malda į Dievą, lietuvių-herulų dialektu, sugadintu primaišant slaviškų posakių ir dar kažkokios bendros kalbos, žinomos dar praeito amžiaus pradžioje Luneburgo slavų-herulų gyventojų Brandenburgo markgrafystėje. Įdedame ją slavų ir lietuvių kalbų mokovams, kurie įrodymo reikšmę vertina: *Nôs hôlya Wader ta toy chiss wane bisgay Siunta Woarda tugi geim. Tia rik komma. Tia willya szingot, koke nebisgay, kok kak no sime. Noessi wisse danneisna Sgeiba dog nam dans. Un Witteday nom nosse ggreis tak moy Wittedogime nossem gressnakim. Ni bring goy nôs ka Warsikonge. Tay losoáy nos wit wiss okak chundak.* (Paimta iš: Historische Beschreibung der Chur und Mark Brandenburg etc. von Bekmann. — Berlin, 1751. — Erst. Th. — S. 83). Tas pats autorius pastebi tenykščiame senoviniame marcijų krašte (*Provincia Mar-*

cia), prie Murozino ežero *(Lacus Maruzzinus)* esančioje, Ploto miestą *(civitas Plot)* (ibidem. — P. 107, 110, 112). Čia reikėtų prisiminti, ką Mykolas Lietuvis pagal čionykštes legendas skelbė, kad atvykėliai su Palemonu pirmiausia pastatė Platelių tvirtovę iškart, kai tik išsilaipino (Quaedam ad Litvaniam pertinentia, ex fragmentis Michelonis Lituani. Respublica sive status Regni Poloniae Litvaniae. Lugd. Bat. 1577. — P. 266). *Plotele* (Plateliai) — lietuviškai yra mažybinis žodžio *Plot* pavadinimas.

Apie šį herulų atėjimą iš kraštų, esančių prie Elbės, į mūsų pusę, o būtent į Žemaitijoje esančią senąją Jūriją (*Juhrya*), dabar įeinančią į Raseinių apskritį, turime dar lig šiol kai kuriose tenykštėse vietovėse paminklų. Tai yra dideli akmenys, gulintys tam tikra tvarka, tarsi vaizduotų kokio įtvirtinimo likučius. Beveik tokie patys paminklai randami Brandenburgo žemėje (žr. paminėtąjį Bekmano darbą. — T. I. — P. 346—379. I, II, III, IV lentelės, priklausančios 2-ajai daliai). Bekmano darbe surasime daugelio tokių vietovių su akmenimis aprašymus ir iliustracijas, labai panašias į mūsų žemaitiškas; netgi yra Brandenburgo markgrafystėje kaimas *Rauden*, arba *Raudon,* iki šiol taip besivadinantis, esantis apie pusę mylios nuo Fiurstenvaldo miesto (ibidem. — P. 374—375), savo pavadinimu aiškiai primenantis herulų gyvenvietę. Netoli nuo jo (to kaimo) yra akmenys — paminklai tos pačios kilmės, o ant kai kurių akmenų iškaltos raidės arba ženklai, panašūs į išraitymus senoviniame lietuviškame užraše, išdėstytame per Tunmaną (pagal man pačiam iš patikimos vietos suteiktą žinią). O kad šioje Vokietijos dalyje gyveno herulai — nėra jokios abejonės dėl to, kad jau ne kartą apie juos citavome ir ten, kur kitose Lietuvos vietose tokių akmenų nerandame, reikia susitaikyti su istorine tiesa, jog ne kas kitas, o tik herulai atnešė tą paminklų statymo paprotį iš kitur — visai Lietuvai svetimą. Mat jeigu tai būtų skandinavų arba senovės lietuvių darbas, tuomet po visą Prūsiją, Kuršą, Žemaitiją,

Latviją, net ir pačioje Lietuvoje aptiktume panašių akmenų, žodžiu, visur, kur tik lankėsi skandinavai arba gyveno lietuvių gentys.

Nesileisime į plačius aiškinimus apie šių akmenų reikšmę, kadangi yra daugybė jų aprašymų, tyrinėjimų ir duomenų, nes įvairiose kitose Vakarų Europos šalyse aptinkami tokie paminklai, kaip mūsų žemaitiški, daugiau ar mažiau vaizdingai išdėlioti. Labiausiai yra paplitęs teiginys, kad tai buvo žmonių susibūrimo vietos, kuriose buvo tariamasi dėl įvairių svarbių dalykų, taip pat buvo atliekamos religinės apeigos. Herulai perėmė tą paprotį iš Brandenburgo žemės čiabuvių, tarp kurių ilgai gyveno, ir ne kitokiu tikslu tėvų žemėje pamėgdžiojo tokius paminklus.

Kaimo žmonės moka tokių pasakojimų apie šiuos akmenis, kad dažniausiai apie jų paskirtį pasakoja labai įvairiai ir nepatikimai. Bet visados nukreipia į žmonių būrimąsi tose vietose. Dažnai tai burtininkai, tai raganos, tai deivės (laumės), turėję rinktis tose vietose kelti puotų, aukoti aukų, rengti pasitarimų apie įvairius dalykus, ir tūkstančiai kitokių senųjų laikų padavimų, besiremiančių šiais akmenimis. Mat padavimai tarp žmonių išlieka per paminklus — tiktai tokiu būdu jie įsiamžina. Žmonių atminčiai padeda daiktai ir smalsumas, jie prisimena dar iš protėvių girdėtas legendas. Todėl paminklas, visiškai kitokiems tikslams pastatytas, gali tapti visai jam svetimo padavimo objektu per įvairius gyventojų ir aplinkybių pasikeitimus. Man pačiam teko girdėti apie vieną ir tą patį paminklą visokių padavimų, visiškai skirtingų. Dėl to visados laikiausi atsargumo rinkdamas padavimus ir pritaikydamas juos paminklams.

Kada šitai rašiau, mane pasiekė „Tygodnik Petersburski" (1836. — Nr. 17), kuriame yra pastabos ir tyrinėjimai *kunigo** A. Jucevičiaus, labai pagarsėjusio tokio pobūdžio darbais. Ten kalbama apie paminklinių akmenų rinkimą, stebėtą Šiaulių apskrityje, vienos upės žemupyje (gaila, nepaminėtas kaimo pavadinimas). Vietiniai pada-

vimai yra apie deives — žmonių gyvenimo verpėjas — ir daugelis kitų, nieko bendro neturinčių su paminklo paskirtimi, galbūt dėl prieraišumo jam dalykai iš kitur prisimenami.

XII priedas

Apie vyčius

Nors šis straipsnis jau buvo spausdintas[1], vis dėlto dėl ryšio su šiame tome dėstomais dalykais jis nebus labai atitrūkęs nuo turinio.

Vyčiais Lenkijoje buvo vadinami karališkieji pasiuntiniai, kurių pareiga buvo pakelti žmones kokio nors pavojaus atveju. Nuo to laiko, kai įsigalėjo karaliaus universalų raštas, tokie pasiuntiniai išnyko. Bet senaisiais valstybės laikais ir pirmykštėse lenkų tautos institucijose tai buvo tikra telegrafo rūšis ne tik lenkų, bet ir kitų vakarinėje Europoje gyvenusių tautų. Apie tai žemiau pateikiame stebėjimus.

Vytis, daiktavardis, kilęs nuo žodžio *wić, wiję*, savo tiesiogine reikšme žymi žalio medžio rykštę — miklią, lanksčią, tinkamą kam nors apvyti, apsukti, taip pat reiškia kartį — ilgą, nestorą. Kada tautos valdovas — kunigaikštis arba karalius — išsiųsdavo vyčius kviesti liaudies kariuomenės arba kada norėdavo per vyčius perspėti tautą apie būtinumą gintis nuo netikėto priešų antpuolio ar įsiveržimo, nieko kito nedarydavo tais senais laikais, tik įsakydavo išstatyti tikrus telegrafus ant vyčių iškiliose ir atvirose vietovėse. Iš tikrųjų nieko aiškaus apie tai nėra kronikose; bet kiek jose užtinkame praleistų vietų, kurios po to aiškiai iš kitų šaltinių mums prieš akis iškyla.

Senovės vokiečiai ir artimesni lenkams saksai tautos seimus vadino *Witte na gemott*[2]. Nagrinėjant šį pasaky-

[1] Tygodnik Wileński. — 1818. — T. VI. — Nr. 122. — S. 129.
[2] *Jodłowski.* Hist. Angiel. w Warszawie 1789. — T. I. — S. 109.

mą, reikia perskirti *Witten a Gemott. Witten* turi daugiskaitos galūnę, vienaskaita turi būti *Witte* arba *Witt,* arba *Wit'*. Panašų pasakymą aptinkame vokiškame dialekte, vadinamame *Platdeutsch*, ir olandų kalboje. Jo reikšmė artima karties arba baslio reikšmei: balta, be žievės, kartis, ant jos galėjo būti kabinamas koks nors ženklas; kuolas — ant viršutinės laivo stiebo rėjos mažai vėliavėlei užkabinti, olandų — *Witpel,* rusų — *Wimpel* vadinamas. Atrodo, kad šis posakis būdingas net ir tolimesniems Baltijos jūros pakrantės gyventojams ir yra vartojamas, kuo įsitikinau lankydamasis Klaipėdoje, Rygoje, Pernu, Taline, Kronštate, Fredrikshamne ir Sveaborge 1806—1810 metais. Net iš arti girdėjau, kad suomių locmanai, plaukiojantys tarp uolų, *Schwedische Scheeren* vadinamų, karteles su vėliavėlėmis, įsmeigtas į plūduriuojančias statines ir ant uolų seklumai žymėti, vadino *Wit',* daugiskaita *Witien.* Grįžkime prie nagrinėjamo pasakymo *a Gemutt. Gemothen* — senovinis vokiečių žodis, būtasis atliktinis laikas, 3 asmuo, *er hat gemothet* arba *et hat gemuthet* — jis apgalvojo, nusprendė; taigi daiktavardis *Gemott* arba *Gemath* reikš panašiai: įkalbėjimas apsvarstyti kieno nors valią. Reikia paimti senoje vokiečių kalboje vartotą iš prancūzų perimtą tokia reikšme artikelį *per.* Pasak mūsų aiškinimo, *Witten* reiškia tą patį kaip *Wici,* tada visas posakis *Witten a Gemott* reikš: įkalbėjimas aprašyti valią per vyčius arba į seimą per vyčius.

Įvairiose lietuvių ir latvių tarmėse ir šiandien aptinkame pasakymus: *Witukas, Witkas, Wiht,* kurie visiškai atitinka lenkų *Wic*[1] reikšmę.

Kai iš Lietuvos istorijos sužinome, kad ten būdavo žmonių susibūrimai ir visuotinis apsiginklavimas arba liaudies kariuomenė, tada galime padaryti išvadą, kad ir lietuviams vyčiai buvo pažįstami. O dar labiau, kai aptinkame panašų posakį, panašų daiktą žymintį. Mano lietuvių liaudies dainų rinkinyje yra apie žirgų kaukoles

[1] *Wicina* — laivas, naudotas Nemuno laivyboje, lietuviškai *Witynas* arba *Utinas,* kilęs nuo *Utyn* dėl panašumo su antimi.

viena strofa, kuriai niekaip negalėjau rasti reikšmės, kol neišdėsčiau apie vyčius. Ši strofa, reikia pažymėti, aiškiai byloja apie tuos senovinius telegrafus — tai toks jos pažodinis vertimas:

O kada žirgų kaukolės, žvėriškos baidyklės,
Virš mūsų laukų aukštai styro,
Įsako traukti į mūšį, ginklą paėmus į ranką,
Palikti tėvą ir motiną, ir žmoną.

Virš laukų styrančios kaukolės reiškia, kad jos buvo iškeltos ant karčių arba ant vyčių. Lietuviams tai turėjo reikšti karo vyčius — tokius telegrafus. Mat žirgas senovės tautoms buvo karo simbolis, o Lietuvoje — dar ir šventas gyvulys. Šis pavyzdys teigia, jog Lietuvoje vyčiais buvo naudojamasi.

Šiauriniai slavai, t. y. Šiaurės Rusioje, vytį vadina *Szest*, iš ten *Szestwie* — ėjimas, sutelktos minios judėjimas arba kiekvieno išjudėjimas iš savo vietos nuvykti į susibūrimą; *Zszestwie* — minios suėjimas. Lenkų kalboje *Szedłem, Szedł* kilę iš to paties žodžio. Vadinasi, slavų kalbose, žodžiuose, reiškiančiuose pajudėjimą, žodžio *Szest* skambėjimas susipina. Iš to matome, kad šiaurės slavai nusimanė apie vyčius.

Kazanės, Sibiro, Krymo totorių ir kitų senovės mongolų palikuonys galėjo turėti taip pat kažką panašaus į vyčius, bet dėl vietinių tyrinėjimų stokos neteisingų legendų patvirtinti nemoku.

Antai telegrafų išradimas yra ir senas, ir paplitęs Šiaurės Europoje. Dar dėl išnarpliojimo kyla klausimas: kam gi priskirti to išradimo pirmumą? Man regis, kad jeigu lenkų *Wici* ir slavų *Szest* yra mūsų žodžiai ir jokiai kitai kalbai nepriklausantys, tai lenkai turėjo tą telegrafo rūšį, jų protėvių slavų sugalvotą, sau ištobulinti, pritaikyti naudojimui, kylančiam iš vidinių tautos reikmių, ir išplatino jų vartojimą, kuris perėjo saksams ir tolimesnėms vokiečių gentims, taip pat pasiekė ir lietuvius. Tai vadiname telegrafais arba kokios nors žinios distancinio perdavimo būdais, kadangi, kaip karą žymėjo žirgų

kaukolės, taip ir kitoks ženklas ant karties galėjo reikšti ką nors kita.

XIII priedas

Apie bajoro Graužos kilmę

Neturtingas Naugarduko apskrities bajoras Antanas, Jono sūnus, Petro anūkas, Mikalojaus proanūkis, Aleksandro proproanūkis, Gardino deputacijai pateikė savo kilmės dokumentus. Jo pavardė buvo Graužanovskis[1]. *Savo giminę jis kildino iš Graužos — lietuvių vado, žymaus Erdvilo kario. Kaip įrodymą pateikė privilegiją, kuria jo protėviui mainais už Graužiškes Ašmenos paviete (jas kunigaikštis Erdvilas buvo dovanojęs Graužanskių giminės pradininkui vadui Graužiui) buvo dovanotas Mlinkų kaimas Naugarduko paviete. Rusinai iš Švitrigailos partijos Graužiškes sunaikino, kaimas ištuštėjo, nes valstiečiai su žmonomis ir vaikais buvo išvesti į nelaisvę. Šią privilegiją suteikė didysis kunigaikštis Žygimantas Kęstutaitis Trakuose 1439 metais, Šv. Apaštalo Andriaus dieną. Vėliau Lietuvos didysis kunigaikštis ir Lenkijos karalius Žygimantas Senasis tą privilegiją atnaujino, t. y. patvirtino ankstesnius mainus. Tai įvyko 1523 metų balandžio 16 dieną. Šio dokumento nuorašą aš esu laikęs savo rankose. Jame yra visas pirmojo dovanojimo akto tekstas rusų kalba. Šis diplomas patvirtina mano § 579 išdėstytą istorinį faktą tokiais žodžiais: „Mums žemai lenkėsi bajoras Ponas Ostafėjus Graužinovičius ir įteikė mums raštus — dokumentus, pasirašytus mūsų protėvių — Lietuvos didžiųjų kunigaikščių, skelbiančių, jog Graužiškių dvaras, esantis Graužiškių seniūnijoje, Lietuvos didžiojo kunigaikščio Erdvilo padovanotas jų protėviui vaivadai Graužai, ilgainiui sumenko. Su Dievo palaima ir dėl žūtbūtinio karo jis nusmuko, o Švitrigailos rusinai išsivedė į nelais-*

[1] *Žr. Neseckio „Herbyną".*

vę, į Rusią, visus iki vieno darbo žmones; toji žemė ištuštėjo, tapo Graužiškių seniūnijos valsčiaus išmatuota žeme, todėl mūsų šeimininkas prašė, kad mes jo skriaudą apsvarstytume ir atlygintume. Ir mes, deramai išnagrinėję šį Pono Ostafėjaus prašymą, jam ir jo valdiniams davėme...“ ir t. t. Žinoma, jog didysis kunigaikštis Žygimantas Graužiškių dvarą, priklausiusį Manvydui, paėmė iždo žinion, o patį šeimininką už dalyvavimą Švitrigailos partijoje nužudė. Manvydas buvo kilęs iš vyresniosios Graužos palikuonių linijos. Tuo tarpu giminės vardas, kaip kad rodo minėtas dokumentas, liko jaunesniajai linijai.

Čia dar nederėtų nepaminėti smulkmenos, jog lietuviai, tuomet vadinęsi herulais, žlugus Odoakrui, gyveno pietų Italijoje kartu su langobardais. Tai rodo vadų, t. y. žymių karių, vardai. Tarp jų reikėtų paminėti Aldoną ir Graužą — Briksijos miesto gyventojus, kurie 7 m. e. a. padėjo susigrąžinti sostą langobardų karaliui Chuniberlui, kurį buvo išviję Briksijos valdovas Ataha (tai mini Povilas Djakonas, kuriuo remiasi Pretorijus). Aldona — Gedimino dukters vardas. Grauža (Graussonus) — akivaizdus lietuviškos giminės vardas.*

PAAIŠKINIMAI

P. 5* — Epigrafas, kuriuo autorius papildė tekstą, rengdamas antrąjį leidimą (Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos rankraščių skyrius (toliau — MAB RS).— F. 17—244/3. Įklija parankiniame „Lietuvių tautos istorijos" III tomo egzemplioriuje (toliau — PEĮ).

P. 16* — *Szyrma K. L.* Anglia i Szkocya, przypomnienie z podróży w roku 1820—1824 odbytej.— Warszawa, 1828.

P. 23* — Tekstas, kuriuo autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ.— P. 16—17).

P. 23** — Tekstas, kuriuo autorius papildė išnašą, rengdamas antrąjį leidimą (ten pat). Heruliška maldą „Tėve mūsų" skelbė daugelis to meto istorikų, tarp jų ir S. Daukantas „Pasakojime apie veikalus lietuvių tautos senovėje".

P. 24* — Dictionarium trium linguarum in usum studiosae juventutis. Autore Constantino Szyrwid è Sociatate Jesu.— Vilnae, 1713. Kaip tik paskutinis žodyno leidimas buvo T. Narbuto Šaurų dvaro bibliotekoje ([*Narbutt T.*] Spisanie Muzeum w Szawrach // MAB RS.— F. 18—185.— L. 14).

P. 24** — Tekstas, kuriuo autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (ten pat ir parankinio egzemplioriaus (toliau — PE) P. 32—33). M. Pretorijaus (1635—1707) veikalas buvo asmeninėje T. Narbuto bibliotekoje (*Praetorius Matthaeus.* Orbis Gothicus. Oliva, 1688 // [*Narbutt T.*] Spisanie Muzeum w Szawrach.— L. 17.— N. 247).

P. 28* — *Tacitus Publius Cornelius.* De situ, moribus et populis Germaniae (kitaip — „Germania"). Tikriausiai T. Narbutas naudojosi ir S. Naruševičiaus vertimu: *Korneliusz Tacyt.* Dzieła wszystkie.— Warszawa, 1804.— T. IV.

P. 31* — Autoriaus pataisa antrajam leidimui (orig.: „niekiedy") (PE.— P. 16).

P. 35* — De scopo Reipublicae Polonicae adversus Hermannum Conringium, professorem Helmstadiensem dissertacio qua simul status regni Poloniae novissime describitur.— Vrateslavia, 1665.

P. 36* — Kitaip Samlandas, Semlandija, t. y. sambių gyvenama žemė.

P. 36** — Luko Davido kronika (*David Lucas*. Preussische Chronik nach der Handschrift des Verfassers, mit Beifügung historischer und etymologischer Anmerkungen...— Bd. 1—8.— Königsberg, 1812—1817) buvo T. Narbuto bibliotekoje ([*Narbutt T.*] Spisanie Muzeum w Szawrach.— L. 12.— N. 27—28).

P. 41* — *Karamzin N. M.* Historia Państwa Rossyjskiego. Przekład na język polski przez Grzegorza Buczyńskiego.— Warszawa, 1824—1830.— T. 1—12. Šis veikalas buvo T. Narbuto Šaurų dvaro bibliotekoje ([*Narbutt T.*] Spisanie Muzeum w Szawrach.— L. 12.— N. 55—66).

P. 44* — *Hartknoch Ch.* Alt — und Neues Preussen, oder Preussischer Historien zwey Theile.— Francfurt und Leipzig, 1684. Veikalas buvo asmeninėje T. Narbuto bibliotekoje ([*Narbutt T.*] Spisanie Muzeum w Szawrach.— L. 11.— N. 3).

P. 48* — Originale: „Friszhaff".

P. 56* — Neue vollständigere lettische Grammatik, nebst einen hinlänglichen Lexico, ure auch einigen Gedichten.— Braunschweig, 1761 ([*Narbutt T.*] Spisanie Muzeum w Szawrach.— L. 18.— N. 259).

P. 58* — Kuršių gyvenamai teritorijai apibrėžti T. Narbutas savo veikale vartoja net tris pavadinimus: Kurliandija (*Kurlandya*), Kuršas (*Korś*) bei Kuronija (*Kuronya*).

P. 60* — Minėtas veikalas buvo asmeninėje T. Narbuto bibliotekoje ([*Narbutt T.*] Spisanie Muzeum w Szawrach.— L. 16.— N. 225).

P. 63* — Pagudės žemę autorius vadina Pojezanija (*Pojezanya*). Tuo tarpu pamarėnų gyvenamajai teritorijai įvardyti vartoja ir Pomeranijos (*Pomeranya*), ir Pamario (*Pamorze*) vardus.

P. 66* — Dainos oder litauische Volkslieder. Gesammelt, uebersetzt und herausgegeben von Prof. Rhesa in Koenigsberg, 1825.

P. 67* — *Бантыш—Каменский Н.* История Малой России от водверения славян в сей стране до уничтожения Гетманства. — Москва, 1822 (I leid.), 1830 (II leid.), 1842 (III leid.).

P. 68* — Čia ir toliau T. Narbutas cituoja islandų poeto, istoriko ir valstybės veikėjo Snorio Sturlusono (Snorri Sturluson) (1178—1241) kūrinius, tarp jų ir Egilio sagą. Taip pat naudojosi Jono Loboikos veikalu „Žvilgsnis į senovės Skandinavijos literatūrą" (Rzut oka na starożytną literaturą Skandynawską.— Wilno, 1822) ([*Narbutt T.*] Spisanie Muzeum w Szawrach.— L. 21.— N. 148).

P. 71* — Tekstas, kuriuo autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ.— P. 80—81).

P. 72* — Tikriausiai Kretinga.

P. 73* — *Torfaeus.* Historia rerum Norvegicarum, 1711.

P. 76* — Tekstas, kuriuo autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ.— P. 80—81).

P. 81* — *Osiński A.* O życiu i pismach Tadeusza Czackiego... — Krzemieniec, 1813. Šis veikalas buvo asmeninėje T. Narbuto bibliotekoje ([*Narbutt T.*] Spisanie Muzeum w Szawrach.— L. 23.— N. 505).

P. 87* — *Орлов Я.* Памятник событий в церкви и отечестве. — Москва, 1818.

P. 96* — Žodžiai, kuriuos autorius įterpė rengdamas antrąjį leidimą (orig.: „*w prywatnych osobach*") (PE.— P. 112).

P. 98* — Žemgalių žemę autorius žymi Semigalijos (*Semigalya*) vardu.

P. 101* — Žodžiai, kuriuos autorius įterpė, rengdamas antrąjį leidimą (orig.: „*aby uniknąć po drodze napaści ludów tą przeszczeń zamieszkujących*") (PE.— P. 118).

P. 101** — Tekstas, kuriuo autorius papildė išnašą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ.— P. 128—129). Šią pataisą T. Narbutas padarė apie 1846 metus, t. y. vos pasirodžius F. Kruzės veikalui (*Kruse F.* Erläuterung zu den Necrolivonicis... für die Geschichte der Ostseeprovinzen wichtigen Entdeckungen. Dorpat-Leipzig, 1845). Apie šią knygą T. Narbutą informavo S. Daukantas savo laiške, rašytame 1846 metų birželio 24 (liepos 6) dieną (*Daukantas S.* Raštai.— T. II.— V., 1976.— P. 764). Bet, kaip paaiškėjo, T. Narbutas jau turėjo šį veikalą savo bibliotekoje: „P[onas] Kruzė pats malonėjo atsiųsti man visus savo publikuotus tyrinėjimus" (Šaurai. 1846.VIII.12(24). T. Narbutas S. Daukantui // MAB RS.— F. 31—1412.— L. 32).

P. 104* — Autoriaus pataisa antrajam leidimui (pirmajame — „Starleson") (PE.— P. 123).

P. 106* — *Gebhardi L. A.* Geschichte von Lithauen, Kurland und Liefland // Allgemeine Weltgeschichte.— Halle, 1785—1789.— T. L, LI.

P. 109* — *Alnpeke (von) Ditleb.* Fragment einer Urkunde der ältesten Lievländischen Geschichte.— Riga, 1817. Kronika buvo T. Narbuto Šaurų bibliotekoje ([*Narbutt T.*] Spisanie Muzeum w Szawrach. L. 12.— N. 23).

P. 116* — Autoriaus pataisa antrajam leidimui (pirmajame — „Fersteг") (PE.— P. 139).

P. 117* — Tekstas ir išnaša, kuriais autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą, vietoj žodžių: „pasakojimą vėl tenka pradėti nuo panašių..." („...*winniśmy rozpocząc opowiadanie nasze od podobnego...*") (PEĮ.— P. 144—145).

P. 128* — Tekstas, kuriuo autorius papildė išnašą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ.— P. 156—157 ir PE.— P. 156).

P. 129* — Tekstas, kuriuo autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ.— P. 160—161).

P. 133* — Tekstas, kuriuo autorius papildė išnašą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ.— P. 176—177). Šią informaciją T. Narbutui suteikė Tadas Volianskis, kuris rašė: „Ar nėra tai ypatingas atsitikimas, vertas būti paminėtas Lietuvos istorijoje?“ (Bidgoščius. 1844.I.28 (II.9). T. Volianskis T. Narbutui // *Wolański T.* Listy o starożytnościach sławiańskich. Zbiór pierwszy: Gniezno, 1845.— S. 25).

P. 148* — Originale: „Jatwezya“.

P. 150* — Kitaip obrai, avarai.

P. 152* — Autoriaus pataisa antrajam leidimui (pirmajame — „Kosegartona“) (PE.— P. 191).

P. 158* — Boguphali II ... episcopi Posnaniensis Chronicon Poloniae cum continuatione... Varsavia, 1752.

P. 162* — Originale: „Pomežania“.

P. 173* — Tekstas, kuriuo autorius papildė išnašą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ.— P. 224—225). Olafo Monsono (1490—1558) „Šiaurės tautų istorija“ buvo T. Narbuto Šaurų dvaro bibliotekoje (*Olaus Magnus.* Gentium septentrionalium historiae, 1652 // [*Narbutt T.*] Spisanie Muzeum w Szawrach. L. 16.— N. 216)).

P. 174* — Tekstas, kuriuo autorius papildė išnašą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ.— P. 224—225).

P. 176* — *Święcki T.* Opis starożytnej Polski.— Warszawa, 1828. Kaip tik šis veikalo leidimas buvo T. Narbuto bibliotekoje ([*Narbutt T.*] Spisanie Muzeum w Szawrach. L. 14.— N. 146—147).

P. 177* — *Daniłowicz I.* Latopisiec Litwy i kronika ruska, z rękopisu przepisane... Wilno, 1827. Veikalas buvo ir Šaurų dvaro bibliotekoje (Ten pat.— L. 13.— N. 85).

P. 177** — Tekstas, kuriuo autorius papildė išnašą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ.— P. 224—225 ir PE.— P. 226).

P. 177***— Pirmajame veikalo leidime autorius vartojo pavadinimą „Lietuvos Naugardukas“ (Nowogródek Litewski) (PE.— P. 226).

P. 179* — Tekstas, kuriuo autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ.— P. 224—225). Papildymas galėjo būti parašytas S. Daukantui paraginus — jis ne viename laiške prašė, kad T. Narbutas pamėgintų nustatyti senosios Lietuvos sienas. S. Daukantas rašė: „Dar lietuviai valstiečiai, gyveną apie Kauną, Ukmergę, bent skiria Senąją ir Naująją Lietuvą, nubrėždami senąją sieną upėmis, miestais, o Naujosios — pamiršo, pridurdami, kad toliau

tęsiasi Naujoji Lietuva, tuo būdu išplėsdami savo kraštą trimis ar keturiomis gubernijomis, o mokslininkai jau nė tiek nebežino" (Peterburgas. 1843.VI.29(VII.11). S. Daukantas T. Narbutui.— P. 743).

P. 181* — Tekstas, kuriuo autorius papildė išnašą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ.— P. 256—257).

P. 182* — Tekstas, kuriuo autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ.— P. 256—257). K. Neseckio „Herbynas" buvo asmeninėje T. Narbuto bibliotekoje (*Niesiecki Kasper.* Herbarz polski. Wydanie J. N. Bobrowicza. Lipsk, 1838—1846 // [*Narbutt T.*] Spisanie Muzeum w Szawrach.— L. 18.— N. 270 ir N. 279).

P. 187* — Autorius, rengdamas antrąjį leidimą, atsisakė šio sakinio pabaigos: „ir dalis — krivičių Rusioje" (*„a w części do Rusi Krewiczańskiej"*) (PE.— P. 239).

P. 187** — Paaiškinimas antrajam leidimui (ten pat).

P. 187***— Autorius buvo numatęs papildyti šią išnašą, bet tekstas neišliko. Yra tik nuoroda, jog reikėtų atkreipti dėmesį į iliustraciją ir XIII priedą tomo gale (PE.— P. 240). Iliustracija, deja, neišliko.

P. 188* — Autorius, rengdamas antrąjį leidimą, žodį „pavietas" (*powiat*) pakeitė žodžiu „vaivadija" (*„województwo"*) (PE.— P. 241).

P. 189* — Išnaša, kuria autorius papildė tekstą, rengdamas antrąjį leidimą (PE.— P. 242).

P. 191* — Kitaip Deltuva.

P. 191** — Kitaip Vilkmergė, Ukmergė. Toliau tekste bus vartojamas vardas *Ukmergė.*

P. 191***— Autoriaus papildymas, rengiant spaudai antrąjį leidimą, vietoj teksto: *„Vilkas, mirts* — latvių k. *mirti; mirhs — mirtis* herulų k., tad Vilkomiras turėtų reikšti „Vilkų mirtis" (Orig.: *„Wilkas, Wilk; Mirts,* umrzeć po Lotewsku; *Mirhs,* śmierć po Herulsku, przeto Wilkomierż znaczenie ma jakoby śmierć wilków") (PEĮ.— P. 256—257).

P. 196* — Autoriaus pataisa antrajam leidimui (pirmajame —„kairiajame" („lewym") (PE.— P. 252).

P. 205* — Šis veikalas buvo T. Narbuto Šaurų dvaro bibliotekoje (*Stebelski.* Żywoty świętych Panien Eufrozyny i Parascewii. Wilno, 1781 // [*Narbutt T.*] Spisanie Muzeum w Szawrach.— L. 15.— N. 185).

P. 207* — Autoriaus pataisos antrajam leidimui (pirmajame — „Erdvilas" (*Erdzwiłł*) (PE.— P. 268 ir 269).

P. 209* — Tekstas, kuriuo autorius papildė išnašą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ.— P. 272—273).

P. 211* — Tekstas ir išnaša, kuriais autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (ten pat.)

P. 213* — Tekstas, kuriuo autorius papildė išnašą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ.— P. 288—289). Papildymas padarytas remiantis Voluinės (Hipatijaus) Kronika, kurią 1843 metų rudenį T. Narbutui atsiuntė S. Daukantas. T. Narbuto Šaurų dvaro bibliotekoje ji pažymėta Nr. 426 ([*Narbutt T.*] Spisanie Muzeum w Szawrach — L. 20).

P. 223* — Tekstas, kuriuo autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą, vietoj žodžių: „Kai visa tai dėjosi Prūsijoje..." (*Kiedy się to działo w Prussyi...*) (PEĮ.— P. 288—289).

P. 224* — Išnaša, kuria autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą, vietoj buvusio teksto: „Vsevolodas Gardinietis — Jaroslavo Didžiojo vaikaičio Dovydo Igorevičiaus sūnus, Monomacho žentas, turėjo sūnus Borisą, Mstislavą ir Glebą (*Karamzinas.* Genealog. lent. I). Iš čia aišku, kad Gardino valdą jis buvo paveldėjęs kaip Igorio vaikaitis" (*„Wsewołod Grodzieński, syn Dawida Jegorowicza, wnuka Jarosława Wielkiego, zięć Monomacha miał synów Borysa, Mścisława i Hleba (Karamzin. Tab. Geneal. I), widać ztąd, że udział jego na Grodnie był dziedziczny po dziadu Igorze*") (PEĮ.— P. 352—353).

P. 225* — Autoriaus pataisa antrajam leidimui. Pirmajame — „Lietuvos Naugarduko" (*Nowogródka Litewskiego*) (PE.— P. 293).

P. 228* — Tekstas, kuriuo autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ.— P. 352—353). *Urstitius Christianus.* Germaniae historicorum, illustrium, quorum plerique ab Henrico IV Imperatore usque ad anum Chr. 1400...— T. I. Francofurti. Apud h. A. Wecheli, 1585. Part VII. Redevici Ecclesiae Frisingensis canonici, de rebus gestis Friderici I Romanorum Imperatoris (P. 476—563). Ši knyga buvo saugoma T. Narbuto Šaurų dvaro bibliotekoje ([*Narbutt T.*] Spisanie Muzeum w Szawrach.— L. 17.— N. 245).

P. 228** — Tekstas, kuriuo autorius papildė išnašą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ.— P. 304—305).

P. 228***— Tekstas, kuriuo autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (ten pat).

P. 231* — Tekstas, kuriuo autorius papildė išnašą, rengdamas antrąjį leidimą (ten pat.) Papildymas padarytas remiantis 1844 metų sausio 17(29) dienos T. Volianskio laišku T. Narbutui (*Wolański T.* Listy o starożytnościach... S. 19).

P. 235* — Tekstas, kuriuo autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ.— P. 304—305).

P. 235** — Tekstas, kuriuo autorius papildė išnašą, rengdamas antrąjį leidimą (ten pat).

P. 238* — Tekstas, kuriuo autorius papildė paragrafą, rengdamas

antrąjį leidimą (PEĮ.— P. 336—337).

P. 239* — Tekstas, kuriuo autorius papildė išnašą, rengdamas antrąjį leidimą (ten pat).

P. 242* — Tekstas, kuriuo autorius papildė išnašą, rengdamas antrąjį leidimą, vietoj žodžių: „...ir kad krivičiai turėjo įprotį statyti akmens kryžius, kokį ir pats su įrašu esu matęs. Šiuose įrašuose būdavo siunčiamos pamaldžios godos, viešpataujančių kunigaikščių laimės vardan arba siekiant gelbėti mirusiųjų sielas. Tad tai rodo, kad Karamzino pateikta kunigaikščių Potockių genealogija XII amžiuje, būtent Rogvolodo ir jo pirmtakų, turbūt yra klaidinga. Anot jo, Rogvolodas 1158 metais valdo Polocko kunigaikštystę (T. II.— P. 258), o mes savo veikale apskaičiavome, kad tas kunigaikštis buvo gimęs 1164 metais. Taigi vienas iš mūsų smarkiai klysta". (*„...że u Krewiczów był zwyczaj stawiać kamienne krzyże, jakie i sam widziałem, z napisami, że napisy wyrażały westchnienia pobożne o szczęścia Xiążąt, panujących, albo o zbawienie duszy zmarłych. A z tego wynika, że genealogia xiążąt Połockich XII-go wieku u Karamzina, co do Rohwolda i jego przodków, jest podobno mylna. U niego Rohwold w r. 1158, rządzi Xięztwem Połockim (T. II. Str. 258). Podług zać naszej rachuby ten Xiąże urodził się roku 1164. Musi tu ktokolwiek z nas grubo błądzic.*" (PEĮ.— P. 336—337).

P. 248* — Išnaša, kuria autorius papildė paragrafą, rengdamas spaudai antrąjį leidimą (PE.— P. 231).

P. 249* — *Gruber J. D.* Origines Livoniae sacrae et civilis... Francofurti et Lipsae, 1740.

P. 252* — Tekstas, kuriuo autorius papildė išnašą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ.— P. 336—337).

P. 278* — *Hylzen J. A.* Inflanty w dawnych swych y wielorakich aż do wieku naszego... Wilno, 1750.— Cz. 1—2. Šis veikalas buvo T. Narbuto bibliotekoje ([*Narbutt T.*] Spisanie Muzeum w Szawrach. L. 12.— N. 25).

P. 283* — Žodžiai, kuriais autorius papildė tekstą, rengdamas antrąjį leidimą, vietoj žodžių: „...perėjo <...> jo priklausomybėn" (*„...został <...> jego własnością*") (PE.— P. 372).

P. 292* — Acta Borussica ecclesiastica, civilia, literaria oder sorgfältige Sammlung alter hand zur Geschichte des Landes Preussen gehöriger Nachrichten, Urkunden, Schriften und Documenten.— Königsberg, Leipzig, 1730—1732.

P. 298* — Tekstas, kuriuo autorius papildė išnašą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ.— P. 400—401).

P. 333* — Autoriaus pataisa antrajam leidimui (pirmajame — „kairysis" (*lewy*) (PE.— P. 443).

P. 334* — Tekstas, kuriuo autorius papildė išnašą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ.— P. 448—449).

P. 337* — Tekstas ir išnaša, kuriais autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą, vietoj žodžių: „Lietuvių vadų" (*Litewskich wodzów*) (PE.— P. 448).

P. 339* — Originale „Selburg".

P. 347* — Tekstas, kuriuo autorius papildė išnašą, rengdamas antrąjį leidimą (P. 448—449).

P. 352* — Autoriaus pataisa antrajam leidimui (pirmajame —„sutarties" (*przymierza*) (PE.— P. 469).

P. 361* — Autoriaus pataisos antrajam leidimui (pirmajame —„Šv. Spaso" (*Ś. Spasa*) (PE.— P. 483).

P. 361** — Autoriaus pataisa antrajam leidimui vietoj žodžių: „Dievotoji Praksėda turėjo tuo pasirūpinti" (*„Pobożna Paraskowia musiała czynic o tó starania"*) (PE.— P. 483).

P. 372* — Autoriaus pataisos antrajam leidimui (pirmajame — „klasė" (*klassa*) (PE.— P. 499).

P. 374* — Tekstas, kuriuo autorius papildė išnašą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ.— P. 464—465). Šiam tekstui atsirasti turėjo įtakos diskusija su S. Daukantu dėl J. Jaroševičiaus „Lietuvos vaizdo". Žinoma, S. Daukantas pasipiktino minėtojo istoriko traktuote, jog Lietuvoje senovėje buvusi vergija (Peterburgas. 1845.XII.12(24). S. Daukantas T. Narbutui...— P. 755).

P. 377* — Išnaša, kuria autorius papildė tekstą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ.— P. 480—481). Šioje vietoje (PE.— P. 505) yra ir tokia T. Narbuto pastaba: „Čia reikėtų iš I tomo (P. 333—335) išrašyti [informaciją] apie vėdybas ir atskirą I tomo straipsnį „Moterys".

P. 379* — Tekstas, kuriuo autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ.— P. 400—401). Šiame papildyme jaučiama diskusijos su S. Daukantu įtaka.

P. 380* — Sakinys, kuriuo autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (PE.— P. 508).

P. 384* — Tekstas, kuriuo autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ.— P. 432—433).

P. 386* — Išnaša, kuria autorius papildė tekstą, rengdamas antrąjį leidimą (PE.— P. 515).

P. 386** — Tekstas ir išnaša, kuriais autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ.— P. 432—433).

P. 388* — Autoriaus pataisa antrajam leidimui (pirmajame — „sviedinių" (*pocisków*) (PE.— P. 518).

P. 390* — Išnaša, kuria autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ.— P. 566—567).

P. 391* — Tekstas, kuriuo autorius papildė išnašą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ.— P. 566—567). Minėtųjų šarvų T. Nar-

buto Šaurų dvaro muziejaus sąraše surasti nepavyko.

P. 391** — Išnaša, kuria autorius papildė tekstą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ.— P. 480—481). Valstiečių Suručių šeima T. Narbutui buvo gerai pažįstama nuo 1814 metų, kai jis pirmą kartą atvyko gydytis į Druskininkus, anuomet dar mažai kam žinomus. Apsistojo pas čia minimo Benedikto Suručio tėvą, kuris vertėsi į Druskininkus atvykusių ligonių gydymu ir slaugymu. Apie tai išliko paties T. Narbuto pasakojimas (*Narbutt T.* Do postrzeżeń lekarskich // Ordyna Druskienickich Źródeł.— 1845.— Z. 1.— S. 9—16).

P. 392* — Tekstas, kuriuo autorius papildė išnašą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ.— P. 464—465).

P. 392** — Išnaša, kuria autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ.— P. 480—481).

P. 393* — Autoriaus pataisa antrajam leidimui — atsisakyta išnašos paragrafo gale: „žiūrėti XIX priedą, papildantį šį skyrių" (*„Obaczyć do uzupełnienia tego artykułu Dodatek XIX"*) (PE.— P. 523). Matyt, buvo padaryta korektūros klaida, nes tokio priedo tome apskritai nebuvo.

P. 394* — Išnaša, kuria autorius papildė tekstą, rengdamas antrąjį leidimą (PE.— Įklija tomo gale).

P. 396* — Išnaša, kurią autorius parengė antrajam leidimui (PEĮ.— P. 448—449).

P. 396** — Papildymas, kurį autorius parengė antrajam leidimui (PEĮ.— P. 527).

P. 396***— Išnaša, kuria autorius papildė tekstą, rengdamas antrąjį leidimą (ten pat). 1843.VI.29 (VII.11) T. Narbutas gavo S. Daukanto laišką, kuriame buvo piktinamasi J. I. Kraševskiu, niekinamai atsiliepusiu apie žemaitiškus arklius (*Daukantas S.* Raštai...— P. 744). Galbūt šio laiško paskatintas T. Narbutas detaliau susidomėjo lietuviškais arkliais.

P. 398* — Sakinys, kuriuo autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ.— P. 448—449).

P. 403* — Išnaša, kuria autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ.— P. 416—417).

P. 406* — Tekstas, kuriuo autorius papildė išnašą, rengdamas antrąjį leidimą (ten pat.). T. Narbuto Šaurų dvaro muziejaus sąraše minėti raktai nepažymėti.

P. 407* — Išnaša, kuria autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ.— P. 480—481).

P. 407** — Išnaša, kuria autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (PEĮ.— P. 432—433). Tikriausiai šią informaciją T. Narbutas gavo perskaitęs straipsnį: Podróż do Szwecyi, Finlandyi i Laponii, w roku 1798 i 1799, przez

Józefa Acerbi w Londynie 1802 wydana // Nowy Pamiętnik Warszawski.— 1804.— T. XIII ir T. XVI.

P. 408* — Išnaša, kuria autorius papildė tekstą, rengdamas antrąjį leidimą (PĖ.— Įklija tomo gale). Apie linų auginimą ir panaudojimą T. Narbutas buvo parašęs ir išspausdinęs atskirą studiją: Uprawa lnu, konopi i innych roślin włoknodaynych, oraz proste, tanie, Litewskiemu krajowi właściwe, sposoby zatrudniania się wyrobami z nich korzystnemi; oparte na doświadczeniach. Przez Teodora Narbutta. Wilno, 1833. Už šią knygą istorikui buvo suteikta Vilniaus universiteto premija.

P. 408** — Tekstas, kuriuo autorius papildė išnašą, rengdamas antrąjį leidimą (PĖĮ.— P. 480—481). T. Narbutas šį papildymą (kaip ir daugelį kitų) padarė remdamasis Obelių kapinyno Ukmergės apskrityje radiniais. Kasinėjimuose istorikas dalyvavo pats asmeniškai. Nemažą Šaurų dvaro muziejaus rinkinių dalį sudarė kaip tik Obelių kapinyno radiniai.

P. 413* — Tekstas, kuriuo autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (PĖĮ.— P. 448—449).

P. 419* — Tekstas, kuriuo autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (PĖĮ.— P. 556—557).

P. 420* — Autorius, rengdamas antrąjį leidimą, atsisakė pirmojo paragrafo sakinio: „Šiandien yra žinomos dvi kronikos, kuriose aptinkame šį įrašą“ (*„Dwie są dotąd wiadome kroniki, w ktorych ten napis napotykamy“*) (PĖ.— P. 558).

P. 421* — Tekstas, kuriuo autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (PĖĮ.— P. 567—568).

P. 421** — Tekstas, kuriuo autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (ten pat), vietoj sakinio: „Dabar tik paanalizuosime įvairius bandymus ir pastangas perteikti patį užrašą“ (*„Rozbierzmyż dopiero próbki i usiłowania rozmaite, do wykładu samego napisu ściągające się“*) (PĖ.— P. 560).

P. 421***— Sakinys, kuriuo autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (PĖĮ.— P. 566—567).

P. 422* — Šioje vietoje, rengdamas antrąjį leidimą, autorius atsisakė sakinio dalies: „...o to patikrinti jokiu būdu neįmanoma...“ (*„...co się sprawdzić w żaden sposob nie daje...“*) (PĖ.— P. 561).

P. 423* — Sakinys, kuriuo autorius papildė tekstą, rengdamas antrąjį leidimą (PĖĮ.— P. 566—567).

P. 426* — Tekstas, kuriuo autorius papildė išnašą, rengdamas antrąjį leidimą (PĖĮ.— P. 464—465).

P. 426** — Tekstas, kuriuo autorius papildė paragrafą, rengdamas antrąjį leidimą (ten pat). Papildymas padarytas remiantis

T. Volianskio tyrinėjimais. 1844 metų sausio 17(29) dieną jis rašė T. Narbutui: „Nesuprantu, iš kur Tamsta gavai tą prūsiškos vėliavos piešinį, kuris visiškai nesiskiria nuo kitų? Savojoje „Istorijoje" nutyli apie tai, remdamasis Prūsijos istorija; apie užrašą tik tiek pasakai, jog jį paėmei iš savo rankraščio. Tad pasakysiu Tamstai, kas man apie tai žinoma" (*Wolański T.* Listy o starożytnościach...— S. 13).

P. 429* — Autoriaus pataisa antrajam leidimui (orig.: *„do"*) (PE.— P. 569).

P. 438* — Autoriaus papildymas antrajam leidimui (orig.: *„gdzieniegdzie"*) (PE.— P. 579).

P. 462* — Autoriaus pataisa antrajam leidimui (pirmajame — „Dakers") (PE.— P. 601).

P. 465* — Autoriaus pataisa antrajam leidimui (pirmajame — „ponas" (PE.— P. 605).

P. 470* Priedas, kuriuo autorius papildė veikalą, rengdamas antrąjį leidimą (PE.— Įklija tomo gale).

* — Autoriaus pataisa antrajam leidimui (pirmajame — 1040 m.) (PE.— I Genealoginė lentelė).

** — Autoriaus pataisa antrajam leidimui (pirmajame — 1970 m.) (ten pat).

*** — Autoriaus pataisa antrajam leidimui (pirmajame — 1006 m.) (ten pat.).

**** — Autoriaus papildymas antrajam leidimui (ten pat).

***** — Autoriaus papildymas antrajam leidimui (ten pat).

****** — Autoriaus papildymas antrajam leidimui (ten pat).

* — Autoriaus papildymas antrajam leidimui (PE.— II Genealoginė lentelė).

** — Autoriaus papildymas antrajam leidimui (ten pat).

*** — Autoriaus pataisa antrajam leidimui (pirmajame — 1284 m.) (ten pat).

**** — Autoriaus pataisa antrajam leidimui (pirmajame — 1282 m.) (ten pat).

***** — Autoriaus papildymas antrajam leidimui (ten pat).

TURINYS

R. Griškaitė. Įvadas 6
Pratarmė 16

Penktoji knyga
Istorijos paminklai ir įvykiai VI—XII amžiais

I. Kitos tautos apie lietuvių genties tautas ir ryšių su jomis pėdsakai. Tų tautų pažangos lygis 20
II. Tautos padavimai. Įvedama geresnė vidaus tvarka. VI amžius 38
III. Istorijos įvykiai VII amžiuje 62
IV. VIII amžiaus istorijos įvykiai 74
V. IX amžiaus laikų istorijos įvykiai 90
VI. Istorijos įvykiai X amžiuje ir tų laikų istorijos paminklai 116
VII. Istorijos įvykiai XI amžiuje 145
VIII. XII amžiaus laikų istorijos įvykiai ir istorijos paminklai 202

Šeštoji knyga

I. Įvykiai Latvijoje 247
II. Įvykiai Prūsijoje XIII amžiaus pradžioje 283
III. Šis tas iš Kryžiuočių ordino istorijos 314
IV. Pasakojimų apie riterių ordinus tęsinys ir Latvijos istorijos įvykiai, turintys ryšį su Lietuva 331
V. Pastebėjimai apie laikus, nesiekiančius XIII a. 369

Priedai

I. Trečiajame tome pateiktų svarbiausių istorinių faktų chronologinė seka 428
II. Sąrašas valdovų, viešpatavusių šalyse, turėjusiose įtaką Lietuvai iki XIII amžiaus: 433
Popiežiai 433
Vokiečių imperatoriai 433
Lenkijos karaliai 434
Švedijos karaliai 434

Danijos karaliai 435
Didieji rusų kunigaikščiai 435
Kalavijuočių ir Kryžiuočių riterių ordinų vyresnieji bei Livonijos vyskupai 436
III. Žinios apie rankraštinę Lietuvos kroniką, cituotą šioje knygoje ir vadinamą Bychovco kronika 437
IV. Lietuvių legenda apie Maskvos įkūrimą 441
V. Duomenys apie kronikų išvadas, susijusias su Lietuva 444
VI. Pamario kunigaikščio Sventopelko raštas, išduotas Dobrynės riteriams, suteikiantis visišką laisvę jo žemėse 445
VII. Trys derybų su naujakrikščiais kuršiais aktai 447
VIII. Popiežiaus Grigaliaus IX bulė, kuria jis paskiria Livonijos vyskupą 453
IX. Apie senovės lietuvių prekybą (iš J. F. R. kronikos) 456
X. Apie senovės apdarus 458
XI. Kai kurios pastabos apie herulus įrodyti, kad jie atvykę iš už Elbės 463
XII. Apie vyčius 466
XIII. *[Apie bajoro Graužos kilmę]* 469
Paaiškinimai (parengė R. Griškaitė) 471

TEODORAS NARBUTAS

LIETUVIŲ TAUTOS ISTORIJA
III TOMAS

SL 255. 1994 11 15. 25,38 leidyb. apsk. l. Tir. 5000 egz. Užsakymas 859.
„Mintics" leidykla, Z. Sierakausko 15, 2600 Vilnius. Spausdino „Spindulio" spaustuvė, Gedimino 10, 3000 Kaunas.
Kaina sutartinė.

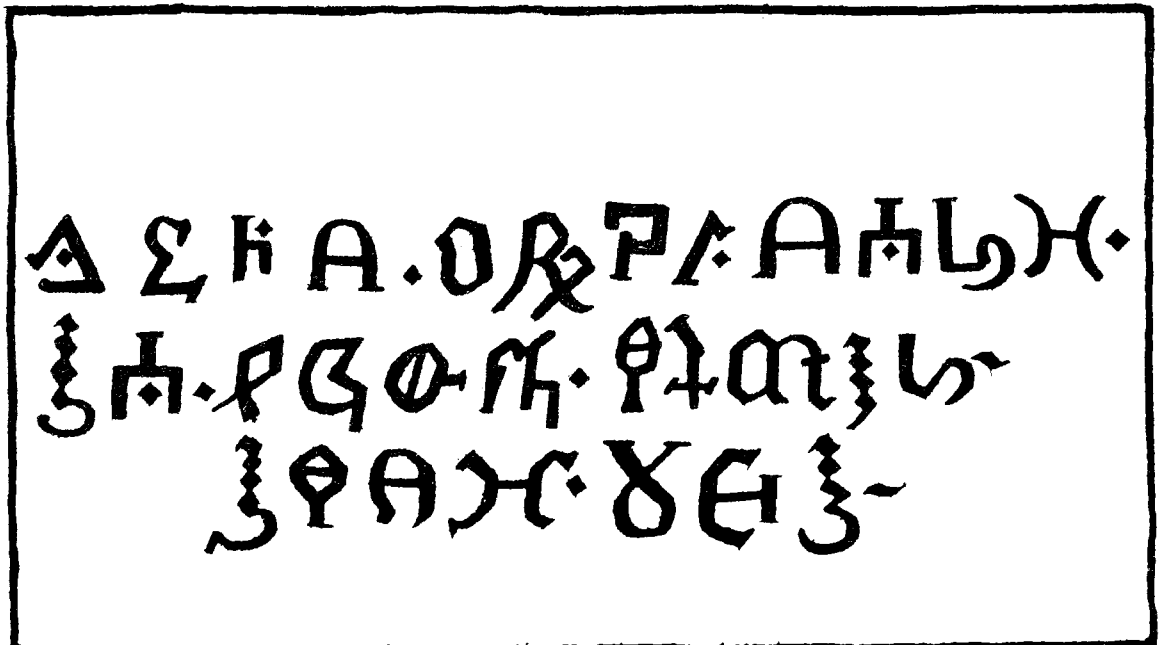

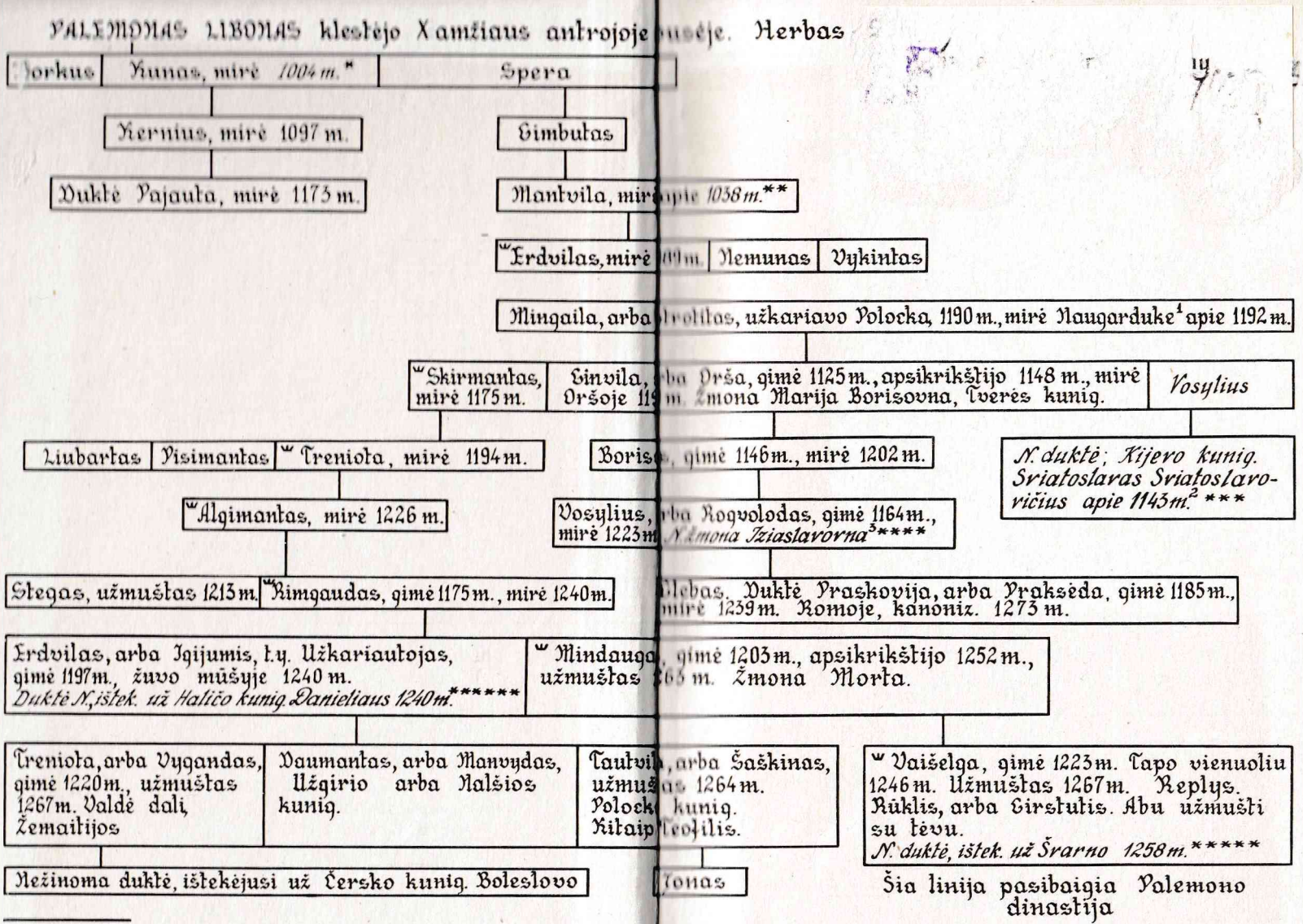

[1] Originale: mort. Nowogrodi circa an. MCXCII (mirė Naugarduke apie 1192 m.).
[2] Hipatijaus metraštis. - P. 19.
[3] Ten pat. Iziaslavas pradėjo valdyti Kijeve 1146 m. Tad duktė turėjo ištekinti apie 1190 m.

I. Lietuvos kunigaikščių genealoginė lentelė pagal J. F. R., tai yra Rotundo, kroniką (ženklu ♛ pažymėti valdžioje buvusių didžiųjų kunigaikščių vardai)

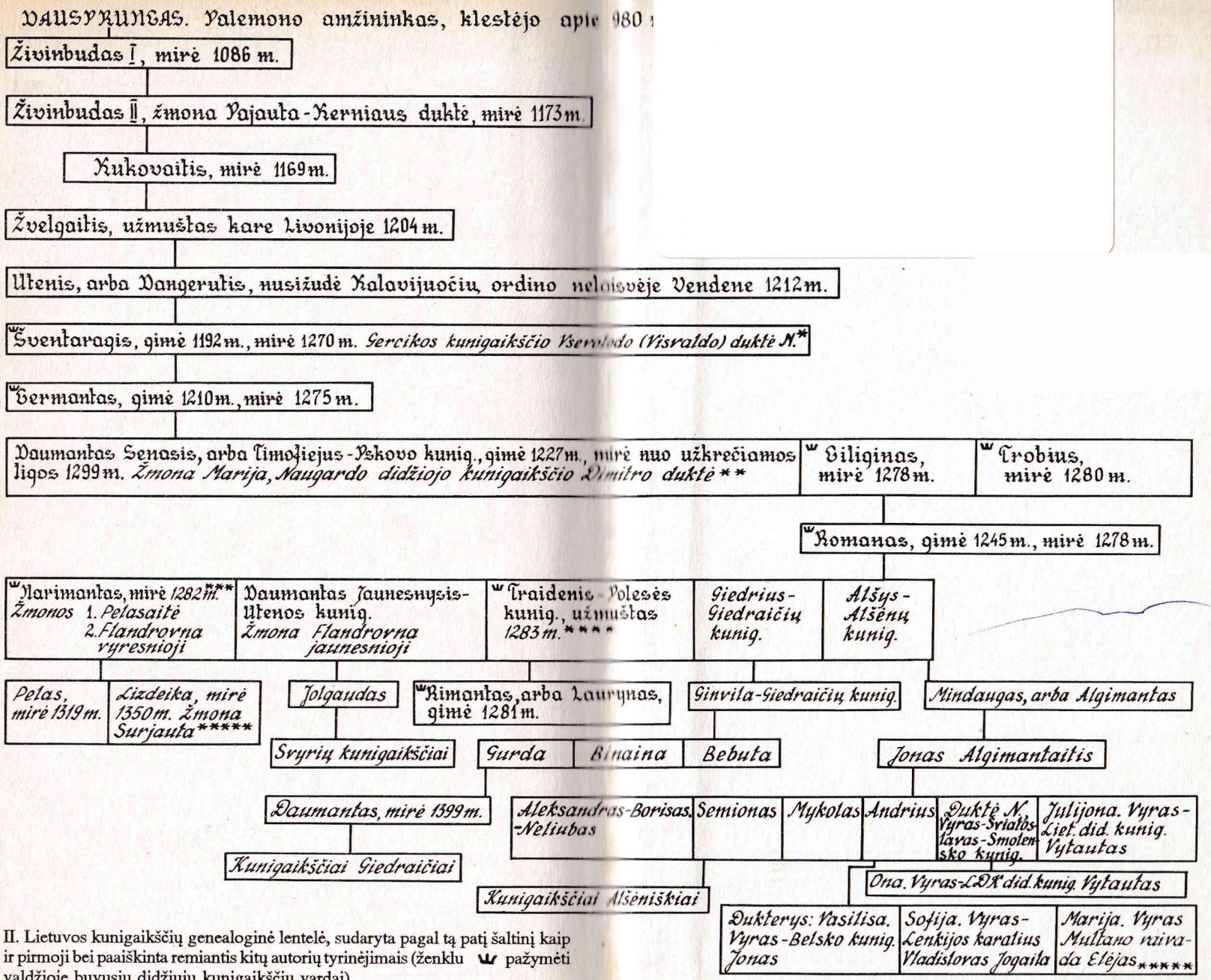

II. Lietuvos kunigaikščių genealoginė lentelė, sudaryta pagal tą patį šaltinį kaip ir pirmoji bei paaiškinta remiantis kitų autorių tyrinėjimais (ženklu ₩ pažymėti valdžioje buvusių didžiųjų kunigaikščių vardai)

Narbutas T.

Na-126 Lietuvių tautos istorija / Red. kol.: A. Tyla ir kt.; [Įž. str. „T. Narbutas ir jo „Lietuvių tautos istorija“, t. 1, p. 7—17, V. Berenio; „T. Narbutas — lietuvių mitologijos tyrinėtojas“, t. 1. p. 18—46, N. Vėliaus].— V.: Mintis, 1992— .

Kn. 3 / [Įž. str., p. 6—13, R. Griškaitės].— 1994.— 481 p.: iliustr.— Bibliogr. išnašose.— ISBN 5-417-00588-6.

Trečiasis T. Narbuto „Lietuvių tautos istorijos“ tomas apima VI—XII a. įvykius Lietuvoje, taip pat kaimyniniuose kraštuose — Latvijoje, Prūsijoje ir Rusioje. Daug dėmesio autorius skiria Kryžiuočių ir Kalavijuočių ordinų susikūrimui. Knygoje spausdinama 13 priedų, aprėpiančių pastebėjimus iš laikų, nesiekiančių XIII amžiaus, bei 2 genealoginės Lietuvos kunigaikščių lentelės.

UDK 947.45